

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
CASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE
REDAKTOR ANTON TOČÍK

Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 120,—
Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
ЖУРНАЛ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК В НИТРЕ
РЕДАКТОР АНТОН ТОЧИК

Выходит два раза в год на 480-ти страницах, подписная цена Кчс 120,—
Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN NITRA
SCHRIFTLEITER ANTON TOČÍK

Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 120,—
Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

XIII-1, 1965

Hlavný redaktor:

ANTON TOČÍK

Redakčná rada:

Vojtech Budinský-Krička, Ján Dekan, Božena Filová, Bohuslav Chropovský,
Ludmila Kraskovská, Josef Poulík a Peter Ratkoš

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

XIII-1

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1965

OBSAH

Bárta Juraj	
Trenčín IV — nová mladopaleolitická stanica na západnom Slovensku	5
Trenčín IV — eine neue jungpaläolithische Station in der Westslowakei	20
Pavúk Juraj	
Nové nálezy lengyelskej kultúry na Slovensku	27
Neue Funde der Lengyel-Kultur in der Slowakei	48
Budinský-Krička Vojtech	
Gräberfeld der späten schnurkeramischen Kultur in Veselé	51
Pohrebisko s kultúrou neskorej šnúrovej keramiky vo Veselom	93
Pivovarová Zoja	
K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku	107
Zur Problematik der Hügelgräber der Lausitzer Kultur in der Slowakei	147
Kraskovská Ludmila	
Popolnicové pohrebisko v Ivanke pri Dunaji	163
Das Urnengräberfeld in Ivanka pri Dunaji	176
Kolník Titus	
K typológii a chronológii niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku	183
Zur Typologie und Chronologie einiger Fibeln aus der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Südwestslowakei	231
Čaplovič Pavol	
Včasnostredoveké pohrebisko a sídlisko v Hurbanove	237
Gräberfeld und Siedlung aus dem Frühmittelalter in Hurbanovo	246

Recenzie:

Bánesz Ladislav	
Vértess László a kol., <i>Tata — eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn</i>	248
Bánesz Ladislav	
Gábori Miklós, <i>A késői paleolitikum Magyarországon</i>	250
Pavúk Juraj	
Passek T. S. — Černyš J. K., <i>Pamiatniki kultury linejno-lentočnoj keramiki na territorii SSSR</i>	252
Šiška Stanislav	
Bognár-Kutzián Ida, <i>The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya</i>	253
Čilinská Zlata	
Kovrig Ilona, <i>Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán</i>	255

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník XIII-1, 1965

Vydalo v Bratislave roku 1965

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 120,—

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad.

Technický redaktor O. Betko

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, odd. vývozu tlače, Jindřišská 14, Praha 1.

Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ

čís. 18560/52-IV 2. — V-06*51207

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965

Cena viaz. Kčs 60,—

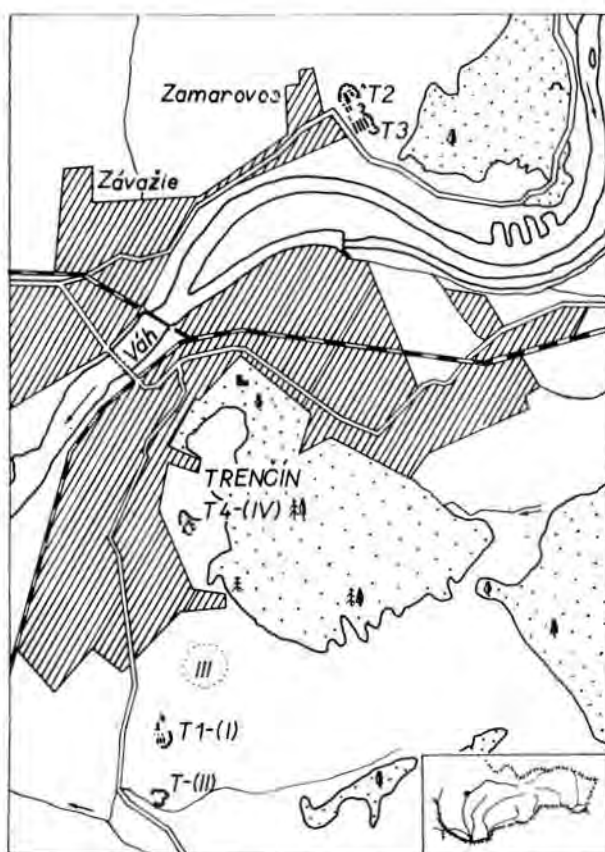
TREŇČÍN IV — NOVÁ MLADOPALEOLITICKÁ STANICA NA ZÁPADNOM SLOVENSKU

JURAJ BARTA

Napriek tomu, že paleolitické nálezy z územia západného Slovenska zásluhou zomrelého F. Proška¹ dali základ pre rozlíšenie kultúry s listovitými hrotmi — szeletieniu, poznatky o jej obsahovej náplni z hľadiska Slovenska sa doteraz podstatnejšie nerozšírili. Preto je vítaná každá nová lokalita, ktorá by v tomto smere hoci len v skromnej miere pomohla zaplniť spomenutú medzeru. Takouto je aj novozistená lokalita Trenčín IV, prvá stratifikovaná ľavobrežná paleolitická stanica nielen na území Trenčianskej kotliny, ale aj na celom hornom Považí.

História náleziska

Sprašové pahorky Trenčianskej kotliny, ako vhodné sídliskové polohy stredného Považia, upozornili na seba už predvojnových trenčianskych bádateľov K. Brancsika² a M. Otroka,³ ktorí podobne ako neskôr J. Eisner,⁴ predpokladali v tejto oblasti paleolitické osídlenie. Na území Trenčína dokázal toto osídlenie vlastne K. Brancsik už r. 1914, keď vo svojej práci uviedol okrem nálezu pleistocénnych zubov nosorožca (*Rhinoceros*) aj rebro praslonu (*Elephas meridionalis*?) a opracované kusky silixov z býv. tehelne A. Singera.⁵ Fragment veľkej bielo patinovanej čepele ako bezpečný paleolitický nález uvádza J. Skutíl⁶ z Pollakovej tehelne v Trenčíne, z ktorej už aj K. Brancsik⁷ získal početné kosti, pravdepodobne z mamuta a prisúdil ich azda neodborne praslonovi (*Elephas meridionalis*). Aj L. Bella spomína zo spomenutej tehelne okrem náleзов kostí i predmety z pazúrika.⁸ Pokiaľ ide o polohopisné určenie Pollakovej tehelne, má to byť údajne dnes už opustené hlinisko s objektmi JRD pri východnom okraji Soblahovskej cesty v blízkosti aktívnej tehelne č. 1. J. Skutíl⁹ však Brancsikove nálezy opracovaných silixov zo Singerovej tehelne spomína v takej súvislosti, akoby nešlo o trenčian-

Obr. 1. Trenčín. Situačný náčrt s paleolitickými lokalitami (Situationsplan mit den paläolithischen Lokalitäten).

sku paleolitickú lokalitu, ale o Zamarovce z protihľehého brehu Váhu, ktoré zásluhou J. Eisnera¹⁰ a J. Babora¹¹ vstúpili do archeologickej literatúry ako prvé paleolitické nálezisko na Považí. Poznatky o paleolitickom osídlení vlastného územia Trenčína ostávali však aj naďalej kusé, hoci sa našiel ďalší paleolitický artefakt, a to v býv. Urbánkovej tehelni. Poznatky o ňom získali sme pri štúdiu depozitára Mestského múzea v Trenčíne, kde sa pod č. 1293 nachádzal na kartóne pripevnený veľký jadrovitý úštep z hnedého radiolaritu

s neretušovaným ľavobočným vrtáčkovitým výbežkom, pripomínajúci polotovár (obr. 2: 1). Jeho nálezcom bol podľa údajov na spomenutom kartóne J. M á d l, bývalý riaditeľ trencianskeho múzea.

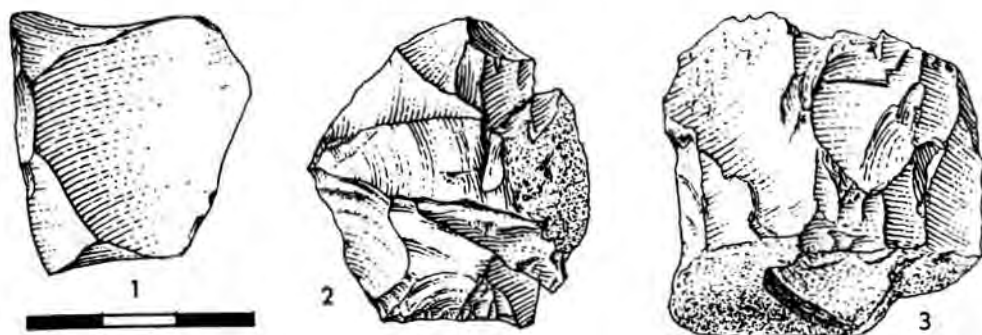
Spomenuté poznatky boli impulzom pre sledovanie hlinísk v roku 1961 ešte pracujúcich výrobní nár. podniku Západoslvenské tehelne, a to závodu č. 4 (býv. Kirchnerova tehelňa)¹² a závodu č. 1 (býv. Urbánkova, prv tiež Zamaróczyho tehelňa).

Pri prieskume hliniska dnešnej tehelne č. 1, ktorá je vzdialená 500 m na JJV od kaplnky cintorína na Soblahovskej ceste (na južnom okraji Trenčína), našli sme 4. III. 1961 väčší ústep zo žltosedaého

západne od kóty 288, ktoré objavil v auguste r. 1961 geológ J. Š a j g a l í k.

Geografická situácia lokality

Znovu objavená paleolitická stanica, označená ako Trenčín IV, nachádza sa v juhovýchodnej pahorkovitej časti mesta v záhradnej štvrti na západnom úpätí kóty 323, ktorá je južným chrbtom Breziny na západnom okraji Strážovskej hornatiny. Od severu je chránená návrším Trenčianskeho hradu. Paleolitická stanica leží v juhozápadnej časti hliniska tehliarskej výroby č. 4, ktorého poloválny

Obr. 2. Paleolitické nálezy z Trenčína (paläolithische Funde aus Trenčín). 1, 2 — Trenčín I; 3 — Trenčín III.

radiolaritu s tupým uhlom úderu na dorzálnnej strane, s negatívnymi priečne odbitými čepeli (obr. 2: 2), čiastočne obalený sprašovou hlinou, ktorý by mohol byť paleolitický a pravdepodobne súvisí so spomenutým nálezom z býv. Urbánkovej tehelne. V ten istý deň pri prieskume hliniska závodu č. 4 objavili A. T o č í k, B. C h r o p o v s k ý a autor na prvej etáži hliniska (zhora) po odkrytí mohutných nadložných vrstiev spráše buldozénom skupiny drevených uhlíkov, radiolaritové ústupy a nápadný veľký podlhovastý riečny okruhliak (tab. I: 1). Prítomnosť tohto okruhliaka vo fosilnej hnedastej pôde dá sa vysvetliť len tak, že bol intencionalne donesený na paleolitické sídlisko a používal sa pravdepodobne ako sedadlo. Neskoršie sa ukázalo, že sme neobjavili novú paleolitickú stanicu v Trenčíne, ale že ide o býv. Singerovu tehelňu, z ktorej K. B r a n c s i k získal spomenuté opracované silexy. Pre zhodu pomenovania lokality s číslom výroby Západoslvenských tehelní nazývame toto paleolitické nálezisko Trenčín IV, výrobná č. 4, kým pod Trenčínom I rozumieme výrobnú č. 1 (niekdajšiu Urbánkovu a Zamaróczyho tehelňu. Ako Trenčín II označujeme zaniknutú Pollakovu tehelňu a Trenčín III je nálezisko hnedého radiolaritového jadra (obr. 2: 3) z polohy Nad šibenice, 200 m juho-

pódorys začína sa v blízkosti ulice zvanej Priekopy, 100 m severne od židovského cintorína (obr. 1). Hlinisko sa zahľbovalo od juhovýchodu do terasovej, sprašou pokrytej plošiny (nadmorská výška ca 250 m), z ktorej je široký rozhľad do inundačného územia Váhu i protiľahlých Bielych Karpát. Steny v oblúkovitom hlinisku majú rôznu výšku, priemerne 5 m v severnej časti, ktorá má mokrásté podložie s prameňom na úpätí a je vlastne sprašovým zosuvom vo vnútornom areáli hliniska (podobne ako hlinisko výroby č. 3 v neďalekých Zamarovciach). Ťažobná stena je v západnej časti hliniska a charakterizuje ju väčšia, buldozénom upravená etáž; na jej povrchu, v priemernej hĺbke 6—7 m od pôvodnej úrovne terénu, zistilo sa paleolitické sídlisko (obr. 3).

Metóda výskumu

Územie Slovenska má neobyčajne výhodný eolický štvrtohorný reliéf, formovaný sprašovými návejmi, často s výskytom viacerých fosilných pôd. Poskytuje preto výhodné podmienky pre štúdium štvrtohorných pokryvov, najmä z hľadiska ich chronologického určovania, predovšetkým ak sa v nich nachádzajú paleontologické a najmä archeo-

Obr. 3. Trenčín IV. Celkový pohľad na hlinisko tehliarskej výroby 4. V pozadí na etáži plošný výskum a tri stratigrafické sondy (Gesamtansicht der Lehmförderungsstelle des Ziegeleibetriebes 4. Im Hintergrund auf der Etage die Flächenabdeckung und drei stratigraphische Schnitte).

logické pamiatky. Práve z oblasti Považia sú známe viaceré tzv. klasické sprašové profily, ku ktorým patria najmä Moravany nad Váhom,¹³ Banka,¹⁴ Zamarovce¹⁵ (spracovali F. Prošek a V. Ložek), Vlčkovce (spracoval J. Bártá¹⁶) a zvlášť klasický profil v Novom Meste nad Váhom-Mnešiciach (predbežne spracovali J. Kukla, V. Ložek a J. Bártá¹⁷). Výskum mnešického profilu podnietil aj sledovanie susedných sprašových profilov, u ktorých sa dalo predpokladať paleolitické osídlenie, a tak sme znovu objavili aj lokalitu Trenčín IV. Podobne ako v blízkych Zamarovciach, aj trenčiansky profil skladá sa zo štyroch sprašových pokrovov. Dalo sa to konštatovať po preskúmaní steny hliniska od etáže k pôvodnému povrchu v priemernom rozpätí 8 m hĺbky, pričom sprašové podložie od etáže po dno nedalo sa detailnejšie sledovať, lebo tu bola buldozénom navrhovaná hlina z vrchnej časti hliniska a tvorila súčasť ťažobnej steny.

V druhej fosilnej pôde (PK II) zistili sa na etáži 4 m vysokej ťažobnej steny zhľuky drevených uhľikov a paleolitické sílexy za nezvyčajne výhodných okolností. To umožnilo plošný odkryv, ktorý možno v hliniskách tehelní uskutočniť iba veľmi zriedka. Hlavným dôvodom archeologického výskumu bola však okolnosť, že archeologické nálezy pochádzali z druhej fosilnej pôdy s podobnou stratigrafiou ako v Zamarovciach, kde sa v tej istej hĺbke zistili hrotité artefakty opracované plošnou retušou, ktoré F. Prošek a V. Ložek prisúdili starému szeletieniu.¹⁸ V Zamarovciach sa v minulosti neuskutočnil systematickejší výskum, upriamený na presnejšie sledovanie dvoch paleolitických vrstiev (szeletskej a gravettskej). Doterajšie nálezy odtiaľto treba považovať za menej hodnotné, lebo pri použití radiolaritu ako výroby suroviny v obidvoch kultúrach sa niektoré menej výrazné druhy nástrojov nedajú typologicky odlišiť. Ide tu najmä o neretušované čepele i úštepy, ktoré sú len dôkazom

jednotlivých fáz úprav jadier, pričom naše poznatky, najmä pokiaľ ide o techniku szeletských výrobkov, nie sú zatiaľ dostatočné. Preto výskum lokality Trenčín IV dával nádej, že sa ním overia niektoré problémy zo Zamaroviec.

Pretože v tehelni č. 4 sa ťažila hlina a bager sa približoval k pôvodnej, doteraz nenarušenej ťažobnej stene v spodnej časti sprašového profilu, v auguste r. 1961 vykonal sa krátkodobý záchranný výskum, upriamený na získanie stratigrafických údajov a archeologických nálezov, prípadne ďalších poznatkov sídliskového charakteru. Pre krátkosť času určeného na výskum a predpokladanú malú hĺbku nálezov na etáži zvolili sme postup plošného odkryvu so striedaním sektorov (obr. 4 a 7). Plocha výskumu pozostávala z deviatich sektorov (A—CH), širokých 2 m a dlhých 10 m, orientovaných dlhšou osou v smere SZ—JV. V konečnej fáze výskumu pripojila sa na sektory A až D priečna, 8 m dlhá a 2 m široká sonda. Vyhĺbila sa preto, lebo pri juhozápadnej časti plochy výskumu sa nápadne koncentrovali archeologické nálezy. Aby sa mohla sledovať stratigrafická pozícia paleolitických nálezov, vyhĺbila sa stupňovite do hĺbky 9 m v predĺžení poslednej sondy (CH) stratigrafická sonda I, široká 150 cm (obr. 6). Na sledovanie ďalšieho charakteru profilu v nadetážovej časti hliniska vo vzdialenosti 18 m od plošného výskumu slúžila stratigrafická sonda II, ktorá pri šírke 160 cm dosiahla tiež hĺbku 9 m. Napokon v tesnej blízkosti sondy A vyhĺbená bola stratigrafická sonda III, široká 60 cm; sledovala sa ňou stratigrafia druhej a tretej fosilnej pôdy, ktorá v profile hliniska tvorila pôdny komplex PK II + III (obr. 6: 2).

Fosilné pôdy v trenčianskom hlinisku dali sa sledovať len na miestach stratigrafických sond, pretože buldozér, hoci odkryl nadložnú vrstvu, t. j. najmladší sprašový pokryv, zahrnul úpätie nadetážovej časti hliniska sprašou; fosilné pôdy na styku hrán hornej steny hliniska a etáže zostali tak pre dokumentačné ciele neprístupné. Zvoľna sa zvažujúca plocha etáže len svojim tmavším sfarbením poukazovala na to, že buldozér odkryl nadložné vrstvy práve po úroveň jednej z fosilných pôd. Po očistení skoro kolmej viacetážovej steny hliniska sa ukázalo, že úroveň etáže z r. 1961 zasiahla hnedastú a miestami aj červenkastú tretiu fosilnú pôdu. Zo stratigrafických profilov bolo vidno, že sa fosilné pôdy i sprašové pokrovy mierne zvažujú v smere východ—západ, t. j. k aluviálnej nive Váhu. Ostatná, t. j. východná časť hliniska pre svoju pomerne malú výšku reprezentovala len po-

sledný sprašový pokrov würmu 3, v ktorom sa zatiaľ nezistili žiadne archeologické nálezy.

Opis profilu

Profil I bol v západnej časti hliniska (obr. 5a) a obsahoval vo vrstve G a H uhliky, vo vrstve G a ojedinele aj vo vrstve H artefakty i fragmenty značne strávených zvieracích kostí. V zátvorke za označením farby uvádzame index podľa Munsellových tabuliek farieb.¹⁹

Vrstva A — 0,0—0,60 m: tmavošedohnedá humózná pôda.

Vrstva B — 2,18 m: svetložltá (2,5Y6/4) vápnitá spraš s pseudomycéliami, vertikálne porušená hojnými koreňmi.

Vrstva C — 2,44 m: svetlohnedá (7,5YR6/8) vápnitá spraš s hrdzavohnedými limonitickými impregnáciami, ktoré by tu mohli poukazovať na tvorbu pseudogleja.

Vrstva D — 4,95 m: svetloolivohnedá (2,5Y5/4) listkovito zvrstvená spraš s pseudomycéliami, v hĺbke 3,80 m predelená 1 cm hrubým hrdzavohnedým pásikom limonitu (obr. 6: 1).

Vrstva E — 5,30 m: tmavšia olivohnedá (2,5Y5/6), slabo vápnitá hlina s drobnými pseudomycéliami, na povrchu mierne zvlnená, s pásikovými závlakmi s nezreteľne rozplývavou hranicou do podlažia (PK I); obsahovala malakofaunu.

Vrstva F — 5,92 m: svetlohnedožltá (10YR6/8) vápnitá spraš s veľkým množstvom manganolimonitových impregnácií.

Vrstva G — 6,70 m: žltá (10YR5/4) humózná pôda krúpovitej agregácie (PK II) s drevenými uhlíkmi a artefaktmi (na obr. 6: 2 a tab. I: 2 označené papierikmi, ktoré sú na snímkach viditeľné ako biele škvrny), ako aj značne strávenými zvieracími kosťami.

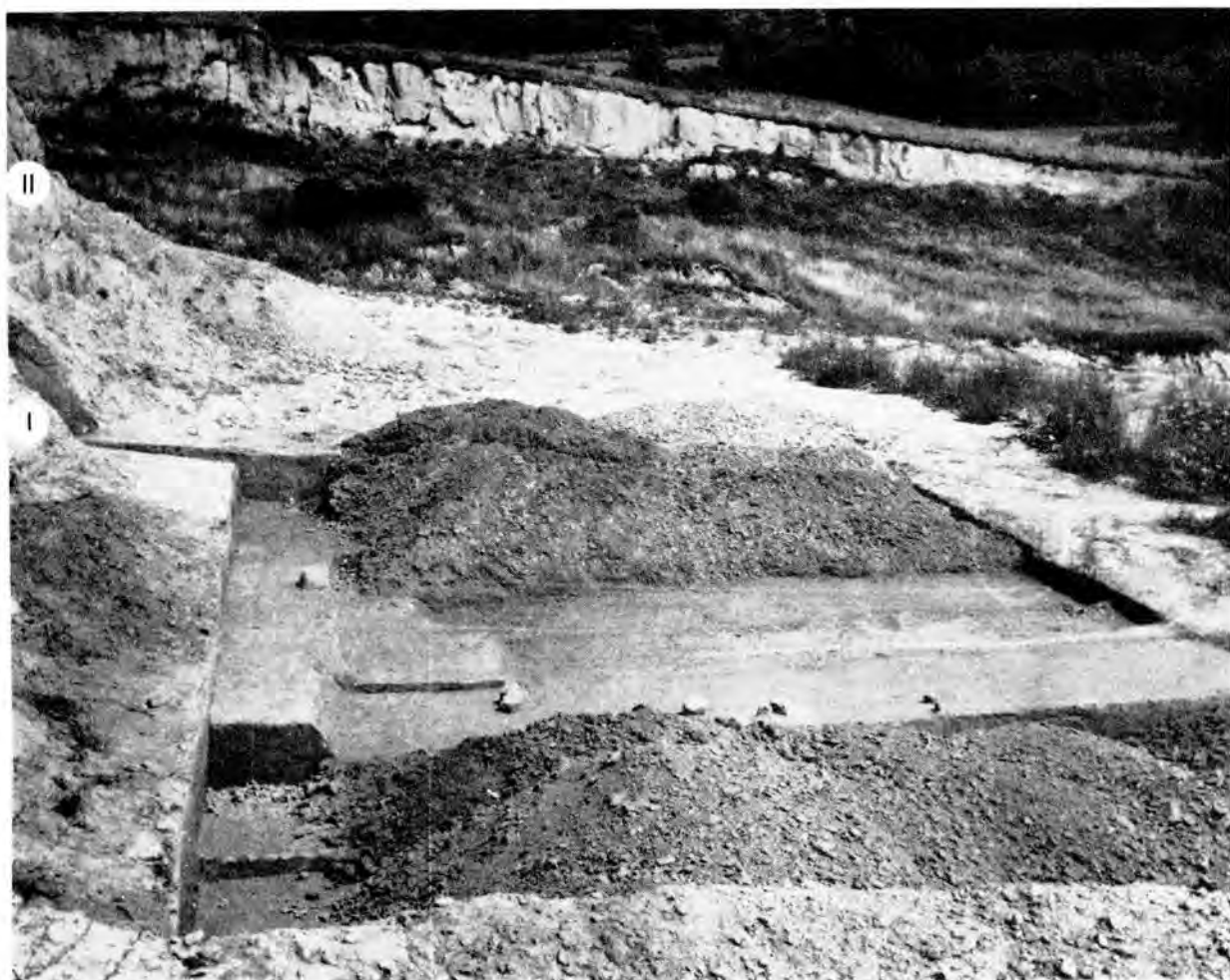
Vrstva H — 7,70 m: červenkastohnedá (7,5YR5/4) humózná pôda krúpovitej agregácie s horizontálnou odlučnosťou, miestami škvrnitá, v hornej časti s hojnými drevenými uhlíkmi. Červenkastohnedý (7,5YR5/4) odtieň sfarbenia smerom dole, najmä do hĺbky 8,70 m, zoslabuje. Ide tu o PK III.

Vrstva CH — 9,10 m: na povrchu svetložltá (10YR5/5) vápnitá spraš listkovitej agregácie, na spodku prechádza do svetlejšieho odtieňa.

Profil II, vzdialený od profilu I 18 m východne, zhoduje sa až do hĺbky 7,65 m v podstate s charakterom profilu I; liši sa od neho v tejto časti len tým, že mu chýba vrstva C, t. j. poloha s limonitickými impregnáciami vo vrchnom sprašovom pokryve, ako aj hrdzavohnedý pásik limonitu vo vrstve D. Druhá fosilná pôda je hrubšia (báza v hĺbke 7,60 m) a kontinuitu s kultúrnou vrstvou západnejšie ležiaceho náleziska potvrdzuje len nález uhlikov. Na rozdiel od profilu I pod druhou pôdou (PK II) nachádza sa do hĺbky 8,50 m svetložltá spraš a pod ňou do hĺbky 8,95 m tretia fosilná, značne humózná a ilovitá hnedošedá pôda, pod ktorou je štvrtý sprašový pokrov.

Paleontologické a paleobotanické nálezy

Ako sme už spomenuli, pri plošnom odkryve vo vrstve G (PK II) v sondách A, B, C, D, E, G a CH našli sa ojedinele v malých zhlukoch len fragmenty veľmi strávených zvieracích kostí (tab. I: 3—6), ktoré sa, žiaľ, O. Fejfarovi nepo-

Obr. 4. Trenčín IV. Celkový pohľad na plošný odkryv. Vľavo stratigrafické sondy I a II (Gesamtansicht der Flächenabdeckung. Links die stratigraphischen Schnitte I und II).

darilo identifikovať.²⁰ Podarila sa iba identifikácia zubov P3, P4, M1 a M2 z čeľusti losa – *Alces alces* (Linné), ktoré sú zatiaľ prvým stratifikovaným nálezom na území Slovenska, pretože ostatným nálezom (Prešov, Slavec)²¹ chýba stratigrafia. Nález zubov losa z druhej fosilnej pôdy (PK II) v Trenčíne IV však z hľadiska stratigrafického datovania neposkytuje podklad pre konkrétnejšie klimaticko-chronologické zaradenie, hoc napr. na známom szeletskom nálezisku červeného farbiva v Lovasi²² zistili sa pozostatky losa spolu s pozostatkami obrovského jeleňa, jeleňa európskeho, soba, kozorožca, prakoňa a diviaka, pričom podľa stratigrafie sa táto szeletská lokalita datuje do prvého wümského interštadiálu (W1/2).

Z tej istej kultúrnej vrstvy pochádzajú aj drevené uhliky, ktoré sa tiež vyskytovali ojedinele alebo v malých zhlukoch, avšak výrazné ohnisko sa nepodarilo nájsť. E. Krippel ich určil ako *Pinus*(?),²³ Pri plošnom odkryve smerom na východ

sa kultúrna vrstva C v sondách G, H a CH vykľi- nila, takže plošný odkryv exploatoval podložnú červenkastú vrstvu H, ktorá okrem ojedinelých, veľmi strávených kostí obsahovala väčšie zhluky uhli- kov, často s prepáleným podložíom, avšak ani tu sa nedalo zistiť ohnisko. E. Krippel určil tieto uhli- ky ako *Pinus*(?). Pre záchranný charakter časove veľmi obmedzeného výskumu (14 dní) nepodarilo sa zabezpečiť spoluprácu s odborníkom, ktorý by sa podujal exploatovať a analyzovať aj malako- faunu. Pri dodatočnej obhliadke náleziska podarilo sa však získať z vrstvy E (PK I) fragmentárne malakofaunistické nálezy, ktoré V. L o ť e k²⁴ určil ako *Orcula dolium* (Draparnaud), *Succinea oblon- ga* (Draparnaud), *Vitreaa crystallina* (Müller), *Clausilia dubia* (Draparnaud) a *Trichia hispida* (Linné). Ide o spoločenstvo, ktoré zodpovedá vlh- kejšej parkovej krajine s prechodmi do tundry; ná- lezy teda zodpovedajú povrchu PK I, čo je v zhode aj s našou interpretáciou vrstvy E. Ďalšie nálezy

malakofauny z vrstvy G (PK II) určil V. L o ť e k ako *Bradybaena fruticum* (Müller) a *Helicidae* sp.; zodpovedajú včasn Würmskému interštádiálu (PK II) obdobia fruticových faun. Takto sa získali ďalšie kritériá pre stratigrafické určenie trenčianskeho profilu.

Stratigrafické zhodnotenie profilu

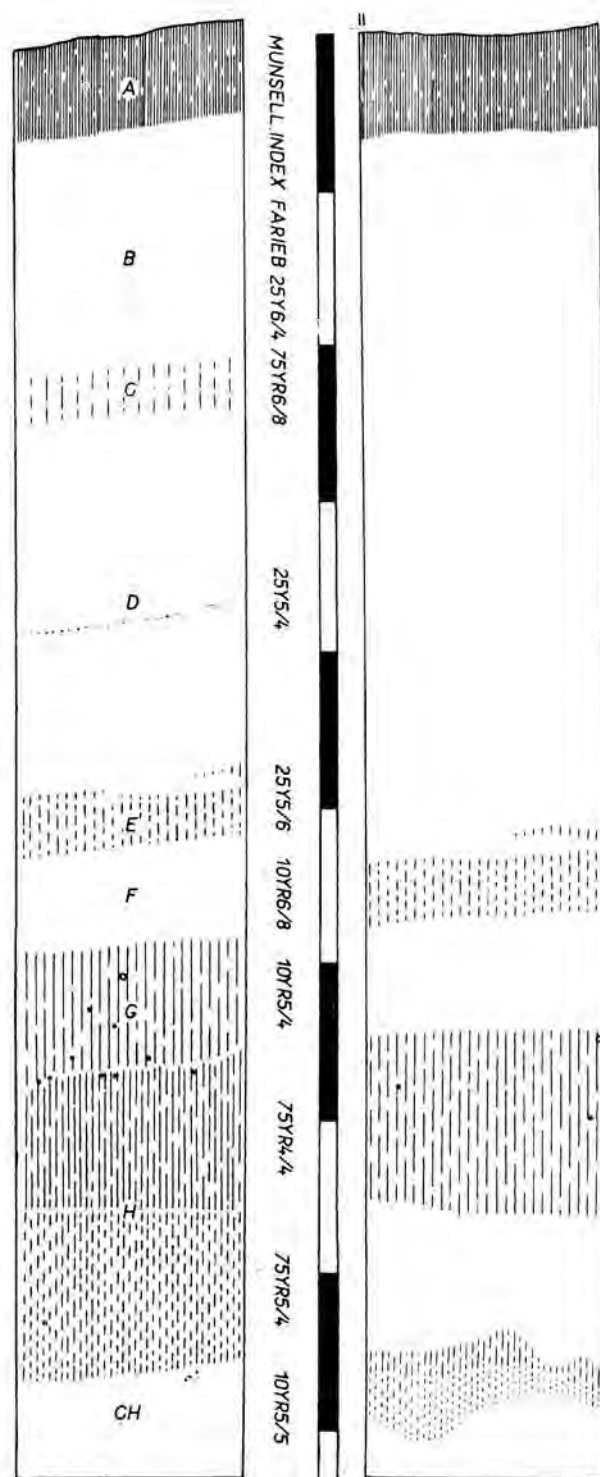
Z nevelkého územia Trenčianskej kotliny sú doteraz k dispozícii moderne stratigraficky interpretované dva sprašové profily, a to zo Zamaroviec²⁵ a Nového Mesta nad Váhom.²⁶ Aj profil lokality Trenčín IV tvorí komplex viacerých sprašových pokrovov, z ktorých doterajšia tehliarska exploatacia hliny (podobne ako v Zamarovciach) umožnila rozpoznať štyri, ktoré sú oddelené fosílnymi pôdami. Vzhľadom na pomerne skromné paleontologicko-floristické oporné stratigrafické kritériá pokúsime sa pri ich datovaní nadviazať predovšetkým na Zamarovce, ktoré pri svojej blízkosti vykazujú aj najbližšie analógie. Spojením pôdných komplexov PK II+III, ktoré sme zistili pri stratigrafickej sonde I, získavame ďalšiu analógiu k Novému Mestu nad Váhom-Mnešiciam, kde v podobnej situácii, t. j. v druhej výraznej fosilnej pôde, je szeletská industria, pričom v podloží, neoddelenom výrazným tretím sprašovým pokrovom prvého würmského štádiálu W1, nachádza sa tretia fosilná pôda s niektorými mousteroidnými typmi artefaktov. Aj v Trenčíne IV nachádzame — tak isto ako v Zamarovciach — paleolitickú industriu v druhej fosilnej pôde a v jej tesnom podloží v červenkastohnedej tretej fosilnej pôde len uhliky.

Pri stanovení relatívnej chronologickej pozície jednotlivých vrstvových úsekov trenčianskeho profilu vychádzame zo spomenutých klasických profilov Trenčianskej kotliny. Vidí sa nám, že prvý pôdny horizont (vrstva E) spolu so svojím sprašovým podloží a nadloží zodpovedá vrstvom sledu paudorfského interštádiálu W2/3 v Novom Meste nad Váhom, ktorý sa novšie označuje aj ako pôdny komplex I (PK I). Nápadná mohutnosť najmladšieho sprašového pokryvu je typická práve pre posledný würmský štádiál W3, v ktorom vrstva C, dosvedčujúca tvorbu pseudogleja, predstavuje jedno z ďalších výraznejších klimatických delidiel würmu 3. Tento zjav sme zachytili aj v Novom Meste nad Váhom-Mnešiciach.

Druhá výraznejšia fosilná pôda (PK II) s náleziťmi artefaktov (vrstva G) svojou farbou i štruktúrou sa zhoduje s druhou pôdou v zamarovskom

profile, ktorá tam reprezentuje prvý würmský interštádiál W1/2.

V tesnom podloží vrstvy G viaže sa na ňu červenkastohnedá vrstva H, ktorú vzhľadom na jej celkovú pôdnu štruktúru nemožno vysvetliť ináč, než že ide o tretiu fosilnú pôdu (PK III), zložením zhodnú s rovnakou vrstvou v Zamarovciach,

Obr. 5. Trenčín IV. Profily stratigrafických sond I a II (Profile der stratigraphischen Schnitte I und II).

ktorá tam dosvedčuje na základe malakofauny posledný interglaciál riss-würm (eem). Svojou stratigrafickou pozíciou, t. j. vzájomným spojením PK II + III i škvrnitým charakterom je však táto vrstva zase zhodná s profilom v Novom Meste nad Váhom.

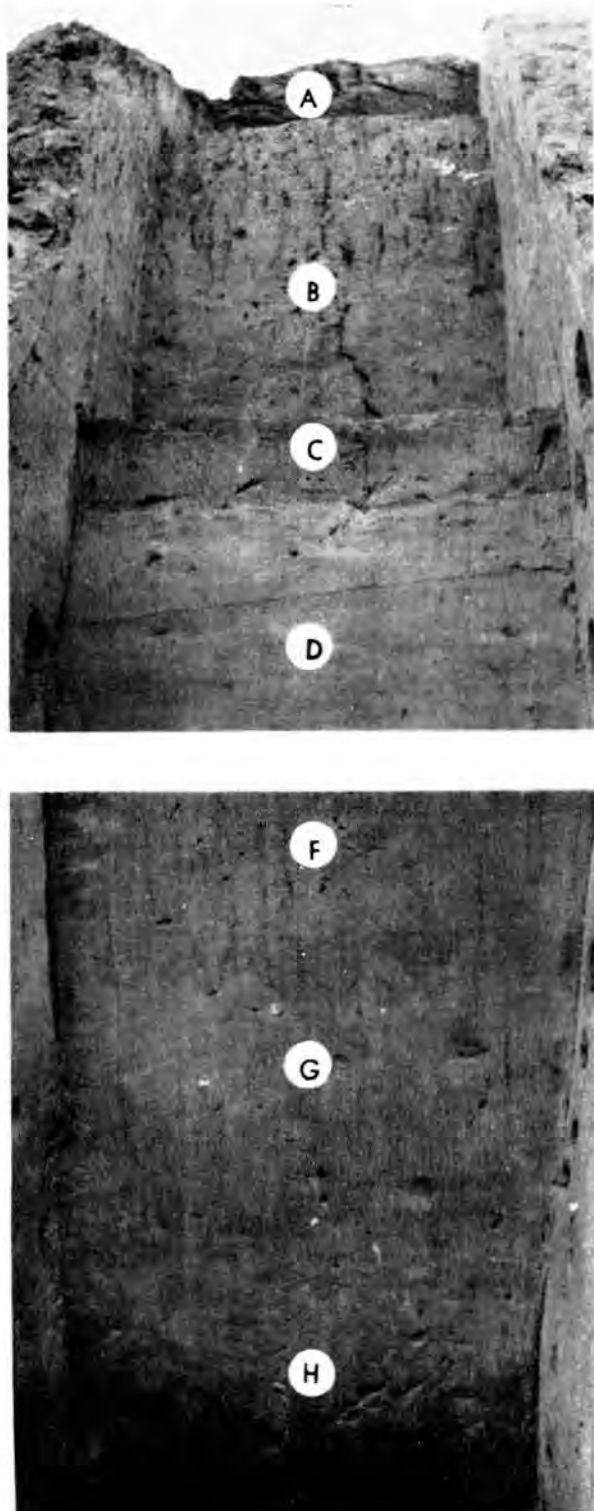
V stratigrafickej sonde II sme však takéto spojenie (PK II + PK III) nezachytili. Tu mala posledná fosilná pôda humóznejší ilovitý charakter a od predchádzajúcej pôdy bola oddelená tretím sprašovým pokrovom, pravdepodobne štadiálu würmu 1, ktorý v západnej časti hliniska chýba. Na trenčianskom profile vidíme teda obidve facies stratigrafického vývoja sedimentačného cyklu, ktorý na Slovensku poznáme zatiaľ len na území Trenčianskej kotliny.

Spraš štvrtého sprašového pokrovu (vrstva CH), vystupujúca v podloží predchádzajúcej fosilnej pôdy, je značne mohutná a tvorí vlastný základ 4 m vysokej etáže hliniska výrobné č. 4. Šikmá stena spodnej časti hliniska a zosypy spraše zvrchu etáže sťažovali spracovanie jej bližšej charakteristiky najmä preto, lebo v čase výskumu sa bagrovala vlastne hlina nahrnutá buldozénom z etáže. Celkový charakter spomenutého pokrovu zodpovedá sprašiam v nadloží PK IV v Novom Meste nad Váhom-Mnešiciach, datovaným do rissu.

Archeologické nálezy a ich kultúrne zaradenie

Napriek tomu, že trenčiansky profil obsahoval roztrúsené drevené uhliky v druhej (vrstva G) a tretej (vrstva H) fosilnej pôde, paleolitické artefakty zistili sa len v druhej fosilnej pôde, a to v jej strede. Nálezy sa koncentrovali viac v západnej časti plošného odkryvu, čo súvisí azda s niekdajšou ľavobrežnou terasou Váhu, z ktorej bol dobrý výhľad a ktorá bola blízko rieky. Všetka nájdená industria bola z viacerých odrôd pestrofarebných bielokarpatských radiolaritov. Podľa zaoblených fragmentov kôry niektorých jadier a ústepov možno o nich predpokladať, že pochádzajú z blízkeho riečiska Váhu, kam ich dotransportovali z protihľadáneho brehu potoky Bielych Karpát, najmä z oblasti jurských obalových vápencových útesov. Zo spomenutej oblasti poznáme zatiaľ však gravettskú výrobu artefaktov až z mladšieho obdobia paleolitu v neďalekej Nemšovej, o ktorej predpokladáme, že mohla byť v tomto období aj dodávateľom radiolaritových polotovarov pre Zamarovce.²⁷

Z b e r. Pri prvom zbere v marci a pred začatím výskumu v auguste 1961 našlo sa na povrchu etáže

Obr. 6. Trenčín IV. Stratigrafická sonda I s vrstvami (stratigraphischer Schnitt I mit Schichten).

hliniska okrem spomenutého veľkého pieskovcového okruhlíka (tab. I: 1) 15 sílexov; najväčší z nich — fragment surového jadra zo šedožltého plochého radiolaritového okruhlíka so zrnitou kôrou na lome a s negatívom po ústepe v stredovej lesklej šedozelenej časti; ploché žltosedé hranolové

jadro s dvoma základňami a negatívmi po nepravidelných úštepoch (tab. IV: 9); hrubší trojuholníkový úštep zo svetlejšieho zrnitého radiolaritu (tab. IV: 3); lichobežníkový úštep z tej istej suroviny s pravým uhlom úderovej plochy so zvyškami kôry okruhliaka (tab. IV: 4); nepravidelný úštep zo svetložltohnedej zrnitej kôry okruhliaka; plochý širší hrotitý žltohnedý úštep s výraznými konchoidnými kruhmi na ventrálnej strane; vyšší žltohnedý úštep z hrany jadra so zvyškami kôry okruhliaka na jednej strane; odštepok z hrany hnedého okruhliaka; pravobočne vrúbkovito retušovaná mikročepielka, odbitá z kôry tmavohnedého okruhliaka; štvorcovitý, ľavobočne retušovaný úštep so zvyškami zrnitej kôry okruhliaka a päť odštepov rozličnej veľkosti.

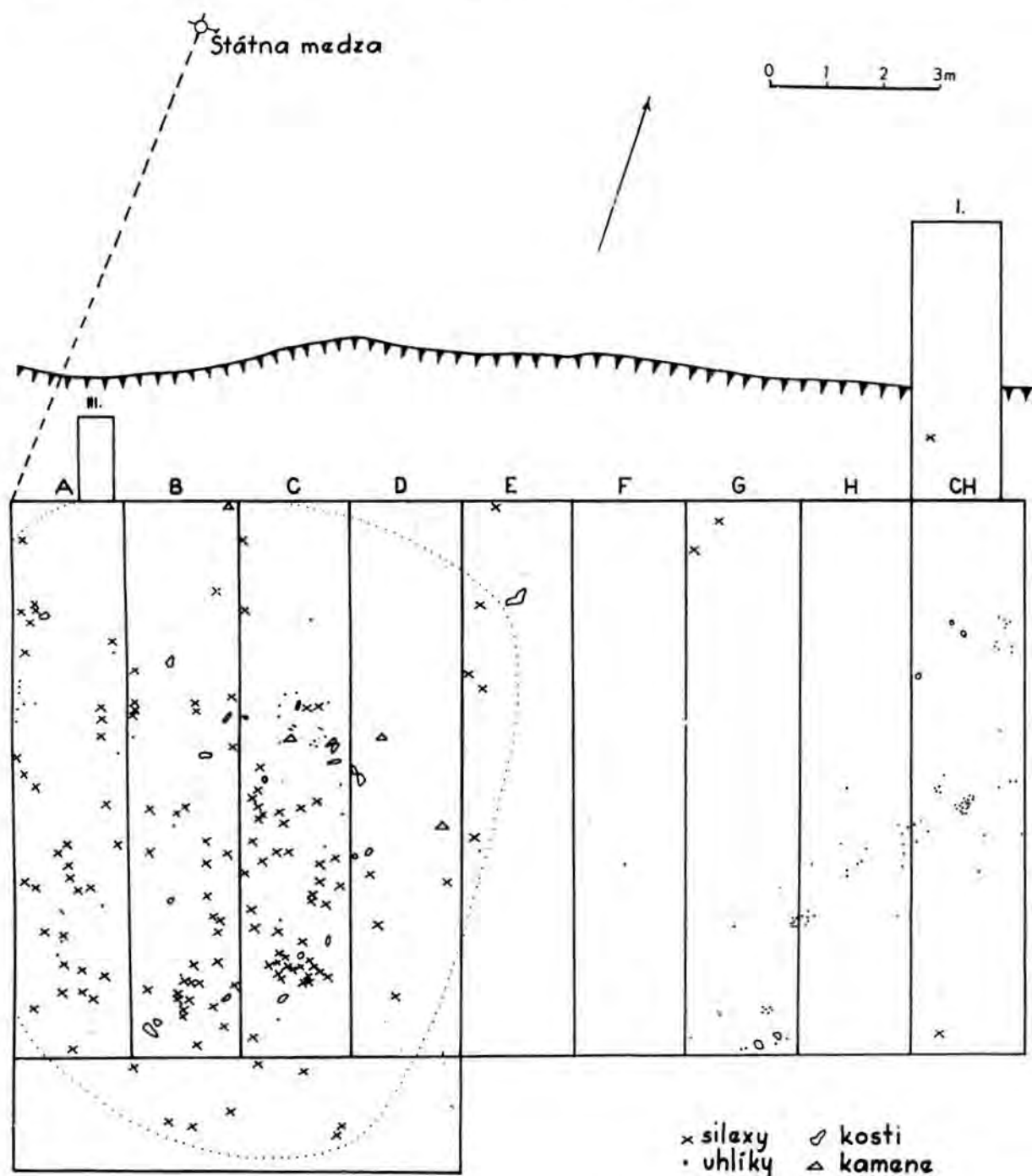
S o n d a A. V tejto — najzápadnejšej — sonde našlo sa okrem zoskupenia ojedinelých uhľikov pri jej západnom okraji a skupiny drobných, značne strávených zvieracích kostí na sever od nej, 33 nepravidelne rozptýlených silexov: Ploché, diskovito zahrotené surové jadro zo žltohnedej hľuzy radiolaritu so stopami po viacsmernom odštepovaní úštepov; ploché, viac-menej ihlancovité jadro žltosedej farby so zvyškami kôry okruhliaka (tab. III: 8); ploché jednosmerné jadro s časťou žltej zrnitej kôry radiolaritového okruhliaka; ploché dvojsmerné úštepové jadro z hnedého radiolaritu s kôrou na ventrálnej časti okruhliaka; hrubé úštepové surové jednosmerné jadro, opracované len v počiatočnej fáze, so zvyškom kôry zo žltohnedého radiolaritu; plochý, nápadne široký úštep zo žltosedej radiolaritu (tab. IV: 7); hrubší okrajový úštep z kôrovej časti šedožltého radiolaritového okruhliaka; hrubšie okrajové úštepy z hnedého okruhliaka; menší široký hnedý úštep s vrubovitou bázou, opracovanou perličkovitou retušou, so zvyškami kôry okruhliaka v terminálnej časti; hrubý úštep z hrany plochého šedožltého okruhliaka; viacnásobne hrotitý odštepok; úštep z jemnozrnného silicifikovaného pieskovca; čepeľovitý úštep z tej istej suroviny (tab. II: 5); hrubší hrotitý úštep zo šedožltého radiolaritu (tab. IV: 5); nepravidelná, pravostranne čiastočne strmo retušovaná čepeľ zo šedožltého radiolaritu (tab. II: 2); hrubšia šedá hranolovitá čepeľ s pseudorydlovou plochou na pravostrannej terminálnej časti (tab. II: 21); tenšia hrubá neretušovaná čepeľ so zvyškami kôry v terminálnej časti (tab. II: 26); úštep z hrany hnedého okruhliaka; hrubšia neretušovaná šedá čepielka; nesúmerné vysoké vejárovité škrabadlo s dolnou ľavobočnou pseudorydlovou plochou (tab. II: 3), vyrobené zo šedožltého radiolaritu (najvýraznejší artefakt celej

kolekcie). Ďalej sa tu našli: širšia, tenká, priečne šikmo zlomená, ľavostranne zúbkovito retušovaná svetlohnedá čepielka (tab. II: 9); malý úštep zo šedého silicifikovaného pieskovca (tab. II: 24) a lichobežníkový, v terminálnej časti rozšírený úštep s ľavostrannou pseudorydlovitou plochou, odštiepený zo svetložedej radiolaritu (tab. II: 14). Zvyšok nálezov z tejto sondy tvorí 10 rozlične sfarbených zlomkov a šupín.

S o n d a B. Popri ojedinelých uhľikoch nachádzali sa v severnej časti sondy drobné fragmenty zvieracích kostí, no najpozoruhodnejší nález pochádza z južnej časti, kde sa zistili veľmi zle zachované väčšie zvieracie kosti, ktoré sa dali podľa zubov určiť ako losia čeľuť. Ďalej sa v sonde našli ojedinelé uhličky, v severnej časti (v hĺbke 82 cm) veľký riečny okruhliak ($12 \times 16 \times 36$ cm; tab. I: 2) a v južnej časti sa koncentrovali silexy — 44 kusov. Z kamennej industrie našli sa v sonde: veľký jadrovitý zlomok plochého šedožltého radiolaritového okruhliaka; hrubý úštep z hrany šedožltého okruhliaka; dvojzákladňové dvojsmerné hranolové jadro zo žltobelavého radiolaritu (tab. IV: 6); hrotitý hrubší úštep z hrany hnedého radiolaritového okruhliaka; plochejší radiolaritový hoblík zo šedozeleného radiolaritu (tab. IV: 1); hrubší čepeľovitý úštep z belavosedej radiolaritu; hrubší čepeľovitý úštep z hrany jadra zo svetlohnedého radiolaritu (tab. II: 29); neretušovaná čepeľ zo svetlohnedého radiolaritu (tab. II: 25); ľavostranne strmo a pravostranne vnútorne perličkovito retušovaná čepeľ z hnedého radiolaritu (tab. II: 28); čepeľ s ľavostranne vylomeným vrubom zo svetlohnedého radiolaritu (tab. II: 20); hrubšia neretušovaná čepeľ zo šedozeleného radiolaritu (tab. II: 23); plochá čepeľ lichobežníkového tvaru z hnedého radiolaritu (tab. II: 15); obdĺžnikovitý úštep z hnedého radiolaritu; dva čepeľovité úštepy z hrany svetlohnedého radiolaritového okruhliaka; malý plochý čepeľovitý úštep lichobežníkového tvaru zo svetlohnedého radiolaritu; neúplná čepeľ s ľavo-bočne vylomeným vrubom zo šedožltého zrnitého radiolaritu (tab. II: 17); plochá čepielka z kôry žltohnedej radiolaritového okruhliaka s pravobočne oblámaným ostrím; plochý čepeľovitý úštep z kôry hnedého radiolaritového okruhliaka s viacerými konchoidnými kruhmi na ventrálnej strane a s vnútorne vyretušovaným plytkým ľavobočným vrubom; fragment tenkej, vrubovitým vylámaním zahrotenej čepielky z hnedého radiolaritu (tab. II: 12); neúplná neretušovaná čepielka zo svetlohnedého radiolaritu (tab. II: 13); mikročepielka so zvyškom kôry hnedého radiolaritového okruhliaka

s ľavobočným vrubom (tab. II: 11); ploché úštepové škrabadlo s nepatrne vyklenutou terminálnou časťou, s retušovaným vrubom vo funkcii oškrabovača na báze, vyrobené zo svetlohnedého radiolaritu (tab. II: 1); nevýrazné čepeľové škrabadlo zo svetlohnedého radiolaritu (tab. II: 3); malý prizmatický odštep s kôrou hnedého radiolaritového okruhliaka, ktorý nemožno bezvýhradne považovať za rydlovitý odštep; úštep z hrany hnedého radiolaritového jadra

s obojstranne tupými koncami pseudorydlového charakteru (tab. II: 16); tmavšia malá čepeľka z hnedozeleného radiolaritu s drobnou úžitkovou retušou na obidvoch stranách (tab. II: 18); tenký čepeľový úštep z hnedého radiolaritu s priečne zlomenou terminálnou časťou. Zvyšok nálezov zo sondy B tvorilo 17 drobnotvarých, rozlične sfarbených odštepkov, prevažne s časťami kôry radiolaritových okruhliakov.

Obr. 7. Trenčín IV. Pôdorys plošného výskumu s vyznačením jednotlivých nálezov (Grundriss der Flächenabdeckung mit eingetragenen Funden).

Sonda C. V severnej časti tejto sondy našli sa tiež popri ojedinele roztrúsených uhlíkoch zvieracie kosti, zoskupené okolo veľkého trojuholníkovitého okruhliaka ($11 \times 23 \times 26$ cm), ktorý podľa jaziev od štiepania silexov alebo aj kostí mal pravdepodobne funkciu kovadlinky (obr. 8, tab. I: 4). Dovedna sa tu našlo 58 artefaktov a odštepov. Z veľkých silexov tu boli: surové ploché jadro zo šedožltého radiolaritového okruhliaka; hrubý úštep z hrany hnedého radiolaritového okruhliaka; podobný úštep zo šedožltého zrnitého okruhliaka; iný stenčený úštep zo šedého okruhliaka; ďalší hrubý úštep z hrany žltohnedého radiolaritového okruhliaka; nesymetrické ihlancovité viacsmerné jadro z hnedého radiolaritu; obdĺžnikový okrajový úštep s kôrou hnedého radiolaritového okruhliaka; široká čepeľ z hrany svetlohnedého radiolaritového okruhliaka s tupými hranami (tab. III: 13); úštep zo zrnitého šedožltého radiolaritu s vrubovito vylámaným ľavostranným ostrím (tab. III: 9); široká čepeľ z hnedého radiolaritu s obojstranným, vrubovito ventrálne retušovaným ostrím (tab. III: 12); hrubšia neretušovaná čepeľ z hnedého radiolaritu (tab. III: 16), bazálna časť širšej neretušovanej čepele z hnedého radiolaritu (tab. III: 14); podobný menší fragment bazálnej časti širokej radiolaritovej čepele zo svetložltého radiolaritu (tab. III: 10); čepeľovitý úštep z hnedého radiolaritu (tab. III: 15); čepeľovitý úštep zo steny jadra zo žltohnedého radiolaritu (tab. III: 3); čepeľ z hrany jadra zo šedozeleného radiolaritu so stopami úpravy (tab. III: 6); tenká, zúbkovito retušovaná čepeľ z hnedého radiolaritu (tab. III: 5); čepeľ s ľavoobočným, vrubovito retušovaným ostrím z hnedého radiolaritu (tab. III: 2); hrubšia neretušovaná čepeľ zo šedozeleného radiolaritu (tab. II: 22); stredový fragment neretušovanej čepeľky z hnedého radiolaritu (tab. III: 7); podobný fragment zo šedozeleného radiolaritu (tab. 15: 11); nepravé hranové rydlo z hnedého radiolaritu, vytvorené prirodzeným vertikálnym štiepaním na prasklinách (tab. III: 1); hrubšia neretušovaná čepeľka z hnedého radiolaritu; mikročepeľovitý úštep zo zelenohnedého radiolaritu (tab. II: 10); prehnutá čepeľka z hnedého radiolaritu s obojstranným vrubovitým ostrím a parciálnou pravostrannou perličkovitou retušou. Zvyšok nálezov z tejto sondy pozostáva z 33 radiolaritových úštepov a odštepov rozličného sfarbenia.

Sonda D obsahovala veľký riečny okruhliak ($12 \times 16 \times 26$ cm), väčšie fragmenty značne strávených zvieracích kostí, dva menšie guľovité okruhliaky a štyri silexy z hnedého radiolaritu:

neretušovaná čepeľ so zvyškom kôry radiolaritového okruhliaka (tab. II: 19), hrubší čepeľový úštep (tab. II: 8), prehnutý obdĺžnikový úštep s výraznými konchoidnými kruhmi a drobný úštep s kôrou radiolaritového okruhliaka.

Sonda E vzhľadom na pomernú tenkosť vrstvy druhej fosilnej pôdy (PK II), ktorá sa postupne smerom na východ strácala, obsahovala veľkú, značne strávenú zvieraciu kosť a väčší úštep z hnedého radiolaritu, hrotitý čepeľovitý úštep z hnedého radiolaritu, úštep z hrany jadra zo šedozeleného radiolaritu a užšiu hrotitú čepeľ z tenkého radiolaritu.

Sonda F bola archeologicky sterilná.

Sonda G obsahovala vo svojej vrchnej hneďastej vrstve (PK II) fragment hnedého radiolaritového okruhliaka a široký čepeľovitý úštep. V hrubšej podložnej vrstve červenkastohnedej pôdy (PK III) popri nápadnejších zhlukoch uhlíkov zistili sa aj flaky do červena prepálenej hliny, ktoré však nemožno jednoznačne interpretovať ako ohniská, najmä keď sa silexy v tejto vrstve nenašli.

Sonda H sa zložením pôdy a vrstvami podobala sonde G. Zistili sa v nej iba zhluky uhlíkov.

Sonda CH bola čo do typu pôdy podobná sondám G a H. Okrem zhlukov uhlíkov našli sa v nej aj štyri menšie okruhliaky.

V severnom predĺžení sondy CH pri hĺbení stratigrafickej sondy I našlo sa v hĺbke 6,30 m v strede druhej fosilnej pôdy (PK II) doskovité jadro z hnedého radiolaritu, ktoré má na pravobočnej terminálnej strane aj hlavicu vysokého škrabadla (tab. IV: 2). Pri hĺbení spomenutej sondy našiel sa v hĺbke 6,12 m od pôvodného povrchu aj odštepok zo zrnitého hnedého radiolaritu a zlomené zvieracie rebro.

V širšom okolí plošného odkryvu našlo sa neskôr (po vymytí dažďom) na hromade sprásovej hliny nahrnutej buldozénom aj malé čepeľové škrabadlo zo šedozeleného radiolaritu (tab. II: 4); tenký trojuholníkovitý úštep zo šedohnedého radiolaritu s priečnym terminálnym ostrím a strmo retušovaným pravým bokom (tab. III: 8); široký, hrubší, parciálne obojstranne retušovaný úštep z červenohnedého radiolaritu (možno driapadlo; tab. III: 17); hrubší jadrovitý retušér s výbežkom a so zdrsnenými ploškami od retušovania na oboch bokoch (tab. III: 18) a napokon rydlovitý odštep zo svetlého šedožltého zrnitého radiolaritu (tab. III: 15). Charakter týchto buldozénom zahrnutých nástrojov nemá istú stratigrafickú hodnotu, pretože sa našli v zmiešanine vrstiev celého nadložia etáže s druhou a treťou fosílnou pôdou (PK II

+ III). Napriek tomu, že nemáme istotu o existencii aj ďalšej kultúrnej vrstvy z mladších sprašových pokryvov alebo prvej fosilnej pôdy (PK I), treba tieto nálezy s patričnou výhradou považovať za súčasť nálezového celku z druhej fosilnej pôdy, t. j. z vrstvy G (PK II).

Pri celkovom hodnotení polohy silexov (obr. 7) treba konštatovať, že sa nálezy nápadne koncentrovali do zoskupenia ovoidného tvaru s rozmermi $9 \times 11,5$ m v juhozápadnej časti plošného odkryvu, pričom sa zdá, že doplnenie spomenutého, zatiaľ neúplného tvaru dalo by sa očakávať za vrstvou sprašových pokryvov v západnej časti hliniska, ktoré neboli v čase záchranného výskumu bulldžerom odkryté, a preto sme pri časovom obmedzení nestihli upriamiť sa na tento pomerne nákladný a bez technických pomôcok aj zdĺhavý spôsob odkryvu.

Malé množstvo typologicky výrazných druhov archeologických nálezov neumožňuje zatiaľ štatistické zhodnotenie, a preto predkladáme len zoznam nálezov s ich percentuálnym vyčíslením:

Druh nálezu	Počet	%
Čepeľové škrabadlo	2	1,176
Vejárovitě škrabadlo	1	0,588
Úštepové škrabadlo	1	0,588
Jadrové škrabadlo	1	0,588
Hoblík	1	0,588
Nevýrazný artefakt s rydlovitou plochou	4	2,352
Driapadlo	1	0,588
Opracovaný úštep	2	1,176
Neopracovaný úštep	36	21,176
Retušovaná čepeľ	6	3,529
Vrubovito opracovaná čepeľ	7	4,117
Neopracovaná čepeľ	16	9,411
Mikročepeľka	3	1,764
Rydlový odštep	2	1,176
Zlomky a odštepky	69	40,588
Hranolovitě jadro	2	1,176
Ihlancovitě jadro	2	1,176
Diskovitě jadro	1	0,588
Doskovitě jadro	2	1,176
Surové jadro	4	2,352
Zlomok jadra	1	0,588
Úštep z hrany jadra	5	2,941
Retušér	1	0,588
Spolu	170	99,999

Z celkového počtu 170 silexov prevládajú v trenčianskej industrii odštepky, zlomky úštepov a úštepky rozličnej variačnej šírky a hrúbky, z primárneho i sekundárneho opracovania pestrofarebnej radiolaritovej suroviny, teda úštepky a odštepky

Obr. 8. Trenčín IV. Kovadlinka zo sondy C (Amboss aus Schnitt C).

z opracovania vlastného jadra pri výrobe polotovarov — čepeľí, ako aj úštepky a odpad vzniknutý pri konečnom formovaní artefaktov. Hojné sú dosť široké a hrubé tvary, vyrobené zo surových a nižších hranolovitých i polyedrických diskovitých jadier; časté sú tiež čepele z hrán jadier s trojuholníkovitým prierezom, ako aj úštepky zo stien jadier, a len v malej miere čiastočne retušované alebo vrubovito vylámané čepele. Aurignacká či gravettská retuš chýba. Jadrá sú prevažne surové, pomerne hrubé, s úštepovými negatívami. Výrazné rydlá chýbajú, hoc ojedinele sa vyskytujú artefakty s tupými pracovnými hranami, pripomínajúcimi primitívne rydlá. Ojedinelú prítomnosť pravého hranového rydla dosvedčuje len rydlový odštep (tab. III: 15), ktorý však nemá istú stratigrafickú pozíciu. Prítomnosť hranolovitých jadier v západoslovenskom starom szeletiene poznáme aj z Vlčkoviec.²⁸

Na lokalite Trenčín IV vyskytujú sa aj artefakty menej výraznej driapadlovitej formy. Za najlepšie opracované nástroje v celej trenčianskej kolekcii možno považovať škrabadlá na čepeľovitých úštepoch a vysoké škrabadlo na úštepovom jadre. Najvýraznejším typom je vyššie vejárovitě škrabadlo, ktoré má na západnom Slovensku najbližšie analógie v hojných vejárovitých škrabadlách zo známej považskej szeletskej lokality Moravany nad Váhom—Dlhá, kde sú aj ďalšie analógie k Trenčínu IV (obr. 9). Aj z Ivanoviec²⁹ poznáme úštepky a čepele odbité z hranolovitých jadier, také ako v trenčianskej kolekcii.

Treba konštatovať, že nálezový celok z Trenčína IV obsahuje pomerne málo typologicky výrazných

nástrojov, podľa ktorých by sa mohol jednoznačne prisúdiť niektoré z kultúr mladého paleolitu, pretože tu zatiaľ chýbajú vedúce typy. Na základe charakteru jadier a prevahy úštepových a čepeľovitých artefaktov nemožno trenčianskemu nálezovému celku nepriznať jasne poznateľný charakter mladého paleolitu. Ak však vezmeme do úvahy aj stratigrafickú situáciu archeologických nálezov z druhej fosilnej pôdy (PK II) a uvedomíme si okolnosť, že szeletská stanica Zamarovce, ktorú F. Prošek a V. Ložek stratigraficky fixovali do druhej fosilnej pôdy,³⁰ je od Trenčína IV vzdialená len 3 km, potom pri zhodnej stratigrafickej polohe musíme uvažovať o vzájomných kultúrnych vzťahoch obidvoch lokalít. Musíme pripustiť, že aj Trenčín IV, hoc sa tu zatiaľ nenašiel žiaden plošne opracovaný listovitý hrot, reprezentuje najskôr szeletskú stanicu, ktorá vykazuje blízke analógie aj k spomenutým ďalším považským szeletským staniciam; je im blízka aj zhodnou stratigrafickou polohou archeologických nálezov (Ivanovce, Nové Mesto nad Váhom—Mnešice). Spätňý prínos Trenčína IV k poznaniu zamarovských staníc spočíva zasa v tom, že stratigraficky fixovaný nálezový celok z trenčianskej lokality umožňuje istejší pohľad na zamarovskú sílexovú kolekciu, u ktorej (vzhľadom na viac-menej zberový charakter záchranných akcií) sa do szeletien zaraďili prevažne len artefakty opracované plošnou retušou.³¹ Nález uhlíkov z tretej fosilnej pôdy, hoc zatiaľ bez archeologických pamiatok, má ďalšie analógie na obidvoch otvorených sprašových paleolitických staniciach.

Aj keď sa doterajšie nálezy z Trenčína IV získali len pri záchrannom výskume, a teda zachytili pravdepodobne iba časť mladopaleolitického sídliska, čo nevylučuje možnosť získania aj ďalších výraznejších typov výrobných nástrojov v budúcnosti, treba zdôrazniť, že nástroje vykazujú viac mladopaleolitické formy než moustierske tradície. Ak by sme nehľadali isté kultúrne vzťahy k blízkym Zamarovciam, ktoré podľa F. Proška³² reprezentujú starý szeletien, potom by sme v Trenčíne IV objavili novú facies mladopaleolitickej kultúry, stratigraficky rovnocasnú so starým szeletienom v Zamarovciach. Alebo doterajšie viac-menej len zberom získané plošne opracované hrotité artefakty moustierskych foriem zo Zamaroviec vzhľadom na ich stratigrafickú pozíciu bude treba posudzovať opatrnejšie, keďže do druhej fosilnej pôdy (W1/W2) ich F. Prošek a V. Ložek zaradili na základe ojedinelých širokých úštepov a hrubých úštepov odbitých z diskovitých jadier,

ktoré sa našli pri revíznom prieskume zamarovského profilu r. 1952.³³ Na druhej strane spomenutý nález uhlíkov z tretej fosilnej pôdy, ktorá v Zamarovciach aj na základe malakofauny reprezentuje výrazný riss-würmský interglaciál, zmenšuje istotu pri posudzovaní tamajších mousteroïdných artefaktov ako bezvýhradne szeletských, hoc podobné mousteroïdné formy poznáme aj z ďalších szeletských staníc na Považí, najmä z Ivanoviec a Moravian nad Váhom.³⁴ Z uvedeného vidno, aké neisté sú zatiaľ naše poznatky o obsahovej náplni slovenského szeletien, ktorý nemožno charakterizovať len na základe prítomnosti plošne opracovaných listovitých hrotov.

Spoločensko-hospodárske otázky

Značná hĺbka druhej fosilnej pôdy, z ktorej pochádza prevažná časť doterajších szeletských nálezov na západnom Slovensku, pôsobila veľké technické ťažkosti pri archeologických výskumoch, a preto sa zatiaľ nepodarilo skúmať paleolitické pamiatky na sprašových profiloch západného Slovenska plošným odkryvom. S tým súvisia aj fragmentárne poznatky o charaktere pamiatok z tohto časového úseku, pretože pri kultúrnom zatriedení do szeletien vychádzalo sa doteraz vždy z priaznivých nálezových okolností, keď sa podarilo získať aspoň jeden hrotitý artefakt opracovaný plošnou retušou.

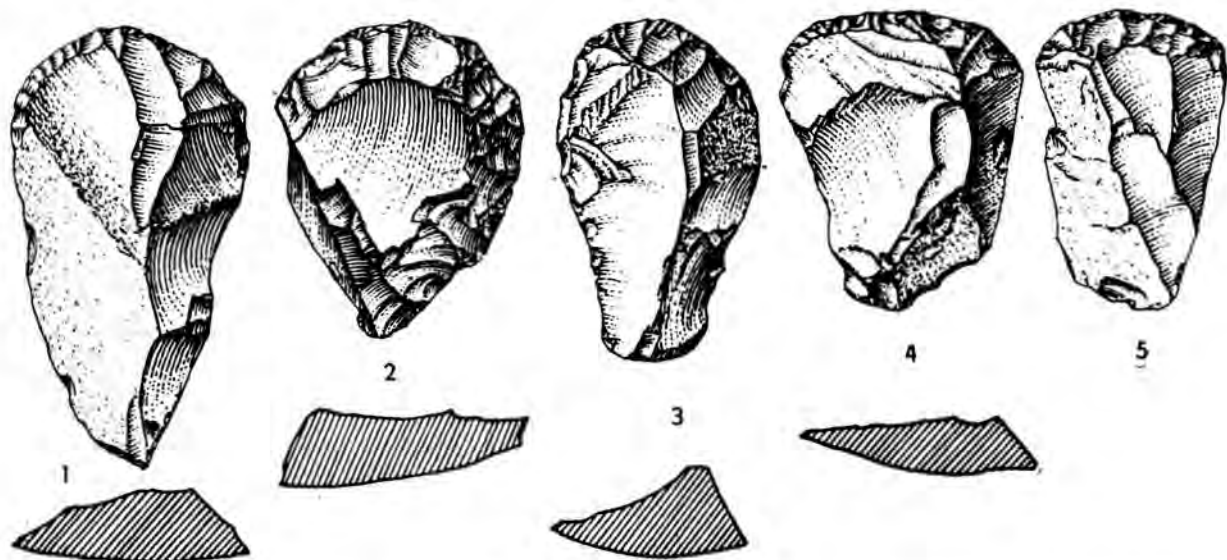
Odkryv mladších sprašových pokryvov v trenčianskej tehelni č. 4, vykonaný buldozénom tehelne nezávisle od archeologického výskumu, umožnil realizovať technicky nenáročný plošný odkryv v sprašovom prostredí, ktorý sa upriamil nielen na archeologické pamiatky z druhej fosilnej pôdy, ale podľa možnosti aj na získanie obrazu spoločenského charakteru tohto mladopaleolitického sídliska. Hodnota tohto plošného odkryvu spočíva najmä v tom, že súčasne boli k dispozícii stratigrafické poznatky o pôvodných mladších sprašových pokryvoch s mikrointerštadiálom a prvou fosilnou pôdou druhého interštadiálu würmu 2/3, čo v prípade starších plošných výskumov, napr. v Moravanoch nad Váhom-Dlhej³⁵ a v Ivanovciach³⁶ nebolo, keďže tieto mladšie nadložné sprašové pokryvy sa tu nezachovali.

Zoskupenie archeologických nálezov, ich celkový charakter, najmä prevaha odštepov, úštepov, fragmentov radiolaritovej suroviny a rozličných druhov jadier, ako aj nález retušera a kamennej podložky spolu s väčšími kamennými sedadlami poukazujú na to, že lokalita Trenčín IV bola prav-

depodobne szeletskou výrobňou silexovej industrie. Avšak celkove malý počet výrazne opracovaných výrobných nástrojov i nehojné nálezy zvieracích kostí a zhlukov uhlíkov poukazujú len na prechodné, skôr krátkodobé, sezónne otvorené táborisko na ľavobrežnej terase Váhu. Napriek tomu, že v pôdorysnej registrácii jednotlivých archeologických nálezov badať nápadnejšiu koncentráciu zhruba v tvare čiastočne odseknutého nesúmerného ovoidu

prechodná výrobňa nástrojov bola na voľnom priestore mimo sídliskového objektu, alebo v ňom.

Zatiaľ možno len predpokladať, že mladopaleolitickí lovci pri svojich výpravách za sezónne putujúcou zverou sa prechodne usídlili na tomto mieste s dobrým výhľadom vo výške 250 m n. m. Na úpravu stravy rozkladali si oheň a na mieste opravovali alebo doplňali niektoré zbrane a výrobné nástroje, pričom používali na tento cieľ miestnu

Obr. 9. Moravany nad Váhom — Dlhá. Výber szeletských škrabadiel (Auswahl szeletienzeitlicher Kratzer).

(rozmery $9 \times 11,5$ m) v juhozápadnej časti plochy odkryvu, predsa sa tu nezistila žiadna odlišnosť sfarbenia pôdy, umožňujúca rozpoznať na tomto mieste prípadný sídliskový objekt, ktorý vzhľadom na pôdorys mohol by mať hrubé analógie v Tibave,³⁷ Dol. Věstoniciach,³⁸ Pavlove³⁹ a najmä vo východoeurópskych sídliskách,⁴⁰ pravda, s odlišnosťami pokiaľ ide o dimenzie. Žiaľ, nepodarilo sa zistiť, či pedologický proces, ktorého výslednicou je druhá fosilná pôda (PK II), úplne zotrel prípadné kontúry sídliskového objektu a či len na základe rozmiestnenia silexov, kovadlinky a kamenných sedadiel možno tu takýto objekt predpokladať. Treba pritom podotknúť, že zistené dve skupiny roztrúsených uhlíkov neprekračujú areál ovoidnej koncentrácie silexov. Výrazná ohnisková koncentrácia uhlíkov a prepálené podložie (ako znak dlhšie používaného ohniska) sa však nezistili. Treba ešte pripomenúť, že za podobných nálezo- vých okolností našli sa aj uhlíky v aurignackých chatách v Barci II.⁴¹ Uvedené nálezové okolnosti sťažujú preto jednoznačnú odpoveď na otázku, či

vážsku surovinu, a to radiolarit na artefakty a veľké podlhovasté okruhlíky na sedadlá a kovadlinku. Možno teda v Trenčianskej kotline v období prvého würmského interštadiálu predpokladať existenciu viacerých, pravdepodobne krátkodobých szeletských sídlisk, ktoré svedčia o postupnom osídľovaní tohto priestoru skupinami lovcov z jednotlivých rodových kolektívov počas relatívne nepríliš dlhej doby.

Nález pozostatkov losa je ďalším konkrétnym dôkazom o charaktere obživy lovcov szeletského okruhu z nejaskynných sídlisk, čo plne potvrdzuje názor K. Valocha,⁴² že szeletskí lovci z otvorených sídlisk museli, podobne ako iné mladopaleolitické skupiny, loviť zvyčajne vysokú i malú zver, a nielen jaskynného medveda, ktorú špecializáciu dosť všeobecne prisúdil L. Vértés nositeľom szeletskej kultúry.⁴³ Pri otvorených szeletských staniciach nemáme doteraz žiadne dôkazy o jednostrannej loveckej špecializácii; proti takejto špecializácii svedčí nález pozostatkov mamuta, zubra, pratura a prakoňa zo szeletskej vrstvy vo

Vlčkovciach,⁴⁴ ako aj spomenutý nález losa z Trenčína IV. Svedčí proti nej však aj nález z maďarskej otvorenej stanice — známeho náleziska červenej farby v Lovasi,⁴⁵ kde sa zistili pozostatky obrovského jeleňa, jeleňa európskeho, losa, soba, kozorožca, prakoňa a diviaka, o ktorých nemožno pochybovať, že popri použití kostí týchto zvierat na kopacie nástroje pri dobývaní farbiva, ich mäso sa konzumovalo ako potrava. Špecializáciu uvádzanú L. Vértessom možno predpokladať len v horskom prostredí pri sezónnom osídľovaní jaskýň; príklad poznáme aj zo západoslovenských jaskýň — Dzeravej skaly pri Plaveckom Mikuláši⁴⁶ a Čertovej pece pri Radošinej.⁴⁷

V rámci štyroch doteraz známych trenčianskych paleolitických nálezísk záchranný výskum v Trenčíne IV odkryl plošne časť prechodného mladopaleolitického sídliska z prvého würmského interštadiálu W1/2. Získaný nálezový celok prispel k poznaniu tvarovej náplne industrie zo staršej fázy mladého paleolitu, ktorú napriek tomu, že doteraz chýbajú plošne opracované listovité hroty, nemôžeme vylúčiť z okruhu szeletskej kultúry západného Slovenska, najmä preto, lebo získaná industria neobsahuje formy, ktoré by sa jednoznačne mohli prisúdiť inej mladopaleolitickej kultúre. Skromnými poznatkami o charaktere sídliska tejto doby získali sa konkrétnejšie údaje o spoločenskom živote na otvorenom terasovom sídlisku. Fragmentárne poznatky týkajúce sa tejto problematiky ostávajú naďalej trvalým stimulom pre sledovanie západoslovenských paleolitických staníc tohto obdobia, aby sa väčšími plošnými odkryvmi za podobných technických výhodných podmienok skúmali stratigraficky dobre fixované paleolitické stanice tzv. szeletskeho okruhu.

Z á v e r y

1. Na základe záchranného výskumu v Trenčíne IV možno konštatovať, že zistením mien bývalých majiteľov tehelne č. 4 bola vlastne znovu ob-

javená mladopaleolitická stanica, z ktorej prvé nálezy získal už r. 1914 K. Brancsik.

2. Z geologického hľadiska trenčiansky profil pozostáva zo štyroch sprašových pokrovov; vrchné tri reprezentujú würmské štadiály W3, W2 a W1 (posledný vyvinutý len vo východnej časti profilu), spodný — štvrtý — patrí mladšiemu rissu, najskôr štadiálu R3.

3. Sprašové pokrovy sú od seba oddelené fosílnymi pôdami, ktoré sa vytvorili na povrchu pokrovov v čase, keď bola prerušená sprašová sedimentácia. Fosílna pôda stratigraficky reprezentujú interštadiál W2/3 (PK I), interštadiál W1/2 (PK II) a interglaciál R/W (PK III), pričom v západnej časti profilu, pod ktorým sa vykonával aj plošný archeologický výskum, nachádzala sa druhá (W1/W2) a tretia fosílna pôda (RW) spojená (PK II + PK III), čo je zjav známy už z profilu v Novom Meste nad Váhom-Mnešiciach.

4. Vo vrchnom sprašovom pokrove W3 nachádza sa hrdzavá, limonitickými impregnáciami prešíkovaná vrstva C, ktorá je pravdepodobne produktom ďalšieho klimatického výkyvu, známeho ako mikrointerštadiál už z Vlčkoviec i z Nového Mesta nad Váhom-Mnešíc.

5. V druhej fosilnej pôde (vrstva G), t. j. v interštadiáli W1/2 (PK II), nachádzajú sa mladopaleolitické artefakty, ktoré nevytvárajú príslušnosť do okruhu szeletskej industrie, aj keď sa zatiaľ v nálezovom celku nenašli plošne opracované hroty artefakty.

6. Plošný odkryv druhej fosilnej vrstvy na otvorenom sprašovom sídlisku zistil krátkodobú výrobu artefaktov, kde spracúvali vážsku radiolaritovú surovinu. Nevytvára sa tu ani možnosť existencie prechodného sídliskového objektu, ktorý možno predpokladať podľa ovoidnej koncentrácie archeologických nálezov, neprekračujúcej pravdepodobný vymedzený areál chaty. Nález pozostatkov losa umožnil získať ďalšie poznatky o obžive mladopaleolitických lovcov z otvorených sprašových sídlisk.

Poznámky

¹ Prošek F., *Szeletien na Slovensku*, SIA I, 1953, 133—194.

² Brancsik K., *Ueber die Ergebnisse unserer Grabungen wie auch über prähistorische Zufallsfunde im Comitatus*, Bericht des Museumvereines für das Comitatus Trencsen 1914, 22—36.

³ Otrok M., *Abrégé du bulletin de la Société hongroise*

des amis de l'archéologie du département Trencsen, Bericht des Museumvereines für das Comitatus Trencsen 1914, 20—21.

⁴ Podľa úvodu J. F. Bábora k článku o Zamarovciach, pozri poznámku 11.

⁵ Brancsik K., l. c., 30.

⁶ Skutíl J., *Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskej Rusi*, Turčiansky Sv. Martin 1938, 142.

- ⁷ Branesik K., l. c., 31.
- ⁸ Bella L., Muzeum és könyvtári értesítő VIII, 1914, 52; IX, 1915, 125; preberám od J. Eisnera, *Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi* r. 1926, SMSS XXI, 1927, 10.
- ⁹ Skutil J., l. c., 142.
- ¹⁰ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 5, 6.
- ¹¹ Babor J. F., *Zamarovce, nové palaeolithické nálezisko na Slovensku*, Bratislava I, 1927, 53–68.
- ¹² V priebehu ďalšieho pátrania vysvitlo, že je to spomenutá už Singerova tehleňa.
- ¹³ Ambrož V. — Ložek V. — Prošek F., *Mladý pleistocén v okolí Moravan u Piešťan nad Váhom*, Anthropozoikum I, 1952, 53–142.
- ¹⁴ Prošek F. — Ložek V., *Sprašový profil v Bance u Piešťan (západní Slovensko)*, Anthropozoikum III, 1954, 301–323.
- ¹⁵ Prošek F. — Ložek V., *Výzkum sprašového profilu v Zamarovcích u Trenčína*, Anthropozoikum IV, 1955, 181–211.
- ¹⁶ Bárta J., *Vlčkovce — sprašový profil a jeho paleolitické industrie*, SIA X–2, 1962, 286–318.
- ¹⁷ Kukla J., Ložek V. & Bárta J., *Das Lössprofil von Nové Mesto im Waagtal*, Eiszeitalter und Gegenwart 12, 1962, 73–91.
- ¹⁸ Prošek F. — Ložek V., *Výzkum sprašového profilu v Zamarovcích*, 193.
- ¹⁹ Bárta J., *K problematike jednotnej textovej dokumentácie farieb Munsell Soil Color Charts (Munsellove tabuľky pód)*, Anthropozoikum X, 1960–1962, 273–275.
- ²⁰ Ďakujem O. Fejfarovi (Ústredný ústav geologický v Prahe) za určenie paleontologického materiálu.
- ²¹ Skutil J., l. c., 206, 209.
- ²² Mészáros Gy. — Vértés L., *A Paint Mine from the Early Upper Palaeolithic Age near Lovas (Hungary, County Veszprém)*, AAH V, 1955, 1–34.
- ²³ Ďakujem E. Krippelovi (Geologický ústav D. Štúra v Bratislave) za určenie botanického materiálu.
- ²⁴ Ďakujem V. Ložkovi (Geologický ústav ČSAV, pracovisko kvartér v Prahe) za určenie malakofaunistického materiálu.
- ²⁵ Prošek F. — Ložek V., *Výzkum sprašového profilu v Zamarovcích*, 194, 198.
- ²⁶ Kukla J., Ložek V. & Bárta J., l. c., 73–91.
- ²⁷ Bárta J., *K problematike paleolitu Bielych Karpát*, SIA IX, 1961, 9–32.
- ²⁸ Bárta J., *Vlčkovce — sprašový profil a jeho paleolitické industrie*, 306.
- ²⁹ Bárta J., *Mladý paleolit západného Slovenska*, kandidátska dizertačná práca (rukopis), Nitra 1960.
- ³⁰ Prošek F. — Ložek V., *Výzkum sprašového profilu v Zamarovcích*, 193.
- ³¹ Prošek F. — Ložek V., l. c., 193. Bárta J., *K problematike paleolitu Bielych Karpát*, 10.
- ³² Prošek F., *Szeletien na Slovensku*, SIA I, 1953, 146.
- ³³ Prošek F. — Ložek V., l. c., 193. Žiaľ, pri preberaní pozostalosti po F. Proškovi sa tieto sileyx nenašli.
- ³⁴ Bárta J., l. c., 10.
- ³⁵ Zötz L., *Altsteinzeitkunde Mitteleuropas*, Stuttgart 1951, 186–187.
- ³⁶ Prošek F., l. c., 142.
- ³⁷ Bánesz L., *Die Problematik der paläolithischen Besiedlung in Tibava*, SIA VIII–1, 1960, 7–58.
- ³⁸ Klíma B., *Dolní Věstonice — Výzkum tábořiště lovců mamutů*, Praha 1963.
- ³⁹ Klíma B., *Výzkum paleolitického sídliště u Pavlova v roce 1954*, AR IX, 1957, 145–151, 177–184.
- ⁴⁰ Boriskovskij P. I., *Izučenie paleolitičeskich žilišč v Sovetskom sojuze*, SA I, 1958, 3–19.
- ⁴¹ Prošek F., *Výzkum paleolitické stanice Barca II*, AR V, 1953, 3–11.
- ⁴² Valoch K., *Die Blattspitzenindustrie von Ořechov II bei Brno (Brünn)*, Anthropozoikum X, 1962, 35–47.
- ⁴³ Vértés L., *Problematika szeletienu*, SIA IV–2, 1956, 318–340. Ten istý, *Die Rolle des Höhlenbären im ungarischen Paläolithikum*, Quartär 10/11, 1958/59, 151–169.
- ⁴⁴ Bárta J., *Vlčkovce — sprašový profil a jeho paleolitické industrie*, 291.
- ⁴⁵ Mészáros Gy. — Vértés L., l. c., 23–25.
- ⁴⁶ Prošek F., *Výzkum jeskyně Dzeravé skaly v r. 1950*, Referáty za rok 1956, část I, Liblice 1957, 21–29.
- ⁴⁷ Bárta J., *Jaskyňa Čertova pec a jej archeologické nálezy*, Krásy Slovenska XXXVIII, 1961, 427–431.

Trenčín IV — eine neue jungpaläolithische Station in der Westslowakei

Juraj Barta

Bei der Absuchung der Lössprofile des Trenčiner Beckens im J. 1961 wurde in der Lehmgrube der Westslowakischen Ziegeleien (Západoslovenské tehelne), Betrieb Nr. 4, die neue paläolithische Station Trenčín IV entdeckt. In demselben Jahre fanden sich auf dem bereits bekannten Fundplatz von Silixeneinzelfunden der Ziegelei Nr. 1 weitere paläolithische Funde (Abb. 2: 1, 2). Bei einer geologischen Bohrung kam — ebenfalls 1961 — ein Radiolaritkernstück (Abb. 2: 3) auf der Lokalität Trenčín III zutage. Die in der Literatur seit langem bekannte Fundstelle paläolithischer Artefakte in der sog. Ziegelei Pollak (Trenčín II) lieferte wegen Stilllegung des Betriebes keine neueren Funde dieser Zeitepoche und da der alte Fundbestand im zweiten Weltkrieg verloren ging, kann man sich nur schwer ein Bild über seinen Charakter machen.

Von den drei erwähnten paläolithischen Fundstellen in der Trenčiner Umgebung versprach die Lokalität Trenčín IV (Abb. 1) die grösste Ausbeute; sie liegt im südwestlichen hügeligen Teil der Stadt, auf einem westlichen Ausläufer des Strážover Gebirges (Abb. 3), 1 km südwestlich der Trenčiner Burg. Den Impuls zu einer Rettungsgrabung gab eine grosse, mit dem Bulldozer durchgeführte Geländeabschürfung. In der Wand der Lehmgrube wurde dabei eine 4 m hohe Etage gebildet, von der zwei würmzeitliche Lössdecken entfernt worden waren, so dass die bei der Geländeüberprüfung gefundenen paläolithischen Silixen, Holzkohlestückchen und ein grosser länglicher Flussgeröllstein (Taf. I: 1) aus dem Pedokomplex II stammten. Diese Umstände bewirkten, dass auf der Oberfläche der Etage eine grössere Rettungsgrabung in Angriff genommen wurde. Erwählt wurde dazu die Flächenabdeckungsmethode (Abb. 4), abwechselnd mit 2 m breiten und 10 m langen Sektoren (Abb. 7), auf welche stratigraphische Schnitte folgten (Abb. 5 und 6). Die fossilen Böden liessen sich in der Lehmgrube nur in den erwähnten Bodenaufschlüssen der Schnitte verfolgen, da trotz der Abschürfung der Deckschichten, d. h. der jüngeren Lösslagen, mit dem Bulldozer gleichzeitig die unteren Etageanteile der Lehmgrube mit dem Lössabraum verschüttet worden waren, so dass gerade die an den Berührungskanten der oberen Lehmgrubenwand und der Etagen liegenden fossi-

len Böden für Dokumentationszwecke unzugänglich waren. Die Farbe der einzelnen Schichten des stratigraphischen Schnittes I ist nach Munsells Bodentabelle¹⁹ gewählt worden und befindet sich neben der Skizze jeder einzelnen Schicht (Abb. 5).

Geologisch gesehen, besteht das Trenčiner Profil aus vier Lössdecken (Schichten B—D, E, CH), von denen die drei oberen die Würmstadiale W3, W2 und W1 repräsentieren (das letzte ist bloss im östlichen Teil des Profils entwickelt — stratigraphischer Schnitt II), die untere (vierte) Decke (Schicht CH) gehört dem jüngeren Rissstadial an, wahrscheinlich dem R3.

Die Lössdecken sind durch fossile Böden voneinander getrennt, die sich jeweils an ihrer Oberfläche in der Zeit des unterbrochenen Lössbildungsprozesses gebildet haben. Stratigraphisch repräsentieren die fossilen Böden das Interstadial W2/3, bzw. den Pedokomplex I (Schicht E), das Interstadial W1/2, bzw. den Pedokomplex II (Schicht G) und das Interglazial R/W, bzw. den Pedokomplex III (Schicht H). Im westlichen Teil des Profils, wo auch eine archäologische Flächenabdeckung durchgeführt wurde, war der zweite (W1/2) und dritte (R/W) fossile Boden kombiniert (PK II + PK III), was bereits eine bekannte Erscheinung aus dem Profil in Nové Mesto nad Váhom-Mnešice ist.¹⁷

In der oberen Lössdecke W3 war eine rostfarbene, mit limonitischen Imprägnationen durchsetzte Schicht (C), die wahrscheinlich das Resultat einer weiteren Klimaschwankung ist, bekannt als Mikrointerstadial bereits aus Vlčkovce¹⁶ und auch aus Nové Mesto nad Váhom-Mnešice.

Im zweiten fossilen Boden, d. h. in der Schicht G, der vom Autor als Interstadial W1/2 (PK II) interpretiert wird, fanden sich ausser Silixen auch recht schlecht erhaltene Tierknochen, von denen nur an Hand der Zähne die Gattung *Alces alces* (Linné) bestimmt werden konnte. Die verstreuten Holzkohlestückchen aus dieser Schicht stammen von der Gattung *Pinus* sp. Wegen der zeitlich recht beschränkten Grabung vom Rettungscharakter konnte die Mitarbeit eines Fachmannes, der sich der Exploitation und Analyse von Malakofauna gewidmet hätte, nicht in Anspruch genommen werden. Bei der nachher stattgefundenen Geländebegehung gelang es jedoch aus der Schicht E (PK I)

bruchstückartige Malakofauna-Funde zu gewinnen, die von V. Ložek als *Orcula dolium* (Draparnaud), *Succinea oblonga* (Draparnaud), *Vitraea crystallina* (Müller), *Clausilia dubia* (Draparnaud) und *Trichia hispida* (Linné) bestimmt wurden. Es handelt sich um eine Faunagemeinschaft, die einer parkartigen, ziemlich feuchten Landschaft schon mit einem Übergang in Tundra entspricht; diese Funde entsprechen also der Oberfläche des PK I, was mit unserer Interpretierung der Schicht E im Einklang steht. Weitere Funde der Malakofauna aus der Schicht G (PK II) ergaben nach der Bestimmung von V. Ložek *Bradybaena fruticum* (Müller) und *Helicidae* sp.; diese entsprechen dem frühwürmzeitlichen Interstadial (PK II) der Periode von Fruticofauna. Auf diese Weise wurden weitere Kriterien für die stratigraphische Bestimmung des Trenčiner Profils gewonnen.

Die Oberflächenfunde und die Flächenabdeckung der Schicht G ergab die Ausbeute von 170 Silexen, die aus buntfarbigen Radiolariten angefertigt sind. Dieser Rohstoff, der aus der jurazeitlichen Gebirgszone der Weissen Karpaten stammt, wurde auf den Zuflüssen der Waag in den Hauptstrom transportiert und von der Bevölkerung in Trenčín IV zur Herstellung ihrer Artefakte verwendet. Aus der Waag stammen auch weitere grosse längliche Geröllsteine (Abb. 7, Taf. I: 1—4), von denen einige die Funktion von Sitzgelegenheiten gehabt haben mochten. Es fand sich auch ein Amboss (Abb. 8, Taf. I: 4), der als weiterer Beleg für eine ortgebundene Erzeugung der Artefakte gelten kann. Die Industrie weist folgenden Typenbestand auf: Klingenkratzer, Pfannenkratzer, Kratzer an Abschlügen und Kernkratzer, ein Hobel, unausgeprägte Artefakte mit stichelartiger Fläche, ein Schaber, bearbeitete und nichtbearbeitete Abschlüge und Klingen, Kerbklingen, unbearbeitete Mikroklingen, stichelartige Absplisse, Rohstoffabsplisse, ferner Kernstücke von prismatischer, unausgeprägt pyramidalen, diskenartiger, plattenförmiger Gestalt und vor allem Rohkerne, weiter ein Retuscheur als weiterer Beleg der ortgebundenen Artefakterzeugung. Die prozentuale Vertretung der einzelnen Artefakte ist in einer besonderen Tabelle ausgedrückt.

Als die bestbearbeiteten Stücke der ganzen Trenčiner Kollektion können die Kratzer betrachtet werden. Der ausgeprägteste Typ ist ein höherer Pfannenkratzer (Taf. II: 3), zu dem die entsprechenden Stücke in den reichen Pfannenkratzerfunden der bekannten szeletienzeitlichen Waagtal-Lokalität Moravany nad Váhom-Dlhá anzutreffen

sind, wo auch weitere Analogien zu den anderen Kratzertypen von Trenčín IV vorhanden sind (Abb. 9), ähnlich wie in Ivanovce.²⁷ Beide erwähnte Lokalitäten führen ebenfalls die aus der Trenčiner Kollektion bekannten Klingen und Abschlüge.

Der Fundverband von Trenčín IV enthält relativ wenig typologisch aussagekräftiges Material. Nach dem Charakter der Kernstücke und dem Übergewicht an Abschlag- und Klingenartefakten kann dem Trenčiner Fundverband jungpaläolithische Prägung zugeschrieben werden. Falls auch der stratigraphische Befund der Denkmäler in Betracht gezogen wird, die aus dem zweiten fossilen Boden (PK II) stammen, ferner der Umstand berücksichtigt wird, dass die von F. Prošek und V. Ložek²⁸ stratigraphisch in den zweiten fossilen Boden fixierte Szeletien-Station Zamarovce von Trenčín IV bloss 3 km entfernt liegt, dann dürfen bei übereinstimmender stratigraphischer Lage gegenseitige kulturelle Beziehungen zwischen beiden Lokalitäten nicht unerwogen bleiben. Infolgedessen muss zugelassen werden, dass auch Trenčín IV, trotz des bisherigen Fehlens jedweder flächig bearbeiteten Blattspitze, wahrscheinlich eine neue Szeletien-Station repräsentiert, die auf Grund einiger Typen enge Verwandtschaft zu den weiteren szeletienzeitlichen Stationen im Waagtal (z. B. Moravany nad Váhom-Dlhá) aufweist. Neben Zamarovce ergeben stratigraphische Übereinstimmungen in der Lage des Fundstoffes auch die Lokalitäten Ivanovce und Nové Mesto nad Váhom-Mnešice. Beachtenswert ist auch der rückwirkende Beitrag von Trenčín IV zum Erkennen des Fundbestandes der einzelnen Stationen von Zamarovce, da die stratigraphisch fixierte Fundeinheit der Trenčiner Lokalität einen genaueren Anblick auf die Silexkollektion von Zamarovce gestattet, weil bei dieser (wegen des mehr oder weniger Lesefundcharakters der Rettungsaktionen) dem Szeletien vorwiegend bloss flächig retuschierte Artefakte zugewiesen wurden.³¹ Der Fund von Holzkohlestückchen im dritten fossilen Boden von Trenčín IV, einstweilen zwar ohne archäologische Funde, hat weitere Analogien in derselben Lage in Zamarovce.

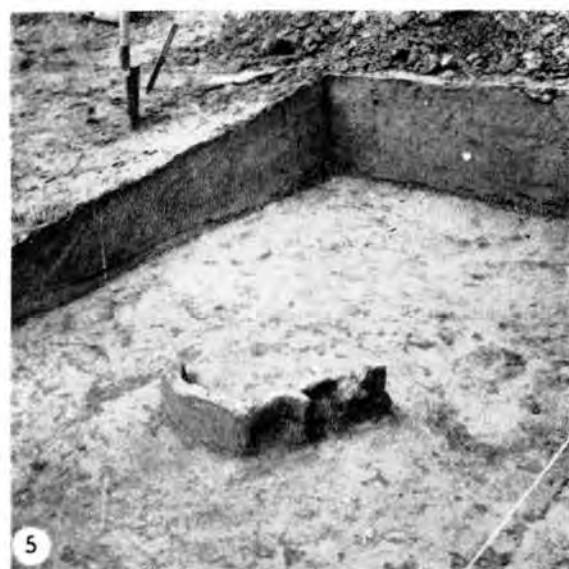
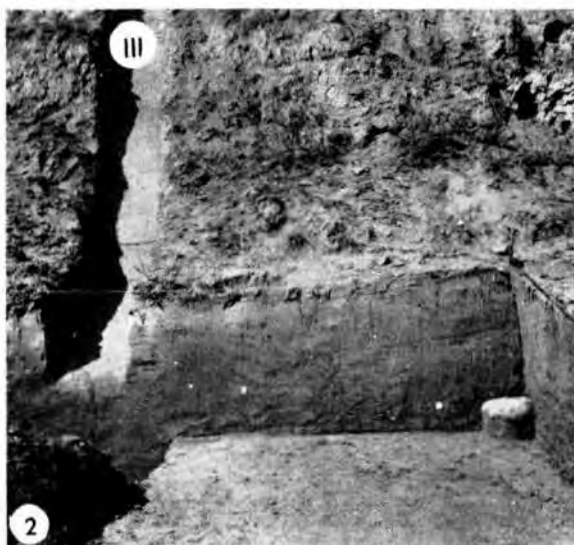
Die Gruppierung der Bodenfunde, ihr Gesamtcharakter, vor allem das Übergewicht an Absplissen, Abschlügen, Fragmenten von Radiolaritrohstoff und verschiedenen Kernstücken, wie auch der Fund eines Retuscheurs und einer Steinunterlage zusammen mit den Steinsitzen, sind alles Hinweise, dass die Lokalität Trenčín IV wahrscheinlich ein szeletienzeitlicher Werkplatz zur Erzeugung

der Steinindustrie war. Doch kann auf Grund der nicht allzu grossen Gesamtzahl von ausgeprägt bearbeiteten Werkzeugen und der ziemlich geringen Zahl von Tierknochen und Holzkohlenestern angenommen werden, dass hier ein kurzfristig benutzter offener Lagerplatz vorliegt. Obwohl sich bei der Registrierung des stratigraphischen Befundes der einzelnen Funde eine auffallendere Konzentrierung etwa in Form eines Ovals ($9 \times 11,5$ m) ergeben hat, wurde hier doch keine abweichende Bodenverfärbung festgestellt, auf Grund welcher an dieser Stelle eine verlässliche Erkennung des Siedlungsobjektes möglich wäre. Und es ist nicht einmal das bekannt, ob der pedologische Prozess, dessen Resultat der zweite fossile Boden ist (PK II), die eventuellen Konturen eines solchen Siedlungsobjektes verwischt hat; deswegen kann hier lediglich nach der Verteilung der Silexe, des Ambosses, der Steinsitze und der Tierknochen etwa ein derartiges Objekt vorausgesetzt werden (Abb. 7).

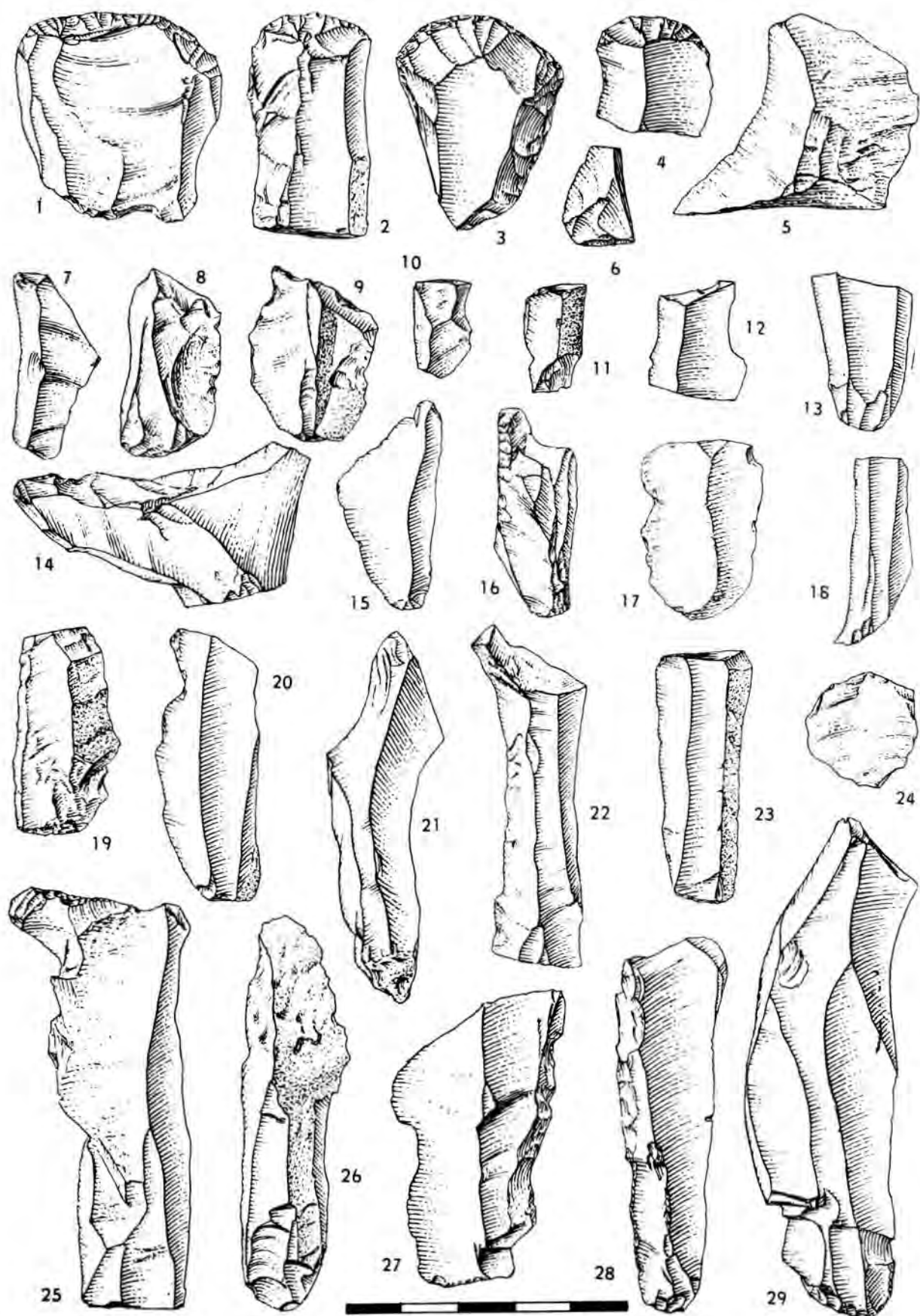
Der Fund der Reste von *Alces alces* (Linné) ist nach Vlčkovce,¹⁶ das Reste von *Mammonteus primigenius* (Blmb.), *Bos primigenius* Boj. (?), *Bison* sp. und *Equus* sp. geliefert hat, ein weiterer konkreter Beleg für die Ernährungsweise der Jäger aus szeletienzeitlichen Freilandstationen.

Im Rahmen der vier bisher bekannten paläolithischen Fundstellen in Trenčín, wurde bei der Rettungsgrabung in Trenčín IV durch Flächenabdeckung ein Teil der kurzfristig benutzten jungpaläolithischen Siedlung aus dem ersten Würm-Interstadial W1/2 freigelegt. Die geborgene Fundeinheit leistete einen Beitrag zur Erkenntnis der Gerätefüllung der Industrie aus der älteren Phase des Jungpaläolithikums, die, obwohl bisher die flächig bearbeiteten Blattspitzen vermisst werden, aus dem Bereich der Szeletienkultur der Westslowakei nicht auszuschliessen ist, besonders deshalb nicht, da die freigelegte Industrie keine Gerätetypen aufweist, die einwandfrei in einen anderen jungpaläolithischen Kulturkreis eingereiht werden können. Die bescheidenen Erkenntnisse vom Siedlungsscharakter dieser Zeit erbrachten konkretere Angaben vom Gemeinschaftsleben auf einer offenen Siedlungsterrasse. Die fragmentarischen Erkenntnisse hinsichtlich dieser Problematik bleiben auch weiterhin eine dauernde Anregung zur Beachtung der westslowakischen paläolithischen Stationen dieses Zeitabschnittes, damit man durch grössere Flächenabdeckung zu ähnlichen technisch günstigen Bedingungen die gut fixierten paläolithischen Stationen des sog. szeletienzeitlichen Bereiches stratigraphisch erforscht.

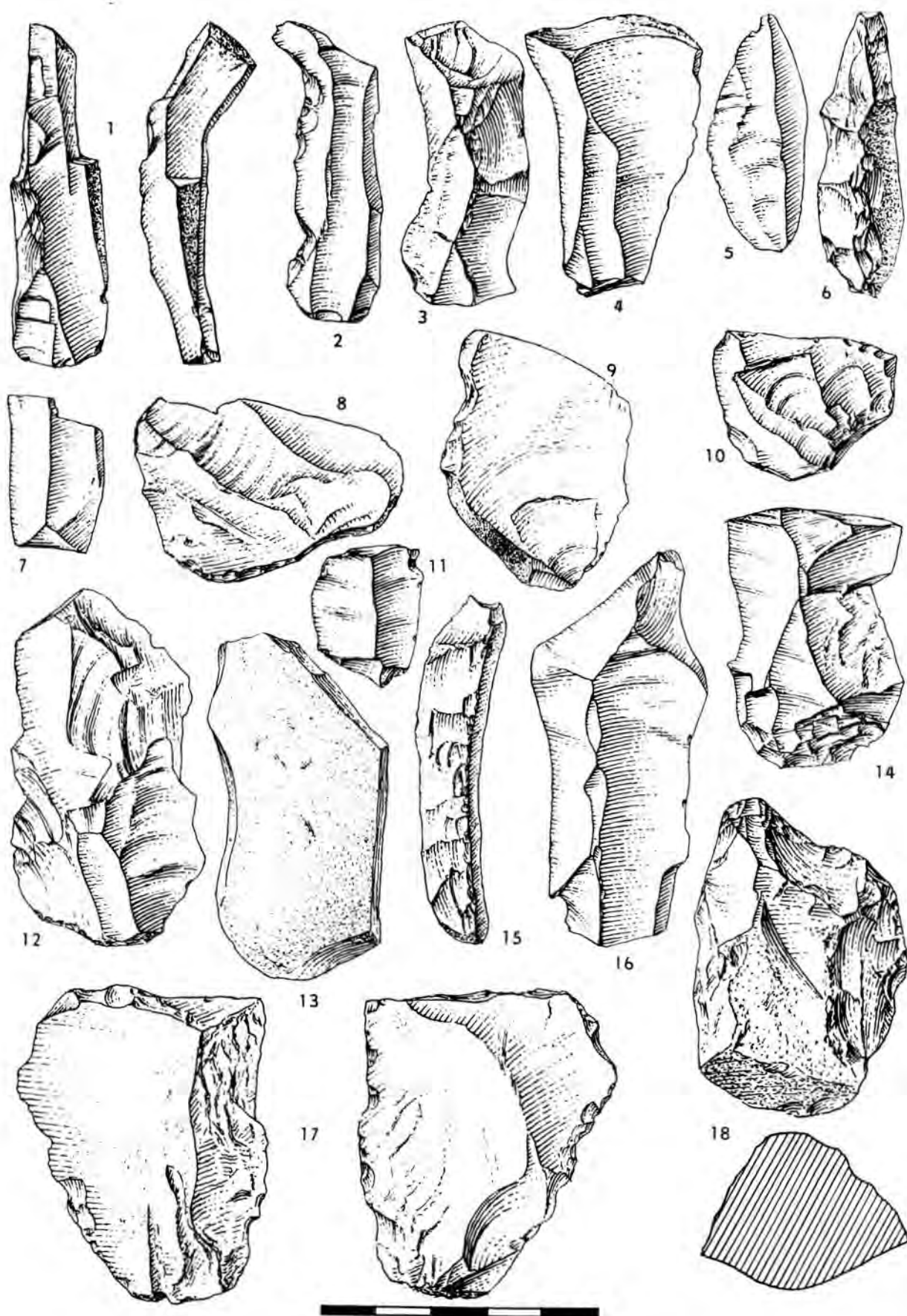
Übersetzt von B. Nieburová

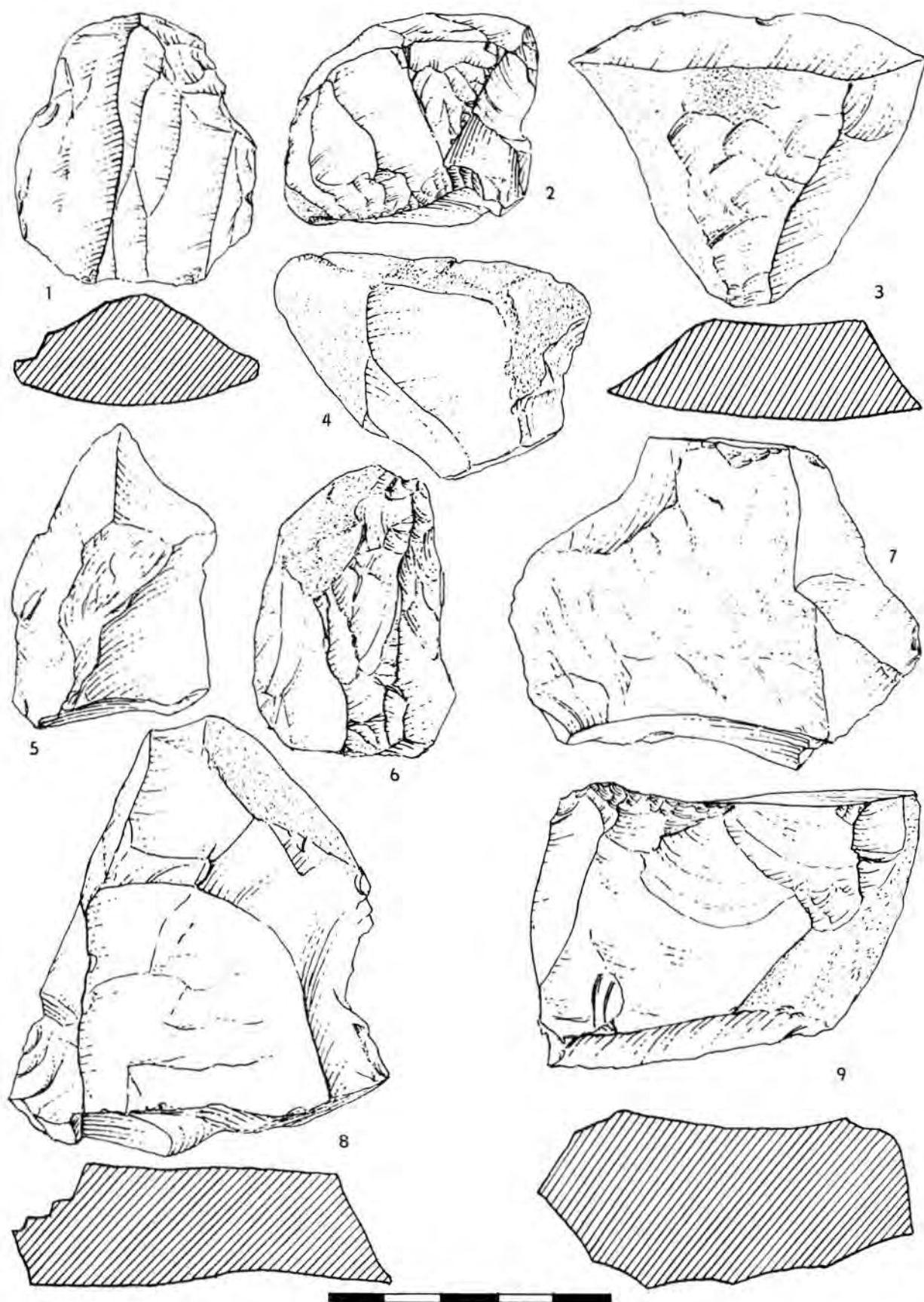
Tab. I. Trenčín IV. Pohľad na pozoruhodnejšie nálezy z jednotlivých sond (Blick auf beachtenswertere Funde der einzelnen Schnitte).

Tab. II. Trenčín IV. Výber mladopaleolitckej industrie (Auswahl jungpaläolithischer Industrie).

Tab. III. Trenčín IV. Výber mladopaleolitickej industrie (Auswahl jungpaläolithischer Industrie).

Tab. IV. Trenčín IV. Výber mladopaleolitickej jadrovej a úštepovej industrie (Auswahl jungpaläolithischer Kern- und Abschlagindustrie).

NOVÉ NÁLEZY LENGYELSKEJ KULTÚRY ZO SLOVENSKA

JURAJ PAVUK

Lengyelská kultúra, najvýraznejší civilizačný prejav v neolite strednej Európy, nie je zatiaľ úmerne jej významu komplexne spracovaná. Vztahuje sa to ako na jej najcharakteristickejšiu zložku s maľovanou keramikou, tak na jej ďalší vývoj, poznačený opäť v oblasti keramiky stratou maľovania. Popri najstarších prácach o spomenutej kultúre skutočným krokom vpred boli výskumy a práce J. Palliardího a neskôr F. Vildomca, ktorí na základe pomerne veľkého množstva nálezov z obmedzeného územia na svoju dobu veľmi dobre stanovili materiálnu náplň, ale najmä chronologické postavenie tzv. moravskej maľovanej keramiky. Ich chronológia lengyelskej kultúry platí v podstate dodnes a korektúry vyplývajúce z nových nálezov ju iba precizujú a dopĺňajú. Moravskú chronológiu môžeme dobre aplikovať aj na celú oblasť rozšírenia lengyelskej kultúry, pravda, s prihliadnutím na niektoré lokálne odlišnosti. Najväčšou prekážkou pri spracúvaní a poznávaní lengyelskej kultúry je nedostatok publikovaných nálezov. Z novších prác, pokiaľ ide o zverejnenie materiálu a jeho spracovanie, môžeme uviesť iba prácu B. Novotného o lužianskej skupine¹ a práce J. Dombya o lengyelskej kultúre v Zadunajsku.² V poslednom čase boli na Slovensku publikované nálezy ludanického typu a viacerí autori zaujali stanovisko k chronológii lengyelskej kultúry s upriamením na jej mladšie vývojové stupne.³ V tomto príspevku obmedzíme sa na sledovanie II. stupňa s charakteristickou bielo maľovanou keramikou.

Náleziská II. stupňa lengyelskej kultúry na Slovensku

1. Pečeňady, okr. Trnava

Sidlisko sa nachádza na pravobrežnej terase Dudváhu, v širšom poňatí na terase Váhu, po pravej strane cesty Pečeňady—Veľké Kostoľany. Terasa smerom k Dudváhu končí sa kolmou stenou, vysokou 8–9 m, pod ktorou je budova čerpacej stanice, spofahľivo lokalizujúca polohu sídliska. Ide

o jedno z niekoľkých sídlisk sústredených práve na tejto terase. Najbližšie sídlisko II. stupňa lengyelskej kultúry je vo Veľkých Kostoľanoch. Nálezisko objavil roku 1962 A. Michalík pri hĺbení kanála pre vodovodné potrubie. Kanál bol hlboký 2,5 m a hore široký 4,5 m. Na dĺžke 120 m v profile severnej steny narušilo sa dovedna sedem sídliskových objektov patriacich lengyelskej a iným kultúram (kultúra s volútovou keramikou, velatická, laténska, boľarás-ky typ a hradistná kultúra — XII. stor.). Objekty sa nedali úplne preskúmať, pretože všetky boli poškodené a okrem toho zasahovali do miest pod vyhodenu zeminou, kam z technických dôvodov nebolo možné rozšíriť výskum. Záchraný výskum sme robili v marci a apríli r. 1962, keď bola horná vrstva pôdy ešte zamrznutá.

Objekt 2

V profile kanála črtal sa tento objekt na dĺžke 7 m. Preskúmali sme iba jeho strednú časť; viac ako polovica objektu bola zničená pri hĺbení kanála a nepreskúmaná ostala aj časť zasahujúca pod vyhodenu zeminu. Celý objekt už od hĺbky 50–60 cm bol vyplnený hlinou značne premiešanou s popolom, v ktorej bolo veľa kusov prepálenej hliny, uhlíkov, zvieracích kostí a črepov, pričom sa nezistilo žiadne zjavné zvrstvenie a celá jama tvorila kompaktný celok. Dno objektu bolo nepravidelné, najplytšie vo východnej časti (hlbka 170 cm), smerom na západ sa znižovalo (hlbka v strede 210 cm, v západnej časti bola jama hlboká 260 cm).

Objekt obsahoval hlavne keramiku v črepoch. Iba dve nádoby sa podarilo čiastočne rekonštruovať. Menšia dvoj-
kónická nádoba so štyrmi výčnelkami nemá bezpečne zachytený okraj, ktorý je na celom obvode poškodený (v 8 cm). Povrch je drsný, šedej farby (obr. 7: 8). Ďalej sa zachovala spodná dvojkónická časť tenkostenného pohárika (v 5,5 cm); povrch je hladký, celý maľovaný na červeno a naň bola nanesená biela pastózna farba, zachovaná iba na niektorých miestach (obr. 7: 5). V črepoch sú zastúpené mnohé charakteristické tvary nádob, ktoré uvedieme pri rozboře keramiky. Hojne sa vyskytovala aj tenkostenná i hrubostenná maľovaná keramika — črepy z veľkých nádob. Nálezy dopĺňa pekná kolekcia kamenných, štiepaných aj hladených nástrojov a kostených šidiel. Z keramických nálezov treba ešte spomenúť dvojkónický praslen (v 4 cm, Ø 4,5 cm).

Objekt 3

Tento objekt sa črtal v profile steny kanála ako hlboká nepravidelná jama a bol aspoň z tretiny zničený. Po očistení profilu a obrysu na povrchu ukázalo sa, že nad jamou je vrstva štyroch ohnísk. Ide o samostatné ohniská zbudované nad sebou. Ohnisko I malo na povrchu poškodený estrich. Ostatné boli dobre zachované, v estrichoch sa našli črepy

nádob. V ohnisku III boli črepy, z ktorých sa dala rekonštruovať celá nádoba (obr. 3: 1), tvarom i materiálom odlišná od keramiky z objektu 3 pod ohniskami. V estrichoch a na úrovni ohnisk sa nenašiel ani jeden maľovaný či tenkostenný črep, aké sú charakteristické pre objekt 3. Podľa jasnej superpozície ohnisk nad objektom i podľa odlišného materiálu máme tu pomerne dobrý doklad osídlenia dvoch odlišných fáz lengyelskej kultúry; svedčí o tom aj výskyt dvoch druhov keramiky v objekte 5.

Objekt 3 mal v pôdoryse nepravidelne obličkovitý tvar (zachované rozmery 240×250 cm). Väčšia časť nerovného dna mala hĺbku 130 cm a priehľben v jeho strede až 180 cm. Bol zahĺbený do žltej sprašovej hliny. Vo výplni prevládala sivohnedá hlina premiešaná s popolom a ojedinele sa vyskytovala aj prepálená hlina so stopami po prútoch.

Objekt obsahoval keramiky v črepoch, fragment ženskej plastiky a kostené nástroje. Keramiky z objektu je dobre zachovalá a asi z 85% črepov sa dalo zrekonštruovať sedem nádob. Pokiaľ chýbajú črepy k niektorým nádobám, ide spravidla o väčšie súvislé časti, ktoré boli zrejme v zničenej časti objektu. Črepy sa sústreďovali v hĺbke 60–90 cm; toto, ako aj čiastočná deformácia nádob pri vypálení a ich dobre zachovalý povrch svedčí o tom, že keramiky bola vhodná do jamy naraz. Iba na putňovitej nádobe s hrdlom badať stopy po používaní, ostatné sú veľmi dobre zachované, ako keby sa neboli vôbec (alebo len veľmi krátko) používali.

Opis nádob:

1. Putňa s valcovitým poškodeným hrdlom, na lome má tri hore ohnuté zobákovité výčnelky, dva z nich sú poškodené a tretí úplne ulomený, povrch je hladký, žltohnedej farby; v 43 cm (obr. 1: 5).

2. Dvojkónická nádoba s ostrým lomom na vydutí a s vyhnutým ústím, na lome a pod okrajom sú nesúmerne umiestnené masívne výčnelky, hladký povrch sivohnedej farby; v 35 cm, Ø ústia 33 cm (obr. 1: 6).

3. Dvojkónická nádoba s vyhnutým ústím a zosilneným, z vonkajšej strany nechťom zvisle prešákaným okrajom, na lome a pod okrajom sú po štyri a štyri striedavo umiestnené výčnelky; výčnelky na lome sú z bokov stlačené, povrch je hladký, sivohnedý; v 27 cm, Ø ústia 32 cm (obr. 1: 1).

4. Nesúmerná dvojkónická nádoba so zaobleným lomom, pravdepodobne už pri vypaľovaní deformovaná, 2 cm pod okrajom má štyri menšie výčnelky a na lome masívne výčnelky, nerovný drsný povrch je sivohnedý; v 30 cm (obr. 1: 4).

5. Dvojkónická nádoba s polguľovitými výčnelkami pri okraji a na lome (sú ulomené), má hladký sivohnedý povrch; v 29 cm, Ø ústia 23,5 cm (obr. 1: 2).

6. Menšia dvojkónická nádoba s hornou časťou skoro valcovitou, pri okraji a na lome má po štyri vodorovne prevŕtané polguľovité výčnelky; na povrchu i na lome sú zreteľné nepravidelné jamky — stopy po spálených, resp. zhnitých organických látkach, povrch je hladký, hnedý; v 24 cm (obr. 2: 1).

7. Kónická misa, z vnútornej strany má slabo naznačený lom a v jeho úrovni sú na povrchu štyri polguľovité výčnelky a tesne pod okrajom podobné štyri výčnelky; v tmavosivom materiáli sú nepravidelné jamky po organických prímiesiach (tráva); v 9 cm, Ø ústia 27 cm (obr. 2: 2).

8. Fragment kónickej misy bez charakteristického lomu, pod okrajom je nepravidelný výčnelok.

Ostatný hrubostenný keramický materiál sa od opísaných nádob neodlišuje. Špecifické kusy sú zahrnuté v typologickom rozbere keramiky.

9. Z maľovanej keramiky tu uvádzam fragment tenkostenného pohárika (obr. 5: 4) a fragment vysokej dutej nôžky (obr. 8: 6), na ktorom sa však farba zle zachovala.

10. V hĺbke 70 cm našiel sa fragment ženskej plastiky (obr. 6), ktorý podrobne opíšem v ďalšom texte.

Objekt 5

V profile kanála črtal sa tento objekt ako súvislý výbežok kultúrnej vrstvy, a nie ako samostatný zahĺbený objekt. V mieste najintenzívnejšej kultúrnej vrstvy, kde bolo najviac nálezov, vyhlbili sme zisťovaciu sondu s rozmermi 220×370 cm až na úroveň spraše (hĺbka 120 cm). V horných vrstvách boli prevažne črepy keramiky boľerázskeho typu, v hĺbke 40–80 cm prevažne črepy lengyelskej keramiky a v úrovni nad sprašou bola volútová keramiky. V lengyelskej keramike možno rozlíšiť dva druhy nálezov. Prvú skupinu predstavuje tenkostenná maľovaná keramiky: na červenom podklade bielo maľovaný nezreteľný ornament, totožný s ornamentom na keramike z objektu 2 a 3; tejto keramike kultúrne odpovedá aj časť hrubej keramiky. Druhú skupinu nálezov predstavuje menšie množstvo keramiky, podobnej materiálom, vypálením i plastickými polmesiačkovitými výčnelkami nemaľovanej keramiky, ktorá patrí už do III. stupňa lengyelskej kultúry. Okrem iného sa tam vyskytli aj hladidlá vyrobené z črepov so zobákovitými uchami, ktoré sú tiež príznačné pre spomenutý stupeň (Brodzany—Nitra). S týmito nálezi pravdepodobne súvisia aj fragmenty z dvoch gynekomorfných nádob, z ktorých sa zachovali plasticky modelované fragmenty znázorňujúce ženské prsia (budú uverejnené na inom mieste). Pretože stratigrafia v tomto objekte je neistá, môžeme sa oprieť iba o typologické a technologické odlišnosti v keramike, podľa ktorých sa zdá, že ide tu o dva odlišné stupne lengyelskej kultúry.

Ďalej uvediem stručne ostatné náleziská lengyelskej kultúry z územia Slovenska, kde sa zistila keramiky s bielym pastóznym maľovaním.

2. Veľké Kostoľany, okr. Trnava

Kataster tejto obce susedí s pečeňadským a B. Novotný odtiaľ publikoval kolekciu keramiky, kostených a kamenných nástrojov.⁴ Išlo tu o záchranný výskum, preto nálezy netvorí jednotlivo kultúrne celky a podľa nálezov uložených v Archeologickom ústave SAV v Nitre môžeme rozlíšiť až tri stupne lengyelskej kultúry. Okrem dvoch fáz II. stupňa s bielo maľovanou keramikou je tu zrejme zastúpený aj stupeň s nepomaľovanou keramikou (Brodzany—Nitra) a roku 1964 sa tu prišlo na typické nálezy ludanického typu. Najpočetnejšie sú však nálezy II. stupňa lengyelskej kultúry.

3. Trakovice, okr. Trnava

A. Michalík zachránil z tejto lokality väčšie množstvo nálezov z dlhého pretiahnutého objektu. Keramiky typologicky i výzdobou zodpovedá pečeňadským nálezi, je však menej dokonalá.

4. Krakovany, okr. Trnava

V bývalej obci Stráže, ktorá splynula s Krakovanmi, zistil J. Eisner bielo maľovanú lengyelskú keramiky.⁵

5. Žlkovce, okr. Trnava

B. Novotný z tejto obce uvádza bielo maľovanú lengyelskú keramiky.⁶

6. Bohdanovce nad Trnavou, okr. Trnava

Š. Janšák zistil v hlinisku severne od obce v jame peknú lengyelskú keramiky s bielym maľovaním na červenom podklade a fragmenty plastiky.⁷

1

2

3

4

5

6

Obr. 1. Pečeňady. Keramika z objektu 3.

7. Veľké Čaníkovec, okr. Bratislava-vídiek

J. Eisner uvádza z tejto obce (z býv. Senkovic) lengyelskú keramikou, ktorú porovnáva so sigillátovou keramikou J. Palliardiho z Moravy;⁸ pravdepodobne patrí tiež do II. stupňa lengyelskej kultúry. Podľa B. Novotného sa tieto nálezy vymykajú z rámca tohto stupňa.⁹

8. Plavecký Mikuláš, okr. Senica

Z Pálffyho jaskyne na západnom svahu Malých Karpát uvádza J. Eisner bielo maľovanú keramikou, ktorú porovnáva s mladšou a najmladšou moravskou maľovanou keramikou.¹⁰ F. Prošek v zpráve o novom výskume z tejto jaskyne maľovanú keramikou nespomína.¹¹ B. Novotný odtiaľ uviedol len nálezy ludanického typu.¹² J. Lichardus a J. Vladár pripísali toto jaskynné sídlisko ludanickému typu a stupňu s bielo maľovanou lengyelskou keramikou.¹³

Doteraz uvedené lokality sú z Považia a z oblasti Malých Karpát. Dôležité sú ďalšie dve lokality z Ponitria.

9. Andač, okr. Nitra

Podľa vyobrazenia a opisu E. Kraskovskej ide jednoducho o nálezy II. stupňa lengyelskej kultúry.¹⁴

10. Nitriansky Hrádok, okr. Nové Zámky

Na severovýchodnom okraji obce v polohe Hoferské role pri dome č. 293 sa pri menšom zisťovacom výskume A. Točíka zistili nálezy II. stupňa lengyelskej kultúry s bielo maľovanou keramikou,¹⁵ ktorá typologicky i technikou maľovania korešponduje s nálezmi z Považia, rozdiely sú len v kvalite vyhotovenia. Sídlisko sa nachádza 400 m severozod známej lokality Zámeček, kde sa zistili ostatné tri stupne lengyelskej kultúry, ale nebol tam zastúpený II. stupeň, čo je súčasne dôkaz, že tento stupeň nie je ani s jedným z nich súčasný. Zatiaľ je to najvýchodnejšie nálezisko spomenutého stupňa lengyelskej kultúry na Slovensku a oprávňuje nás predpokladať, že zistenie ďalších nálezísk tohto stupňa je len otázkou budúceho výskumu.

Nálezy z Čabu-Sily (okr. Nitra) patria až na koniec II. stupňa lengyelskej kultúry a stoja už na prechode k III. stupňu. (Nepublikované.)

Typológia keramiky

Okrem nálezov lengyelskej keramiky z Veľkých Kostolian, ktoré podrobne opísal B. Novotný, nálezy z obce Pečeňady dávajú snáď ešte lepšiu predstavu o keramickej náplni II. stupňa lengyelskej kultúry a spolu s nálezmi z iných lokalít už dovoľujú v hlavných rysoch načrtnúť charakteristickú náplň tohto stupňa. Žiaľ, musíme upustiť od podrobnejšieho porovnania a poukázania na širšie zemepisné uplatnenie jednotlivých tvarov keramiky pre takmer úplný nedostatok publikovaného materiálu. Podobne nemôžeme dostatočne poukázať na korene jednotlivých typov v staršom podloží, lebo zo Slovenska zatiaľ nie je spracovaný materiál staršieho stupňa; s lepšie známou lužianskou skupinou zatiaľ nemôžeme dokázať nijaké kontakty. So staršími moravskými nálezmi nemožno operovať pre lokálne odlišnosti.

A. Hrubá nepomaľovaná keramika

1. *Putne so zobákovitými výčnelkami* predstavujú v obsahu lengyelskej keramiky pravdepodobne nový tvar a sú príznačné práve pre II. stupeň (obr. 1: 5). F. Vildomec putne s podobnými výčnelkami dokladá už v stupni I/3;¹⁶ hojne sa na Morave uplatňujú potom v stupni II. Tieto putne majú dvojkónické telo a valcovité hrdlo. Na najväčšom vydutí bývajú dvojice alebo trojice hore ohnutých zobákovitých výčnelkov. Po jednom výčnelku majú aj na protifahlej strane. Nádobu tohto druhu (v črepoch) je doložená aj v pečenskom objekte 2 (obr. 7: 1). Predstavu o hornej časti tohto tvaru poskytuje fragment podobnej putne z Veľkých Kostolian (obr. 9: 4). Hrdlo má valcovité, ostro odsadené od tela a pri ústí von vyhnuté.

Klasické putne s početnými zobákovitými, zvisle prevrátenými uchami — bežný tvar v celej lengyelskej kultúre — sú doložené na všetkých známych lokalitách, celú takúto nádobu však zo Slovenska doteraz nemáme.

2. *Dvojkónické nádoby.* V rekonštruovaných tvaroch možno rozlíšiť štyri varianty. Pre všetky je príznačný výrazný, najčastejšie ostrý lom na najväčšom vydutí a štvorice výčnelkov na lome i pri okraji. Rozdiely v rámci typu tvoria iba detaily, napr. najväčšie vydutie v spodnej tretine (obr. 1: 1) a takmer valcovitá horná časť (obr. 2: 1), čím sa spomenuté nádoby odlišujú od väčšiny keramiky s lomom v strednej časti a so súmerne prehnutou hornou polovicou. Na nádobách tohto typu sa objavujú vodorovne prevrátené polguľovité výčnelky, ktoré sa zdajú byť príznačné pre II. stupeň. V predchádzajúcom ani v nasledujúcom stupni sa výčnelky tohto typu nevyskytujú.¹⁷ F. Vildomec takéto výčnelky dokladá aj na Morave. Ide zrejme o predchodcov úch pod okrajom na nádobách III. stupňa lengyelskej kultúry. Potvrdoval by to aj fakt, že v III. stupni sa prevrátené výčnelky nevyskytujú, ale tesne pod okrajom sú malé ušká. Prevrátené pupčeky sú aj na malých tenkostenných maľovaných nádobách. V II. stupni sa objavuje aj presekávanie okraja, ktoré B. Novotný spája s bližšie nedefinovaným vplyvom z juhovýchodu.¹⁸ Na Slovensku sa presekávanie okraja v nasledujúcom (III.) stupni nevyskytuje, no objavuje sa ako typické najmä v Čechách. Dvojkónické nádoby s prehnutou hornou časťou a s presekávaným okrajom objavujú sa aj v jemnejšom tenkostennom vyhotovení (obr. 8: 3). Do kategórie dvojkónických nádob patria i menšie nádoby bez výčnelkov pod okrajom, napr. z objektu 2 v Pečenskom (obr. 7:

8). Doposiaľ nie sú doložené hrubostenné dvojkoľnícké nádoby s maľovaným povrchom.

3. *Nádoby s kónickou hornou časťou* sú zatiaľ známe iba podľa fragmentov. Jeden z nich má pod okrajom prevrtaný výčnelok (obr. 8: 2), iný má pod rovno zrezaným okrajom prevrtaný otvor (obr. 8: 1). Tieto tvary sa zdanlivo podobajú známym ludanickým alebo bodrogresszturským mliečnikom.

4. *Misy s dutou nôžkou*. Maľované aj nemaľované exempláre sa typologicky od seba nelíšia. Podľa tvaru a veľkosti nôžky rozlišujeme tri typy:

a) *Misy s vysokou valcovitou dutou nôžkou*. Bývajú maľované i bez pomaľovania. Pečeňandský exemplár (obr. 8: 6) bol pôvodne pekne pomaľovaný, ale po vybratí zo zeme sa farba stratila. Typologicky sú vysoké nôžky priamym pokračovaním predchádzajúceho vývoja, podobne ako tvary so strednou a nízkou nôžkou; všetky sa vyvíjajú paralelne. Vysoké nôžky sa pri spodku rozširujú a okraj majú von vyhnutý. Celú valcovitú nôžku poznáme z Veľkých Kostolian.¹⁹ Od predchádzajúcich sa líši valcovitá nôžka z Trakovíc (obr. 9: 2); v mieste rozhrania misy a nôžky má plastický prstenec, ktorý nemôže byť adekvátny podobným prstencom v tiszapolgárskej, ale najmä v bodrogresszturskej kultúre a v ludanickom type, kde sú tieto prstence vytlačené znútra.

b) *Misa so stredne vysokou nôžkou* sa tiež vyskytuje vo všetkých stupňoch lengyelskej kultúry na celom území jej rozšírenia a nemá (okrem nôžky) nijaké špecifické znaky. Doteraz známe exempláre sú nepomaľované a podstatne hrubšie vypracované než misy s vysokou nôžkou (obr. 9: 6).

c) *Misy s nízkou nôžkou* (obr. 7: 6, 9) vyskytujú sa asi najčastejšie. Výška nôžky sa pohybuje okolo 3–4 cm; nôžka má spravidla mierne kónický tvar. Ani tieto misy pravdepodobne neboli maľované. Jediný celý exemplár z Veľkých Kostolian je 10 cm vysoký.²⁰

Mimoriadne postavenie a význam má misa s vysokou, zvencovite profilovanou dutou nôžkou s kruhovým otvorom z Veľkých Kostolian.²¹ V obsahu lengyelskej keramiky je to úplne nový prvok, doposiaľ vôbec neznámy v I. stupni. Na Morave v Palliardiho druhom ani treťom stupni lengyelskej kultúry nie je takáto misa doložená. Okrem tvaru sa nôžka líši od nôžok ostatných mís z II. stupňa aj ináč. Kostolianska misa s profilovanou dutou nôžkou je vyhotovená z úplne odlišného materiálu premiešaného s organickými prímiesami a je ináč vypálená. Ďalej sa líši v maľovaní, je totiž natretá súvislou vrstvou bielej pas-

tóznej farby, čo je typické na Morave pre stupeň II/2; na Slovensku sú podobné nálezy z Moravian nad Váhom a z Čabu-Sily. Na keramike tejto samostatnej vývojovej fázy sa už nevyskytuje červené maľovanie ani ako základná farba. Nie je vyhlásené, že ide o prejavy vplyvu z okruhu kultúrneho komplexu Ariusd-Cucuteni-Tripolie (pozri záverečnú časť).

5. *Misy bez nôžky* majú viacej variantov:

a) *Misy so šikmými stenami* a s malým rovným dnom nie sú výraznejšie profilované; výčnelky bývajú umiestnené pod okrajom, alebo majú aj dva rady výčnelkov, pričom druhý rad je obyčajne v úrovni lomu (obr. 2: 2).

Obr. 2. Pečeňady. Nádoba s prevrtanými výčnelkami a misa z objektu 3.

b) *Misy s lomom a s von vyhnutým okrajom* majú širokú tvarovú škálu. Dno majú rovné, predchádzajúce pozvoľna alebo s ostrým odsadením v stenu misy. Lom zdôraznený štvoricami výčnelkov je buď mierne zaoblený, alebo ostrejší a potom má misa výraznejšie vyhnutý okraj (obr. 8: 4).

K tomuto variantu mís patria typologicky aj všetky misy zdobené maľovaním.

c) *Malé misy s celkom šikmými stenami bez lomu*; majú výčnelky a pod okrajom býva aj malé uško; často sa u nich vyskytuje presekávaný okraj (obr. 7: 7).

d) *Malá kónická misa s presekávaným okrajom* patrí už skôr k miniatúrnym tvarom. Jeden z exemplárov má na vnútornej strane výrazné stopy po

červenej farbe, zrejme v nádobe bolo uložené farbivo (obr. 8: 5).

B. Keramika zdobená maľovaním

Podľa materiálu môžeme rozlíšiť tri druhy maľovanej keramiky. Tenkostenná keramika je z jemného materiálu, vypálená do siva alebo žltohneda. Misy z hliny premiešanej s organickými látkami sú vypálené do tehlovej farby. Misy s dutou nôžkou a putne, aj keď sú pomaľované, sú vyhotovené z podobného materiálu ako ostatná hrubostenná keramika. Keramika zdobená maľovaním je celkove dôkladnejšie vypracovaná a má dokonalejšie tvary než nepomaľovaná. Zrejme časť keramiky sa už pri výrobe predurčila na pomaľovanie. V typológii maľovanej keramiky opäť rozlišujeme niekoľko základných tvarov.

Obr. 3. Pečeňady. 1 — nádoba z ohniska III nad objektom 3; 2 — črep zdobený vpichmi zo zberu pri objekte 3.

1. *Misa s nôžkou.* Celý exemplár zo Slovenska nie je známy, poznáme prevažne iba fragmenty dutých, vždy vysokých a valcovitých nôžok. Nízke nôžky v spracúvanom materiáli nie sú maľované. Celá bielo maľovaná miska s nôžkou je z Oberbergenu pri Mauterne v Dolnom Rakúsku²² a tomuto stupňu pravdepodobne odpovedá aj misa s nôžkou s bielym pastóznym maľovaním na červenom podklade z hrobu 218 v Zengővárkony.²³

2. *Pohárik s dvojkónickým telom a valcovitým hrdlom* je najčastejším tvarom v maľovanej keramike. Hrúbka črepu sa spravidla pohybuje okolo 0,5 cm. Zo Slovenska poznáme celý exemplár iba z Veľkých Kostolian.²⁴ Prevažná časť črepov maľovanej keramiky pochádza z týchto pohárikov. Na najväčšom vydutí na oblom alebo ostrom lome sú vždy malé pupčeky. Hrdlo je od ostatného tela oddelené ostrejšim lomom alebo prechádza plynule v telo a vtedy je celá nádobka esovite profilovaná (obr. 4: 12). Zachovalý pohárik z Veľkých Kosto-

lian má výšku 10 cm. Podľa črepov väčšina takýchto nádob je menšia alebo dosahuje podobnú výšku. Okrem tenkostenných pohárikov vyskytujú sa aj hrubšie, tvarom im podobné, vyrobené z rovnakého materiálu a tak isto maľované (obr. 5: 8).

3. *Fľašovitá váza.* Z črepov väčších tenkostenných nádob s nízkym valcovitým hrdlom môžeme rekonštruovať podľa zachovaných profilov nádoby s nízkym fľašovitým hrdlom a širokým vázovitým telom (obr. 4: 1). Na hrdle majú ploché polguľovité výčnelky. Nie je vylúčené, že ide o tvar podobný nádobe z okolia Cífera, ktorú publikoval J. Eisner;²⁵ nevieme však či bola maľovaná.

4. *Misy.* V materiáli zo Slovenska všetky misy majú široko roztvorené ústie. Lom je zdôraznený znútra i zvonka a sú na ňom výčnelky rôzneho druhu. Misy sú značne hrubostenné, ale vyrobené z jemnej hliny s organickými prímiesami a materiál je na lome i na povrchu vypálený do tehlovočervena. Aj tento prirodzený červený povrch bol pomaľovaný červenou farbou a pri misách z bežného hrubého zrnitého materiálu sa na povrch nanášal silnejší červený pastózný povlak, ktorý sa — podobne ako biela farba — odlupuje, ale je o poznanie kompaktnejší (obr. 4: 2).

5. *Putne.* Celé nádoby sa nezachovali, no podľa zvisle prevŕtaných zobákovitých úch, pomaľovaných bielou pastóznou farbou na červenom podklade, môžeme ich s istotou predpokladať, pretože spomenuté uchá sa vyskytujú iba na putniach.

6. *Tenkostenné dvojkónické nádoby s von vyhnutým ústím* sa doposiaľ vyskytli iba na sídlisku v Trakoviciach (obr. 9: 1). Nie sú z takého kvalitného materiálu ako pečeňadské a veľkokostolianske poháriky. V hline majú primiešané kamienky a sú slabšie vypálené. Na vydutí a pod okrajom majú malé pupčeky. Maľované sú bežným spôsobom.

7. V črepovom materiáli sa ešte objavujú hrubšie, do siva vypálené a maľované črepy (hrúbka vyše 1 cm) z materiálu ako poháriky. Pochádzajú často z vydutia, ale ich tvar sa nedá rekonštruovať.

V maľovanej keramike môžeme teda rozlíšiť šesť základných tvarov, ktoré sú — snáď s výnimkou tenkostenného pohárika — bežné aj ako nepomaľované. S niektorými druhmi mís (ako vôbec tenkostenná keramika vypálená do siva alebo žltohneda) predstavujú spolu s tzv. sigillátovou keramikou z Moravy technologicky najdokonalejšie keramické výrobky celej lengyelskej kultúry. Svojou dokonalosťou stoja najbližšie kvalitne vyhotovenej keramike komplexu Ariușd-Cucuteni-Tripolie, kde podobná keramika prevláda.

Výzdoba keramiky

Okrem zjavných typologických rozdielov medzi jednotlivými typmi keramiky je výzdoba najlepším kritériom pri triedení a chronológii lengyelskej keramiky. Popri maľovaní keramiky ešte aj v II. stupni sa vyskytuje rytá výzdoba.

Tu opísané nálezy lengyelskej kultúry predstavujú jej samostatný stupeň a hlavne svojou špecifickou výzdobou výrazne sa odlišujú od nálezov z ostatných stupňov. Základný výzdobný princíp spočíva v tom, že celý povrch nádoby sa pomaľoval červenou farbou, ktorá vytvorila podklad pre ďalší maľovaný ornament. Rozdiel v technike maľovania oproti predchádzajúcemu I. stupňu je v tom, že pri maľovaní najstaršej lengyelskej keramiky sa jednotlivé farby (červená, žltá a hnedá) nanášali priamo na povrch nádoby bez základnej farby, ako je to aj v našom prípade. V II. stupni ornament tvorí biela pastózna farba, nanesená vždy v tenkej vrstvičke. Dnes je veľmi krehká, slabo drží a po vybratí nádoby zo zeme a vyschnutí sa často mení na prášok a odpadáva. Pri vyzdvíhovaní keramiky často celé plochy ornamentu ostávajú prilepené na hline. Biele vzory sa maľovali dvoma spôsobmi. Najčastejšie nanášaním bielej pastóznej hmoty priamo na červený podklad. Inokedy (vzácnejšie) na väčšiu plochu sa naniesla súvislá vrstva bielej farby a potom sa rytím odstraňoval pastózny náter až na pôvodný červený podklad, a tak vznikali jednotlivé ornamente. Pri tomto druhom spôsobe maľovania prevládala biela farba a červená vystupovala iba v úzkych pásikoch (obr. 4: 5, 6b, 7).

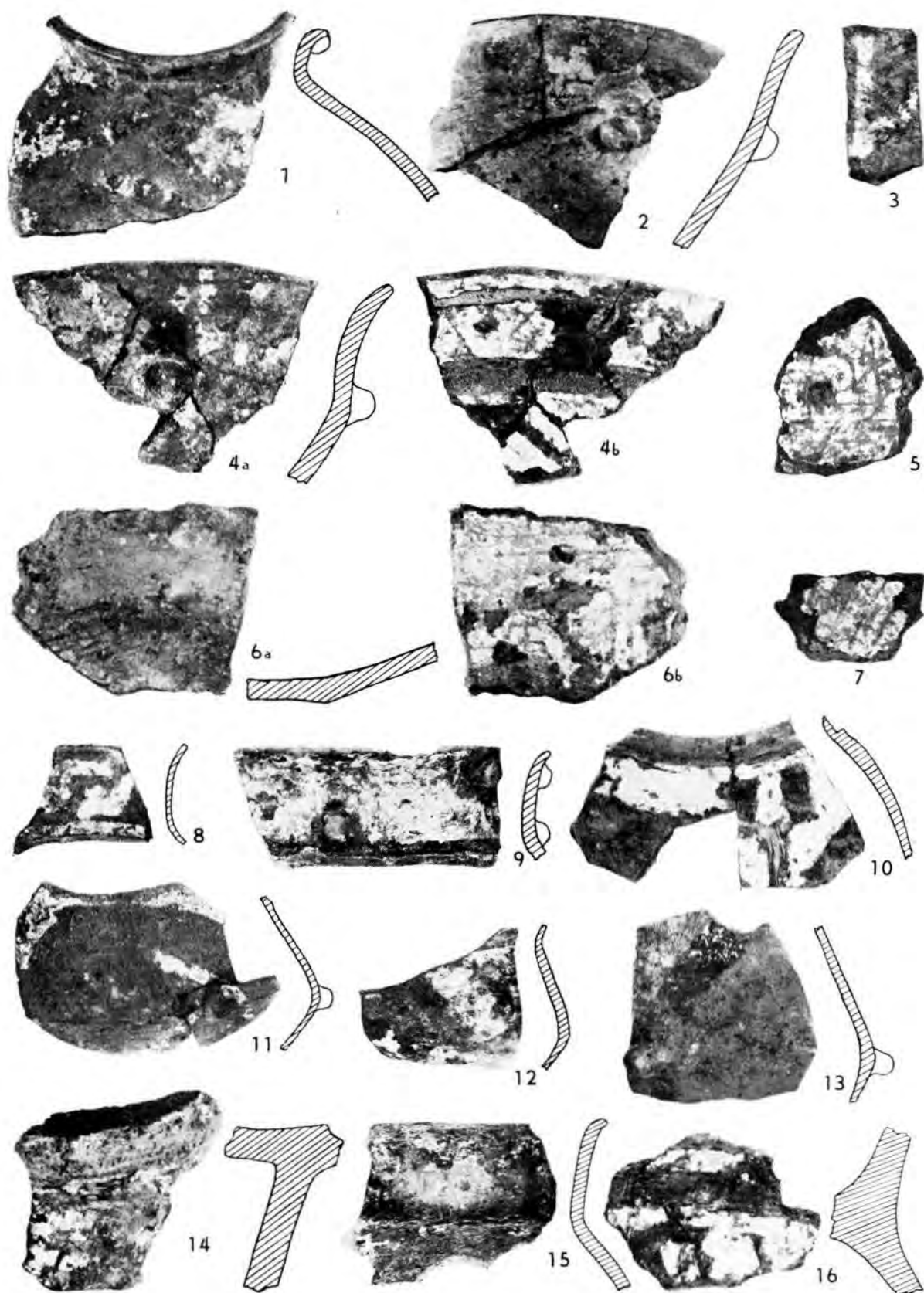
Morfologický rozbor ornamentu nemožno zatiaľ robiť pre nedostatok celých nádob a pre veľmi zlú zachovalosť bieleho maľovania. Prevládajú rôzne druhy priamočiarych, lomených a meandrovitých ornamentov. Misy sú maľované červenou aj bielou farbou z oboch strán, pričom fažisko výzdoby bolo zrejme na vnútornej strane. Pohárikovité a amforovité nádoby s hrdlom majú na celom povrchu červený náter a na ňom bielo maľovaný ornament. Na pohárikoch je pomaľovaná aj vnútorná strana hrdla obdobným spôsobom ako povrch. Podobne ako B. Novotný nemôžeme pre tento stupeň doložiť metopovité usporiadanie výzdoby, bežné u keramiky v I. stupni lengyelskej kultúry. Ornament sa člení horizontálne. Na fragmentoch dutých nôžok je rozhranie medzi nôžkou a misou zdôraznené širším súvislým pásom bielej farby, na ktorý potom nadväzuje ďalší ornament na nôžke i mise (obr. 4: 16). Na hrdlách pohárikov je pre-

važne súvislý pás bielej farby na červenom podklade a iba zriedkavo zreteľnejší ornament. Kompozične sa výzdoba viaže na výčnelky, no často sa výčnelky nerešpektujú a sú pokryté tiež vrstvou bielej farby.

Na misách i ostatných nádobách prevláda lineárny ornament. Na poháriku z Veľkých Kostolian aj na fľašovitej amfore z objektu 2 v Pečeňadoch (obr. 4: 1) sú častice oblúkovitých vzorov. Do oblúkov koncipovanú výzdobu dokladá aj F. Vildomec z lokality Sřelice-Sklep.²⁶ Zdá sa, že ide o posledný ohlas špirály, ktorá sa v II. stupni už v čistej forme nevyskytuje. Zo Sřelíc-Sklepa je známy aj sieťový, rebríčkový a trojuholníkový ornament. Iný druh lomeného ornamentu vyobrazuje R. Pittioni z Poysdorfu v Rakúsku. Dobrý príklad meandrovej výzdoby je na miske z Andača a na miske s nôžkou zo Zengövárkonya.

Doteraz známe nálezy II. stupňa lengyelskej kultúry zdanlivo poukazujú na chudobnú ornamentiku. Nie je to tak. Na keramike z Moravy, ktorá je s keramikou zo Slovenska priam identická a podstatne početnejšia, je ornamentová škála značne širšia. Len zlá zachovalosť ornamentu a nedostatok nálezov skresľujú situáciu. O väčšej rozmanitosti vo výzdobe svedčia ďalšie, v tomto stupni lengyelskej kultúry na Slovensku doposiaľ ojedinelé druhy ornamentu.

B. Novotný zistil v Trakovičiach aj fialovú farbu.²⁷ Iný, zatiaľ ojedinelý druh maľovanej výzdoby sa objavil vo Veľkých Kostolnoch v jame 11/1955. Na črepe z tela tenkostennej nádoby s dvojkonickým telom je na najväčšom vydutí mriežkový ornament, maľovaný necelý milimeter širokými čiarami tmavošedohnedej až čiernej farby. Čiary sú zvislé i vodorovné a vytvárajú pravidelné štvorce o strane 4 mm; nanášali sa na červeno-hnedý hlinkový náter, ktorý pokrýval celý povrch nádoby. Tento pôsobivý čierny ornament bol, zrejme sekundárne, pokrytý súvislým bielym pastóznym povlakom. Pozornosť si zasluhuje aj skutočnosť, že črep je úplne z odlišného materiálu než ostatná tenkostenná keramika. Plavená hlina je zmiešaná s veľmi jemným pieskom a črep vypálený do šedo-hneda. Podobná štruktúra materiálu ani opracovanie povrchu sa na ostatnom materiáli nezistilo. Za súčasného stavu výskumu treba považovať tento nález za cudzí prvok v obsahu lengyelskej kultúry. Podobný ornament a technika vyhotovenia sa u lengyelskej keramiky nevyskytuje. Tento ornament bol maľovaný veľmi kvalitnou farbou, ktorá nevytvárala vrstvu. Pravdepodobne zo staršieho prostredia pochádza podobný hnedý mriežkový

Obr. 4. Pečeňady. Výber maľovanej keramiky z objektu 2.

ornament na okrajovom črepe zo Znojma, ktorý je, žiaľ, nestratifikovaný. Ináč sieťový ornament sa vyskytuje aj v II. stupni lengyelskej kultúry na Morave.²⁸

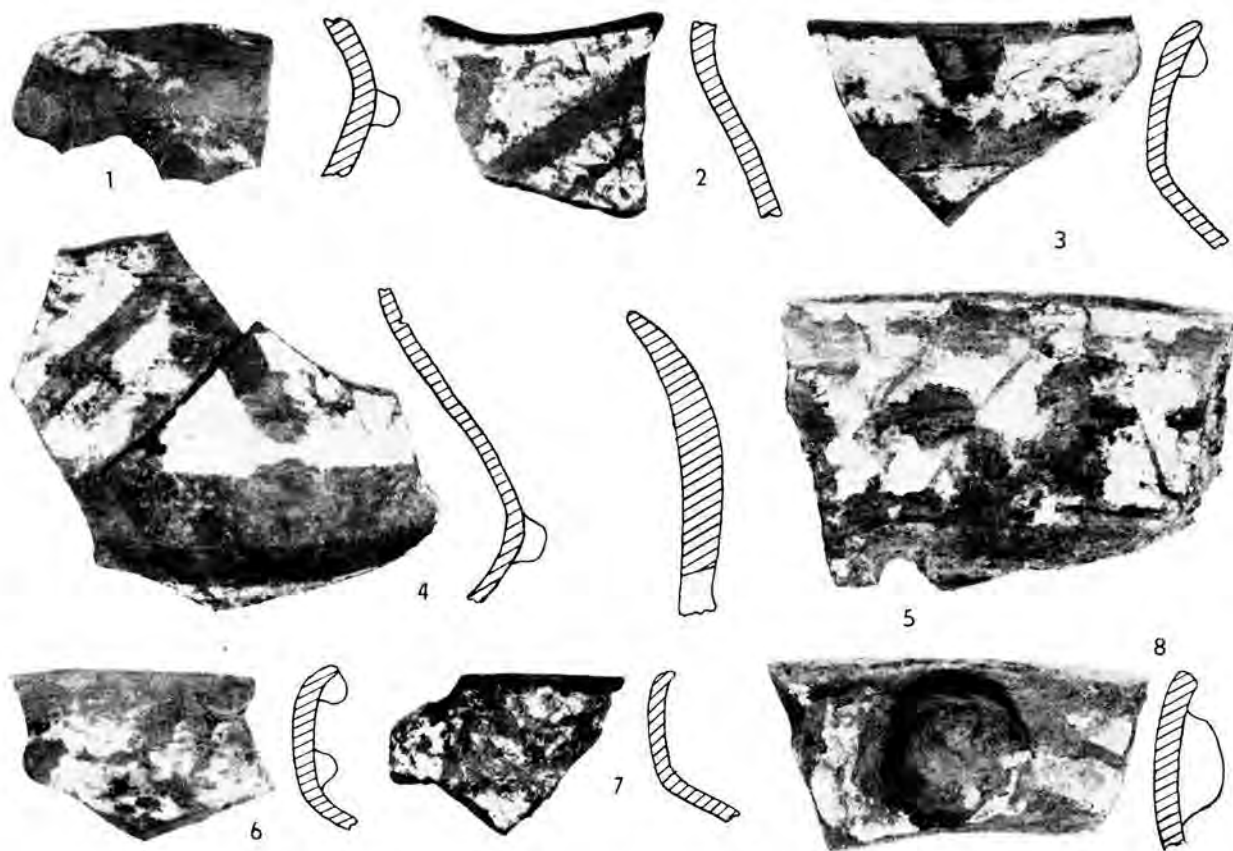
Podľa kvality vyhotovenia a typológie ornamentu na spomenutom črepe z Veľkých Kostolian môžeme uvažovať o konexiách juhozápadného Slovenska s Potisiem. Tam totiž nachádzame podobný, veľmi dokonale bielou farbou vyhotovený ornament v tom istom historickom i archeologickom horizonte u skupiny Csőszhalom-Oborín a v čierno-hnedej alebo červenej kombinácii u skupiny Herpály.²⁹ Zatiaľ ťažko definovať a interpretovať kvalitatívnu stránku tejto podobnosti a charakterizovať vzťah medzi lengyelskou kultúrou na juhozápadnom Slovensku a spomenutými skupinami v Potisí, najmä bez poznania maďarských nálezov v origináli.

S veľkou dávkou opatrnosti by snáď bolo možné považovať nález z Veľkých Kostolian za ovplyvnený z Potisia. Fakt, že ornament bol prekrytý bielou pastóznou farbou, a tak prispôbený domácejmu vkusu, by tiež svedčil o jeho cudzom pôvode. Charakter bieleho pastózneho maľovania ukazuje, že k adaptácii ornamentu a povrchu keramiky mohlo dôjsť až v mladšej fáze II. stupňa lengyel-

skej kultúry, pre ktorý je súvislý pastózný náter charakteristický.

Spomenutý nález je zatiaľ ojedinelý a cudzí v rámci bielo maľovanej lengyelskej keramiky, no s veľkou pravdepodobnosťou poukazuje na konexie — naznačené už v inej súvislosti — medzi stredným Podunajskom (lengyelská kultúra) a Potisiem (skupiny Csőszhalom-Oborín a Herpály) a cez Sedmohradsko (kultúra Petrești) s územím Rumunska a Bulharska.³⁰

Stupeň s bielo maľovanou lengyelskou keramikou sa bežne charakterizuje ako stupeň, v ktorom — na rozdiel od staršieho — nie je rytá výzdoba. No dnes už poznáme — opäť z Veľkých Kostolian — aj rytý ornament, ktorý zrejme patrí do tohto stupňa: okrajový črep z tenkostennej nádoby je zdobený pod okrajom obežnou ryhou a časticami typického „potiského“ meandra (obr. 9: 3). Ornament bol kombinovaný s maľovaním, ktoré sa zachovalo len veľmi slabo, ale má všetky charakteristické znaky ostatnej maľovanej keramiky. Na vnútornej strane okraja sú zreteľné stopy po červenom maľovaní. Črep má sivú farbu, je dobre vypálený a materiálom sa odlišuje od ostatnej maľovanej keramiky. Takmer úplná analógia k tomuto

Obr. 5. Pečeňady. Výber maľovanej keramiky. 1, 2, 4 — objekt 3; 3, 5–8 — objekt 2.

črepu je z Rakúska medzi nálezmi L. Franza z Pöysbrunnu;³¹ má veľmi podobnú rytú výzdobu a na červeno maľovanom podklade je aj biely ornament.

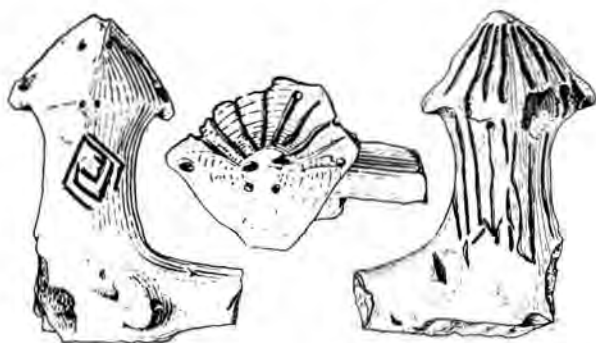
Na inom črepe z Veľkých Kostolian, materiálom i technológiou výroby totožnom s maľovanou keramikou, je výzdoba z rytých rýh tvoriacich kosoštvorce (obr. 9: 5). Jednotlivé kosoštvorce sú striedavo maľované červenou a bielou pastóznou farbou, ktorá sa zachovala len v malej miere, ale pozitívne. Táto výzdoba je z jednej strany ohraničená mierne zaoblenou ryhou. Maľovaný črep zdobený rytou špirálou je tiež z tej istej lokality.³²

Aj keď ide o ojedinelé prípady výskytu rytej výzdoby v tomto stupni, svedčí to o viacerých skutočnostiach: 1. aj v II. stupni lengyelskej kultúry existuje ešte rytý ornament; 2. žije ešte tradícia potiskej kultúry; 3. je zrejma kontinuita rytej výzdoby od najstaršieho stupňa, 4. sotva existuje medzi našim I. a II. stupňom lengyelskej kultúry (aspoň nie na juhozápadnom Slovensku, na Morave a v Rakúsku) samostatný stupeň bez rytej výzdoby a bez bieleho pastózneho maľovania.³³

Zvláštny druh ornamentu je na črepe tehlovo-červenej farby z vyhlbeného kanála pod objektom 3 v Pečeňadoch. Výzdoba na črepe pozostáva z troch radov okrúhlych vpichov, usporiadaných do častice meandra; na jednom ramene je až päť radov vpichov (obr. 3: 2). Črep pravdepodobne pochádza z porušeného objektu 3. Pre datovanie do II. stupňa by svedčil aj známy nález vázy so schematizovanými ľudskými postavami zo Střelice-Sklepa, ktorá podľa F. Vildomca³⁴ patrí do jeho stupňa II/1, totožného s našim II. stupňom. Nie je vylúčené, že aj pečeňadský nález pochádza z podobnej antropomorfnej nádoby.

Analogická výzdoba menšími a hustejšími okrúhlymi vpichmi je na keramike z Nitrianskeho Hrádku.³⁵ B. Novotný uviedol už dávnejšie tieto nálezy do literatúry a hodnotil ich v súvislosti so zásahom potiskej kultúry na juhozápadné Slovensko. V radoch vpichov vidí jav analogický potiskej keramike zdobenej vpichmi, ktoré sú orámované ryhami. V prípade, že by sme mohli tieto nálezy považovať za uzavretý nálezový celok, treba konštatovať niektoré skutočnosti vyplývajúce z ostatných sprievodných nálezov, ako aj zo samotného charakteru vpichmi zdobenej keramiky. Podľa štruktúry materiálu takejto keramiky z Nitrianskeho Hrádku nemôžeme ju spájať ešte s neolitickou potiskou kultúrou, v období ktorej sa podobný materiál vôbec nevyskytuje. Spolu s týmito nálezmi sa v Nitrianskom Hrádku zistili črepy zdobené

akoby časticami meandrov, zdanlivo pripomínajúce meandre na potiskej keramike, ďalej črepy zdobené šikmými ryhami komponovanými do trojuholníkov, ako aj poloblúkovitými ryhami kombinovanými s meandrovitými vzormi. Dôležitým faktom je výskyt techniky brázdneného vpichu v Nitrianskom

Obr. 6. Pečeňady. Fragment plastiky z objektu 3.

Hrádku, ktorá je v jednom prípade úplne zrejma³⁶ a vo viacerých prípadoch veľmi pravdepodobná (s istotou o nej nemožno rozhodnúť pre silné poškodenie povrchu). Misovité nádoby s profilovaným okrajom bez výzdoby a črepy s rytou výzdobou a s brázdneným vpichom typologicky i materiálom sa nápadne podobajú keramike ludanického typu, ako aj keramike zdobenej brázdneným vpichom, ktorú naposledy vyčlenil a spracoval A. Točík.³⁷ Vpichmi zdobená keramika má podľa materiálu najbližšie analógie v nemaľovanej keramike III. stupňa lengyelskej kultúry. Otázka kultúrnej príslušnosti týchto nálezov ostáva otvorená. Jedno je isté: môžeme vylúčiť akýkoľvek ich vzťah k potiskej kultúre. Vzhľadom na neisté nálezové okolnosti, malé množstvo nálezov, dva úplne odlišné druhy výzdoby a najmä materiál nie je vylúčené, že ide o dva kultúrne samostatné celky, z ktorých mladší, s brázdneným vpichom, patrí pravdepodobne do keramiky s brázdneným vpichom, najskôr na jej začiatok. Pre datovanie vpichmi zdobenej keramiky niet dostatočnej opory.

Plastika

V objekte 3 v Pečeňadoch bol aj fragment plastiky ženy s viacerými charakteristickými znakmi (obr. 6). Hlava je pri pohľade zhora koncipovaná do nepravidelného kosodĺžnika. Obličajovú časť tvoria dve trojuholníkové plochy, tylovú časť má zaoblenú. Temeno je ukončené vodorovne prevrátnaným hrotom a celá horná polovica hlavy má tvar

štvorbokého ihlana. Po bokoch hrany uprostred obličaja pod ihlancovým vrcholom sú dva vpichy znázorňujúce oči. Vpredu na hrotito ukončenom obličaji sú opäť dva vtlačené vpichy, znázorňujúce zrejme nosové diery. Ústa nie sú vyznačené. Uši znázorňujú šikmé diery vo vytiahnutých výbežkoch po bokoch hlavy. Na hrdle je nepravidelný rytý meandrový obrazec. Pohlavie sošky je jednoznačne určené bradavkovitým, pri koreni vodorovne prevrátnym výčnelkom, ktorý spolu s druhým ulomeným výčnelkom predstavuje ženské prsia. Jedna ruka je ulomená v ramene, druhá pri drieku. Zvislé hlboké ryhy na zadnej strane hlavy a na krku znázorňujú vlasy. Okrem šikmo prevrátných výbežkov znázorňujúcich uši sú na zadnom obvode hlavy s výraznou hranou najmenej tri zvislé otvory. Vodorovný otvor je aj na temene a podobné šikmé diery boli i na zadnej strane pliec. Aplikácia vpichov a dierok na zdôraznenie jednotlivých častí tela tvorí charakteristický znak tejto plastiky. Zachovalá časť je vysoká 8 cm, teda v porovnaní s proporciami iných plastík táto mohla byť značne vysoká. Podobná bola soška z Bohdanoviec nad Trnavou,³⁸ z ktorej sa zachovala len časť nohy, ale na kolene má plochý, vodorovne prevrátny výčnelok, ktorý je ekvivalentom vodorovne i šikmo prevrátnym výčnelkom tohto druhu na pečenskej plastike. Ďalšia soška z Bohdanoviec nad Trnavou³⁹ svojím tvarom patrí k inej charakteristickej skupine plastík, ktoré sú bežné na Morave a doložené aj v maďarskom Zadunajske.

Škoda, že sa nezachovali nálezy z Košolnej, ktoré stručne opísala L. Kraskovská,⁴⁰ no vyobrazila len fragmenty plastík a hlinené lyžice s otvorom pre rúčku. Podľa jej opisu keramiky ide pravdepodobne o starší stupeň lengyelskej keramiky a také datovanie by podporovala aj soška ženy s tromi(?) vývalkami na obvode hlavy. Podobné vývalky sú aj na plastike z Lang Enzersdorfu pri Viedni,⁴¹ ktorá patrí I. stupňu lengyelskej kultúry. Zo Slovenska ďalšie plastiky tohto druhu nie sú. Isté porovnanie dovoľujú pomerne početné plastiky z Moravy. J. Palliardi, F. Vildomec aj J. Skutil pri spracúvaní moravskej maľovanej keramiky a plastík zhodne konštatovali, že práve stupeň s bielo maľovanou keramikou obsahuje najmenej plastík, dokonca žiadnu celú. Zdá sa, že túto absenciu do istej miery zapríčinil menší počet výskumov v porovnaní s výskumami nálezisk I. stupňa lengyelskej kultúry. Bezprostredné analógie v stupni II/1 z Moravy nie sú známe. Pečenskej plastike najbližšia je soška z Jaroměř, zo stupňa I/3.⁴² Aplikáciou rytej výzdoby a

znázornením uší k tomuto typu plastík sa čiastočne zaraďuje aj soška ženy zo sídliska s bielo maľovanou lengyelskou keramikou v Kostelci na Hané.⁴³

Zaujímavý obraz poskytuje porovnanie plastík II. stupňa lengyelskej kultúry z Moravy a Slovenska s plastikou zo Zengővárkonyu. Fragment z hrobu 97 tvorí rytou výzdobou v úrovni ramien a na krku i prepichnutými ušami najlepší pendant pečenskej sošky; sfomovaním obličaja sa zase podobá fragmentu z Bohdanoviec nad Trnavou, ako aj početným exemplárom z Moravy.⁴⁴ V najstaršom stupni moravskej maľovanej keramiky (stupne I/1 a I/2 podľa Vildomcovho triedenia) sa podobná plastika nevyskytuje, objavuje sa až v stupňoch I/3–II/2. Ani ďalšie plastiky zo Zengővárkonya nemôžeme porovnávať s plastikami staršieho stupňa na Morave, ale len s plastikami uvedených stupňov.

Známa soška z Babskej⁴⁵ má tiež obličaj v schéme trojuholníka, prevrátné uši, diery pri koreni ramena a rytý ornament na hrdle, čím dobre zapadá do rámca lengyelskej plastiky v našom II. stupni. Nálezy z Babskej sú organickou súčasťou lengyelskej kultúry. Spolu s nálezmi zo Zadunajska tvoria v lengyelskej kultúre uzavretý zemepisný celok. Charakteristické prevrátné výčnelky na pohárikú z lokality Babska spolu s plastikou a ďalším inventárom môžeme prostredníctvom zadunajského variantu lengyelskej kultúry chronologicky fixovať do II. stupňa. Na otázku vzťahu lengyelských nálezov z Babskej k tzv. protokanelovanej keramike (Protobaden) a na ich problematičnosť poukázala naposledy V. Němejcová-Pavúková.⁴⁶

J. Korošec pri novom spracovaní vinčianskej plastiky uvádza aj diery na ušiach, resp. diery znázorňujúce uši.⁴⁷ Vo Vinči sa objavujú takéto plastiky v hĺbke od 6 do 2 m; ich stratigrafická pozícia je sporná. M. Vasič opisuje napr. sošku, ktorej hlava sa našla v hĺbke 4 m a ostatné telo v hĺbke 6 m,⁴⁸ čo najlepšie svedčí o premiešaní nálezov vo Vinči. Už M. Vasič konštatoval kvalitatívnu aj kvantitatívnu zmenu vo vývoji vinčianskej plastiky v úrovni okolo 4 m a vyššie. Tu začínajú prevládať sošky s tzv. vtáčou hlavou. Túto zmenu vo vývoji plastiky potvrdzuje aj M. Garašanin a v iných súvislostiach i ďalší autori. Žiaľ, plastiku z Vinče nemôžeme dať do súvisu so skupinami keramiky, ktoré rozpoznal M. Vasič a ktoré sú často východiskom pri triedení vinčianskej kultúry. Aj keď je stratigrafia do istej miery skreslená, predsa najviac sošiek s otvormi na hlave a ramenách sa kumuluje v úrovni okolo 4 m. V tejto hĺbke vo Vinči sa

začína objavovať aj keramika označovaná ako *crusted ware*, ktorej vzťah k lengyelskej kultúre je zrejmy a všeobecne sa uznáva. Nemáme však predstavu o množstve tejto keramiky vo Vinči a vôbec v kultúre Vinča-Pločnik.

Na začiatku vývoja kultúry Vinča-Pločnik vyskytuje sa známa monumentálna plastika, aká je napr. z Prištiny⁴⁹ a jej podobné menšie sošky s umelecky štylizovaným obličajom a účelnou kombináciou plastického tvárnenia a rytia. Z tohto základného typu sa odvodzuje väčšina ľudskej plastiky kultúry Vinča-Pločnik.

Podobné monumentálne plastiky sú hojné a charakteristické aj pre pamiatky oblasti Dikili-Taš a Drama v Trácii,⁵⁰ kde sú zjavnou súčasťou kultúry Gumelnița. Cez územie Trácie môžeme dobre spojiť oblasť kultúry Gumelnița s Tesáliou a cez jej východnú časť priamo so západnou Anatóliou, čo má nemalý význam ako pre chronológiu, tak aj pre genézu viacerých kultúr juhovýchodnej Európy. Aj v kultúre Gumelnița v Bulharsku a Rumunsku sa vyskytuje prevažne plastika podobná plastike z tráckych lokalít a z kultúry Vinča-Pločnik.

Starším dokonalejším plastikám z kultúry Vinča-Pločnik zodpovedajú aj ľudské plastiky lengyelskej kultúry; najlepšie ich poznáme z Moravy. Z dosiaľ najpodrobnejšieho spracovania moravských plastík J. Skutilom vidíme, že sošky zo stupňa I/1 sú umelecky najdokonalejšie, najmä pokiaľ ide o stvárnenie hlavy so symetrickým naznačením vlasov (účesu) a zobrazením obličaja.⁵¹ V stupni I/2 sa objavuje plastika s trojuholníkovitými plochami a s ihlancovitou hornou časťou hlavy.⁵² Plastiky s detailnou kresbou hlavy sa ešte vyskytujú v zhrubnutom vyhotovení v stupni I/3, ale už naposledy.

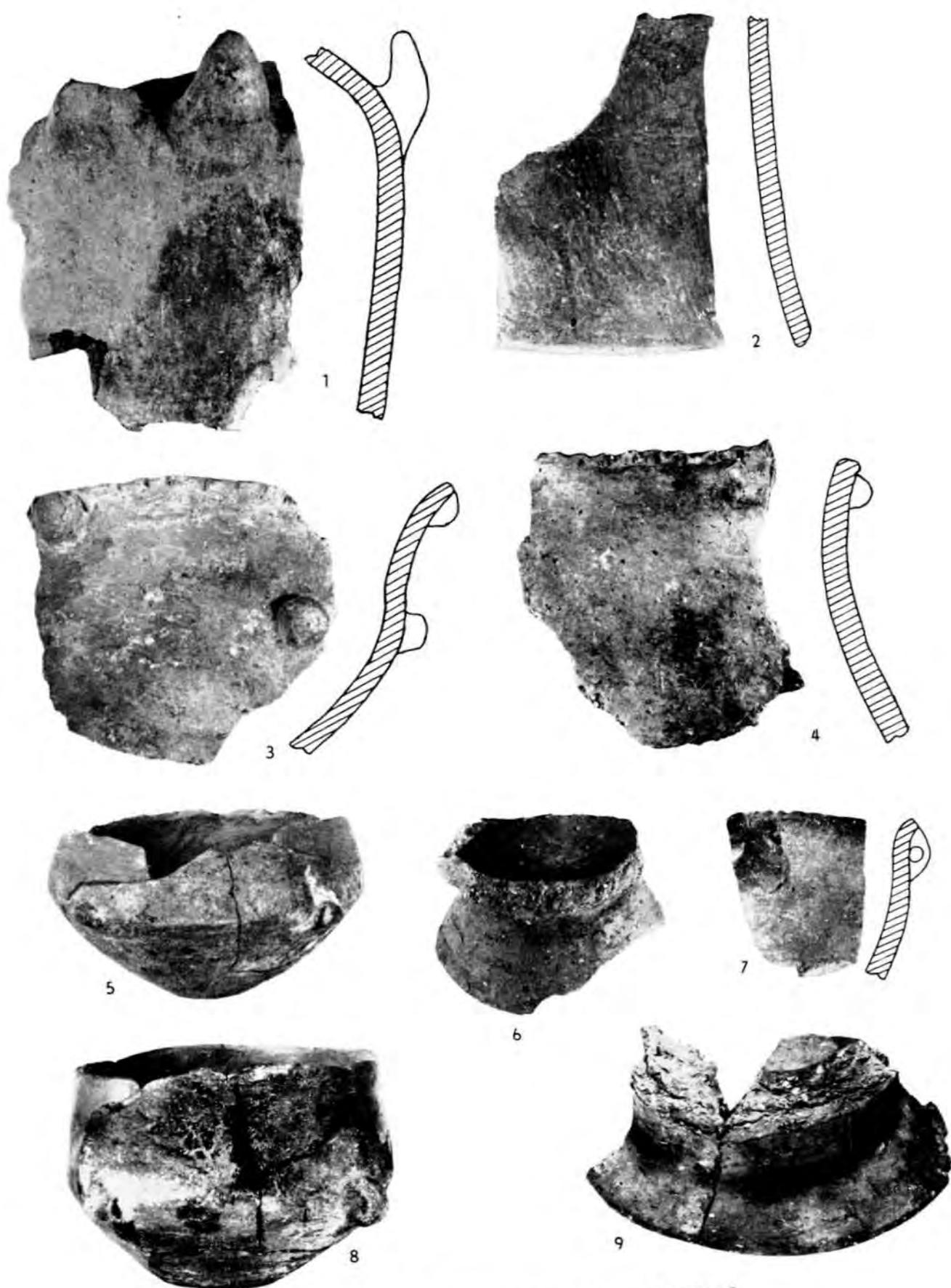
V plastike lengyelskej kultúry z Moravy môžeme rozlíšiť dva základné vývojové stupne a to bude pravdepodobne platiť pre celú oblasť rozšírenia tejto kultúry. Prvému, najstaršiemu stupňu patria najdokonalejšie vyhotovené a zdobené sošky so zdôraznenou steatopygiou, ako aj sošky s vývalkami na obvode hlavy. V tomto staršom stupni sošky majú ruky krátke, ukončené ako kýpte. V zmysle triedenia moravskej maľovanej keramiky podľa F. Vildomca plastiky tohto druhu patria jeho stupňom I/1 a I/2.⁵³ Druhý vývojový stupeň lengyelskej plastiky sa viaže na Vildomcove stupne I/3, II/1 a II/2. V týchto stupňoch sošky majú vymodelované celé ruky s naznačenými prstami; ruky bývajú ohnuté a často sú v tzv. adoračnom geste. Spolu s nimi sa objavujú už spomínané

dierky znázorňujúce uši a oči, ako aj prevrtené ramená či prsné bradavky a i.⁵⁴ Ďalším výrazným znakom tohto vývojového stupňa lengyelskej plastiky sú sošky s vtácou hlavou.

Načrtnuté dva vývojové stupne v plastike lengyelskej kultúry majú aj istú chronologickú hodnotu, a to nielen vo vlastnej oblasti jej rozšírenia, ale aj v iných príbuzných susedných kultúrach. Plastiky s dierkami miesto uší a očí, ako aj na rukách a inde vyskytujú sa aj v kultúre Gumelnița a Sălcuța i v komplexe Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Na inom mieste bola naznačená synchronizácia horizontu Lengyel I — Precucuteni III (Tripolie A) — prechodná fáza Petru Rareș — Vinča-Pločnik (staršia časť).⁵⁵ V tomto horizonte sa plastiky s trojuholníkovitými hlavami a početnými otvormi nevyskytujú, iba ak v úplne inom poňatí a iného tvaru. V Tripolii A sú prevažne malé plastiky so zdôraznenou steatopygiou.⁵⁶ Sošky s početnými dierkami sa objavujú v hojnom množstve až v stupni Tripolie B/1 a Cucuteni A. Tieto plastiky majú často rytú výzdobu. Na doposiaľ ťažko definovateľný vzťah medzi oblasťou kultúry Cucuteni-Tripolie a lengyelskou kultúrou na Morave poukazuje soška z Kostelca na Hané (okr. Prostějov), a to tvarom, sformovaním zadnej časti, ako aj výzdobou povrchu.

V kultúrach Gumelnița a Sălcuța objavujú sa plastiky s početnými otvormi na hlave a na rukách v rozhodujúcej miere až v druhých stupňoch spomenutých kultúr. Spolu s nimi pravdepodobne nastupujú aj ploché prizmatické kostené idoly tiež s početnými otvormi, ktoré E. Comșa dokladá už v prechodnej fáze.⁵⁷ Platí to aj o nálezoch plastík z Karanova VI⁵⁸ (G. I. Georgiev), kde sa okrem hlinených a kostených plastík s dierkami vyskytli aj mramorové idoly podobného typu s otvormi na rukách. Nedostatočné stratifikovanie nálezov z bulharských a rumunských tellov, spôsobené premiešaním sídliskových horizontov viacerých stupňov, ešte nedovoľuje robiť spoľahlivé závery, no celková tendencia vývoja keramiky i plastik umožňuje predpokladať, že aj v celom komplexe kultúr s maľovanou keramikou môžeme rozlíšiť — podobne ako v lengyelskej kultúre — dva základné vývojové stupne antropomorfných plastiky. Najstarší sa viaže na prvý horizont v úrovni horizontu Lengyel I, a ďalší potom na horizont Lengyel II — Cucuteni A — Gumelnița II (A2), pretrvávajúci aj v ďalších stupňoch (Cucuteni AB, B, Gumelnița III/B).

Takúto koncepciu by do istej miery podporoval aj výskyt tzv. bezhlavých idolov tesálskeho typu,

Obr. 7. Pečeňady. Keramika a výber črepov z objektu 2.

ktoré sú charakteristické pre kultúru Rachmani, ako aj jej príbuznú kultúru Crnobuki. Ich klasifikáciou a kultúrnou príslušnosťou sa najnovšie zaoberal J. M a k k a y.⁵⁹ Nedostatočne stratifikované bezhlavé idoly sú aj z kultúry Vinča-Pločnik a z butmirskej kultúry. Niektoré z nich majú aj dierky na ramenách, ktoré dovoľujú predpokladať isté konexie s plastikou II. stupňa lengyelskej kultúry. Pokiaľ ide o nález bezhlavého idolu z Vinče⁶⁰ v hĺbke 7,2 m, ten asi nepatrí k tesálskemu typu a je aj starší, ďalší idol z Vinče je typologicky jednoznačný, ale nestratifikovaný.

V kultúre Gumelnița vyskytujú sa bezhlavé idoly podľa V. D u m i t r e s c a⁶¹ v stupni B (III), no ani tu nie je dosť vierohodná stratigrafia. Výskyt askosov, viažúcich sa na začiatok včasnej doby bronzovej v egejskej oblasti, už v Gumelniți B (III) spôsobuje isté protirečenie vo vzťahu Gumelnița B — Rachmani; v kultúre Rachmani sa totiž ešte askosy nevyskytujú, teda nemali by sa vyskytovať ani spolu s bezhlavými idolmi v Gumelniți B.⁶² Bezhlavé idoly dlho pretrvávajú aj počas eneolitu, preto nie je vylúčené, že gumelnické nálezy nesúvisia priamo s prvým výskytom spomenutých idolov v kultúre Rachmani, hoci sú im typologicky veľmi podobné, ale sú o niečo mladšie. Doteraz známe bezhlavé idoly by sa potom do kultúry Gumelnița dostali až spolu s prvými askosmi. Doteraz nepoznáme nálezy, ktoré by jednoznačne predchádzali začiatok kultúry Rachmani v Tesálii, teda aj tu by sme mohli v budúcnosti očakávať viac i v otázke relatívnej chronológie.

P o z n á m k y k c h r o n o l ó g i i

Už dávnejšie načrtnuté chronologické horizonty, ako sme ukázali, sledovateľné aj pomocou plastiky, majú ešte čiastočne hypotetický ráz a na mnohých miestach sú doložené skôr kombináciou než konkrétnymi nálezmi. Zatiaľ musíme vychádzať z toho, čo poznáme najlepšie, a to je úroveň predlengyelského horizontu a začiatok kultúr s maľovanou keramikou.⁶³ Doznievanie týchto kultúr dnes pomerne dobre sledujeme na centrálnom území lengyelskej kultúry, ako aj v oblasti kultúry Cucuteni-Tripolie; oblasť Ariușdu je zatiaľ nejasná. Nejasný je aj koniec kultúry Gumelnița a jej vzťah ku kultúre Cernavoda—Ezero—Karanovo VII. Úplne otvorená ostáva otázka kultúry Bubanj-Hum; tu sú, zdá sa, problematické všetky stupne ako svojou homogénnosťou a následnosťou, tak aj genézou a celkovým vývojom. Vývoj kultúr s maľovanou keramikou uzaviera dnes dobre pozorovateľný, takmer

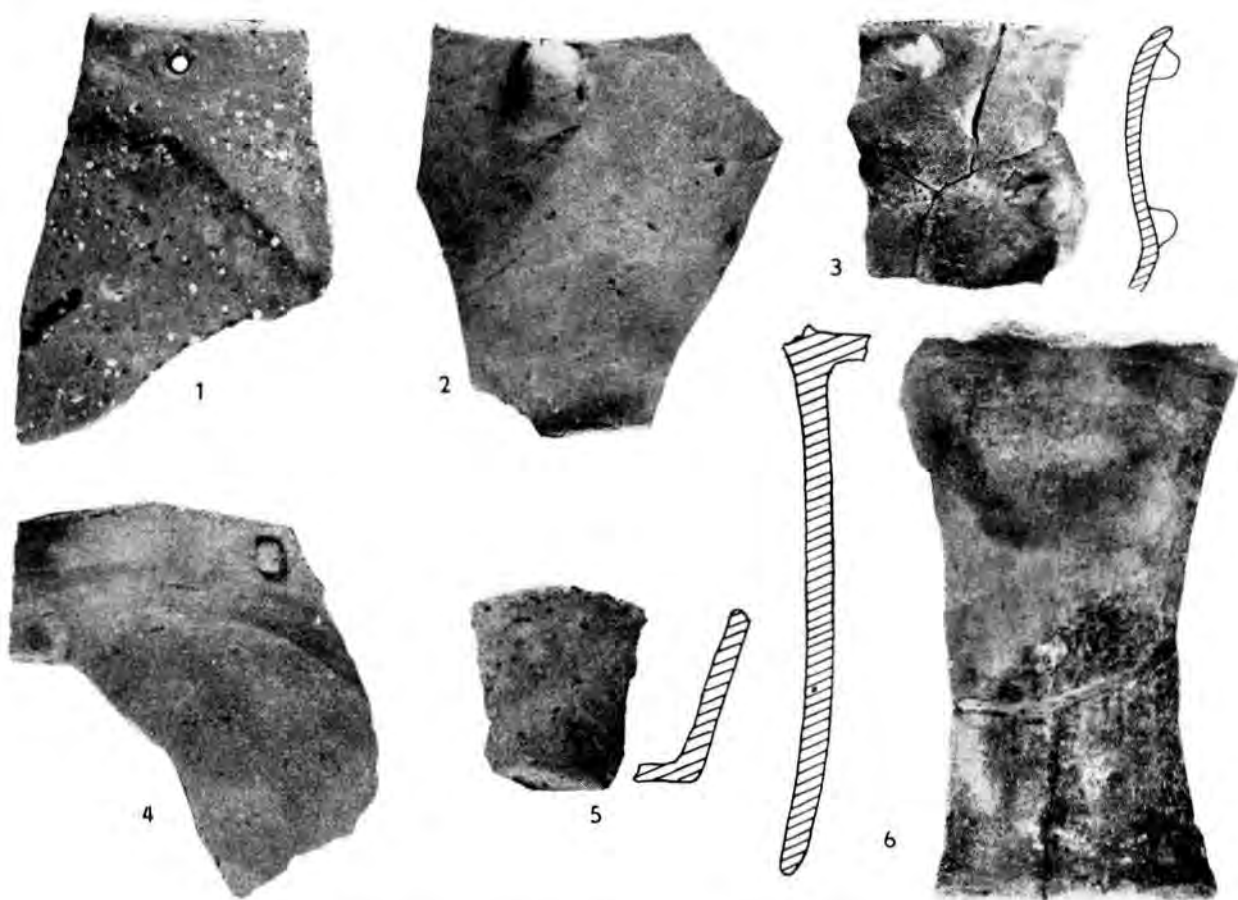
celoeurópsky horizont Gorodsk—Usatovo — Horodiștea—Foltești I — Cernavoda III — Ezero (Dipsi) — Karanovo VII s možnosťou predĺženia do strednej Európy cez Bodrogkeresztur II — bolerázsky typ — Jevišovice C₁ — Salzmund.

V tomto príspevku opísané nálezy predstavujú II. stupeň lengyelskej kultúry. Prvú charakteristiku tohto stupňa podal J. P a l l i a r d i;⁶⁴ upozornil na zvláštny druh keramiky, podobný rímskej terre sigillate. F. V i l d o m e c zahrnul tieto nálezy do stupňa II/1. Na tejto klasifikácii, tak ako na celom triedení moravskej maľovanej keramiky netreba nič meniť, no sú možné niektoré doplnky a menšie spresnenia.

V lengyelskej kultúre na strednom Dunaji rozlišujeme dnes štyri základné vývojové stupne: dva — I. a II. — s maľovanou keramikou, III. s nemaľovanou keramikou (Brodzany—Nitra, Otice, moravská nemaľovaná keramika, V. stupeň vypichanej keramiky podľa M. S t e k l e j) a za IV. stupeň považujeme ludanický typ a jordanovskú kultúru, ktoré celým svojim habitom korenia v lengyelskej kultúre, sú jej súčasťou a konečným vyznením. I. stupeň čo do obsahu je — okrem prechodu k II. stupňu — pomerne jasný. Dostupné nálezy nedovoľujú bližšie špecifikovať vzťah lužianskej skupiny k I. stupňu. Táto skupina ho predchádza a II. stupňa sa teda vôbec nedožíva.

F. V i l d o m e c člení svoju staršiu skupinu maľovanej keramiky na tri samostatné stupne. Zdá sa však, že k zásadnejšej zmene vo vývoji lengyelskej kultúry dochádza v jeho stupni I/3. V tomto stupni podľa doterajších stručných charakteristík a malého počtu nálezov dochádza k spomenutej zmene už smerom k nášmu II. stupňu. Okrem nového typu plastiky (ruky v pohybe, špecifický tvar hlavy a i.) objavujú sa aj nové prvky na keramike a vývoj celkove smeruje už k II. stupňu.⁶⁵ Ukazuje sa možnosť pričleniť stupeň I/3 k stupňu II (V i l d o m e c o v stupeň II/1), a to v rámci vývojovej fázy.

Zatiaľ nie je vyjasnený vzťah III. stupňa s nemaľovanou keramikou k stupňu II. V doteraz známom materiáli zo Slovenska priame kontakty medzi nimi nie sú. Na sídliskách v Dolnej Strede, Brodzanoch, Nitre, Branči a iných, z ktorých poznáme väčšie množstvo nálezov III. stupňa, nezistila sa ani v jednom prípade maľovaná keramika.⁶⁶ Na Morave však J. P a l l i a r d i po svojom strednom stupni má keramiku s bielym pastóznym maľovaním, ale bez červeného podkladu. F. V i l d o m e c tento stupeň (II/2) doložil nálezmi z Ctíduřic, Štěpánovic a neskôr z Hlubokých Mašůvek.⁶⁷

Obr. 8. Pečeňady. Výber keramiky. 1, 5 — objekt 2; 2—4, 6 — objekt 3.

V koncepcii F. Vildomca po tomto stupni nasleduje už jordanovská kultúra. V tomto prípade je, zdá sa, možnosť doplniť triedenie moravskej maľovanej keramiky.

Nové nálezy z Veľkých Kostolian, Moravian nad Váhom a z Čabu-Sily ukazujú, že aj na Slovensku sa nájdu niektoré charakteristické prvky, príznačné pre moravské nálezy z Ctidružíc a Štěpánovic. Na spomenutých slovenských lokalitách sa totiž vyskytuje keramika maľovaná buď súvislou vrstvou bielej pastóznej farby, alebo táto tvorí ornament, ale nevyskytuje sa už červený hlinkový náter na povrchu nádob, ktorý bol príznačný pre maľovanú keramiku II. stupňa. Spolu s takto maľovanou keramikou objavuje sa aj tenkostenná keramika, na ktorej sa doposiaľ nezistilo maľovanie, ale aká sa už nevyskytuje vo vyvinutom III. stupni. Hoci sú nálezy tohto druhu nepočetné, predsa aspoň čiastočne dokladajú prechod od stupňa s maľovanou keramikou k eneolitickému stupňu s nemaľovanou keramikou. O trvaní, zemepisnom rozšírení a chronologickej hodnote tejto prechodnej fázy rozhodnú až budúce výskumy.

Zatiaľ ostáva nevyriešená otázka, ku ktorému stupňu lengyelskej kultúry priradíme nálezy spomenutej fázy. Maľovanie keramiky, tenkostenné nádoby, ale najmä hojný výskyt plastiky hovoria pre ich rámcové priradenie ešte k II. stupňu. Plastika stupňa II/2 je totiž priamym pokračovaním stupňa II/1, spolu s plastikou stupňa I/3 ukazuje jednoliate umelecké stvárnenie a je takto spojovacím článkom všetkých troch stupňov F. Vildomca. V tejto poslednej fáze II. stupňa objavujú sa po prvý raz lyžice a naberačky s dlhou plochou alebo hranolovitou, zahrotenu a zahnutou rukoväťou,⁶⁸ aké sú zvlášť charakteristické pre stupeň Cucuteni A a osobitne početné v Ariușde. To by svedčilo aj o prípadnej súčasnosti tejto fázy s neskorým stupňom Cucuteni A. Absencia lyžíc a naberačiek v III. stupni lengyelskej kultúry tiež svedčí o príslušnosti týchto nálezov ešte k II. stupňu. V III. stupni sa neobjavuje takmer žiadna plastika, čo je v zjavnom protiklade s početnou plastikou vo Vildomcovom stupni II/2, ktorý zaraďujeme ešte k II. stupňu v širšom zmysle. To je tiež jeden z vážnych dôvodov pre posunu-

tie hranice medzi maľovanou a nemaľovanou keramikou, a tým aj medzi II. a III. stupňom až do obdobia po fáze reprezentovanej nálezmi zo Štěpanovic, Ctidružic, Velkých Kostolian (časť), Moravian nad Váhom a Čabu-Sily.

Z Ctidružic na Morave sú veľmi kvalitne vypracované a vypálené fragmenty z nádob s ústím formovaným do štvorca, s výraznými gombíkovitými, hrotitými alebo zobákovite ohnutými a nad okraj vyťahnutými výčnelkami,⁶⁹ ktoré sú v rámci celej lengyelskej kultúry unikátmi a nie je vylúčené, že sú prejavom nejakého kontaktu s nastupujúcou včasnou dobou bronzovou v Stredomorí. V tomto období objavujú sa po prvý raz vo väčšom množstve v keramike prvky charakteristické neskôr pre III., už eneolitický stupeň lengyelskej kultúry, čo by charakterizovalo prechodnú fázu.

Čo odpovedá stupňu Brodzany—Nitra—Wolfsbach—Otice na južnej Morave? Severná Morava pravdepodobne inklinuje k otickej skupine. Tým, že tretí stupeň J. Palliardiho a Vildomecova stupeň II/2 môžeme pričleniť ešte k nášmu II. stupňu, vzniká medzi nimi a medzi nálezmi, ktoré F. Vildomec považoval za stupeň II/3 a ktoré paralelizoval s jordanovskou kultúrou, zrejmy časový i kultúrny hiát. Tento hiát pravdepodobne aj na južnej Morave vyplňujú podobné nálezy, aké sú na Slovensku v stupni Brodzany—Nitra alebo v Rakúsku v type Wolfsbach. Nálezy podobného druhu zistili sa napr. s početnou štiepanou industriou, ktorá je pre tento stupeň mimoriadne charakteristická, na lokalite Brno—Líchy.⁷⁰

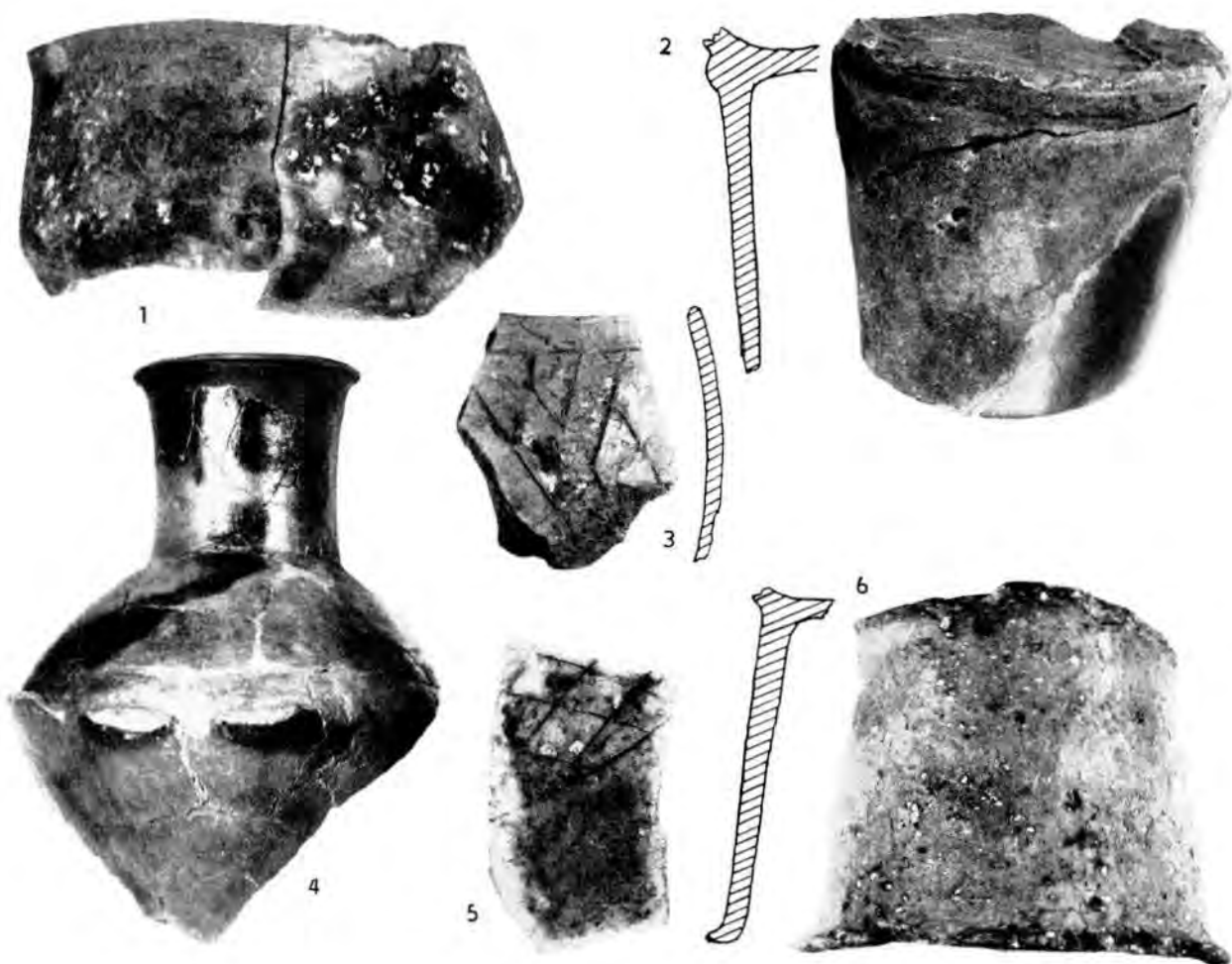
Aplikujúc kritériá platné pre triedenie lengyelskej kultúry na Slovensku a na Morave, môžeme aj v zadunajskom materiáli spomenutej kultúry rámcovo rozlíšiť viac samostatných stupňov. I. stupeň je aj tu dobre zastúpený, hoci na málo lokalitách. Plastika, biele pastózne maľovanie na červenom podklade, polguľovité prevrátené výčnelky a presekávané okraje na hrubej keramike by zasa v hrubých črtách poukazovali na II. stupeň lengyelskej kultúry. J. Dombay uverejnil nálezy z viacerých lokalít, medzi ktorými sa často vyskytujú typické hladidlá, vyhotovené úpravou črepov s uchami z väčších hrubostenných nádob.⁷¹ Aj podľa vyobrazenia je jasné, že ide o predmety úplne totožné s tými, ktoré sa v hojnom počte vyskytujú na sídliskách III. stupňa lengyelskej kultúry, a to nielen na Slovensku, ale napr. aj v otickej skupine.⁷² Na Slovensku sa po prvý raz objavujú v poslednej (prechodnej) fáze II. stupňa; dokladajú ju nálezy z Moravian nad Váhom. V klasickom stupni II, s bielym maľovaním na čer-

venom podklade, sa hladidlá tohto typu nevyskytujú.

Analogicky Slovensku a Morave aj v Zadunajsku a Rakúsku musí byť zastúpený ludanický typ alebo jemu zodpovedajúca zložka. Na obidvoch spomenutých územiach je totiž doložený III. stupeň lengyelskej kultúry a tiež nálezy bolerázskeho typu, ktoré nasledujú po ludanickom type.

Novšie poznatky, vyplývajúce zo štúdia kultúr a skupín s maľovanou keramikou v Potisi, dovoľujú prostredníctvom kultúry Herpály a Csöszhalom-Oborín sledovať vzťahy ku kultúre Petrești v Sedmohradsku. Po kultúre Herpály a Csöszhalom-Oborín nasleduje tiszapolgárska kultúra, z veľkej časti súčasná s III. stupňom lengyelskej kultúry. Kultúrnu náplň tohto stupňa načrtla s poukázaním na jeho chronologické postavenie V. Němejcová-Pavuková.⁷³ Na tomto mieste chceme poukázať iba na niektoré problémy synchronizácie tohto aj ostatných stupňov lengyelskej kultúry s komplexom Ariușd-Cucuteni-Tripolie a s kultúrou Gumelnița a Sălcuța.

V poslednom čase sa viacerí autori zaoberali štúdiom dvojuchých šálok, ktoré sa v strednej Európe pred horizontom Bodrogkeresztur-Ludanice-Jordanów nevyskytujú. I. Bognárová-Kutziánová a novšie J. Lichardus a J. Vladár sledovali tieto nádoby v horizonte Ludanice—Bodrogkeresztur—Bubanj-Hum Ia—Karanovo VI—Sălcuța IIc—Krivodol IIc.⁷⁴ Treba však poznamenať, že v Karanove VI, ktoré aj napriek silnej kultúrnej vrstve predstavuje pravdepodobne iba II. a III. stupeň gumelnickej kultúry, dvojuché šálky nie sú; v týchto stupňoch sú doložené iba na iných sídliskách. Ďalší zaujímavý fakt v tejto súvislosti je aj ich absencia vo Vinči a naproti tomu hojný výskyt dvojuchých nádob a džbánov v Pločniku, čo podľa nášho názoru svedčí o chronologickom a kultúrnom rozdieli medzi obidvoma eponymnými lokalitami kultúry Vinča-Pločnik. Ďalším slabým článkom v tomto chronologickom rade je výskyt dvojuchých šálok a nádob vo všetkých stupňoch kultúry Sălcuța, čo jasne vyplýva z jej nového spracovania D. Berciu.⁷⁵ Buď je neistá stratigrafia kultúry Sălcuța, alebo dvojuché nádoby nemôžeme spájať s ich podobným výskytom v Tróji II, odkiaľ sa obyčajne vyvádzajú. Podľa viacerých elementov v obsahu kultúry Gumelnița II, Sălcuța II a v Karanove VI tieto stupne sú ešte všetky súčasné s horizontom *crusted ware* a v jeho najlepšej reprezentantke—v kultúre Rachmani—sa dvojuché šálky nevyskytujú. Z uvedeného vyplýva, že dvojuché šálky ludanic-

Obr. 9. Trakovice: 1 — fragment maľovanej nádoby; 2, 6 — fragmenty dutých nôžok. Veľké Kostofany: 3, 5 — črepy s rytou výzdobou a s maľovaním; 4 — fragment putne.

kého typu a bodrogkereszturskej kultúry nemôžeme jednoznačne a dosť spoľahlivo fixovať na rumunské a bulharské telly.

Synchronizáciu lengyelskej kultúry s komplexmi Ariuşd-Cucuteni-Tripolie a Gulmeniţa-Sălcuţa do značnej miery komplikuje skorší ústup maľovania keramiky v lengyelskej kultúre v porovnaní s uvedenými komplexmi, kde sa maľovanie drží až po úroveň bolerázskeho typu (Gorodsk-Usatovo). Ďalším problémom je výskyt misy s dutou nôžkou, ktorý sa končí v komplexe Ariuşd-Cucuteni-Tripolie stupňom Cucuteni A. Stupeň Cucuteni AB — Tripolie B II tento tvar nepozná. Naproti tomu v lengyelskej kultúre sa misa s dutou nôžkou drží počas celého jej vývoja až po koniec ludanického typu a bodrogkereszturskej kultúry. Charakteristická zvoncovite profilovaná nôžka zo stupňa Cucuteni A sa v lengyelskej kultúre objavuje až v poslednej vývojovej fáze II. stupňa, naznačenej v tomto príspevku. M. Zápotocký i V. Němejcová-Pavúková priniesli dôkazy

o súčasnosti kultúry lievikovitých pohárov stupňa AB so stupňom Tripolie B II — Cucuteni AB. Teda aj III. stupeň lengyelskej kultúry, ktorý je s veľkou pravdepodobnosťou súčasný so stupňom AB kultúry lievikovitých pohárov, je súčasný so stupňom Cucuteni AB.⁷⁶ Vzhľadom na zrejmú následnosť: Lengyel III (Brodzany—Nitra) — Lengyel IV (ludanický typ) a Tiszapolgár — Bodrogkeresztur, ako aj Cucuteni AB — Cucuteni B, je veľmi pravdepodobný aj ich paralelný vývoj, najmä ak sa dá dobre sledovať aj po nich nasledujúci horizont (úroveň Gorodsk-Usatovo — Karanovo VII — Boleráz — Jevišovice C₁).

Aj synchronizácia kultúry Cucuteni s kultúrou Gumelniţa i ostatnými susednými kultúrami nám pomáha pri synchronizácii lengyelskej kultúry s juhovýchodnou Európou. Stupeň Cucuteni A sa spravidla synchronizuje so stupňom Gumelniţa II (A₂). Stupeň Cucuteni AB synchronizuje D. Berciu ešte s koncom stupňa Gumelniţa II a s prechodom k stupňu Gumelniţa III (B), stupeň Cucu-

teni B pokladá za súčasný so stupňom Gumelnița III (B).⁷⁷ Tu je však sporný a nejednotne sa vysvetľuje vzťah neskorkej Gumelnițe (IV) ku kultúre Cernavoda, ktorej náplň a rozsah nie sú dostatočne definované. Zatiaľ čo zo stupňa Gumelnița IV nie je mnoho nálezov, posledný stupeň kultúry Sălcuța je doložený lepšie a D. Berci u poukazuje na veľmi nápadnú zhodu jedného druhu úch na keramike stupňa Sălcuța IV a Petrești IV.⁷⁸ Podľa toho, pravda nemôžeme súhlasiť s názorom, že kultúra Coțofeni (v doterajšej definícii) vznikla ešte pred koncom kultúry Sălcuța,⁷⁹ okrem iného aj preto, lebo kultúra Coțofeni by mala vzniknúť aj na podloží kultúry Sălcuța, podobne ako vznikla najstaršia kultúra s kanelovanou keramikou (bole-rázsky typ) z neskorolengyelského ludanického typu. Pre značnú štýlovú rozdielnosť medzi stupňami Gumelnița II (A2) a III (B) mohli by sme právom uvažovať aj o súčasnosti stupňov Gumelnița III (B) so stupňom Cucuteni AB, ktorý tiež v porovnaní so stupňom Cucuteni A predstavuje kvalitatívne nový vývoj. Je otázne, čo zodpovedá stupňu Cucuteni B. Pri predpoklade, že synchronizácia Gorodsk — Usatovo — Cernavoda (III) je správna, bol by stupeň Cucuteni B súčasný so stupňami Gumelnița IV a Sălcuța IV a všetky spolu by potom boli súčasné s horizontom Bodrogeresztur — Ludanice — Jordanów — Baalberg.

Začiatok eneolitu v strednej Európe spájame so začiatkom včasnej doby bronzovej v egejskej oblasti. Tak ako v tejto oblasti po kultúrach s bielo maľovanou keramikou nasleduje včasná doba bronzová, aj na Balkáne a v strednej Európe po kultúrach s bielou maľovanou keramikou ešte neolitického charakteru nastupujú najstaršie eneolitické kultúry. Obidva tieto prechody sprevádza strata maľovania keramiky.

Na antropomorfné nádoby v súvislosti s Trójou II sa už poukázalo.⁸⁰ Podobne zaujímavým a dosť spoľahlivým oporným bodom sa ukazuje byť prvý objav askosov a ich výskyt v ostatnej juhovýchodnej Európe. Už S. Fuchs datoval ich prvý výskyt na začiatok včasnej doby heladskej a V. Milošević⁸¹ pri novom kritickom spracovaní askosov znovu zdôraznil, že ich nemožno skôr datovať ani na územiach mimo Grécka. V Tróji sa po prvý raz objavujú vo vrstve I, teda opäť na začiatku včasnej doby bronzovej, čo je opäť dôležité pre synchronizáciu s kultúrami na európskom kontinente, v ktorých výskyt askosu nemôže byť v nijakom prípade skorší ako v Tróji I. Početné askosy zo sídlisk gumelnickej kultúry patria jej stupňu III (B). Najlepšie je stratifikovaný askos z hrobu

na lokalite Cernavoda.⁸² V stupni Gumelnița II (A2) je neznámy. Ojedinelý nález z Radașeni⁸³ sa zistil podľa V. Miloševića spolu s keramikou stupňa Cucuteni A, čo podľa vyobrazených nálezov nie je isté; môže tam byť aj mladšie osídlenie. V Karanove VI sa askos nevyskytol a je viac než pravdepodobné, že medzi vrstvou VI a VII je väčší časový hiát, zodpovedajúci asi stupňom Gumelnița III—IV.⁸⁴ I. Nestor už dávnejšie poukázal na to, že na sídliskách s gumelnickou kultúrou sa na viacerých miestach objavujú v najhornejších vrstvách cudzie elementy, z ktorých vyčlenil „D Ware“. Je pravdepodobné, že v najvrchnejších vrstvách gumelnických a sălcuťských tellov sú nerozpoznané slabšie kultúrne vrstvy, zodpovedajúce práve najmladším stupňom, kde sa objavujú egejské importy alebo kultúrami včasnej doby bronzovej ovplyvnené predmety, ktoré sa zahrňujú do starších stupňov, a tým sa skresľuje a komplikuje celá chronológia.

Poukazom na výskyt askosov chcel by som podporiť myšlienku o závislosti európskeho eneolitu od vzniku včasnej doby bronzovej v egejskej oblasti. V. Milošević práve v spojitosti s askosmi poukázal na okolnosť, že časť juhoeurópskych kultúr mladšej doby kamennej v systéme egejského vývoja patrí už chronologicky do doby bronzovej.⁸⁵ A platí to nielen pre juhovýchodnú Európu, ale aj pre prevažnú časť strednej Európy. Teda k prvému pozitívnemu kontaktu medzi kultúrami včasnej doby bronzovej v egejskej oblasti a kultúrami ostatnej Európy dochádza až v stupni Gumelnița—Sălcuța III, z čoho by vyplývalo, že dvojuché šálky vyvážané z Tróje II v tejto koncepcii nemôžu byť súčasné už so stupňom Sălcuța IIc — Gumelnița IIc — Karanovo VI, lebo tento horizont civilizačne aj chronologicky predchádza začiatok včasnej doby bronzovej vo východnom Stredomorí.

V súčasnosti však, žiaľ, nemôžeme dokonalejšie využiť nálezy z rumunských a najmä bulharských tellov. Nálezy z nich sú publikované len v malom množstve a nedokladajú dostatočne zložitú stratigraficky potvrdeného vývoja, ani bohatstvo materiálu v telloch. Početné sídliskové vrstvy na telloch vedú často bádateľov k prílišnému rozbiehaniu ohraňovaných kultúrnych celkov. Jednotlivé podstupne a fázy nie sú doložené typologicky, a preto ich ťažko možno synchronizovať s inými náleziskami. Je napríklad veľmi nepravdepodobné, že na jednom pomerne nízkom telle, ako je Sălcuța, boli zastúpené všetky stupne kultúry Sălcuța, ako ich uvádza D. Berci u, najmä ak dvojuché nádoby i džbány sa tu vyskytujú od najstaršieho stupňa, hoci

v susedných kultúrach sa podobné tvary vôbec nevyskytujú.

So začiatkom eneolitu v strednej Európe nemôžeme spájať kultúru Larissa, ktorá je staršia než kultúra Rachmani a ktorá nasleduje po kultúre Dimini a cez Late Neolithic v Macedónii ju možno dobre synchronizovať s najstarším stupňom kultúry Vinča-Pločnik. Intenzívnejšia výskumná činnosť v Grécku iste prispeje k detailnejšiemu triedeniu tamjšieho neskorého neolitu (kultúra Larissa a Rachmani), čo umožní lepšiu synchronizáciu s ostatnými balkánskymi kultúrami.

Týmto poznámkami na okraj synchronizácie lengyelskej kultúry s kultúrami juhovýchodnej Európy a poukázaním na možné vzťahy s egejskou oblasťou chcel som upozorniť na niektoré čiastkové problémy chronológie neskorého neolitu v juhovýchodnej Európe, ako sa javia z hľadiska štúdia stredoeurópskej lengyelskej kultúry. Tým, že dnes máme v Československu a v Maďarsku i Rakúsku pomerne dobre doložený vývoj lengyelskej kultúry, ktorý sa rozpadá na štyri základné obdobia, môžeme tento poznatok aplikovať aj na iné kultúry. V komplexe Ariuşd—Cucuteni—Tripolie sa rozlišujú a sú dobre doložené štyri základné vývojové periódy (Precucuteni, Cucuteni A, Cucuteni AB, Cucuteni B). Kultúra Gorodsk-Usatovo—Horođiŝtea-Folteşti I už nepatrí do tohto komplexu. Podobné štvorstupňové triedenie pre kultúry Gumelniţa a Sălcuţa používa aj D. B e r c i u. V tomto zmysle pracuje tiež E. C o m ŝ a. Analogická

situácia je aj v Macedónii a Tesálii, kde po kultúre Larissa nasleduje samostatná kultúra Rachmani a po nej nasledujúcej včasnej dobe bronzovej v Anatólii zodpovedá Trója I a II.

V tejto práci načrtnutý II. stupeň lengyelskej kultúry bude pravdepodobne reprezentovať dlhšie časové obdobie. Odpovedali by tomu aj jeho tri vývojové fázy, sledovateľné v keramike i plastikách. V tejto kultúrnej i časovej úrovni na východnom Slovensku S. Š i ŝ k a rozlišuje tiež už dve vývojové fázy (Oborín a Lúčky), ktoré ešte v plnom rozsahu predchádzajú kultúru Tiszapolgár (Tibava).⁸⁶ Domnievam sa, že iba poslednú prechodnú fázu môžeme synchronizovať ešte so stupňom Cucuteni A, po nej nasledujúci už eneolitický horizont Lengyel III — Tiszapolgár (Tibava) je už súčasný — spolu s kultúrou lievikovitých pohárov — so stupňom Cucuteni AB. Načrtnuté triedenie je pre nás nateraz pracovnou hypotézou, ktorú bude treba v budúcnosti doložiť novými nálezmi.

Smerom na západ od Moravy — v Čechách a v Nemecku — prvým dvom stupňom lengyelskej kultúry zodpovedá kultúra s vypichanou keramikou⁸⁷ a potom v stupni III sa rozširuje sféra lengyelskej kultúry až do Nemecka (Münchshofen, Aichbühl). Takýmto spôsobom môžeme zaradiť lengyelskú kultúru do rámca neskoroneolitických kultúr a v polovici jej vývoja môžeme zase sledovať v juhovýchodnej a strednej Európe začiatky eneolitu závislého od začiatkov včasnej doby bronzovej v egejskej oblasti.

Poznámky

¹ Novotný B., Lužianska skupina a počiatky maľovanej keramiky na Slovensku, Bratislava 1962.

² Dombay J., Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony, Budapest 1960. Ten istý, Kőrészori és kora-vaskori település a pécsváradi Aranyhegyen, Janus Pannonius múzeum évkönyve 1958, 53 n. Ten istý, Próbaátás a villánykövesdi kőrészori lakótelepen, Janus Pannonius múzeum évkönyve, 1959, 55 n.

³ Pozri príspevky (J. Pavúk, J. Lichardus, J. Vladár, V. Němejcová-Pavúková) v Slovenskej archeológii XII—1, 1964.

⁴ Novotný B., Sídliisko ľudu s maľovanou keramikou moravskoslovenskou vo Veľkých Kostoľanoch, SZ AŮSAV 2, 1957, 35 n.

⁵ Eisner J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 24.

⁶ Novotný B., Slovensko v mladšej dobe kamennej, Bratislava 1958, 27.

⁷ Janšák S., Staré osídlenie Slovenska. SMSS XXVII

—XXVIII, 1933—1934, 57, 58, tab. XXXV: 1, 2, 4. Ďalšie nálezy uverejnil B. Novotný (Slovensko, tab. XVIII).

⁸ Eisner J., Slovensko v pravěku, 24.

⁹ Novotný B., Slovensko, 26, 27.

¹⁰ Eisner J., Slovensko v pravěku, 22—24.

¹¹ Prošek F., Výzkum jeskyně Dzeravé skaly v Maľých Karpatech, AR III, 1951, 293 n.

¹² Novotný B., Slovensko, 34.

¹³ Lichardus J. — Vladár J., Zu Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei, SIA XII—1, 1964, 72, 73.

¹⁴ Kraskovská L., Nálezy hlinenej plastiky v Košolnej, SIA III, 1955, 102—105, tab. I—II.

¹⁵ Ďakujem A. Točíkovi za upozornenie na tieto nálezy a za súhlas k ich publikovaniu.

¹⁶ Vildomec F., O moravské neolitické keramice maľované, OP VII—VIII, 1928—1929, 26.

¹⁷ V lengyelskej keramike I. stupňa vyskytujú sa malé,

hrotité, vodorovne prevítané výčnelky, ale tie sú pravdepodobne doznievaním vodorovne prevítaných výčnelkov na amforách železovského typu a nesúvisia asi s prevítanými výčnelkami v II. stupni.

¹⁸ Novotný B., *Slovensko*, 27.

¹⁹ Novotný B., *ŠZ AUSA* 2, 1957, 36, tab. VI: 6.

²⁰ Tamže, tab. VI: 2.

²¹ Tamže, 36, tab. VI: 9.

²² Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, 151, obr. 100.

²³ Dombay J., *Zengővárkony*, 120, 121, tab. LXII: 4, tab. CXII.

²⁴ Novotný B., *Slovensko*, farebná fotografia pri titulnej liste.

²⁵ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 23, tab. XI: 9.

²⁶ Vildomec F., *Nově pozoruhodné nálezy v neol. malované keramice moravské*, *OP XII*, 1940, 109, obr. 8: 5, 14.

²⁷ Novotný B., *Slovensko*, 27. Pri výskume v Pečeňadoch sa na viacerých črepoch tesne po vybratí zo zeme zreteľne objavoval ornament vo fialovom tóne, ale po uschnutí keramiky sa tento farebný odtieň úplne stratil.

²⁸ Vildomec F., *OP XII*, 1940, 109, obr. 8: 12.

²⁹ Tompa F., *Die Bandkeramik in Ungarn*, Budapest 1929, 55, 56, tab. LVI: 6, tab. LVII: 1, 3, 6, 7. Korek J. — Patay P., *A Herpályi-halom kőkorszaki és rézkori települése*, *FA VIII*, 1956, 23—39, tab. II: 5, tab. VIII: 13, 17, 19. Na herpálskej keramike sieťový ornament nie je častý. Vizdal J., *Neolitická jama z Oborína*, *AR XIII*, 1961, 318, obr. 142 v strede.

³⁰ Pavúk J., *Grab des Želiezovce-Typus in Dvory nad Žitavou*, *SIA XII-1*, 1964, 43, 44.

³¹ Franz L., *Niederösterreichische Funde aus der Zeit der neolithischen bemalten Keramik*, *WPZ* 10, 1923, 5, tab. I: 4.

³² Novotný B., *Slovensko*, tab. XIX: 3.

³³ J. Lichardus a J. Vladár medzi náš I. a II. stupeň lengyelskej kultúry vsúvajú samostatný (II.) stupeň, ktorého náplň zatiaľ nie je spresnená. Odlišnosť maďarských nálezov snáď zapríčinil lokálny vývoj (*SIA XII-1*, 1964, 78, 140, pozn. 26).

³⁴ Vildomec F., *OP XII*, 1940, 111—115, obr. 12a, 12b. Ten istý, *WPZ XXVII*, 1940, 1—6, obr. 1—3.

³⁵ Novotný B., *Slovensko*, 22, 23, tab. XVI: 4, 5, 7.

³⁶ Tamže, tab. XVI: 1—3. Pravý brázdnený vpich je na črepe č. 6, ktorý má byť správne otočený o 180 stupňov (podobne aj črep č. 3).

³⁷ Točík A., *Keramika zdobená brázdneným vpichom na juhozápadnom Slovensku*, *PA LII-2*, 1961, 321 n.

³⁸ Novotný B., *Slovensko*, tab. XVIII: 6.

³⁹ Tamže, tab. XVIII: 3.

⁴⁰ Kraskovská E., *SIA III*, 1955, 102, tab. III: 1, soška je reprodukováaná opačne.

⁴¹ Landerbauer-Orel H., *Die neolithische Frauenstatuette von Lang-Enzersdorf bei Wien*, *IPEK* 19, 1954—1959, 9, tab. 6, 7.

⁴² Vildomec F., *O mých nálezech neolitických sošek*, *Z dávných věků II* — 1949, Brno 1950 (separát), tab. VI, tretí rad zhora.

⁴³ Skutil J., *Ze sbírek pravěkého oddělení Krajského vlastivědného musea v Olomouci*, Ročenka museí Olomouckého kraje 1955, Olomouc 1957 (separát), 2, 3, tab. 67: 1.

⁴⁴ Novotný B., *Slovensko*, tab. XVIII: 3. Skutil J., *Die neolithischen Plastiken aus dem Kreise der mährischen*

bemalten Keramik, *IPEK* 13, 1940, tab. 27: 10, 13, 14, tab. 28: 1—3. To isté platí aj o ďalších plastikách zo Zengővárkony (Dombay J., *Zengővárkony*, 216, 217, tab. CXIV: 2, 4, 5, 8). Z kultúry s vypichanou keramikou je typologicky podobná plastika z Vochova pri Plzni, ktorá pravdepodobne súvisí s II. stupňom lengyelskej kultúry. Už J. Böhm ju považoval za český variant mladších moravských plastik (*OP XIV*, 1950, 329—331).

⁴⁵ Schmidt R. R., *Die Burg Vučedol*, Zagreb 1945, 124, obr. 72: 11.

⁴⁶ Němejcová-Pavúková V., *Sídlisko boletáckého typu z Nitrianskeho Hrádku*, *SIA XII-1*, 1964, 211—214, 240.

⁴⁷ Korošec J., *Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji*, *Arheološki radovi i rasprave* II, 1962, 123.

⁴⁸ Vasič M., *Preistoriska Vinča III*, Beograd 1936, 79, obr. 422.

⁴⁹ Garašanin D., *Arheološki vestnik* III, 1952, 14 n. Zervos Ch., *Naissance de la civilisation en Grèce II*, Paris 1963, obr. 741.

⁵⁰ French D. H., *Late Chalkolithic Pottery in North-West Turkey and the Aegean*, *Anatolian Studies* 11, 1961, 105—108, obr. 8—13. Zervos Ch., l. c., obr. 530—533, 540—541.

⁵¹ Skutil J., *IPEK* 13, 1940, tab. 16: 1—3, tab. 17: 10.

⁵² Tamže, tab. 26: 1. Možno ju sledovať už od najstaršieho stupňa.

⁵³ Vildomec F., *OP VII—VIII*, 1928—1929, obr. 5: 1, tab. V; Skutil J., *IPEK* 13, 1940, tab. 16—26, 36—40.

⁵⁴ Skutil J., *IPEK* 13, 1940, tab. 27: 1, 4, tab. 28: 6, 8, 9, 11, 13, tab. 30: 3, tab. 31: 2, 3, tab. 41. Vildomec F., *O mých nálezech*, 13, obr. 3: 16—20, obr. 5, obr. 6, tab. II, III: 4, V, VI, VII.

⁵⁵ Pavúk J., *SIA XII-1*, 1964, 53—57.

⁵⁶ Bibikov S. N., *Rannetripolskoje poselenije Luka Vrublevckaja na Dnestre*, *MIA* 38, 1953, tab. 80, 81, 92: d, 95, 96: v, 101; je ich pomerne málo a koncepcia dielok je iná.

⁵⁷ Comşa E., *K voprosu o perechodnoj faze ot kultury Boian k kulture Gumelnica*, *Dacia* V, 1961, 55, príloha IV: 9—11. Všetky sú však z Vidry, kde je aj mladšie osídlenie.

⁵⁸ Georgiev G. I., *Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)*, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praha 1961, 84, 85, tab. XXVII: 3, farebná príloha na konci zborníka.

⁵⁹ Makkay J., *Die balkanischen sog. kopflosen Idole*, *AAH XIV*, 1962, 1 n.

⁶⁰ K tomu porovnaj: Garašanin M., 39. BRGK, 1958, 22, pozn. 114; tam je vyznačená aj ďalšia literatúra.

⁶¹ Dumitrescu V., *Une figurine de type thesalien découverte à Gumelnița*, *Dacia* VII—VIII, 1937—1940, 97—102. Ten istý, *Nouă statueta de tip thesalien descoperita la Gumelnița*, *SCIV XI*, 1960, 245 n.

⁶² Porovnaj Milojevič V., *Die Askoskanne und einige andere ägäisch-balkanische Gefäßformen*, *Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts* III, 1950, 107, 112—115.

⁶³ Pavúk J., *SIA XII-1*, 1964, 26, 48 n. Ten istý, *ŠZ AUSA* 13, 1964, 37 n.

⁶⁴ Palliardi J., *Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren*, *WPZ* I, 1914, 262, 263.

⁶⁵ Vildomec F., *OP VII—VIII*, 1928—1929, 26—35. Ten istý, *OP XII*, 1940, 107—115. Ten istý,

O *mých nálezech*. Načrtnutá zmena v triedení lengyelskej kultúry bude sa dať lepšie doložiť až po úplnejšom spracovaní lengyelskej kultúry a najmä po nových výskumoch, ktoré chýbajú na celom území jej rozšírenia.

⁶⁶ Bária J. — Pavúk J., *Lengyelské sídlisko na Vrškoch pri Dolnej Strede*, AR XI, 1959, 482. Novotný B., *Slovensko*, 31, 32 (stručná charakteristika nálezov z Brodzian; materiál z výskumu O. Krupicu je uložený u AÚ SAV v Nitre). Vladár J., *Nové neolitické nálezy z Nitry*, AR XIII, 1961, 788. Ten istý, *Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961–1962*, AR XVI, 1964, 64–72.

⁶⁷ Vildoméc F., OP VII–VIII, 1928–1929, 31–35. Ten istý, *O mých nálezech*, 16 n.

⁶⁸ Vildoméc F., OP VII–VIII, 1928–1929, tab. X: 33. Ploché rukoväte lyžíc a naberáček nie sú publikované, mnoho sa ich nachádza v Moravskom múzeu v Brne. Ďakujem V. Hrubému a J. Ondrušovi, že mi ochotne umožnili študovať v zbierkach MM.

⁶⁹ Tamže, tab. X: 14, 21, 22. Poulik J., *Pravěké umění*, Praha 1956, obr. 44, celá misa tohto typu z Hlubokých Mašůvek.

⁷⁰ Adámek F., *Lichy, nová neolitická stanice z údobí keramiky jordansmühlské u Obrán na Moravě*, Příroda XXXVII, 1944 (separát), 1–27, tab. X. Nálezy z Važian, ktoré J. Böhm porovnával s podobnou keramikou z Boskovstejn, nepatria III. stupňu lengyelskej kultúry, ale jordanovskej kultúre (Böhm J. — Snětina K., *Neolitické sídlisko na „Vejšticí“ u Važian*, PA XXXX, 1934–1935, 13 n.).

⁷¹ Dombay J., *Zengővárkony*, tab. V: 5, 10, 11, tab. IX: 14, 15, tab. XI: 5, 16, tab. XXV: 9, tab. XXVI: 14.

⁷² Seger H., *Die Steinzeit in Schlesien*, Archiv für Anthropologie NF V, 1906, tab. XIII: 17–19. Hladidlá tohto druhu sú veľmi časté na Slovensku, ba našli sa aj depoty.

⁷³ Němejcová-Pavúková V., SIA XII-1, 1964, 188.

⁷⁴ Kutzián B. I., *Über südliche Beziehungen der ungarischen Hochkupferzeit*, AAH IX, 1958, 155 n. Lichardus J. — Vladár J., SIA XII-1, 1964, 123 n.

⁷⁵ Berciu D., *Contribuții la probleme neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București 1961, 93–124, 192 n. Kultúra Sălcuța má síce viacej vertikálnych stratifícií, no zdá sa, že materiál jednotlivých stupňov je premiešaný; podobne nistá je synchronizácia so susednými kultúrami. Ak je kultúra Gumelnița — stupeň II (A2) súčasná so stupňom Cucuteni A, nemôže byť celý stupeň Sălcuța II (a–c) na jednej strane súčasný s bodrogeresztsurskou kultúrou a na druhej strane aj s kultúrou stupňa Cucuteni A. Potom by musel byť so stupňom Cucuteni A súčasný II.,

III. a IV. stupeň lengyelskej kultúry, čo sa zdá byť veľmi nepravdepodobné, lebo následnosť týchto stupňov je v strednej Európe evidentná.

⁷⁶ Zápotocký M., *K problému počátků kultury nálevkovitých pohárů*, AR IX, 1957, 224, 233. Němejcová-Pavúková V., SIA XII-1, 1964, 207–211.

⁷⁷ Berciu D., *Contribuții*, 91–93.

⁷⁸ Tamže, 319, 545, 546, 568.

⁷⁹ Tamže, 338, 546. Je to nepravdepodobné aj preto, lebo zatiaľ nepoznáme najstarší stupeň kultúry Čofofeni.

⁸⁰ N. Kalicz (*Die Pécelér [Badener] Kultur und Anatolien*, Budapest 1963) uvažuje najmä o súvislostiach medzi kultúrou s kanelovanou keramikou a mladšími trójskymi vrstvami. Nazdávame sa, že na základe antropomorfných nádob z Trôje II a z ludanického typu by sme mohli uvažovať aj o synchronizácii Jordanów — Ludanice — Bodrogeresztsur — Trója II (Pavúk J., SZ AÜSAV 13, 1964, 48).

⁸¹ Milošević V., Mitteilungen DAI III, 1950, 107 n.

⁸² Nestor I., *Zur Stellung Cernavoda's in der rumänischen Jungsteinzeit*, Studien zur Vor- und Frühgeschichte, C. Schuchhardt zum 80. Geburtstag, Berlin 1940, 10 n. tab. II: 3–5.

⁸³ Ciurea V., *Aperçu des antiquités préhistoriques du département de Baia*, Dacia III–IV, 1927–1932, 47, 48, tab. 2: 7.

⁸⁴ D. Berciu naproti tomu dokladá askosy dokonca už zo stupňa Sălcuța I z Verbicioary a početné ďalšie aj zo stupňa Sălcuța IIa. Askos z Vidry datuje do stupňa Gumelnița A₁ (I), čo je, zdá sa, prívčas (*Contribuții*, 98–102), najmä ak berieme do úvahy totožnosť tráckych nálezov (Dikili Taš) so staršími stupňami kultúry Gumelnița, ktoré sú v každom prípade staršie ako prvé askosy v egejskej oblasti.

⁸⁵ Milošević V., Mitteilungen DAI III, 1955, 107 n. Opäť podľa stratigrafie egejskej oblasti askos z Vinče B₂ by mal byť mladší a jeho poloha vo Vinči sekundárna (tamže, 115, pozn. 44).

⁸⁶ Šiška S., *Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry v Tibave*, SIA XII-2, 1964, 345. S. Šiška v kolektívnej práci *Pravek východného Slovenska* (v tlači) vyčleňuje nový samostatný horizont, predchádzajúci tiszapolgársku kultúru a predstavujúci poslednú vývojovú fázu skupiny Csöszhalom-Oborin. Za ochotnú informáciu mu ďakujem.

⁸⁷ Problémom vzťahu vypichanej keramiky k lengyelskej kultúre sa naposledy zaoberala M. Steklá (*Vzťahy medzi keramikou vypichanou a malovanou*, Acta Universitatis Carolinae 3, 1959, 31–38). K tomu pozri: Pavúk J., SIA XII, 1964, 36–38. Doterajšie poľské nálezy maľovanej keramiky zatiaľ neposkytujú spoľahlivú bázu pre ich chronologické zaradenie.

Neue Funde der Lengyel-Kultur in der Slowakei

Juraj Pavúk

Der Autor publiziert Funde der Lengyel-Keramik aus Pečeňady, Bez. Trnava in der Westslowakei, die der II. Stufe der Lengyel-Kultur angehören. Die Siedlung liegt auf einer Terrasse am rechten Dudváhufer im breiteren Flussgebiet der Waag. Aus der Slowakei führt er 9 weitere Lokalitäten der erwähnten Stufe an. Wichtig sind die Funde aus Andač und Nitriansky Hrádok (Hoferiské role), welche diese Stufe auch im Nitratal belegen, was gemeinsam mit den Funden der I. Stufe aus diesem Gebiet ein Gegenbeweis für die Ansicht einer Abhängigkeit der Südwestslowakei von Südmähren ist. Die Westslowakei ist ein selbständiger und untrennbarer Teil des lengyelschen Kulturbereiches.

Die publizierten Funde aus Pečeňady stammen aus zwei gestörten Objekten, die jedoch — da das Material kompakt ist — als geschlossene Verbände betrachtet werden können. Die Gruben enthielten eine Menge Scherbenmaterials von dickwandiger, teilweise auch bemalter Keramik und auch dünnwandiger, gut gebrannter bemalter Tonware, die sich mit ihrer sorgfältigen Ausführung und Brennung der Qualität der Keramik des Komplexes Ariușd-Cucuteni-Tripolje nähert. Beachtenswert sind von den Keramikformen grosse Eimer mit Zylinderhals und schnabelförmigen, nach oben gebogenen Ansätzen auf der Bauchwölbung (Abb. 1: 5; 7: 1; 9: 4), welche die spezifische Form dieser Stufe sind. Auf der dickwandigen Keramik sind halbkugelige, horizontal durchbohrte Buckel; derartige Buckel sind ebenfalls für die II. Stufe der Lengyel-Kultur kennzeichnend (Abb. 2: 1). Häufig treten auch Kerbrandgefässe auf.

Die Bemalung ist das charakteristischste Merkmal dieser Tonware. Es ist eine Bemalung mit weisser pastoser Farbe (*crusted ware*), immer mit roter Grundierung auf der ganzen Gefässoberfläche. Diese Bemalungsart unterscheidet sich vollkommen von der Bemalung in der I. Stufe, wo jede Farbe auf die unmittelbare Keramikoberfläche aufgetragen worden ist. Das Ornament ist schwach erhalten und seine Typologie ist aus den Abbildungen ersichtlich. Zu einer Sondergattung der Verzierung gehört eine Scherbe mit gemaltem Netzornament, bestehend aus feinen schwarzbraunen Linien auf ziegelroter Unterlage; diese Scherbe deutet Beziehung zum Theissgebiet an.²⁹

Grosse Bedeutung hat auch das Vorkommen des eingeritzten Mäanderornamentes auf einer dünnwandigen Scherbe aus Velké Kostoľany (Abb. 9: 3), ebenso wie auch das eingeritzte Netzmuster (Abb. 9: 5); die Verzierung ist in beiden Fällen mit roter und weisser Bemalung ergänzt und bestätigt eine lange Dauer von Theisskultur-Traditionen innerhalb der Lengyel-Kultur und ist zugleich ein Beleg, dass zwischen der I. und II. Stufe letztgenannter Kultur keine selbständige Stufe ohne Ritzverzierung besteht.³³ Die Verzierung aus Stichreihen in Mäandermustern (Abb. 3: 2) ist ähnlich wie auf der Vase aus Střelice.³⁴

Die Plastik aus dem Pečeňader Objekt 3 (Abb. 6), mit dem pyramidalen Kopf und den zahlreichen Löchern auf Kopf und anderen Körperteilen, gehört zusammen mit den angeführten Analogien^{38, 39, 42–45} zu kennzeichnenden Statuetten des Horizontes der II. Stufe der Lengyel-Kultur, u. zw. ebenfalls im Bereich der Kulturen Gumelnița, Sălcuța und Ariușd-Cucuteni-Tripolje, vor allem in der Stufe Cucuteni A, Gumelnița II (A2) mit einer relativ langen Entwicklung in den jüngeren Stufen. In der Plastik der Lengyel-Kultur werden, vorzugsweise auf Grund der mährischen Funde, zwei Entwicklungsstufen unterschieden, u. zw. eine ältere (I/1–2)⁵³ und eine jüngere (I/3–II/2).⁵⁴ Diese zwei Stufen der Statuetten decken sich zugleich mit den beiden Stufen der bemalten Lengyel-Keramik.

Ein wesentlicher Entwicklungswandel in der Plastik ist zwischen den Stufen I/2 und I/3 von F. Vildoméc zu verzeichnen. In der Stufe I/3 erscheinen zum erstenmal Statuetten „in Bewegung“, sog. Adoranten, mit detail modellierten Armen. Plastiken der älteren Stufen haben nur Stümpfe. Auf den Statuetten der II. Stufe treten häufig Löcher auf, die Ohren darstellen, doch sind auch auf anderen Körperteilen derartige Löcher vorhanden. Diese Plastiken halten sich noch in der Stufe II/2 ohne einen wesentlicheren Wandel aufrecht. Folglich sind sie gute Verbindungsglieder, auf Grund welcher alle drei Stufen von F. Vildoméc, in denen sie vorgekommen sind, zu einer selbständigen Kulturstufe, jedoch mit drei Kulturphasen, zusammengefasst werden können. Die älteste Phase dieser Stufe ist einstweilen bloss durch Plastiken aus Mähren belegt; die zweite,

mittlere Phase ist durch die mährischen Funde aus Střelice-Sklep und die slowakischen aus Pečeňady und Velké Kostoľany repräsentiert, sie stellt die Blütezeit der Stufe dar und ist am besten bekannt.

An das Ende der Entwicklung der II. Stufe gehört die dritte Stufe J. Palliardi und die Stufe II/2 von F. Vildomec.⁶⁷ In dieser letzten Phase ist noch die weisse Bemalung in Verwendung, doch immer ohne rote Grundierung; es sind hier auch zahlreiche Plastiken, Löffel und Schöpfkellen eines neuen Typs,⁶⁸ und es erscheinen auch typologisch und technologisch neue Keramikarten. Dies zeugt bereits für einen Übergang zur III. — bereits äneolithischen Stufe der Lengyel-Kultur, in welcher keine bemalte Keramik und sozusagen kein verlässlicher Fund einer menschlichen Plastik mehr zu verzeichnen ist, was in scharfem Widerspruch zur letzten Entwicklungsphase der II. Stufe steht, in welcher die Plastik recht zahlreich vertreten ist. Die Lengyel-Stufe III (Brodzany-Nitra) folgt, zusammen mit der übrigen unbemalten Keramik mit der fünfgruppigen Gliederung von J. Drehaus, eindeutig auch nach der jüngsten „mährischen bemalten Keramik“. Auf diese Stufe folgt erneut ein grosser Horizont der Ludanice-Jordanów-Trichterbecherkultur C.

In der Lengyel-Kultur werden also auch auf breiterem Gebiet vier Entwicklungsstufen unterschieden. In Zengővárkony ist die I. Stufe sehr gut belegt. Die II. Stufe kann hier auf Grund der weissbemalten Keramik und der Plastik herausgegliedert werden. Mit dieser Stufe korrespondiert auch das Material aus Babska. Nach den Glättern aus Gefässhenkeln, die in der Slowakei bloss in der III. Stufe vorkommen, kann diese Stufe auch in Transdanubien⁷¹ belegt werden. Entsprechend zur Slowakei, ist dann dort aller Wahrscheinlichkeit nach ebenfalls mit dem Ludanice-Typ zu rechnen.

Auf die Möglichkeit einer Synchronisierung der Lengyel-Kultur mit dem Komplex Ariuşd-Cucuteni-Tripolje ist bereits an anderer Stelle hingewiesen worden.⁵⁵ Schwierigkeiten liegen darin, dass in Mitteleuropa mit der Stufe Lengyel III-Tiszapolgár die Bemalung der Tonware aufhört, die in Cucuteni bis zum Abschluss der Stufe Cucuteni B dauert; andererseits endet in dem angeführten Komplex mit der Stufe Cucuteni A die Entwicklung der Schüssel mit glockenförmigem durchbrochenem Hohl Fuss, die in Mitteleuropa erst nach dieser Stufe ihre Blütezeit und volle Verbreitung erreicht und bis zum Abschluss des Ludanice-Typs fortbesteht. Gerade nach diesem Hohl Fuss wird am häufigsten die Tiszapolgár- und Bodrogkeresztur-Kultur mit

Cucuteni A synchronisiert. Aus der offenbaren Abfolge Tiszapolgár—Bodrogkeresztur und Lengyel III—Ludanice geht hervor, dass die Synchronisierung beider Horizonte noch mit der Stufe Cucuteni A recht unwahrscheinlich ist, was vollauf namentlich für die Bodrogkeresztur-Kultur gilt, die erst mit der Stufe Cucuteni B zeitgleich ist. So ähnlich ist nicht ohne Probleme die Synchronisierung der doppelhenkeligen Tassen der Bodrogkeresztur-Kultur und des Ludanice-Typs mit ähnlicher Keramik aus Sălcuța II und Karanovo VI (es scheint, dass in Karanovo VI selbst diese Form nicht vorkommt), da diese zusammen mit Gumelnița II (A2) allem Anschein nach älter als Troja II sind, wo doppelhenkelige Gefässe (*Depas amphikypellos*) zum erstenmal auftreten sollten. Ferner kommen doppelhenkelige Gefässe nach D. Berciu in allen Stufen der Sălcuța-Kultur vor. Nicht ohne Bedeutung sind in diesem Zusammenhang die Askoi, wie sie zuletzt V. Milošević⁶² gewertet hat, der ihr Vorkommen und ihren Beginn in der Ägäis an die Entstehung der Frühbronzezeit koppelt und im übrigen Südosteuropa an die Stufe Gumelnița B (III); dies entspricht sehr gut auch der hier angedeuteten Konzeption über die Abhängigkeit des Beginns des Äneolithikums in Süd- und Mitteleuropa von der Entstehung der frühbronzezeitlichen Kulturen in der Ägäis, die wieder ihrerseits dort in Abhängigkeit von der Diffusion der Stadtkulturen entstehen. Danach würde das Spätneolithikum im Horizont Rachmani—Crnobuki—Vinča D (*crusted ware*)—Lengyel II—Cucuteni A—Gumelnița II (A2)—wahrscheinlich der wesentliche Teil von Karanovo VI zum Abschluss kommen. Auch von diesem Gesichtspunkt erweist sich die Synchronisierung der Bodrogkeresztur-Kultur bereits mit diesem Horizont als unrichtig; dies kommt insbesondere dann zum Ausdruck, wenn der Horizont Gorodsk-Usatovo—Horodiște-Foltești I—Cernavoda III—Bodrogkeresztur II—Boleráz—Jevišovice C₁ akzeptiert wird, der unmittelbar auf den grossen Kulturkomplex, wie es die Kulturen mit bemalter Keramik unstreitbar waren, gefolgt ist.

Einstweilen verbleiben viele Unklarheiten bei der Gliederung und Synchronisierung der Spätstufen der Kulturen Sălcuța und Gumelnița. Die Tellsiedlungen mit den mächtigen Kulturschichten enden etwa gleichzeitig mit Karanovo VI, wo konkret zwischen Schicht VI und VII ein evidenter Hiatus herrscht, der wahrscheinlich Gumelnița III—IV entspricht. Es ist nicht ausgeschlossen, dass auf einigen Tells die jüngsten Stufen der Gumelnița-Kultur unerkannt geblieben sind, in wel-

chen solche vorhanden sein können, die von den frühbronzezeitlichen Kulturen des Mittelmeergebietes beeinflusst waren. Ihre Einstufung innerhalb der älteren Stufen verursacht dann Disproportionen in der Chronologie.

Die Entwicklung der Lengyel-Kultur lässt sich heute bereits mit den Nachbarkulturen gut verfolgen und synchronisieren und kann folglich in ge-

wissen Momenten auch als Ausgangspunkt bei der Chronologie anderer Kulturen dienen. Die ange-deutete vierstufige Periodisierung der Lengyel-Kultur entspricht auch der bestehenden Gliederung der Komplexe Ariuşd-Cucuteni-Tripolje und Gumelniţa-Sălcuţa, in denen mehrere Forscher ebenfalls je vier Entwicklungsstadien unterscheiden.

Übersetzt von B. Nieburová

GRÄBERFELD DER SPÄTEN SCHNURKERAMISCHEN KULTUR IN VESELÉ

VOJTECH BUDINSKÝ-KRICKA

Das regere Interesse an Fragen der schnurkeramischen Kultur begann in der Slowakei mit der Entdeckung der ersten ausgedehnten Gräberfelder der Träger dieser Kultur. Nach den Ergebnissen dieser Grabungen hebt sich die Slowakei bereits heute als ein Bereich von ziemlich grosser Bedeutung für das Studium der schnurkeramischen Kultur hervor, besonders ihrer ausklingenden Phase, nicht nur im Karpatenbecken, sondern in Mitteleuropa überhaupt. Die Dringlichkeit des Studiums dieser Kultur in der Slowakei wird auch durch die sich mehrenden Funde in ihrer unmittelbaren Nachbarschaft betont, vor allem in Ostmähren und Südpolen, welche viele gemeinsame Merkmale mit den slowakischen Funden aufweisen.

Das slowakische, die Probleme der schnurkeramischen Kultur berührende Material, wie wir es heute verfolgen und kennen, ist ungleichartig und im wesentlichen an zwei Landschaftsbereiche der Slowakei gebunden: an ihren östlichen und westlichen Teil. Die ostslowakischen schnurkeramischen Denkmäler können grob in drei Gruppen aufgeteilt werden. Die erste bilden Hügelgräber einer Bevölkerung von Weidebauern auf den Kämmen des ostslowakischen Berglandes, also Funde aus dem Bereich der ostslowakischen Hügelgräberkultur, die zweite bilden schnurkeramische Siedlungen, deren Spuren im Ostslowakischen Tiefland und im Košice-Gebiet zu verfolgen sind, und zur dritten Gruppe gehören Gräberfelder von Hirten und Jägern des Typs Košťany-Všechsvätých, bzw. Gräberfelder der Košťany-Gruppe, die von J. Pastor auf einer Terrasse des mittleren Hornád südlich von Košice entdeckt und untersucht wurden. Im westslowakischen Gebiet repräsentiert die ältesten Denkmäler der schnurkeramischen Kultur ein Becher aus Skalica (Abb. 1: 5) und Einzelfunde von Steinäxten (Abb. 1: 1—4) aus dem Spätäneolithikum.¹ An der Neige des Äneolithikums und zu Beginn der Bronzezeit ist in der Entwicklung fast

dieses ganzen Gebietes ein starker Eingriff der Träger der späten schnurkeramischen Kultur zu verzeichnen. Diese Epoche äussert sich hier in den Funden durch zwei verwandte archäologisch erfassbare Gruppen von grundlegender Bedeutung: eine Gruppe, die zur Zeit am ausgeprägtesten und reichsten durch das vom Autor untersuchte Gräberfeld von Veselé vertreten ist, und die Nitra-Gruppe, die A. Točík erkannt, bestimmt und verarbeitet hat und welche seiner Ansicht nach genetisch an die vorige anknüpft. Ein sozusagen ostslowakisches Pendant des jüngeren Horizontes der Nitra-Gruppe sind die bereits erwähnten Gräber des Typs Košťany-Všechsvätých. In der Nordslowakei erschienen vorderhand bloss sporadische Funde von Steinäxten und Flintbeilen, die jedoch nur mit Vorbehalt mit der schnurkeramischen Kultur in Zusammenhang gebracht werden können; sie werden hier noch meistens im Milieu der kannelierten Keramik angetroffen (Abb. 2). Ganz problematisch ist hier der Fund eines kugelamphorenförmigen Gefässes aus Vyšný Kubín.² Aus der südlichen Mittelslowakei sind mir lediglich zwei Torsos von Steinäxten bekannt, die wahrscheinlich mit dem Bereich der schnurkeramischen Kultur zusammenhängen (Abb. 3).

In diesem Beitrag handelt es sich, ich betone, hauptsächlich um eine eingehende Publizierung des Materials aus dem Gräberfeld von Veselé bei Piešťany (Bez. Trnava),³ das nicht nur deswegen wichtig ist, weil es eine beachtliche Zahl von geschlossenen Fundverbänden geliefert hat, sondern auch deshalb, weil es — wie ich annehme — wahrscheinlich in seinem ganzen Umfang systematisch durchgraben worden ist, was in bezug auf die Fundstellen mit Schnurkeramik bis heute eine seltene Erscheinung ist. In der Arbeit habe ich ebenfalls versucht, die wichtigsten Analogien zu den Funden dieses Gräberfeldes zu verfolgen, um auf sie gestützt, wenigstens ungefähr die Umrisse jener Grup-

pe zu skizzieren, welche durch das Gräberfeld von Veselé zur Zeit am besten dargestellt ist. Besondere Aufmerksamkeit widmete ich in meinem Beitrag auch dem Bestattungsritus des Gräberfeldes und im Schlussteil konzentrierte ich mich auf seine Zuweisung und Datierung und auf die Zusammenfassung der schwerwiegendsten Erkenntnisse und Ergebnisse, die durch die Analyse seines Inventars und Totenbrauches erlangt worden sind.⁴

Die Funde der zweiten westslowakischen Gruppe mit der ausklingenden schnurkeramischen Kultur, also Funde der Nitra-Gruppe, bearbeiten A. Točík⁵ und J. Vladár,⁶ u. zw. mit Berücksichtigung der ganzen mit ihr auftauchenden

Problematik. Eine Arbeit von grundlegender Bedeutung über diese Gruppe ist die neueste Studie A. Točík's (*Die Nitra-Gruppe*, siehe Anm. Nr. 4).

Die ersten Funde schnurkeramischer Siedlungen aus der Ostslowakei wurden bereits teilweise von L. Hájek verarbeitet (Barca).⁷ Über die Grabungsergebnisse im ostslowakischen Bergland, wo bis jetzt bereits rund 50 Hügelgräber untersucht worden sind, bereite ich eine selbständige Arbeit vor.⁸ Die Gräberfelder der Košťany-Gruppe, die im mittleren Hornádtal abgedeckt wurden (Košťany, Všechný, Perín), hat indessen J. Pastor übersichtlich publiziert.⁹

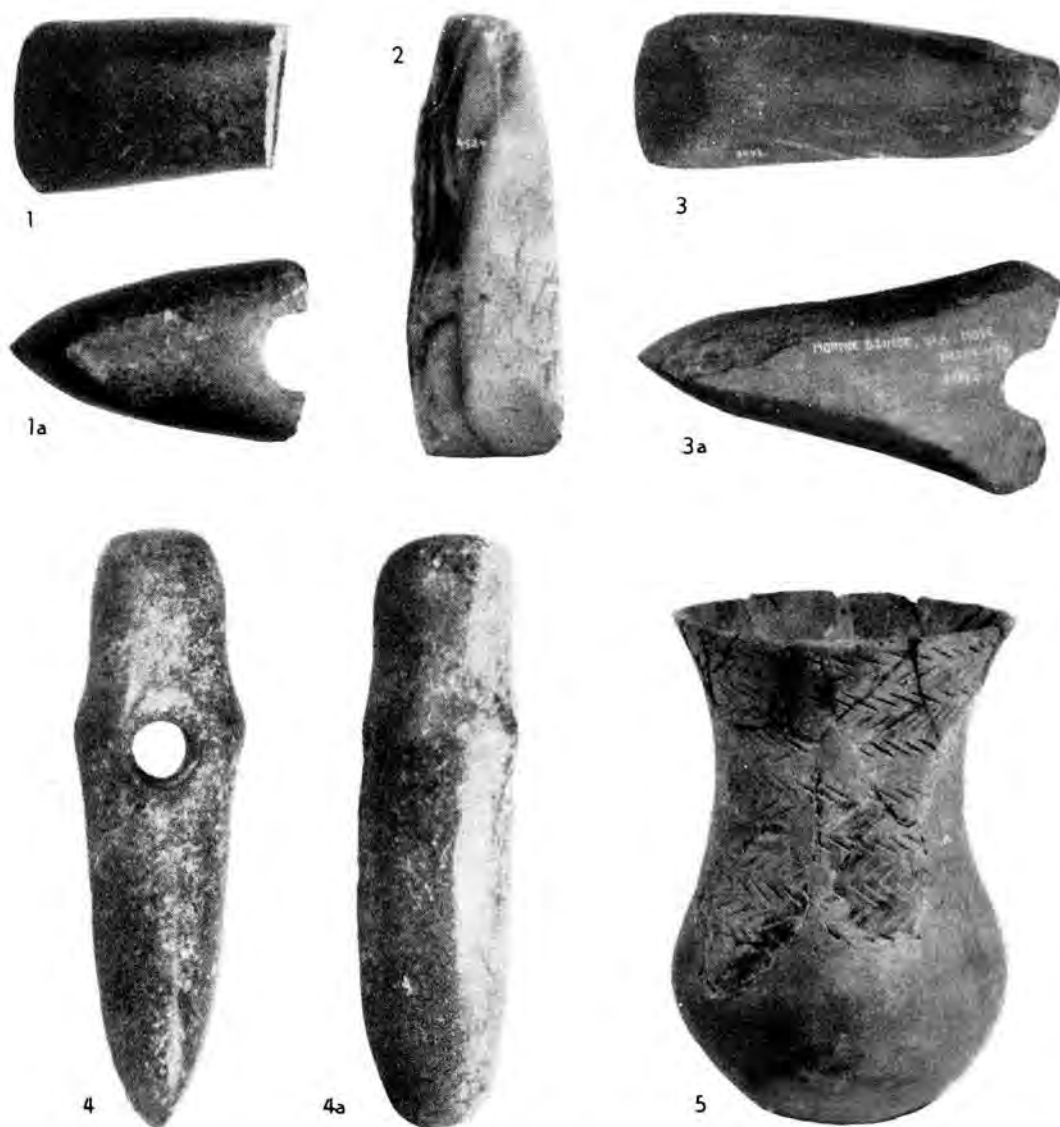

Abb. 1. 1, 1a — Radošina, Bez. Nitra; 2, 4, 4a — Volkovce, Bez. Nitra; 3, 3a — Horné Bzince, Bez. Nové Mesto nad Váhom; 5 — Skalica. 1, 1a — L. des Torsos 7,5 cm; 2 — L. 10,8 cm; 3, 3a — L. des Torsos 11,7 cm; 4, 4a — L. 16,4 cm; 5 — H. 16,7 cm. (1–4 — SNM Martin; 5 — SNM Bratislava; 1–4 — Photoarchiv SNM Martin, 5 — Photoarchiv SNM Bratislava.)

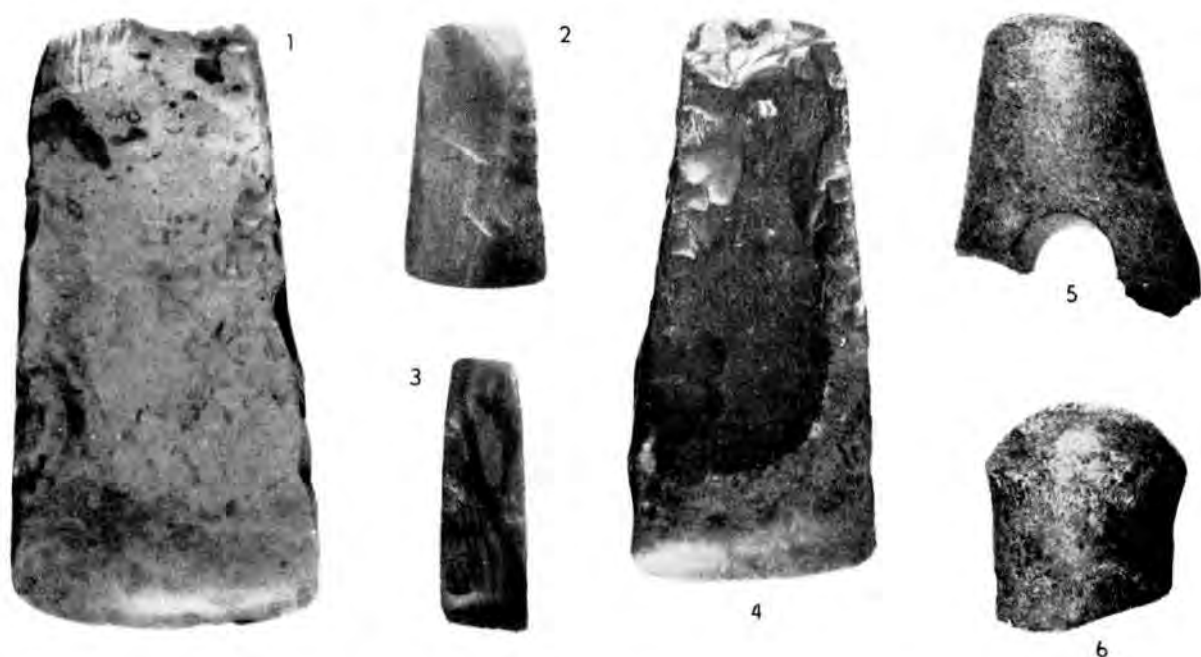

Abb. 2. 1, 6 – Bešeňová, Bez. Liptovský Mikuláš; 2 – Žehra, Berg Dreveník, Bez. Spišská Nová Ves; 3 – Dechtáre, Bez. Liptovský Mikuláš; 4 – Uhorská Ves, Bez. Liptovský Mikuláš; 5 – Liptovské Sliače (Vyšný Sliač), Bez. Liptovský Mikuláš. 1 – L. 10,8 cm; 2 – L. 6,5 cm; 3 – L. 6,7 cm; 4 – L. 10 cm; 5 – L. des Torsos 5,1 cm; 6 – L. des Torsos 3,9 cm. (1, 4–6 – Liptovské múzeum, Ružomberok; 2, 3 – SNM Martin, Photoarchiv SNM Martin.)

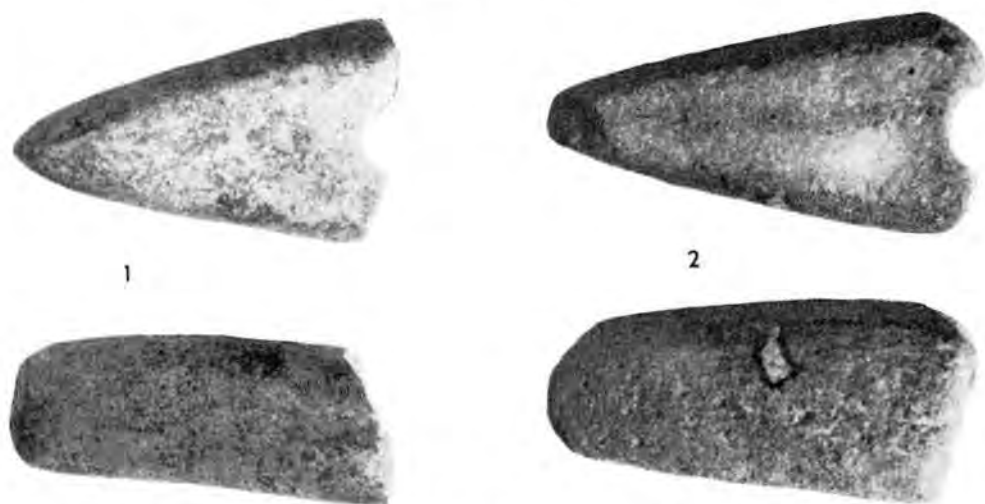

Abb. 3. 1 – Rozložná, Berg Veterník (Kote 610), Bez. Rožňava; 2 – Španie Pole, Flur Mníchova chyža, Bez. Rimavská Sobota. 1 – L. des Torsos 10,8 cm; 2 – L. des Torsos 11,4 cm. (SNM Martin; Photoarchiv dortselbst.)

I. Grabungen auf dem Gräberfeld von Veselé und Beschreibung der Gräber

Das Grabfeld erstreckt sich etwa 600 m südsüdwestlich von der Gemeinde, auf der Flur Zamojska, in der Nähe der Kreuzung von Bach und einem längs der Gemarkungsgrenze zwischen Veselé und Ťapkové sich ziehenden Feldweg und westlich von der Strasse, der Hauptverbindung zwischen den er-

wähnten Gemeinden. Das Gelände der Fundstelle senkt sich leicht nach Südwesten in der Richtung zum Bach (Abb. 4; Taf. I: 1, 2).

Erste Funde

Das Gräberfeld entdeckte C. Kolarovič im Herbst 1939 bei der Anpflanzung von Obstbäumen auf dem Grundstück seiner Mutter A. Kolarovičová. Im ersten von ihm angeschnittenen Grab fand er einen Krug und im zweiten eine Schüssel. Als er noch auf ein drittes Grab stiess, erstattete er dem

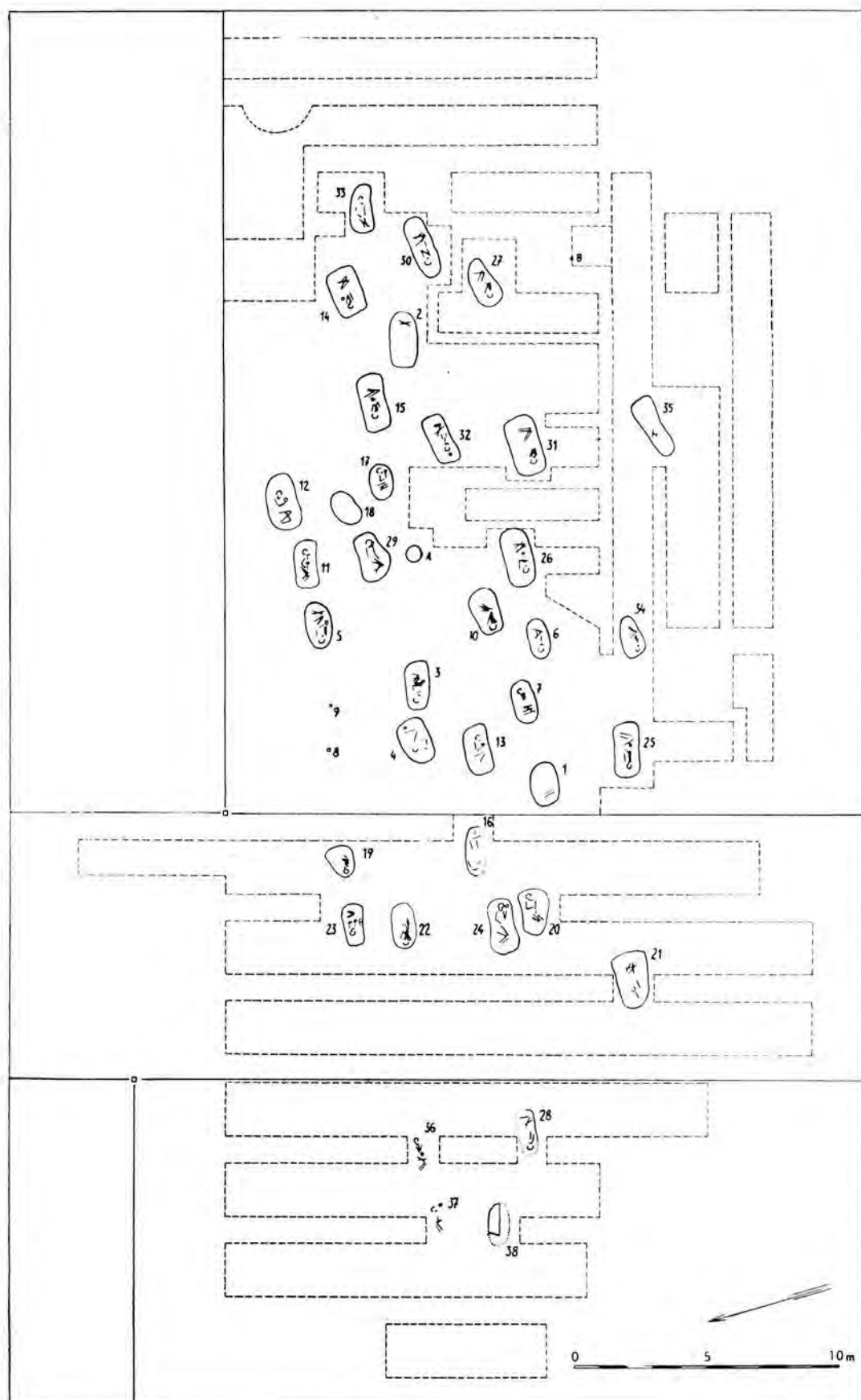

Abb. 4. Veselé, Bez. Trnava. Gräberfeld der späten schnurkeramischen Kultur, Situationsplan.

Slowakischen Nationalmuseum (Slovenské národné múzeum) in Turčiansky Svätý Martin Bericht, dem er auch die erwähnten zwei heilen Gefässe schenkte, also die ersten Funde des Gräberfeldes.

Grab 1 und 2. Nach Mitteilung von C. Kolarovič lagen beide etwa 70 cm tief unter der Oberfläche. Das Gefäß aus Grab 1 lag beim Schädel des Skelettes. Es ist ein schwarzbrauner doppelkonischer Krug aus feinem sandigem Ton, verziert im Oberteil und auf dem Henkel mit Abdrücken einer Doppelschnur; die zwei doppelten Schnurlinien auf dem Henkelrücken reichen fast bis zur Standfläche; H. 10,7 cm, Mdm. 8,2 cm, Bdm. 10,5 cm, Stfl. 5,5 cm (Taf. V: 1). Die primitive Schüssel aus Grab 2 befand sich bei der Hand des Toten; sie ist konisch und ähnelt der Farbe und dem Material nach dem vorigen Gefäß; H. 6 cm, Mdm. 13,5 cm (Taf. V: 3). Die Knochen aus beiden gestörten Gräbern verblieben in der Erde.

Probegrabung im J. 1940

Sie wurde von mir aus Mitteln der Muzeálna slovenská spoločnosť in der Zeit vom 11. bis 13. September 1940 verwirklicht. Der ausgeschachtete Probeschnitt war 9 m lang und 2,7 m breit. Abgedeckt wurden hiebei das bereits von C. Kolarovič angeschnittene Grab (3) und noch ein weiteres (Grab 4).

Grab 3. Die unregelmässigen, beiläufig rechteckigen Grubenurrisse in 40 cm Tiefe unter der Humusdecke in einer Schicht gelben Lehms sichtbar. Ausmasse der Grabgrube $190 \times 100 \times 60$ cm (Länge $\times$ Breite $\times$ Tiefe). Die

Verschüttungsschicht gelber, mit Humus vermengter Lehm. Auf dem Grubenboden ein erhaltenes Skelett von einem erwachsenen Individuum hohen Wuchses, mit der Orientierung WNW—OSO (die Orientierung ist in der ganzen Arbeit in der Richtung vom Kopf zu den Füßen angegeben) und der Blickrichtung nach SW. Das Grab wurde in situ geborgen und befindet sich im Slowakischen Nationalmuseum zu Martin (Abb. 5). Es ist ein Rechtshocker mit etwa 45 gradig angehockten Beinen; der rechte Arm ist gestreckt, der linke weist einen Krümmungswinkel von 45° auf; der Schädel durch Bodendruck vom Unterkiefer getrennt. In der Beckengegend bei den Fingern der rechten Hand eine Tasse mit der Mündung zum Skelett gerichtet, vor dem Kiefer eine schwach einschwingende Hornsteinpfeilspitze (Taf. V: 6), vor dem Gesicht eine Knochenspitze, wahrscheinlich ein Pflriemenbruchstück (Taf. V: 5) und vor dem rechten Knie tierische Fussknochen, die nach C. Ambros von einem Hauschwein (einem jungen Ferkel) stammen.

Die genannte Tasse ist aus sandigem Ton gefertigt, S-förmig profiliert, graubraun und auf Hals, Bauchwölbung und Henkel mit Doppelschnurabdrücken verziert; H. 9 cm, Mdm. 10,4 cm, Bdm. 11,8 cm, Stfl. 5 cm (Taf. V: 7).

Grab 4, westlich des Grabes 3, in seiner unmittelbaren Nachbarschaft liegend. Die unregelmässigen, ovalen Umriss dieses seichten Grabes in 38 cm Tiefe festgestellt. Auf den durch Überpflügung gestörten Oberteil des Skelettes stiess man gleich unter der Ackerkrume (30 cm), der ungestörte untere Skeletteil lag in 52—58 cm Tiefe. Ein Rechtshocker mit beiläufig rechtwinklig angezogenen Beinen, Orientierung W—O und der Blickrichtung nach Süden. An den Fussenden in 52 cm Tiefe eine unvollständige Tasse des Aunjetitzer Typs, von schwarzer Farbe und glatter Oberfläche, von welcher eine Scherbe sogar bei den Schenkelknochen gefunden wurde; H. 5,7 cm, Mdm. 7,8 cm, Stfl. 3,7 cm (Taf. V: 2).

Ausgrabung im J. 1941

Diese Grabung realisierte auf dem Grabfeld das ehemalige Archäologische Institut von Martin in der Zeit vom 24. Oktober bis 4. November 1941 und wurde erneut von mir geleitet. Abgedeckt wurden dabei auf dem Grundstück von A. Kolarovičová 14 Gräber und nachträglich wurden auch die Stellen der ersten zwei Gräber (Nr. 1 und 2) untersucht.

Grab 1. Die ovalen Grabgrubenurrisse mit dem Ausmassen etwa 180×110 cm konnten bloss beiläufig erfasst werden. Vom Skelett waren in ursprünglicher Lage, in 42 cm Tiefe, nur die Schien- und Wadenbeine eines erwachsenen Individuums, eines Linkshockers mit dem Kopf nach Osten situiert und der Blickrichtung nach Süden. Der Krug aus diesem Grab (Taf. V: 1) ist bereits beschrieben worden.

Grab 2. Ovale Grabgrube mit den Ausmassen $210 \times 110 \times 48$ cm, in 66 cm Tiefe unter der Ackerkrume festgestellt. Von den Knochen des erwachsenen Individuums, die in der gestörten Verschüttungsschicht der Grabgrube gefunden wurden, lagen in situ lediglich die Schien- und Wadenbeine. Rechtshocker mit dem Kopfe nach WNW gerichtet und der Blickrichtung nach Süden. Die konische Schüssel aus dem Grab (Taf. V: 3) ist bereits beschrieben worden.

Grab 5. Die Umriss der ovalen Grabgrube mit den Ausmassen $173 \times 95 \times 20$ cm in 62 cm Tiefe erkennbar. Erwachsener Rechtshocker mit der Orientierung WNW—OSO, Blickrichtung nach Süden. Beine mit einem Krüm-

Abb. 5. Veselé, Bez. Trnava. Grab 3 (Museum Martin).

mungswinkel von 45° , der linke Arm leicht gebogen, fast gestreckt, der rechte spitz angewinkelt, mit den Fingern das Kinn berührend. In der Beckengegend bei der linken Hand eine liegende Tasse mit der Mündung zum Skelett (Abb. 6). Gestalt beutelförmig, Material sandiger Ton, Farbe braun, stellenweise schwarz; Hals, Bauchwölbung und Henkel mit einfachen Schnurlinien verziert; H. 9,3 cm, Mdm. 9,5 cm, Bdm. 10,2 cm, Stfl. 4,5 cm (Taf. V: 4).

Grab 6, ein fundleeres Kindergrab (?). Die Grabgrubenurrisse nicht erkennbar. Rechtshocker mit der Orientierung WNW—OSO, Blickrichtung nach Süden. Der Schädel in 43—53 cm Tiefe, die Knochen der unteren Gliedmassen in 53—59 cm Tiefe. Die Arme spitzwinklig gebogen, mit den Fingern in der Richtung zum Kinn, das linke Bein etwa einen Winkel von 60° bildend, die Wadenbeine und der rechte Oberschenkel waren nicht in ursprünglicher Lage.

Grab 7. Die Verschüttungsschicht der ovalen Grabgrube mit den Ausmassen $165 \times 90 \times 11$ cm in 47 cm Tiefe unter dem Geländeniveau erkennbar. Linkshocker mit der Orientierung OSO—WNW und der Blickrichtung nach Süden. Die spitz gewinkelten Arme berührten mit den Fingern fast die Kiefer, das rechte Bein war extrem angezogen, das linke mit einem Winkel von 45° (Abb. 6). Das Skelett in schlechtem Erhaltungszustand. Keine Beigaben.

Grab 8. Wahrscheinlich ein Kindergrab, ohne Skelettsuren. An der Humusgrenze, 52 cm unter der Oberfläche, eine mit der Mündung nach Norden liegende zerscherbte Tasse, in ihrer Nähe ein Silexschaber.

Schwarzbraune profilierte Tasse aus sandigem Ton; Hals mit horizontalen und Schulter samt Bauchwölbung, wie auch Henkel mit vertikalen Doppelschnüren verziert; H. 8 cm, Mdm. 8,9 cm, Bdm. 10,3 cm, Stfl. 3,8 cm (Taf. V: 10).

Schaber aus einem grünlichen Radiolaritabschlag; L. 2,55 cm, Br. 2,25 cm (Taf. V: 9).

Grab 9. Etwa ein Kindergrab, ohne Skelettsuren. In einer gelben Lehmsschicht, in 64 cm Tiefe bloss ein mit der Mündung nach Norden gelegtes Gefäss als Fundausbeute. Gelbbraune, aus sandigem Ton angefertigte kugelige Tasse mit einschwingendem Hals. Verziert mit horizontalen Doppelschnüren auf dem Halse, mit vertikalen auf dem Bauchteil; ein Schnurlinienpaar auch auf dem Henkel; H. 8,4 cm, Mdm. 9 cm, Bdm. 9,4 cm, Stfl. 4 cm (Taf. V: 20).

Grab 10. Seichte ovale, fast rechteckige Grabgrube mit den Ausmassen $170 \times 110 \times 8-14$ cm; ihre Umrissse in 58—64 cm Tiefe unter der Oberfläche kenntlich. Ziemlich erhaltener Rechtshocker in Rückenlage, Orientierung W—O, Blickrichtung nach Süden. Arme spitz angewinkelt, Finger vor dem Gesicht, Beine ebenfalls extrem angehockt, die Knie nach oben gerichtet (Abb. 6; Taf. I: 3). An der Stelle des Brustkorbes eine herzförmige, unten bogenförmig einschwingende, flach retuschierte Pfeilspitze aus rotem Radiolarit, L. 2,2 cm (Taf. V: 12), und eine weitere ähnliche aus braunem Hornstein, L. 2,5 cm (Taf. V: 11). Auf der linken Elle ein flacher, teilweise bearbeiteter Schaber aus rotbraunem Radiolaritabschlag, L. 2,8 cm (Taf. V: 13). In der Rumpfggend der Torso eines Knochengerätes, etwa eines Pfriems (Taf. V: 15).

Grab 11. Rechteckige, leicht bohnenförmige Grabgrube; ihre Umrissse 69 cm unter der Oberfläche erkennbar, Ausmasse $180 \times 80 \times 20$ cm. Erwachsener Linkshocker mit der Orientierung OSO—WNW, der Blickrichtung nach Süden. Der rechte Arm fast rechtwinklig gebogen, der linke längs des Körpers. Das linke Bein beinahe rechtwinklig und das rechte in einem Winkel von etwa 60° angehockt. Auf dem

linken Arm eine stehende Tasse, zwischen Oberarm und Kiefer ein Knochenpfriem und unter dem linken Oberschenkelknochen eine Knochenperle (Abb. 6; Taf. I: 4).

Graubraune unverzierte kugelige Tasse aus sandigem Ton, der Mündung zu sich verjüngend; H. 9,4 cm, Mdm. 8,7 cm, Bdm. 11,2 cm, Stfl. 5,3 cm (Taf. V: 18).

Knochenpfriem; L. 7,15 cm (Taf. V: 8).

Knochenperle; Dm. 1,3 cm (Taf. V: 16).

Grab 12. Wurde in situ für das Museum zu Piešťany geborgen. Seichte rechteckige Grabgrube, Ausmasse 210×110 cm. Erwachsener Linkshocker von höherem Wuchs mit der Orientierung O—W und Blickrichtung nach Süden. Rechter Arm rechtwinklig gebogen, linker gestreckt, die Beine bildeten beiläufig einen Winkel von 45° . Nahe bei den rechten Fingern, dicht beim linken Arm ein liegendes Gefäss, bei ihm ein Schaber. Bei der genaueren Untersuchung des Grabes im Museum fand sich noch in der Wirbelsäule des Skelettes steckend eine kleine dreieckige Pfeilspitze.

Schwarzbraune Tasse aus sandigem Ton mit leicht einschwingendem Hals, verziert auf dem Halse mit horizontalen Schnurlinien, auf dem Bauchteil mit vertikalen, der Henkel unverziert(!); H. 10 cm, Mdm. 10,8 cm, Bdm. 12,6 cm, Stfl. 5,5 cm (Taf. VI: 1).

Rechteckiges Werkzeug von ungefähr trapezförmigem Querschnitt, aus graubraunem Hornstein, mit Kerbkante; L. 4,5 cm, Br. 2,7 cm, Dicke 1 cm (Taf. VI: 2).

Dreieckige, unten leicht einschwingende Pfeilspitze mit Flächenretusche, aus rotem Radiolarit; L. 1,6 cm (Taf. VI: 3).

Grab 13, in situ für das ehemalige Slowakische Museum (Slovenské múzeum) zu Bratislava geborgen, wo es jedoch beim Fliegerangriff 1944 völlig vernichtet worden ist. Es war eine seichte (20 cm), rechteckige Grabgrube mit den Ausmassen 195×105 cm, deren Umrissse in 35—38 cm Tiefe unter dem Geländeniveau erkennbar wurden. Weiblicher Linkshocker mit der Orientierung OSO—WNW und der Blickrichtung nach Süden. Der linke Arm wahrscheinlich gestreckt, der rechte beiläufig im Winkel von 50° gebogen. Das rechte Bein etwa 35° angehockt, das linke etwas mehr. Vor dem Brustkorb, nahe bei der rechten Hand ein topfförmiges Gefäss, mit der Mündung nach NNO liegend, nahe beim Gefässboden drei Knochenperlen und hinter dem Hinterhaupt ein ovales Steinchen (Abb. 6; Taf. I: 5). Aus dem Grab erhielten sich lediglich zwei ganze Knochenperlen (Dm. 0,7 cm) und das Bruchstück einer ähnlichen (Taf. V: 19), die nämlich noch auf der Fundstelle gehoben worden waren. Es ist bedauerlich, dass das Gefäss wenigstens nicht photographiert worden ist.

Grab 14. Rechteckige Grabgrube mit den Ausmassen $200 \times 110 \times 55$ cm, ihre Umrissse 63—66 cm unter der Oberfläche kenntlich. Ziemlich gut erhaltener erwachsener Rechtshocker mit der Orientierung W—O und der Blickrichtung nach Süden (Abb. 6; Taf. I: 6). Die spitz angewinkelten Arme berührten mit den Fingern das Gesicht. Die Beine $40-45^\circ$ gradig angehockt, die Knie nach unten gerichtet. Hinter dem Rücken ein mit der Mündung nach Süden liegendes Gefäss, beim linken Arm ein grauer atypischer Quarzabspliss (Taf. V: 17).

Kugelige Napf mit niederem, schwach einschwingendem Trichterhals und Bandhenkel; Farbe graubraun, unverziert; H. 8 cm, Mdm. 6,4 cm, Stfl. 3,5 cm (Taf. V: 14).

Grab 15, in situ für das Museum zu Trnava geborgen. Rechteckige Grabgrube mit den Ausmassen $220 \times 95 \times 32$ cm, ihre Umrissse 85 cm unter der Oberfläche erkennbar. Ziemlich erhaltener erwachsener Rechtshocker von höherem

Wuchs, mit der Orientierung WNW—OSO und der Blickrichtung nach Süden. Die Hände bis zum Gesicht reichend, Krümmungswinkel der Arme 35—45°, der Beine 45°. Vor dem Becken ein Gefäß, Schaber und Pfriem (Abb. 7; Taf. II: 1).

Rötlichbraune, profilierte, ziemlich weitbauchige Tasse aus sandigem Ton; auf dem Halse horizontale Doppelschnüre, auf dem Bauteil bis zur Standfläche hinunter vertikale; ein Schnurlinienpaar auch auf dem Bandhenkel; H. 9,5 cm, Mdm. 10 cm, Bdm. 12,9 cm, Stfl. 5,5 cm (Taf. VI: 8).

Grab 17. Kindergrab. Die Verschüttungsschicht der ovalen Grabgrube mit den Ausmassen von 120 × 82 × 10 cm, 44 cm unter dem Geländeniveau erkennbar. Ziemlich gut erhaltener Linkshocker, Orientierung OSO—WNW, Blickrichtung nach Süden. Der rechte Arm fast rechtwinklig gebogen, der linke wahrscheinlich gestreckt, bloss sein Oberarmknochen erhalten. Die Knie der extrem angehockten Beine waren leicht zum Oberkörper gerichtet (Abb. 7; Taf. II: 2). Vor dem Gesicht eine mit der Mündung zum Kiefer gerich-

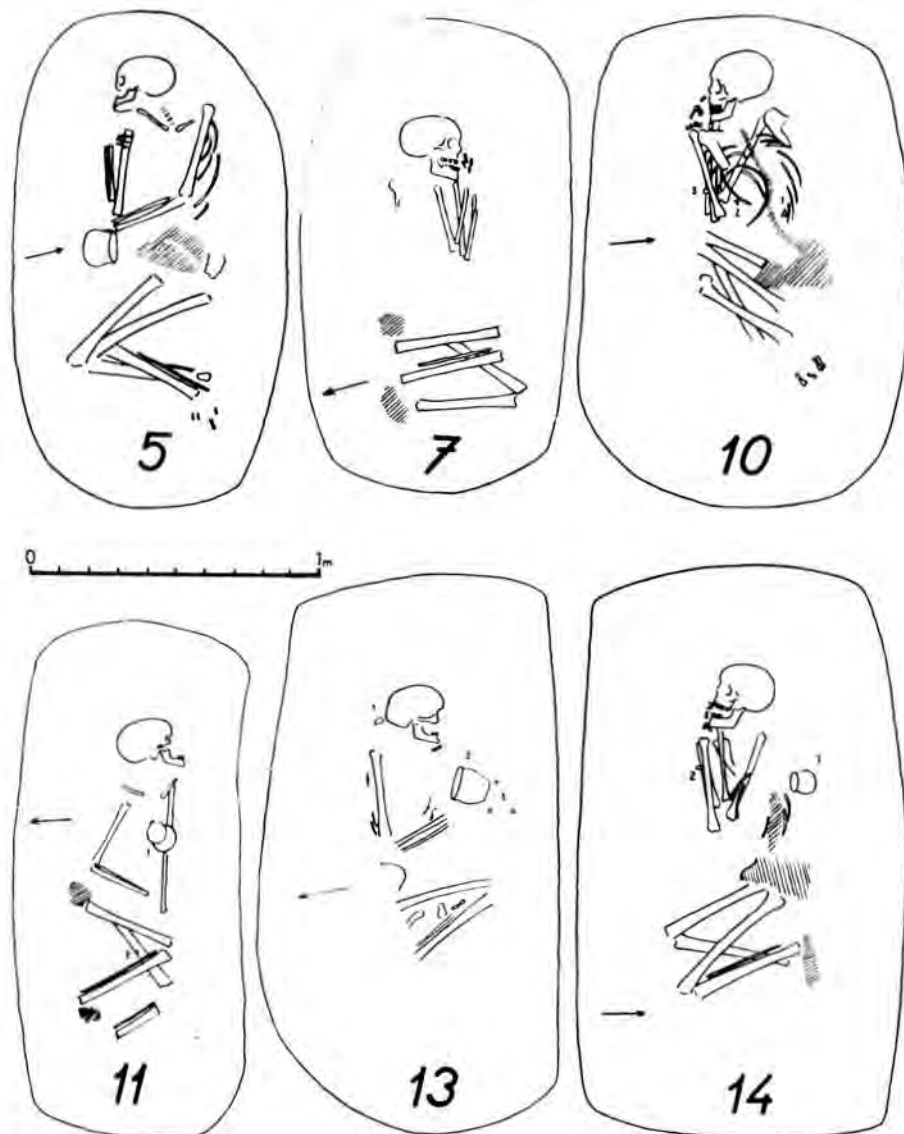

Abb. 6. Veselé, Bez. Trnava. Gräber 5, 7, 10, 11, 13 und 14.

Flacher ovaler Schaber aus grauem Hornstein; L. 3,65 cm, Br. 3,2 cm (Taf. VI: 9).

Torso eines Knochenpfiems; L. 9,65 cm (Taf. VI: 5).

Grab 16, abgedeckt am Wegrand westlich des Grundstückes von A. Kolarovičová. Ovale seichte fundleere Grabgrube von 180 cm Länge, mit gestörter Südseite. Reste der langen Knochen, des Schädels und Beckens eines erwachsenen Individuums erhalten, Orientierung WNW—OSO, wahrscheinlich in Rückenlage; das linke Bein stumpfwinklig angezogen.

tete Tasse und vor den Knien zwei Knochenperlen mit dem Durchmesser von 0,95 cm (Taf. VI: 6, 7). Dunkelgraue, birnförmige Tasse aus sandigem Ton mit konischem Hals und Unterteil; auf dem Halse horizontale, auf dem Bauteil und Bandhenkel bis zur Standfläche hinunter vertikale Schnurlinien; H. 9,5 cm, Mdm. 7,3 cm, Bdm. 10,5 cm, Stfl. 4,8 cm (Taf. VI: 11).

Grab 18. Etwa ein Kindergrab. Seine dunkle, oval gestaltete Verschüttungsschicht mit den Ausmassen von 150 × 90 × 50 cm in 45 cm Tiefe unter der Oberfläche kenntlich.

Orientierung der Längsachse in der Richtung WSW—ONO. Im östlichen Grubenteil zwei mürbe Knochenbruchstücke und ein Abschlag aus ziemlich unqualitativem Quarz (Taf. VI: 14), im westlichen Grubenteil zwei atypische Scherben, ein kleiner Knochen und ein ockerrötlich gefärbtes Ziegelbruchstück. Beide Scherben weisen ein Material aus feinem glimmerhältigen Ton auf. Die Oberfläche der einen ist rötlich-braun, uneben, die Innenseite dunkelgrau und zeigt Glättungsspuren. Auf der dunkelbraunen Oberseite der zweiten Scherbe Spuren feiner Linien, die Unterseite dunkelgrau und glatt.

Grabung im J. 1949

Die dritte Grabung in Veselý verwirklichte das ehemalige Staatliche archäologische Institut von Martin unter meiner Leitung, in der Zeit vom 29. September bis 9. Oktober 1949. Die Grabung konzentrierte sich erneut auf dem Grundstück von A. Kolarovičová, war jedoch auch westlich von hier, auf dem Wege und weiter, auf dem Felde von D. Vlk, erfolgreich. Nördlich des Grundstückes von A. Kolarovičová musste von einer Grabung abgesehen werden, da der Eigentümer die Einwilligung dazu verweigerte, doch scheint es ziemlich wahrscheinlich zu sein, dass das Gräberfeld nicht mehr bis hierher reicht.

Bei der letzten Grabung wurden mit einem Netz von 28 Schnitten noch 20 Grabverbände abgedeckt (Nr. 19 bis 38). Dadurch wurde die Gesamtsituation und Ausdehnung des Gräberfeldes ergänzt, das nun insgesamt 39 Gräber zählt. Seine Abdeckung darf im wesentlichen als abgeschlossen betrachtet werden. Vor der hier nachfolgend gebotenen Beschreibung der abgedeckten Gräber und ihres Inventars muss noch bemerkt werden, dass auch bei der Grabung im J. 1949 keine beachtenswerten urzeitlichen Besiedlungsspuren zum Vorschein gekommen sind.

Grab 19, ein Kindergrab. Diese unregelmässige, trapezförmige Grabgrube mit den Ausmassen $127 \times 116 \times 30$ cm begann sich 48–53 cm unter der Geländeoberfläche zu skizzieren. Auf der schrägen Grubensohle in der westlichen Grubenhälfte stark vermorschte Reste eines Rechtshockers mit der Orientierung W—O und der Blickrichtung nach Süden. Die Hände bis zum Gesicht reichend und die Knie der extrem angehockten Beine schwach zum Oberkörper gerichtet (Taf. II: 3).

Vor dem Becken eine mit der Mündung nach NNO liegende profilierte Tasse mit schwach ausgeprägter Standfläche. Das Material sandiger Ton. Der ursprüngliche feine bräunliche Überzug des Gefässes nur stellenweise erhalten. Verziert auf dem Halse mit horizontalen, von dort bis zur Standfläche mit vertikalen doppelten Schnurlinien oder auch Einstichen, die Nachahmungen der Schnurabdrücke darstellen. Zwei ähnliche Doppelfurchen auch auf dem Henkel; H. 8,3 cm, Mdm. 9,1–9,7 cm, Bdm. 9,9 cm, Stfl. 4,2 cm (Taf. VI: 4).

Grab 20. Unregelmässig ovale Grabgrubenurrisse mit den Ausmassen von $175 \times 115 \times 23$ cm, in 28–37 cm Tiefe unter der Oberfläche erkennbar. Erwachsener Linkshocker mit der Orientierung ONO—WSW und der Blick-

richtung nach Süden. Der Rumpf in Rückenlage, der rechte Arm rechtwinklig gebogen und der linke längs des Körpers ausgestreckt, die Knie zum unteren Grabrand gerichtet, die Fersen am Becken (Abb. 7; Taf. II: 4).

Zwischen Becken und Wirbelsäule eine zylindrische Knochenperle, Dm. 0,9 cm (Abb. 16, die erste von oben), und unter dem rechten Oberschenkelknochen, den Schien- und Wadenbeinen des Skelettes, die parallel nebeneinander lagen, waren noch etwa sieben weitere zylindrische Knochenperlen, drei von ihnen erhalten (Abb. 16, die zweite bis vierte Perle), die übrigen in Bruchstücken. Die erwähnten Zierstücke, wie auch die Lage des Skelettes sprechen offenbar für eine weibliche Bestattung.

Grab 21. Die Verschüttungsschicht der etwa trapezförmigen Grabgrube mit den Ausmassen von $217 \times 135 \times 6$ –11 cm in 30–35 cm Tiefe unter der Oberfläche erkennbar. Vom oberen Teil des wahrscheinlich durch Überpflügung gestörten Skelettes bloss die Armknochen, einige Rippen und das Hinterhaupt erhalten. Skelett eines erwachsenen Individuums, seine Orientierung NNW—SSO und Blickrichtung wahrscheinlich nach Süden. Rumpf in Rückenlage, das rechte Bein mit einem Krümmungswinkel von 45° , das linke mit einem etwas spitzeren, beide Knie nach unten gerichtet, die Fersen beim Becken (Taf. II: 5). In der Gegend der oberen Rückenwirbel eine dreieckige, unten einschwingende und flach retuschierte Pfeilspitze aus rotbraunem Radiolarit; L. 2,15 cm (Taf. VI: 10). Orientierung des Skelettes und erwähnter Fund belegen eine männliche Bestattung.

Grab 22, ebenfalls ein männliches Grab. Die unregelmässig ovalen Umrisse der Grabgrube mit den Ausmassen $160 \times 92 \times 12$ cm begannen 26–31 cm unter der Oberfläche. Die Bestattung bloss in der westlichen Grubenhälfte untergebracht. Schlecht erhaltener Rechtshocker mit der Orientierung WSW—ONO und der Blickrichtung nach Süden. Die Hände vor dem Gesicht, Krümmungswinkel des linken Armes 45° , rechter Arm spitzwinkliger, Beine extrem angehockt, Knie zum Kinn gerichtet. Bei den Händen ein Gefäss und Steinwerkzeug (Abb. 7; Taf. II: 6).

Von dem wahrscheinlich durch Überpflügung beschädigten Gefäss nur der Unterteil erhalten. Es war eine braungraue dünnwandige kugelige Tasse mit schwach ausgeprägter Standfläche, aus sandgemagertem Ton; auf der Scherbe tiefe Abdrücke von vertikalen Doppelschnüren; H. des Torso 5,7 cm, Bdm. 8,5 cm, Stfl. 3 cm (Taf. VI: 17).

Kernschlag aus ockergrauem Hornstein mit zwei schräg retuschierten Kanten; L. 4,5 cm, Br. 3,5 cm, Dicke 1,2 cm (Taf. VI: 13).

Grab 23. Die Umrisse einer trapezförmigen, fast rechteckigen Grabgrube mit den Ausmassen von 158×80 cm und nur wenigen Zentimetern Tiefe in 29–43 cm Tiefe unter der Oberfläche erkennbar. Schlecht erhaltener Rechtshocker mit der Orientierung WNW—OSO, der Blickrichtung nach SSO. Linker Arm rechtwinklig gebogen, vom rechten in situ bloss ein Knochen des Oberarms erhalten, der etwa gestreckt war. Die Knie der 45° gradig angehockten Beine nach vorne geschoben. In der Nähe des Kiefers ein Kinderzahn und Drahring aus Kupfer(?), bei der linken Hand eine Tasse und in einer seichten Eintiefung im südlichen Grubenteil Reste eines Tierskelettes mit dem Kopf nach WNW gelegt (Abb. 7; Taf. III: 1). Das Grab gehörte wahrscheinlich einem Jugendlichen — nach der Orientierung des Skelettes zu schliessen — männlichen Geschlechtes an.

Vom Schläfenring bloss zwei Bruchstücke erhalten, sein Durchmesser betrug etwa 2,4 cm (Abb. 17: 1; Taf. VI: 16);

dürfte etwa dem Schläfenring aus Grab 37 geähnelt haben (vgl. Taf. VII: 13).

Dickwandige Tasse aus sandigem Ton mit schwach angedeutetem Hals und gerundetem, ziemlich beschädigtem Unterteil. Oberteil ockerbraun, rotbraun und grau, Unterteil dunkelgrau. Oberteil mit doppelten Schnurlinien, Henkel mit einer Doppelschnur, Bauchwölbung mit einer Kerbreihe verziert; H. 6,4 cm, Mdm. 7,3 cm, Bdm. 8,2 cm (Taf. VI: 12).

Vor der Stirn eine primitiv angefertigte profilierte Tasse mit schwach ausgeprägtem Boden, überwiegend ockerbraun mit einem grossen schwarzen Fleck, Innenseite dunkelgrau; im Gefässüberzug Glimmerkörnchen und im Ton unter dem abgebröckelten Überzug Sand und Steinchen; auf Hals, Bauchteil und Henkel Abdrücke einer Doppelschnur; H. 9,9 cm, Mdm. 10,3 cm, Bdm. 12,3 cm, Stfl. 5,8 cm (Taf. VI: 15).

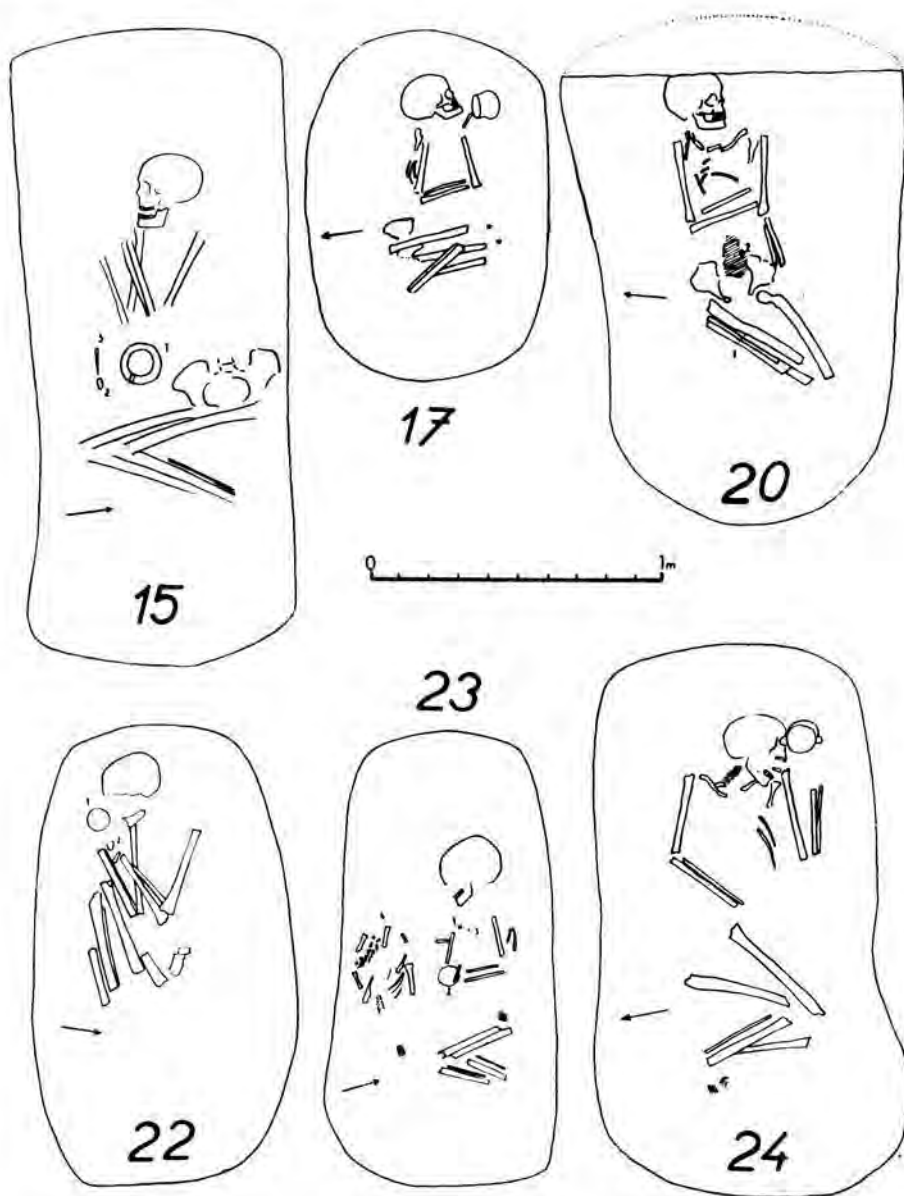

Abb. 7. Veselé, Bez. Trnava. Gräber 15, 17, 20, 22–24.

Skelett von Schaf oder Ziege,¹⁰ L. etwa 44 cm.

Grab 24. Unregelmässige, beiläufig rechteckige Grabgrube mit den Ausmassen $190 \times 105 \times 11-16$ cm; ihre Umrisse in 34–39 cm Tiefe unter dem Geländeniveau erkennbar. Schlecht erhaltener erwachsener Linkshocker mit der Orientierung OSO–WNW und der Blickrichtung nach Süden. Der rechte, leicht gebogene Arm im Schoss, die Finger des spitz angewinkelten linken Armes vor dem Gesicht. Die Beine im Winkel von 45° angehockt, die Knie vorgeschoben (Abb. 7; Taf. III: 2).

Grab 25. Rechteckige, an den Schmalseiten gerundete Grabgrube mit den Ausmassen $230 \times 100 \times 20$ cm, erkennbar 53 cm unter der Oberfläche. Ziemlich gut erhaltenes Skelett eines männlichen Rechtshockers von höherem Wuchs, mit der Orientierung WNW–OSO und der Blickrichtung nach Süden. Das Grab wurde in situ für das Slowakische Museum zu Bratislava geborgen. Die Finger des linken, stark angewinkelten Armes bis zum Kinn reichend, rechter Arm und Beine mit einem Krümmungswinkel von 45° , die Knie vorgeschoben (Abb. 8).

In der dunklen Füllerde des Grabes mehrere Bruchstücke von feinem, hellrötlich gebranntem Lehmewurf, vor dem Becken eine Tasse und ein Knochenpfriem, vor dem Gesicht das Bruchstück einer Flussmuschel.¹¹

Dunkelbraune Tasse aus Ton mit Steinchenmagerung; leicht einschwingender Hals, konischer Unterteil, feiner Überzug; Hals mit horizontalen, Bauchteil mit vertikalen Schnurlinien (oder Einstichen als Nachahmung der Schnurlinien), Bandhenkel mit drei Schnurreihen verziert; H. 9,8 cm, Mdm. 9,5 cm, Stfl. 5 cm (Taf. VII: 1, 1a).

Grab 26. Wannenförmige Grabgrube mit den Ausmassen $220 \times 106 \times 57-66$ cm, deren Umriss 27–34 cm unter dem Niveau erkennbar wurden. Skelett eines erwachsenen Rechtshockers von höherem Wuchs, mit der Orientierung W–O und der Blickrichtung nach Süden. Hände vor dem Kiefer und die Knie nach vorne geschoben. Der rechte Arm war mehr gewinkelt (40°) als der linke, ebenso das rechte Bein mehr als das linke, das beiläufig einen Winkel von 45° bildete (Abb. 8; Taf. III: 3).

In der Verschüttungsschicht fanden sich zwei Bruchstücke von Flussmuscheln,¹² ein Tierknochenbruchstück,¹³ ein grösserer Stein und eine atypische Scherbe frühbronzezeitlicher Prägung mit erhaltener Innenseite von brauner Färbung und schwacher Polierung.

Unter den Füßen war die dunkle Bodenverfärbung einer runden Grube von unbekanntem Zweck zu erkennen; Dm. 30 cm, T. 25 cm.

Vor dem Brustkorb bei den Fingergliedern ein Knochenpfriem; L. 8,35 cm (Taf. VII: 6).

Vor dem Becken eine Tasse mit zylindrischem Oberteil und konischem Unterteil, ihr Ton mit Sand, Glimmer und Steinchen gemagert; der Bruch schwarz; feiner Tonüberzug, aussen ockergelb, innen braungrau; ein Teil des Gefässes mit schwarzer Masse, etwa Pech, begossen. Verzierung: auf dem Halse horizontale, auf dem Bauchteil strahlenförmige doppelte Schnurlinien, auf dem Henkel eine doppelte Schnurreihe; H. 8,5 cm, Mdm. 9,5 cm, Bdm. 9,3 cm, Stfl. 4,1 cm (Taf. VII: 5).

Grab 27. Ausmasse $180 \times 94 \times 30$ cm. Seine trapezförmigen Grubenurmsse (Taf. III: 5) 47–50 cm unter dem Geländeniveau kenntlich. Ein bei der Abdeckung ziemlich erhaltenes Skelett eines erwachsenen Rechtshockers mit der Orientierung SW–NO und der Blickrichtung nach Süden. Die Finger der spitz gewinkelten Arme auf dem Gesicht, Beine ungefähr rechtwinklig angehockt, Knie nach unten gerichtet (Abb. 8; Taf. III: 6).

Nach der Anmerkung im Grabungstagebuch fand sich in der Füllerde des Grabes eine atypische Scherbe mit rötlichbrauner rauher Oberfläche und ein rotgelbes Ziegelbruchstück (verschollen).

Grab 28. Die Sohle dieser seichten Grabgrube lag lediglich 40 cm unter dem Bodenniveau, die Umriss daher nur teilweise erfassbar. Die Skelettreste kamen meist bereits in der unteren, nur 35 cm mächtigen Ackerkrume zutage. Schlecht erhaltener erwachsener Rechtshocker mit der Orientierung W–O und der Blickrichtung nach Süden. Die Finger bis zum Gesicht reichend, vom rechten Bein nur der Oberschenkel erhalten, das linke beiläufig in einem Winkel von 45° angezogen. Vor dem Becken ein längliches Hornsteingerät mit konvexer Schneide; L. 3,2 cm (Taf. VII: 3).

Grab 29. Unregelmässige Grabgrube, etwa von der Form eines D, mit den Ausmassen $190 \times 120 \times 45$ cm, in 55 cm Tiefe von der Oberfläche erkennbar. Ihre Füllerde an der Sohle eine dunkelbraune, fettige, mit kleinen Holzkohl-

stückchen vermengte Schicht bildend. Ziemlich gut erhaltener, etwa weiblicher Linkshocker mit der Orientierung ONO–WSW und der Blickrichtung nach Süden. Rumpf in Rückenlage. Linker Arm längs des Körpers, der rechte leicht gebogen und im Schoß liegend. Die Beine ungefähr in einem Winkel von 65° angehockt, die Knie nach vorne geschoben (Abb. 8; Taf. III: 4). Hinter dem Hinterhaupt ein Bronzering, ein weiterer, ähnlicher Ring links vom Kiefer, vor dem Gesicht eine Tasse und bei ihr ein Quarzabschlag.

Vom erstgenannten Ring erhielten sich bloss zwei mit hellgrüner Patina überzogene Bruchstücke; das Drahtende dieses Schläfenringes ist recht spitz und gebogen; der schmale dünne blattförmige Teil des Ringes war glatt, ohne Mittelrippe (Abb. 17: 5; Taf. VII: 10).

Von dem beim Kiefer gefundenen Ring erhielt sich bloss sein glatter blattförmiger Teil; das mit hellgrüner Patina überzogene Fragment dürfte etwa auch aus Bronze sein; Spannweite 2,5 cm (Abb. 17: 4; Taf. VII: 12).

Die Tasse ist auffallend weitbauchig, der Hals stark einschwingend, der Unterteil konisch und die Standfläche deutlich ausgeprägt. Das Material sandiger, glimmerhältiger Ton, Farbe überwiegend ockerbraun, dem Henkel gegenüber ein schwarzer Fleck. Der Hals mit horizontalen, der Unterteil mit strahlenförmigen Schnurlinien verziert, auf dem Henkel drei Schnurreihen; H. 10,8 cm, Mdm. 11,5 cm, Bdm. 14,2 cm, Stfl. 6,1 cm (Taf. VII: 8).

Spitziger Quarzabschlag von schwarzer Farbe; L. 3 cm (Taf. VII: 2).

Grab 30. Die Füllerde der schmalen, auffallend langen (240×93 cm) und 39 cm tiefen Grabgrube 58–60 cm unter dem Geländeniveau erkennbar. Schlecht erhaltener männlicher, fast auf dem Rücken liegender Hocker mit der Orientierung WSW–ONO und der Blickrichtung nach Süden. Rechter Arm längs des Körpers, der linke mit den Fingern in der Richtung zur rechten Hand in einem Winkel von 40° gebogen. Das linke Knie nach vorne geschoben, das rechte nach unten gerichtet (Abb. 8; Taf. IV: 1). Südwestlich des Schädels drei Silexgeräte, auf dem linken Schienbein eine (tierische?) Rippe.

Dreikantige, unten einschwingende Pfeilspitze aus grauem Hornstein, mit Flächenretusche und gezähnten Kanten; L. 2,7 cm, Br. 1,65 cm (Taf. VII: 16).

Abschlag aus dunkelgrauem Hornstein; L. 3,1 cm, Br. 2 cm (Taf. VII: 7).

Trapezförmiger Schaber aus rötlichbraunem, grüngrau gebändertem Radiolarit; L. 4,1 cm, Br. 2,65 cm (Taf. VII: 14).

Grab 31. Die Verschüttungsschicht der rechteckigen, an den Schmalseiten leicht gerundeten Grabgrube mit den Ausmassen $230 \times 120 \times 40$ cm begann sich 40 cm unter dem Geländeniveau abzuzeichnen. Ziemlich erhaltener erwachsener Rechtshocker mit der Orientierung W–O und der Blickrichtung nach Süden. Finger vor dem Gesicht, Beine in einem Winkel von $60-70^\circ$ angehockt, Knie leicht nach unten gezogen (Abb. 9; Taf. IV: 2). Keine Beigaben.

Grab 32. Rechteckige Grabgrube, Ausmasse $180 \times 87 \times 27$ cm. Erkennbar 60–63 cm unter der Oberfläche. Ziemlich vergangenes Skelett eines jugendlichen Rechtshockers von schmächtiger Gestalt, mit der Orientierung WSW–ONO und der Blickrichtung nach Süden. Die spitz gewinkelten Arme mit den Fingern zum Kiefer gerichtet, der Krümmungswinkel des rechten Beines 70° , des linken 40° , die Knie vorgeschoben (Abb. 9).

Westlich des Schädels Scherben eines nichtrekonstruierbaren Gefässes, der einzigen Grabbeigabe. Es war eine kleine

dünnwandige profilierte Tasse von rötlichbrauner Farbe, verziert auf dem Halse mit horizontalen, von dort hinunter mit vertikalen Doppellinien. Die kleinen Ausmasse der Tasse sprechen auch für die Anwesenheit einer Kinderbestattung. Die Scherben in Verlust geraten.

Grab 33. Ovale Grabgrube mit den Ausmassen $177 \times$

Grab 34, untergebracht an der Grenze von Humus und gelber Lehmschicht, doch zum Grossteil in der dunklen Humusdecke. Ovale seichte Grabgrube mit den Ausmassen $160 \times 80 \times 13$ cm, in der Tiefe von 56 cm unter dem Geländeniveau erkennbar. Jugendlicher Rechtschöcker von zarter Gestalt mit dünnen Schädelwänden, seine Orientierung W—

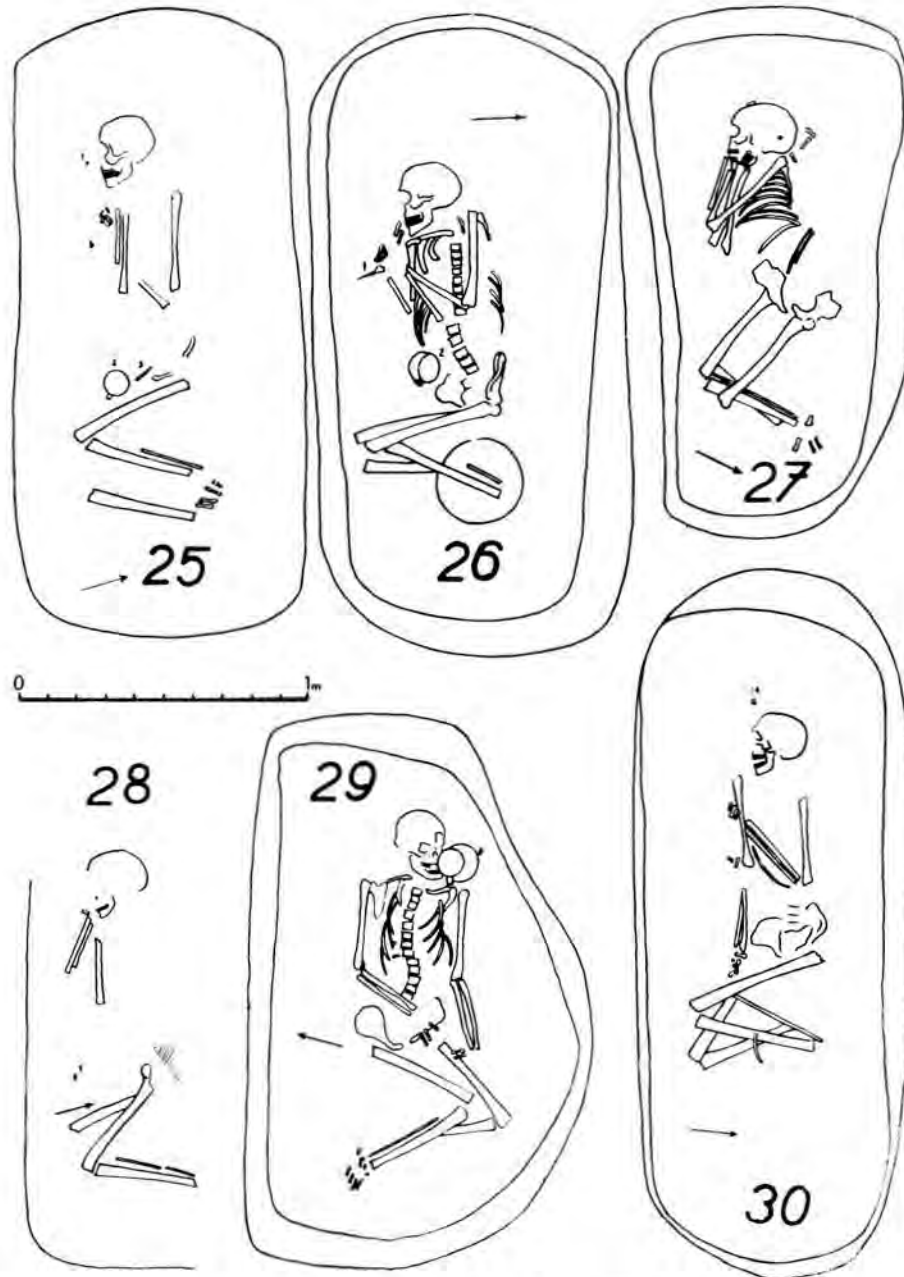

Abb. 8. Veselé, Bez. Trnava. Gräber 25–30.

90×32 cm, ihre Verschüttungsschicht 50 cm unter der Oberfläche erkennbar. Ziemlich erhaltener erwachsener Linkshöcker mit dem Rumpf in Rückenlage. Orientierung OSO—WNW, Blickrichtung nach Süden. Linker Arm längs des Körpers, der rechte leicht gewinkelt im Schoß. Die Beine extrem angehockt, die Knie nach unten gerichtet (Abb. 9; Taf. IV: 3). Keine Fundausbeute, bloss eine halbe Flussmuschel aus der Nähe des Schädels.

O, Blickrichtung nach Süden. Die stark gewinkelten Arme bis zum Kiefer reichend, die Beine im Winkel von 60° angehockt, die Knie vorgeschoben (Abb. 9; Taf. IV: 4). Keine Beigaben.

Grab 35. Das schmale, auffallend lange rechteckige Grab ($229 \times 93 \times 32$ cm) durch seine dunkelgraue Füllerde 40 cm unter dem Geländeniveau erkennbar (Taf. IV: 5). Längsachse der Grabgrube in der Richtung WSW—ONO.

Das Grab dürfte noch urzeitlich gestört worden sein, wobei fast alle menschlichen Knochen, bis auf fünf Knochenbruchstücke und vier Zähne eines jugendlichen Individuums, aus ihm entfernt worden sind. Fundausbeute: Bernsteinperle von ovalem Querschnitt (Dm. 1,1 cm), Bernsteinperle von zylindrischer Form (Dm. 0,95 cm) und Bruchstücke einer dritten

Keramik. Die restlichen zwei Scherben wiesen andere Prägung auf als die schnurverzierte Keramik des Gräberfeldes.

Grab 36 lag an der Humusgrenze und war zum Teil überpflügt. Die Verschüttungsschicht nicht erkennbar. Der Schädel in 36 cm, die Beine in 52 cm Tiefe unter der Oberfläche. Ziemlich schlecht erhaltener weiblicher Linkshocker

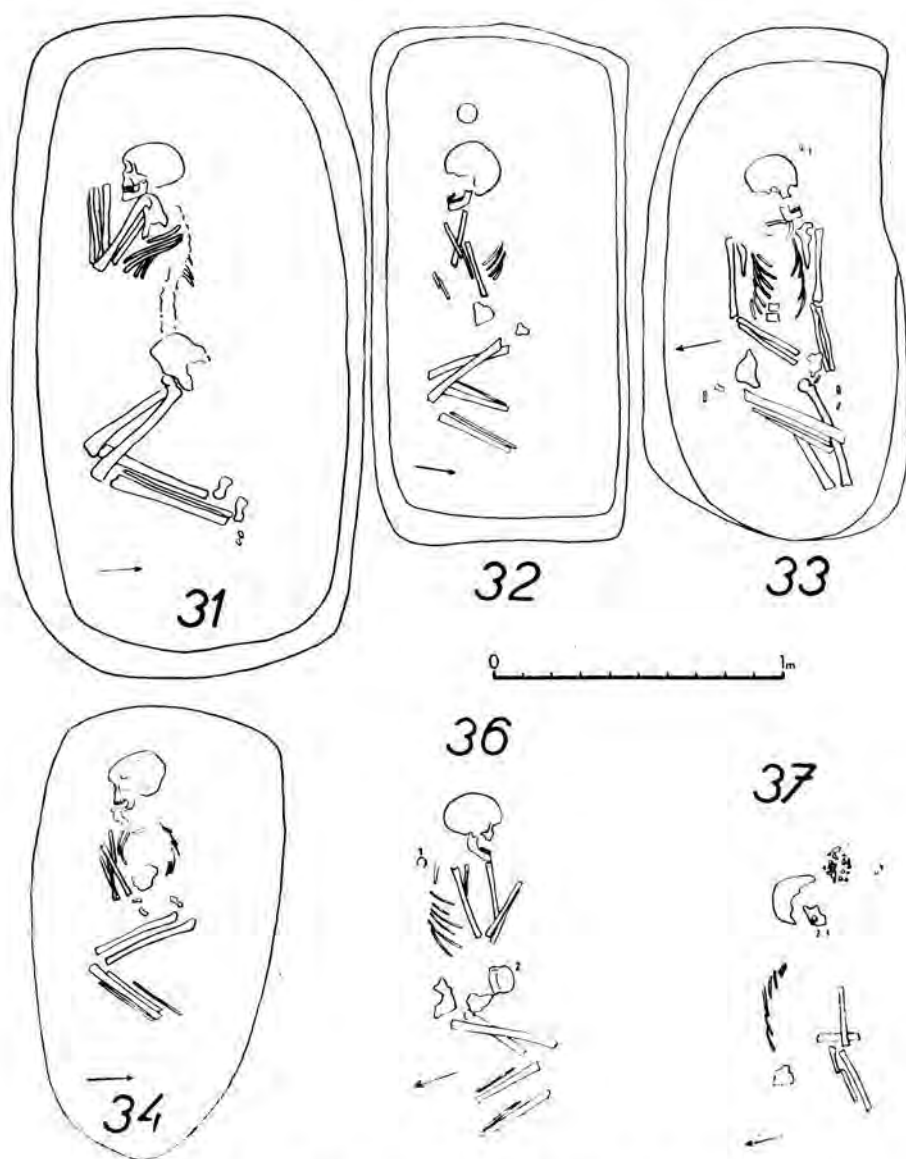

Abb. 9. Veselé, Bez. Trnava. Gräber 31–34, 36 und 37.

Bernsteinperle (Taf. VII: 9), zwei kleine Muscheln, ein Reibstein(?), mehrere atypische Scherben und vier rötlichgelbe Stücke durchgebrannten Lehms. Nach den Bernsteinperlen zu schliessen, gehörte das Grab wahrscheinlich einer Frau an.

Scherben, Stein, Muscheln und die Ziegelbrocken sind in Verlust geraten, wahrscheinlich bei der Übersiedlung der Funde aus Martin nach Nitra. Nach den Anmerkungen im Grabungstagebuch stammten drei der gefundenen Scherben etwa von einem schnurverzierten Gefäss. Ein anderes, an der Innenseite schwarzes, glattes und aussen knubbeliges, mit breiten Riefen verziertes Bruchstück erinnerte an Madarovce-

mit der Orientierung OSO–WNW und der Blickrichtung nach Süden. Rechte Hand vor dem Gesicht, vom linken Arm nur der Oberarmknochen erhalten. Die Knie nach vorne geschoben, das linke Bein im Winkel von 60° angezogen, das rechte etwas gelockter (Abb. 9; Taf. IV: 6). Hinter dem Rücken, in der Nähe des rechten Schulterblattes ein Bronze- oder Kupfering und vor dem Becken eine Tasse und in ihr drei Knochenperlen.

Offener, hellgrün patinierter Ring mit allmählich bis in den Drahtteil sich verjüngendem glattem Blatt; Dm. des Ringes 3,4 cm, max. Br. des Blattes 1,4 cm (Abb. 17: 6; Taf. VII: 11). Dieser Schläfenring zierte wahrscheinlich die

rechte Kopfseite. Da nun aber das linke Kieferende mit dem anliegenden Schläfenbein und hinteren Schädelteil von Patina grün verfärbt war, ist anzunehmen, dass ursprünglich auch auf der linken Kopfseite ein Bronze- oder Kupferring gewesen ist.

Dünnwandige profilierte Tasse mit schwach ausgeprägter Standfläche, der Ton mit Sand, Glimmer und Steinchen gemagert, Farbe dunkelgrau, stellenweise braun, verziert auf dem Halse mit horizontalen, von dort hinunter mit vertikalen doppelten Schnurlinien; zwei Schnurlinien auch auf dem Bandhenkel; H. 8,5 cm, Dm. 9,2 bis 9,6 cm, Stfl. 4,3 cm (Taf. VII: 17).

Drei Knochenperlen, zwei mit Dm. 1,3 cm, die dritte 1,1 cm (untere Reihe auf Abb. 16).

Grab 37, ebenfalls an der Humusgrenze, doch grösstenteils noch in der Humusdecke. In ursprünglicher Lage bloss ein Schädelteil, Kieferbruchstück, Rippenreste und Beckenbruchstück; die Knochen der oberen und unteren Gliedmassen, sofern sie erhalten waren, etwas verschoben. Der Schädel in 35 cm Tiefe, die langen Knochen in 35–40 cm und die Grubensohle selbst in 43 cm Tiefe unter dem Geländeniveau.

Weiblicher Linkshocker mit der Orientierung OSO–WNW und der Blickrichtung nach Süden. Südöstlich des Schädels in 37 cm Tiefe Tassenscherben, unter dem Kiefer zwei Ringe aus Kupfer- oder Bronzedraht und in der Nähe der Tassenscherben ein Quarzabschlag.

Die Scherben der nicht rekonstruierbaren Tasse wahrscheinlich bei der Übersiedlung der Funde aus Martin nach Nitra verloren gegangen. Im Grabungstagebuch ist folgendes über sie vermerkt: Primitiv angefertigtes Gefäss aus sandigem, glimmerhaltigem Ton, Farbe braun, braungrau, stellenweise dunkelgrau; Hals, Bauchteil und Henkel mit doppelten Schnurlinien oder Einstichen als Nachahmungen von Schnurabdrücken verziert.

Zusammen mit den Tassenscherben fand sich auch ein beachtenswertes Bruchstück vom Unterteil eines anderen Gefässes, dessen Standfläche ziemlich ausgeprägt war. Nach den Anmerkungen im Grabungstagebuch stammte es von einem dunkelbraunen Gefäss mit konischem Unterteil; das Material feiner, mit Sand und Glimmer vermengter Ton von anderer Prägung als die gebräuchliche Keramik des Gräberfeldes. Ebenfalls hatte ich hier vermerkt, dass das Bruchstück mit der Aunjetitzer Kultur zusammenhängen dürfte. Das Stück ist ebenfalls verschollen.

Noppenring mit einem spitzigen Ende, hellgrün patiniert, zerbrochen; Dm. 2,5 cm (Abb. 17: 3; Taf. VII: 13).

Drahtring mit übereinandergreifenden, dicht aufeinanderliegenden Enden, mit blasiger grüner Patina bedeckt; Dm. 1,85 cm (Abb. 17: 2; Taf. VII: 15).

Gemuschelter, braungelb patinierter Hornsteinabschlag mit grauem Bruch; L. 2,85 cm, Br. 2,7 cm (Taf. VII: 4).

Grab 38. Unter der Humusschicht, 40–50 cm unter dem Geländeniveau, dunkle ovale Grubenurrisse erkennbar, die von Betonfundamenten für einen Neubau geschnitten wurden. Längsachse in der Richtung WNW–OSO. Die Sohle der seichten wannenartigen Grube 60–65 cm tief unter dem Niveau. Skelettspuren wurden nicht entdeckt, nur im Humus über der Verschüttungsschicht der Grabgrube fand sich das Bruchstück etwa eines Oberschenkelknochens.

Fundstelle A. Kreisförmige, 26 cm tiefe Grube von 60 cm Durchmesser, durch dunklere Bodenverfärbung in 43 cm Tiefe zu erkennen. Keine Funde.

Fundstelle B (Grab 39). Mehrere verstreute Schädelknochen aus einem etwa beim Anpflanzen von Obst-

bäumen gestörten Grab. Die Knochen lagen in der Humusdecke, in 35 cm Tiefe unter der Oberfläche.

2. Vergleichsmaterial zu den Funden aus dem Gräberfeld von Veselé

Funde, die mit dem Material aus dem Gräberfeld von Veselé vergleichbar sind, werden gegenwärtig sowohl in Polen und der Westukraine, als auch in Mähren und in der Slowakei fleissig studiert. Obwohl die bedeutendsten von ihnen bereits publiziert sind, habe ich es für nützlich gehalten, ehe ich zur Zusammenfassung und Auswertung der Kenntnisse über das Gräberfeld von Veselé herantrat, hier die bereits bekannten, kulturell und zeitlich dem Gräberfeld nahestehenden Funde erneut durchzugehen und ihr Verzeichnis mit bisher unveröffentlichten oder weniger beachteten Stücken im Zusammenhang mit dem Studium einer der jüngsten Gruppen der schnurkeramischen Kultur zu ergänzen.

Slowakei

Fundstellen der späten schnurkeramischen Kultur, repräsentiert durch Funde aus Veselé, sind in der Westslowakei samt dem Gräberfeld von Veselé einstweilen bloss fünf bekannt; sie liegen im Waagtal, im Trnava-Gebiet, im Nitra-, Donau- und Marchtal verstreut. Zusammen mit ihnen habe ich – mit Ausnahme des beschriebenen Gräberfeldes von Veselé – auch einige weitere Lokalitäten angeführt, die allerdings nur mit ziemlicher Reserve mit dem Bereich der Grabfunde von Veselé in Zusammenhang gebracht werden können. Von ostslowakischen Funden hängt vielleicht bis jetzt nur ein einziges Gefässfragment mit der Keramik aus Veselé zusammen. Das Gräberfeld von Veselé wurde bis jüngsthin mit dem Zlota-Typ oder der Zlota-Kultur in Zusammenhang gebracht; gegenwärtig beginnt bei uns mit Recht für die Bezeichnung des ganzen Komplexes der slowakisch-mährischen, durch das Gräberfeld von Veselé repräsentierten Fundstellen die Benennung *Veselé-Typ* Fuss zu fassen, die von A. Točík eingeführt wurde.

Bešeňov, Bez. Nové Zámky

Das Slowakische Museum zu Bratislava unternahm 1949 – an die Grabung B. Szökes (1942) anknüpfend – auf einer sanften Anhöhe am Gemeinderand eine Grabung. Ausser frühbronzezeitlichen und slawischen Gräbern fanden sich auch Einzelgräber äneolithischer Prägung, von denen E. Kraskovská das Grab 6 mit dem Gräberfeld von Veselé in Verbindung brachte. Zu ihnen dürfte etwa auch Grab 20 gehören, das von der Forscherin ebenfalls für ein äneolithisches gehalten wird.¹¹

Abb. 10. Branč, Bez. Nitra. Gräberfeld der Nitra-Gruppe, Grab 291.

Grab 6. Ovale Grube mit männlichem Rechtschöcker, orientiert von SO–NW, Gesicht nach NO gerichtet.¹⁵ Der Oberteil des Skelettes gestört, die Beine beiläufig in einem Winkel von 45° angehockt. Auf dem Schädel eine tierische Rippe und beim Becken vier herzförmige Pfeilspitzen mit Flächenretusche, eine aus Obsidian, zwei aus Hornstein und die vierte wahrscheinlich aus Radiolarit.

Grab 20. Über dem Skelett dieses Grabes, das vom frühbronzezeitlichen Grab 19 gestört war, kam ein Steinmesserchen zutage.¹⁶

Brač, Bez. Nitra

Von den Gräbern des ausgedehnten frühbronzezeitlichen Gräberfeldes, das in Brač in den letzten Jahren vom AI der SAW abgedeckt worden ist,¹⁷ kann verlässlich ein Grab, vor allem nach seiner Beigabe, einer Tasse, zum Veselý-Typ gereiht werden. J. Vladár, der Leiter der Ausgrabung in Brač, äusserte sich über den Fund folgendermassen: „Grab 291 befand sich im südöstlichen Randteil des Gräberfeldes, in einer Gruppe, wo die ältesten Gräber festgestellt wurden. Im Grab lag in linksseitiger Hockerstellung das Skelett einer Frau, Orientierung ONO–WSW, der Kopf nach Osten zu, Blickrichtung nach Süden. Der rechte Arm im Winkel von 90° gebogen, der Humerus war quer über den Rumpf gelegt, der linke Arm hatte einen Krümmungswinkel von 30°, der Humerus lag neben dem Körper. Die unteren Gliedmassen lagen aufeinander und waren in einem Winkel von 80–90° angezogen (Abb. 10). Das Grab war in Superposition über der Lengyel-Hütte 13. Ausser der Tasse, die vor den Beckenknochen, im Schooss lag, fanden sich im Grab noch Knochenperlen — sie lagen auf dem linken Oberarm angehäuft — und ein Obsidiankernstück, das zwischen den Rippen lag.“

Das Gefäss ist aus sandigem Ton gefertigt, dünnwandig, hat ganz wenig einschwingenden Hals, ziemlich weitbauchigen Körper und unterrandständigen Bandhenkel; die Verzierung — wahrscheinlich eine Pseudoschnurverzierung — besteht auf dem Halse aus einem Band waagrechtlicher Stich-

linien und auf dem Bauchteil aus Bündeln derartiger vertikaler Linien, ebenso auf dem Henkel; H. 11,3 cm, Mdm. 8 cm, Bdm. 12 cm, Stfl. 7 cm (Taf. VIII: 7).¹⁸

Das Brač Gräberfeld, auf welchem bereits 234 Gräber untersucht worden sind, hat mit dem Gräberfeld von Veselý im wesentlichen die Orientierung und Lage der Skelette gemeinsam, ferner verbindet sie die Sitte, kleinere Gefässe dem Toten beizulegen, und gemeinsames Inventar bilden Knochenperlen, Silexpfeilspitzen, Quarzabschläge und weidenblattförmiger Schmuck. Von Keramikformen kann lediglich die erwähnte Tasse mit den Funden aus Veselý verglichen werden.

Dolný Lopašov, Bez. Trnava

Nach L. Kraskovská befindet sich im Museum von Trnava aus dieser Gemeinde ein weiss patinierter, 9 cm langer Dolch aus Hornstein und vier dreieckige Silexpfeilspitzen, die eine von ihnen ist aus rotem Jaspis. Die Funde dürften aus gestörten Gräbern stammen.¹⁹

Ivanka pri Dunaji, Bez. Bratislava

Das Slowakische Nationalmuseum (Slovenské národné múzeum) zu Bratislava unternahm hier 1960 unter der Leitung von M. Pichlerová eine Rettungsgrabung auf einem nicht allzu grossen Gräberfeld (22 Gräber) mit Hockerbestattungen, die überwiegend die Orientierung Nord-Süd und die Blickrichtung nach Westen aufwiesen. Bei den Skeletten fanden sich drei Gefässe (Tasse, kleine doppelhenkelige Amphore und der Torso einer weiteren), Mengen von Knochenperlen, drei klingenartige Quarzabschläge, Knochenpfrieme, Bruchstücke von Bronzeringen, eine Bronzeklinge und mehrere Bronzeschlaferringe und Fingerlinge mit glattem weidenblattartigem Ende. In einem Grab fanden sich ausnahmsweise auch Tierknochen. Die schnurverzierte Tasse war wahrscheinlich an den Fussenden des Skelettes situiert. Bei den Beinen fand sich auch der erwähnte Amphorentorso. Die zweite Amphore, mit Schnurabdrücken verziert, ist ein Streufund.²⁰

Jablonec, Bez. Bratislava-Umgebung

In dieser, unweit des Südosthanges der Kleinen Karpaten liegenden Gemeinde stiess man an zwei, etwa 0,5 km voneinander entfernten Stellen auf Hockergräber. Die erste Fundstelle liegt auf dem ehemaligen Grundstück von G. Turner (Kat. Nr. 213/2) im Gemeindezentrum gegenüber von der Kirche. In den Jahren 1948–1949 wurden hier etwa acht Skelette gestört, deren Orientierung sich nicht mehr feststellen liess. Bei zweien war je eine Tasse, aus dem dritten Grab stammt ein Knochenpfriem und aus dem vierten ein Flintgerät und der Torso einer Lengyel-Schüssel. Die Fundumstände des zweiten Knochenpfriems sind nicht erfasst worden. Die Funde wurden vom ehemaligen Slowakischen Museum (jetzt Slowakisches Nationalmuseum) zu Bratislava sichergestellt.²¹ Auf Grund der Tassen und Knochenpfrieme wäre ein Zusammenhang einiger Gräber mit dem Veselý-Typ zulässig.

Beschreibung der im Slowakischen Nationalmuseum untergebrachten Funde:

Graufarbener Krug aus sandigem Ton mit schwach ausladender Mündung, leichtem Bauchknick, Bandhenkel und schwach ausgeprägter Standfläche; H. 7,4 cm, Mdm. 8 cm, Stfl. 4,2 cm; Inv. Nr. 9235 (Taf. VIII: 8). Er wurde 1949 in 50 cm Tiefe gefunden, ohne ein Skelett an der Stelle wahrzunehmen. Er mag wohl aus einem Kindergrab stammen.

Gelber, zur Hälfte angeräucherter Krug aus sandigem Ton:

mit kurzem Hals und kugeligem Bauchteil, Henkel mit halbkreisförmigem Querschnitt und ausgeprägter Standfläche; H. 7,3 cm, Mdm. 8 cm, Stfl. 4 cm; Inv. Nr. 9350 (Taf. VIII: 9); 1949 bei einem Hockerskelett gefunden.

Knochenpfriem; L. 3,8 cm, Inv. Nr. 9352.

Knochenpfriem; L. 8,7 cm, gefunden 1949; Inv. Nr. 9353 (Taf. VIII: 5).

Die zweite Fundstelle der Jabloncer Gräber befindet sich beim Bach Gidra nordwestlich des Weges nach Báhoň. Hier wurden 1957 zwei Gräber mit Rechtshockern, situiert mit dem Kopf nach Westen, gestört. Die Gräber wies A. Točík an Hand ihrer Keramik (zwei Schüsseln und eine Tasse) zur Nitra-Gruppe.²² Ausser den Gefässen enthielten sie auch einfache Bronzeringe, von denen zwei Funden aus Veselé ähneln (vgl. Abb. 17: 3). J. Rajček (AI der SAW), der die Funde geborgen hat, stellte fest, dass sich an dieser Stelle beim Pflügen Spuren noch weiterer Gräber abzeichnen, die jedoch vorderhand nicht abgedeckt worden sind.

Kúty, Bez. Senica

Zwischen den zahlreichen, überwiegend burgwallzeitlichen Denkmälern, die 1944 bei Regulierungsarbeiten auf den Sanddünen im Inundationsgebiet der March gefunden wurden, befindet sich auch eine der Keramik aus Veselé ähnelnde Tasse. Ihre näheren Fundumstände sind nicht bekannt, sie mag wohl aus einem gestörten Grab stammen, wahrscheinlich von der Anhöhe Čepangát, von wo der Grossteil der Denkmäler von Kúty stammt.²³ Man fand dort auch eine schnurkeramische Scherbe.²⁴

Profilierte braungraue, stellenweise gelbbraune Tasse mit kugeligem Bauchteil, schwach gedellter Standfläche und Bandhenkel; Material sandiger Ton, Oberfläche knubbelig, verziert auf dem Halse mit doppelten Schnurlinien, ergänzt; H. 9 cm, Mdm. 10 cm, Bdm. 10,2 cm, Stfl. 4,5 cm (Taf. VIII: 6).

Auf einer anderen Sanddüne (Sigeca II) stiess man beim Abgraben von Erde für einen Dammbau ausser anderen Denkmälern auch auf einen weidenblattförmigen Dolch mit kurzem Griff, flacher Retusche, angefertigt aus gelbem Quarz (L. 17,3 cm, Br. 2,7 cm); E. Kraskovská weist ihn berechtigt in den schnurkeramischen Kulturbereich.²⁵ Es dürfte ein Grabfund sein. Ein ähnlicher Dolch fand sich in Prievidza (Museum zu Bojnica) und eine Hornsteinlanzenspitze gewann man, wie ich bereits erwähnt habe, in Dolný Lopašov.²⁶ Zahlreicher belegt sind die Quarzdolche in den schnurkeramischen Kulturen nördlich des Karpatenbogens.²⁷ Das östlichste, zugleich das entsprechendste Gegenstück zum Fund aus Kúty ist wahrscheinlich der Dolch aus Zdobica, aus einem schnurkeramischen Steinpackungsgrab, das von I. K. Svešnikov abgedeckt worden ist.²⁸

Lovčice (früher Lóc), Bez. Trnava

Hellgraue Tasse, ziemlich bauchig, mit schwach einschwingendem, fast zylindrischem Hals und konischem Unterteil, verziert auf dem Halse mit horizontalen und von dort hinunter, wie auch auf dem Henkel mit vertikalen Schnurlinien; H. 7,4 cm, Mdm. 7,9 cm, Stfl. 4,1 cm (Taf. VIII: 4, 4a). Sie stammt etwa aus einem Grab und ist der erste Fund in der Slowakei aus dem schnurkeramischen Kulturbereich. Aufbewahrt im Nationalmuseum zu Budapest; Nr. des Fundes 13/1873, III, 5.²⁹

Unbekannter Fundort (Westslowakei?)

Im Slowakischen Nationalmuseum zu Martin sind auf einem kleineren Karton Bronzegegenstände, von denen mit ziemlicher Gewissheit nur so viel gesagt werden kann, dass

sie wahrscheinlich aus einer Lokalität und aus gestörten frühbronzezeitlichen Gräbern stammen:

Noppenring, das eine Ende mit den spitzen Drahtenden umeinandergewickelt, licht blaugrün patiniert; nach der rötlichen Färbung des Metalls unter der Patina zu schliessen, scheint es sich um Kupferdraht zu handeln; max. Dm. 3,4 cm, Inv. Nr. 3817 (Taf. VIII: 1).

Bronzeschlafenring mit Längsrippe auf dem blattförmig erweiterten Teil; bräunliche, stellenweise hellgrüne Patina, das Metall unter ihr ist goldgelb; max. Dm. 4,2 cm, Inv. Nr. 3818 (Taf. VIII: 3).

Ähnlicher, wahrscheinlich Kupferschlafenring mit glattem Blatt, das sich allmählich bis in den Drahtteil verjüngt; lichte blaugrüne Patina, das Metall unter ihr rötlich; max. Dm. 3,3 cm, Inv. Nr. 3819 (Taf. VIII: 2).

Dünne Bronzenadel, am stumpfen Ende hakenförmig umgebogen; L. 5 cm, Inv. Nr. 3820.

Drei kleine Bronzebleche und das Bruchstück eines flachen Bronzedrahtes, wahrscheinlich ein Schlafenringfragment; Inv. Nr. 3821 und 3822.

Die drei Ringe dieses Fundes publizierte als erster J. Pasternák und wies sie zum Aunjetitzer Kulturbereich.³⁰ Vom Ring Inv. Nr. 3818 hat er, meiner Ansicht nach, irrtümlich angenommen, dass auf dem blattförmigen Teil Anzeichen einer Mittelrippe wären. Zur Nadel Inv. Nr. 3820 ist eine Analogie aus dem Gräberfeld der Nitra-Gruppe in Branč vorhanden (Grab 82).³¹

Všechsvätých (Gemeinde Valaliky), Bez. Košice

Das Ostslowakische Museum (Východoslovenské múzeum) zu Košice deckte hier in den vergangenen Jahren unter der Leitung von J. Pastor einen Teil eines ausgedehnten Hockergräberfeldes ab (46 Gräber), welches der erwähnte Forscher in die Stufe BA₁–BA₂ datierte und welches zusammen mit dem Grabfeld in Košťany (J. Pastor ergrub hier 18 Gräber) und Perin (vernichtetes Grabfeld) seiner Ansicht nach der Niederschlag einer selbständigen ostslowakischen Gruppe — der Košťany-Kultur — ist. An der Entstehung dieser Kulturgruppe beteiligten sich nach Ansicht J. Pastors neben heimischen Verbänden hauptsächlich die schnurkeramischen, und durch Vermittlung der Nagyréver Kultur die Glockenbecherkultur. Die Košťany-Kultur hält er ausser der Nagyréver und noch weiterer Kulturen auch mit der Nitra-Gruppe für zeitgleich.³²

Rückschlüsse über Beziehungen der ostslowakischen Gräberfelder der Košťany-Gruppe zum Veselé-Typ können auf Grund der gemeinsamen Grabsitte und mancher Fundgattungen gemacht werden (Silexspitzen, Knochenperlen, Spaltindustrie). Besonders hervorzuheben ist von Tonware in diesem Zusammenhang einzig der Scherbenfund aus Všechsvätých, um den es sich hier ja hauptsächlich handelt. Es ist das Fragment eines grösseren ockerfarbenen dünnwandigen Gefässes aus sandigem Ton; der Hals war leicht einschwingend, der Bauchteil wahrscheinlich ziemlich gewölbt. Der Hals dieses (henkellosen?) Gefässes wies vier horizontale doppelte Schnurreihen auf und von der Schulter führten ähnliche Doppelreihen in vertikaler Richtung hinunter (Abb. 11). Dieser beachtenswerte schnurkeramische Fund stammt aus der Verschüttungsschicht des Grabes 47/62. Das übrige Grabinventar bestand aus einer konischen Tasse, einem bronzenen Randleistenbeil, Dolch, Spirälrohrchen und einer Ahle. Ob das erwähnte Gefässbruchstück als Grabbeigabe zu betrachten ist, also als ein mit dem übrigen Grabinventar zusammenhängender und zeitgleicher Fund, oder als ein altertümlischeres, nur zufällig in die Verschüttungsschicht hinein-

geworfenes Stück aus der Nachbarschicht, lässt sich nicht mit Bestimmtheit sagen. In diesem Zusammenhang sei bloss erinnert, dass J. Vladár auf dem Branč Gräberfeld der Nitra-Gruppe ein beabsichtigtes Abstellen von Gefäßbruchstücken in die Verschüttungsschicht der Gräber festgestellt hat.³³

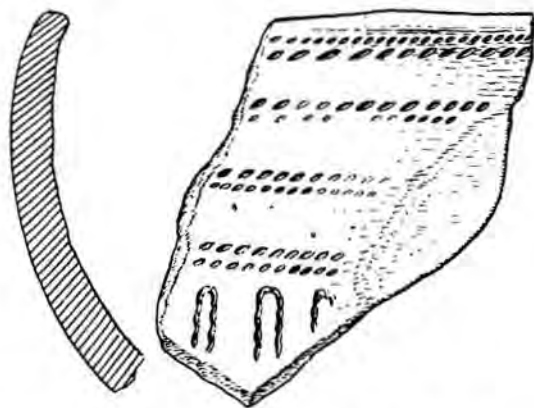

Abb. 11. Všehsvätých, Gemeinde Valaliky, Bez. Košice. Gräberfeld der Košťany-Gruppe. Scherbe aus der Verschüttungsschicht des Grabes 47/62 (Ostslowakisches Museum, Košice).

Výčapy-Opatovce, Bez. Nitra

Das ausgedehnte Skelettgräberfeld, auf dem das AI der SAW in den J. 1951–1955 rund 300 Gräber abgedeckt hat und welches A. Točík die Anregung zur Verfolgung und Gliederung der Nitra-Gruppe gab, verbindet mit dem Gräberfeld von Veselá hauptsächlich Bestattungsritus, Knochenperlen, Kupferringe, Silexpeilschneiden, Spaltwerkzeuge und die schnurverzierten Gefäße, von denen vor allem die Krüge ziemlich verlässlich von den Formen des Veselá-Typs abgeleitet werden können. Bei der Gestaltung der Keramik aus Výčapy-Opatovce, also Keramik der Nitra-Gruppe, schreibt A. Točík den grössten Anteil Einwirkungen der Nagyrév Kultur zu.³⁴

Mähren

Alle gegenwärtig bekannten mährischen Funde, die mit dem Gräberfeld von Veselá art- und zeitgleich sind, stammen aus Grabfunden und konzentrieren sich im Marchtal. In der Literatur wurden sie vom Grossteil der Autoren mit der schnurkeramischen Zlota-Gruppe in Zusammenhang gebracht.³⁵

Hulín, Bez. Kroměříž

Nordwestlich von der Gemeinde wurde 1959 ein Grab mit einer Hockerbestattung (Blickrichtung nach Süden) gestört, die als Beigabe eine Hammeraxt mit breitem gerundetem Nacken und einen Krug mit schwach ausladendem Hals hatte. Der Hals des Kruges wies eine Verzierung dreifacher Schnurlinien auf. Das Grab reichte Z. Trnávčková zur schnurkeramischen Kultur.³⁶ Die Verzierung dreifacher Schnurlinien auf dem Halse hat von mährischen Funden ausser dem Huliner Fund nur eine Tasse aus Uherský Ostroh (Taf. IX: 7).

Sady (früher Derfle), Bez. Uherské Hradiště

Auf der Flur Kotvice ergrub 1938 in der angeführten Gemeinde A. Horsák sechs Hockergräber mit der Ausbeute von vier Gefässen, zwei kupfernen(?) Armingen, einem Knochenpfriem, Flintmesser, einer Silexpeilschuppe und einem Wildschweineckzahn. In den Gräbern 1, 4 und 6 lagen Rechthocker mit der Orientierung W–O und der Blickrichtung nach Süden. Das Skelett des Grabes 1 und der Schädel im Grab 6 wiesen braune Färbung auf.³⁷ Von den Funden erhielten sich im Slováké muzeum zu Uherské Hradiště folgende Funde:

Graubraune Tasse mit leicht einschwingendem Hals und kugeligem Bauchteil mit schwach ausgeprägter Standfläche. Hals mit horizontalen und Bauchteil mit vertikalen Schnurleisten verziert; auf dem Henkel zwei Schnurleisten, die auf den Gefässunterteil übergehen; H. 7 cm, Mdm. 7,8 cm, Stfl. 5 cm; Inv. Nr. 2551 (Taf. IX: 4). Die Tasse stammt aus Grab 2.

Tasse von ähnlicher Form und Farbe, ziemlich ergänzt, verziert wie die vorige, nur anstatt einfacher Linien doppelte Schnurleisten; H. 7 cm, Mdm. 7,8 cm, Stfl. 3,1 cm; Inv. Nr. 2552 (Taf. IX: 3). Aus Grab 3.

Graubraune halbkugelige Tasse mit massivem Bandhenkel, aus grobkörnigem Material; H. 5 cm, Mdm. 9–9,5 cm, Henkelbreite 2,5 cm, Dicke der Wände 0,6–0,7 cm; Inv. Nr. 2553 (Taf. IX: 8). Aus Grab 1.

Knochenpfriem; L. 8 cm; Inv. Nr. 2555 (Taf. IX: 10). Aus Grab 1.

Flacher, durch und durch patinierter Armreif mit verjüngten Enden; Dm. 6,1 × 5,3 cm; Inv. Nr. 2556 (Taf. IX: 6). Aus Grab 4.

Vollkommen von Patina durchdrungener Armreif, ein Ende jäh verjüngt, zugespitzt, das andere abgebrochen; Dm. ca. 4,6 cm; Inv. Nr. 2557 (Taf. IX: 2). Aus Grab 4.

Strážnice, Bez. Hodonín

Im Museum von Strážnice befindet sich ein Tassentorso, der nach J. Skácel aus dieser Gemeinde oder ihrer nächsten Umgebung stammt (Sudoměřice?).³⁸ Das Gefäss hat einen schwach einschwingenden Hals und kugelige Unter- und Hals mit schwach ausgeprägter Standfläche. Hals, Bauchteil und Henkel mit einfachen Schnurleisten verziert, über den Henkel führen zwei Schnurleisten direkt bis zum Gefässboden hinunter; Farbe gelb, Material sandiger Ton; H. 6 cm, Mdm. 7,2 cm, Bdm. 8,8 cm, Stfl. 5 cm, Wanddicke 0,2–0,3 cm (Taf. IX: 9).

Sudoměřice, Bez. Hodonín

In der Sandgrube auf einer Anhöhe nordwestlich der Gemeinde stiessen Arbeiter 1957 auf fünf Hockergräber mit der Orientierung W–O und der Blickrichtung der Skelette nach Süden. Beigabe dreier Gräber war Tonware. Grab 3 lieferte ausser einer schnurverzierten Tasse auch eine Armschutzplatte und Grab 4 ausser einer schüsselartigen Tasse mit undeutlichen Anzeichen eines Schnurabdruckes auf dem Halse auch Kupferdrahtschmuck (Halsband, Armreif und Ohringe an einem Ende weidenblattartig breitgehämmert). Auf Grund der Tasse aus Grab 3 weist V. Šikulová das Grabfeld zur Zlota-Kultur.³⁹ Eine ähnliche Tasse von braungrauer Farbe fand sich seit langem in Sudoměřice⁴⁰ und es darf angenommen werden, dass sie aus demselben Grabfeld stammt wie die erwähnten Funde. In dem Grab, in welchem sie zum Vorschein kam, war auch eine dunkelgraue flache facettierte Steinaxt mit Querschneide.⁴¹ Ausmasse der Tasse: H. 7,2 cm, Mdm. 8,4 cm, Bdm. 9,6 cm.

Stfl. 4,2 cm (Taf. IX: 1). Die Axt ist 14,7 cm lang und 5,2 cm breit (Taf. IX: 5).⁴²

Uherské Hradiště

Im Slovenské muzeum zu Uherské Hradiště liegt der Unter- teil eines dunkelgrauen, gut gebrannten schnurverzierten Gefässes aus sandigem Material; H. des Torsos 7,7 cm, Stfl. 5,5 cm; Inv. Nr. 2564 (Taf. IX: 11). Nach Informationen von F. Kalousek handelt es sich um ein Gefäss, das im Flussbett unterhalb des Sokol-Gemeinschaftshauses gefunden wurde.⁴³

Uherský Ostroh (?), Bez. Uherské Hradiště

Das Museum zu Staré Město gewann 1942 aus der Sammlung von F. Myklik eine schnurverzierte Tasse, deren nähere Umstände nicht bekannt sind.⁴⁴ A. Zelutius schrieb mir (1949) von ihr, dass sie vielleicht aus Staré Město stammt, aber dass auch Ostrožská Nová Ves oder Bzenec – Písek nicht ausgeschlossen sind. Nach F. Kalousek ist Uherský Ostroh der Fundort der Tasse. Ziemlich verlässlich kann angenommen werden, dass es sich um einen Grabfund handelt. Die Tasse ist graubraun, stellenweise hellbraun, der Hals einschwiegend, der Bauch kugelig, die Standfläche un- deutlich ausgeprägt und der Henkel mit einer Längsrippe verstärkt; der Hals mit Bändern dreifacher Schnurlinien ver- ziert; H. 7,6 cm, Mdm. 9,4 cm, Bdm. 9,6 cm, Stfl. 4,6 cm, Wanddicke 0,4 cm (Taf. IX: 7).⁴⁵

Vitčice, Bez. Prostějov

Im Museum von Přerov liegt nach einer Eintragung im Archiv des AI der ČSAW zu Brno (Nr. 927/48) ein Bronze- schläfenring, dessen Draht zum Grossteil weidenblattförmig ausgehämmert ist; Dm. 3,5 cm; Inv. Nr. 5666 (Abb. 12). Die näheren Fundumstände des Schläfenringes sind nicht bekannt, doch scheint es ziemlich gewiss zu sein, dass er mit einem Grabfund zusammenhängt.⁴⁶

Südpolen und Westukraine

Der Fundstellenbereich schnurverzierter Tassen des Karpatenvorlandes erstreckt sich ungefähr zwi- schen dem oberen Oder- und Dnjestrta!, auf dem Gebiet Kleinpolens und der Westukraine, an der Peripherie der letzten Ausläufer der Karpaten. Ana- loge Funde zum Material aus dem Gräberfeld von Veselé sind von dort nicht nur aus Gräbern be- kannt (im Westen aus Flachgräbern und im Osten überwiegend aus Hügelgräbern), sondern auch aus Siedlungen. Die schnurverzierten Tassen weisen auch im Karpatenvorland mehrere Varianten auf. Verstreute Fundstellen dieses Typs der späten Schnurkeramik erscheinen hier an der Wende des Äneolithikums und der Frühbronzezeit. Im polni- schen Gebiet konzentrieren sie sich grösstenteils im nordöstlichen Teil Kleinpolens und auf ukrai- nischem Gebiet hauptsächlich im Flussgebiet des oberen Dnjestr.

Die bisherigen Funde schnurkeramischer Tassen aus dem Karpatenvorland hat grösstenteils bereits J. Machnik in seinen Arbeiten zusammenge- fasst; er berührt darin sozusagen alle diesbezüglichen bedeutenderen polnischen, teilweise auch

ukrainischen und einige mährisch-slowakischen Funde. Die in Frage kommenden Gefässe nennt er mit Rücksicht auf die ziemlich grosse geogra- phische Verbreitung ihrer Fundstellen *Henkel- tassens des Chlopice-Veselé-Typs*.⁴⁷ I. K. Sveš- nikov bezeichnete die Funde dieser Schöpfkel- len als *Veselé-Počapy-Typ*.⁴⁸

Abb. 12. Vitčice, Bez. Prostějov. Bronzener Schläfen- ring (Museum in Přerov).

In der Übersicht der wichtigsten Funde, die ich nachfolgend dargeboten habe, stützte ich mich — hinsichtlich des polnischen Gebietes — zum Gross- teil auf die Arbeiten J. Machniks, und in bezug auf das westukrainische Gebiet, vor allem auf die wertvollen und detaillierten Informationen, welche mir mit einer ungewöhnlichen Bereitwillig- keit I. K. Svešnikov gegeben hat; ihm ver- danke ich auch die Zeichnungen und Photographien der Funde, wie auch Hinweise auf die betreffende Literatur.

Polen

Beszoła, Gemeinde Oleśnica, Bez. Busko Zdrój

Tasse mit Zylinderhals, kugeligem Bauch und Bandhenkel; auf dem Halse horizontale, von dort bis zum Boden schräge doppelte Schnurlinien, Grabfund.⁴⁹

Tasse mit konisch der Mündung zu sich verjüngendem Hals, kugeligem Bauch und Bandhenkel; auf dem Halse hor-izontale, von dort hinunter vertikale kräftige doppelte Schnurlinien (Abb. 13: 3), Grabfund.⁵⁰

Brzezinko, Bez. Lubaczów

Nach J. Machnik ähneln formenkundlich die Ge- fässe dieser Lokalität der westukrainischen Tonware (Krasov, Kavsko, Lotatniki). Sie fanden sich in kleinen Gruben, etwa Grabgruben.⁵¹

Dzierżno, Bez. Gliwice (Oberschlesien)

Weich profilierte Tasse; auf dem Halse horizontale, von dort hinunter doppelte Schnurlinien.⁵²

Folwark, Bez. Opole

Im schlesischen Museum zu Opole befindet sich aus die- ser Lokalität eine S-förmig profilierte Tasse, deren Hals mit horizontalen, der Bauchteil und wahrscheinlich auch der Hen- kel mit vertikalen Schnurlinien verziert ist. Farbe braun- grau, Oberfläche glatt; H. 12 cm (Abb. 13: 5); 1961 bei Sandgrabungen gefunden.⁵³

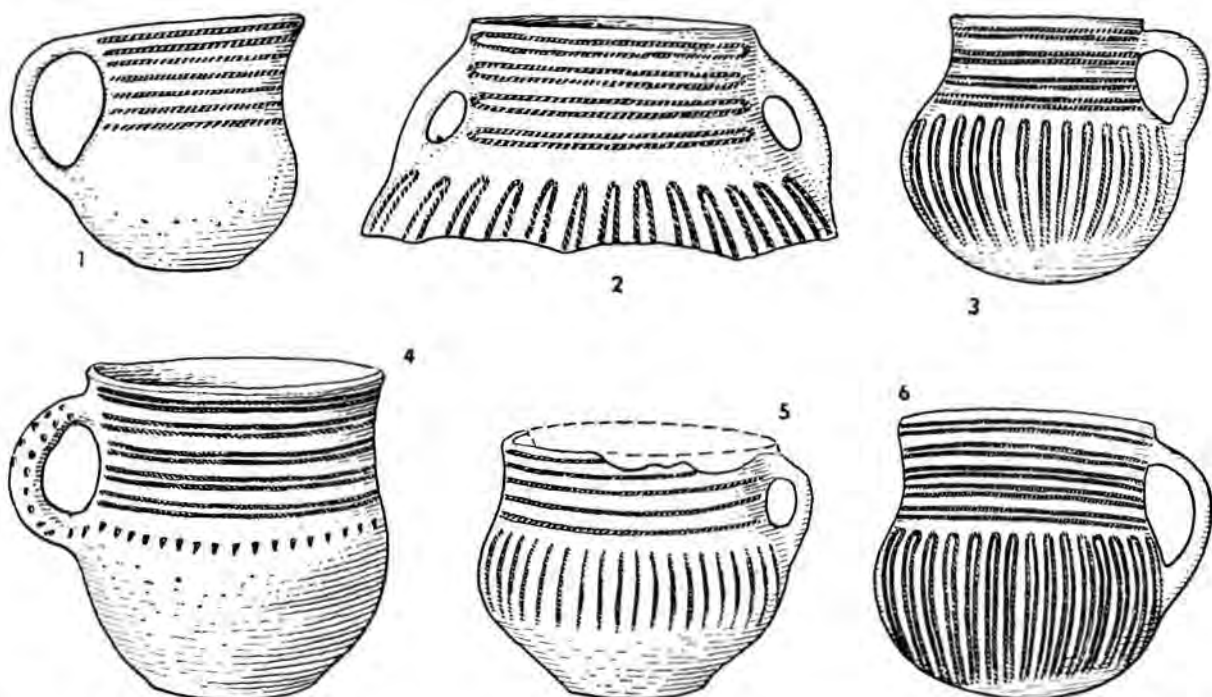

Abb. 13. 1 — Złota (?), Bez. Sandomierz; 2 — Orzelec Mały, Gemeinde Lubnica, Bez. Busko Zdrój; 3 — Beszowa, Gemeinde Oleśnica, Bez. Busko Zdrój; 4 — Złota, Bez. Sandomierz; 5 — Folwark, Bez. Opole; 6 — Grabowa, Gemeinde Lubnica, Bez. Busko Zdrój. (1, 4 — PAN, Instytut historii kultury materialnej, Pracownia neolitu, Warszawa; 2, 3, 6 — nach L. Kozłowski; 7 — Schlesisches Museum, Opole.)

Grabowa, Gemeinde Lubnica, Bez. Busko Zdrój

Tasse mit leicht einschwingendem Zylinderhals und kugeligem Unterteil; Hals und Bauchteil mit doppelten Schnurlinien verziert (Abb. 13: 6). Grabfund.⁵⁴

Doppelkonische Tasse mit leicht einschwingendem Ober-
teil, verziert mit dreifachen Schnurabdrücken. Grabfund.⁵⁵

Chłopice, Bez. Jarosław

Bruchstücke von Henkeltassen mit leicht ausladendem Hals und gerundetem Körper; auf dem Halsteil horizontale und auf dem Bauchteil vertikale Schnurlinien. Wahrscheinlich aus einem vernichteten Grab.⁵⁶

Iwanowice, Bez. Miechów

Henkelloses schüsselartiges Gefäß mit schwach ausladendem Hals; verziert mit dreifachen umlaufenden Schnurlinien.⁵⁷

Marcinkowice, Bez. Nowy Sącz

Fragmente schnurverzierten Kruges dieser Lokalität stammen wahrscheinlich aus einem vernichteten Grab.⁵⁸

Mierzanowice, Bez. Opatów

Breitere profilierte Tasse mit konischem Unterteil und ausgeprägter Standfläche. Hals und Unterteil mit dreifachen Schnurlinien verziert.⁵⁹

Mokre, Bez. Zamość

Kugelige Tasse mit niederem, schwach ausladendem Hals; Bauchteil, Hals und Henkel mit doppelten Schnurlinien verziert.⁶⁰

Orzelec Mały, Gemeinde Lubnica, Bez. Busko Zdrój

Unterteil einer doppelhenkeligen Kugelamphore mit Zylinderhals; Hals mit horizontalen, Bauchwölbung mit vertikalen doppelten Schnurlinien verziert (Abb. 13: 2). Siedlungsfund.⁶¹

Pobiednik Wielki, Bez. Proszowice

Doppelkonischer Krug mit schwach ausladender Mündung; Oberteil mit dreifachen umlaufenden Schnurlinien verziert.⁶² Er stammt aus dem Skelettgrab eines enthaupteten Kindes. T. Sulimirski wies das Grab in die schnurkeramische Kraków-Miechów-Gruppe. Das Grab befand sich auf einem Mahlstein am Boden eines Halbgrubenhauses und enthielt ausser dem Krug noch Silexzeugnisse (z. B. eine Pfeilspitze mit Dorn) und Tierknochen.⁶³

Sobów, Bez. Tarnobrzeg

Im Museum von Sandomierz sind Denkmäler untergebracht, die aus mehreren Gräbern eines in Sobów abgedeckten Gräberfeldes der Tomaszów-Kultur stammen. Am bedeutendsten ist für uns von den Funden das Inventar aus Grab III; es besteht aus Tasse, Muschelbands, zwei Anhängern aus Wildschweineckzähnen und einem Silexwerkzeug. Die Tasse mit leicht einschwingendem Oberteil, ausgeprägter Standfläche und Bandhenkel hat auf dem Halse zwei umlaufende doppelte Schnurlinien, am unteren Halsansatz eine Grübchenreihe, auf dem Henkel drei doppelte Schnurlinien; H. 7,4 cm. Zu erwähnen sind von den übrigen Funden des Gräberfeldes ein kupferner(?) Schläfenring, dessen grösserer Teil zu einem schmalen Weidenblatt breitgehämmert ist, Knochenperlen mit Aufteilungsplättchen und Fayenceperlen.⁶⁴

Strzyżów, Bez. Hrubieszów

Keramik aus einem Hundegrab:⁶⁵ Profilierte Tasse mit Schnurlinien auf dem Halse und schrägem Kerbband auf dem Bauchteil;⁶⁶ doppelhenkelige Amphore mit Zylinderhals und kugeligem Körper; auf dem Halse doppelte Schnurlinien und auf dem Bauchteil vertikale Riefen.⁶⁷

Święcice, Bez. Miechów

Schüsselartige Tasse; Hals mit horizontalen und Bauchteil mit vertikalen doppelten Schnurlinien verziert. Aus dem

Grab, dem sie entstammt, kam auch eine Miniatur-Armschutzplatte und Kupferzierat zutage.⁶⁸

Wierzbniak, jetzt Starachowice (Bezirksstadt)

In einem 1921 von L. Sawicki abgedeckten Brandgrab fand sich eine dem Gefäß aus Dzierżno ähnliche Tasse, eine Steinaxt und neun herzförmige Silexspitzen.⁶⁹

Złota, Bez. Sandomierz

Beutelförmige Tasse mit höherem, schwach einschwingendem Hals, leicht abgesetzter Standfläche und massivem Bandhenkel; Hals mit doppelten Schnurlinien, Schulter und Henkel mit dreieckigen Einstichen verziert (Abb. 13: 4). Aus Grab 296.⁷⁰

Złota (?), Bez. Sandomierz

Tasse mit schräg zum Henkel sich senkender Mündung, höherem einschwingendem Hals, kugeligem Unterteil und abgesetzter Standfläche; Hals mit Schnurlinienpaaren verziert (Abb. 13: 1). Nach dem Charakter des Materials und der Herstellungstechnik schliesst Prof. Z. Podkowińska, dass das Gefäß etwa aus Złota stammen dürfte.⁷¹

Nach J. Machnik gehören zu Keramikfundstellen des Typs Chłopice—Veselé z. B. auch folgende: Kolonia Piaseczno (Bez. Lubliniec), Zdżiszowice (Bez. Strzelce),⁷² Tarnogóra (Bez. Krasnostaw), Suków (Bez. Kielce), Pradla (Bez. Olkusz), Bonowice (Bez. Włoszczowa), Piaseczno (Bez. Tarnowskie Góry), Kolonia u. a.⁷³

Ukraine

Balič, Gebiet Lvov

Im Historischen Museum zu Lvov befindet sich von diesem Fundort, wie mich I. K. Svešnikov aufmerksam gemacht hat, ein grauer Krug mit höherem, leicht einschwingendem Hals, konischem Unterteil und randständigem, zur Bauchwölbung führendem Bandhenkel; Hals und Henkel mit horizontalen Schnurlinienpaaren verziert; H. 8,8 cm, Mdm. 8 cm, Stfl. 3,8 cm (Taf. X: 12).⁷⁴ Der Krug stammt aus dem Skeletthügelgrab IV, das 1902 von A. Chizzol durchgraben worden ist. Auf der Fundstelle lagen in zwei Gruppen 19 Hügelgräber,⁷⁵ eines von ihnen reichte J. Pasternak auf Grund seines Bronzeinventars zum Bereich der Aunjetitzer Kultur.⁷⁶

Beremiany, Gebiet Ternopol

Nach Mitteilungen von I. Svešnikov ist von dieser Lokalität im Archäologischen Museum zu Kraków ein doppelkonischer Krug untergebracht, dessen Oberteil mit drei horizontalen dreifachen Schnurlinien verziert ist; die Mündung leicht ausladend, der Henkel unterrandständig. Aus einem 1877 abgedeckten Steinpackungsgrab stammend.⁷⁷

Čížikov, Gebiet Lvov

Im J. 1955 stiess man bei der Abdeckung des reichen Grabes der Lipica-Kultur in seiner Nähe auf ein gestörtes frühbronzezeitliches Skelettgrab der schnurkeramischen Kultur. Ausser schlecht erhalten menschlichen Skelettresten wurden aus ihm eine Tasse (Taf. X: 6), zwei weidenblattförmige Kupferschlafenringe (Taf. X: 4, 5) und ein 10,8 cm langes Silexgerät mit Kantenretusche geborgen (Taf. X: 3).⁷⁸

Da Gräber dieses Typs in der Umgebung von Lvov eine gebräuchliche Erscheinung sind, gibt M. Smiško zu, dass über ihm ursprünglich eine Hügelerschüttung gewesen sein dürfte. Das erwähnte römerzeitliche Hauptlingsgrab ist seiner Ansicht nach in die urzeitliche Hügelerschüttung eingetieft worden.⁷⁹

Dedilov, Gebiet Lvov

Nach I. K. Svešnikov gehört zu Funden des Typs

Veselé—Počapy eine Schöpfkelle, die 1897 bei der Grabung von Prof. Siemiradzki in Dedilov gefunden worden ist. Das Gefäß ist verschollen, es stammte aus einem Grab, dessen nähere Fundumstände nicht erfasst worden sind. Es war eine kugelige Tasse mit konisch sich verjüngendem Oberteil und horizontalen Schnurlinien auf dem Halse.⁸⁰

Jaktorov (jetzt Jasenevka), Gebiet Lvov

Im J. 1932 durchgrub J. Pasternak im dortigen Wald Javorina drei Hügelgräber und im Walde Močari ein viertes. Hügel 3 war fundleer, er dürfte eine natürliche Erhebung gewesen sein. Mit Rücksicht darauf, dass Tasse und Krug dieses Fundortes zu den ausgeprägtesten, in diesem Beitrag verfolgten Keramikformen gehören, habe ich nachfolgend in Kürze den Inhalt aller drei untersuchten Hügelgräber angeführt, die nach J. Pasternak in die erste Bronzezeit gehören.⁸¹

Hügel 1. Dm. 15 m, H. 1,4 m. In der Hügelerschüttung kamen ausser Lehmbrandbrocken und einer Feuerstelle ein Silexmesser (Taf. X: 2)⁸² und Stichel zutage. Im südöstlichen Teil unter der Anschüttung lag auf der Sohle einer unregelmässigen Grabgrube ein Rechtshocker mit dem Kopf nach Osten und dem Gesicht nach Norden gerichtet. Am Finger der rechten Hand stak ein Bronzefingerring, dessen zurückgebogenes Ende schildchenartig zusammengerollt ist. Aus dem Hügel stammt auch eine Scherbe, die nach J. Pasternak verlässlich zur Aunjetitzer Kultur gehört.

Hügel 2. Dm. 10 m, H. 1,35 m, ohne Grabs Spuren, das Skelett etwa vermodert. 155 cm unter der Hügelspitze eine Tasse mit einschwingendem Hals, kugeligem Bauch und Bandhenkel; Farbe braungrau, der Bruch schwarz; Hals mit horizontalen und Bauchteil mit vertikalen Schnurlinien; auf dem Henkel etwa 1 cm vom Rand beginnend, drei ähnliche Schnurlinien; H. 7,9 cm, Mdm. 6,4 cm, Bdm. 8,8 cm (Taf. X: 1).⁸³

Hügel 4. Dm. 18 m, H. 0,80 m. In der Aufschüttung verstreute Holzkohlestückchen und eine mit Holzkohlestückchen vermengte Aschenstrasse. Bei dieser Feuerstelle fand sich ein Krug und bei ihm ein Silexschaber mit beidseitiger Retusche. Nach dem weisslichen Lehm, der den Fund überdeckte, räumt J. Pasternak ein, dass es sich hier um Skelettsuren handeln könnte. Der Krug hat einen Zylinderhals, kugeligen Bauchteil und Bandhenkel; der Hals mit doppelten Schnurlinien verziert, der Henkel mit zwei ähnlichen Linien; H. 8,3 cm, Bdm. 8,6 cm (Taf. X: 8).⁸⁴

Kavsko, Gebiet Lvov

I. K. Svešnikov hat mich aufmerksam gemacht, dass die Gefässe dieser Lokalität Analogien zur Schüssel aus Kolpec (siehe tiefer) aufweisen; sie stammen aus einer Siedlung, die 1956—1957 von der Archäologischen Karpaten-vorland-Expedition abgedeckt worden ist (K. V. Bernjakovič).⁸⁵

Kolokolin, Gebiet Ivanovo-Frankovsk (früher Stanislav)

Profilierte Tasse mit Bandhenkel, Hals und Henkel mit doppelten Schnurlinien verziert; H. 5,5 cm.⁸⁶

Kolpec, Gebiet Lvov

Im Historischen Museum zu Lvov ist von hier eine zylindrische henkellose Schüssel von graugelber Farbe untergebracht; leicht einschwingender Oberteil, kugeligem Unterteil, unterhalb der Mündung mit horizontalen Schnurlinien verziert; H. 10 cm, Mdm. 16 cm; Inv. Nr. A-1557 (Abb. 14: 1).⁸⁷ Nach Mitteilungen von I. K. Svešnikov stammt sie aus dem Hügel VIII mit Hockerbestattung, aus der Aus-

grabung T. Sulimírskis im J. 1932. Ein anderes dort abgedecktes Hügelgrab (V) lieferte Fayenceperlen.⁸⁸

Krasov, Gebiet Lvov

Im Historischen Museum zu Lvov befindet sich aus dieser Lokalität eine graubraune unverzierte Tasse mit Zylinderhals, kugeligem Bauteil und glatter Oberfläche; H. 9,3 cm, Mdm. 8,2 cm, Stfl. 4,5 cm; Inv. Nr. III-1624 (Abb. 14: 4). Nach I. K. Svešnikov ist es ein Fund aus

Schulter ein geritztes Fischgratenmuster; Oberfläche graugelb und glatt; H. 10 cm, Mdm. 8,5 cm, Stfl. 6,5 cm; Inv. Nr. A-4133 (Abb. 14: 3).⁹¹ Das Gefäß steht der Keramik aus den ostslowakischen Hügelgräbern nahe.⁹² Nach I. K. Svešnikov stammt es aus Hügel 1, welcher auch eine Quarzaxt geliefert hat.⁹³ Über die eigentlichen Bestattungen in den Hügeln, aus denen die beschriebenen Funde stammen, liegen keine Angaben vor.

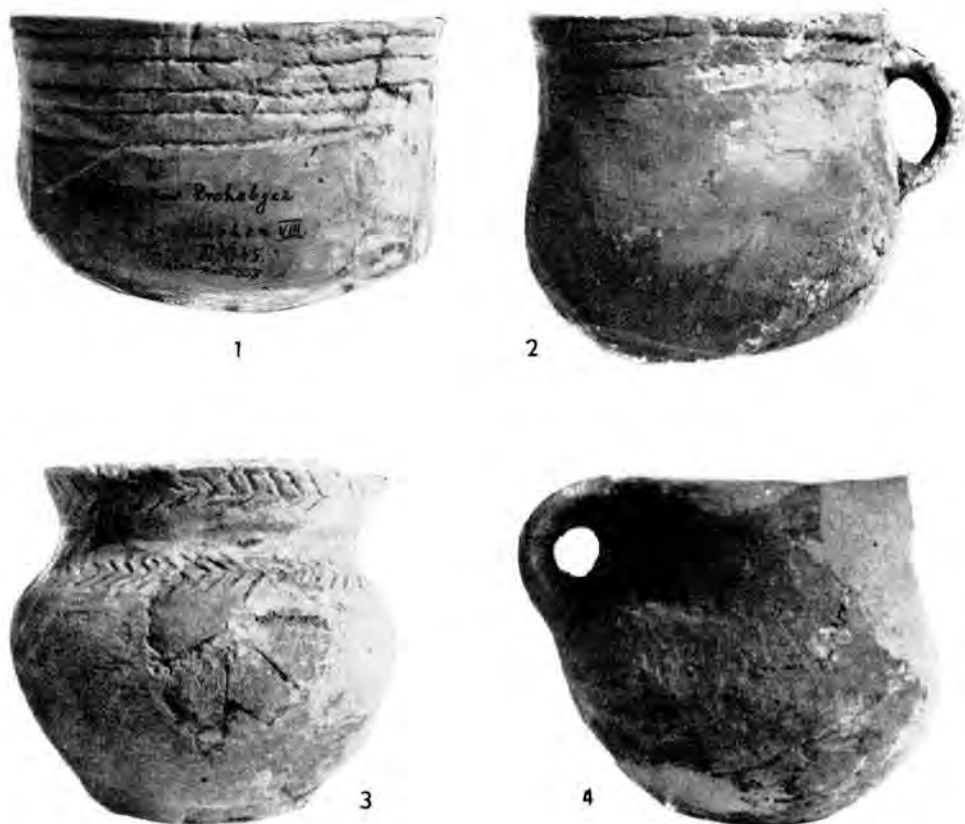

Abb. 14. 1 — Kolpec, Gebiet Lvov; 2, 3 — Lotatniki, Gebiet Lvov; 4 — Krasov, Gebiet Lvov. (Staatliches historisches Museum in Lvov.)

der Grabung T. Sulimírskis (1934) auf einem Hügelgräberfeld der Komarov-Kultur (aus Hügel 3).⁸⁹

Krylos, Gebiet Ivanovo-Frankovsk (ursprünglich Stanislav)

Nach I. K. Svešnikov gehört aus dieser Gemeinde zum Fundbereich des Veselé—Počapy-Typs ein bisher nicht-veröffentlichtes Gefäß; seine näheren Fundumstände sind nicht bekannt, aufbewahrt im Gebietsmuseum zu Ivanovo-Frankovsk (vorher Stanislav).

Lotatniki, Gebiet Lvov

Das Historische Museum zu Lvov gewann von hier nach Bericht I. K. Svešnikovs zwei Gefäße. Sie stammen aus 1931 abgedeckten Hügelgräbern.

Beutelförmige Tasse von Sepia-Farbe, mit leicht einschwingendem Hals, gerundetem Unterteil, Bandhenkel und rauher Oberfläche; zum Grossteil ergänzt, unter dem Rand mit drei, auf dem Henkel mit zwei Schnurlinien verziert; H. 12,5 cm, Mdm. 13 cm; Inv. Nr. A-4104 (Abb. 14: 2; Abb. 15).⁹⁰

Henkelloses amphorenförmiges Gefäß mit Trichterhals und kugeligem Bauch; unter der Mündung und auf der

Peredivanie, Gebiet Ivanovo-Frankovsk (früher Stanislav)

Zwei weidenblattförmige Bronzeschlafenringe mit Längsrippe, zwei Paar Drahttringe mit einem zurückgebogenen Ende und ein Knochenrädchen — aus einem Skelettgrab, das von J. Pasternak zur Aunjetitzer Kultur gewiesen wurde.⁹¹

Počapy, Gebiet Lvov

Im Historischen Museum zu Lvov liegt von hier eine profilierte Schöpfkelle mit einem Band vertikaler Kerben auf der Bauchwölbung. Nach Informationen von I. K. Svešnikov stammt der Fund höchstwahrscheinlich aus einem Gräberfeld der schnurkeramischen Kultur, auf dem J. Pasternak 1931 drei Flachgräber mit Hockerbestattungen und Bronzeinventar — seiner Ansicht nach von Aunjetitzer Prägung — abgedeckt hat. Aus Grab 1 stammt ausser anderem Zierat auch ein kleiner weidenblattförmiger Ring.⁹⁵ J. Kozłowski hat, auf dieses Gräberfeld gestützt, in die Literatur die Bezeichnung frühbronzezeitliche Počapy-Kultur eingeführt.⁹⁶

J. Machnik führt aus Počapy einen Krug an, der auf Hals und Bauchwölbung mit locker verteilten Schnur-

linien verziert ist.⁹⁷ Er stammt wohl auch aus dem erwähnten Gräberfeld.

Ripnev, Gebiet Lvov

Nach einem Hinweis von I. K. Svešnikov befindet sich im Institut für soziale Wissenschaften der Universität zu Lvov aus dieser Lokalität ein schwarzer, braun gefleckter Krug mit doppelten Schnurlinien auf dem Halse und einem Band vertikaler Kerben auf der Bauchwölbung und mit abgebrochenem Henkel (H. 8,3 cm, Mdm. 9 cm, Stfl. 4,3 cm; Taf. X: 11), ferner zwei grosse weidenblattförmige Schläfenringe mit Längesrippe (Taf. X: 9, 10). Es ist das Inventar eines Flachgrabes mit Hockerbestattung mit Situierung des Kopfes nach Osten; das Grab wurde 1958 von V. D. Baran abgedeckt⁹⁸ und gehört nach I. K. Svešnikov in den Bereich der Strzyżów-Kultur.

Torčín, Wolhynien-Gebiet

Nach Informationen I. K. Svešnikovs befindet sich im Museum von Luck aus der angeführten Gemeinde eine bisher nicht publizierte Schöpfkelle (Ausgrabung von J. Fitzke im J. 1937),⁹⁹ die dem Gefäss aus Ripnev nahesteht, sie kam im Grab 4 auf einem Flachgräberfeld zutage, das nach I. K. Svešnikov, wie auch T. Sulimirski¹⁰⁰ und J. Głosik¹⁰¹ zur Strzyżów-Kultur gehört. Nach Bericht I. K. Svešnikovs weisen auch die Ringe dieses Gräberfeldes Analogien zu den Funden aus Ripnev auf.

Ulvovok, Gebiet Lvov

Nach Mitteilungen von I. K. Svešnikov befindet sich im Historischen Museum zu Lvov aus dieser Lokalität eine profilierte Tasse mit Bandhenkel, schwarzer polierter Oberfläche, horizontalen Schnurlinien auf dem Halse und vertikalen auf dem Bauchteil und Henkel; H. 7,5 cm, Mdm. 8,5 cm; Inv. Nr. A-1495 (Taf. X: 7).¹⁰² Sie stammt aus Ausgrabungen T. Sulimirskis in den 30er Jahren auf einer schnurkeramischen Siedlung, die I. K. Svešnikov in den Bereich der Strzyżów-Kultur weist.

Velikaja Plavuča, Gebiet Ternopol

Nach Informationen I. K. Svešnikovs gehört zu Funden des Veselč-Počapy-Typs eine Schöpfkelle, die bei einer Ausgrabung T. Sulimirskis (1937) in einem Hockergrab mit Hügelschüttung gefunden wurde. Deponiert ist sie im Archäologischen Museum zu Kraków. Das Gefäss hat Zylinderhals, konischen Unterteil und auf dem Ober- teil dreifache Schnurlinien.¹⁰³

3. Ritus des Gräberfeldes von Veselč

Es war ein Flachgräberfeld. Die Gräber respektierten sich gegenseitig, weshalb wohl angenommen werden darf, dass jedes von ihnen mit einem kleineren Grabhügel kenntlich gemacht war, jedoch nicht mit einer Hügelschüttung. Das Gräberfeld nimmt, wie der Lageplan (Abb. 4) zeigt, eine ovale, 40 m lange und 15 m breite Fläche ein, deren Längsachse sich in der Richtung W—O erstreckt. Die Streuung der Gräber war unregelmässig. Geseondert lagen, u. zw. im Randteil des Gräberfeldes, bloss zwei Gräber, die übrigen bildeten ungefähr vier Gruppen, von denen die zweite von Osten die grösste war (21 Gräber). Durch einen breiteren freien Raum war bloss die westlichst vorgeschobene Gräbergruppe (4 Gräber) von der benachbarten, also der zweiten von Westen (6 Gräber), geseondert. In der östlichsten Gruppe waren 5 Gräber.

Die Grabgruben hatten überwiegend ovale, rechteckige und trapezförmige Grundrisse. Das Gräberfeld war an einer Stelle ohne jegliche urzeitliche Besiedlungsspuren angelegt; die zusammenhängende Humusdecke, welche die Verschüttungsschicht der Gräber überlagerte, war fundleer. Nur in Ausnahmefällen waren die Gräber derart seicht unter der Oberfläche (an der Grenze zwischen Humusdecke und gelber Lehmschicht) eingetieft, dass ihre Gruben nicht erfasst werden konnten. Grösstenteils waren sie in die gelbe Lehmunterlage eingegraben. Hier liessen sich die Grabgruben verfolgen und ihre Tiefe betrug in der Lehmschicht 10—45 cm, tiefer lag die Sohle lediglich in Einzelfällen. Die Grubensohle war wannenartig. Auf Spuren einer Holz- oder anderen Konstruktion ist man nicht gestossen, weder eine Steinschüttung wurde in den Gräbern beobachtet. Die Bestattungen wiesen Hockerlage auf, die männlichen waren Rechtshocker, die weiblichen Linkshocker, eine Ausnahme bildete bloss das Skelett aus Grab 16, das wahrscheinlich auf dem Rücken gelegen hatte.

Die Orientierung der Skelette wies W—O-Richtung mit grösseren oder kleineren Abweichungen von dieser Richtung auf, jedoch grundsätzlich mit der Blickrichtung nach Süden. Die Männer lagen mit dem Kopf nach Westen, die Frauen hingegen nach Osten. Linkshocker mit dem Kopf nach Osten waren insgesamt in 12 Gräbern; Rechtshocker, mit dem Kopf nach Westen in 20 Gräbern. Die Bestattung in Rückenlage in Grab 16 war mit dem Kopf nach Westen gerichtet. Das Grab 35, bereits urzeitlich gestört und ausgeraubt, gehörte — nach

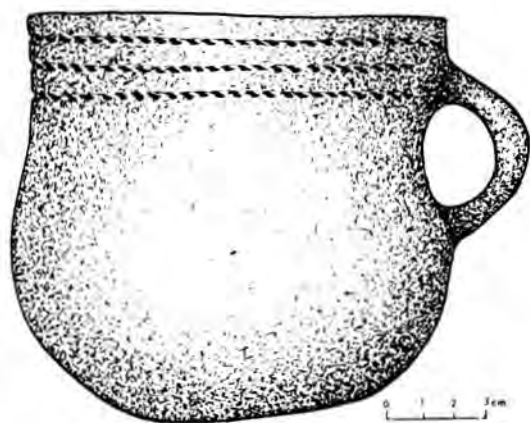

Abb. 15. Lotatniki, Gebiet Lvov. (Staatliches historisches Museum in Lvov.)

den Bernsteinperlen zu schliessen — offenbar einer Frau an. Nach diesen Ausführungen waren auf dem Gräberfeld 13 Frauen und 21 Männer bestattet. Hinsichtlich der übrigen Gräber sei bemerkt, dass in zwei Fällen bloss ein Gefäss (Grab 8 und 9) für das Vorhandensein eines Grabes sprach, im dritten Fall handelte es sich um eine Grabgrube mit zwei recht schlecht erhaltenen menschlichen(?) Knochen (Grab 18), im vierten um ein höchstwahrscheinlich in gegenwärtiger Zeit gestörtes Grab (Nr. 38) und im letzten Fall ging es um ein Grab, das etwa beim Anpflanzen von Obstbäumen vernichtet worden ist (Fundstelle B). Von der Gesamtzahl der besser erhaltenen Skelette gehörten mit Bestimmtheit sieben Jugendlichen an, davon waren fünf männliche Bestattungen (Gräber 6, 19, 23, 32, 34) und zwei weibliche (Gräber 17 und 35). Nichterwachsene Individuen dürften wahrscheinlich noch in drei Gräbern gewesen sein (Gräber 8, 9 und 18).

Beachtet man die einzelnen Gräbergruppen, so lagen in der westlichsten zwei weibliche und eine männliche Bestattung, das vierte Grab war hier gestört (Grab 38). In der zweiten westlichsten Gruppe, die sich in zwei kleinere Untergruppen gliedert, waren vier Männer und zwei Frauen, zwei der männlichen Gräber (19 und 25) gehörten Jugendlichen an. In der grössten Gräbergruppe, die aus drei kleineren Untergruppen besteht, ruhten 11 Männer (davon 3 Jugendliche) und sieben Frauen (davon eine Jugendliche). Von den restlichen drei Gräbern dieser Gruppe war eines (Grab 18) leer und zwei konnten bloss nach den Gefässfunden vorausgesetzt werden (Gräber 8 und 9). In der östlichsten Gruppe waren vier männliche Gräber und ein weibliches Grab. Auf Gräbergruppen, die mit Sicherheit Ehepaaren zugeschrieben werden könnten, ist man nicht gestossen, lediglich die Gräber 5 und 11 könnten eventuell in Frage kommen.

Die Beobachtungen über die Lage der Arme und Beine der Skelette können folgendermassen zusammengefasst werden: Bei den männlichen Bestattungen waren die Arme am häufigsten — in 13 Fällen — derart gebogen, dass die Hände nach oben gerichtet waren. In drei Fällen war der rechte Arm längs des Körpers ausgestreckt und der linke gewinkelt. In einem Falle war der linke Arm nur leicht und der rechte spitzwinklig gebogen. In vier Gräbern liess sich die Lage der oberen Gliedmassen nicht feststellen. Die unteren Extremitäten der männlichen Skelette waren bloss in sechs Fällen extrem angehockt, davon hatten drei die Knie nach oben gezogen und bei dreien waren sie nach unten

gerichtet. Im Grossteil der Fälle (15) waren die Knie der 45–90° gewinkelten Beine nach vorne geschoben. Ein einzigesmal (Grab 16) war das rechte Bein gestreckt und das linke in einem Winkel von 90° angezogen. In den Frauengräbern war mit Sicherheit in vier Fällen und wahrscheinlich noch in weiteren vier — also überwiegend — der linke Arm längs des Körpers ausgestreckt und der rechte leicht, am meisten bis zu einem Winkel von 45° gebogen. Nur in einem Falle waren die Arme auffallend gebogen und die Finger nach oben gerichtet (Grab 7); in einem Grab war der rechte Arm bloss unmerklich gebogen und der stark gewinkelte linke Arm hatte die Finger nach oben gerichtet (Grab 24). In drei Fällen liess sich die Lage der Arme nicht feststellen. Die Beine dreier weiblicher Bestattungen waren stark angehockt, wobei die Knie nach unten gerichtet waren, bei weiteren zwei waren die Knie der extremer angezogenen Beine schwach nach oben gerichtet und in den übrigen sechs Fällen waren die Knie in einem Krümmungswinkel von 45–90° vorgeschoben. In zwei Fällen liess sich die Lage der Beine nicht identifizieren. Die Anhockung der Beine war in den männlichen und weiblichen Gräbern, wie aus dem Angeführten hervorgeht, überwiegend mittelmässig, also leicht, Gräber mit extrem angezogenen Beinen waren in der Minderheit (beiläufig 10 Gräber). Die letzteren lagen zwischen den übrigen auf der ganzen Fläche des Gräberfeldes verstreut. Es ist beachtenswert, dass das Grab 4, in welchem als Beigabe die Aunjetitzer Tasse zutage kam, weder durch seine Orientierung noch durch die Totenlage den Rahmen des Gräberfeldes sprengte, seine Grube schnitt auch nicht die Nachbargräber.

Beigaben wies die Mehrheit der männlichen Gräber auf, bloss fünf waren fundlos, davon gehörten zwei der Gräber Jugendlichen an. Das Gefäss lag sogar in sechs Fällen vor dem Becken, doch ausnahmsweise auch vor dem Gesicht, hinter dem Schädel, hinter dem Rücken und bei der Hand. Die in einem einzigen Falle an den Fussenden gefundene Tasse (Grab 4) weist Aunjetitzer Prägung auf. Der Knochenpfriem fand sich in zwei Gräbern vor dem Becken, in einem weiteren Grab unter dem Brustkorb bei der linken Hand und in einem Falle dicht beim Gesichtsskelett. Auch die Silexpfeilspitzen kamen an verschiedenen Stellen in den Gräbern zutage, eine lag unterhalb des Kiefers, zwei in der Brustkorbgegend, eine weitere an der Stelle der unteren Wirbelsäule und die restlichen oberhalb des Kopfes. Von den Silexwerkzeugen lag

eines auf der linken Elle, ein zweites beim linken Oberarmknochen, in zwei Gräbern lag der Schaber vor dem Becken des Skelettes, der weitere fand sich bei den Fingern in der Nähe des Kiefers und zwei waren zusammen oberhalb des Kopfes. Das Bruchstück der Flussmuschel in Grab 25 kam vor dem Gesicht zum Vorschein und der kupferne(?) Schläfenring in Grab 23 in der Nähe des Kiefers. Fleischnahrung war bloss in einem Kindergrab, u. zw. im Grab 23 (ein ganzes Schaf oder eine Ziege) und im Grab 3 (Fuss vom Hausschwein). Auf den unteren Gliedmassen in Grab 30 lag eine, etwa tierische Rippe.

Von Frauengräbern war gänzlich ohne Beigaben — abgesehen vom Grab 33, dass bloss ein Muschelbruchstück aus der Stirngegend ergeben hat — lediglich Grab 7. Ein Gefäss war sogar in neun Gräbern, in dreien beim Ende der linken Hand, in fünf Gräbern vor dem Gesicht oder in der Nähe des Kopfes und in einem vor dem Becken. Ein Knochenpfriem war nur in einem Grab, u. zw. unterhalb des Kiefers in Grab 11. Ein Quarzabschlag lag in drei Gräbern beim Gefäss, eine Pfeilspitze fand sich im Grab 12 in der Wirbelsäule und ein flaches Steinchen hinter dem Hinterhaupt im Grab 13. Von der nicht allzu grossen Zahl der Knochenperlen lagen drei beim Gefäss, weitere drei im Gefäss drin, eine unter dem linken Oberschenkel, zwei vor den Knien und im Grab 20 waren etwa sieben unter den Knochen des rechten Beines und eine zwischen Wirbelsäule und Beckenknochen. Im Grab 35 kamen ausnahmsweise Bernsteinperlen zum Vorschein. Die kupfernen(?) weidenblattförmigen Schläfenringe fanden sich in zwei Gräbern (29 und 36) zu beiden Seiten des Schädels und die kupfernen(?) Drahtringe in Grab 37 unter dem Kiefer.

Wie aus den Darlegungen hervorgeht, war die häufigste Beigabe sowohl männlicher als auch weiblicher Gräber ein Gefäss. Während es in den männlichen überwiegend vor dem Becken lag, kam es in den weiblichen meist in der Nähe des Schädels zum Vorschein. Kennzeichnend für männliche Gräber waren Quarzabschläge und Schaber, Knochenpfrieme und Silexpfeilspitzen. In weiblichen Gräbern fanden sich selten Werkzeuge; diese waren hauptsächlich durch Perlen und kupferne(?) Schläfenringe charakterisiert, obwohl sich ein Ring als ein Sonderfall auch in dem Grab eines männlichen Jugendlichen gefunden hat (nach der Orientierung des Skelettes Grab 23). Die zwei Bruchstücke von Flussmuscheln können nur mit Vorbehalt als intentional in das Grab abgestellte Dinge

betrachtet werden, ebenso das flache Steinchen aus Grab 13. Dem Verstorbenen wurde nur ausnahmsweise Fleischnahrung mitgegeben. Bezüglich des Grabes 12 könnte zugelassen werden, dass hier ein Mann ausnahmsweise an der linken Seite bestattet worden ist, da sich nämlich in dem Grab ausser dem Gefäss und Silexgerät auch eine Pfeilspitze gefunden hat, allerdings ist es nicht ausgeschlossen, dass in diesem Falle keine Beigabe vorliegt, sondern eine tödliche Pfeilspitze, die in der Wirbelsäule der Frau steckengeblieben ist.

Die Verschüttungsschicht der Grabgruben lieferte ausnahmsweise das Bruchstück eines Tierknochens (Grab 26), einen Stein (Grab 26 und 35), verstreute Muschelbruchstücke (Grab 26 und 35), vereinzelt atypische prähistorische Scherben (Grab 18, 25—27 und 35) und vereinzelt Lehmewurfbrocken (Grab 18, 25, 27, 35). Die erwähnten Scherben, wie auch ein Gefässfragment, das im Grab 37 zusammen mit Bruchstücken einer schnurverzierten Tasse gefunden worden ist, bestimmte ich als frühbronzezeitliche Keramik. In diesem Zusammenhang erinnere ich, dass J. Vladár auf dem Gräberfeld der Nitra-Gruppe in Branč eine beabsichtigte Abstellen von Gefässbruchstücken in die Gräberschüttungsschicht festgestellt hat.¹⁰⁴

Die Erfassung des Beginns und Endes der Gräberfeldbelegung ist schwierig. Eine Verfolgung über die Verteilung der einzelnen Tassenvarianten auf dem Gräberfeld kommt in diesem Zusammenhang kaum in Frage. Falls zugelassen wird, dass die Gräber mit kupfernem(?) Schmuck zu den jüngsten des Gräberfeldes gehören, liesse sich vielleicht über sein Anwachsen in der Richtung von Osten nach Westen erwägen, denn sogar drei der vier Gräber mit Schläfenringen lagen im westlichen Drittel des Gräberfeldes. Grab 4 mit der Aunjettitzer Tasse lag im Mittelteil des Gräberfeldes. Abgesehen von diesem Grab würde ich zu den jüngsten Gräbern des Grabfeldes die am westlichsten liegenden Gräber 28, 36—38 und das gesondert liegende Grab 35 mit den Bernsteinperlen an der Südseite des Grabfeldes rechnen. Es liegt ausser Zweifel, dass das Gräberfeld bloss kurze Zeit benutzt worden ist, in der Zeitspanne etwa einer Generation.

Die analogen Gräberfelder zu jenem von Veselé sind klein, sie zählen in der Regel nur etliche Gräber oder sind sie auch bloss durch Einzelgräber belegt. Kein Zweifel, dass das Gräberfeld von Veselé, als das zur Zeit grösste in der zu erforschenden Gruppe, ein wertvoller Wegweiser sein wird bei der Prüfung des Bestattungsritus auf dem fast

gesamten ausgedehnten Verbreitungsgebiet der Gräber, die von der charakteristischen Tasse begleitet sind. Zum Ritus des Gräberfeldes zeigen sich die engsten Parallelen auf den benachbarten mährischen Gräberfeldern (Sady, Hulín, Sudoměřice) und hinsichtlich der slowakischen Fundstellen, vor allem auf den Gräberfeldern der Nitra-Gruppe (Výčapy-Opatovce, Branč). Mehrere gemeinsame Merkmale verbinden den Ritus des Gräberfeldes von Veselý mit der Grabsitte der Košťany-Gruppe. Der Ritus der Gräberfelder von Ivanka pri Dunaji und Veselý unterscheidet sich voneinander durch unterschiedliche Blickrichtung der Skelette (in Ivanka pri Dunaji nach W) und durch die Abstellung der Gefässe zu Füßen der Bestattungen (in Ivanka), ganz wesentlich unterscheidet er sich aber von der Grabsitte der ostslowakischen Hügelgräber, bei denen ausser Körperbestattung auch Brandbestattung belegt ist. Beachtenswert ist, dass in Veselý keine Spuren von Ocker festgestellt wurden, während die Gräber der Nitra-Gruppe in der Frühphase mit Klümpchen dieses Farbstoffes bestreut waren.¹⁰⁵ In Mähren sind Anzeichen dieses Brauches einstweilen bloss auf dem Grabfeld von Sady erfasst worden. Die Gräber der Nitra-Gruppe unterscheiden sich jedoch von den Gräbern in Veselý auch durch einige andere Einzelheiten, z. B. durch die Holzkonstruktion, den Kalkverstrich der Grubensohle, das Einwickeln des Leichnams in Leder, die grössere Gefässzahl, das Abstellen der Gefässe in den oberen Teil der Verschüttungsschicht der Grabgrube, das häufige Vorkommen von Fleischsnahrung in den Gräbern und schliesslich durch die Grabplünderung.

Die von der Tasse begleiteten Gräber im Bereich nördlich der Karpaten sind nach J. Machník grösstenteils Gräber ohne Kurgane, in denen die Bestattungen in seitlicher Hockerlage liegen,¹⁰⁶ die Anhockung der Skelette bereits schwach zu sein pflegt und im Grab sich in der Regel ein einziges Gefäss befindet.¹⁰⁷ Über eine vorherrschende Orientierung der Skelette und über Ockergräber äusserte sich J. Machník nicht. Von Brandgräbern ist vorderhand ein einziges verzeichnet worden (Wierzbnik).¹⁰⁸ In der Westukraine stösst man auf eine, dem Veselý-Typ entsprechende Keramik häufiger in Kurganen als in Flachgräbern.

4. Inventar des Gräberfeldes von Veselý

a) Tonware

Der Grossteil der Gefässe des Grabfeldes besteht

aus Tassen, nur ausnahmsweise fand sich ein topfartiges Gefäss, eine Schüssel und ein Krug. Ganz besonders hebt sich aus dem Inventar des Grabfeldes die Tasse des Aunjetitzer Typs aus Grab 4 hervor.

Das erwähnte topfförmige Gefäss, das Grab 13 geliefert hat, ist nur auf der Gesamtaufnahme und Skizze des Grabes vor Bergung des Verbandes in situ für das ehemalige Slowakische Museum zu Bratislava erfasst worden (Abb. 6; Taf. I: 5). Das Gefäss war bei der Bergung des Grabes nur zum Teil abgedeckt. Ehe es nun im Museum untersucht und photographiert werden konnte, fiel das ganze Grab auch mit ihm einem Fliegerangriff auf die Stadt zum Opfer. An Hand der Aufnahme und kleinen Skizze zu urteilen, war es ein unverzierter, etwa 10–12 cm hoher, S-förmig profilierter Napf, der wahrscheinlich einen Henkel hatte. Analogien zu ihm zu suchen, ist aus den angeführten Gründen schwer. Formenkundlich könnte er mit Vorbehalt vielleicht mit dem Napf aus dem schnurkeramischen Grab in Bratčice in Mähren¹⁰⁹ oder dem Topf aus Výčapy-Opatovce verglichen werden, welche Stücke zu der jüngsten Schnurkeramik gehören.¹¹⁰

Die einzige Schüssel des Gräberfeldes (Taf. V: 3) erinnert formenkundlich an die Tonware der Glockenbecherkultur,¹¹¹ sie kann jedoch auch mit den konischen Schüsseln aus dem Brandhügelgrab des ostslowakischen Typs aus Brekov¹¹² oder auch den Schüsseln aus der älteren Phase der Aunjetitzer Kultur in Böhmen verglichen werden.¹¹³

Zum doppelkonischen Krug (Taf. V: 1) fand ich beiläufige Kontaktstücke vorderhand bloss im Karpatenvorland. Gemeint sind vorzugsweise die zwei Krüge aus den Lokalitäten Beremiany¹¹⁴ und Pobiednik Wielki,¹¹⁵ die von J. Machník in die Gruppe Chlopice-Veselý gewiesen wurden. Sie haben zwar einen ausschwingenden Rand, aber dieselbe Verzierung wie der Krug aus Veselý, also horizontale Schnurbänder auf dem Oberteil.

Auch zu den beiden unverzierten Tassen oder Krügen finde ich keine vollkommen überzeugenden Analogien. Eines dieser Gefässe (Taf. V: 18) mit weicher Profilierung, breiterem kugeligem, leicht nach oben zu sich verjüngendem Bauchteil, ist nach J. Vladár im Inventar der Nagyréver Kultur und in der Begleitkeramik der Glockenbecherkultur zahlreich vertreten.¹¹⁶ Bei der Suche nach Vergleichsstücken könnte vielleicht der birnförmige Krug aus Alsónémedi¹¹⁷ oder der beutelförmige Krug aus Tvrdošovce, einem Gräberfeld der Nitra-Gruppe,¹¹⁸ in Frage kommen, doch sind

beide Gefässe wesentlich höher und das Gefäss aus Alsónémedi hat ausserdem einen abgestrichenen Rand. Genauso kann auch nur mit gewissen Einschränkungen der Krug aus Veselé mit der Protoaunjetitzer Kultur in Böhmen verglichen werden.¹¹⁹ Am nächsten steht vielleicht noch zum Gefäss aus Veselé eine unverzierte, grob angefertigte Tasse aus Krasov (Abb. 14: 4), die allerdings bereits aus einem Hügelgräberfeld der Komarov-Kultur stammt. Auch der zweite unverzierte Krug aus Veselé (Taf. V: 14), mit niederem Zylinderhals und kugeligem Bauch, kann nur mit Vorbehalt z. B. mit der Tasse aus dem Bereich der ostslowakischen Hügelgräber¹²⁰ oder mit der Protoaunjetitzer Keramik aus Böhmen¹²¹ verglichen werden.

Die Aunjetitzer Tasse aus Grab 4 (Taf. V: 2) wirft die Frage auf, ob sie als Beigabe eines Grabes aufzufassen ist, das nachträglich zwischen die Gräber des bereits unbenützten, aber noch an der Oberfläche kenntlichen spät-schnurkeramischen Gräberfeldes untergebracht worden ist, oder als Beigabe eines mit den übrigen Gräbern des Gräberfeldes zeitgleichen Grabes, bzw. als das jüngste Grab des Gräberfeldes. In diesem Zusammenhang sei erneut daran erinnert, dass das Grab 4 weder durch seine Unterbringung noch durch die Lage und Orientierung des Skelettes den Rahmen des Gräberfeldes sprengte (vgl. Abb. 4). Es ist auch beachtenswert, dass die Tasse nicht mit der ausgedehnten Siedlung der Maďarovce-Kultur zusammenhängt, die sich auf der unweiten Fundstelle Zámeček in Veselé ausbreitet; bei der Abdeckung der Siedlung wurden nämlich Gefässe dieses Typs überhaupt nicht gefunden.¹²² Es handelt sich um eine Tasse mit weiterer Mündung als der Bauchteil, also um eine Form, die für den gemischten Aunjetitz-Maďarovce-¹²³ oder Aunjetitz-Věteřov-Horizont kennzeichnend ist.¹²⁴ Für die zweite Möglichkeit spräche auch die leicht kelchartige Erweiterung der Gefässmündung.

Als klassische Gefässform sind auf dem Grabfeld von Veselé die Tassen zu betrachten. Sie sind dünnwandig, aus sandigem Ton angefertigt, am häufigsten von bräunlicher, graubrauner und dunkelbrauner Farbe und ihre Oberfläche ist uneben. Bloss zwei von ihnen sind unverziert, auf den übrigen, also dem Grossteil, ist die charakteristische Verzierung aus einfachen, häufiger doppelten Schnurlinien auf Hals, Bauchteil und Henkel. Der obere Henkelansatz sitzt häufiger knapp unter dem Rand als auf dem Mündungsrand selbst. In einem Falle ist die Schnurlinienverzierung auf der Tassenwölbung durch ein horizontales Band vertikaler

Kerben ersetzt. Die Verzierung besteht beim Grossteil (bei den doppelten Schnurlinien vielleicht ohne Ausnahme) aus echten Schnurabdrücken, bloss manchmal scheint es, dass statt ihnen Nachahmungen aus eingestochenen Linien aufscheinen.

Die verzierten Tassen aus Veselé, sofern sie erhalten oder rekonstruiert sind, können samt der krugartigen doppelkonischen Form typologisch in folgende Varianten aufgegliedert werden:

A. Beutelförmige Tasse mit wenig einschwingendem Hals und schwach ausgeprägter Standfläche (Taf. V: 4);

B. S-förmig profilierte Tasse mit höherem oder niedrigerem kugeligem Bauchteil — die häufigste Form des Grabfeldes (Taf. V: 7, 10, 20, Taf. VI: 1, 4, 15, Taf. VII: 17);

C. Tassen mit auffallend weitem Bauchteil und schwach ausladendem Hals (Taf. VI: 8, Taf. VII: 8);

D. Tasse mit höherem, leicht einschwingendem Hals, mässig bauchigem Körper und konischem Unterteil (Taf. VII: 1, 1a);

E. Tasse mit konisch nach oben sich verjüngendem Hals, ausgeprägt bauchigem Körper und konischem Unterteil (Taf. VI: 11);

F. Tasse mit zylindrischem Oberteil und kugeligem Unterteil (Taf. VI: 12);

G. Tasse mit zylindrischem Oberteil und konischem Unterteil (Taf. VII: 5);

H. Doppelkonischer Krug (Taf. V: 1).

Von den unverzierten Tassen heben sich eine wie die andere besonders hervor und formenkundlich unterscheiden sie sich von den schnurverzierten Tassen. Es sind:

I. Kugelige Tasse mit schwacher Andeutung eines nach oben konisch sich verjüngenden Halses und schwach angedeuteter Standfläche (Taf. V: 18).

J. Napf mit niederem Zylinderhals, kugeligem Bauchteil und kleiner Standfläche (Taf. V: 14).

Vergleichen wir nun mit den angeführten Tassenvarianten die Keramik aus den übrigen slowakischen, kulturell und zeitlich dem Gräberfeld von Veselé entsprechenden Fundstellen, nähert sich das Gefäss aus Lovčice der Variante C, bloss mit dem Unterschied, dass sein Hals fast zylindrisch ist; die Tasse aus Kúty gehört zur Variante B mit dem Unterschied, dass ihr Bauchteil unverziert ist; die schnurverzierte Tasse aus Ivanka pri Dunaji kann mit der Variante F verglichen werden, doch ist, meiner Ansicht nach, das beste Vergleichsstück zu ihr die altertümliche Tasse aus Lotatniki in der Ukraine. Bezüglich der Keramik der Nitra-Gruppe

ist das ausgeprägteste Kontaktstück zwischen ihr und der Keramik des Veselé-Typs gegenwärtig die Tasse aus Branč, die der Variante E recht nahesteht. In derselben Variante haben jedoch ihre unmittelbaren Vorlagen wahrscheinlich auch die doppelkonischen Krüge mit schnurverziertem Hals (Výčapy-Opatovce, Tvrdšovce)¹²⁵ und in der Variante I würde ich den unmittelbaren Vorgänger zum unverzierten Krug mit kugeligem Bauchteil aus Tvrdšovce sehen.¹²⁶

Einstweilen heben sich ganz besonders aus den slowakischen Funden des Veselé-Typs die zwei doppelhenkeligen Amphoren aus Ivanka pri Dunaji hervor, von denen die erhaltene formenkundlich und teilweise auch der Verzierung nach dem Fund aus dem Hundegrab in Strzyżów im östlichen Kleinpolen nahesteht. Zu der Form der grossen, S-förmig profilierten Schüssel aus Všechná, die dem Material, der Herstellungstechnik und Verzierung nach zur Keramik aus Veselé gekoppelt ist, kenne ich zur Zeit keine Analogien.

Die schnurverzierten Tassen aus mährischem Gebiet, u. zw. aus Sady und Sudoměřice, gehören im wesentlichen zur Variante B. An die Variante F erinnert mit ihrem zylindrischen Oberteil und dem kugeligen Unterteil die Tasse aus Strážnice, nur mit dem Unterschied, dass sie auch auf der unteren Hälfte verziert ist. Durch die kräftige Profilierung und die im oberen Teil konzentrierte Verzierung hebt sich die Tasse aus Uherský Ostroh hervor. Derart verziert ist auch die Tasse aus Hulín, die mit ihrem schwach gestreckten Hals sozusagen den Übergang zu einigen, ebenfalls nur im Oberteil verzierten doppelkonischen Krügen des Karpatenvorlandes bildet (Pobiednik Wielki, Beremiany, Baliči). Völlig ohne Analogien steht bisher die niedere halbkugelige Schöpfkelle aus Sady. Die schüsselartige Tasse aus Sudoměřice (auf dem Halse mit Anzeichen von Schnureindrücken), die sozusagen Anklänge an protoaunjetitzer Formen der Nitra-Gruppe darstellt, kann vielleicht mit Vorbehalt mit einer der Tassen aus Jablonec verglichen werden (Taf. VIII: 8).

Nach vorliegenden Ausführungen dominieren zwischen den slowakischen und mährischen Analogien zur Keramik aus Veselé schnurverzierte Tassen, hingegen sind unverzierte Tassen und andere Gefässformen (Amphoren aus Ivanka pri Dunaji) unter ihnen eine Ausnahmeerscheinung. Das wichtigste Verbindungsglied des mährischen spätschnurkeramischen Kulturbereiches zum Gräberfeld von Veselé sind zur Zeit zweifellos die Tassen der Variante B aus Sudoměřice und Sady. Das da-

zugehörige Siedlungsmaterial ist bis jetzt weder aus dem slowakischen noch mährischen Bereich bekannt.

Von den südpolnischen Grab- und Siedlungsfunden, die wir im vorhergehenden Abschnitt angeführt haben, gehört zur Variante B die Tasse aus Folwark (Abb. 13: 5), Dzierżno, Grabowa (Abb. 13: 6), Mokre, Strzyżów und vielleicht noch die Tasse aus Beszowa; die letztgenannte hat jedoch im Vergleich zu den vorhergehenden einen ausgesprochenen Zylinderhals und der Bauchteil ist mit den doppelten Schnurlinien nicht vertikal, sondern schräg verziert. Auf der anderen Tasse aus Beszowa (Abb. 13: 3) vereinigen sich sozusagen die Merkmale der Varianten B und E. Im Vergleich zu den angeführten heben sich im polnischen Gebiet die Tassen mit einschwingendem Hals und Bauchknick ziemlich hervor, die auf Hals und Bauchwölbung, oder auch nur auf dem Halse verziert und aus Chłopice, Grabowa und Mierzanowice belegt sind. Hierher gehört auch die niedere schüsselartige Tasse aus der Lokalität Świącice. Eine andere Variante der südpolnischen schnurverzierten Tassen ist eine breitere Tasse mit konischem Körper und leicht einschwingendem Hals aus Sobów, die ihrer Verzierung nach an die Variante F und formenkundlich an die Variante G erinnert, sie stammt aus einem Gräberfeld der Tomaszów-Kultur. Aus dem Bereich der Złota-Kultur, welcher noch bis jüngsthin die Funde des Veselé-Typs zugewiesen wurden, sind mir bloss zwei Gefässe bekannt, die (und auch das nur mit Vorbehalt) mit der in dieser Arbeit behandelten Keramik des Gräberfeldes von Veselé verglichen werden können. Es ist ein kleines beutelförmiges Gefäss, verziert auf dem Halse mit doppelten Schnurlinien und darunter und auf dem Henkel mit dreieckigen Einstichen (Abb. 13: 4), und eine Tasse mit schräger Mündung, Trichterhals und kugeligem Bauch, verziert mit doppelten Schnurreihen auf dem Halse (Abb. 13: 1); die erste von ihnen stammt verlässlich, die zweite nur wahrscheinlich aus Złota.

Neben den Tassen erscheinen auch auf den kleinpolnischen, mit dem Gräberfeld von Veselé artgleichen Fundstellen bloss vereinzelt Gefässe anderer Form. Zu ihnen gehört der doppelkonische Krug aus Pobiednik Wielki, der Form und Verzierung nach der Variante H nahestehend, die doppelhenkelige Kugelamphore mit Zylinderhals aus Orzelec Mały (Abb. 13: 2) und eine ähnliche aus Strzyżów, die der Form, teilweise auch der Verzierung nach der Amphore aus Ivanka pri Dunaji ähnelt. In den kleinpolnischen Fundstellen-

bereich des untersuchten Typs weist J. Machnik auch die henkellose schüsselartige Tasse mit schnurverziertem Hals aus Iwanowice. Nach den Darlegungen ist zu sehen, dass ein Teil der Fundstellen des Chlopice-Typs auch in einige andere kleinpolnische schnurkeramische Bereiche (der Złota-, Tomaszów-, Strzyżów-Kultur) eingesprengt ist.

Von den westukrainischen Funden, die sich typologisch an die Keramik aus Veselé knüpfen, gehört zur Variante B vor allem eine von den Gefässen aus dem Hügelgräberfeld von Jaktorov, die auf Hals und Bauchwölbung mit Schnurlinien verziert ist (Taf. X: 1), ferner eine Tasse aus Čížikov (Taf. X: 6), Dedilov, Kolokolin, verziert lediglich auf dem Halse, und schliesslich eine Tasse aus Ul'vovok (Taf. X: 7), welche I. K. Svešnikov in den Bereich der Strzyżów-Kultur weist. Die letzte Tasse stammt aus einer Siedlung und unterscheidet sich von der Variante B bloss durch die locker verteilten Schnurlinien auf der Bauchwölbung und die polierte Oberfläche. Denkt man sich ihren Henkel weg, könnte sie gestrost mit den Tassen der Bošáca-Gruppe verglichen werden.¹²⁷ Auf Grund der S-förmigen Profilierung gehört zur Variante B auch die Tasse aus Počápy, sie ist aber bloss mit einer Kербreihe unter dem Halse verziert, wodurch sie zum Teil an die Variante F erinnert. Die altertümliche beutelförmige Tasse aus Lotatniki (Abb. 14: 2; Abb. 15), die zu den ältesten schnurkeramischen Tassenfunden gehört, ist der Variante A ziemlich ähnlich. In der Westukraine treten neben den Tassen anscheinend häufiger als in anderen Bereichen diesbezüglicher Fundstellen krugartige Formen auf. Bereits mehrere sind uns hier bekannt. Zwei doppelkonische von ihnen mit schnurverziertem Hals, aus Beremiany und Baliči (Taf. X: 12), sind Varianten des Kruges aus der Lokalität Pobiednik Wielki; als ihre slowakische Parallele könnte der doppelkonische Krug aus Veselé (Variante H) betrachtet werden. Eine weitere Variante der ukrainischen Krüge repräsentiert das beutelförmige Gefäss aus Jaktorov, das genauso verziert ist wie die vorhergehenden, also auf dem Halse (Taf. X: 8). Die übrigen zwei Krüge sind durch den Zylinderhals, den kugeligen Bauchteil und die ausgeprägte Standfläche gekennzeichnet. Einer von ihnen, aus Počápy, erinnert mit seiner lockeren radialen Verzierung auf dem Bauchteil an die Tasse aus Ul'vovok, der zweite Krug, der aus Ripnev aus einem Fundverband stammte, der von I. K. Svešnikov in den Bereich der Strzyżów-Kultur gereiht wor-

den ist, erinnert mit dem Band schräger Kerben auf der Bauchwölbung (Taf. X: 11) an die Variante F aus Veselé.

Neben den Krügen heben sich aus den betreffenden westukrainischen Funden auch die henkellosen beutelförmigen Tassen mit schnurverziertem Ober- teil aus Kolpec (aus Gräbern) und Kavsko (aus einer Siedlung) ganz besonders hervor, denen hinsichtlich der Form und Verzierung — falls der Henkel weggedacht wird — die erwähnte Tasse aus Lotatniki ziemlich nahesteht. Vergleichsstücke skizzieren sich zu diesen henkellosen Gefässen im östlichen Klempolen, nach Ansicht J. Machniks in den Funden aus Brzezinky.¹²⁸ Es ist dies eine Form, die vielleicht in der Mitteldnepr-Kultur wurzelt,¹²⁹ deren Merkmale letzten Endes auch auf der kleinen Amphore mit Trichterhals aus Lotatniki (Abb. 14: 3) zu beobachten sind.¹³⁰ Die mit den Funden von Veselé zusammenhängende Keramik der Westukraine tritt, wie die Funde andeuten, grösstenteils verstreut in mehreren Lokalgruppen der schnurkeramischen Kultur aus den Anfängen der Bronzezeit auf, u. zw. nicht nur in Hügelgräbern, sondern auch in Flächgräbern und einem Steinpackungsgrab und in einer Siedlung. Die Schnurverzierung dieser Keramik beschränkt sich auf den Tassen und Krügen des Typs Čížikov und Počápy, zum Unterschied von den Tassen des Veselé-Typs, überwiegend auf den Gefässhals; die radiale Verzierung ist nur etwa auf drei Tassen zu sehen (Jaktorov, Počápy, Ul'vovok).

b) Die übrigen Funde des Gräberfeldes

Pfeilspitzen

Falls uns Fundumstände und Begleitmaterial nicht bekannt sind, ist eine Zuweisung der Pfeilspitzen zu dieser oder jener Kultur, Gruppe oder Typ aus dem Übergang des Äneolithikums zur Frühbronzezeit nur schwer möglich. Auf dem Gräberfeld von Veselé erschienen sie in Gräbern von Erwachsenen, u. zw. in vier männlichen und einem weiblichen Grab (nach der Orientierung des Skelettes). Sie sind aus Hornstein oder Radiolarit, von mehr dreieckiger als herzförmiger Gestalt und unten bogenförmig einschwingend. Ihre flache Retuschierung ist längs der Seitenkanten in der Regel parallel horizontal gemuschelt, die Kanten sind gezähnt. Innerhalb der slowakischen, zum Bereich des Veselé-Typs gehörenden Funde sind ähnliche Pfeilspitzen nur aus Bešeňov und Dolný Lopašov bekannt, in Mähren bloss aus Sady (1 Exemplar). Gebräuchliche Funde sind sie auf dem Gräberfeld

der Nitra-Gruppe und der Košťany-Gruppe. Nach J. Machník begleiten Silexpfelspitzen auch die Grabfunde des Chlopice-Typs im kleinpolnischen Gebiet, sie sind hier herzförmig, oftmals ziemlich gestreckt und in der Regel muschelrig retuschiert.¹³¹ Beachtenswert ist, dass die Pfeilspitzen aus Quarz in den ukrainischen Grabfunden des Typs Čížikov, also in analogen Gräbern zum Veselý-Typ, bis jetzt nicht belegt sind, obwohl ihr Vorkommen in den jüngeren Kurganen des Karpatenvorlandes gebräuchlich ist.¹³² Pfeilspitzenfunde aus dem Gräberfeld von Veselý und seinen analogen Fundstellen belegen nicht nur einen vorzüglichen Bogen, sondern auch die Tatsache, dass im Leben dieser schnurkeramischen Bevölkerungsgemeinschaft die Jagd eine nicht geringe Rolle gespielt hat.

Spaltindustrie

Nicht zu entbehrende Geräte waren bei den Schnurkeramikern Schaber und Stichel, die aus Flint- oder Radiolaritabschlägen angefertigt waren. Sie fanden sich vorzugsweise in männlichen, ausnahmsweise auch in weiblichen Gräbern. Ihre Form ist meist atypisch, ohne Anzeichen einer sorgfältigen Bearbeitung. Eine Ausnahme bilden bloss drei Flintgeräte, von denen eines länglich, beiläufig rechteckig und durch Kantenretusche gekennzeichnet ist (Taf. VI: 2), das zweite hat rundliche Form und linsenförmigen Querschnitt und ist flach retuschiert (Taf. VI: 9), das dritte hat die Form eines D, ist klingenartig und an der konvexen Schneide retuschiert (Taf. VII: 3). Die Stücke von geringerer Qualität und schlechterem Aussehen sollten vielleicht bloss die echten Geräte symbolisieren, von denen sich die Hinterbliebenen nicht trennen wollten. Es ist beachtenswert, dass auf dem analogen Gräberfeld in Ivanka pri Dunaji insgesamt lediglich drei klingenartige Silexgeräte gefunden wurden, und aus den diesbezüglichen mährischen Grabfunden besitzen wir vorderhand nur ein einziges Flintmesserchen (Sady).

Ebenso wie auf dem Gräberfeld von Veselý ist die Spaltindustrie auch im Inventar der Nitra-Gruppe (Výčapy-Opatovce, Branč) und in den Gräbern der Košťany-Gruppe in der Ostslowakei ein charakteristisches Begleitmaterial. Sie ist auch für die ostslowakische Hügelgräberkultur kennzeichnend. An der polnischen Seite, im Fundstellenbereich des Chlopice-Typs sind die sichelartigen Silexmesser am ausgeprägtesten. In den diesbezüglichen Grabfunden des westukrainischen Gebietes kamen Silexgeräte nur in Ausnahmefällen vor (Jaktorov, Čížikov), am beachtenswertesten

ist von ihnen ein schmaler, länglicher Schaber mit Kantenretusche (Taf. X: 3), welcher hinsichtlich seiner Form und Bearbeitung stark an die besten Geräte der ostslowakischen Hügelgräber erinnert, deren Werkstoff aus dem Karpatenvorland stammt.¹³³

Pfrieme

Die zweite und letzte Gerätegruppe im Inventar des Gräberfeldes von Veselý sind die Knochenpfrieme. Sie kamen fast ausschliesslich in männlichen Gräbern zutage und sind — sofern sie sich überhaupt erhalten haben — in recht schlechtem Erhaltungszustand. Nach dem besterhaltenen von ihnen darf wohl angenommen werden, dass sie alle genauso wie dieser Pfriem (Taf. VII: 6) aus Schafs- oder Ziegenknochen angefertigt waren, also aus Knochen von Tieren, deren Zucht zweifellos wichtig war, wenn nicht sogar die Hauptnahrungsquelle der in Veselý bestatteten Menschen. Die Knochenpfrieme sind auch auf dem Gräberfeld in Ivanka pri Dunaji, Jablonec (Taf. VIII: 5) und Sady belegt (Taf. IX: 10) und ebenso in den diesbezüglichen Grabfunden des Karpatenvorlandes; wenn sie hier in der Literatur auch nicht angeführt werden, müssen sie trotzdem vorausgesetzt werden. Gebräuchliche Funde sind diese Geräte auch in Gräbern der Nitra-Gruppe und auf Gräberfeldern der Košťany-Gruppe.

Geschliffene Steinwerkzeuge

Diese Geräte fanden sich in den hier verfolgten Gräbern bloss ausnahmsweise. In der Slowakei sind die sie uns aus Grabverbänden bis jetzt nicht bekannt. Im diesbezüglichen mährischen Gebiet gewann man eine herzförmige Hammeraxt in Hulin und eine flache facettierte Axt in Sudoměřice (Taf. IX: 5).

Speerspitzen aus Hornstein

Die Einzelfunde dieser Speerspitzen aus dem Bereich des Veselý-Typs haben ihre Herkunft im Karpatenvorland und knüpfen an die kleinpolnischen Grabfunde des Chlopice-Typs an,¹³⁴ insbesondere jedoch an die Grabfunde des westukrainischen Bereiches der Schnurkeramik (Zdolbica).¹³⁵

Knochenperlen

Sie fanden sich auf dem Gräberfeld von Veselý nur in geringer Zahl in Frauengräbern und ihren näheren Fundumständen nach scheinen sie eher Kleider- als Körperschmuck gebildet zu haben (Abb. 16). In einem Falle waren sie in ein Gefäss abgestellt worden (Grab 36). In beträchtlicher Zahl kam Schmuck dieser Art auf dem Gräberfeld von Ivanka pri Dunaji vor, wodurch sich dieses Gräberfeld eng an die Gräber der Nitra-Gruppe schliesst,

für welche grosse Halsbänder aus Knochen- und Geweihperlen kennzeichnend sind. Ähnliche Halsbänder sind auch ein typisches Merkmal der Tomaszów-Kultur, die eine karpatenvorländische Parallele der Nitra-Gruppe ist. Aus den Grabfunden des Karpatenvorlandes mit Begleitkeramik des Typs Chlopice und Čížikov sind mir Knochenperlen nicht bekannt. A. Točík betont den Anteil der östlichen Einflüsse an der Verbreitung und Heimischwerdung dieses Schmuckes in Mitteleuropa, u. zw. hauptsächlich im Bereich der Nitra-Gruppe und Tomaszów-Kultur.

Bernsteinperlen (Taf. VII: 9)

Sie fanden sich im gestörten Grab 35; sie sind der erste Beleg für Schmuck dieser Art im Bereich der jüngsten Schnurkeramik in der Slowakei und sind im Fundgut des Veselé-Typs ein Zustrom aus dem Karpatenvorland. Belegt ist der Bernstein Schmuck im Karpatenvorland sowohl in den westlichen,¹³⁶ als auch in den östlichen Kulturgruppen der entwickelten Schnurkeramik,¹³⁷ doch sind sie meines Wissens in den dortigen Gräbern mit den schnurverzierten Tassen bis jetzt nicht gefunden worden.

Kupferne(?) Schläfenringe

1. *Weidenblattförmige Ringe*. Sie erschienen auf dem Gräberfeld von Veselé bloss in zwei Frauengräbern (29 und 36) zu je zwei Stück, also im Vergleich zu ihrem massenhaften Vorkommen auf den Gräberfeldern der Nitra-Gruppe (Výčapy-Opatovce, Branč) sind sie hier nur recht spärlich vertreten. Es hat überhaupt den Anschein, dass diese Schmuckart in der Epoche der Keramik des Veselé-Typs selten war. Ihre Erzeugung gipfelte und zu ihrer grössten Ausbreitung kam es nach A. Točík im Zeitabschnitt des älteren Horizontes der Nitra-Gruppe. Dieser Schmuck, der in mehreren Spielarten auf dem ausgedehnten Gebiet Mittel- und Osteuropas (ungefähr zwischen Ukraine und Mähren) erkannt wurde, wurzelt nach A. Točík im östlichen Bereich der schnurkeramischen Kulturen, die Nitra-Gruppe übernimmt ihn von ihren unmittelbaren Vorgängern, der Bevölkerung des Veselé-Keramiktyps, und entwickelt ihn weiter; seine Verwendung endet mit der älteren Phase der Nitra-Gruppe.

Die weidenblattförmigen kleinen Ringe aus Veselé (Abb. 17: 4–6) sind nach den geringen Ausmassen (der besterhaltenste von ihnen hat einen Durchmesser von 3,4 cm) und nach dem schmalen glatten, allmählich in den Drahtteil sich verjüngenden blattförmigen Teil wahrscheinlich zu den Urformen dieses, etwa Haarschmuckes zu reihen;

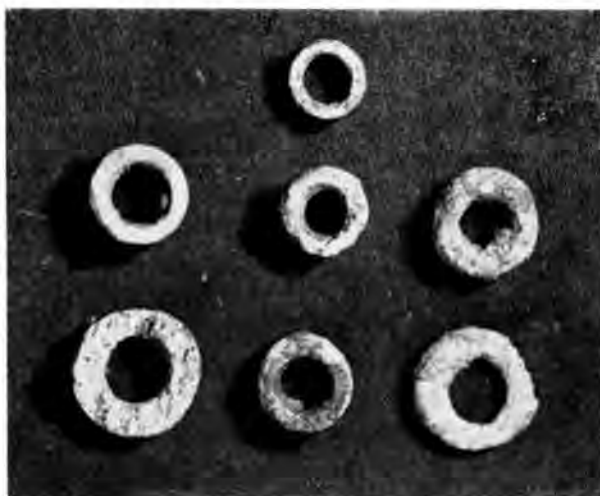

Abb. 16. Veselé, Bez. Trnava. Knochenperlen aus dem Grab 20 (die vier oberen) und aus dem Grab 36 (die übrigen).

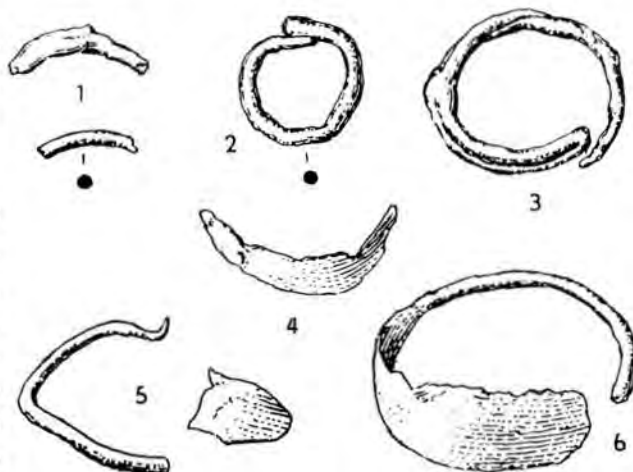

Abb. 17. Veselé, Bez. Trnava. 1 – Grab 23; 2, 3 – Grab 37; 4, 5 – Grab 29; 6 – Grab 36.

folglich können sie typologisch im wesentlichen für älter gehalten werden als die kleineren und grösseren Ringe, deren Blatt breiter ist, jäh in den Drahtteil übergeht und mit einer vollen oder getriebenen Längsrippe verziert ist und welche in der Regel auch grössere Ausmasse aufweisen. Letzten Endes hat bereits J. Pasternak, der als einer der ersten eine besondere Aufmerksamkeit den ukrainischen und slowakischen Funden dieses Schmuckes widmete, sie aber bereits in die Aunjetitzer Kultur datierte, die Variante mit glattem schmalen Blatt typologisch für älter betrachtet.¹³⁸ Dass die zweite Variante, mit breiterem Blatt und Längsrippe, im wesentlichen fortgeschrittener ist, belegen augenscheinlich Funde aus dem Gräber-

feld der Nitra-Gruppe in Výčapy-Opatovce, in dessen Inventar sie den ausgeprägtesten und zahlreichsten Schmuck darstellen. Einige Funde deuten aber ebenfalls an, dass sich die ursprüngliche Variante, mit schmalen glattem Blatt, in den slowakisch-mährischen Funden auch im Zeitabschnitt der Nitra-Gruppe aufrechterhält, und nördlich der Karpaten tritt sie noch in Gräbern der Tomaszów-Kultur auf.

Die kleinen Ringe mit glattem Blatt fanden sich im westslowakischen Gebiet, ausser dem Gräberfeld von Veselé (aber nur im wenigen Exemplaren), auch auf dem Gräberfeld von Ivanka pri Dunaji. Typologisch entsprechen ihnen noch zwei Kupfer- oder Bronzefingerringe mit breiterem, allmählich zum Drahtteil sich verjüngendem Blatt aus Brezová pod Bradlom (Abb. 18: 1, 3), aus einem Grab, das von A. Točík zur Nitra-Gruppe gewiesen wurde, ferner ein kleiner Ring aus Vozokany, dessen schmales Blatt aber bereits jäh zum Drahtteil übergeht; A. Točík weist ihn an Hand anderer Funde berechtigt zur Nitra-Gruppe; schliesslich gehört hierher ein Kupferschläfenring mit schmalen glattem, allmählich in den Drahtteil sich verjüngendem Blatt (Taf. VIII: 2) aus einem gestörten Gräberfeld einer unbekannten slowakischen Lokalität (Westslowakei?), aus welchem nachfolgende Stücke geborgen wurden: ein etwas grösserer, bereits aus Bronze angefertigter Ring mit breiterem längsgeripptem Blatt (Taf. VIII: 3), das Bruchstück etwa eines weiteren weidenblattförmigen Ringes, ein Noppenring aus Kupfer mit den spitzen Enden umeinandergewickelt (Taf. VIII: 1), eine Bronzenadel und Bruchstücke von Bronzeblech. Dieser hier angeführte Fundverband ist vor allem deshalb wichtig, weil er auf die Möglichkeit des Vorkommens aller angeführten Schmuckformen auf ein und demselben Gräberfeld aufmerksam macht.

Die weidenblattförmigen Schläfenringe sind auch im mährischen Keramikbereich des Veselé-Typs selten. Alle drei bisherigen von dort bekannten Stücke (Sudoměřice, Vitčice) haben ein glattes Blatt und weisen, ähnlich wie die Funde aus Veselé, kleine Ausmasse auf. Zwei von ihnen — aus Sudoměřice — stammen aus einem äusserst bedeutenden Grabverband, da er ausser ihnen und ausser einem Drahtalsband und Armringen auch eine schüsselartige Tasse mit Andeutungen zur Protoanjetitzer Keramik enthielt. Durch dieses Gefäss, wie auch den Reichtum an Kupferschmuck, steht das Grab der Nitra-Gruppe recht nahe. Aus dem kleinpolnischen Gebiet ist bisher kein einziger

Grabverband des Chłopice-Typs bekannt, der von weidenblattförmigem Schmuck begleitet gewesen wäre. Sporadisch erschien dieser Schmuck vorderhand bloss in Gräbern der Tomaszów-Kultur (Mierzanowice, Sobów). Schläfenringe mit glattem Blatt, die den Funden aus Veselé entsprechen, sind auch im westukrainischen Gebiet eine Ausnahmeerscheinung. In Frage kommen lediglich zwei kleine Kupferinge aus einem Grabverband in Čížikov (Taf. X: 4, 5), in welchem ausser ihnen und einem Silexgerät auch eine schnurverzierte Schöpfkelle zutage kam, ferner zwei kleine bronzene(?) Schläfenringe aus dem spät-schnurkeramischen Gräberfeld in Počapy (falls es in seiner Gesamtheit im Zusammenhang mit den Grabfunden des Čížikov-Typs angeführt werden kann). Verhältnismässig viel häufiger erscheinen im Bereich des Karpatenvorlandes grosse Schläfenringe mit breiterem längsgeripptem Blatt, jedoch im Bereich der dortigen, von der schnurverzierten Tasse oder dem Krug begleiteten Grabfunde sind einstweilen bloss zwei solche Schmuckstücke gefunden worden; beide stammen aus Ripnev (Taf. X: 9, 10), aus einem Grab, das von I. K. Svešnikov zur Strzyżów-Kultur gewiesen wurde. Die entsprechendsten Vergleichsstücke zu den Ringen aus Ripnev sind zwei Exemplare aus einem schnurkeramischen Grab der Lokalität Chłopi (Bez. Drohobycz)¹³⁹ und zwei Stücke aus dem Gräberfeld von Peredivanie.¹⁴⁰ Nach I. K. Svešnikov fanden sich Kontaktsstücke zu den Ringen aus Ripnev auch auf dem Gräberfeld der Strzyżów-Kultur in Torčin. Der Grabverband von Ripnev ist für die in diesem Beitrag verfolgte Problematik vor allem deshalb so wichtig, weil er deutliche Hinweise liefert, dass die den Funden aus Veselé, Chłopice oder Čížikov entsprechende Keramik an manchen Orten auch die Blütezeit des weidenblattförmigen Schmuckes erlebt hat. V. D. Baran datiert das Grab aus Ripnev in die erste Hälfte des II. Jahrtausends v. u. Z.¹⁴¹

2. *Einfache Haarringe aus Draht* (Abb. 17: 1—3) fanden sich auf dem Gräberfeld von Veselé ebenfalls nur in Ausnahmefällen. Es sind ein einfacher Ring mit stumpfen, dicht aufeinanderliegenden Enden, ein Drahttring, dessen kürzerer umgebogener Teil auf den längeren spitzigen Teil aufgewickelt ist, und zwei Bruchstücke eines etwa ähnlichen Ringes. Die ersten zwei sind aus einem Frauengrab (37), der letzte aus dem Knabengrab (23). Der erste Ring steht dem offenen Ring aus Brezová pod Bradlom nahe (Abb. 18: 2),¹⁴² der zweite gehört, meiner Ansicht nach, zu Prototypen

der Kupferösenringe mit Drahtwickelungen an den Enden, die ein typischer Begleitschmuck der Gräber der Nitra-Gruppe und auch in der Aunjetitzer Kultur gebräuchlich sind.

Flussmuscheln

Ihre vereinzeltten Funde auf dem Gräberfeld von Veselé können nur mit Vorbehalt als Grabbeigaben gelten.

Ovales flaches Steinchen

Dieses Steinchen aus Grab 13 kann ebenfalls nur mit Zurückhaltung als eine intentional zum Toten abgestellte Sache betrachtet werden.

Das Scherbenmaterial

Die Funde von Einzelscherben aus der Verschüttungsschicht der Gräber (meist verschollen), welche ebenfalls nur mit Reserve als Grabbeigaben anzusprechen sind, bestimmte ich als Keramik frühbronzezeitlicher Prägung. Dieses Gepräge wies jedoch auch ein Bodenstück eines Gefäßes auf (in Verlust geraten), das zusammen mit schnurverzierten Tassenscherben im Grab 37 gefunden worden ist. Im Zusammenhang mit diesen atypischen Scherbenfunden mache ich erneut aufmerksam, dass in der Deckschicht der Gräber, d. h. der Humusschicht, keine Spuren entdeckt wurden, die eine urzeitliche Besiedlung des Ortes belegen würden.

Lehmbewurf

Was ich über die Fundumstände der vereinzeltten atypischen Scherben gesagt habe, bezieht sich auch auf die vereinzeltten Lehmbewurfbrocken, die in manchen Verschüttungsschichten der Gräber gefunden wurden. Die Frage, ob diese Brocken die Ockerfarbe ersetzen sollten, kann ich nur verneinend beantworten. Ich erinnere, dass man weder auf dem Grabfeld von Ivanka pri Dunaji auf Farbspuren stiess, welches das zweitgrösste Gräberfeld des Veselé-Typs ist. In dieser Beziehung sollten vielleicht erneut die Skelettreste des Grabfeldes von Sady untersucht werden, um festzustellen, ob einige von den Skeletten tatsächlich von Ocker verfärbt waren (Grab 1 und 6).

Fleischnahrung

Bei den Skeletten des Gräberfeldes von Veselé fanden sich nur in zwei Fällen Reste von Fleischnahrung (Schaf oder Ziege und Hausschwein) und nur in einem Grab kam in der Füllerde des Grabes das Bruchstück eines Tierknochens zum Vorschein. Die Funde von Tierknochen waren auch auf dem Gräberfeld von Ivanka pri Dunaji Sonderfälle. Über Tierknochenfunde in diesbezüglichen mährischen, polnischen und ukrainischen Gräbern sind fast keine Belege vorhanden.¹⁴³ Das Abstellen von

Fleischnahrung zum Toten bei den Hirten- und Jägerstämmen mit den schnurverzierten Tassen war anscheinend keine gebräuchliche Sitte. Es ist beachtenswert, dass hingegen auf den ausgedehnten Gräberfeldern der Nitra-Gruppe, die genetisch an den Veselé-Typ anknüpft, eine Menge von Tierknochen in den Gräbern angetroffen wird.

Abb. 18. Brezová pod Bradlom, Bez. Senica. Kupferfingerringe aus dem Skelettgrab. (SNM Martin.)

5. Zur Frage der Zuweisung und D tierung des Gräberfeldes

Die Erwägungen im Zusammenhang mit dem Veselé-Typ und seinen Parallelen im Karpatenvorland konzentrieren sich im Kern, wie aus den vorhergehenden Abschnitten des Beitrages zu ersehen ist, um die schnurverzierten Tassenfunde samt ihren krugartigen Varianten. Sie vielleicht einzig allein ermöglichen nämlich eine verlässliche Erkennung und Verfolgung der Fundstellen (Gräber und Siedlungen) einer der ausgedehntesten Gruppen der ausklingenden schnurkeramischen Kultur, die sich zu Beginn der Bronzezeit unter den Hängen des nördlichen Karpatenbogens skizziert. Da die Erwägungen über diese Gruppe von Funden und Fundstellen die Problematik des Grabfeldes von Veselé ziemlich stark berühren, will ich in Kürze die im Zusammenhang mit ihr ausgesprochene Problematik anführen.

Den schnurkeramischen Tassenfunden im Bereich des Karpatenvorlandes widmete bisher die grösste Aufmerksamkeit J. M a c h n i k und er benannte sie Chlopice—Čížikov—Veselé-Typ oder einfacher Chlopice—Veselé-Typ.¹⁴⁴ In seinen diesbezüglichen Arbeiten betont er die ziemlich grosse geographische Ausdehnung dieses Gefässtyps, seine auffallende Kompaktheit bezüglich Form, Verzierung, Material und Herstellungstechnik auf seinem ganzem Verbreitungsgebiet (Oberschlesien, Kleinpolen — vor allem der nordöstliche Teil, die Westukraine, Ostmähren, Südwestslowakei), wie auch die Tatsache, dass in den Gräbern, in denen diese Gefässe festgestellt wurden, keine andere begleitende Keramik vorhanden war, lediglich Kupfer- oder Bronzeschmuck, Silexspitzen und ausnahmsweise auch Silexerzeugnisse und steinerne

Hammeräxte. Seiner Ansicht nach handelt es sich um eine selbständige, bereits nichtklassische Gruppe der späten schnurkeramischen Kultur, die jünger ist als die schnurkeramische Złota- und Kraków-Gruppe, die unmittelbar an die entwickelte Keramik der Glockenbecherkultur anknüpfen. Diese späte schnurkeramische Kulturgruppe ist nach Ansicht des Autors mit der jüngeren Phase der Glockenbecherkultur und auch mit einigen älteren Fundstellen der Tomaszów-Kultur zeitgleich und gehört in die Anfänge der Bronzezeit, in die I. Bronzezeit, doch schliesst er auch das Ende des polnischen Neolithikums nicht aus. Für die späte Prägung der Gruppe Chłopice—Veselé spricht seiner Ansicht nach auch die Verzierung der Gefässe. Das Kristallisationszentrum der Gruppe sieht er auf dem Gebiet der Kleinpolnischen Platte und des angrenzenden Oberschlesiens, an der Peripherie der Glockenbecherkultur, wo nebeneinander Fundstellen dieser Kultur und auch des Chłopice—Veselé-Typs auftreten. Die Fundstellen dieses Typs im mährisch-slowakischen Gebiet sind Resultat der Expansion aus Kleinpolen und Oberschlesien. Nach J. Machník besetzten die Vertreter der betreffenden Gruppe den überwiegend kargen, in erster Linie für Viehzucht günstigen Boden, welchen vorher die Bevölkerung der älteren schnurkeramischen Kultur und grösstenteils auch schon der neolithischen Kulturen gemieden hatte. Ein Beleg für die rasche Verbreitung der späten schnurkeramischen Kultur ist nach J. Machník der ausgedehnte Fundstellenbereich mit dem einheitlichen Gepräge der Tonware. Den Trägern dieser Gruppe schreibt der Autor die grosse Verbreitung des weidenblattförmigen Schmuckes zu.

Nach I. K. Svešník¹⁴⁵ erscheinen die schnurverzierten Schöpfkellen auf westukrainischem Gebiet in verschiedenen schnurkeramischen Kulturgruppen, u. zw. nicht nur in Kurganen (Baliči, Jaktorov, Lotatniki, Krasov, Velikaja Plavuča), sondern auch in Flachgräbern (Čížikov, Počapy, Ripnev, Torčín), in einem Steinpackungsgrab (Beremiany) und einer Siedlung (Ul'vovok). In den Bereich der Strzyżów-Kultur weist er die Grabfunde aus Torčín, das Grab aus Ripnev und die Siedlung in Ul'vovok. Die schnurverzierten Tassen zeugen seiner Ansicht nach über Kontakte der westukrainischen schnurkeramischen Kulturgruppen mit Stämmen, die auf polnischem und mährisch-slowakischem Gebiet lebten. Hinsichtlich des Schmuckes sind für die Gräber der Strzyżów-Kultur, seiner Ansicht nach, besonders die Kupferschlafenringe mit Längsrippe auf dem blattförmigen

Teil charakteristisch (Ripnev, Torčín), hingegen für die Gräber des Počapy-Typs Schlafenringe mit glattem Blatt, die jedoch in Wolhynien auch in Gräbern des Zdobica-Typs auftreten. Die seinerzeit von J. Pasternak ausgesprochenen Mutmassungen über die Ankunft einer Bevölkerung mit Aunjetitzer Kultur auf das westukrainische Territorium der Schnurkeramiker aus slowakischem und schlesischem Gebiet in der älteren Bronzezeit, sind nicht fundiert.

Die Erwägungen A. Točíks über die in der Slowakei und Mähren durch das Grabfeld von Veselé repräsentierte Gruppe und deren Anteil an der Entstehung der Nitra-Gruppe lauten folgendermassen:¹⁴⁶ „An der Neige des Äneolithikums und zu Beginn der Bronzezeit war die Südwestslowakei und das angrenzende mährische Gebiet dem Vorstoss zweier völlig abweichender Gruppen ausgesetzt. Bis zur Waag gelangte die Bevölkerung der Nagyréver Kultur aus Transdanubien und dem Theissgebiet. Aus der Ukraine und Südpolen drangen durch die Mährische Pforte nach Ostmähren und in die Westslowakei die Stämme der östlichen schnurkeramischen Kultur ein. Diese östlichen Stämme brachten eine ausgeprägte Keramik mit sich, vor allem Tassen mit dem typischen Ornament, Kupferindustrie von Ringen mit weidenblattförmig breitgehämmertem Ende, zylindrische Knochenperlen, Quarzit- und Flintpfeilspitzen und Knochennadeln. Die Funde verzierter und unverzierter Tonware, wie auch die weitere Füllung der materiellen Kultur gestatten es, diese Gruppe von Stämmen auf unserem Gebiet nach dem bisher grössten untersuchten Skelettgräberfeld in Veselé im Piešťany-Gebiet als *Veselé-Typ* zu bezeichnen. Die östlichen Stämme des Veselé-Typs überschritten verhältnismässig bald die Waag, schoben sich in das Nitra-Gebiet vor, absorbierten die ältere Nagyréver Unterlage und bildeten eine Mischgruppe mit bedeutendem Anteil der Nagyréver Kultur in der Keramik. Nach der grössten Streuungsdichte der Lokalitäten im Tal der Nitra bezeichnen wir diese Gruppe als *Nitra-Gruppe*. Nach dem gegenwärtigen Forschungsstand erstreckt sie sich zwischen den Flüssen March und Žitava.“

Nach A. Točík knüpft der älteste Horizont der Nitra-Gruppe unmittelbar an das Inventar der östlichen schnurkeramischen Gruppe an. Im Veselé-Typ sei östlicher Herkunft und mit dem östlichen schnurkeramischen Bereich zusammenhängend nicht nur die Keramik, sondern auch die Kupfer- und Knochenindustrie. Im Zusammenhang mit dem weidenblattförmigen Schmuck urteilt er,

dass in der Slowakei (in der Nitra-Gruppe) massenhaft die Variante mit voller Längsrippe auftritt, während in Ostpolen und vor allem in der Westukraine das Weidenblatt mit getriebener Längsrippe typisch ist. Nach der Analyse des Schmuckes der Nitra-Gruppe schliesst A. Točík, dass seine Herstellungstechnik (Kupfer mit Arsenzusatz) sogar aus dem Kaukasusgebiet hierhergeleitet ist, u. zw. durch Vermittlung der Träger der Ockergräberkultur. Die östliche Herkunft der zylindrischen Knochenperlen begründet A. Točík vor allem damit, dass sie in der südrussischen Katakombenkultur gebräuchlich sind. Der Veselé-Typ sei in der Nitra-Gruppe, bezüglich der Keramik, einstweilen nur durch die Tasse aus Branč vertreten. Die übrigen Formen der Nitra-Gruppe — meist Topfformen mit der Verzierung von Schnurabdrücken — sind seiner Ansicht nach neu und vertreten nicht nur in der Nitra-Gruppe, sondern in ganz Mitteleuropa den jüngsten schnurkeramischen Horizont. Obwohl nach A. Točík über die Zugehörigkeit der Nitra-Gruppe bezüglich der Metall- und Knochenindustrie wie auch des Bestattungsritus zum osteuropäischen, vom Dnjepr bis zur March reichenden Bereich kein Zweifel besteht, dominiert in der Keramik seiner Ansicht nach die heimische Unterlage der Nagyréver Kultur, samt den starken Einflüssen der begleitenden Glockenbecherkultur und der Schnurkeramik; es ist vor allem diese Keramik mit ihrem Eigengepräge, auf Grund welcher von einer selbständigen Nitra-Gruppe gesprochen werden kann, umso eher, weil eine ganze Reihe von Formen dieser Gruppe bereits Prototypen der entstehenden Aunjetitzer Kultur repräsentiert. Die Metallindustrie in der Nitra-Gruppe hat sich nach den Anregungen aus dem Osten, gestützt auf die reichen Fundstellen des slowakischen Rohstoffes, nicht nur entfaltet, sondern ist auch heimisch geworden.

J. und E. Neustupný weisen die slowakisch-mährische, durch das Gräberfeld von Veselé repräsentierte Gruppe von Fundstellen zur Mierzanowice-Kultur, die nach ihrer Ansicht zu Beginn der ältesten Bronzezeit, im Zeitabschnitt der ältesten Aunjetitzer Kultur, aus dem Norden in die Südwestslowakei und den benachbarten Teil Mährens eingedrungen ist und welche sie als einen späten Zweig der schnurkeramischen Kultur bezeichnen, entstanden in Südpolen aus der späten Złota-Kultur. Nach diesen Forschern kann ein gewisses Erbe der Mierzanowice-Kultur in der Nitra-Gruppe beobachtet werden, die in der Südwestslowakei auf diese Kultur folgte und die mit der

zweiten Phase der Aunjetitzer Kultur in Mähren und Böhmen zeitgleich ist. Die Traditionen der Mierzanowice-Kultur äussern sich in der Kulturfüllung der Nitra-Gruppe in Verzierung und Form einiger Gefässe und in den weidenblattförmigen Schläfenringen. Die Nitra-Gruppe weist nach ihnen die engste Koppelung mit der Aunjetitzer Kultur auf.¹⁴⁷

Mit der Frage des sog. Złota-Typs in Mähren und in der Südwestslowakei beschäftigt sich neuestens M. Buchvaldek.¹⁴⁸ Er berührt die Geschichte dieser Benennung und die älteren Ansichten über diese Problematik in der Tschechoslowakei (I. L. Červinka, F. Kalousek, J. Filip, V. Budinský-Kříčka). Er übernimmt in seinem Beitrag die Leitgedanken der neuesten Konzeptionen und Hypothesen, die in der Frage der Fundkomplexe ausgesprochen worden sind, u. zw. vor allem die Ansicht J. Machníks, J. und E. Neustupnýs und A. Točíks. Seine Hypothese, die im Widerspruch mit der Hypothese J. und E. Neustupnýs (Entstehung des ganzen Komplexes aus der späten klassischen Złota-Kultur) und A. Točíks steht (Entstehung im Osten) mit der Betonung, dass sie ihre Mängel hat, fasst er folgend zusammen: Entstehung auf mährisch-slowakischem Gebiet, wodurch die Ähnlichkeiten mit der Keramik der Glockenbecherkultur, eventuell mit der späten Badener Kultur erklärt werden könnten; der Reichtum an weidenblattförmigem Schmuck (slowakisches Kupfer); ein Bevölkerungsvorstoss (verursacht durch Druck der Träger der Nagyréver Kultur?) konnte zur Einschleppung der Fayence-Perlen nach Südpolen beigetragen haben; die zylindrischen Perlen mögen ihre Vorlage in den Perlen der Badener Kultur gehabt haben. Erklärt werden könnte hiemit auch die gewisse Überdeckung (oder Gleichzeitigkeit) der schnurkeramischen Kraków-Gruppe mit den Fundstellen der schnurkeramischen Tassen und das Auftreten dieser Formen im Gebiet von Lvov, wo keine eindeutigen Voraussetzungen für ihre Entstehung sind. Erwogen werden kann auch über die Einwirkung Siebenbürgens als Erzeugungszentrum und über die Ausnützung des Weges Dnestr aufwärts bei der Verbreitung der Weidenblattform (sogar bei Kijev oder in der Monteoru-Kultur zu beobachten), die zur Füllung des bei uns durch das Gräberfeld von Veselé repräsentierten Komplexes erst sekundär geworden sein konnte. Schwerwiegend wird die Feststellung des Einflusses der Ernährungsweise der Bevölkerung mit den „Krügen“ auf ihre Verbreitung, auf die Bevölke-

rungsbewegungen sein. Die Lösung dieser und einer Reihe weiterer Probleme in bezug auf die Denkmäler unseres Gebietes (genaue chronologische Beziehung zur jüngeren schnurkeramischen Kultur in Mähren, zur Nitra-Gruppe usw.), wird nach M. Buchvaldek noch Zeit und Neufunde erfordern, deswegen hält er es seiner Ansicht nach für angemessen, unsere Funde vorzeitig nicht irgendeiner der bekannten, aber abweichenden Kultur oder Gruppe mit noch problematischer Kulturfüllung zuzuschreiben. Er empfiehlt im vorliegenden Falle die Bezeichnung *Schnurkeramik des Veselé-Typs*, welche auch schon von A. Točík verwendet worden ist.

Z. Trnáčková neigt hinsichtlich der Zuweisung des schnurkeramischen Hulínér Grabes, das ausser einer Hammeraxt noch einen schnurverzierten Krug ergeben hat, zu der Ansicht, die übrigens in bezug auf das polnische Gebiet bereits seit langem L. Kozłowski und J. Kozłowski ausgesprochen haben, dass die schnurverzierten Krüge gemeinsames Inventar mehrerer äneolithischer, aus der schnurkeramischen Kultur hervorgegangener Gruppen sind. Auf Grund der Gräberfundstellen mit schnurverzierten Tassen im Marchtal setzt sie voraus, dass sich fremde Kultureinflüsse hierher aus dem Nordosten durch die Mährische Pforte vorgeschoben haben und weiter nach Süden fortschritten.¹⁴⁹

J. Ondráček äussert sich in seiner Arbeit über Funde des Mierzanowice-Nitra-Typs in Mähren, dass der erwähnte Typ auf diesem Gebiet an die Besiedlung des sogenannten Złota-Typs anknüpft und dass im Fundmaterial gewisse gemeinsame Merkmale vorhanden sind, die auf einen genetischen Zusammenhang schliessen lassen, wobei auch die starke Einwirkung der entstehenden Aunjetitzer Kultur in Betracht gezogen werden muss. Der sogenannte Złota-Typ gehört seiner Ansicht nach an den Übergang des Äneolithikums zur älteren Bronzezeit und ist ungefähr mit der jüngeren Entwicklungsphase der Glockenbecherkultur und der ältesten Aunjetitzer Kultur zeitgleich. Er lässt auch zu, dass die Bevölkerung des sogenannten Złota-Typs etwa den Trägern der Glockenbecherkultur das Vordringen von der March nach Osten verwehrt hat.¹⁵⁰

J. Vladár weist das Gräberfeld von Veselé zur schnurkeramischen Kultur des Veselé-Typs. Er sieht auffallende Unterschiede zwischen den slowakisch-mährischen Funden und dem Inventar des Złota-Typs. Der Veselé-Typ beteiligte sich seiner Ansicht nach an der Entstehung der Nitra-

Gruppe. Die Verwendung des weidenblattförmigen Schmuckes, der auf diesem Gebiet zum erstenmal im Veselé-Typ aufgetaucht ist, endet mit dem Untergang der Nitra-Gruppe. Der älteste Horizont der Nitra-Gruppe kann nach J. Vladár teilweise mit dem Veselé-Typ synchronisiert werden. Die Nitra-Gruppe datiert er in die Stufe Reinecke A₁. Über einige Keramikformen aus Veselé urteilt er (vor allem über einen von den unverzierten Krügen), dass sie sowohl im Inventar der Nagy-réver Kultur, als auch in der Begleitkeramik der Glockenbecherkultur zahlreich vertreten sind.¹⁵¹

Wir würden das Gräberfeld von Veselé überschätzen, wenn wir in ihm eine Fundstelle von Schlüsselbedeutung für die Untersuchung der gesamten Kulturgruppe mit später Schnurkeramik sehen wollten, die sich längs des Randes des nördlichen Karpatenbogens erstreckt. Da das Gräberfeld im Gesamtbereich der betreffenden Gruppe bloss eine exzentrische, eine Randlage einnimmt, beruht, meiner Ansicht nach, der Schwerpunkt dieser Aufgabe vor allem im Studium des polnischen und ukrainischen Materials. Die bisherigen Funde aus dem Karpatenvorland stammen, leider, bloss aus Einzelgräbern, und auch diese sind bis jetzt nicht komplett veröffentlicht worden, und das ihnen entsprechende Siedlungsmaterial ist gegenwärtig dem Studium in einem noch geringeren Masse zugänglich.

Obwohl die Keramik aus Veselé und aus dem benachbarten mährischen Gebiet viele gemeinsame Merkmale mit den Funden in Polen und der Ukraine aufweist, skizzieren sich auf ihrem Gesamtgebiet bezüglich Form und Verzierung, doch nur gewisse lokale Unterschiede, auf die ich bei der Fundanalyse hinzuweisen bestrebt war. Einige Funde von Tassen und Krügen aus dem polnischen und ukrainischen Gebiet deuten an, dass mit ihrem Vorkommen auch in Inventar anderer verwandter Lokalgruppen zu rechnen ist. Nach A. Točík ist der Veselé-Typ in der Nitra-Gruppe bisher nur durch ein einziges Gefäss aus Branč vertreten, die übrigen Keramikformen dieser Gruppe sind seiner Ansicht nach neu und sind Repräsentanten der jüngsten schnurkeramischen Kulturphase nicht nur in der Nitra-Gruppe, sondern in Mitteleuropa überhaupt. An anderer Stelle dieses Beitrages habe ich bereits erwähnt, dass auch einige weitere Gefässe der Nitra-Gruppe unmittelbar vom Veselé-Typ abgeleitet werden können, wenn sie nicht sogar direkt als art- und zeitgleich mit ihm betrachtet werden sollen.

Ebenfalls ist ohne eine komplexe Aufarbeitung

des karpatenländischen Materials eine vorbehaltlose Äusserung über die vorausgesetzte Einheitlichkeit des Bestattungsritus innerhalb des Fundstellenbereiches der schnurkeramischen Tasse schwer möglich; in der Westukraine z. B. überwiegen Kurgane über Flachgräber und auch die Totenorientierung ist hier nicht stabilisiert (vor allem bei den Kurganen). Auf dem Gräberfeld in Veselé, wie auch in den Gräbern seines Bereiches — mit Ausnahme des Gräberfeldes von Sady — fanden sich keine Spuren von Ocker. In diesem Zusammenhang ist die Feststellung dieses Farbstoffes in den Gräbern des älteren Horizontes der Nitra-Gruppe (Výčapy-Opatovce, Branč) von recht grosser Bedeutung, durch welche Tatsache der Bestattungsritus dieser Gruppe verlässlich mit dem östlichen Bereich der schnurkeramischen Kultur verkoppelt ist. Mit der Stabilisiertheit des Bestattungsritus und den Ausmassen knüpft das Gräberfeld von Veselé vor allem eng an die Nitra- und Košťany-Gruppe an, und was die kleineren Gräberfelder betrifft, insbesondere an die mit ihm art- und zeitgleichen mährischen Fundstellen. Auf dem Gräberfeld von Veselé skizzieren sich zwar nach der Gräberstreuung gewisse Gruppen, doch kann hier überhaupt nicht mit Gewissheit von Gruppengräbern, von einer Gruppenbestattung, aber auch nicht von verwandtschaftlichen Beziehungen der Bestatteten gesprochen werden. Die Gräber der Erwachsenen sonderten sich ebenfalls nicht von jenen der Jugendlichen und Kinder.

Die Bevölkerung mit den schnurverzierten Tassen und Krügen war offenbar nur eine von den Verbreitern des weidenblattförmigen Kupfer- oder Bronzeschmuckes, der auf Grund des ausgedehnten Bereiches einen mehr oder minder zeitgemässen Charakter zu haben scheint. In den kleinpolnischen, von schnurverzierten Tassen begleiteten Grabverbänden wird vorderhand dieser Schmuck nicht angetroffen und aus den diesbezüglichen westukrainischen Gräbern kenne ich zur Zeit bloss zwei, bzw. vier Ringe mit glattem Blatt (Čížikov, Počapy) und zwei mit längsgeripptem Blatt (Ripnev). In den Gräbern des Veselé-Typs, also auf mährisch-slowakischem Gebiet, ist das Vorkommen von Schläfenringen mit glattem Blatt ebenfalls selten (Veselé, Ivanka pri Dunaji, Sudoměřice), doch häufiger als in den ukrainischen Gräbern mit den schnurverzierten Tassen und Krügen. Übereinstimmend mit A. Točík kann man sich der Ansicht anschliessen, dass die Nitra-Gruppe den erwähnten Schmuck von der Bevölkerung mit den Gräberfeldern des Veselé-Typs übernommen hat,

die ihn ihrerseits wieder etwa aus dem Osten gebracht hat.¹⁵² Von den vereinzelt weidenblattförmigen Schläfenringfunden aus unseren und westukrainischen Grabverbänden mit der schnurverzierten Tasse ist — mit Ausnahme der Sudoměřice Funde — noch keine Spektralanalyse gemacht worden, deswegen kann einstweilen nur mit gewissen Einschränkungen zugegeben werden, dass sie aus einem ähnlich zusammengesetzten Metall angefertigt sind wie die Schläfenringe der Nitra-Gruppe, also aus Kupfer mit Arsenzusatz, welche Herstellungsweise nach A. Točík durch Vermittlung der Ockergräberkultur sogar aus dem Kaukasus-Gebiet hierher gelangt ist. Hinsichtlich des bisher einzigen analysierten Kupferschmuckes vom Veselé-Typ aus Grab 4 in Sudoměřice sei bemerkt, dass seine Analyse nur einen spurenhafte und untergeordneten Arsengehalt zeigt.¹⁵³ Auf dem Gebiet der vorausgesetzten mittelslowakischen Rohstoffbasen, welche nach A. Točík die intensive heimische Produktion dieses Schmuckes in der Epoche der Nitra-Gruppe angeregt haben, sind bis jetzt weder Fundstellen des Veselé-Typs noch der Nitra-Gruppe belegt, territorial am nächstliegenden wären zu ihnen die Gräberfelder der Košťany-Gruppe. Auch die Haarringe aus Draht mit einem zurückgebogenen Ende waren in Veselé nur Ausnahmefunde; sie haben, ähnlich wie die weidenblattförmigen Schläfenringe, bloss kleine Ausmasse; analoge Stücke zu ihnen führen erneut bis in die Westukraine (Jaktorov, Peredivanie). Die Herstellung beider erwähnter Haarschmuckgattungen war in der Zeit des Gräberfeldes von Veselé wahrscheinlich erst in den Anfängen, sie gipfelte bei uns erst in der Nitra-Gruppe. Im allgemeinen ist dies auch von den zylindrischen Knochenperlen zu sagen. Auf Beziehungen zum Gebiet nördlich der Karpaten geben Bernsteinperlen Hinweise, die aber auch nur als Ausnahmefall auf dem Gräberfeld von Veselé gefunden wurden. Fayenceperlen sind bisher weder in Gräbern des Veselé-Typs noch in Gräbern des Typs Chlopice und Čížikov vorgekommen.

Pfeilspitzen, Pfieme und Spaltindustrie aus dem Gräberfeld — kennzeichnende Dinge für eine Gemeinschaft einfacher Hirten und Jäger — weisen erneut vor allem auf die Nitra-Gruppe und Košťany-Gruppe hin, in den Funden aus mährischen Gräbern mit der schnurverzierten Tasse sind sie vorderhand bloss durch je ein Exemplar vertreten. Ausnahmefunde sind Pfeilspitzen und Spaltindustrie auch in den karpatenländischen Gräbern mit der schnurverzierten Tasse; hinsichtlich der Knochenpfieme sind in der Literatur über sie im Zu-

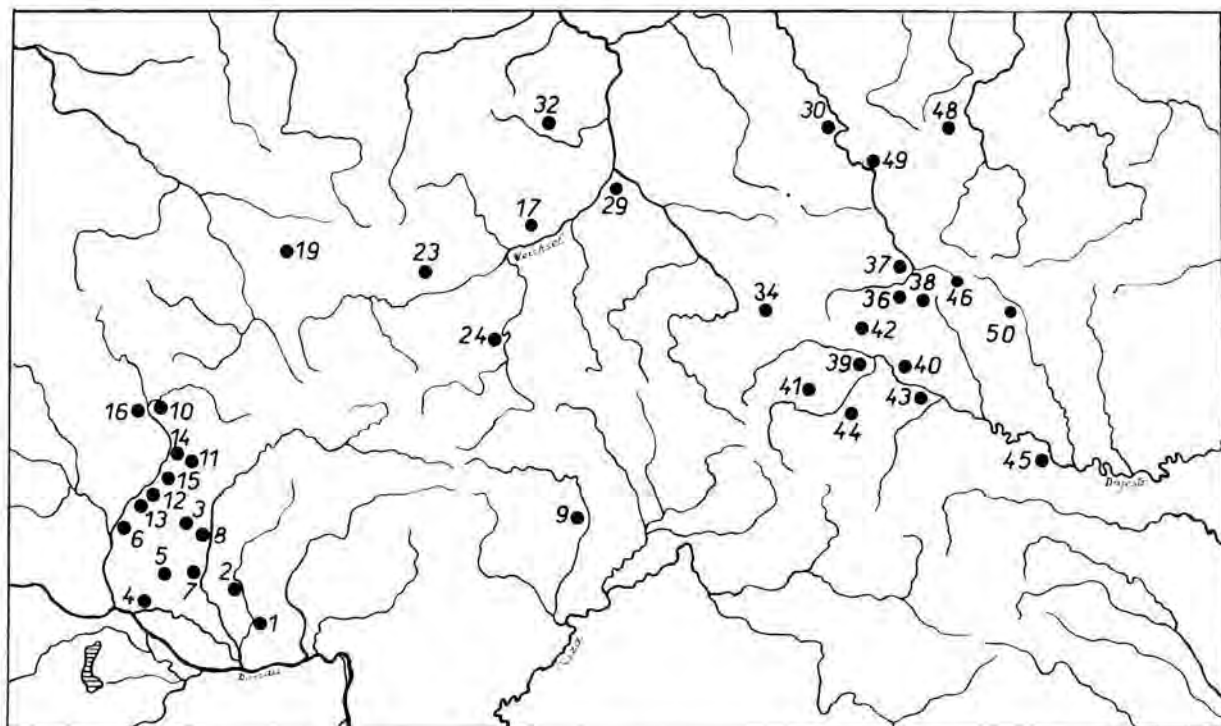

Abb. 19. Streuungskarte des Veselé-Typs in der Slowakei und Mähren und analoger Fundstellen in Kleinpolen und der Ukraine. (Slowakei:) 1 — Bešeňov, 2 — Branč, 3 — Dolný Lopašov, 4 — Ivanka pri Dunaji, 5 — Jablonec, 6 — Kúty, 7 — Lovčice Horné und Dolné (früher Lócz), 8 — Veselé, 9 — Všechná; (Mähren:) 10 — Hulin, 11 — Sady, 12 — Strážnice, 13 — Sudoměřice, 14 — Uherské Hradiště, 15 — Uherský Ostroh, 16 — Vitčice; (Polen:) 17 — Beszowa, 18 — Brzezinko, 19 — Dzierżno, 20 — Folwark, 21 — Grabowa, 22 — Chłopice, 23 — Iwanowice, 24 — Marcinkowice, 25 — Mierzanowice, 26 — Mokre, 27 — Orzelec Mały, 28 — Pobiednik Wielki, 29 — Sobów, 30 — Strzyżów, 31 — Święcice, 32 — Wierzbnik, 33 — Złota; (Ukraine:) 34 — Baliči, 35 — Beremiany, 36 — Čižikov, 37 — Dedilov, 38 — Jaktorov, 39 — Kavsko, 40 — Kolokolín, 41 — Kolpec, 42 — Krasov, 43 — Krylos, 44 — Lotatniki, 45 — Peredivanie, 46 — Počapy, 47 — Ripnev, 48 — Torčin, 49 — Uľhovok, 50 — Velikaja Plavuča.

sammenhang mit den Gräbern dieses Typs keine Erwähnungen gemacht worden.

Das Abstellen von Fleischnahrung — eine ebenfalls für die Nitra-Gruppe kennzeichnende Sitte — wird auf dem Gräberfeld von Veselé und in den mit ihm art- und zeitgleichen Gräbern nur ausnahmsweise beobachtet.

Das Gräberfeld von Veselé ist zur Zeit der Repräsentant des zweifellos grössten und vielleicht beachtenswertesten Fundkomplexes bezüglich des Erkennens der patriarchalen Stammesgemeinschaft mit der ausklingenden schnurkeramischen Kultur an der Peripherie des Karpatenbogens. Die ziemlich weite geographische Verbreitung und Streuung analoger Fundstellen (Abb. 19) und das charakteristische Inventar, das sie begleitet, deutet an, dass es sich um einen Bevölkerungsverband von Hirten und Jägern gehandelt hat, der sich am Rand des Karpatenvorlandes rasch vorwärtsbewegte und gerade deswegen keine Dauersiedlungen hinterlassen hatte, weil es ein Sennerleben führte und sich auf mehr oder minder lang besetzten Einöden

aufhielt. Deswegen stösst man fast grösstenteils nur auf Einzelgräber oder Gruppen solcher mit der schnurverzierten Tasse. Die Bevölkerung benötigte begreiflicherweise bei einer derartigen Lebensführung lediglich die nötigsten, leicht transportierbaren Dinge des täglichen Gebrauchs, wie einfache Tassen, Schüsseln, Bogen, Pfeile und primitive, meist mangelhaft bearbeitete Spaltindustriewerkzeuge aus Quarz; damit hängt offenbar auch die auffallende Verzierungsarmut bei diesem Volk zusammen. Die Keramik des Veselé-Typs besteht fast ausschliesslich nur aus praktischen Tassen, die in vieler Hinsicht an die hölzernen Schöpfkellen in den heutigen Sennereien erinnern. Die Bevölkerung der schnurkeramischen Tassen, wie ihre archäologisch erfassten Spuren andeuten, scheint das intensiver besiedelte Terrain gemieden zu haben, bloss stellenweise, namentlich an der ukrainisch-polnischen Gebietsgrenze stösst sie auf andere, jedoch verwandte Verbände, u. zw. auch schon mit bäuerlicher Prägung (Strzyżów-Kultur) und hält mit ihnen Beziehungen aufrecht. Auf ihrem Vor-

stoss nach Westen umgeht sie das Gebiet der Ostbeskiden und bleibt erst irgendwo an der Peripherie der Glockenbecherleute stehen, im Kontakt derer sie ihren Bogen vervollkommen, sich die Kenntnis der ersten Kupferwaffen aneignet und auch einige Arten des Knochenschmuckes und vielleicht — wie angenommen werden kann — auch einige Gefässformen übernimmt. Die ersten zusammenhängenderen Gräberfelder gründet sie jedoch erst auf mährisch-slowakischem Gebiet, wo sie sich zum erstenmal dauernd niederlässt, u. zw. auch im tiefer gelegenen, für eine intensivere Bodenbestellung geeigneten Terrain, und wo ihr unmittelbarer Nachfolger das Volk der Nitra-Gruppe wird. Auf ihre Siedlungen ist man hier jedoch bis jetzt noch nicht gestossen. In der Ostslowakei folgt ihr unmittelbar, wie ich vermute, die Košťany-Gruppe nach, was allerdings andeuten würde, dass ein gewisser Teil der Schnurkeramiker oberhalb der Torysa vielleicht doch die Ostbeskiden überschritten hat.

Das Gräberfeld von Veselé ist mit seinem ganzen Inventar — mit Ausnahme der Aunjetitzer Tasse aus Grab 4 — und seinem stabilisierten Bestattungsritus zweifellos der Niederschlag einer Gesellschaft mit besonderer und charakteristischer Bildung. Auf die östlichen Wurzeln dieser Bildung, deren Äusserung im slowakisch-mährischen Gebiet der Veselé-Typ ist, machte hinsichtlich des Bestattungsbrauches und des Schmuckes (weidenblattförmige Kupferringe und Halsbänder aus Knochenperlen) A. Točík aufmerksam. Seiner Ansicht nach hängt auch die Keramik des Veselé-Typs mit den östlichen Stämmen der Schnurkeramiker zusammen. Im Gegensatz zu dieser Konzeption vertritt eine ganz abweichende Hypothese, wie bereits erwähnt, M. Buchvaldek, nach welcher der Veselé-Typ auf mährisch-slowakischem Gebiet entstand und das Produktionszentrum der weidenblattförmigen Gegenstände war Siebenbürgen. Die Tatsache berücksichtigend, dass das überzeugendste, zahlreichste und kompakteste Material zur gegebenen Frage aus unserem Gebiet stammt, ist auch die Ansicht von M. Buchvaldek erwägenswert.

Die Vorlagen zu den schnurverzierten Tassen sind, wie ich annehme, in den kleinen, niederen henkellosen zylindrischen Gefässen mit gerundetem Boden und horizontaler Schnurverzierung aus Kavsko und Kolpec (Abb. 14: 1) zu suchen, die der Keramik der mittleren Dnjepr-Kultur nahesteht, doch vor allem in der beutelförmigen, oben leicht ausschwingenden Tasse mit horizontalem

Schnurlinienband auf dem Halse aus dem Kurgan in Lotatniki (Abb. 14: 2; Abb. 15), worauf letzten Endes bereits J. Machnik hingewiesen hat,¹⁵⁴ also irgendwo im Bereich der karpatenländischen Kurgane im oberen Dnjestrtal. Die schnurkeramischen Tassen waren, nach dem Fund aus Lotatniki zu schliessen, anfangs vielleicht nur mit einem horizontalen Schnurlinienband längs der Mündung und Schnurabdrücken auf dem Henkel verziert, doch recht bald gesellt sich zu dieser Verzierung, besonders in Klempolen und im mährisch-slowakischen Gebiet, auch das radiale Schnurornament, das sich auf dem Bauchteil der Tassen konzentriert und welches nur ausnahmsweise durch eine Reihe oder ein Band vertikaler oder schräger Kerben ersetzt ist. Ich nehme auch an, dass sich die ganze Entwicklung solch einfacher Formen, wie es die schnurverzierten Tassen und Krüge sind, im östlichen schnurkeramischen Kulturbereich auch ohne Beteiligung der Glockenbecherkultur, also selbständig, abgespielt hat; der sprechendste Beleg dafür sind die Funde aus dem westukrainischen Gebiet, namentlich die altertümliche Tasse mit Andeutungen zur Profilierung aus Lotatniki im oberen Dnjestrtal. Dies gilt auch von der radialen Verzierung der schnurverzierten Tassen, die am häufigsten dem Einfluss der kannelierten Keramik zugeschrieben wird. Ob in der Schnurlinienverzierung des Tassenhenkels, die bereits auf der altertümlichen beutelförmigen Tasse aus Lotatniki belegt ist, auch der Einfluss der frühbronzezeitlichen Strzyżów-Kultur in Erwägung kommen kann, ist derzeit für mich unklar.¹⁵⁵ Es steht jedoch ausser Zweifel, dass das künftige Studium der karpatenvorländischen Parallelen des Veselé-Typs — insbesondere der diesbezüglichen, zur Zeit unausreichend bekannten Siedlungsfunde — nicht auf eine tiefere Untersuchung der Beziehungen der späten, durch Funde aus Chłopice und Čížikov repräsentierten Schnurkeramik zur Strzyżów-Kultur wird verzichten können, im Inventar welcher eine der Leitformen gerade eine Tasse mit Schnurabdrücken auf Hals und Henkel darstellt. Die drei unverzierten Gefässe aus dem Gräberfeld von Veselé, eine Schüssel und zwei Krüge, könnte ich nur mit Vorbehalt, wie bereits erwähnt, mit dem Einfluss der Keramik der Glockenbecherkultur oder mit dem Einfluss der frühen Nagyréver oder Voraunjetitzer Kultur in Zusammenhang bringen.

Im Karpatenvorland, in Westpodolien und Wolhynien mit dem angrenzenden kleinpolnischen Gebiet, irgendwo im Bereich der karpatenländischen Kurgane, wie auch der Počapy- und Strzyżów-

Kultur, würde ich das Kerngebiet der Träger der schnurkeramischen Tassen und Krüge voraussetzen, aus welchem sie sich an der Neige des Äneolithikums und zu Beginn der Bronzezeit nach Westen ausbreiteten. Bis zu welchem Masse sich dieses bewegliche Element neben Weidewirtschaft und Jagd auch mit Ackerbau beschäftigt hat, wird, wie zu erhoffen eine künftige systematische Untersuchung von Siedlungen aufklären, deren Fundstellen im Karpatenvorland bereits verfolgt zu werden beginnen.

Die Belegung des Gräberfeldes von Veselý, nach den relativ nicht grossen Ausmassen, der Einheitlichkeit des Inventars und Ritus zu schliessen, war nur kurz. Für seine Datierung kommt fast überhaupt weder die horizontale noch vertikale Stratigraphie in Frage. Das Gräberfeld erlebte nicht die Blütezeit der Aunjetitzer Kultur, zu welcher das einzige Grab (Nr. 4) mit der Tasse des Aunjetitzer Typs gehört, doch waren in der Zeit, als dieses Grab zwischen die anderen des bereits aufgelassenen Gräberfeldes untergebracht wurde, die ursprünglichen Gräber wahrscheinlich noch kenntlich. Nur so ist es nämlich denkbar, dass bei der Ausschachtung der Grabgrube die Nachbargräber des Gräberfeldes keine Störung erlitten haben. Das Grab mit der Aunjetitzer Tasse stammt aus der Neige der Frühbronzezeit (BA₂), ungefähr aus dem XVI. Jh. v. u. Z.

Die Gräber mit unverzierter Keramik waren ohne Metallbeigaben. Das Grab 11 mit einer breiteren kugeligen Tasse, deren Bauteil sich der Mündung zu allmählich verjüngt (Taf. V: 18), lag am Rand des Mittelteiles des Gräberfeldes neben Grab 5 (östlich von ihm) mit der Beigabe einer beutelförmigen schnurverzierten Tasse (Taf. V: 4), die typologisch als eine der ältesten der Gefässe dieser Art betrachtet werden könnte. (Bezüglich dieser beiden Gräber könnte vielleicht — nach der Lage der Toten mit den Füßen zueinander und dem Grabinventar — ausnahmsweise auch über Gräber eines Ehepaares erwogen werden.) Jedoch in der Nachbarschaft des Grabes 11 (nicht ganze 2 m südlich von ihm) befand sich auch das Grab 29 mit weidenblattförmigen Schläfenringen und einer auffallend bauchigen schnurverzierten Tasse (Taf. VII: 8), die typologisch vielleicht zu den jüngsten Gefässformen dieser Gattung gehört. Grab 2 mit der primitiven Schüssel und Grab 14 mit der zweiten unverzierten Tasse waren dicht beieinander untergebracht, aber im östlichen Randteil des Gräberfeldes, wo — wie ich annehme — mit der Bestattung begonnen worden ist. Also kön-

nen die Gräber mit unverzierter Keramik, nach ihrer Unterbringung und dem Vergleich ihres Inventars mit dem Inventar der Nachbargräber zu den ältesten Gräbern des Gräberfeldes nur mit Vorbehalt gereiht werden.

Bei der Datierung des Gräberfeldes dürfen auch nicht die Einzelfunde atypischer Scherben aus der Füllerde einiger Gräber ausser acht gelassen werden, ebenso das zusammen mit den schnurverzierten Tassenscherben gefundene Gefässfragment (Grab 37), also Keramik, die ich in die Frühbronzezeit datiert habe. Da diese Gräber nicht mit einer Siedlungsschicht überdeckt waren, halte ich diese Scherben berechtigt für einen Teil des Grabinventars. Danach wird bei künftigen Ausgrabungen von Fundstellen des Veselý-Typs mit einer Verschiebung der oberen Zeitgrenze bis an die Neige der Frühbronzezeit gerechnet werden können. Auf die Möglichkeit eines langen Ausklingens des Veselý-Typs weist auch ein Grab der Košťany-Gruppe in Všechnýč (47/1962) in der Ostslowakei hin, in dessen Inventar sich ausser einem Gefässfragment des Veselý-Typs, z. B. auch ein bronzenes Randleistenbeil befindet.

Das Gräberfeld von Veselý kann in Übereinstimmung mit J. Vladár teilweise mit dem älteren Horizont der Nitra-Gruppe synchronisiert werden, u. zw. mit ihren Anfängen, also mit jenen Gräbern dieser Kulturgruppe, deren Beigabe noch ein schnurverziertes Gefäss, Schmuck mit glattem Weidenblatt, Knochenperlen ohne Verschluss und Denkmäler der Glockenbecherkultur war, und in denen sich die Tonware direkt bei den Skeletten, nicht in der Verschüttungsschicht befand, also mit jenen Gräbern der Nitra-Gruppe, die an das Ende des Äneolithikums und an den Anfang der Stufe Reinecke BA₁ datiert werden können.

Eine verlässliche Synchronisierung des Gräberfeldes von Veselý mit der ausklingenden Glockenbecherkultur ist auf Grund der mit ihm art- und zeitgleichen Funde aus Sudoměřice möglich, die klare Beziehungen zu dieser Kultur aufweisen. Aus der Gruppe der dort abgedeckten vier Gräber ist diesbezüglich das Grab 3 mit der Armschutzplatte und schnurverzierten Tasse am bedeutendsten. In einem anderen Sudoměřicer Grab (5) befand sich ausser schnurverzierten Scherben eines Bechers (?) auch eine Schüssel mit Kerbleiste und einem zweifach vertikal durchbohrten Lappenbuckel. Derartige Verzierung und ähnliche Lappenbuckel weist nach J. Vladár die Glockenbecherkultur auf.¹⁵⁶ Allerdings ist der Zusammenhang dieses Grabes mit der erwähnten Gräber-

gruppe in Sudoměřice problematisch, da es sogar 20 m von ihr entfernt lag. Durch das bereits erwähnte Sudoměřicer Grab 3 mit seiner Armschutzplatte und der schnurverzierten Tasse wird die Möglichkeit einer verlässlichen Synchronisierung des Veselé-Typs mit der Frühphase der Gräberfelder der Nitra-Gruppe nur betont; im Inventar dieser Gräberfelder weisen ausser einigen Keramikformen auch Kupferdolche, Armschutzplatten, herzförmige Knochenanhänger und konische Knochenperlen auf enge Beziehungen zur Glockenbecherkultur hin. Das vierte Grab des kleinen, jedoch bedeutenden Sudoměřicer Grabfeldes ist wieder nicht nur wegen seiner reichen Schmuckgarnitur von Bedeutung (ausser anderem auch zwei Schläfenringe mit glattem Blatt), sondern auch wegen der Tasse, deren Henkel über dem scharfen Bauchknick sitzt, worin sich offenbar Anzeichen der Voraunjetitzer Kultur skizzieren. Dieser Grabverband bietet also die Möglichkeit einer Synchronisierung des Veselé-Typs auch mit der Voraunjetitzer Kultur.

Für das Material aus dem Karpatenvorland, das dem slowakisch-mährischen Veselé-Typ entspricht, kommt für die Synchronisierung mit der späten Glockenbecherkultur ein Grab aus Świącice in Frage, das ausser einer Armschutzplatte auch Goldschmuck und eine schnurverzierte Tasse enthielt. Von den weiteren Fundverbänden charakterisiert die ältere Phase der dortigen Gruppe am besten das Hundegrab mit Amphore und schnurverzierter Tasse aus dem Bereich der Strzyżów-Kultur, das

in Strzyżów entdeckt wurde, vor allem jedoch das bedeutende Grab in Čížikov mit den Schläfenringen mit glattem Blatt und dem langen Silexschaber. Als der jüngste Grabverband innerhalb des karpatenländischen, von schnurverzierten Tassen begleiteten Fundkomplexes muss das Grab aus Ripnev im Bereich der Strzyżów-Kultur bezeichnet werden, das mit einem schnurverzierten Krug und Kupferschläfenringen mit längsgeripptem Blatt ausgestattet war. Zu demselben Horizont wie dieses Grab wird auch das Sobówer Grab 3 aus einem Gräberfeld der Tomaszów-Kultur gereiht, ferner einige Funde aus dem Gräberfeld der Strzyżów-Kultur in Torčin.

Das Gräberfeld von Veselé gehört, trotz seines Inventars (vor allem der Keramik), das noch überwiegend äneolithische Prägung aufweist, bereits in die Frühbronzezeit. Da das Gräberfeld mit den Anfängen der Nitra-Gruppe nicht nur zeitgleich, sondern auch artgleich ist, könnte der Veselé-Typ, von A. Točík berechtigt als Bezeichnung zugehöriger Funde aus dem slowakisch-mährischen Gebiet eingeführt, als erste Stufe der Nitra-Gruppe betrachtet werden, die an den Veselé-Typ nicht nur anknüpft, sondern in ihrer älteren Phase mit ihm wahrscheinlich auch identisch ist. Für die Bezeichnung der Gruppe analoger Funde in Kleinpolen ist es vielleicht angebracht, bloss die Benennung Chlopice-Typ zu verwenden und für entsprechende Funde aus dem westukrainischen Gebiet die Bezeichnung Čížikov-Typ.

Übersetzt von B. Nieburová

Anmerkungen und Literatur

¹ Ausser den abgebildeten auf Abb. 1 gehört auch die Axt aus Bratislava-Devin hierher; vgl. Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Bratislava 1958, Taf. LV: 1a, 1b.

² Das Gefäss fand man im J. 1886 auf Skalka in Vyšný Kubín. In das Slowakische Nationalmuseum zu Martin gelangte es aus der Sammlung M. Kubinyis; Inv. Nr. 3687. Vgl. Budinský-Krička V., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 67.

³ Über das Gräberfeld von Veselé äussert sich der Autor in diesen Aufsätzen und Arbeiten: V. B., *Hrob lovca z konca mladšej doby kamennej z Veselého (okr. Piešťany) v Slovenskom národnom múzeu*, ČMSS XXXI, 1940, 79, 80; Kr., *Na pohrebisti lovcov z konca doby neolitickéj*, Slovák vom 14. XII. 1941; Krička V., *Výtvarný prejav slovenského pravku*, Turčiansky Sv. Martin 1942, 14, Abb. 7; Budinský-Krička V., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 66, Taf. XII.

⁴ Die wichtigsten Arbeiten, welche die Problematik des Gräberfeldes von Veselé berühren: Kalousek F., *K otázce původu kultury se žhůrovou keramikou*, Ročenka 1947 Pedagogické fakulty Masarykovy university v Brně, 23; Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1948, 148; Točík A., *Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku (téz)*, Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1955 II, Liblice 1956, 24, 29; Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Bratislava 1958, 50; derselbe, *Počiatky výtvarného prejavu na Slovensku*, Bratislava 1958, 117, 118; Neustupný J. und E., *Nástin pravěkých dějin Československa*, Sborník Národního muzea v Praze XIV (3–5), 1960, 150, 151; Neustupný J. und Kol., *Pravěk Československa*, Praha 1960, 193, 194; Machník J., *Ze studiów nad kulturą ceramiką sznurowej w Karpatach polskich*, AAC II (1–2), 1960, 64; derselbe, *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Sprawozdania z posie-

dzeň Komissi oddziału PAN w Krakowie, lipiec-grudzień 1960, 3–5; Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, AR XV, 1963, 718, 729, 770; Buchvaldek M., *K tzv. zlotškému typu na Moravě a jz. Slovensku*, Vildomcův sborník, Brno 1963, 34–38; Machník J., *Uwagi o związkach i chronologii niektórych znalezisk ceramiki kultury sznurowej w Karpatach*, AAC IV (1–2), 1963, 99–104; Vladár J., *Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961–1962*, AR XVI, 1964, 81, 87.

⁵ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, 716–774.

⁶ Vladár J., a. a. O., 72–90.

⁷ Hájek L., *Zur relativen Chronologie des Äneolithikums in der Tschechoslowakei*, Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit — Nitra 1958, Bratislava 1961, 61, 65–67.

⁸ Budinský-Krička V., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, 64–66, Karte III; Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, 51–53; derselbe, *Počiatky výtvarného prejavu na Slovensku*, 121–123.

⁹ Pastor J., *Pohrebiská z počiatkov doby bronzovej na východnom Slovensku*, Nové obzory 4, 1962, 37–51; derselbe, *Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Košťanoch*, SZ AÚSAV 9, 1962, 63–80; derselbe, *K otázke vzniku bronzovej kultúry na východnom Slovensku*, Thesen, Kandidatenarbeit, 1963.

¹⁰ Nach J. Pavelčík.

¹¹ Das Muschelbruchstück und der Knochenpfriem haben sich nicht erhalten. Zwischen den Lehmewurfbrocken befinden sich auch zwei rötliche atypische Scherben frühbronzezeitlicher Prägung mit glatter, schwach polierter Oberfläche an der Innenseite; im Grabungstagebuch ist keine Erwähnung über diese Scherben.

¹² Nicht erhalten geblieben.

¹³ Das Bruchstück ist verschollen.

¹⁴ Kraskovská L., *Archeologický výskum v Bešeňove (okr. Šurany) r. 1949*, SMSS XLIII–XLV, 1949–1951, 77, 78.

¹⁵ L. Kraskovská gibt irrtümlicherweise an, dass das Skelett mit dem Gesicht nach Süden gewendet war; dortselbst, 78.

¹⁶ Dortselbst, 78.

¹⁷ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, 723. Vladár J., a. a. O., 72–90.

¹⁸ Für die Abschrift des Grabverbandes, für das Bild der Tasse und des Grabes, wie auch für die lebenswürdige Zustimmung zur Publizierung des Fundes danke ich J. Vladár.

¹⁹ Verzeichnis der archäologischen Sammlung zu Trnava, zusammengestellt von L. Kraskovská für das AI der SAW zu Nitra.

²⁰ Nach dem Vortrag von M. Pichlerová, vorgetragen im Slowakischen Nationalmuseum zu Bratislava auf der Versammlung der Slowakischen archäologischen Gesellschaft im J. 1962.

²¹ Für die Abbildungen und Beschreibung der Funde danke ich L. Kraskovská.

²² Točík A., *Nález maďarovskej keramiky v Budmerciach*, SZ AÚSAV 9, 1962, 92, Anm. 47.

²³ Budinský-Krička V., *Pamiatky praveké a hradistné z Kútov (okr. Skalica) v Slovenskom národnom múzeu v Turčianskom Sv. Martine*, Památky — pravěk XLIII, 1947/48 (1950), 110, 111, Abb. 2: 1.

²⁴ Kraskovská L., *Kamenná dýka z Kútov na Slovensku*, AR VII, 1955, 525.

²⁵ Dortselbst, 524, 525.

²⁶ Museum zu Trnava. Nach dem Verzeichnis von L. Kraskovská im Archiv des AI der SAW.

²⁷ Sulimírski T., *Polska przedhistoryczna II*, Londyn 1957–1959, 230, 232, 235, 239–241, 247, 249, 257, 259, 264.

²⁸ Svešník I. K., *Pamjatniki kultury šnurowoj keramiky u sela Zdobica (USSR)*, KS 85, 1961, Abb. 19: 6.

²⁹ Für die Lichtbilder und Beschreibung der Tasse danke ich I. B. Kutzián.

³⁰ Pasternak J., *Perša bronzova doba v Halyčyni v svitli novych rozkopok*, Lviv 1933, Taf. II: 1–3.

³¹ Vladár J., a. a. O., Abb. 43 (5): 13.

³² Vgl. Anm. 9.

³³ Vladár J., a. a. O., 87.

³⁴ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, 716–774.

³⁵ Kalousek F., *K otázce původu kultury se šňůrovou keramikou*, 23; Šikulová V., *Pohřebiště lidu zlotské skupiny šňůrové kultury v Sudoměřicích — okres Hodonín*, Pravěk východní Moravy II, 1961, 9; Ondráček J., *Nálezy měřanovicko-nitranského typu na Moravě*, AR XV, 1963, 405, Abb. 132.

³⁶ Trnáčková Z., *Hrob z období šňůrové keramiky v Hulině*, AR XII, 1960, 155–159, Abb. 59: 3.

³⁷ Horsák A., *Výkopy v Kunovicích, Derfli, Miko vicích, Ostrožské Nové Vsi a Hradčovicích*, Sborník velehradský 11, 1940, 88–91. Červinka I. L., *Šňůrovaná keramika na moravském Slovácku*, Sborník velehradský 13, 1942, 7, Abb. 3: 3; Hanák K., *Pravěk nálezy a výkopy 1938*, Sborník velehradský 10, 1939, 3 (Grab 6). Nach A. Horsák war das Grab 5 mit Spuren grüner Patina nach Schläfenringen zu beiden Seiten des Schädels jungburgwallzeitlich. I. L. Červinka erwähnt es im zitierten Aufsatz zwischen schnurkeramischen Gräbern.

³⁸ Nach Bericht von J. Skácel, dem ich für die Beschreibung und das Lichtbild der Tasse danke. Vgl. auch Šikulová V., a. a. O., 9.

³⁹ Šikulová V., a. a. O., 7–13.

⁴⁰ Dortselbst, 9. Vgl. auch Červinka I. L., a. a. O., 8, Abb. 3: 1.

⁴¹ Červinka I. L., a. a. O., Abb. 3: 2.

⁴² Tasse und Axt im Mährischen Museum (Moravské muzeum) zu Brno. Für die Ermöglichung ihrer Publizierung danke ich der prähistorischen Abteilung des Museums.

⁴³ Für das Lichtbild und die Beschreibung des Fundes danke ich F. Kalousek.

⁴⁴ Der Fund ist im Slovácké muzeum zu Uherské Hradiště untergebracht; Inv. Nr. 44.

⁴⁵ Für die Beschreibung der Tasse bin ich F. Kalousek zu Dank verpflichtet.

⁴⁶ Für die Information über den Fund bin ich J. Ondráček verpflichtet. Vgl. Ondráček J., AR XV, 1963, Anm. 4 auf S. 407 und Abb. 132.

⁴⁷ Machník J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, 34; derselbe, AAC IV (1–2), 1963, 99–104.

⁴⁸ Nach seiner Korrespondenz mit dem Autor.

⁴⁹ Kozłowski L., *Epoka kamienna na wydmach wschodniej części wyżyny Małopolskiej*, Lwów — Warszawa 1923, Taf. XXVII: 5.

⁵⁰ Dortselbst, Taf. XXVII: 4.

⁵¹ Machník J., AAC II (1–2), 1960, Anm. 23.

⁵² Machník J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. I: a.

⁵³ Für den Hinweis auf den Fund und für seine Skizze danke ich M. Buchvaldek. Den Fund publizierte nach seiner Information D. Woźniak, *Z otchłani wieków* XXX, 1963, 203, Abbildung auf S. 202.

⁵⁴ Kozłowski L., a. a. O., Taf. XXII: 6.

⁵⁵ Dortselbst, Taf. XXVII: 2.

⁵⁶ Machnik J., AAC II (1–2), 1960, 64, Abb. 7; derselbe, AAC IV (1–2), 1963, 99.

⁵⁷ Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. I: c.

⁵⁸ Machnik J., AAC II (1–2), 1960, 64; derselbe, AAC IV (1–2), 1963, 99.

⁵⁹ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, Abb. 2, IV: 3.

⁶⁰ Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. I: d.

⁶¹ Kozłowski L., a. a. O., Taf. XXV: 5.

⁶² Machnik J., AAC IV (1–2), 1963 Abb. 2, IV: 2.

⁶³ Sulimirski T., *Polska przedhistoryczna II*, 256, 257. Nach T. Reyman lag das Skelett in gestreckter Lage und ausser dem Gefäss, den Tierknochen und den Silexspitzen enthielt das Grab auch vier Steingeräte. Vgl. *Materiały Przedhistoryczne*, Kraków 1934, 48, 49.

⁶⁴ Nosek S., *Zagadnienie prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii*, Światowit XIX, 1946–1947, 110, 111, Taf. XVII–XVIII.

⁶⁵ Głosik J., *Osada kultury ceramiki sznurowej w Strzyżowie pow. Hrubieszów, w świetle badań w latach 1935–37 i 39*, *Materiały Starożytne VII*, 1961, 155; derselbe, *Przegląd ważniejszych badań nad kulturą ceramiki sznurowej we wschodniej Lubelszczyźnie*, AR XII, 1960, 404.

⁶⁶ Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. I: b.

⁶⁷ Dortselbst.

⁶⁸ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, Abb. 2, IV: 5.

⁶⁹ Nosek S., a. a. O., 113.

⁷⁰ PAN, Instytut historii kultury materialnej, pracownia neolitu, Warszawa. Für die Abbildung des Fundes danke ich Prof. Dr. Z. Podkowińska.

⁷¹ Dortselbst deponiert. Für das Bild des Fundes danke ich Prof. Dr. Z. Podkowińska.

⁷² Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, 5.

⁷³ Es handelt sich um Funde von Siedlungen; Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, 100, Anm. 40.

⁷⁴ Kozłowski L., *Młodsza epoka kamienna w Polsce (neolit)*, Lwów 1924, 189, Taf. XXVII: 14; derselbe, *Zarys pradziejów Polski południowo-wschodniej*, Lwów 1939, Taf. XII: 16; Svešnikov I., *Lwivskij deržavnyj istoričnyj muzej*, Lviv 1958, 25 (Abb. links unten); derselbe, *Pidsumky doslidžennja kultur bronzovoji doby Prykarpattja i zachidnoho Podilja*, L'viv 1958, 16, 18 (Anm. 1).

⁷⁵ Kozłowski L., *Młodsza epoka kamienna w Polsce (neolit)*, 189.

⁷⁶ Pasternak J., a. a. O., 70 (8).

⁷⁷ Kirkor A., *Sprawozdanie z wykazu zabytków z wyćieczki archeologiczno-antropologicznej w roku 1877*, *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej II*, 1878, 7, Abb. I; Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. II: i.

⁷⁸ Es ähnelt sehr dem Gerät aus Święciechów-Feuerstein, gefunden im Hügelgrab I in Koźan, Bez. Bardejov; vgl. Budinský-Krička V., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Taf. X: 1.

⁷⁹ Smiško M., *Bogatoje pogrebenije načala naše ery*

v Lvovskej oblasti, SA I, 1957, 243, Taf. I: 7–10, 12; Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. II: h. Nach den Informationen von I. K. Svešnikov ist die Tasse 5,8–6 cm hoch, braun und hat eine glatte Oberfläche; aufbewahrt im Institut für soziale Wissenschaften der Universität zu Lvov.

⁸⁰ Kozłowski L., a. a. O., 190, Taf. XXVII: 12.

⁸¹ Pasternak J., a. a. O., 67–70 (5–8).

⁸² L. des Torsos 4,2 cm. Deponiert im Historischen Museum zu Lvov; Nr. A-4118/2. Nach Informationen von I. K. Svešnikov.

⁸³ Pasternak J., a. a. O., Taf. III: 2; nach I. K. Svešnikov befindet sich der Fund im Institut der sozialen Wissenschaften der Universität zu Lvov.

⁸⁴ Nach I. K. Svešnikov befindet sich der Fund im Institut der sozialen Wissenschaften der Universität zu Lvov. Der Henkel des Kruges ist abgebrochen, auf dem Lichtbild in der Publikation von J. Pasternak ist er noch sichtbar; vgl. Pasternak J., a. a. O., Taf. III: 3.

⁸⁵ Bernjakovič K. V., *Sidlišťe lidu se šnúrovou keramikou na horním Dněstru a Sanu*, AR XI, 1959, 695; derselbe, *Roboty Prykarpatskoji archeolohičnoji ekspedicii v 1956–1957 r. r.*, *Archeolohični roboty muzeju v 1952–1957 r. r.*, L'viv 1959, 38, Taf. III: 5; Machnik J., AAC II (1–2) 1960, Anm. 23.

⁸⁶ Kozłowski L., *Zarys pradziejów Polski południowo-wschodniej*, Taf. XII: 11.

⁸⁷ Dortselbst, 40, Taf. XII: 22. Aus derselben Lokalität publizierte L. Kozłowski auch ein ähnliches becherartiges Gefäss mit Schnurverzierung auf dem Halse; dortselbst, 40, Taf. XII: 19. Vgl. auch Svešnikov I. K., *Lwivskij deržavnyj istoričnyj muzej*, 25 (Bild oben links); derselbe, *Pidsumky doslidžennja kultur bronzovoji doby Prykarpattja i zachidnoho Podilja*, 16, Anm. 8 auf S. 17.

⁸⁸ Svešnikov I. K., *Lwivskij deržavnyj istoričnyj muzej*, 26; Kostrzewski J., *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, *Prehistoria ziem polskich*, Kraków 1939–1948, 183.

⁸⁹ Sulimirski T., *Kurhany komarowskie*, Stanisław 1939, Abb. 4: 1.

⁹⁰ Svešnikov I. K., a. a. O., 25 (Bild oben rechts).

⁹¹ Kozłowski L., a. a. O., 40, Taf. XII: 23; Kostrzewski J., a. a. O., 181, Taf. 58: 15; Svešnikov I. K., *Pidsumky doslidžennja kultur bronzovoji doby Prykarpattja i zachidnoho Podilja*, 16, 17 (Anm. 8).

⁹² Gemeint sind Bruchstücke schlecht gebrannter Trichter- randgefässe, die mit einem eingeritzten Zickzackband verziert sind, z. B. aus Šapinec, Bez. Bardejov. Bisher nicht publizierte Funde.

⁹³ Sulimirski T., a. a. O., Abb. 56.

⁹⁴ Pasternak J., a. a. O., 73, 74, Taf. IV: 3.

⁹⁵ Dortselbst, 65–66 (3–4), 74 (12), 97 (35), Taf. I.

⁹⁶ Kostrzewski J., a. a. O., 205–206, Taf. 62: 21.

⁹⁷ Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. II: g.

⁹⁸ Baran V. D., *Pochovannja kultury šnúrovoho keramiki kolo s. Ripniv (Ripniv II)*, *Lvovskoji oblasti*, *Materiały i doslidžennja z archeolohiji Prykarpattja i Volyni*, Kyjiv 1961, 151, 152, Abb. 1 und 2.

⁹⁹ Fitzke J., *Cmentarzysko kultury ceramiki sznurowej w Torczynie pow. Łuck*, *Sprawozdania PAN XLIII-1*, 1938, 26 (ohne Illustration). Angeführt nach dem Hinweis von I. K. Svešnikov.

- ¹⁰⁰ Sulimirski, T., a. a. O., 235.
- ¹⁰¹ Głosik J., *Osada kultury ceramiki sznurowej w Strzyżowie pow. Hrubieszów, w świetle badań w latach 1935–37 i 39*, Materiały Starożytne VII, 1961, 156, 157.
- ¹⁰² Kozłowski L., a. a. O., 40, Taf. XII: 18; Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, Abb. II: e.
- ¹⁰³ Sulimirski T., a. a. O., Abb. 55.
- ¹⁰⁴ Vladár J., AR XVI, 1964, 87.
- ¹⁰⁵ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, 742, 771; Vladár J., a. a. O., 90.
- ¹⁰⁶ Machnik J., a. a. O., 5.
- ¹⁰⁷ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, 100.
- ¹⁰⁸ Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, 5.
- ¹⁰⁹ Ondráček J., AR XII, 1960, 480, Abb. 175: 4.
- ¹¹⁰ Točík A., a. a. O., Abb. 252: 1.
- ¹¹¹ Stocký A., *Pravěk země České I*, Praha 1926, Taf. CXIII: 10, Taf. CXVII: 17, Taf. CXXII: 10; Novotný B., *Výzkum v Mikulčicích u Hodonína*, AR VIII, 1957, Abb. 211.
- ¹¹² Budinský-Krička V., *Mědzy Wyhorlatem a pasmem Tokajsko-Preszowskim*, AAC III, 1961, 68, Abb. 5.
- ¹¹³ Moucha V., *Die Periodisierung der Úněticer Kultur in Böhmen*, Sborník Československé společnosti archeologické 3, 1963, Abb. 5: 15, Abb. 11: 8, Abb. 19: 2.
- ¹¹⁴ Machnik J., a. a. O., Abb. II: i.
- ¹¹⁵ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, Abb. 2, IV: 2. Im angeführten Zusammenhange vgl. den Krug der westpolnischen schnurkeramischen Kulturgruppe aus Żnin: Kozłowski J., *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, Taf. IV: 8.
- ¹¹⁶ Vladár J., AR XVI, 1964, 89.
- ¹¹⁷ Kalicz N., *Die frühbronzezeitlichen Brandbestattungen in der Umgebung der Gemeinde Alsónémedi*, AAH IX, 1958, Taf. I: 7.
- ¹¹⁸ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, Abb. 256: 3.
- ¹¹⁹ Moucha V., a. a. O., Abb. 17: 7.
- ¹²⁰ Budinský-Krička V., a. a. O., Abb. 5.
- ¹²¹ Moucha V., a. a. O., Abb. 5: 2, 6.
- ¹²² Točík A., *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veľkom*, Bratislava 1964, 54.
- ¹²³ Dortselbst, vgl. Abb. 32: 4, 6, 14; Vladár J., a. a. O., 91, Abb. 4: 1.
- ¹²⁴ Tihelka K., *Moravský věteřovský typ*, II. část, ŠZ AÚSAV 8, 1962, Taf. XXI: 3.
- ¹²⁵ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, Abb. 252: 2, 5, 6.
- ¹²⁶ Dortselbst, Abb. 256: 3.
- ¹²⁷ Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Taf. LVII: 8.
- ¹²⁸ Vgl. Anm. 51.
- ¹²⁹ Artemenko I. I., *Srednedneprovskaja kultura*, SA 2, 1963, Abb. 2: 6.
- ¹³⁰ Dortselbst, Abb. 2: 10.
- ¹³¹ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, 100.
- ¹³² Svešnikov I. K., *Pidsumky doslidžennja kultur bronzovoi doby Prykarpattja i zachidnoho Podilja*, 18; Sulimirski T., a. a. O., 230.
- ¹³³ Budinský-Krička V., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Taf. X: 1, 6.
- ¹³⁴ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, 100.
- ¹³⁵ Vgl. Anm. 28.
- ¹³⁶ Sulimirski T., a. a. O., 254, 257.
- ¹³⁷ Svešnikov I. K., a. a. O., 18; Sulimirski T., a. a. O., 230, 232.
- ¹³⁸ Pasternak J., a. a. O., 95 (33).
- ¹³⁹ Staatliches historisches Museum zu Lvov.
- ¹⁴⁰ Pasternak J., a. a. O., Taf. IV: 3.
- ¹⁴¹ Baran V. D., a. a. O., 152.
- ¹⁴² Pasternak J., a. a. O., Taf. II: 5.
- ¹⁴³ Im Hügel I von Jaktorov fand sich unter den Knochen des Skelettes ein Tierknochen; Pasternak J., a. a. O., 68 (6).
- ¹⁴⁴ Machnik J., *Uwagi o wczesnej fazie epoki brązu w dorzeczu górnej Wisły i Dniestru*, 3–6; derselbe, AAC II (1–2), 1960, 64; derselbe, AAC IV (1–2), 1963, 99–105; derselbe, *Kultura pucharów dzwonowatych a kultura ceramiki sznurowej w Malopolsce*, Sprawozdania z posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie, styczni-czerwiec 1963, 67–73.
- ¹⁴⁵ Nach Auszügen aus der Korrespondenz (1964) I. K. Svešnikova mit dem Autor.
- ¹⁴⁶ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, 716–774.
- ¹⁴⁷ Neustupný J. und E., *Nástin pravěkých dějin Československa*, 150, 151.
- ¹⁴⁸ Buchvaldek M., *K tzv. zlotskému typu na Moravě a jz. Slovensku*, 34–38.
- ¹⁴⁹ Trňáček Z., AR XII, 1960, 158, 159.
- ¹⁵⁰ Ondráček J., AR XV, 1963, 412, 413.
- ¹⁵¹ Vladár J., AR XVI, 1964, 85, 87, 89, 90.
- ¹⁵² J. Pasternak schreibt den ältesten Bronzeschmuck aus dem westukrainischen Gebiet der Aunjetitzer Kultur zu; vgl. Pasternak J., a. a. O., 94–99 (36–37). Nach Ansicht I. K. Svešnikova versorgte die Bevölkerung des Karpatenvorlandes, Westpodoliens und Wolhyniens im Zeitabschnitt der späten schnurkeramischen Kultur die mitteleuropäischen Stämme mit Metall; vgl. Svešnikov I. K., *Pamjatniki plemen bronzovogo veka Prikarpatja i zapadnoj Podolii*, Moskva 1958, 11. Nach T. Sulimirski weist der frühbronzezeitliche Hortfund aus Stublo auf Beziehung zum Karpatenbecken hin; Sulimirski T., a. a. O., 238.
- ¹⁵³ Šikulová V., *Pravěk východní Moravy II*, 1961, 10.
- ¹⁵⁴ Machnik J., AAC IV (1–2), 1963, 97.
- ¹⁵⁵ Głosik J., a. a. O., 148.
- ¹⁵⁶ Laut mündlicher Mitteilung J. Vladárs.

Pohrebisko s kultúrou neskorej šnúrovej keramiky vo Veselom

Vojtech Budinský - Krička

Sústavnejší záujem o otázky kultúry so šnúrovou keramikou na západnom Slovensku je úzko spätý s objavom kostrového pohrebiska vo Veselom. Problematika spojená s týmto pozoruhodným náleziskom dotýka sa však oveľa širšej oblasti doznievajúcej kultúry so šnúrovou keramikou na začiatku doby bronzovej: okrem juhozápadného Slovenska i východnej Moravy a nemenej i Malopoľska a západnej Ukrajiny. Do okruhu šnúrovej keramiky patrila približne v tom čase i oblasť severovýchodného Slovenska, avšak kultúra, ktorú tamjšie mohyly reprezentujú, je iného rázu ako kultúra komplexu nálezísk, ktorú na juhozápadnom Slovensku a v priľahlej moravskej oblasti nateraz najlepšie vystihuje pohrebisko vo Veselom. Istú časť slovenských pamiatok z okruhu šnúrovej keramiky (obr. 1–3) zatiaľ nemožno zaradiť ani k jednej zo spomenutých dvoch základných zložiek kultúry so šnúrovou keramikou na Slovensku.

Pohrebisko vo Veselom pri Piešťanoch (okres Trnava), objavené roku 1939, rozprestieralo sa asi 600 m na JJZ od obce. Autor odkryl na ňom v rokoch 1940, 1941 a 1949 38 hrobov. Pohrebisko bolo prebádané pravdepodobne v celom svojom rozsahu. Hroby na tomto plochom pohrebisku boli rozmiestnené nepravidelne (obr. 4). Hrobové jamy mali prevažne oválny, obdĺžnikový a lichobežníkový pôdorys (obr. 5–9, tab. I–IV). Pochovaní spočívali v skrčenej polohe, muži na pravom, ženy na ľavom boku; výnimkou bola azda len kostra v hrobe 16, ktorá ležala pravdepodobne na chrbte a len jednu nohu mala skrčenú. Kostry boli orientované v smere Z–V s väčšími či menšími odchýlkami, s pohľadom dôsledne na juh. Telo ležalo na ľavom boku, situované hlavou na východ, dovedna v 12 hroboch, a na pravom boku, situované hlavou na západ, v 20 hroboch. Telo v hrobe 16 bolo uložené na chrbát a smerovalo hlavou na západ. Hrob 35, porušený a vykradnutý už v praveku, patril – súdiac podľa jantárových korálikov – zrejme žene. Podľa uvedeného na pohrebisku bolo pochovaných 13 osôb ženského a 21 mužského pohlavia. V ostatných hroboch sa pohlavie pochovaných nedalo zistiť. Skrčenie nôh bolo väčšinou prostredné, kostry so silne skrčenými dolnými končatinami boli v menšine. Pozoruhodné je, že hrob 4, ktorého prílohou bola únětická šálka, ani orientáciou ani polohou kostry sa nevymykal z rámca pohrebiska, jeho jama rešpektovala susedné hroby.

Najčastejšou prílohou mužských i ženských hrobov bola nádoba. Kým v mužských hroboch nachádzala sa spravidla v lone kostry, v ženských spočívala väčšinou v blízkosti lebky. Spomenutá únětická šálka našla sa výnimočne konča nôh. Pre hroby mužov sú charakteristické kremenné strúhadlá a odštepky, kostené šidlá a kamenné šípky. Nástroje našli sa v ženských hroboch len výnimočne; tieto hroby charakterizovali, pokiaľ ide o pamiatky, hlavne kostené korálky a medené záušnice, hoci medený krúžok našiel sa výnimočne i v hrobe chlapca (č. 23). K mŕtvmu len výnimočne položili mäsitú potravu. V zásype hrobov našli sa len ojedinelé atypické črepy, ojedinelé drobné zlomky tehloviny, zlomok zvieracej kosti, kameň a niekoľko zlomkov mušlel. Spomenuté črepy, ako aj fragment nádoby, nájdený spolu so zlomkami šálky so šnúrovou výzdobou v hrobe 37, určil som ako keramiku zo staršej doby bronzovej.

Najbližšie paralely k ritu pohrebiska vo Veselom ukazujú sa na susedných moravských pohrebiskách (Sady, Sodoměřice, Hulín) a pokiaľ ide o slovenskú oblasť, predovšetkým na pohrebiskách nitrianskej skupiny (Výčapy-Opatovce, Branč). Určité spoločné znaky má rítus pohrebiska vo Veselom i s hrobmi koštianskej skupiny na východnom Slovensku. Od ritu pohrebiska v Ivanke pri Dunaji liši sa rítus vo Veselom opačným situovaním tváre kostier (na Z). Podstatne sa liši rítus pohrebiska vo Veselom od ritu východoslovenských mohýl, v ktorých je popri kostrovom spôsobe pochovávaní doložený i žiarový spôsob. Na pohrebisku vo Veselom a v hroboch s ním analogických v slovensko-moravskej oblasti – okrem pohrebiska v Sadoch – nezistili sa stopy okru. Hroby sprešované šálkami so šnúrovou výzdobou v oblasti severne od Karpát sú podľa J. Machníka zväčša bezkurhanové, mŕtvi ležia v nich na boku v skrčenej polohe; skrčenie kostier býva už slabé a v hrobe nachádza sa spravidla jedna nádoba. V západoukrajinskej oblasti prichádza sa na keramiky analogickú nálezom z Veselého častejšie v kurhanoch ako v plochých hroboch.

Nálezisk so šnúrovou keramikou, charakteristickou pre pohrebisko vo Veselom, zistilo sa na západnom Slovensku spolu s pohrebiskom vo Veselom zatiaľ päť a sú roztratené po Považí (Veselé), v trnavskej oblasti (Lovčice), na Ponitří (Branč), v blízkosti Dunaja (Ivanka pri Dunaji) a v Po-

moraví (Kúty). K nim radí autor so značnou výhradou ešte ojedinelé hrobové nálezy z Bešeňova a Jablonca, kamennú dýčku a šípky azda z porušených hrobov z Dolného Lopašova a medené i bronzové ozdoby pravdepodobne tiež z hrobov z neznámej lokality na západnom Slovensku (?; tab. VIII). Veľa spoločných znakov spája pohrebisko vo Veselom so staršou fázou rozsiahleho pohrebiska vo Výčapoch-Opatovciach, ktoré A. Točíkovi dalo podnet k rozpoznaniu a vyčleneniu nitrianskej skupiny. Týka sa to nielen pohrebného ritu, ale aj nástrojov a hrotov, niektorých druhov medených a kostených ozdôb a azda aj niektorých nádob. O vzťahoch pohrebiska vo Veselom k východoslovenským pohrebiskám zo staršej doby bronzovej (Košťany, Vsechsvätých, Perín) možno uvažovať opäť na podklade spoločného ritu a niektorých druhov nálezov (šípky, kostené korálky, štiepané kamenné výrobky). Z keramického materiálu tejto skupiny, čiže koštianskej kultúry, ako ju nazval J. Pastor, prichádza do úvahy v uvedenej súvislosti len fragment nádoby zo Vsechsvätých (obr. 11). Pre označenie celého komplexu slovensko-moravských nálezísk šálok so šnúrovými odtlačkami ujíma sa u nás najnovšie právom názov *typ Veselého*, ktorý zaviedol A. Točík. Nálezy príslušných sídlisk na západnom Slovensku zatiaľ nie sú známe.

Všetky nateraz známe nálezy z moravskej oblasti, ktoré sa kultúrne a časove viažu k pohrebisku vo Veselom, sú pravdepodobne tiež hrobové a sústreďujú sa do úvalu rieky Moravy (tab. IX). Náleziská okrem jedného (Vitčice) ťahajú sa po ľavom brehu Moravy (Hulín, Sady, Strážnice, Sudoměřice, Uherské Hradiště, Uherský Ostroh). Oblasť zakarpatských nálezísk šálok so šnúrovými odtlačkami rozprestiera sa zhruba medzi horným Poodrím a horným Podnestrím (obr. 19). Keramika analogická nálezom z Veselého je odtiaľ známa nielen z hrobov, ale aj zo sídlisk (obr. 13–15, tab. X). Pokiaľ ide o poľskú oblasť, náleziská sústreďujú sa hlavne do severovýchodnej časti Malopoľska, v ukrajinskej oblasti do poriečia horného Bugu, ale predovšetkým do poriečia horného Dnestra, do Lvovskej oblasti. Okruh nálezísk na poľskej strane zachytil J. Machník, ktorého pozornosti neušli ani západoukrajinské a slovensko-moravské analógie. Nádobu neskorej šnúrovej keramiky nazýva *typom Chłopice-Veselého*. Nálezy črpákov a džbánkov so šnúrovými odtlačkami na západnej Ukrajine označil I. Svešnikov ako *typ Počapy-Veselého*.

Prevažná väčšina nádob z pohrebiska vo Vese-

lom pozostáva zo šálok, len výnimočne našiel sa hrnček, miska a džbánok. Celkom osobitne sa vyníma v inventári pohrebiska únětická šálka z hrobu 4 (tab. V: 2). Esovite profilovaný hrnček z hrobu 13 sa nezachoval. Jednoduchú kužeľovitú misku z pohrebiska (tab. V: 3) možno porovnávať tak s keramikou zvoncovitých pohárov, ako aj s miskami z východoslovenských mohýl (Brekov) a s keramikou zo staršej fázy únětickej kultúry v Čechách. Dvojkónický džbánok so šnúrovou výzdobou (tab. V: 1) má približné analógie medzi zakarpatskými nálezmi neskorej šnúrovej keramiky (Pobiednik Wielki, Beremiany). Pisateľ nenachádza celkom presvedčivé analógie ku dvom nezdobeným šálkam z pohrebiska (variant I a J). Jedna z nich, s guľovitým telom a s hrdlom zbiehajúcim sa slabo k ústiu (tab. V: 18), je podľa J. Vladára bežným tvarom v nagyrévskej kultúre aj v sprievodnej keramike kultúry zvoncovitých pohárov. Druhá nezdobená šálka z pohrebiska, s nízkym valcovitým hrdlom a guľovitým telom (tab. V: 14), pripomína nádobu z východoslovenskej mohyly v Brekove alebo predúnětickú keramiku v Čechách.

Vedúcou formou nádob na pohrebisku vo Veselom sú šálky so šnúrovým ornamentom. Autor ich delí na sedem variantov, z ktorých najčastejší je variant B — esovite profilované šálky s guľovitým telom (tab. V: 7, 10, 20, tab. VI: 1, 4, 15, tab. VII: 17). Tomuto tvaru zodpovedá typologicky, pokiaľ ide o analógie z juhozápadného Slovenska, i šálka z Lovčíc (tab. VIII: 4, 4a) a z Kútov (tab. VIII: 6). Vakovitá šálka z Veselého (variant A) čo do tvaru značne pripomína šálku z Lotatník na Ukrajine (obr. 14: 2, obr. 15). Ak porovnáваме zdobené šálky z Veselého s keramikou nitrianskej skupiny, najdôležitejším pojmom medzi nimi je nepochybne šálka z pohrebiska nitrianskej skupiny v Branči (tab. VIII: 7); je blízka variantu E z Veselého (tab. VI: 11), ktorý možno však porovnávať i s niektorými džbánkami so šnúrovou výzdobou z Výčap-Opatoviec.

Prevažná väčšina šálok so šnúrovými odtlačkami z moravskej oblasti sa viaže typologicky bezprostredne k šálkam z Veselého a v podstate k ich variantu B. Šálka z Hulína svojím pretiahnutým hrdlom je akoby prechodom k niektorým zakarpatským dvojkónickým džbánkom; miskovitá šálka zo Sudoměřic má azda už znaky protoúnětických foriem nitrianskej skupiny. Zatiaľ bez analógií je polguľovitý črpák zo Sadov. Z malopoľských hrobových a sídliskových nálezov typu Chłopice možno viaceré zaradiť k šálkam z Veselého, pre-

dovšetkým k ich variantu B (Folwark, Dzierzo, Grabowa, Mokre, Strzyżów). V porovnaní s nimi osobitne sa tu vynímajú šálky s prehnutým hrdlom a lomeným telom (Chłopice, Grabowa, Mierzanowice, Święcice), ako aj dve šálky s kuželovitým telom a s ľahko prehnutým hrdlom (Sobów, Wierzbnik) alebo vakovitá šálka zo Złotej a ďalšia, pravdepodobne tiež odtiaľ, so šikmým ústím. Popri šálkach i na malopoľských náleziskách, súrodých s typom Veselé, vystupujú nádoby iného tvaru len výnimočne (dvojkónický džbánok a amforovité nádoby). Náleziská typu Chłopice zasahujú i do niektorých susedných oblastí kultúry so šnúrovou keramikou (złotská, tomašovská, strzyżovská). Zo západoukrajinských nálezov analogických nálezom z Veselého väčšina šálok patrí k variantu B (Jaktorov, Čížikov, Dedilov, Kolokolín, Počapy, Ulfovok). O starobylej šálke z Lotatník už sa spomenulo, že je blízka variantu A. Na západnej Ukrajine sa popri šálkach častejšie ako v iných oblastiach príslušných nálezísk s neskorou šnúrovou keramikou zjavujú i džbánkované tvary (Baliči, Beremiany, Jaktorov, Počapy, Ripnev). Popri nich a črpkoch celkom osobito sa tu vynímajú bezuché šálky so šnúrovou výzdobou pozdĺž ústia (Kavsko, Kolpec [obr. 14: 1]), ktorým je čo do tvaru a výzdoby blízka už spomenutá vakovitá šálka z Lotatník. Náleziská zodpovedajúce typu Veselé zasahujú i na západnej Ukrajine do niekoľkých skupín s neskorou šnúrovou keramikou (strzyżovská, počapská, okruh prikarpatkých kurhanov).

Strely z pohrebiska vo Veselom (tab. V: 11, 12, tab. VI: 3, 10, tab. VII: 16) sú trojuholníkové, z rohovca alebo radiolaritu. Na iných náleziskách typu Veselé prišlo sa na ne len výnimočne (Bešeňov, Dolný Lopašov). Na pohrebiskách nitrianskej a koštianskej skupiny patria k bežným nálezom. Kamenné strely sprevádzajú i hrobové nálezy typu Chłopice v Malopoľsku. V príslušných hroboch ukrajinskej oblasti zatiaľ nie sú doložené, v prikarpatských kurhanoch sú však bežné.

Štiepané kamenné nástroje z pohrebiska vo Veselom majú väčšinou atypické formy, bez známk dokladnejšieho opracovania; výnimkou sú len tri pazúrikové nástroje (tab. VI: 2, 9, tab. VII: 3). Na iných náleziskách typu Veselé sú podobné nástroje vzácné (Ivanke pri Dunaji, Sady). Ako vo Veselom, charakteristickým sprievodným materiálom sú štiepané kremenné nástroje i v nitrianskej a koštianskej skupine, ako aj vo východoslovenských mohylách. Na poľskej strane v oblasti typu Chłopice najvýraznejšie sú srpovité kremenné nože.

V príslušných západoukrajinských hrobových nálezoch vyskytli sa štiepané kamenné nástroje len výnimočne, najpozoruhodnejší z nich je nález z Čížikova (tab. X: 3).

Kostené šidlá v oblasti typu Veselé okrem pohrebiska vo Veselom (tab. 5, 8, 15, tab. VI: 5, tab. VII: 6) doložené sú len v Ivanke pri Dunaji a v Sadoch. V príslušných zakarpatských nálezoch treba ich tiež predpokladať. Na pohrebiskách nitrianskej a koštianskej skupiny patria k bežným nálezom.

Brúsené kamenné nástroje vyskytli sa v oblasti typu Veselé len výnimočne, a to na Morave (Hulín a Sudoměřice).

Ojedinelé nálezy pazúrikových oštepových hrotov v okruhu typu Veselé (Dolný Lopašov, Kúty) sú zakarpatského pôvodu a typologicky nadväzujú najmä na hrobové nálezy zo západoukrajinskej oblasti (Zdolbica).

Kostené korálky (obr. 16, tab. V: 16, 19, tab. VI: 6, 7) našli sa na pohrebisku vo Veselom len v malom počte. Okrem tohto pohrebiska vyskytli sa v oblasti typu Veselé len v Ivanke pri Dunaji. Podobné ozdoby sú príznačné predovšetkým pre nitriansku skupinu a v Zakarpatsku pre tomašovskú kultúru.

Jantárové perly (tab. VII: 9) na pohrebisku vo Veselom, sú zakarpatským prínosom.

Kružky tvaru vrbového listu našli sa na pohrebisku vo Veselom len v dvoch hroboch (obr. 17: 4–6, tab. VII: 10–12). Podľa menších rozmerov a hladkého listu patria k prvotnému tvaru týchto vlasových ozdôb, sú staršie ako záušnice so širším a pozdĺžnym rebrom zosilneným listom, ktoré majú spravidla i väčšie rozmery. Záušnice tvaru vrbového listu sú v okruhu typu Veselé zriedkavé. K ich najväčšiemu rozšíreniu došlo podľa A. Točíka v období nitrianskej skupiny; v jej staršej fáze sú záušnice s pozdĺžnym rebrom najpočetnejším a najvýraznejším šperkom. Pôvod týchto krúžkov hľadá A. Točík vo východnom okruhu kultúr so šnúrovou keramikou; podľa neho nitrianska skupina prevzala tento šperk od ľudu pohrebisk typu Veselé. V oblasti typu Veselé na západnom Slovensku našli sa krúžky tvaru hladkého vrbového listu i v Ivanke pri Dunaji. K nim patrí aj záušnica z neznámej, pravdepodobne západoslovenskej lokality (tab. VIII: 2) a typologicky i prstene z Brezovej pod Bradlom (obr. 18) a záušnica z Vozokán. Z troch záušníc tohto tvaru z moravskej oblasti dve sú z hrobového celku zo Sudoměřic; miskovitá šálka z toho istého hrobu má už náznaky protoúnětickej keramiky. Z Malopoľska pi-

sateľ nepozná hrobové celky typu Chłopice sprevádzané šperkom tvaru vrbového listu; záušnice s hladkým listom našli sa tam sporadicky zatiaľ len v hroboch s tomašovskou kultúrou. Výnimočným nálezom sú záušnice tohto typu i v ukrajinskej oblasti (Čížikov — tab. X: 4, 5, Počapy, Peredivanie). Častejšie vystupujú tu záušnice s pozdĺžnym rebrom na liste, avšak v hrobových celkoch sprevádzaných šálkou alebo džbáňkom vyskytli sa i tieto zatiaľ len dve — v Ripneve (tab. X: 9, 10), v hrobe, ktorý I. K. Svešnikov kladie do stryžovskej kultúry.

I prosté drôtené krúžky do vlasov (obr. 17: 1—3, tab. VI: 16, tab. VII: 13, 15) našli sa na pohrebisku vo Veselom len výnimočne. Patria najskôr k prototypu kruhov so slučkou a spletenými koncami, aké sú typickým sprievodným šperkom hrobov nitrianskej skupiny, bežné v únětickej kultúre a doložené i v ukrajinskej oblasti (Jaktorov, Peredivanie).

Na pohrebisku vo Veselom prišlo sa len výnimočne na kosti ovce alebo kozy (hrob 23) a ošípanej (hrob 3).

Pohrebisko vo Veselom poskytuje nateraz bezpochyby najväčší a aj najpozoruhodnejší súbor nálezov k štúdiu patriarchálnej rodovej spoločnosti s kultúrou doznievajúcej šnúrovej keramiky na periférii karpatského oblúka. Značné zemepisné rozšírenie a rozptýlenosť analogických nálezísk (obr. 19) i charakteristický inventár naznačujú, že ide o pastiersko-lovecký element, rýchle sa pohybujúci pozdĺž karpatského predhoria.

Úvahy archeológov v súvislosti s typom Veselého a jeho zakarpatskými analógiami sústreďujú sa v jadre okolo šálok a džbáňkov s odtlačkami šnúry. V oblasti ich nálezísk čo do tvaru i výzdoby črtajú sa určité miestne rozdiely a nepochybne je i to, že v zakarpatskej oblasti vystupujú tieto nádoby aj v iných skupinách šnúrovej keramiky. Predlohy šálok so šnúrovou výzdobou treba hľadať, ako sa domnieva pisateľ, v bezuchých valcovitých nádobách z Kavská a Kolpca (obr. 14: 1), blízkych keramike stredodneperskej kultúry, ale predovšetkým — ako upozornil už J. Machnik — vo vakovitej šálke s mierne prehnutým hrdlom, zdobenej odtlačkami šnúry na hrdle a uchu, z kurhanu v Lotatnikoch (obr. 14: 2, obr. 15), teda niekde v oblasti prikarpatkých kurhanov v hornom Podnestri. Pisateľ sa tiež domnieva, že vývin takých prostých tvarov, aké predstavujú šálky a džbáňky so šnúrovou výzdobou, mohol sa odohrať vo východnej oblasti šnúrovej keramiky i bez účasti kultúry zvoncovitých pohárov, samostatne; najlepším

dôkazom toho sú nálezy zo západoukrajinskej oblasti a z nich predovšetkým šálka z Lotatník v Podnestri. To sa vzťahuje i na radiálnu výzdobu šálok, pripisovanú najčastejšie vplyvu kanelovanej keramiky. V Prikarpatsku, západnom Podolí a Volynsku s prilehlou malopoľskou oblasťou, niekde v oblasti prikarpatských kurhanov a počapskej a stryžovskej kultúry, hľadal by pisateľ i jadro územia ľudu šálok a džbáňkov, z ktorého sa rozšíril na konci eneolitu a na začiatku doby bronzovej na západ.

Pohrebisko vo Veselom sotva sa dočkalo obdobia pokročilej únětickej kultúry, do ktorého patrí iba hrob 4 (s únětickou šálkou), ale v čase, keď ho umiestili medzi hroby vtedy azda už opusteného pohrebiska, boli miesta týchto hrobov pravdepodobne ešte na povrchu znateľné. Spomenutý únětický hrob je zo sklonku staršej doby bronzovej (BA₂). Pri datovaní pohrebiska treba mať na zreteli i ojedinelé nálezy atypických črepov zo zasypaných hrobov, ako aj fragment nádoby nájdený spolu s črepmi šálky so šnúrovou výzdobou (hrob 37), teda keramiky, ktorú som označil ako zlomky nádob zo staršej doby bronzovej.

Pohrebisko vo Veselom možno synchronizovať so začiatkami nitrianskej skupiny, s tými jej hrobmi, v ktorých je nádoba ešte so šnúrovou výzdobou, šperk s hladkým vrbovým listom, kostené korálky bez spínadla a pamiatky kultúry zvoncovitých pohárov. S doznievajúcou kultúrou zvoncovitých pohárov sa dá pohrebisko bezpečne synchronizovať na podklade s ním súrodých a súčasných nálezov zo Sudoměřic, prezrádzajúcich zjavné vzťahy k tejto kultúre. Pokiaľ ide o zakarpatský materiál, zodpovedajúci typu Veselého, pre jeho synchronizáciu s neskorou kultúrou zvoncovitých pohárov prichádza do úvahy hrob zo Świecic. Z ďalších nálezových celkov staršiu fázu tamojšej skupiny najlepšie vystihuje hrob psa v Stryžove, najmä ale dôležitý hrob z Čížikova. Za najmladší hrobový celok v komplexe zakarpatských nálezov sprevádzaných šálkami treba označiť hrob z Ripneva v oblasti stryžovskej kultúry. K tomu istému horizontu ako tento hrob patrí i hrob 3 z pohrebiska s tomašovskou kultúrou v Sobove a niektoré nálezy z pohrebiska so stryžovskou kultúrou v Torčine.

Pohrebisko vo Veselom patrí do včasnej doby bronzovej. Pretože je nielen súčasné, ale aj súrodé s najstaršími hrobmi nitrianskej skupiny, mohol by sa typ Veselého považovať za prvý stupeň nitrianskej skupiny, ktorá na spomenutý typ nielen nadväzuje, ale vo svojej začiatkovej fáze sa s ním pravdepodobne aj stotožňuje.

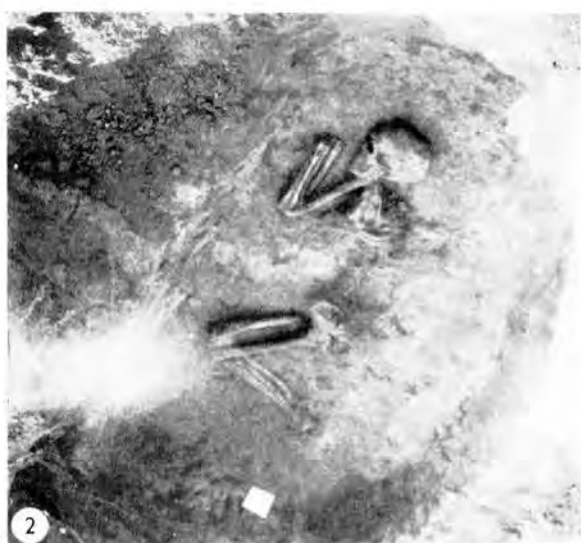
Taf. I. Veselé, Bez. Trnava. 1, 2 — Blick auf die Fundstelle; 3 — Grab 10; 4 — Grab 11; 5 — Grab 13; 6 — Grab 14.

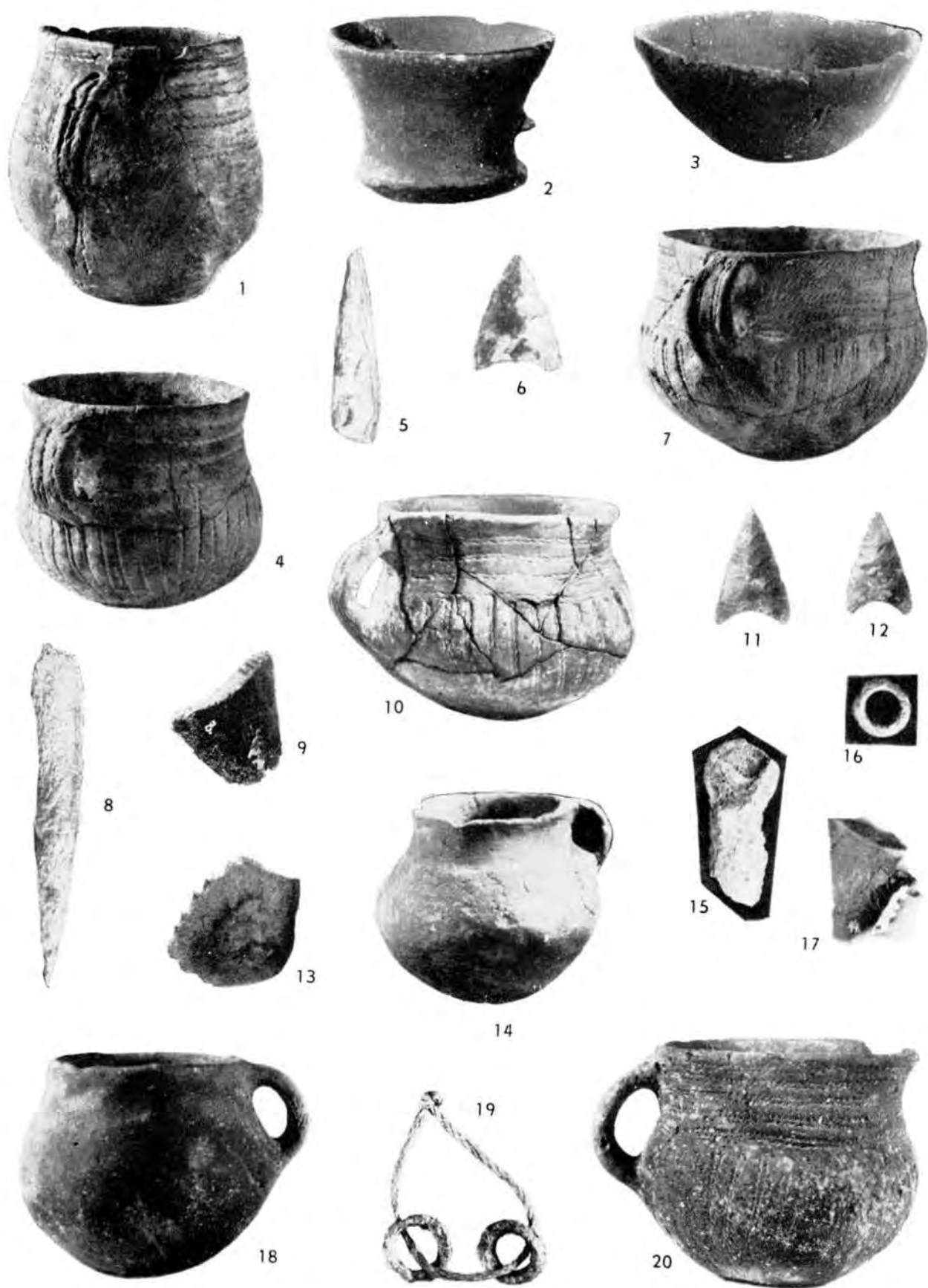
Taf. II. Veselé, Bez. Trnava. 1 — Grab 15; 2 — Grab 17; 3 — Grab 19; 4 — Grab 20; 5 — Grab 21; 6 — Grab 22.

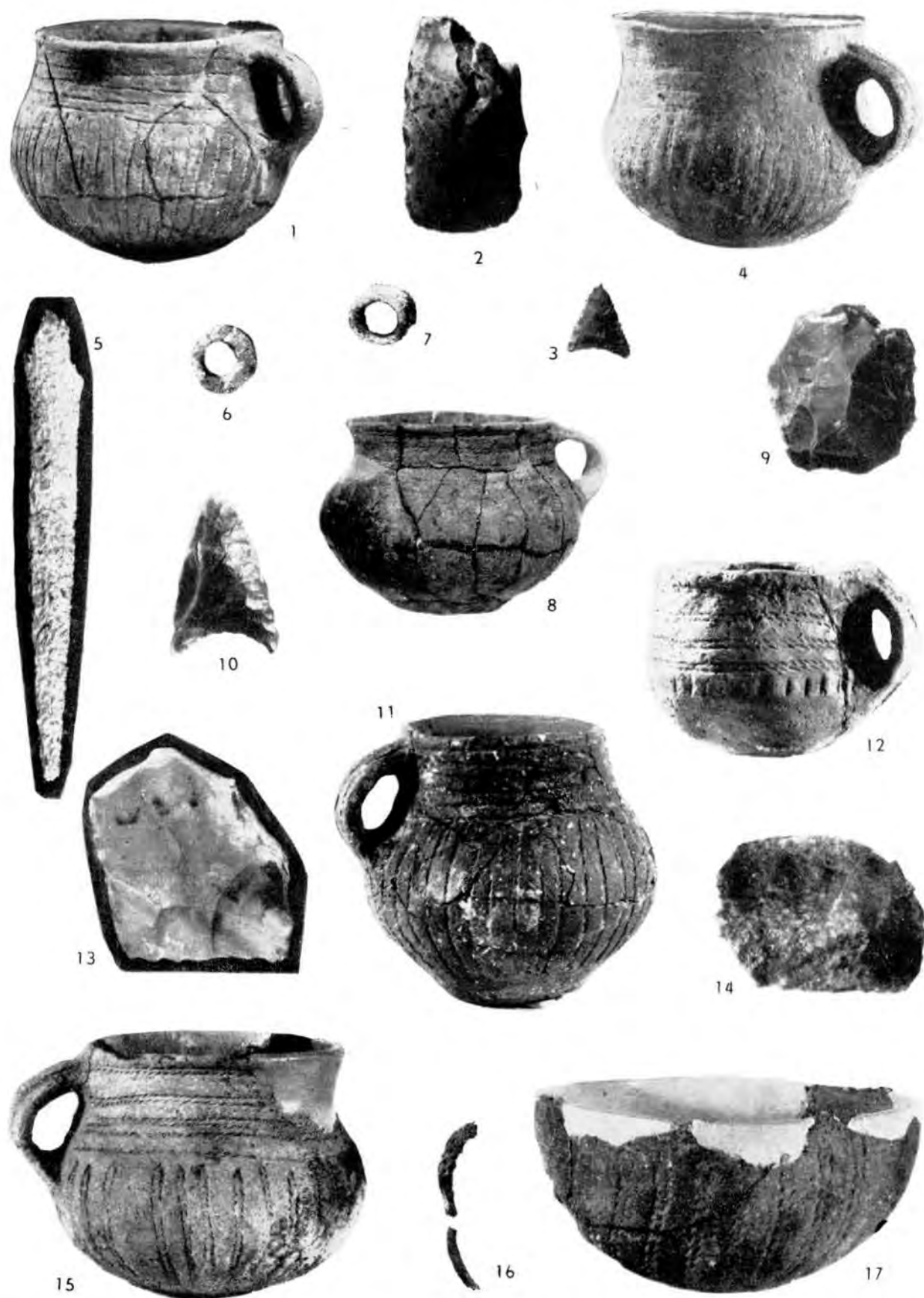
Taf. III. Veselé, Bez. Trnava. 1 — Grab 23; 2 — Grab 24; 3 — Grab 26; 4 — Grab 29; 5, 6 — Grab 27.

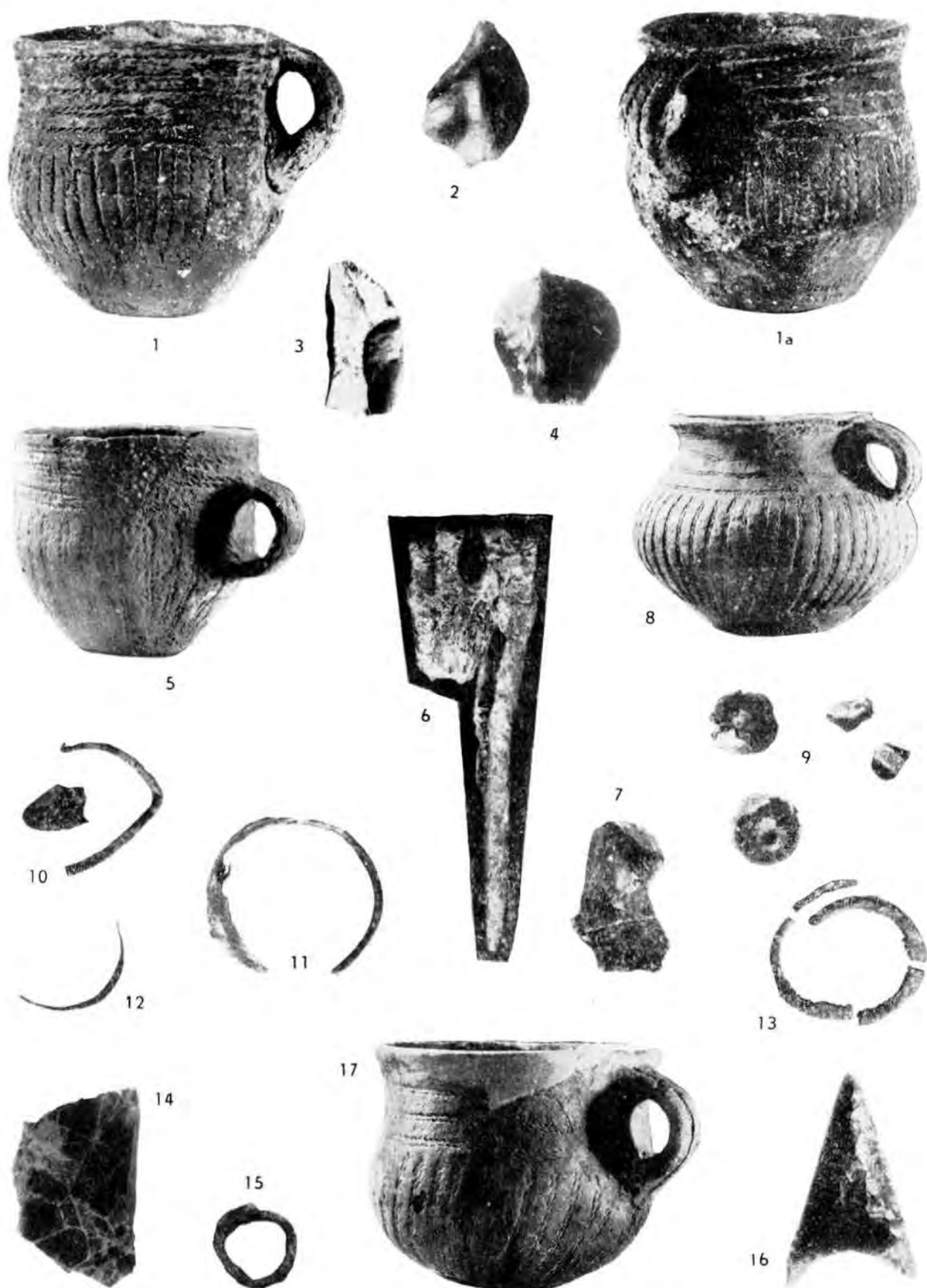
Taf. IV. Veselé, Bez. Trnava. 1 — Grab 30; 2 — Grab 31; 3 — Grab 33; 4 — Grab 34; 5 — Grab 35; 6 — Grab 36.

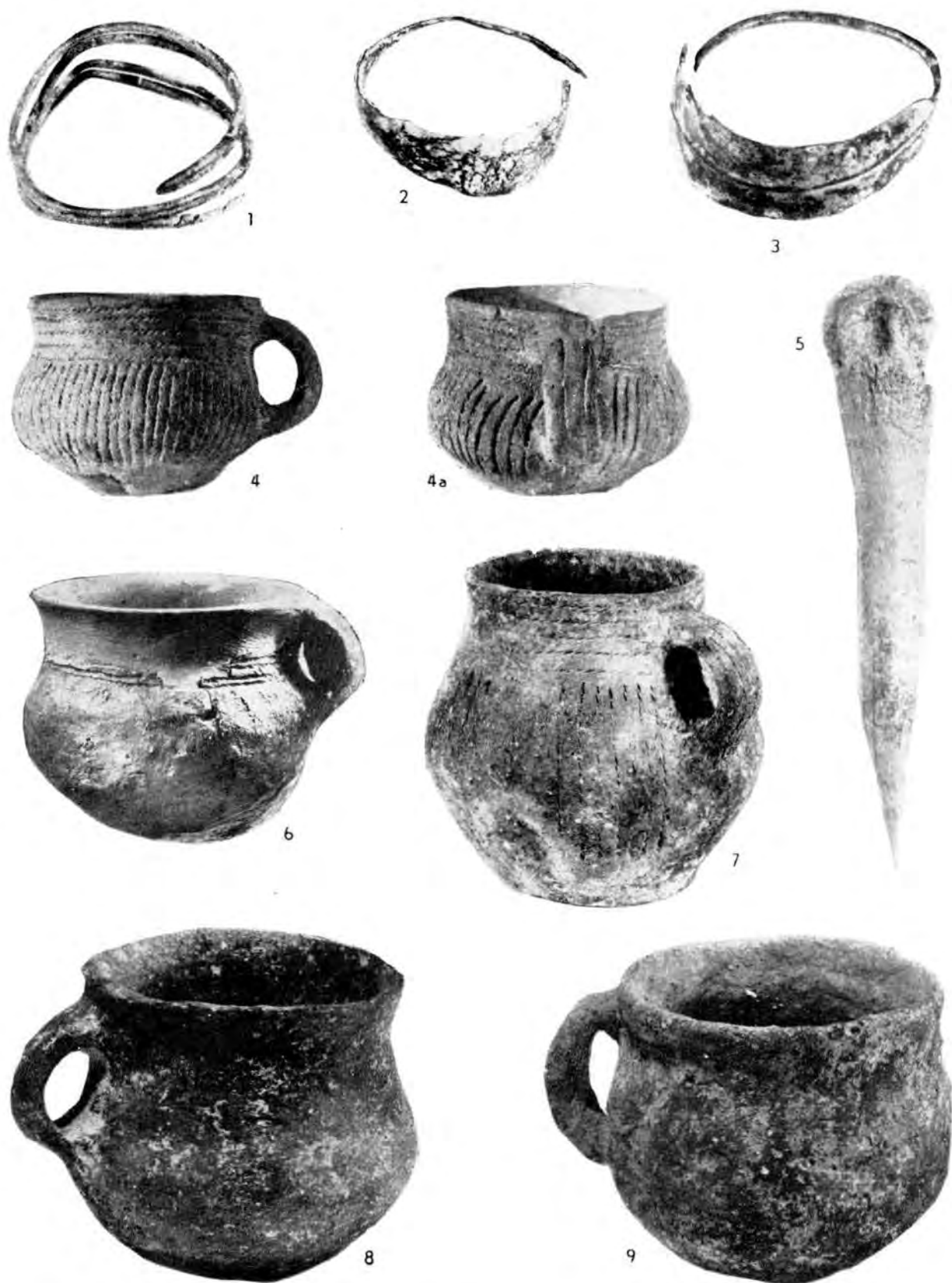
Taf. V. Veselé, Bez. Trnava. 1 – Grab 1; 2 – Grab 4; 3 – Grab 2; 4 – Grab 5; 5–7 – Grab 3; 8, 16, 18 – Grab 11; 9, 10 – Grab 8; 11–13, 15 – Grab 10; 14, 17 – Grab 14; 19 – Grab 13; 20 – Grab 9.

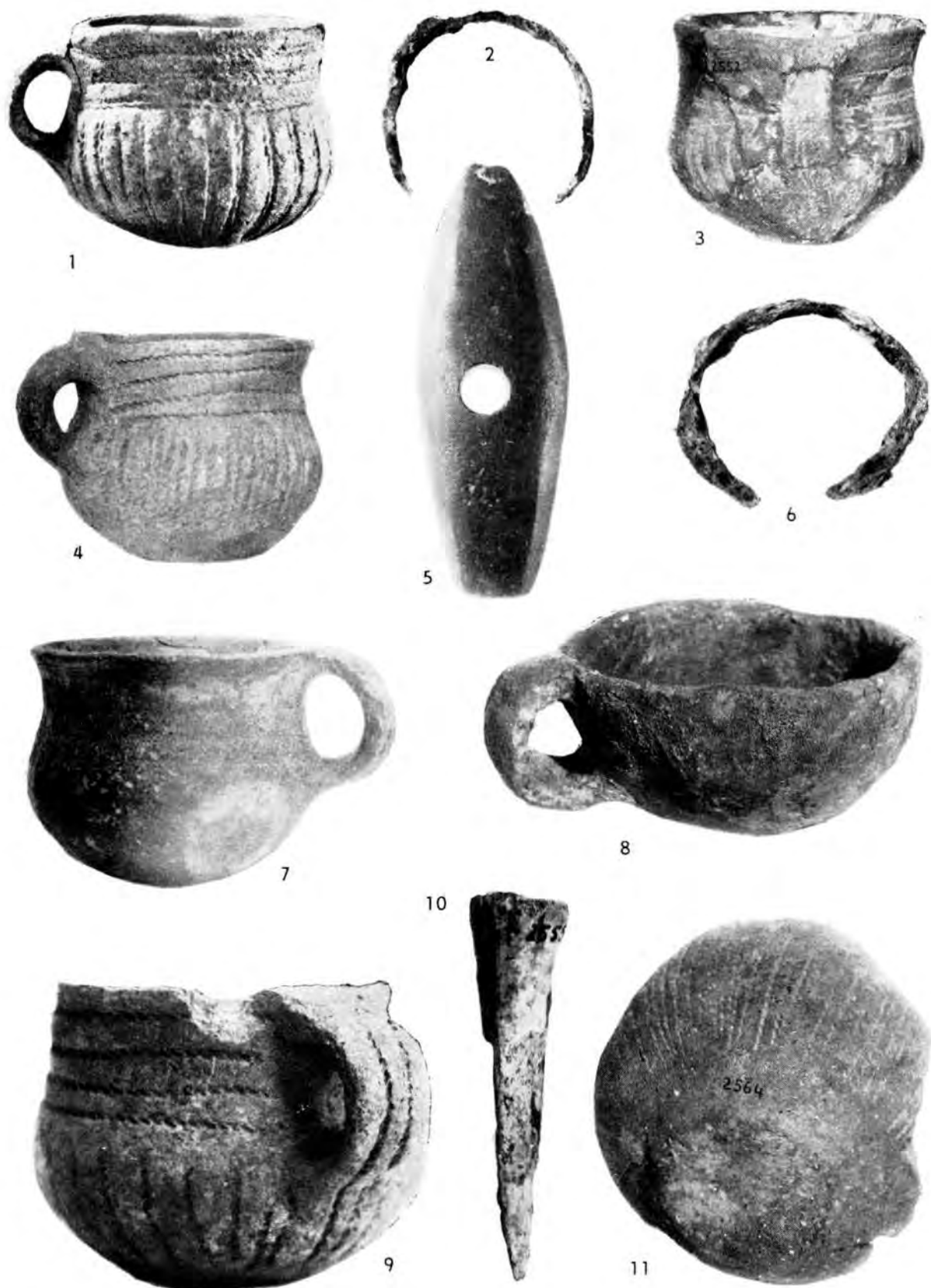
Taf. VI. Veselé, Bez. Trnava. 1–3 – Grab 12; 4 – Grab 19; 5, 8, 9 – Grab 15; 6, 7, 11 – Grab 17; 10 – Grab 21; 12, 16 – Grab 23; 13, 17 – Grab 22; 14 – Grab 18; 15 – Grab 24.

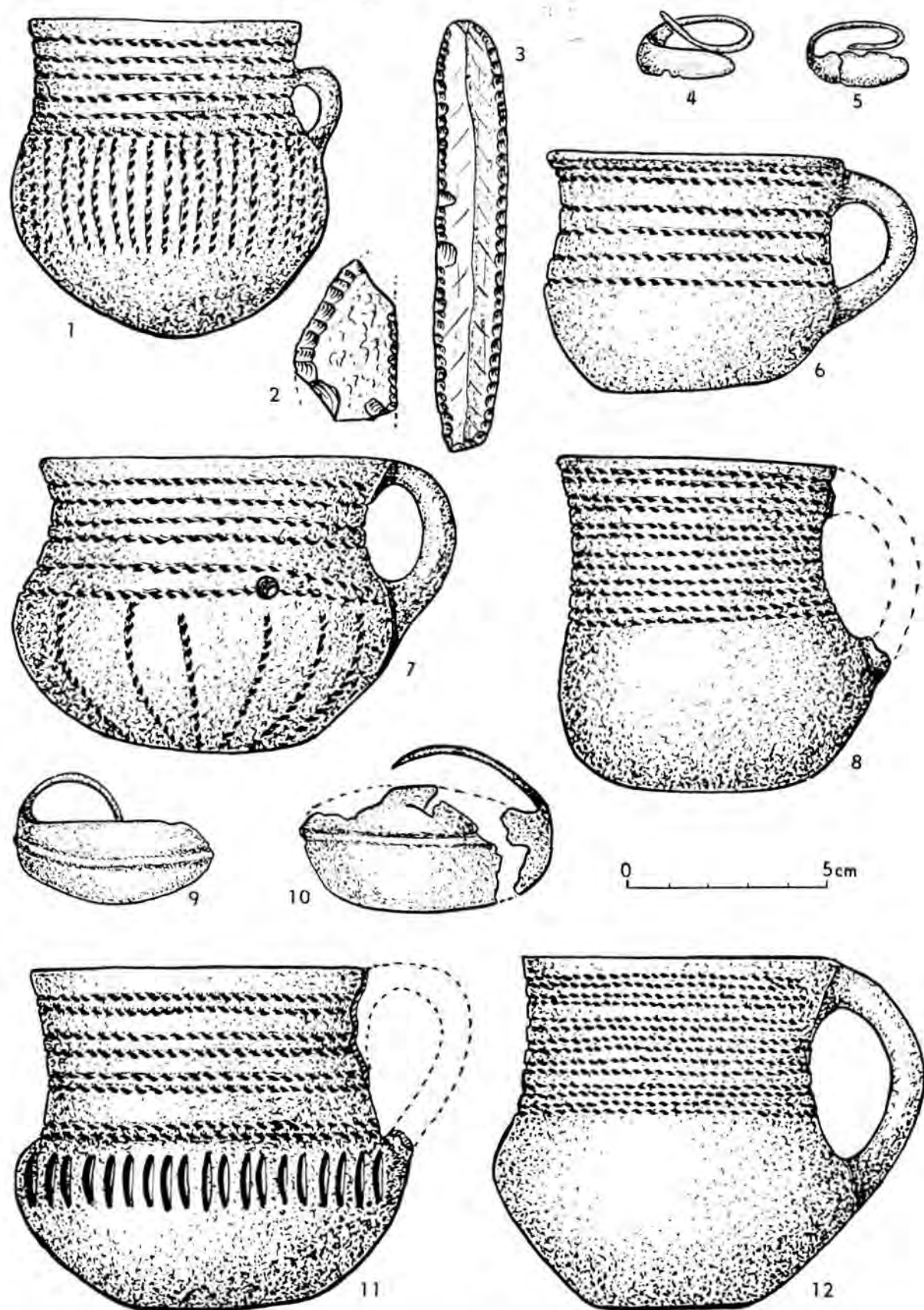
Taf. VII. Veselé, Bez. Trnava. 1, 1a — Grab 25; 2, 8, 10, 12 — Grab 29; 3 — Grab 28; 4, 13, 15 — Grab 37; 5, 6 — Grab 26; 7, 14, 16 — Grab 30; 9 — Grab 35; 11, 17 — Grab 36.

Taf. VIII. 1–3 – unbekannte Fundstelle (Westslowakei?); 4, 4a – Lovčice (früher Lócz), Bez. Trnava; 5, 8, 9 – Jablonec, Bez. Bratislava-Land; 6 – Kúty, Bez. Skalica; 7 – Branč, Bez. Nitra. (1–3, 6 – SNM Martin; 4, 4a – Magyar Nemzeti Múzeum Budapest; 5, 8, 9 – SNM Bratislava; 7 – AI der SAW, Nitra.)

Taf. IX. 1, 5 — Sudoměřice, Bez. Hodonín; 2—4, 6, 8, 10 — Sady (vorher Derfle), Bez. Uherské Hradiště; 7 — Uherský Ostroh, Bez. derselbe; 9 — Strážnice, Bez. Hodonín; 11 — Uherské Hradiště. (1, 5 — Mährisches Museum, Brno; 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11 — Slováké muzeum, Uherské Hradiště; 7 — Museum in Staré Město; 9 — Museum in Strážnice; 2—4, 7, 8, 10, 11 nach F. Kalousek.)

Taf. X. 1, 2, 8 — Jaktorov (jetzt Jasenevka); 3—6 Čížikov; 7 — Ul'vovok; 9—11 — Ripnev; 12 — Baliči. (Staatliches historisches Museum in Lvov.)

K PROBLEMATIKE MOHÝL V LUŽICKEJ KULTÚRE NA SLOVENSKU

ZOJA PIVOVAROVA

Systematické výskumy Archeologického ústavu SAV na lužických pohrebiskách stredného Považia v rokoch 1960—1963 priniesli závažné poznatky, ktoré umožňujú spojiť doterajšie, zväčša fragmentárne nálezy z pohrebísk v kompaktnější celok a vypracovať chronológiu lužickej kultúry na Slovensku v časovom úseku Reineckeho stupňov BD—HB. Nálezy z výskumov v Mikušovciach (184 hrobov) a Trenčianskych Tepliciach (61 hrobov) nie sú ešte úplne spracované, avšak na základe získaných poznatkov možno už dnes zaujať stanovisko k niektorým čiastkovým problémom.

Témou tejto práce je problematika mohylového pochovávaní v lužickej kultúre na Slovensku, ako sa nám javí po preskúmaní 16 mohýl na oboch spomenutých pohrebiskách. Pretože kľúčový materiál z Krásnej Vsi pripravuje na zverejnenie V. Budinský-Kříčka a početné nálezy z ďalších lokalít (Kotešová, Partizánske, Sklabinský Podzámok) nie sú doteraz publikované, tento príspevok si nerobí nároky na všestranné rozpracovanie danej problematiky; nové nálezy zo stredného Považia môžu však značne prispieť k objasneniu jedného z doposiaľ najmenej známych a pritom najdôležitejších úsekov vývoja lužickej kultúry na Slovensku — jej najstaršieho stupňa.

Okrem mohýl zachytávame najstarší stupeň lužickej kultúry na Slovensku v plochých hroboch. Ak sme sa v tomto príspevku obmedzili iba na nálezy z mohýl, viedol nás k tomu jednak stav spracovania materiálu, jednak však skutočnosť, že mohyly vzhľadom na svoj bohatý bronzový inventár majú pre problematiku najstaršieho stupňa lužickej kultúry na Slovensku podstatný význam. Celkové zhodnotenie tohto stupňa si vyžiada spracovanie početného materiálu uloženého v muzeálnych zbierkach, publikovanie mnohých doposiaľ nezverejnených fondov, ako aj prehodnotenie starších, už publikovaných nálezov. Tento príspevok je teda iba prvým krokom k poznaniu mnohostran-

nej problematiky počiatkov lužickej kultúry na Slovensku.

Materiálová časť

V tejto časti sú zahrnuté mohyly z výskumov AŤ SAV v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach. Pretože monografické práce obsahujúce spracovanie výskumu oboch spomenutých lokalít budú publikované na iných miestach, tu uvádzame iba najzákladnejšie údaje.

Mikušovce, okres Považská Bystrica

V katastri obce sa zistilo nezvyčajne husté osídlenie ľudu s lužickou kultúrou. Okolo výšinného sídliska v polohe Skalice sústreďujú sa tri pohrebiská (polohy: Nivky, Horné Nižovsie a Kopce) v rozpätí asi 3 km; od výšinného sídliska, ktoré dominuje celej červenokamskej doline, oddeľuje ich koryto Tovarišského potoka. Osady k jednotlivým pohrebiskám sa dosiaľ nezistili a nevyriešená zostáva aj otázka vzťahu pohrebísk k výšinnému sídlisku; v areáli obce, najmä pod polohou Horné Nižovsie, početný zberový materiál dokazuje existenciu sídliska.

Výšinné sídlisko na Skaliciach a pohrebiská v polohách Horné Nižovsie a Kopce sú známe už od roku 1940 zásluhou V. Budinského-Kříčky,¹ pohrebisko na Nivkách (tab. I: 1) bolo objavené až roku 1961.² V rokoch 1961—1963 uskutočnil AŤ SAV v Mikušovciach rozsiahlejší výskum; preskúmalo sa 184 hrobov v polohe Nivky, 11 hrobov v polohe Horné Nižovsie a 4 hroby na Kopcoch. Z hľadiska problematiky tohto článku sú dôležité výsledky výskumu na Nivkách, kde sa odkrylo 7 mohýl (46, 60, 87, 93, 156, 173, 174), a na Kopcoch, kde sa preskúmala 1 mohyla (4).

Výskum na Nivkách priniesol zaujímavé poznatky o rozložení mohýl na pohrebisku. Aj keď sa

v troch výskumných sezónach odhalila iba nepatrná časť plochy pohrebiska, pričom metódy výskumu sa museli prispôbovať možnostiam sondovania na poliach súkromne hospodáriacich roľníkov, podarilo sa zistiť, že hroby na pohrebisku sa zoskupujú do väčších skupín, oddelených od seba voľnými plochami. Základom každej z týchto skupín hrobov bolo niekoľko mohýl, okolo ktorých sa postupne ukladali ďalšie hroby s kruhovým kamenným obložением, s malými kamennými mohylkami, s nepravidelným kamenným príkrovom i skrinkové hroby, pričom v každej skupine hrobov boli zastúpené hroby z celého obdobia používania pohrebiska. Je pravdepodobné, že sa tu stretávame s prejavom spoločenskej organizácie ľudu s lužickou kultúrou v oblasti pohrebného ritu, no pred kompletným odhalením aspoň niekoľkých zoskupení hrobov, ktoré je úlohou budúceho výskumu, bolo by predčasné vyslovovať sa k tejto skutočnosti.

Pohrebisko v polohe Nivky

Mohyla 46. Kamenná konštrukcia mohyly bola vybudovaná z väčších bielych vápencov, uložených do tvaru prstenca s priemerom približne 5 m a šírkou 60–70 cm (tab. I: 3). Uprostred prstenca — pod jeho úrovňou — stáli dve popolnice: dvojkónická nádoba (1) v hĺbke 51 cm a bezúcha amfora (2) v hĺbke 49 cm (tab. I: 2, 4). Prvá popolnica bola prikrýta plochým kameňom a obsahovala veľké množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našla bronzová ihlica (8), náramok (9) a fragmenty ďalších bronzových predmetov (10–12); nad dnom popolnice bola uložená radiolaritová čepieľka (13). V ústí druhej popolnice, ktorá tiež obsahovala väčšie množstvo nedohorených kostí, boli hore dnom uložené dve amfory (5, 6) a črpák (7), pod ktorým sa našiel radiolaritový úštep (24); medzi kosťami sa zistili početné bronzové predmety: ihlica (14), chrániče hrotov ihlic (15, 16), špirálovitá ružica (17), perla (18), krúžok (19), špirálovité rúrky (20–22) a fragmenty tyčínok (23). Pri západnom okraji popolnice 2 bol uložený hore dnom hrniec (3), ktorý prikrýval malú nádobku (4); pri hrnci ležalo radiolaritové jadro (25). Pri vnútornom východnom okraji kamenného prstenca ležalo radiolaritové jadro (25); ďalší radiolaritový úštep (27) našiel sa na kamennom prstenci, v jeho východnej časti.

Na kamennú konštrukciu mohyly nadväzovalo kamenné obloženie mladších hrobov (tab. I: 3). Štyri hroby s kamenným obložením v tvare nepravidelnej skrinky mohyly porušili — boli uložené do vnútornej plochy prstenca, pričom však rešpektovali jej centrum (tab. I: 2).

1. Črepky veľkej, ostro lomenej dvojkónickej nádoby, ktorej steny boli nad dnom prehnuté; medzi črepami sa našiel i fragment pásikového ucha; nádoba bola zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, je hnedosivej farby (tab. VII: 9).

2. Bezúcha amfora s kónickým hrdlom a ostro lomeným dvojkónickým telom, zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, svetlohnedosivá s tmavšími flakmi; v 28,5 cm, Ø ústia 22 cm, Ø dna 12 cm (tab. VII: 5).

3. Črepky menšieho tenkostenného hrnca s valcovitým prehnutým hrdlom, ktoré je preklenuté dvoma pásikovými uchami

a takmer plynulo prechádza v ovoidné telo; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedosivá s tmavšími flakmi, znútra tmavosivá (tab. VII: 13).

4. Dva črepky z vydutia malej nádoby, zdobené zvislým ryhovaním; z piesčitej hlíny, čierne, pôvodne pravdepodobne tuhované.

5. Amfora s valcovitým, iba slabozúženým hrdlom a dvojkónickým stlačeným telom štvorbokého tvaru, s ostrým lomom; tupé vypukliny sú na hornej časti zdobené plytkou jamkou, obklopenou zväzkami šikmých protismerných rýh. Amfora bola pôvodne dvojucha (zachovalo sa iba jedno uško); zhotovená z piesčitej hlíny, hnedá; v 9 cm, Ø ústia 6,8 cm, Ø dna 3 cm (tab. VII: 4).

6. Črepky dvojuchej amfory, pravdepodobne s kónickým hrdlom a dvojkónickým telom; horná časť vydutia je zdobená zväzkami šikmých protismerných rýh, kombinovaných s plytkými jamkami a skupinami drobných jamôk; z plavenej hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku, zvonku tuhované, znútra hnedočierne so stopami tuhovania (tab. VII: 3).

7. Niekoľko črepov šálky so širokým, ostro lomeným dvojkónickým telom, zdobeným nad lomom skupinami krátkych ryžiek; z plavenej hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku, zvonku tmavosivá so stopami tuhovania, znútra tuhované.

8. Bronzová ihlica s hlavicou stočenou v krúžok; d 11,8 cm (tab. V: 15).

9. Malý bronzový náramok so zúženými koncami, zhotovený z tyčinky, ktorá má v priereze tvar písmena D; Ø 3,8 × 4,1 cm (tab. V: 1).

10. Bronzový tordovaný krúžok nepravidelného tvaru (fragment väčšieho predmetu?); Ø 2,5 × 3,1 cm (tab. V: 4).

11. Bronzová tyčinka kruhového prierezu, s jedným koncom roztepaným a zohnutým v pravom uhle; dĺžka po ohybe 4,2 cm (tab. V: 9).

12. Šesť fragmentov bronzových tyčínok kruhového a obdĺžnikového prierezu.

13. Mikročepieľka s tupou pravobočnou rydlovitou plochou z hnedého radiolaritu.¹

14. Bronzová ihlica s vysokou dvojkónickou hlavicou a zosilneným krčkom, zdobeným špirálovitým ryhovaním; ihla je v spodnej tretine takmer v pravom uhle zohnutá; dĺžka približne 38,5 cm (tab. V: 13).

15. Chranič hrotu ihlice s poloblúkovými krídelkami, z ktorých jedno je poškodené; po stranách otvoru na vonkajšej strane sú dva malé výčnelky; zachovaná šírka 3,1 cm (tab. V: 3).

16. Fragment menšieho poškodeného bronzového chraniča hrotu ihlice toho istého tvaru; zachovaná šírka 2,4 cm (tab. V: 2).

17. Špirálovitá ružica stočená z masívneho bronzového drôtu kruhového prierezu; sprehybaná v ohni; Ø 2,2 × 2,6 cm (tab. V: 5).

18. Bronzová perla tvaru sploštenej guľky; Ø 7 mm (tab. V: 7).

19. Dva fragmenty poškodeného krúžku, pravdepodobne prsteňa, špirálovite stočeného z masívneho bronzového drôtu.

20. Špirálovitá rúrka, stočená z tenkého bronzového drôtu; d 1 cm (tab. V: 8).

21. Šesť fragmentov špirálovitých rúrok, stočených z hrubšieho bronzového drôtu; max. dĺžka 1 cm.

22. Fragment špirálovitej rúrky alebo perly, poškodenéj v ohni.

23. Šestnásť fragmentov bronzových tyčínok kruhového prierezu a tordovaných tyčínok.

24. Drobný sivozelený radiolaritový úštep.

25. Radiolaritové hranolovité dvojzákladňové jadro sivej farby.

26. Radiolaritový čepeľovitý úštep hnedej farby.

27. Zužujúci sa svetlohnedý radiolaritový čepeľovitý úštep s ľavobočnou úžitkovou retušou.

Mohyla 60 nemala kamennú konštrukciu, okolo popolnicového hrobu sa však zistila pravidelná kruhová plocha o priemere približne 6 m (tab. I: 5), ktorá nebola narušená ďalšími hrobmi; hroby s kruhovým a nepravidelným, resp. skrinkovým kamenným obložením kumulovali sa pri jej obvodov.

V strede kruhovej plochy boli uložené dve popolnice — bezuché amfory. Prvá popolnica (1), z hĺbky 53 cm, bola prikrýta veľkým plochým kameňom; obsahovala veľké množstvo nedohorených kostí, na ktorých bola uložená bronzová ihlica (3); medzi kosťami sa našiel chybný odlatok ďalšej ihlice (4). Druhá popolnica (2) stála v hĺbke 51 cm a v jej ústí ležali dva malé ploché kamene; obsahovala nedohorené kosti a uhliky.

1. Črepy bezuchej amfory s kónickým(?) slabó prehnutým hrdlom a dvojkonickým telom, ktorého spodná časť je zdobená nepravidelným ryhovaním; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku tmavosivá, čiastočne tuhovaná, znútra hnedosivá (tab. VII: 11).

2. Črepy bezuchej amfory s kónickým(?) hrdlom a dvojkonickým telom, zdobeným na spodnej časti hlbokým nepravidelným ryhovaním; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku tmavosivá (pôvodne tuhovaná?), znútra hnedosivá (tab. VII: 12).

3. Bronzová ihlica s guľovitou hlavícou a zosilneným krčkom, zdobeným rytím; d 13,5 cm (tab. VII: 17).

4. Chybný odlatok ihlice toho istého typu; d 11,6 cm (tab. V: 16).

Mohyla 87. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca o priemere približne 4,5 cm a šírke ca 1 m; bola vybudovaná z väčších kameňov, uložených nepravidelne v 2—3 vrstvách. Približne v strede prstenca, pod jeho úrovňou, stála v hĺbke 63 cm popolnica — bezuchá amfora (1), prikrýta veľkým plochým kameňom (tab. I: 6). Obsahovala veľké množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našli fragmenty bronzových predmetov (5, 6); na kostiach ležala malá nádoba (4). Pri juhovýchodnej strane ústia popolnice stál v hĺbke 44 cm hrniec (3), naplnený nedohorenými kosťami a prikrýty šálkou (2) obrátenou hore dnom.

1. Bezuchá, nepravidelne sfomovaná amfora s kónickým prehnutým hrdlom, plynulo prechádzajúcim v dvojkonické, ostro lomené telo; zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku svetlohnedá s tmavosivými flakmi, znútra tmavosivá; v 34 cm, Ø ústia 26 cm, Ø dna 16 cm (tab. VII: 1).

2. Črepy šálky s roztvoreným hrdlom a ostro lomeným dvojkonickým telom; pásikové uško spájalo ústie s lomom, dno je slabó prehnuté dovnútra; horná časť vydutia zdobená šikmými ryžkami; z piesčitej hlíny, zvonku tmavohnedá so stopami tuhovania, znútra tuhovaná (tab. VII: 2).

3. Črepy malého dvojuchého hrca s valcovitým prehnutým hrdlom, oddelkým od ovoidného tela; ústie je vytiahnuté v dva zvislé lalokovité výčnelky, jeden z črepov je zdobený krátkou, vodorovnou, plastickou jamkovanou páskou pod rozhraním hrdla a tela; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedá, znútra sivej farby.

4. Niekoľko čriepkov z malej nádoby s dvojkonickým lomeným vydutím; zhotovená z plavenej hlíny s prímiesou piesku, zvonku svetlosivá, znútra tmavšej sivej farby.

5. Fragment bronzového gombíka opatreného uškom; poškodený v ohni, zachovaný priemer 1,3 cm (tab. V: 19).

6. Niekoľko fragmentov špirálovitej rúrky, stočenej z plochého bronzového drôtu.

Mohyla 93. Kamenná konštrukcia mohyly bola odkrytá iba čiastočne. Zachytená časť mala tvar prstenca o priemere približne 7 m a šírke ca 1 m; južná časť prstenca bola rozoraná. Približne v strede prstenca, pod jeho úrovňou, bola v hĺbke 55 cm uložená popolnica — dvojkonická nádoba (1), prikrýta veľkým plochým kameňom (tab. II: 1, 2); obsahovala väčšie množstvo nedohorených kostí, na ktorých boli uložené dve šálky (2, 3) a bronzová ihlica (4). Pri popolnici sa našli radiolaritové úštepy a škrabadlo (5). Vo vzdialenosti 1 m na juh od popolnice ležala v hĺbke 40 cm bronzová strelka (6) a fragment bronzového predmetu (7); vo vzdialenosti 50 cm na sever od popolnice našli sa v hĺbke 50 cm úlomky bronzovej dýky (8). Okrem týchto nálezov sa na vnútornej ploche kamenného prstenca zistili fragmenty ďalších bronzových predmetov (9), radiolaritové úštepy a nástroje (10). Na kamennej konštrukcii mohyly našli sa črepy z viacerých nádob, ktoré sa sústreďovali prevažne v jej juhozápadnej časti (11—21); ďalšie črepy (22—27) ležali pri juhozápadnom vonkajšom okraji kamenného prstenca. V zásype kamennej konštrukcie našli sa radiolaritové úštepy, jadro a surovina (28).

1. Dvojkonická nádoba s ostrým lomom približne v polovici výšky. Steny horného kónusu sú prehnuté; na lome sú umiestnené štyri malé jazykovité výčnelky, zdobené — tak isto ako lom — zvislým presekávaním. Zhotovená z piesčitej hlíny, na hornej časti (s výnimkou ústia) tuhovaná, spodná časť je sivočierna so zdrsneným povrchom, znútra svetlohnedá; v 35,5 cm, Ø ústia 47,3 cm, Ø dna 16 cm. (Tab. VII: 18.)

2. Šálka s roztvoreným, poškodeným hrdlom a dvojkonickým, ostro lomeným telom; dno má odsadené a slabó dovnútra prehnuté; horná časť vydutia je zdobená oblúkovitými ryhami, ktoré po oboch stranách sledujú rady vpichov; lom zdobia zvislé ryžky; zhotovená z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, tuhovaná; v 5,6 cm, Ø ústia 11,4 cm, Ø dna 4 cm (tab. VII: 20).

3. Črepy šálky s roztvoreným hrdlom, dvojkonickým, ostro lomeným telom a prstencovite odsadeným dnom; na hornej časti vydutia bola nádoba zdobená výrazným zvislým ryhovaním; z plavenej hlíny, zvonku na hrdle tuhovaná, zo spodnej časti hnedosivá, znútra tuhovaná (tab. VII: 17).

4. Bronzová ihlica s dvojkonickou profilovanou hlavícou s vývalkovitým profilovaným krčkom; d 20,9 cm (tab. V: 12).

5. Dva čepeľovité radiolaritové úštepy, jeden hnedý, druhý sivohnedý; radiolaritový úštep svetlohnedej farby; drobné sivé čepeľovité radiolaritové škrabadlo so slabó vyklenutou hlavícou a plytkým drobným ľavostranným vrubom.

6. Bronzová strelka s tuľajkou, krídla i hrot má poškodené; d 2,2 cm (tab. V: 11).

7. Fragment masívnejšieho bronzového predmetu so zaobleným okrajom; d 1,6 cm.

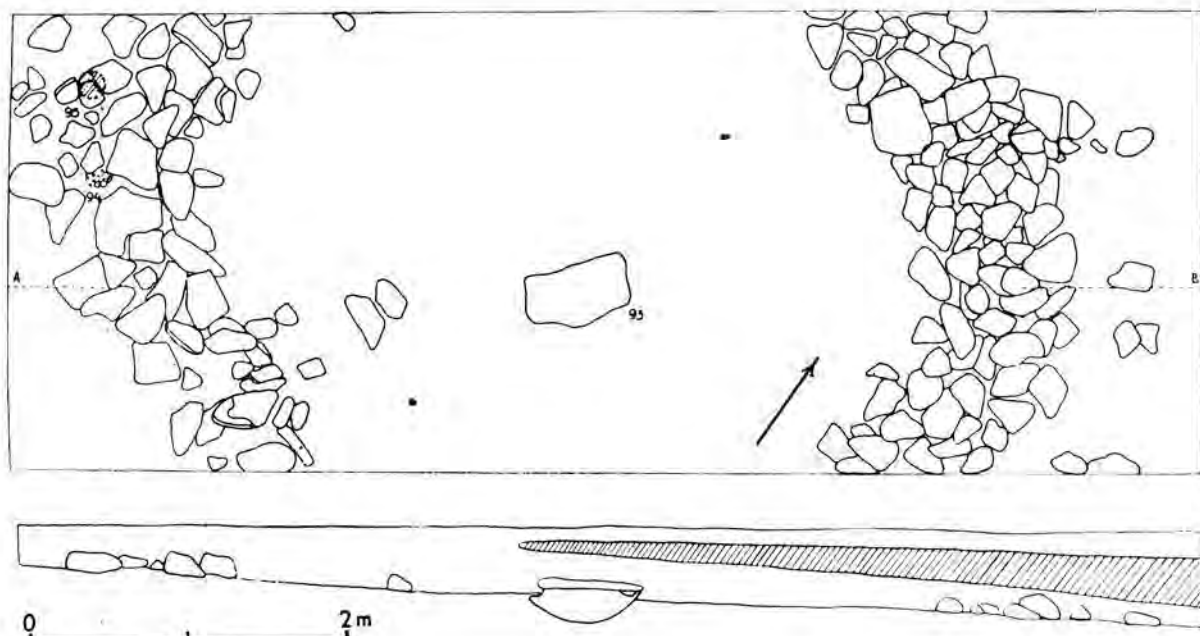
8. Hrot strechovite zosilnenej bronzovej dýky, poškodený v ohni, rozlamaný na tri časti; d 6,8 cm (tab. V: 22).

9. Fragment gombíka a tri amorfné kusky zliateho bronz.

10. Svetlosivý radiolaritový úštep; svetlohnedý radiolaritový úštep; tri čepeľovité úštepy; hranové rydlo z hnedého radiolaritu.

11. Črep z hrubostennej nádoby s jazykovitým výčnelkom; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, svetlohnedý.

12. Dva črepy z vydutia tenkostennej nádoby, jeden z nich je zdobený väčšou plytkou jamkou.

Obr. 1. Mikušovce, okres Považská Bystrica. Odkrytá časť mohyly 93 na pohrebisku v polohe Nivky.

13. Atypické črepy z piesčitej hliny, zvonku tuhované, znútra hnedosivé.

14. Črepy hrnca s valcovitým, slabó prehnutým hrdlom a širším páškovým uchom, z hliny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku hnedé s červenkastými a tmavosivými flakmi, znútra sivočierne (tab. VII: 19).

15. Črep z valcovitého hrdla hrnca, z piesčitej hliny, svetlohnedý.

16. Čriepok z lomeného vydutia menšej nádoby, pravdepodobne šálky, zdobený na hornej časti vodorovnými ryhami a radmi vpichov; z piesčitej hliny, zvonku svetlohnedý, znútra sivý, pôvodne tuhovaný (tab. VII: 16).

17. Čriepok pravdepodobne z hrdla malej nádoby, zdobený zväzkom rýh, z plavenej hliny, tuhovaný.

18. Niekoľko črepov nádoby s valcovitým hrdlom, plynulo prechádzajúcim v oblú telo, z hliny s prímiesou drobnozrnného piesku, hnedočierne.

19. Dva čriepky z valcovitého ústia menšej nádoby z piesčitej hliny, sivočierne so stopami tuhovania.

20. Fragment tuhovaného páškového ucha, z hliny s prímiesou drobnozrnného piesku.

21. Atypické črepy z nádoby zhotovenej z piesčitej hliny, zvonku tuhovanej, znútra hnedej farby.

22. Črep z ústia hrnca s valcovitým hrdlom, z piesčitej hliny, svetlohnedosivý.

23. Črep z vydutia masívnej nádoby, zdobenej na spodnej časti hrdla zväzkom vodorovných žliabkov a na hornej časti vydutia šikmými žliabkami, z piesčitej hliny, zvonku hnedý, znútra hnedočervenkastý.

24. Čriepok z malej nádoby, zdobený zväzkami protismerných rýh, zhotovený z plavenej hliny, tuhovaný.

25. Črep zo spodnej časti menšej nádoby s baňatým telom, z plavenej hliny, zvonku hnedosivý, znútra čierny, pôvodne tuhovaný.

26. Črep z masívneho odsadeného dna veľkej nádoby, z hliny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku sivohnedý, znútra hnedý.

27. Črep z hrubostenného dna nádoby, z hliny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedosivý, znútra tmavosivý.

28. Menšie nevýrazné jednozákladňové hranolové jadro, dva úštepky a fragment suroviny, všetko z hnedého radiolaritu.

Mohyla 156. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca o priemere približne 3 m a šírke ca 90 cm; bola vybudovaná z bielych vápencov a žltých plochých pieskovcov, uložených vo dvoch vrstvách. Približne uprostred prstenca, čiastočne posunutú k jeho severnému okraju a pod jeho úroveň, boli uložené tri popolnice (1–3), prikryté plochými kameňmi (tab. II: 3). Prvá popolnica stála v hĺbke 47 cm a bola naplnená nedohorenými kosťami; k jej východnej strane bola v hĺbke 48 cm uložená druhá popolnica, v ktorej sa našlo tiež väčšie množstvo nedohorených kostí; tretia popolnica stála v hĺbke 49 cm pri juhovýchodnej strane prvej popolnice; okrem väčšieho množstva nedohorených kostí s niekoľkými uhľikmi bola v nej uložená amforka (5), ktorá stála hore dnom na povrchu výplne popolnice. Pri východnej strane tretej popolnice stála v hĺbke 46 cm ďalšia amforka (4).

Na kamenný prstenec mohyly bol v jeho západo-juhovýchodnej časti uložený hrob 157; ďalšie neskoršie hroby sa zistili pri vonkajšom obvode prstenca v jeho južnej časti. Tieto hroby, tak isto ako prstenec mohyly 156, boli v čase ukladania najmladších hrobov prekryté vrstvou kamenia, ktorá však rešpektovala vnútorný obvod kamenného prstenca mohyly.

1. Hrnec s nižším valcovitým hrdlom a ovoidným telom, hrdlo má preklenuté dvoma páškovými uchami, dno je opatrené „otvorom pre dušu“; na ústí boli pôvodne dva malé protiľahlé jazykovité výčnelky; zhotovený z piesčitej hliny, zvonku hnedý s červenkastými a sivými flakmi, znútra hnedý so sivými flakmi; v 24,5 cm, Ø ústia 17,9 cm, Ø dna 11 cm (tab. VIII: 5).

2. Črepy veľkého hrnca s nižším valcovitým prehnutým hrdlom a ovoidným telom; z piesčitej hliny, zvonku hnede-

sivé, znútra sivočierne; rekonštruovať sa dala iba spodná časť hrnca; Ø dna 9 cm (tab. VIII: 4).

3. Črepy veľkého hrnca s roztvoreným hrdlom, ostro oddeleným od ovoidného tela; na ústí boli pôvodne dva protiahle jazykovité výčnelky, dno je opatrené „otvorom pre dušu“. Zhotovené z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedé s červenkastými a tmavosivými flakmi, znútra hnedočierne; Ø dna 11,5 cm (tab. VIII: 3).

4. Dvojchá amfórka s kónickým hrdlom, dvojkónickým štvorbokým telom a odsadeným dnom; tupé vypukliny na hornej časti zdobené malými plytkými jamkami, zvyšná plocha vydutá členená zväzkami šikmých protismerných rýh a trojicami drobných jamok; zhotovená z piesčitej hlíny, hnedočervená; v 8,9 cm, Ø ústia 7,9 cm, Ø dna 4,5 cm (tab. VIII: 2).

5. Dvojchá amfórka s kónickým hrdlom a dvojkónickým štvorbokým telom, ktorého hornú časť zdobí šesť plytkých jamok; zhotovené z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, svetlohnedočervenkastej farby; v 11,5 cm, Ø ústia 10,4 cm, Ø dna 5,5 cm (tab. VIII: 1).

Mohyla 173. Kamenná konštrukcia mohyly bola značne poškodená pri kultivácii pôdy, avšak na základe zachytenej juhozápadnej a severozápadnej časti môžeme súdiť, že mala tvar prstenca o priemere približne 4 m. V predpokladanom centre prstenca, pod jeho úrovňou, boli uložené dve popolnice (tab. II: 4). V hĺbke 30 cm ležali črepy veľmi poškodené dvojkonické nádoby (1), medzi ktorými sa našlo menšie množstvo nedohorených kostí; na kostiach ležal bronzový nožík (5), medzi nimi sa našla bronzová strelka (6) a niekoľko čriepkov dvoch malých nádobiek (3, 4). Pri západnom okraji popolnice ležalo radiolaritové jadro (10). Na sever od popolnice stála v hĺbke 51 cm ďalšia popolnica — dvojkónická nádoba (2), prikrýť veľkým plochým kameňom; obsahovala veľké množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našiel bronzový krúžok (7), fragmenty bronzových tyčínok (8) a fragmenty špirálovitých rúrok (9); výplň popolnice bola štrkovitá, s ojedinelými uhlíkmi.

1. Črepy veľkej dvojkónickej nádoby s ostrým lomom a odsadeným dnom; steny horného kónusu sú prehnuté, na lome boli pôvodne pravdepodobne jazykovité výčnelky; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku sivočierne so stopami tuhovania, znútra hnedé so svetlejšími i tmavšími flakmi (tab. VII: 8).

2. Dvojkónická nádoba so zaobleným lomom a odsadeným dnom; steny horného kónusu sú prehnuté, steny spodného kónusu zaoblené; zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedá s tmavosivými flakmi, znútra tmavosivá; v 35 cm, Ø ústia 47 cm, Ø dna 16 cm (tab. VII: 7).

3. Dva črepy z malej nádoby, pravdepodobne amfórky, z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, svetlohnedé.

4. Čriepok z roztvoreného hrdla menšej nádoby, z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, svetlohnedý.

5. Bronzový nožík s rovným, poškodeným ostrím, vyklenuťím zosilneným chrbtom a krátkou rukoväťou s dvoma nitmi; dĺžka 16 cm, max. šírka 2 cm (tab. VI: 2).

6. Bronzová podlhovastá strelka s poškodenou tuľajkou a dlhými spätnými krídelkami, z ktorých jedno je odlomené; d 3,8 cm (tab. VI: 3).

7. Bronzový krúžok nepravidelného tvaru (fragment väčšieho predmetu?) z hrubšej tordovanej bronzovej tyčinky; Ø 1,5×1,9 cm (tab. VI: 1).

8. Tri fragmenty špirálovitých rúrok, stočených z tenkého bronzového drôtu.

9. Šesť fragmentov bronzových tyčínok kruhového prierezu

o rôznej hrúbke; tri fragmenty zliateho bronz.

10. Ploché jadro z hnedého radiolaritu.

Mohyla 174. Kamenné obloženie mohyly, vybudované z bieleho vápence, bolo odkryté iba čiastočne; podľa zachytenej severnej a severozápadnej časti môžeme usudzovať, že malo tvar prstenca o priemere približne 8 m a šírke ca 1 m. V predpokladanom strede prstenca, na jeho úrovni, ležal v hĺbke 32 cm hrniec (1), obrátený ústím na sever (tab. II: 5). Po jeho vyzdvihnutí sa pod tenkou vrstvou hlíny odkryli dva veľké ploché kamene (tab. II: 6), z ktorých jeden prikrýval bezúchú amforu (2), druhý dvojkónickú nádobu (3). Medzi popolnicami ležali črepy dvoch šálok (4, 6); v nepatrnej vzdialenosti od popolnice smerom na východ našli sa v hĺbke 56 cm črepy amfórky (5).

Popolnica 2 bola uložená pod úrovňou kamenného prstenca, do hĺbky 68 cm. Obsahovala väčšie množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našla bronzová perla (8), fragmenty bronzových špirálovitých rúrok (9) a špirálovitej ružice (10), fragmenty bronzových chráničov ihlie (11), fragmenty bronzových tyčínok a amorfné kusy bronzoviny (12); na dne popolnice ležala bronzová spona (13).

V popolnici 3, ktorá stála v hĺbke 84 cm, bolo uložené veľké množstvo nedohorených kostí a početné bronzové predmety: články retiazky (14), ozdobné pliesky (15), nity (16) a amorfné kusy bronzoviny (17); nad dnom popolnice sa našli bronzové návlečky (20), bronzová dýka (21) a kostené bočnice zubadiel (18, 19).

1. Črepy dvojchého hrnca s valcovitým hrdlom, výrazne oddeleným od ovoidného tela; z piesčitej hlíny, červenkastohnedej farby.

2. Črepy bezúchej amfory s kónickým prehnutým hrdlom a dvojkónickým telom so zaobleným lomom; na jednom z čriepov sú zvyšky plastickej jamkovanej pásky; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku tuhované, znútra hnedé.

3. Vysoká dvojkónická nádoba s ostrým lomom; steny horného kónusu sú slabšie prehnuté, spodný kónus je zaoblený a má zdrsnený povrch; dno nádoby je odsadené; zhotovená z piesčitej hlíny, zvonku na hornej časti tuhovaná, spodná časť je čierna, znútra hnedosivá až hnedočierne; v 40 cm, Ø ústia 31 cm, Ø dna 17 cm (tab. VII: 10).

4. Niekoľko čriepkov šálky s nižším roztvoreným hrdlom a dvojkónickým telom so zaobleným lomom, ktorého horná časť bola zdobená zvislým žliabkovaním; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku z hornej časti šálky tuhované, zo spodnej časti hnedosivé, znútra tuhované (tab. VII: 14).

5. Črepy amfórky s kónickým hrdlom a dvojkónickým stlačeným telom, zdobeným na hornej časti menšími plytkými jamkami a zväzkami rýh; z plavenej hlíny, svetlohnedé so sivými a červenkastými flakmi, sekundárne prepálené.

6. Niekoľko čriepov zo spodnej časti plytkej šálky s lomeným telom, zdobeným na hornej časti drobnými jamkami a skupinami rýh; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku hnedosivé, znútra tuhované (tab. VII: 15).

7. Dva črepy z malej nádoby — amfórky alebo šálky; pod odlomeným páškovým úskom je horná časť vydutá zdobená trojicou zvislých vrypov; z plavenej hlíny, svetlohnedočervenasté.

8. Bronzová valcovitá perla so širším otvorom; Ø 9 mm (tab. VI: 9).

9. Trinásť fragmentov špirálovitých rúrok z tenšieho (11) i hrubšieho bronzového drôtu (2); max. dĺžka 1,8 cm (tab. VI: 12, 13).

10. Fragmenty špirálovitej ružice z bronzového drôtu kruhového prierezu (tab. VI: 10).

11. Dva fragmenty z dvoch bronzových chráničov hrotov ihlic (tab. VI: 7, 8).

12. Sedem fragmentov bronzových tyčínok kruhového prierezu rôznej hrúbky a tri amorfné fragmenty zliateho bronzu.

13. Bronzová dvojdielna štítková spona s pomerne úzkym štítkom, ukončeným menšími špirálovitými ružicami; na obvode štítku je rad vpichov a ryha; jeho plocha je zvislými ryhami rozdelená na päť polí, z ktorých stredné zdobi motív presýpacích hodín, dve vedľajšie vodorovný rad vpichov a napokon krajné zvislá cikcakovitá línia; hlavica ihly je ukončená veslovite; dĺžka spony 16,4 cm, dĺžka štítku 11 cm, šírka štítku 3 cm (tab. VI: 17).

14. Dvadsaťpäť článkov (včítane fragmentov) retiazky z bronzového drôtu prierezu v podobe písmena D, s roztepánymi koncami; priemerne dĺžka článkov približne 1,2 cm (tab. VI: 5).

15. Šestnásť ozdobných bronzových plieskov (včítane fragmentov), vyhotovených z obdĺžnikov, ktorých dve protíhlhle strany sú ohnuté k sebe, čím pliesky získavajú tvar neuzavretého valca alebo majú prierez tvaru písmena C; po okrajoch sú zdobené dvoma plastickými rebrami; rozmery zachovaných exemplárov: v 1,6–1,8 cm, najčastejšie 1,7 cm, š 1–1,3 cm (tab. VI: 6).

16. Dva bronzové nity z tyčinky kruhového prierezu, dlhší z nich je sprehybaný; d 1,6 a 2,5 cm (tab. VI: 4).

17. Dva amorfné kusy zliateho bronzu.

18. Parohová bočnica zubadla s dvoma pozdĺžnymi otvormi v rozšírenej časti, oddelenými menším, priečne situovaným okrúhlym otvorom; zúžený koniec bočnice je dutý a opatrený ďalším malým priečnym otvorom; d 14,5 cm (tab. VI: 15).

19. Fragment parohovej bočnice zubadla, opatrený križovite umiestenými kruhovými otvormi — jedným menším a jedným väčším; priečne na väčší z otvorov je situovaný podlhovastý otvor (v jeho strede bola bočnica prelomená); d 3,4 cm (tab. VI: 16).

20. Tri bronzové polguľovité návlečky s rovnou tyčinkovitou priečkou vo funkcii záchytného uška; v 1,4–1,6 cm, Ø 3,9–4,1 cm (tab. VI: 14).

21. Bronzová dýka peschierskeho typu s jazykovitou, strechovite zosilnenou čepeľou a úzkou rukoväťou, ktorá má lisovite zosilnené okraje; čepeľ sa pod ukončením rukoväti slabo zužuje, rukoväť je opatrená tromi otvormi pre nity (zachovali sa iba dva); dĺžka 21,6 cm, z toho dĺžka rukoväti 7,8 cm, max. šírka čepele 2,4 cm, šírka rukoväti 1,4 cm (tab. VI: 11).

Pohrebisko v polohe Kopce

Mohyla 4. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca o priemere približne 6 m a šírke ca 1,4 cm; bola vybudovaná z bielych vápencov a plochých žltých pieskovcov. Vnútorňá plocha prstenca bola vypálená do červena, stopy popola a uhľiky sa však zistili iba pri severnom vnútornom okraji prstenca.

Uprostred prstenca stála v hĺbke 32 cm popolnica — dvojkónická nádoba (1). Vo vzdialenosti 55 cm na juh od popolnice našlo sa v hĺbke 36 cm niekoľko črepov z tej istej popolnice a bronzová ihlica (2).

1. Črepy veľkej dvojkónickej nádoby s ostrým lomom, z piesčitej hliny, zvonku tuhované, znútra hnedé.

2. Bronzová ihlica s vysokou dvojkónickou hlaviciou a mierne zosilneným kŕčkom, zdobeným nevýraznou rytou špi-

rálou; ihla je sprehybaná a poškodená; zachovaná dĺžka ihlice 19,5 cm. Pravdepodobne z tej istej ihlice pochádza zohnutý fragment bronzovej tyčinky, dlhý 5,5 cm. (Tab. V: 14).

Trenčianske Teplice, okres Trenčín

Pohrebisko sa rozkladá asi 3 km na západ od obce, po ľavej strane cesty Trenčianska Teplá — Trenčianske Teplice. Pretína ho poľná cesta, ktorá vedie od spomenutej hradskej okolo bývalej tehelne do Malého Kolačina; plocha pohrebiska po ľavej strane poľnej cesty patrí k polohe Pod Pleškami, časť pohrebiska po pravej strane tejto cesty k polohe Kút (tab. III: 1, 2, tab. IV: 1).

Lokalita je známa od roku 1926,⁴ až do roku 1960 sa však systematicky neskúmala. V rokoch 1960–1961 uskutočnil AÚ SAV na pohrebisku záchranný výskum, pretože bolo ohrozené hlbokou orbou. Odkrylo sa tu 61 hrobov, z toho osem mohýl; sedem mohýl (32, 33, 35, 43, 45, 54, 61) sa zistilo v polohe Kút, jedna (11) v polohe Pod Pleškami.

Mohyly v polohe Kút tvorili v preskúmanej časti pohrebiska pomerne uzavretú skupinu hrobov. Osmotene bola vybudovaná iba mohyla 45 v južnej časti pohrebiska, pričom medzi ňou a ostatnými mohylami bolo niekoľko plochých hrobov a hroby pod nepravidelným kamenným obložením. Zo západnej strany bola skupina mohýl uzavretá hrobom s kruhovým kamenným obložením; medzi mohyly 54 a 61 sa vkladalo niekoľko hrobov s nepravidelným kamenným obložením, uložených v superpozícii. V centre zoskupenia mohýl zistil sa iba jeden plochý hrob v blízkosti nepravidelného zoskupenia kameňov.

Dôkazom toho, že mohyly sa nekoncentrovali iba v jednej časti pohrebiska, je mohyla 11 v polohe Pod Pleškami, vo vzdialenosti asi 25 m na severozápad od mohýl v polohe Kút.

Mohyla 11. Kamenná konštrukcia mohyly sa zachovala iba čiastočne. Pôvodne mala tvar prstenca o priemere približne 6 m a šírke 60–80 cm; počas výskumu sa podarilo zachytiť už iba jeho južnú a juhozápadnú časť. V predpokladanom strede prstenca, pod jeho úrovňou, bola v hĺbke 53 cm uložená popolnica — dvojkónická nádoba (1), prikrytá veľkým plochým kameňom (tab. III: 2); obsahovala menšie množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našiel fragment bronzovej tyčinky (2). Vo vzdialenosti 60–100 cm na východ a juhovýchod od popolnice sa v hĺbke 30 cm na úrovni kamenného prstenca odkrylo nepravidelné zoskupenie črepov. Okrem početného atypického črepového materiálu našli sa tu výrazné črepy z viacerých nádob (3–8, 10–12) a fragment radiolaritovej suroviny (9).

1. Črepy veľkej dvojkónickej nádoby s ostrým lomom a slabo odsadeným dnom, opatreným „otvorom pre dušu“; z hliny s prímiesou hrubozrnného piesku, tmavohnedá; Ø dna 16 cm.

2. Fragment bronzovej tyčinky kruhového prierezu; d 2,3 cm.

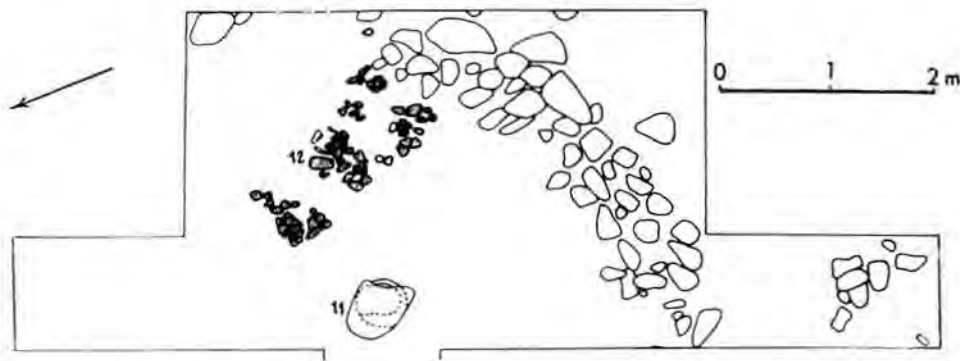
3. Časť misy s roztvoreným hrdlom, preklenutým páskovým úškom, z piesčitej hliny, hnedosivá.

4. Črepy tenkostennej nádoby, pravdepodobne šálky, s dvojkónickým, ostro lomeným telom, ktorého horná časť bola zdobená okrúhlymi jamkami; z piesčitej hliny, zvonku tuhovaná, znútra hnedé (tab. IX: 2).

ním na vydutí je plastická lišta, zdobená štyrmi jamkami; z hliny s prímiesou hrubozrnného piesku, tmavohnedé so svetlejšími ťlakmi (tab. IX: 1).

2. Črepy dvojuchej amfory s dvojkónickým, ostro lomeným telom a so zvýšeným, dovnútra prehnutým dnom; z piesčitej hliny, červené, sekundárne prepálené.

3. Bronzový prsteň stočený z drôtu kruhového prierezu; $\varnothing$ 2,3×2,6 cm.

Obr. 2. Trenčianske Teplice, okres Trenčín. Zachytená časť mohyly 11 v polohe Pod Pleškami (výsek).

5. Niekoľko črepov z valcovitého hrdla väčšej nádoby hnedosivej farby, zhotovenej z piesčitej hliny.

6. Črep z kónického hrdla väčšej hnedosivej nádoby, zhotovenej z hliny s prímiesou hrubozrnného piesku.

7. Okrajový črep z prehnutého hrdla pravdepodobne misy, ktorej ústie bolo vytiahnuté v zvislý nízky lalokovitý výčnelok; z hliny s prímiesou hrubozrnného piesku, hnedosivý (tab. IX: 3).

8. Sekundárne prepálený fragment páskového úška svetlohnedočervenkastej farby.

9. Fragment žltočervenkastej radiolaritovej suroviny.

10. Črepy misy s valcovitým prehnutým hrdlom, oddeleným ostrým lomom od kónického tela; ústie s lomom spájali dve páskové uchá; misa bola zhotovená z piesčitej hliny, zvonku na hrdle tuhovaná, spodná časť hnedosivá, znútra tuhovaná (tab. IX: 4).

11. Črepy misy s roztvoreným hrdlom a kónickým telom; z piesčitej hliny, hnedosivé.

12. Črepy prehnutého hrdla hrnca so stopami po odlomenom páskovom uchu na ústí; z piesčitej hliny, zvonku svetlohnede, znútra tmavosivé.

Atypické črepy pochádzajú zväčša z hrubších nádob, zhotovených z piesčitej hliny, s hladkým i drsným povrchom, farby hnedej, hnedosivej a hnedočervenkastej. Niekoľko črepov má tuhovaný povrch; črepy z tej istej nádoby sa našli i v hĺbke 40 cm pod kamenným prstencom mohyly na juh od popolnice.

Hrob 12 odkryl sa vo vzdialenosti 120 cm na východ od popolnice, pod spomenutým zoskupením črepov, a to približne v jeho strede. Tvorila ho popolnica — hrniec (1), uložený v hĺbke 63 cm, ktorý obsahoval malé množstvo nedohorených kostí a bronzové predmety: prsteň (3), rozetku (4), špirálovitú rúrku (5) a úlomky bronzového drôtu (6); k južnej strane popolnice bola pristavená amfóra (2).

1. Črepy hrnca s roztvoreným hrdlom, oddeleným od ovoidného tela; hrdlo bolo preklenuté páskovým uchom, pod

4. Rozetka stočená z bronzového drôtu kruhového prierezu; $\varnothing$ 1,6 cm.

5. Špirálovitá rúrka stočená z masívnejšieho bronzového drôtu; d 1,3 cm.

6. Fragmenty bronzového drôtu kruhového prierezu.

Mohyla 32. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar nepravidelného prstenca o priemere 7 m a šírke 100–200 cm. Tvorili ho kamene, uložené nepravidelne vo 2–3 vrstvách, takže výška prstenca miestami dosahovala až 30 cm; v juhovýchodnej časti nebol súvislý. Približne v strede prstenca, pod jeho úrovňou, bola v hĺbke 59 cm uložená popolnica — bezuchá amfóra (1); v jej hlinitej výplni našlo sa iba malé množstvo nedohorených kostí.

Medzi popolnicou 1 a južnou časťou kamenného prstenca sa odkrylo zoskupenie črepov z viacerých nádob (9–13, 16–36), uložených v hĺbke 36–49 cm (tab. III: 3). Pri západnom vnútornom okraji prstenca našli sa v hĺbke 57 cm črepy dvoch nádobiek (14, 15), pri východnom okraji prstenca črepy hrnca (27). Zo zásypu v strede mohyly pochádzajú črepy (23), fragment bronzovej tyčinky (28) a radiolaritové jadierko (31). Črepy sa našli aj na kamennom prstenci — v jeho západnej časti (30) i pod jeho južnou časťou (35). Pri severnom vnútornom okraji prstenca sa zistila koncentrácia popola a uhlíkov na ploche o priemere 30 cm.

Vo vzdialenosti 40 cm na západ od popolnice 1 odkrylo sa na ploche približne 100×160 cm žiarovisko; pozostávalo z vrstvy popola nepravidelnej hrúbky (hĺbka 35–60 cm), v ktorej sa zistili uhlíky, drobné fragmenty nedohorených kostí a úlomky prepálených bronzových predmetov (32–34). Do žiaroviska bolo uložených niekoľko nádob (9, 10) zo spomenutého zoskupenia črepov a k južnému okraju žiaroviska, vo vzdialenosti 100 cm na juh od popolnice 1 pod úroveň kamenného prstenca bola uložená popolnica — dvojkónická nádoba (2) s obsahom väčšieho množstva nedohorených kostí; na kostiach ležala bronzová ihlica (3), medzi kosťami sa našli črepy z viacerých nádob (4–8). Pod dnom

popolnice sa zistila kotlovitá jamka, hlboká 15 cm, vyplnená zvyškami hranice.

1. Bezuchá amfora s vysokým kónickým hrdlom a dvojkónickým telom s oblým lomom, zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, masívna, zvonku hnedočervenkastej farby so svetlohnedými a tmavosivými flakmi, znútra svetlohnedá; v 40,5 cm, Ø ústia 31 cm, Ø dna 21,5 cm (tab. VIII: 10).

2. Črepy veľkej dvojkónickej nádoby s ostrým lomom; steny horného kónusu boli slabo prehnuté, steny spodného kónusu sa nad dnom zužujú; zachovali sa tri malé jazykovité výčnelky, ktoré boli pravdepodobne umiestnené tesne pod lomom nádoby; z piesčitej hlíny, zvonku hnedosivé, s tuhovaným ústím, znútra tuhované (tab. VIII: 17).

3. Bronzová ihlica s hlavicou roztepanou a zvinutou v očko; d 13,3 cm (tab. V: 18).

4. Črepy šálky s roztvoreným hrdlom a ostro lomeným dvojkónickým telom, zdobeným na hornej časti skupinami rýh; z piesčitej hlíny, sivé, sekundárne prepálené (tab. VIII: 6).

5. Okrajový črep z nádoby s roztvoreným ústím, z piesčitej hlíny, tmavosivej farby.

6. Črep z malej nádoby, zdobený plytkou jamkou; z piesčitej hlíny, zvonku tmavosivej, znútra hnedosivej farby.

7. Črep z dvojkónického, ostro lomeného vydutia menšej nádoby; z piesčitej hlíny, hnedosivý.

8. Črep z ústia menšej nádoby, pravdepodobne hrnca, so stopami po odlomenom párikovom ušku; z piesčitej hlíny, hnedosivý s hnedočervenými flakmi.

9. Spodná časť malej nádoby s baňatým telom, na najväčšom vydutí je ostrý výčnelok (zvyšok uška?); nádobka mala pôvodne pravdepodobne valcovité prehnuté hrdlo; zhotovená z piesčitej hlíny, zvonku hnedá s tmavšími flakmi, znútra hnedosivá; výška torza 4 cm; Ø dna 3,7 cm (tab. VIII: 12).

10. Čriepky miniatúrnej dvojuchej amfory s valcovitým hrdlom a dvojkónickým telom; z piesčitej hlíny, zvonku svetlohnedé, znútra sivočierne.

11. Niekoľko črepov bezuchej amfory(?) s valcovitým prehnutým hrdlom, dvojkónickým, ostro lomeným telom a takmer prstencovite odsadeným dnom, ktoré je opatrené „otvorom pre dušu“; z piesčitej hlíny, hnedá, na hrdle zvonku so stopami tuhovania; Ø dna 7,5 cm.

12. Črepy z veľkej misy s valcovitým prehnutým hrdlom a kónickým telom; zachovalo sa široké párikové ucho, ktoré spája ústie s lomom; nádoba bola zhotovená z piesčitej hlíny, zvonku tmavohnedosivá so svetlejšími flakmi, znútra hnedosivá.

13. Črepy z veľkej dvojkónickej nádoby, steny horného kónusu sú slabo prehnuté; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, hrubostenné, zvonku hnedej až hnedočiernej farby so stopami tuhovania v hornej časti, znútra hnedočierne (tab. VIII: 15).

14. Črepy menšieho hrnca s valcovitým prehnutým hrdlom, preklenutým párikovými uškami; z piesčitej hlíny, hnedosivé s hnedočervenkastými flakmi.

15. Amforka s valcovitým hrdlom a dvojkónickým stlačeným štvorbokým telom; tupé vypukliny sú na hornej časti zdobené malou plytkou jamkou, zvyšnú plochu vydutia zdobia zvislé ryhy; zhotovená z piesčitej hlíny, hnedosivá, čiastočne doplnená; v 3,5 cm; Ø zachovanej časti hrdla 5,5 cm; Ø dna 3,5 cm (tab. VIII: 13).

16. Črepy misy s roztvoreným hrdlom a ostro lomeným dvojkónickým telom; na párikovom uchu, ktorá spája ústie

s lomom, je plytký široký zliabok; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, dobre vypálené, svetlohnedé (tab. VIII: 7).

17. Niekoľko črepov misy s valcovitým prehnutým hrdlom, oddeleným ostrým lomom od kónického tela; z piesčitej hlíny, hnedosivé (tab. VIII: 9).

18. Črep z dvojkónického vydutia väčšej nádoby, na lome sú zvyšky odlomeného výčnelku; z piesčitej hlíny, hnedosivý (tab. VIII: 8).

19. Črep z ústia veľkej nádoby s valcovitým hrdlom z piesčitej hlíny, tmavosivý, so stopami tuhovania.

20. Dva črepy z polgulovitej misy; z piesčitej hlíny, hnedosivé.

21. Črepy nádoby s vyšším valcovitým hrdlom, plynulo prechádzajúcim v štihle telo; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedé so svetlohnedými, červenkastými a tmavosivými flakmi, znútra hnedé.

22. Niekoľko črepov z tenkostennej nádoby, pravdepodobne amfory; z piesčitej hlíny, svetlohnedočervenkastej.

23. Niekoľko atypických črepov z hrubostennej nádoby a črep zdobený tupým výčnelkom; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, svetlohnedočervenkastej farby.

24. Dva črepy z prehnutého hrdla hrnca; z piesčitej hlíny, hnedej farby.

25. Niekoľko čriepkov z menšej nádoby s roztvoreným hrdlom, na vydutí zdobenej väčšími plytkými jamkami; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku tuhované, znútra hnedosivé.

26. Niekoľko atypických črepov z piesčitej hlíny, hnedočervenkastej a hnedosivej farby.

27. Črepy menšieho hrnca z piesčitej hlíny, hnedosivej a hnedočervenkastej farby; Ø dna 7,5 cm.

28. Fragment hrubej bronzovej tyčinky kruhového prierezu, pravdepodobne náramku; dĺžka 2,8 cm; hrúbka 8 mm.

29. Dva črepy z dna a tela väčšej nádoby; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, hnedosivočervenkastej farby.

30. Okrajový črep pravdepodobne z väčšej misy; z piesčitej hlíny, hnedosivočervenkastý.

31. Drobné jadierko z hnedého radiolaritu s rydľovitou plochou v terminálnej časti.

32. Tri bronzové guľaté perly: jedna vyššia, dve sploštené, Ø 2×10 mm (dve) a 1×8 mm.

33. Bronzový prsteň s preloženými koncami, stočený z plochého drôtu; Ø 18×19 mm.

34. Fragmenty hrubšej bronzovej tyčinky, bronzového drôtu a amorfné kúsky zliateho bronzu (9 ks).

35. Niekoľko črepov z prstencovite odsadeného dna nádoby; z piesčitej hlíny, hnedosivé.

Mohyla 33. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca o priemere približne 2,5 m a priemernej šírke asi 40 cm. V západnej časti bol prstenec nepravidelný, oproti tomu v južnej časti boli kamene uložené pomerne pravidelne po dva – tri na šírku prstenca. Popolnica – dvojkónická nádoba (1) stála v hĺbke 77 cm mimo centra prstenca, pod jeho úrovňou (tab. III: 5, 6). V hlinitej výplni popolnice našli sa črepy troch nádob (3–5), na jej dne bolo niekoľko nedohorených kostí. Pri severovýchodnej strane popolnice ležali v hĺbke 61 cm črepy z viacerých nádob (6–8), pod nimi v hĺbke 71 cm našla sa amforka (2), priložená ústím k popolnici. Pri juhozápadnej strane popolnice v hĺbke 51 cm odkrylo sa zoskupenie črepov (9–12). Pri východnom vnútornom okraji kamenného prstenca ležala v hĺbke 41 cm skupina črepov (13–16); pri západnom okraji prstenca sa našlo zoskupenie väčšieho množstva nedohorených kostí a niekoľko črepov (17).

1. Dvojkónická nádoba so slabo zaobleným lomom približne v polovici výšky, nepravidelne sformovaná, zhotovená z piesčitej hliny, zvonku tmavosivá a hnedá, znútra sivohnedá; v 39 cm, Ø ústia 47 cm, Ø dna 22 cm (tab. VIII: 25).

2. Miniaturna amfóra s kónickým hrdlom a dvojkónickým štvorbokým telom, zdobeným na hornej časti malými plytkými jamkami; zhotovená z piesčitej hliny, hnedočervenkastá so sivými flakmi; v 5,6 cm, Ø ústia 4,7 cm, Ø dna 2,2 cm (tab. VIII: 11).

3. Niekoľko črepov misy s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom; ústie bolo vytiahnuté v dva malé lalokovité výčnelky, dve pásikové uchá ho spájali s lomom; z piesčitej hliny, tmavohnedé (tab. VIII: 16).

4. Črepy z väčšej amfory s kónickým hrdlom, na hornej časti vydutia zdobenej zväzkami zvislých poloblúkových rýh; z hlíny s prímiesou drobnozrnitého piesku, zvonku tuhované, znútra tmavosivé (tab. VIII: 24).

5. Niekoľko črepov z väčšej nádoby, pravdepodobne amfory, zdobenej na hornej časti vydutia veľkými plytkými jamkami a zväzkami rýh; z piesčitej hliny, zvonku tuhované, znútra hnedočierne (tab. VIII: 23).

6. Črepy väčšej nádoby, pravdepodobne amfory, zdobenej na hornej časti vydutia jamkami so stredovou vypuklinkou, menšími jamkami, skupinami drobných jamiek a nepravidelnými rýhami; z piesčitej hliny, zvonku tuhované, znútra tmavohnedosivé (tab. VIII: 20, 21).

7. Črepy hrca s roztvoreným hrdlom, ostro oddeleným od ovoidného tela; z piesčitej hliny, hnedé (tab. VIII: 14).

8. Črepy masívnejšieho hrca s valcovitým prehnutým hrdlom, preklenutým pásikovými uchami; z hlíny s prímiesou hrubozrnitého piesku, zvonku červenkasté, znútra tmavosivé.

9. Niekoľko čriepok z miniatúrnej nádoby s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom; z piesčitej hliny, sivé, sekundárne prepálené.

10. Niekoľko črepov z dvojuchej amfory s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým telom, ktorého horná časť bola zdobená zväzkami poloblúkových rýh, kombinovaných s plytkými jamkami; z piesčitej hliny, hnedosivé, so stopami tuhovania zvonku (tab. VIII: 18, 19).

11. Dva črepy pravdepodobne z vydutia amfory, zdobené veľkými plytkými jamkami a zväzkami rýh; z piesčitej hliny, zvonku tuhované, znútra tmavohnedosivé.

12. Črepy hrubostenného ovoidného hrca s prehnutým hrdlom, preklenutým dvoma pásikovými uchami; z hlíny s prímiesou hrubozrnitého piesku, hnedočervenkasté s tmavosivými flakmi.

13. Črepy menšej hrubostennej nádoby s omfaloidným dnom; z plavenej hlíny s prímiesou jemnozrnitého piesku, svetlohnedé.

14. Atypické črepy a pásikové ucho z väčšej nádoby; z piesčitej hliny, zvonku tuhované, znútra sivočierne.

15. Črepy z hrca s prehnutým hrdlom a ovoidným telom; z piesčitej hliny, hnedosivé so sivočiernymi a červenkastými flakmi.

16. Črepy zo spodnej časti nádoby s odsadeným dnom; z piesčitej hlíny, zvonku hnedosivé, znútra tmavosivé.

17. Niekoľko hnedosivých atypických črepov z nádoby zhotovenej z piesčitej hlíny.

Mohyla 35. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca o priemere približne 5 m; šírka prstenca sa pohybovala od 60 cm na východnej po 140 cm na západnej strane (tab. IV: 2). Na južnej strane prstenec súvisel s kamennou konštrukciou mohyly 33.

Popolnica — veľká amfóra (1) — bola uložená mimo

centrum prstenca a pod jeho úroveň, do hĺbky 58 cm. Bola prikrýta misou (2), obrátenou hore dnom; obsahovala menšie množstvo nedohorených kostí a limnokvarcitový úštep (3). Pri južnej strane popolnice ležal v hĺbke 55 cm malý vápenec tmavosivej farby s bielymi žilkami, pri severo-východnej strane popolnice sa v hĺbke 54 cm našiel malý biely vápenec.

1. Veľká dvojucha amfóra s kónickým hrdlom a štvorbokým dvojkónickým lomeným telom; tupé vypukliny na hornej časti sú zdobené väčšími plytkými jamkami a plocha medzi nimi je členená ďalšími jamkami; jamky na hornej časti vypuklín v strede nádoby sú obklopené vpichmi (motív „slniečka“); zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnitého piesku, zvonku tuhovaná, znútra hnedočierne; v 30 cm, Ø ústia 23 cm, Ø dna 12 cm (tab. IX: 5).

2. Črepy misy s prehnutým hrdlom, oddeleným výrazným lomom od kónického tela; ústie spájajú s lomom dve pásikové uchá, lom je zdobený zvislým presekávaním; z hlíny s prímiesou hrubozrnitého piesku, zvonku hnedosivé so sivočiernymi flakmi, znútra tuhované (tab. IX: 6).

3. Čepeovitý úštep zo žltkastého limnokvarcitu.

Mohyla 43. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca o priemere približne 7 m a nepravidelnej šírke 40–200 cm; bola čiastočne poškodená pri kultivácii pôdy. V strede prstenca stála na dvoch menších plochých kameňoch v hĺbke 60 cm bezucha amfóra (1); bola značne poškodená, črepy hrdla ležali spolu s dvoma menšími kameňmi, ktoré pôvodne pravdepodobne nádobu prikrývali, vedľa nej (tab. IV: 3). Do bezuchej amfory bola vložená ďalšia veľká nádoba (2), ktorá mala odrazené hrdlo; našlo sa v nej väčšie množstvo nedohorených kostí. Medzi čepmi spomenutých nádob našli sa čriepky šálky (3).

1. Bezucha amfóra s kónickým hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom, zhotovená z hlíny s prímiesou hrubozrnitého piesku, zvonku svetlohnedá s tmavosivými flakmi, znútra hnedá; v 41 cm, Ø ústia 30×32 cm, Ø dna 22 cm (tab. IX: 12).

2. Črepy veľkej amfory s valcovitým hrdlom a dvojkónickým telom, pôvodne opatrené pásikovými uchami; hornú časť vydutia zdobilo šesť veľkých plytkých jamiek; z piesčitej hlíny, zvonku tuhované, znútra hnedosivé (tab. IX: 7).

3. Dva čriepky šálky, jeden z nich je zdobený ryhou nad ostrým lomom dvojkónického tela a krúžkom z vpichov, obklopeným poloblúkovým radom vpichov na hornej časti vydutia; druhý čriepok je sekundárne prepálený a na lome má zvyšok pásikového uška; z hlíny s prímiesou jemnozrnitého piesku, hnedočervenkasté (tab. IX: 8).

Mohyla 45. Kamenná konštrukcia mohyly sa odkryla iba čiastočne; podľa zachytenej, značne poškodenej severnej a juhozápadnej časti možno súdiť, že mala tvar prstenca o priemere 7–8 m. Približne v strede prstenca, pod jeho úroveň, stáli dve poškodené popolnice: dvojkónická nádoba (1) a bezucha amfóra (2). Prvá popolnica bola v hĺbke 53 cm a obsahovala väčšie množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našla bronzová strelka (3) a fragmenty sklenených perál (4). V druhej popolnici, ktorá stála v hĺbke 49 cm, bolo iba menšie množstvo nedohorených kostí. Medzi čepmi popolnice sa našlo niekoľko črepov z dvoch ďalších nádob (5, 6).

1. Črepy veľkej dvojkónickej nádoby s ostrým lomom; steny horného kónusu boli slabo prehnuté; z hlíny s prímiesou hrubozrnitého piesku, hnedočierne, zvonku nad dnom hnedosivé, s drsným povrchom.

2. Črepy bezuchej amfory s kónickým hrdlom a dvojkónickým

kónickým telom, ktorého spodná časť je zdobená nepravidelným prstovaním; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedosivé, znútra tmavosivé.

3. Poškodená bronzová strelka s tufajkou; d 2,6 cm, š 0,9 cm (tab. V: 20).

4. Sedem fragmentov sklenených perál belasozelenej farby, poškodených v ohni (tab. V: 21).

5. Niekoľko črepov z valcovitého hrdla väčšej nádoby hnedosivej farby, zhotovenej z piesčitej hlíny.

6. Črep z hornej časti vydutia veľkej nádoby, zdobený plytkou jamkou; z piesčitej hlíny, zvonku tuhovaní, znútra hnedosiví.

Mohyla 54. Kamenná konštrukcia mohyly mala tvar prstenca s priemerom približne 4 m a nepravidelnou šírkou 50–100 cm; bola vybudovaná z menších kameňov, uložených nepravidelne vo dvoch vrstvách (tab. IV: 4).

Takmer celú južnú časť vnútornej plochy prstenca zaberalo žiarovisko – vrstva popolovitej hlíny s uhlíkmi, drobnými fragmentmi nedohorených kostí a ojedinele i črepmi, hrubá približne 23 cm, ktoré čiastočne zasahovalo i pod južnú časť prstenca. Do žiaroviska, ale i mimo neho bola uložená početná keramika; okrem popolnice sa však v žiadnej z nádob nezistili nedohorené kosti; väčšina nádob bola obrátená hore dnom. Približne uprostred prstenca stála v hĺbke 90 cm popolnica – dvojkónická nádoba (1), ktorá obsahovala menšie množstvo nedohorených kostí; pod dnom popolnice sa zistilo zoskupenie popola, uhlíkov a drobných fragmentov nedohorených kostí.

Vo vzdialenosti 40 cm na juhovýchod od popolnice stála skupina niekoľkých nádob: dvojkónická nádoba (2) obrátená hore dnom, uložená do žiaroviska v hĺbke 108 cm, ku ktorej bola ústím priložená misa (3), ďalej amfora (4) obrátená hore dnom a hrniec (15), uložené do hĺbky 88 cm. Pri západnej strane tejto skupiny nádob stáli v hĺbke 72–78 cm menšie nádoby: hrniec (5) obrátený hore dnom, dve šáločky (8, 9) a štyri menšie nádoby (6, 7, 10, 17), pod ktorými ležala amfora (16). Vo vzdialenosti 60 cm na juh od popolnice sa v hĺbke 78 cm našli črepy hrnca (11).

Pri južnom vnútornom okraji kamenného prstenca a čiastočne pod ním zistili sa v hĺbke 56 cm črepy hrnca (12 a sálky (13), ako aj fragment estrichu; pod nádobou 12 sa v hĺbke 86 cm našlo niekoľko črepov hrnca (18).

Pri západojuhozápadnom okraji prstenca a čiastočne pod ním sa v hĺbke 65 cm našli črepy misy (14) obrátenej hore dnom. Aj pri severnom vnútornom okraji prstenca sa zistili zoskupenia črepov, pochádzajúcich z viacerých nádob (21–23).

Na kamenný prstenec v jeho severovýchodnej časti bol položený črpák (19) prikrytý ďalšou nádobou (20); na západnom (34), ako aj na východnom (35) okraji prstenca ležalo niekoľko črepov.

Vo vzdialenosti 25 cm na severovýchod od popolnice sa v hĺbke 79 cm zistilo zoskupenie nedohorených kostí.

1. Dvojkónická nádoba s ostrým lomom približne v polovici svojej výšky; steny horného kónusu sú prehnuté, steny spodného kónusu zaoblené, dno je odsadené; zhotovená z piesčitej hlíny, zvonku na hornej časti tmavohnedá, spodná časť má svetlejšiu hnedú farbu, znútra tmavohnedá; v 38,5 cm, Ø ústia 44,5 cm, Ø dna 18 cm (tab. IX: 19).

2. Dvojkónická nádoba s ostrým lomom približne v polovici svojej výšky, steny horného kónusu sú slabšie prehnuté; zhotovená z hlíny s prímiesou piesku, hnedá so svetlejšími a tmavšími fľakmi; v 22 cm, Ø ústia 25 cm, Ø dna 14,5 cm (tab. IX: 16).

3. Črepy misy s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom; dve páskové uchá spájali ústie s lommom; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku hnedosivé, znútra hnedočierne (tab. IX: 18).

4. Črepy dvojuchej amfory s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom, zdobeným na hornej časti menšími jamkami; z piesčitej hlíny, zvonku svetlohnedosivé so sivými fľakmi a stopami tuhovania, znútra tmavosivé.

5. Črepy malého hrnca s valcovitým, slabšie prehnutým hrdlom a ovoidným telom; z piesčitej hlíny, tmavohnedé.

6. Niekoľko črepov z menšej nádoby s dvojkónickým telom, zdobeným na hornej časti skupinami šikmých rýh; z piesčitej hlíny, hnedosivé (tab. IX: 9).

7. Atypické črepy z menšej nádoby pravdepodobne hrncovitého tvaru; z piesčitej hlíny, hnedosivé.

8. Niekoľko čriepkov zo šáločky s roztvoreným hrdlom, dvojkónickým telom a prstencovitým dnom; z piesčitej hlíny, tuhované.

9. Niekoľko čriepkov zo šáločky s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým lomeným telom, ktorého horná časť je zdobená okrúhlymi jamkami a zväzkami rýh; z hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku, zvonku sivé s tmavšími fľakmi, znútra tmavosivé (tab. IX: 14).

10. Črepy kónickej nádoby so zvyškami páskového úska na ústí; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, tenkostenné, svetločervenkasté.

11. Črepy menšieho hrnca s prehnutým hrdlom a ovoidným telom; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedosivé s červenkastými fľakmi, znútra tmavohnedé.

12. Spodná časť hrnca zhotoveného z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, hnedosivej farby s tmavšími fľakmi; Ø dna 9 cm.

13. Miniatúrna tmavosivá šáločka s valcovitým prehnutým hrdlom, dvojkónickým telom a odsadeným dnom, zhotovená z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku.

14. Črepy dvojuchej misy s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom; z piesčitej hlíny, zvonku hnedosivé, znútra tuhované (tab. IX: 17).

15. Niekoľko črepov pravdepodobne z hrnca, opatreného páskovými uchami; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku červenkastohnedé a hnedosivé, znútra svetlohnedé.

16. Črepy veľmi zle zachovanej amfory s kónickým hrdlom a dvojkónickým telom; z piesčitej hlíny, svetlohnedé.

17. Črepy menšej nádoby s valcovitým prehnutým hrdlom a dvojkónickým telom; z piesčitej hlíny, zvonku tuhované, znútra hnedosivé.

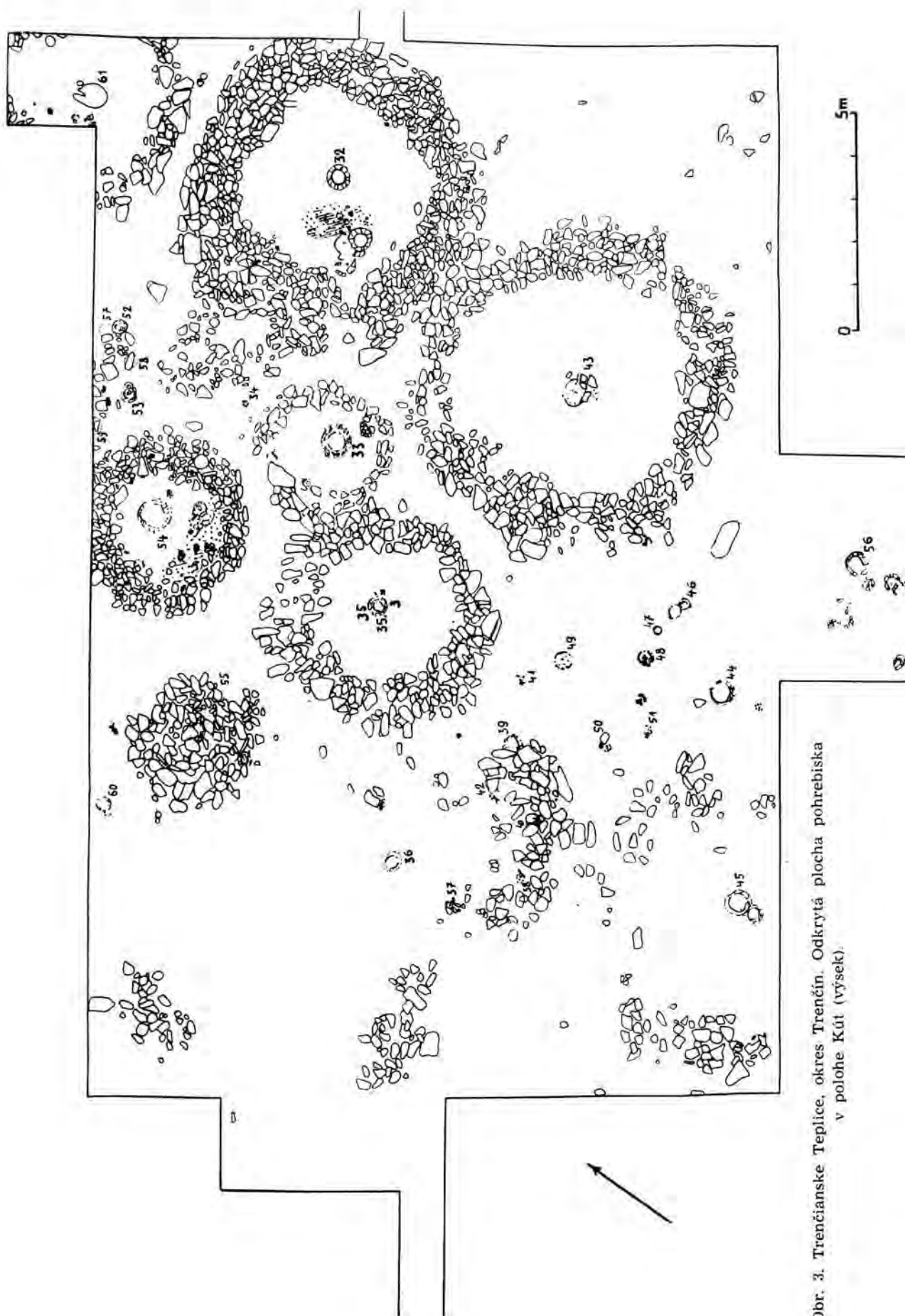
18. Niekoľko atypických čriepkov z tenkostennej nádoby pravdepodobne hrncovitého tvaru; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku svetlohnedé a tmavosivé, znútra hnedé so svetlejšími i tmavšími fľakmi.

19. Črepy polguľovitého črpká; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, hnedočierne.

20. Niekoľko atypických črepov z hrubostennej nádoby, zhotovenej z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedosivé s hnedočervenkastými a tmavosivými fľakmi, znútra tmavohnedé.

21. Črepy plytkej sálky s nízkym roztvoreným hrdlom, dvojkónickým, ostro lomeným telom a prstencovitým dnom; horná časť vydutia je členená vodorovnou ryhou; z hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku, tmavosivé so svetlejšími fľakmi (tab. IX: 15).

22. Dva črepy z dvojkónického vydutia menšej nádoby; jeden z nich je zdobený na hornej časti zväzkom šikmých rýh; z piesčitej hlíny, zvonku hnedé, znútra tmavosivé.

Obr. 3. Trenčianske Teplice, okres Trenčín. Odkrytá plocha pohrebiska v polohe Kút (výsek).

23. Črep z hornej časti vydutia pravdepodobne amfory, zdobený zväzkom šikmých rýh; z piesčitej hliny, tmavosivý.

24. Čriepok z dvojkónického lomeného vydutia malej nádoby, zdobený zväzkami šikmých rýh; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku tuhovaný, znútra hnedočierny.

25. Niekoľko čriepkov z malej nádoby s dvojkónickým lomeným telom, zdobeným na hornej časti ryhovaním; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, svetlohnedočervenkasté.

26. Niekoľko črepov pravdepodobne z misy s nízkym prehnutým hrdlom a dvojkónickým lomeným telom; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, svetlohnedé s červenkastými flakmi.

27. Čriepok z vydutia malej sáločky s dvojkónickým telom na hornej časti zdobeným zväzkami ryžiek; z hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku, zvonku tuhovaný, znútra tmavohnedý.

28. Niekoľko atypických črepov z väčších nádob zhotovených z piesčitej hlíny; zvonku tuhované, znútra hnedé a hnedosivé.

29. Črep z dvojkónického lomeného vydutia väčšej nádoby, zdobený na hornej časti väčšou plytkou jamkou; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, zvonku hnedý, znútra tmavosivý.

30. Fragment širokého páškového ucha hnedosivej farby; z piesčitej hlíny.

31. Fragment iného širokého páškového ucha hnedosivej farby, z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku.

32. Črep z ústia nádoby s valcovitým hrdlom; z piesčitej hlíny, zvonku hnedý, znútra tuhovaný.

33. Črep z hornej časti vydutia hrnca; z piesčitej hlíny, hnedosivý.

34. Niekoľko črepov hrnca s valcovitým prehnutým hrdlom, preklenutým páškovými uchami, z piesčitej hlíny, tmavosivé.

35. Črepy dvojuchého hrnca s valcovitým prehnutým hrdlom; z piesčitej hlíny, hnedé s tmavosivými flakmi.

Mohyla 61. Kamenná konštrukcia mohyly bola odkrytá iba čiastočne; podľa zachytenej južnej časti možno súdiť, že mala tvar prstenca s priemerom približne 4 m a priemernou šírkou asi 60 cm; bola vybudovaná z väčších kameňov uložených nepravidelne vo dvoch vrstvách. Uprostred prstenca, pod jeho úrovňou, stála v hĺbke 90 cm popolnica — dvojkónická nádoba (1), prikrytá veľkým plochým kameňom (tab. IV: 5, 6); obsahovala väčšie množstvo nedohorených kostí, medzi ktorými sa našli úlomky bronzového krúžku (3). Vo vzdialenosti 40 cm na juhozápad od popolnice ležali črepy tej istej popolnice spolu s časťou jej obsahu; 70 cm na západ od popolnice ležala v hĺbke 52 cm amfora (2).

Na kamennom prstenci v jeho východnej časti našli sa črepy z viacerých nádob (4–7); niekoľko črepov pochádza i zo zberu pod kamenným prstencom vo východnej (8) a západnej (9, 10) časti. Aj pri východnom vonkajšom okraji zistilo sa zoskupenie črepov (11–15).

1. Dvojkónická nádoba s ostrým lomom približne v polovici svojej výšky, steny horného kónusu sú prehnuté, slabo odsadené dno je opatrené „otvorom pre dušu“; zhotovená z piesčitej hlíny, tmavohnedá so svetlejšími flakmi; v 25,5 cm, Ø ústia 34 cm, Ø dna 15,5 cm (tab. IX: 11).

2. Črepy amfory s kónickým prehnutým hrdlom a dvojkónickým telom, zdobeným na hornej časti zväzkami poloblúkovitých rýh a menšími plytkými jamkami; z piesčitej hlíny, červenkasté, sekundárne prepálené (tab. IX: 10).

3. Tri fragmenty malého bronzového drôteného krúžku.

4. Črep sáločky s valcovitým prehnutým hrdlom a kónickým zaobleným telom; páškové uško spája ústie s lomom; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, červené.

5. Dva črepy z menšej misy s valcovitým prehnutým hrdlom a zaobleným telom; na lome sú stopy po odlomnom páškovom ušku; z hlíny s prímiesou drobnozrnného piesku, svetlohnedočervenkasté s tmavšími flakmi zvonku.

6. Črep z vysokého, slabo prehnutého kónického hrdla väčšej nádoby; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku svetlohnedý, znútra tmavohnedý.

7. Dva atypické črepy z tenkostennej nádoby, zhotovenej z hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku; zvonku svetlohnedočervenkasté, znútra svetlohnedé so stopami tuhovania.

8. Črepy misy s valcovitým, ostro prehnutým hrdlom a kónickým zaobleným telom; na lome sú stopy po odlomnom páškovom uchu; z piesčitej hlíny, sekundárne prepálené, zvonku červenkastosivé, znútra sivé.

9. Niekoľko atypických črepov z nádoby zhotovenej z piesčitej hlíny; hnedočervenkasté, sekundárne prepálené; jeden črep je z dvojkónického vydutia nádoby.

10. Dva atypické črepy, pravdepodobne z hrnca; z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedé, znútra tmavosivé.

11. Niekoľko čriepkov z plytkého črpača s omfaloidným dnom; vnútorná výzdoba pozostávala z girlandovite usporiadaných zväzkov rýh; omfalos je zdobený jamkou v strede a obklopený koncentrickými rylami; z plavenej hlíny, tuhované.

12. Dno hrubšej nádoby zhotovenej z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku, zvonku hnedosivé, znútra hnedé; Ø 9 cm.

13. Niekoľko tmavosivých črepov z dna nádoby, zhotovenej z hlíny s prímiesou hrubozrnného piesku.

14. Črep z hornej časti vydutia nádoby, zdobený zväzkami šikmých rýh; z hlíny s prímiesou jemnozrnného piesku, zvonku tuhovaný, znútra tmavosivý.

15. Niekoľko črepov z hrnca s valcovitým prehnutým hrdlom; z piesčitej hlíny, zvonku hnedočervenkasté, znútra sivočierne.

Pohrebný rítus

Ako vyplýva z materiálovej časti tohto príspevku, na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach sa stretávame so zhodným typom hrobov — s popolnicovými hrobmi, ktoré sú obklopené v určitej vzdialenosti kamennými prstencami.

V Mikušovciach na pohrebisku v polohe Nivky kamenné prstence mohýl boli vybudované z vápencových riečnych kameňov bielej farby, ktoré sa tvarom, veľkosťou i sfarbením výrazne odlišovali od kamenného obloženia neskorších hrobov, pozostávajúceho väčšinou zo žltých pieskovcových plochých tabúl. Vo väčšine prípadov kamene boli uložené nepravidelne v jednej vrstve; iba v mohyle 87 sa zistilo nepravidelné dvojvrstvové, miestami až trojvrstvové kamenné obloženie, takže prstenec mohyly dosahoval výšku až 30 cm. Priemer prstencov sa pohyboval od 3 do 8 m, ich šírka od 60 do 100 cm. Výnimočným prípadom je mohyla 60,

ktorá nemala kamennú konštrukciu; pravidelná voľná kruhová plocha o priemere 6 m, v strede ktorej bol uložený popolnicový hrob a okolo obvodu ktorej sa nápadne koncentrovali neskoršie hroby s kamenným obložením, je však dokladom existencie mohylového násypu nad hrobom 60 v čase ukladania týchto hrobov.

V polohe Kopce sa odkryla mohyla s prstencovitou kamennou konštrukciou o priemere 6 m a šírke 140 cm, vybudovaná z bielych riečnych vápencov a žltých pieskocov.

Vlastné hroby boli na obidvoch mikušovských pohrebiskách uložené približne do stredu kamenných prstencov, a to pod ich úroveň. Pozostávali z jednej popolnice (mohyly 4 a 93), troch (mohyla 156), najčastejšie však z dvoch popolníc. Takmer každá popolnica bola prikrýta veľkým plochým kameňom; iba v ústí popolnice 2 z mohyly 60 našli sa dva menšie kamene a popolnicu 3 z mohyly 87 prikrývala šálka obrátená hore dnom. Jedna z popolníc mohyly 173 a popolnica mohyly 4 neboli zakryté; táto odlišnosť však vznikla s najväčšou pravdepodobnosťou sekundárne, pretože v obidvoch prípadoch ide o mohyly značne poškodené pri poľnohospodárskych prácach.

Väčšina popolníc obsahovala veľké množstvo nedohorených kostí, pričom v troch prípadoch (mohyly 60, 156 a 173) našli sa — vždy iba v jednej z popolníc — medzi kosťami uhliky; výplň popolnice 2 z mohyly 173 bola okrem toho štrkovitá.

Hrobová jama sa nedala zachytiť ani v jednom prípade; mimo popolníc sa nezistili zvyšky hranice. V mohyle 4 sa zistili pri vnútornom okraji kamenného prstenca stopy popola a uhliky, pravdepodobne zvyšky obetného ohňa.

Funkciu popolníc zastávali takmer výlučne dvojkoľnícké nádoby a bezuché amfory. V prípade dvoch popolníc v jednej mohyle vyskytovali sa tieto v zostave: dvojkoľnícká nádoba a bezuchá amfora (mohyly 46 a 174), dve dvojkoľnícké nádoby (mohyla 173) alebo dve bezuché amfory (mohyla 60); iba v mohyle 87 bol k bezuchej amfore pristavený hrniec prikrýty šálkou a v mohyle 156 boli popolnicami tri hrnce. Ak sa v mohylách vyskytovala iba jedna popolnica, bola ňou dvojkoľnícká nádoba (mohyly 4 a 93).

Zriedkavým javom je výskyt „otvorov pre dušu“ na dnách popolníc; obmedzuje sa iba na dve z troch hrncovitých popolníc mohyly 156.

S výnimkou mohýl 4 a 60 boli do všetkých mohýl vložené keramické milodary — amfory a šálky; v mohyle 46 stál pri jednej z popolníc hrniec obrátený hore dnom, ktorý prikrýval čriepky malej

nádoby. Drobná keramika bola uložená do popolníc (mohyly 93 a 173), k popolniciam (mohyla 174), vo väčšine prípadov sa však vyskytla súčasne v popolnici i mimo nej (mohyly 46, 87 a 156).

Celkový počet nádob v mohylách sa pohybuje od jednej po sedem, ak počítame nádoby, ktoré sa s najväčšou pravdepodobnosťou nevkladali do mohýl celé, ale iba ich časti (napr. mohyly 46 a 174).

Veľmi často sa v mohylách na mikušovských pohrebiskách vyskytuje bronzová industria; s výnimkou mohyly 156 sa bronzové predmety našli v každej mohyle. V mohylách s dvoma popolnicami, ktoré, ako sme už spomenuli, sú vo väčšine, bronzové predmety boli uložené častejšie v obidvoch popolniciach (mohyly 46, 173 a 174), než iba v jednej z nich (mohyly 60 a 87). Mimo popolnice sa bronzové milodary našli iba na vnútornej ploche mohyly 93.

Funkčná a tvarová náplň bronzovej industrie je bohatá, napriek relatívne nízkemu počtu preskúmaných mohýl. Nachádzame tu zbrane — dýky (mohyly 93 a 174) a strelky (mohyly 93 a 173), nástroje — nožík (mohyla 173) a súčasti konského postroja (mohyla 174), ako aj početné šperky a súčasti odevu — sponu (mohyla 174), ihlice (mohyly 4, 46, 60 a 93) a chrániče hrotov ihlic (mohyla 46), perly (mohyla 46) a špirálovité rúrky (mohyly 46, 87 a 173), náramok a prsteň (mohyla 46), gombíky (mohyly 87 a 93), články retiazky a ozdobné pliešky (mohyla 174), neprihliadajúc na početné zlomky ďalších predmetov.

V tejto súvislosti treba upozorniť na výnimočne bohaté vybavenie mohyly 174, ktorá vystupuje do popredia i v rámci takého na bronzovú industriu bohatého pohrebiska, akým pohrebisko na Nivkách nesporne je. V jednej z popolníc tejto mohyly bola uložená spona, perly a špirálovité rúrky, ako aj početné fragmenty ďalších okrás, kým druhá popolnica obsahovala dýku, retiazku, ozdobné pliešky a súčasti konského postroja. Niet pochyb, že v tomto prípade ide o hrob spoločensky vysoko postaveného jednotlivca; antropologický rozbor musí rozhodnúť, či mohyla 174 bola spoločným hrobom muža a ženy (čomu by nasvedčoval charakter rozdelenia bronzových milodarov v popolniciach), alebo či ide o hrob iba jedného individua. Rozbor antropologického materiálu z mohýl by mohol priniesť v tomto smere zaujímavé výsledky i vzhľadom na častý výskyt dvoch popolníc v jednej mohyle.

Rituálnou zvláštnosťou na pohrebisku sú nálezy štiepanej industrie v mohylách 46, 93 a 173. Radio-

laritové nástroje, jadrá a úštepy bývajú uložené do popolnice (mohyla 46), do jej blízkosti (mohyly 93 a 173) a nachádzajú sa tiež na vnútornej ploche mohyly i v zásype kamenného prstenca (mohyly 46 a 93). Pretože pri výskume na Nivkách našlo sa veľké množstvo radiolaritovej industrie v povrchových vrstvách, príslušnosť týchto nálezov k mohylám môže byť v niektorých prípadoch sporná; nemôžeme však o nej pochybovať v prípade exemplárov uložených priamo do popolnice alebo tesne k nej.

O konštrukcii mohýl v Trenčianskych Tepliciach máme úplnejší obraz než o mohylách v Mikušovciach, a to vďaka možnosti uskutočniť rozsiahlejší plošný odkryv na lokalite.

Kamenné prstence mohýl dosahovali priemer 2,5–7 m; u poškodennej mohyly 45 môžeme podľa zachytených častí predpokladať prstenec o priemere 7–8 m. Prstence nemali pravidelný tvar, boli vybudované z väčších riečnych kameňov – vápencov, nerovnomerne uložených v jednej (mohyly 11, 33, 35, 43 a 45), dvoch (mohyly 54 a 61) až v troch vrstvách (mohyla 32); prstenec poslednej dosahoval výšku až 30 cm. Pravidelnejšie boli uložené iba kamene v južnej časti prstenca mohyly 33. Na rozdiel od ostatných mohýl prstenec mohyly 54 bol vybudovaný prevažne z malých kameňov. Šírka prstencov nebola rovnomerná, pohybovala sa od 40 do 200 cm.

Popolnice boli takmer vo všetkých prípadoch uložené pod úroveň prstencov, a to – s istými odchýlkami (mohyly 33 a 35) – približne do ich stredu. Iba nádoby mohyly 43 prečnievali čiastočne do úrovne prstenca.

Oproti stavu zistenému v Mikušovciach, na pohrebisku v Trenčianskych Tepliciach prikrývanie popolníc nie je pravidlom. Veľkými plochými kameňmi boli prikrýté iba popolnice v mohylách 11 a 61; prikrýtie popolnice mohyly 43 dvoma menšími kameňmi je otázne, pretože mohyla bola poškodená. V mohyle 35 popolnicu prikrývala misa obrátená hore dnom; v ostatných prípadoch popolnice neboli prikrýté.

Hroby pozostávali z jednej popolnice (mohyly 33, 35, 54 a 61) alebo dvoch popolníc (mohyly 11, 32, 45). Ojedinelým prípadom je mohyla 43, v ktorej bola veľká amfora s obsahom nedohorených kostí vložená do prázdnej bezuchej amfory a postavená na dva menšie ploché kamene. V prípade dvoch popolníc v jednej mohyle nestáli popolnice vždy pri sebe (ako v mohyle 45), ale boli uložené vo vzdialenosti 100 cm (mohyla 32) i 120 cm (mohyla 11) od seba. Popolnice obsahovali vo

väčšine prípadov iba malé množstvo nedohorených kostí, v popolniciach mohýl 32 (popolnica 2), 43, 45 (popolnica 1) a 61 sa zistilo relatívne väčšie množstvo kostí. V obsahu ani jednej z popolníc sa nezistili stopy popola alebo uhlíky; malé množstvo popola, uhlíkov a drobných fragmentov nedohorených kostí sa našlo pod dnom popolnice mohyly 54.

V dvoch mohylách boli nedohorené kosti uložené i mimo popolnice. V mohyle 45 sa pri vnútornom okraji kamenného prstenca zistilo zoskupenie väčšieho množstva nedohorených kostí a niekoľkých črepov a v mohyle 54 sa zistil 25 cm od popolnice zhhluk nedohorených kostí; v oboch prípadoch iba antropologický rozbor môže rozhodnúť, či ide o samostatné hroby, alebo či časť kostí z pohrebnej hranice bola z rituálnych dôvodov uložená mimo popolnice.

V mohylách 32 a 54 sa zistilo žiarovisko. V mohyle 32 malo rozmery približne 100×160 cm a pozostávalo z vrstvy popolovitej hliny, v ktorej sa zistili uhlíky, drobné fragmenty nedohorených kostí a úlomky prepálených bronzových predmetov. K južnému okraju žiaroviska bola uložená jedna z popolníc, pre ktorú bola vykopaná plytká jamka, vyplnená zvyškami hranice. Do žiaroviska i mimo neho bolo uložených viacero nádob a početné črepy ďalších nádob.

Podobná situácia bola v mohyle 54. Žiarovisko – opäť vrstva popolovitej hliny s uhlíkmi, drobnými fragmentmi nedohorených kostí a ojedinele i črepmi – zaberalo južnú časť vnútornej plochy kamenného prstenca a čiastočne zasahovalo i pod prstenec. V žiarovisku i mimo neho našli sa početné nádoby, ktoré neboli sekundárne prepálené. Z týchto faktov môžeme usudzovať, že po spopolení zomrelého zvyšky nedohorených kostí boli z hranice vyzbierané, vložené do popolnice a na žiarovisko i do neho boli uložené početné keramické milodary; až po ukončení týchto obrádov sa okolo popolnice vybudoval kamenný prstenec.

Ako popolnice sa používali spravidla dvojkonické nádoby a bezuché amfory. V jednom prípade (hrob 12 v mohyle 11) boli kosti uložené do hrnca, v dvoch prípadoch do amfory (mohyly 35 a 43); v mohyle 43 však, ako sme už spomenuli, bola veľká amfora s nedohorenými kosťami vložená do prázdnej bezuchej amfory. Pokiaľ ide o mohyly s dvoma popolnicami, typologická zostava popolníc je vždy iná, s výnimkou kombinácie dvojkonická nádoba + bezuchá amfora, ktorá sa vyskytla v dvoch mohylách (32 a 45). V mohylách s jednou popolnicou zastávala túto funkciu v troch prípa-

doch dvojkónická nádoba (mohyly 33, 54 a 61), v dvoch prípadoch amfora, resp. amforovitá nádoba (mohyly 35 a 43).

„Otvormi pre dušu“ boli opatrené dná iba dvoch popolníc — dvojkónických nádob z mohýl 32 a 61.

Takmer do každej mohyly — okrem mohýl 35 a 45 — bola uložená ďalšia keramika. V popolniciach mohýl 32 (nádoba 1) a 33 sa našlo niekoľko črepov z viacerých nádob. V mohyle 11 (hrob 12) a 33 boli k popolniciam priložené amforky. Najčastejšie sa však stretávame s ukladaním nádob, prípadne iba črepov početných nádob buď k popolnici (mohyla 33), alebo na úroveň jej ústia, t. j. úroveň kamenného prstenca na vnútornú plochu mohyly. Okrem dvoch uvedených prípadov (mohyly 32 a 54), kde nádoby alebo ich časti boli uložené čiastočne do žiaroviska, vyskytlo sa takéto zoskupenie črepov v mohyle 11, kde sa žiarovisko nezistilo; ako v mohyle 32, bola však aj tu pod zoskupením črepov uložená ďalšia popolnica. Črepy sa často nachádzajú na kamennom prstenci mohýl (mohyly 32, 54 a 61), pri jej vonkajšom i vnútornom okraji (mohyly 32, 33, 54 a 61), ba v niektorých prípadoch i pod ním (mohyly 54 a 61). Táto skutočnosť, ktorá pravdepodobne súvisí s rituálnym rozbíjaním nádob počas pohrebných obrádov, sťažuje spresnenie počtu nádob v jednotlivých mohylách. Ak berieme do úvahy všetku keramiku z mohýl, t. j. i nálezy z kamenného obloženia, počet nádob (včítane tých, ktoré sú zastúpené iba niekoľkými črepmi) pohybuje sa od 2 (mohyly 35 a 45) po 33 (mohyla 54).

Oveľa zriedkavejšími milodarmi boli bronzové predmety. Vyskytli sa iba v štyroch mohylách (11, 32, 45 a 61); okrem niekoľkých nálezov zo žiaroviska mohyly 32 pochádzajú z popolníc. Zastúpené sú ihlice (mohyla 32), prstene (mohyla 11 — hrob 12, mohyly 32 a 61), špirálovité rúrky (mohyla 11 — hrob 12), perly (mohyla 32) a fragmenty ďalších predmetov. Ojedinelým nálezom je bronzová strelka a sklené perly z mohyly 45.

Zriedkavé sú aj nálezy štiepanej industrie. V mohyle 35 bol do popolnice uložený limnokvarcitový úštep; jaspisový úštep pochádza zo záspy popolnice mohyly 32.

Za rituálnu zvláštnosť môžeme označiť uloženie dvoch malých, výrazne farebných kameňov po bokoch popolnice v mohyle 33; pretože popolnice sa našli v spráši, môžeme považovať tieto kamene za intencionálne uložené.

Na záver rozboru spôsobu pochovávaní na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach prichodí nám stručne zhrnúť získané poznatky

a na podklade výskytu spoločných prvkov v pohrebnom ríte stanoviť charakteristický typ hrobu, ktorý nám v ďalšej časti tohto príspevku bude vodidlom pre sledovanie horizontu súčasných nálezov v oblasti lužickej kultúry na Slovensku.

Mohyly s kamennými konštrukciami tvaru prstence na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach sa v podstate zhodujú. Kamenné prstence, vybudované zväčša z bielych vápencov, majú priemer 2,5–8 m, pričom častejšie sa vyskytujú prstence s väčším priemerom: 86 % mohýl má priemer 4–8 m. Hroby sú uložené s nepatrnými odchýlkami v strede prstencov, a to pod ich úrovňou. Ide výlučne o popolnicové hroby, ak nepovažujeme za samostatné hroby zoskupenia kostí v mohylách 45 a 54; častým zjavom sú dve popolnice v jednej mohyle (50 % mohýl), pričom najčastejšia je kombinácia: bezuchá amfora + dvojkónická nádoba. Množstvo nedohorených kostí v popolniciach značne kolíše; v žiadnom prípade však výplň popolníc nebola popolovitá a iba ojedinele sa medzi kosťami vyskytli uhliky.

V jednotlivých detailoch pohrebného rítu sa opísané pohrebiská od seba líšia. Žiaroviská v mohylách sa zistili iba na trenčianskoteplickom pohrebisku. Na pohrebisku v Mikušovciach bolo 84 % popolníc prikrytých kameňmi, v Trenčianskych Tepliciach iba 27 % (54 % popolníc bolo bez krytia). Prikrývanie popolníc nádobami je zriedkavým zjavom na obidvoch pohrebiskách.

Veľké rozdiely zisťujeme v počte milodarov. Pokiaľ ide o keramiku, jej percentuálne zastúpenie v mohylách je na obidvoch pohrebiskách rovnaké — v 72 % mohýl sa našla okrem popolníc ďalšia keramika; toto percento však nevyjadruje jej množstvo. Mohyly v Trenčianskych Tepliciach poskytli omnoho bohatšie nálezy čo do množstva i tvarového bohatstva keramiky; situáciu však môže do istej miery skresľovať skutočnosť, že v Mikušovciach na Nivkách sa mohyly nemohli úplne odkryť.

Opačná je situácia pri bronzovej industrii. Z pohrebísk v Mikušovciach sme získali v pomere k nízkemu počtu preskúmaných mohýl veľký počet bronzových predmetov, zatiaľ čo pohrebisko v Trenčianskych Tepliciach bolo na bronzovú industriu chudobné; v prvom prípade sa bronzové predmety vyskytli v 84 % mohýl, kým v druhom iba v 48 % mohýl, pričom tieto percentá opäť nevyjadrujú početnosť bronzovej industrie na jednotlivých lokalitách.

Čo sa týka štiepanej industrie, rozdiely v percentuálnom vyjadrení jej výskytu v mohylách nie sú veľké. V Mikušovciach nálezy tohto druhu ob-

sahovalo 36 % mohýl, v Trenčianskych Tepliciach 24 % mohýl; na pohrebisku v Mikušovciach je však štiepaná industria početnejšia.

Mohylové násypy nad hrobmi s prstencovitou kamennou konštrukciou sa na uvedených pohrebiskách s výnimkou mohyly 174 v Mikušovciach nezistili. Ak napriek tomu pokladáme tieto hroby za mohyly, vedú nás k tomu tieto dôvody:

1. Plocha obidvoch pohrebísk sa využívala a využíva ako orná pôda a pri jej kultivácii mohylové násypy mohli byť rozorané; v tejto súvislosti treba poukázať na veľmi plytké uloženie hrobov s kamennými prstencami oproti mladším hrobom, najmä na pohrebisku v polohe Nivky v Mikušovciach. Okrem tejto skutočnosti sledovanie mohylových násypov sťažuje okolnosť, že mohyly možno skúmať iba plošným odkryvom, pretože na povrchu terénu nie sú badateľné a okrem toho sú nepravidelne rozložené; pri plošnom odkryve však sploštené hlinené násypy môžu veľmi ľahko uniknúť pozornosti, ak nie sú od povrchových vrstiev výrazne oddelené. Tak v profile sondy V, ktorá čiastočne zachytila hrob 174 (jediný hlbšie uložený hrob s prstencovitou kamennou konštrukciou na pohrebisku v Mikušovciach), zistil sa nad hrobom 174 vo vzdialenosti 120 cm od centra prstenca nízky hlinistý násyp zeminy hnedožltej farby, oddelený od neskoršej hnedočiernej vrstvy hlíny jemnou vrstvičkou riečného štrku. Násyp bol vysoký asi 25 cm a siahal po vnútorný okraj kamenného prstenca.

2. Na niektorých pohrebiskách, ktorých plocha nebola kultivovaná (Krásna Ves, Veľká Lehota), sú doložené mohylové násypy nad analogickými hrobmi s prstencovitou kamennou konštrukciou.

3. Jednotlivé skupiny hrobov na pohrebiskách v Mikušovciach boli v čase ukladania najmladších hrobov pokryté súvislou vrstvou kamenia, s výnimkou hrobov s prstencovitou kamennou konštrukciou; môžeme predpokladať, že mohylové násypy nad hrobmi boli v tomto období (HB) ešte badateľné, a preto sa rešpektovali. Z toho istého dôvodu predpokladáme mohylový násyp nad hrobom 60, ktorý nemal kamennú konštrukciu.

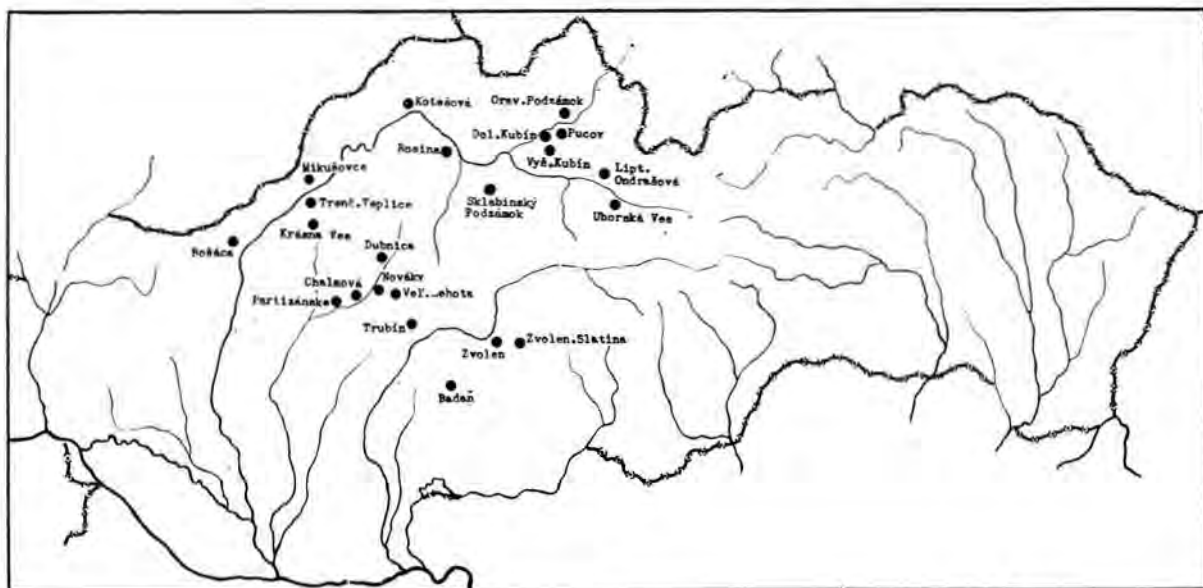
Pri sledovaní mohýl, analogických mohýlám z Mikušoviec a Trenčianskych Teplic, na území Slovenska narážame na ťažkosti, ktoré vyplývajú jednak z nedostatočného publikovania starších nálezov a jednak z charakteru hrobových úprav. V dôsledku plynulosti vývoja lužickej kultúry na Slovensku, ktorý sa odráža i v pohrebnom rite, nemožno v niektorých prípadoch striktne od seba oddeliť hroby s prstencovitou kamennou konštrukciou a hroby s plným kruhovým kamenným

obložením. Hroby s plným kamenným kruhom však nemôžeme v tomto príspevku vziať do úvahy nielen z hľadiska potreby časového a materiálového vymedzenia predmetu nášho záujmu (ďalšie vývojové formy tohto typu hrobov môžeme sledovať až do stupňa HB), ale i z hľadiska našej témy, keďže tento typ hrobov nemôžeme pokladať za mohyly v pravom slova zmysle. Aj keď svojou veľkosťou sa blížila k hrobom pod mohylami, ani v jednom prípade sa nad nimi nezistili mohylové násypy; negatívnym dôkazom existencie mohýl je v prípade týchto hrobov situácia v Mikušovciach na pohrebisku v polohe Nivky, kde — na rozdiel od mohýl s prstencovitou kamennou konštrukciou — hroby s plným kruhovým kamenným obložením boli spolu s hrobmi s nepravidelným kamenným príkrovom, skrinkovými hrobmi a ďalšími typmi hrobov prekryté vrstvou kamenia v období ukladania najmladších hrobov.

Z tohto hľadiska môžeme za pohrebiská s výskytom mohýl považovať pohrebiská v Dolnom Kubíne,⁵ Krásnej Vsi,⁶ Partizánskom,⁷ Veľkej Lehote⁸ a Zvolene,⁹ ku ktorým pristupujú nepublikované nálezy z Kotešovej¹⁰ a Sklabinského Podzámku.¹¹ K problematickým, avšak veľmi pravdepodobným náleziskám mohýl patria Bošáca,¹² Chalmová,¹³ Liptovská Ondrašová,¹⁴ Oravský Podzámok,¹⁵ Rosina,¹⁶ Uhorská Ves¹⁷ a Vyšný Kubín,¹⁸ kým existencia lužických mohýl v Badani,¹⁹ Dubnici,²⁰ Novákoch,²¹ Pucove,²² Trubíne²³ a Zvolenskej Slatine²⁴ je otázná.

Ak vezmeme do úvahy všetky uvedené lokality spolu s novými náleziskami na strednom Považí, zistíme, že mohyly sú rozšírené na území Slovenska takmer v celej oblasti obsadenej ľudom s lužickou kultúrou. Pomerne hustú koncentráciu lokalít s mohylami evidujeme na Orave; v povodí Váhu sú pohrebiská s mohylami rozptýlené pozdĺž celého jeho horného a stredného toku. Mohyly zisťujeme často i na hornej Nitre; spojovacím článkom medzi Ponitím a Považím sú nálezy z Bánovskej kotliny. V Turci máme zachytené mohyly iba na jednej lokalite. Zriedkavo sú mohyly zastúpené na Pohroní, ako aj v početnej skupine lokalít s lužickým osídlením v okolí Krupiny, na južných svahoch Štiavnických hôr, odkiaľ doteraz poznáme iba jednu lokalitu s problematickým výskytom mohýl (Badaň). Je však otázná, či v poslednom prípade tento poznatok zodpovedá skutočnosti a či nevyplýva iba z nedostatočného prebádania tejto oblasti, ktorá sa doposiaľ systematicky nepreskúmala.

Celkove môžeme zhrnúť, že hroby pod mohylami

Obr. 4. Pohrebiská s výskytom mohýl v lužickej kultúre na Slovensku.

— podľa doterajšieho stavu bádania — sústreďujú sa na územie severozápadného Slovenska. Na východe sa mohylové pochovávanie končí v údolí Váhu, na juhovýchode v Slovenskom rudohorí; na juhu mohyly nedosahujú hranicu celkového lužického osídlenia,²⁵ keďže sú rozšírené približne po čiaru Nové Mesto nad Váhom—Partizánske—Zvolen, ak neprihliadame na problematický nález v Badani. Treba podotknúť, že načrtnutý obraz rozšírenia mohýl sa podstatne nezmení ani po výlučení lokalít, u ktorých existencia mohýl nie je jednoznačná; zvýrazní sa iba hustejší výskyt mohýl na strednom Považí a hornej Nitre.

V konštrukcii mohýl na uvedenom území nebadáme podstatné rozdiely. Pre značnú torzovitost materiálu, ktorý nám stojí k dispozícii, nemožno poukázať na jednotlivé charakteristické stránky pohrebného ritu formou štatistického výpočtu; musíme sa uspokojiť konštatovaním, že pre mohyly lužickej kultúry na Slovensku vo všeobecnosti platia všetky črty, charakteristické pre mohyly v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach. Väčšina mohýl má prstencovitú kamennú konštrukciu; mohyly s hlineným násypom (Mikušovce, mohyla 60) alebo s dvojnásobným kamenným plášťom (Veľká Lehota²⁶) sú ojedinelé. Priemer mohýl sa pohybuje od 2 m (Chalmová,²⁷ Liptovská Ondrašová²⁸) do 10 m (Partizánske,²⁹ Vyšný Kubín³⁰); na systematicky preskúmaných lokalitách sa zistilo, že najčastejšie sa vyskytujú mohyly o priemere 4–8 m. Kamenné prstence sú vybudované obvykle z vápencových riečnych okruhliakov; zvláštnosťou pohre-

bísk na Orave je budovanie prstencov z plochých pieskovcov, postavených zvisle, šikmo i na plochu (Dolný Kubín,³¹ Vyšný Kubín,³² Oravský Podzámok³³); prstence vybudované z okruhliakov sa tu vyskytujú iba ojedinele (Dolný Kubín³⁴).

Vo väčšine mohýl bola uložená jedna, prípadne dve popolnice. Iba na pohrebiskách v Liptove a na Orave sa stretávame s uložením viacerých popolníc do jedného kamenného kruhu (Liptovská Ondrašová,³⁵ Oravský Podzámok,³⁶ Uhorská Ves,³⁷ Vyšný Kubín³⁸), pokiaľ sa, pravda, môžeme spoľahnúť na zprávy autorov z druhej polovice XIX. storočia. Na systematicky preskúmaných lokalitách sme tento jav doposiaľ nezistili, s výnimkou mohyly 46 v Mikušovciach, kde, ako sme uviedli v materiálovej časti, boli do okraja predpokladaného násypu mohyly uložené štyri neskoršie hroby.

Charakteristickou črtou je prikrývanie popolníc plochými kameňmi (Krásna Ves,³⁹ Liptovská Ondrašová,⁴⁰ Oravský Podzámok,⁴¹ Sklabinský Podzámok,⁴² Uhorská Ves,⁴³ Veľká Lehota,⁴⁴ Vyšný Kubín⁴⁵); vo viacerých prípadoch popolnice stáli na plochých kameňoch (Liptovská Ondrašová,⁴⁶ Partizánske,⁴⁷ Veľká Lehota⁴⁸), prípadne boli obklopené kameňmi (Krásna Ves,⁴⁹ Partizánske,⁵⁰ Veľká Lehota⁵¹).

Popolnice sa ukladali na úroveň prstencov (Dolný Kubín,⁵² Veľká Lehota⁵³), častejšie však pod ich úroveň (Partizánske,⁵⁴ Sklabinský Podzámok⁵⁵); niekedy sa stretávame na tom istom pohrebisku s obidvoma spôsobmi ukladania popolníc (Krásna Ves,⁵⁶ Partizánske⁵⁷).

Vo viacerých prípadoch sa zistilo spaľovanie mŕtvych na mieste mohýl (Dolný Kubín,⁵⁸ Krásna Ves,⁵⁹ Veľká Lehota⁶⁰). Častá je i štiepaná industria v mohylách (Krásna Ves,⁶¹ Veľká Lehota⁶²). Charakteristické pre hroby pod mohylami je však predovšetkým bohatstvo bronzových milodarov, i keď sa v tomto ohľade medzi jednotlivými pohrebiskami prejavujú rozdiely. Bronzová industria je zastúpená na všetkých (samozrejme, materiálove overených) pohrebiskách s mohylami.

Súčasný ploché hroby v blízkosti mohýl (Dolný Kubín,⁶³ Krásna Ves,⁶⁴ Sklabinský Podzámok,⁶⁵ Trenčianske Teplice) svedčia o tom, že spoločenská diferenciácia ľudu s lužickou kultúrou značne pokročila. Okrem rozdielov v úprave hrobov svedčí o nej i veľký rozdiel v ich vybavení milodarmi: ploché hroby sú na keramiku i na bronzovú industriu nepomerne chudobnejšie. Tento jav je natoľko markantný, že ho zaznamenali i bádatelia z minulého storočia,⁶⁶ aj keď, pochopiteľne, nepostrehli prípadné chronologické rozdiely medzi nálezmi. Pri tejto príležitosti treba upozorniť na výnimočné postavenie mohyly vo Veľkej Lehote, ktorá spolu s mohylou 174 z Mikušoviec patrí k najdôležitejším mohylám tohto obdobia. O významnom postavení zomrelého svedčia nielen rozmery mohyly, neobvyklé v prostredí lužického ľudu, ale — popri bežných milodaroch — aj nález dýky.⁶⁷

Územné rozšírenie a časové rozpätie mohýl analogických mohylám lužickej kultúry na Slovensku je značne široké. Aby sme sa vyhli samoučelnému včleňovaniu našich nálezov do rámca mohylového pochovávaní v strednej a mladšej dobe bronzovej vôbec, k otázke mohýl z Mikušoviec a Trenčianskych Teplic a v súvislosti s nimi k otázke mohýl v lužickej kultúre na Slovensku sa vrátime po ich chronologickom zaradení na základe rozboru bronzovej industrie a keramiky.

Bronzová industria

1. Šperky a súčasti odevu

a) Ihlice

Najčastejším typom ihlic v mohylách na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach sú *ihlice s dvojkónickou alebo guľovitou hlavicom a zosilneným krčkom*. Exmplár z mohyly 46 v Mikušovciach má vysokú dvojkónickú hlavicu a značne zosilnený krčik, zdobený výrazným špirálovitým ryhovaním (tab. V: 13); ihlica z mohyly 4, tiež s vysokou dvojkónickou hlavicom, má krčik mierne zosilnený a nevýrazne špirálovite ryhovaný (tab. V: 14). Obidve uvedené ihlice sú značne dlhé —

prvá 38,6 cm, druhá 25 cm. Oproti tomu ihlice tohto istého typu z mohyly 60 v Mikušovciach (tab. V: 16, 17) sú krátke; jedna z nich má guľovitú hlavicu a zosilnený krčik, špirálovite ryhovanie ktorého je prerušené dvojitém radom protismerých ryžiek a ukončené cikcakovitou líniou, kým druhá ihlica predstavuje chybný odliatok ihlice tohto istého typu.

Ihlice s dvojkónickou alebo guľovitou hlavicom a zosilneným krčkom sú charakteristické nielen pre mohyly zo stredného Považia, ale pre lužické mohyly na Slovensku vôbec. Poznáme ich z Dolného Kubína,⁶⁸ Chalmovej,⁶⁹ Liptovskej Ondrašovej⁷⁰ a Veľkej Lehoty.⁷¹ Iba v jednom prípade sa v jednej z mohýl vo Veľkej Lehote vyskytla ihlica s vysokou dvojkónickou hlavicom a špirálovite ryhovaným, avšak nezosilneným krčkom.⁷² Početné exempláre tohto typu ihlic poznáme i z pokladov⁷³ a zo zberu na viacerých pohrebiskách;⁷⁴ na tomto mieste sa však nimi nezaobráame z toho dôvodu, že v nám dostupných pokladoch sa tento typ ihlic vyskytuje osihotene a k nálezom z pohrebísk nie sú známe hrobové celky.

Mimo lužického kultúrneho prostredia nachádzame zhodný typ ihlice v náleze z Boroviec, ktorý J. Paulík zhodnotil ako staroveľatický;⁷⁵ obdobný nález z Topoľčian patrí podľa spomenutého autora do predčakanského horizontu.⁷⁶

Ihlice s guľovitou hlavicom a zosilneným krčkom sú zastúpené i v náplni pilinskej kultúry; aj keď z územia Slovenska z tohto kultúrneho okruhu nie sú doposiaľ známe, vyskytli sa na pohrebiskách v Nagybatonyi a Zagyvapálfalve, ťažisko vývoja ktorých spočíva v stupni BD.⁷⁷ Analogické ihlice vystupujú aj v náplni „ďalej žijúcej mohylovej kultúry I“ F. K ó s z e g i h o v Zadunajsku.⁷⁸

Na Morave a v Čechách sa s uvedeným typom ihlice stretávame v mohylovej kultúre⁷⁹ a zmiešaných horizontoch konca strednej doby bronzovej — mohylovo-velatickom horizonte na Morave⁸⁰ a type Modřany—Lažany v Čechách.⁸¹ Tejto skutočnosti zodpovedá i výskyt ihlic s guľovitou hlavicom a zosilneným krčkom v depote z Drslavíc,⁸² ktorý podľa J. Ř í h o v s k é h o patrí zmiešanému mohylovo-velatickému horizontu konca stupňa BC a začiatku stupňa BD.⁸³ V náplni lužickej kultúry na Morave poznáme tento typ ihlice zo starolužického hrobu 4 v Čelechovicach.⁸⁴

Na území Poľska sú ihlice s guľovitou hlavicom a zosilneným krčkom zriedkavé; J. K o s t r z e w s k i predpokladá, že sú uhorského pôvodu a datuje ich do III. periódy doby bronzovej.⁸⁵

Obmenou spomenutého typu ihlic sú ihlice s gu-

lovitou hlavicou a ostro vrúbkovaným křčkom, ktoré sa vyskytujú v skupine Riegsee popolnicových polí v južnom Bavorsku a ktoré sú podľa H. Müllera-Karpeho v tomto období charakteristické i pre severotirolské a východoalpské popolnicové polia.⁸⁶

Napokon širokú škálu variantov ihlíc s dvojkónickou alebo guľovitou hlavicou a zosilneným křčkom nachádzame v Peschiere v severnom Taliansku.⁸⁷

Na základe uvedených súvislostí ihlice s dvojkónickou alebo guľovitou hlavicou a zosilneným zdobeným křčkom v nálezoch z mohýl lužickej kultúry na Slovensku môžeme datovať do stupňa BD, čo zodpovedá názoru J. Eisnera, ktorý všetky do roku 1933 známe nálezy ihlíc tohto typu zaradil do mladšej fázy strednej doby bronzovej.⁸⁸ Ich nálezový horizont tvorí ihlica s vývalkovitou hlavicou,⁸⁹ nôž typu Baierdorf⁹⁰ a krídelkovité chrániče hrotov ihlíc (Mikušovce, mohyla 46), niet preto dôvodov uvažovať o retardácii vývoja tohto typu ihlíc na území Slovenska.⁹¹

Ihlicu s dvojkónickou profilovanou hlavicou a vývalkovitým profilovaným křčkom z mohyly 93 v Mikušovciach (tab. V: 12) môžeme pre jej unikátny tvar iba rámcovo priradiť k typu ihlíc s bohato profilovanou hlavicou, ktorý je príznačný pre stredný stupeň lužickej kultúry v Čechách a na Morave⁹² a ktorý vyznieva v mladolužickom období.⁹³ Sprievodná keramika (tab. VII: 18), ako vyplynie z jej rozboru, svedčí pre staršie datovanie nášho nálezu v rámci stredolužického stupňa.

Ihlica s roztepanou a v očko zvinutou hlavicou, ktorá sa našla v mohyle 32 v Trenčianskych Tepliaciach (tab. V: 18), nemá chronologickú platnosť.

Zriedkavým tvarom je *ihlica s hlavicou stočenou v krúžok* z mohyly 46 v Mikušovciach (tab. V: 15). Analógie k nej nepoznáme; mohli by sme ju snád považovať za derivát tzv. pastierskych ihlíc Richthofenovho typu B.⁹⁴ Ihlicu z Mikušoviec datuje sprievodný materiál v mohyle 46 do stupňa BD.

b) Chrániče hrotov ihlíc

Krídelkovité chrániče hrotov ihlíc sa vyskytli v mohyle 46 a 174 v Mikušovciach (tab. V: 2, 3, tab. VI: 7, 8). S analogickými typmi chráničov sa stretávame už v náplni stredodunajskej mohylovej kultúry,⁹⁵ z ktorej prechádzajú do obsahu čakanskej,⁹⁶ pilinskej⁹⁷ i lužickej kultúry. K stupňu BD sa viažu aj identické chrániče v depote z Drslavíc.⁹⁸ V náplni lužickej kultúry sa krídelkovité chrániče vyskytujú v jej starších vývojových fázach,⁹⁹ čomu zodpovedajú i sprievodné predmety

našich nálezov — ihlica s dvojkónickou hlavicou a zosilneným zdobeným křčkom (mohyla 46), spindlersfeldská spona a peschierská dýka (mohyla 174).

c) Spony

Spona z mohyly 174 v Mikušovciach je doteraz jedinou sponou z bezpečne overeného hrobového celku lužickej kultúry na Slovensku. Patrí k dvojdielnym štítkovým sponám tzv. spindlersfeldského typu;¹⁰⁰ pomerne úzky štítok má rozdelený na päť polí, z ktorých prostredné je zdobené motívom „presýpacích hodín“, ihla má veslovitú hlavicu (tab. VI: 17).

Sponami spindlersfeldského typu z územia Slovenska sa naposledy zaoberal J. Paulík,¹⁰¹ z jeho rozboru môžeme usudzovať, že mikušovskej spony sa najväčšmi blíži spona z Veľkého Grobu, ktorá podľa autora patrí k pomerne starobylým formám tohto typu spôn.¹⁰² Spony z Domaniže,¹⁰³ Lubiny¹⁰⁴ a okolia Prešova¹⁰⁵ majú širší štítok, ktorý je znakom neskoršieho vývoja týchto spôn.¹⁰⁶ Z Ipeľského Sokolca¹⁰⁷ a ďalších lokalít¹⁰⁸ poznáme iba ihly spindlersfeldských spôn; ihla s veslovitou hlavicou z Ipeľského Sokolca je dôležitá vzhľadom na výskyt v čakanskom prostredí.

Na štítku spony z Bohdalíc, ktorú J. Říhovský zaradil na rozhranie stupňov BD a HA,¹⁰⁹ je výzdobný motív presýpacích hodín rozložený na dve časti, čo E. Sprockhoff považuje za degeneráciu pôvodného jednoduchého motívu presýpacích hodín, typického pre nálezy z III. periódy doby bronzovej.¹¹⁰ To isté platí i o spony z Rosíc, sprevádzanej stredolužickým materiálom.¹¹¹ Najbližšou analógiou mikušovskej spony je spona z drslavického pokladu¹¹² a spona z eponymnej lokality Berlin-Spindlersfeld, datovaná do III. periódy doby bronzovej.¹¹³

Bežný výskyt dvojdielných štítkových spôn s veslovitou hlavicou ihly v tomto období dokumentujú okrem uvedených analógií nálezy ihlíc z hrobu 4 v Hrubčiciach¹¹⁴ a v depote II z Blučiny.¹¹⁵

Sponu z Mikušoviec môžeme teda zaradiť do stupňa BD; jej nálezový horizont okrem početných bronzových predmetov, ktoré nemôžu slúžiť ako chronologické kritérium, reprezentuje peschierská dýka a krídelkovité chrániče hrotov ihlíc.

d) Náramky a náhrdelníky

Z mohyly 46 v Mikušovciach pochádza malý náramok so zúženými koncami, ktoré sa presahujú (tab. V: 1). Veľkosť náramku (Ø 4 cm) nám natisť pochybnosti o jeho funkcii ako ozdoby zápästia. Podobné krúžky z územia hornosliezsko-

malopofskej skupiny lužickej kultúry v Poľsku považuje E. S z y d ł o w s k a za súčasť ozdoby hlavy.¹¹⁶ Autorkou zhrnuté nálezy sú však značne mladšie (V. perióda doby bronzovej, stupne HC, HD¹¹⁷), než exemplár z Mikušoviec, ktorý je jednoznačne datovaný sprievodnými nálezmi do stupňa BD. Analógiou nášho nálezu je obdobný náramok z Mostkovic, ktorý (vzhľadom na sprievodný nálež náramku, nadväzujúceho na mohylové predlohy) zrejme patrí staršej vývojovej fáze pohrebiska.¹¹⁸

Z mohyly 32 v Trenčianskych Tepliciach pochádza fragment masívnej hladkej bronzovej tyčinky kruhového prierezu, ktorý reprezentuje ďalší typ náramku.

Za súčasť náramkov by sme mohli v určitých prípadoch považovať i *špirálovité rúrky*, a to podľa nálezov z bohatého hrobu v Novákoch, kde F. R a k o v s z k y našiel náramok zostavený zo špirálovitých rúrok a gombíkov, ako aj fragment ďalšieho náramku, pri ktorom boli gombíky navlečené na dvojité rad špirálovitých rúrok.¹¹⁹ Špirálovité rúrky spolu s gombíkmi boli aj v mohyle 87 v Mikušovciach; častejšie sa však takéto rúrky vyskytujú v sprievode bronzových perál (Mikušovce, mohyly 46 a 174) a v týchto prípadoch ich môžeme považovať za súčasť náhrdelníkov.

Terčovité, iba slabo prehnuté gombíky so záchytným uškom (tab. V: 19) sa vyskytli v mohylách 87 a 93 v Mikušovciach.

Perly majú obvykle guľovitý (niekedy slabo sploštený) alebo valcovitý tvar; poznáme ich z mohyl 46 a 174 v Mikušovciach (tab. V: 7, tab. VI: 9) a z mohyly 32 v Trenčianskych Tepliciach (tab. V: 10). Analogické perly nachádzame i na pohrebiskách v Chalmovej,¹²⁰ Novákoch¹²¹ a Veľkej Lehote.¹²²

Špirálovité rúrky a terčovité gombíky nemožno použiť ako chronologické kritérium; pokiaľ ide o perly, podľa doterajších nálezov sa v obsahu lužickej kultúry na Slovensku mimo časového horizontu mohylového pochovávanía nevyskytujú.

e) Prstene a krúžky

Prstene z mohyl v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach patria k typom *jednoduchých tyčinkovitých a špirálovite zvinutých prsteňov*. Prvý typ je zastúpený prsteňom z mohyly 32 v Trenčianskych Tepliciach (tab. V: 6), druhý typ reprezentuje dvojnásobne zvinutý prsteň z masívnejšieho bronzového drôtu z mohyly 46 v Mikušovciach. Zo špirálovite zvinutého prsteňa pochádzajú pravdepodobne i fragmenty prsteňa z mohyly 61 v Trenčianskych Tepliciach.

Špirálovite zvinuté prstene poznáme i z ďalších mohýl lužickej kultúry — z Dolného Kubína¹²³ a Veľkej Lehoty.¹²⁴ V Dolnom Kubíne a Mikušovciach je tento typ prsteňov datovaný do stupňa BD,¹²⁵ sám osebe však nemá chronologickú platnosť.

Z mohyl 46 a 173 v Mikušovciach pochádzajú dva malé *tordované krúžky* s preloženými koncami (tab. V: 4, tab. VI: 1).

f) Ozdobné pliešky

Ojedinelým nálezom v mohylách lužickej kultúry na Slovensku sú ozdobné pliešky z mohyly 174 v Mikušovciach, vyhotovené z bronzových plechových obdĺžnikov; okraje plieškov sú zdobené plastickými rebrami (tab. VI: 6). Pokiaľ ide o ich funkciu, z hrobového inventára môžeme usúdiť iba toľko, že pliešky boli ozdobou opaska bojovníka alebo ozdobou konského postroja, ktorý je v mohyle zastúpený i ďalšími súčasťami — bočnicami zubadiel a návlečkami.

Analógie pre ozdobné pliešky z Mikušoviec sú veľmi zriedkavé. S tvarove podobnými, avšak výzdobou odlišnými plieškami sa stretávame v skupine Riegsee juhobavorských popolnicových polí;¹²⁶ do stupňa BD patria i obdobné nálezy zo žiarového hrobu II v Čake.¹²⁷ V lužickom kultúrnom okruhu sa podobné exempláre vyskytli v hrobe XII v Jaroměřu¹²⁸ a v hroboch 13 a 23 v Malej Běle.¹²⁹

Nálezový profil ozdobných plieškov z Mikušoviec vytvára peschierská dýka, spindlersfeldská spona a chrániče hrotov ihlie.

g) Retiazka

Zriedkavým nálezom v obsahu lužickej kultúry na Slovensku sú i články bronzovej retiazky z mohyly 174 v Mikušovciach (tab. VI: 5). K jedinej doteraz známej retiazke, ktorú našiel J. M á d l v Trenčianskych Tepliciach,¹³⁰ nepoznáme sprievodné nálezy; retiazku z Mikušoviec však hrobový inventár spoľahlivo datuje do stupňa BD.

2. Zbrane a nástroje

a) Dýky

V mohyle 174 v Mikušovciach sa našla dýka tzv. peschierskeho typu. Má úzku rukoväť s lištovitě zosilnenými okrajmi, opatrenú troma otvormi pre nity; štíhla, strechovite zosilnená čepeľ je pod nasadením rukoväti slabo zúžená (tab. VI: 11). Z mohyly 93 na tej istej lokalite pochádza fragment čepele ďalšej dýky (tab. V: 22).

V rámci triedenia R. P e r o n i h o¹³¹ môžeme dýku z mohyly 174 iba rámcovo zaradiť k autorovým skupinám B—C peschierských dýk, ktoré sú v strednej Európe rozšírené v stupňoch BD—HA₁.¹³² Pokúsime sa preto kvôli presnejšiemu da-

tovaníu mikušovského nálezu o zhrnutie analogických exemplárov z územia Československa, pokiaľ nám to dovoľuje stav publikovania nálezov.

Z lužického kultúrneho okruhu na Slovensku patrí k dýkam peschierskeho typu predovšetkým dýka z Veľkej Lehoty, ktorá má však — oproti nášmu nálezu — polkruhovite ukončenú rukoväť.¹³³ S výhradou môžeme k dýkam tohto typu počítať i fragmenty dýk z Krásnej Vsi¹³⁴ a Partizánskeho,¹³⁵ ku ktorým však nepoznáme nálezové celky.

Dýkou z Veľkej Lehoty sa naposledy zaoberal pri hodnotení bronzovej industrie čakanskej kultúry J. Paulík, ktorý zhrnul i staršiu literatúru k tomuto nálezu.¹³⁶ Podľa R. Peroniho patrí dýka z Veľkej Lehoty — nesprávne uvedená ako nálež z Novák — k typu Villa Capella, ktorý je variantom skupiny C peschierských dýk;¹³⁷ dýky tejto skupiny, ako sme už spomenuli, sú podľa autora v strednej Európe rozšírené v stupňoch BD a HA₁.

Ďalšie dýky z okruhu lužickej kultúry na Slovensku, a to dýky z Liborče¹³⁸ a Oravského Podzámku,¹³⁹ nepatria k dýkam peschierskeho typu.

Dýku analogickú nálezu z Mikušoviec poznáme z Dolného Petra; podľa J. Paulíka pochádza pravdepodobne z problematického hrobu čakanskej kultúry.¹⁴⁰ Ďalšou analógiou mikušovskej dýky je jedna z dýk pokladu v Hosticiach,¹⁴¹ ktorý J. Eisner datuje do svojej tretej doby bronzovej;¹⁴² o nutnosti staršieho datovania tohto nálezu v rámci peschierských dýk svedčí spoločný výskyt s dýkou so širokou čepeľou tvaru vavrínového listu,¹⁴³ veľmi podobnou dýkam typu Gorzano Peroniho skupiny A, ktorú autor považuje za najstaršiu skupinu dýk peschierskeho typu.¹⁴⁴

Z územia Moravy treba uviesť výskyt analogických dýk v mohyle IX vo Veľkých Hostěrádkach¹⁴⁵ a v hromadnom náleze z Drslavíc.¹⁴⁶ K dýkam z lužických pohrebísk v Mostkovicach¹⁴⁷ a Nezamysliciach¹⁴⁸ hrobové celky nepoznáme; podľa V. Dohnala hroby v Nezamysliciach sa môžu datovať na základe bohato profilovaných ihlic už do stupňa BD.¹⁴⁹ Aj ďalší exemplár analogickej dýky z hrobu 3 v Švábeniciach patrí do tohto obdobia; Z. Trňáčkova zaraďuje nálezy z tejto lokality do starolužického stupňa.¹⁵⁰

Dýku peschierskeho typu z Mikušoviec môžeme teda na základe uvedených analógií zaradiť do stupňa BD; toto datovanie podporujú i sprievodné nálezy — spindlersfeldská spona a chrániče hrotov ihlic.

b) Strelky

Pomerne častým milodarom v lužických mohy-

lách na Slovensku sú strelky. Okrem pohrebísk v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach (tab. V: 11, 20, tab. VI: 3) vyskytli sa i v mohylách v Chalmovej,¹⁵¹ Krásnej Vsi¹⁵² a Partizánskom.¹⁵³ Všetky exempláre patria k typu streliek s tuľajkou a postrannými krídelkami, ktoré sú niekedy značne dlhé (tab. VI: 3). V mohylách 93 a 173 v Mikušovciach sú datované do stupňa BD, samy osebe však v oblasti popolnicových polí nemajú chronologickú platnosť.

c) Nože

Z mohyly 173 v Mikušovciach pochádza nôž s rovným ostrím, vyklenutým chrbtom a krátkou rukoväťou s dvoma otvormi pre nity (tab. VI: 2). Nože tohto typu sú charakteristické najmä pre skupinu Riegsee v južnom Bavorsku,¹⁵⁴ sú však v stupni BD zastúpené i v severnom Tirolsku,¹⁵⁵ severnom Taliansku,¹⁵⁶ v náplni velatickej,¹⁵⁷ čakanskej¹⁵⁸ i lužickej kultúry;¹⁵⁹ ich výskyt sa však neobmedzuje na tento stupeň.¹⁶⁰

3. Súčasťi konského postroja

Z mohyly 174 v Mikušovciach pochádzajú tri masívne polguľovité návlečky, opatrené rovnou tyčinkovitou priečkou (tab. VI: 14). Jedna z nich bola v popolnici uložená pri bočnici zubadla; stopy patiny okolo jedného z otvorov zubadla naznačujú, že návlečky sa používali ako ozdoby konského postroja.

Návlečky z Mikušoviec sú z typologického i chronologického hľadiska unikátnym nálezom. Obdobné nálezy z Mannheimu-Wallstadtu v juhovýchodnom Nemecku, ktoré pochádzajú z pokladu datovaného do stupňa HB₃,¹⁶¹ sú časovo príliš vzdialené našim nálezom, sprevádzaným peschierskou dýkou a spindlersfeldskou sponou starobylého tvaru; to isté platí aj o ďalších podobných návlečkách, ktorých výskyt sa v oblasti popolnicových polí takmer výlučne viaže až k mladšiemu halštatskému obdobiu.¹⁶²

Úžitkové a ozdobné predmety z iných materiálov

1. Parohové bočnice zubadiel

Unikátnym nálezom sú parohové bočnice zubadiel z mohyly 174 v Mikušovciach (tab. VI: 15, 16). Z lužického kultúrneho okruhu v stupni BD, do ktorého datuje naše bočnice sprievodný materiál, nepoznáme nálezy tohto druhu. Priame analógie pre bočnice z Mikušoviec nenachádzame ani v Karpatskej kotline; umiestnením otvorov sa zachovalý exemplár z Mikušoviec blíži typu Borjas A. Mozsolicsovej,¹⁶³ ktorý autorka datuje do

včasnej doby halštatskej a ktorý nadväzuje na bočnice typu Tószeg III. periódy doby bronzovej v Maďarsku.¹⁶⁴ Celkovým poňatím sa však mikušovská bočnica od bočnic uvedeného typu značne líši. V tejto súvislosti treba tiež poukázať na jej čiastočnú zhodu s bočnicou z Pincinej, ktorú A. Mozsolicsová datuje na koniec stupňa BD, prípadne na začiatok stupňa HA;¹⁶⁵ A. Točík, ktorý zhodnotil bočnice zubadiel z územia Slovenska, posúva však jej datovanie na základe sprievodného materiálu z včasnej fázy rozvoja pilinskej kultúry do strednej doby bronzovej.¹⁶⁶

2. Sklenené perly

V mohyle 45 v Trenčianskych Tepliciach sa našlo sedem fragmentov sklenených perál beloszelenej farby.

Keramiká

1. Dvojkónické nádoby

Dvojkónické nádoby, ktoré sú najčastejším typom popolnic na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach, môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín.

Najpočetnejším typom sú dvojkónické nádoby s ostrým lomom, ktoré majú obvykle steny horných kónusov slabšie alebo výraznejšie prehnuté dovnútra a steny spodných kónusov zaoblené (tab. VII: 10, tab. VIII: 15, tab. IX: 11, 19); vyskytujú sa však i dvojkónické nádoby s takmer rovnými stenami (tab. VIII: 25, tab. IX: 16). Zriedkavým typom je dvojkónická nádoba z mohyly 174 v Mikušovciach (tab. VII: 10); na rozdiel od ostatných dvojkónických nádob, u ktorých je dominantný horizontálny rozmer, výška tejto nádoby presahuje jej šírku. Steny spodných kónusov dvojkónických nádob sa niekedy nad dnom zužujú (Mikušovce, mohyla 46, nádoba 1; Trenčianske Teplice, mohyla 32, nádoba 1, mohyla 61, nádoba 1 — tab. IX: 11); v niekoľkých prípadoch sú dna nádob odsadené (tab. VII: 10, tab. IX: 19). Povrch spodného kónusu dvojkónickej nádoby z mohyly 174 v Mikušovciach je zdrsnený (tab. VII: 10); nádoba 1 z mohyly 45 v Trenčianskych Tepliciach je zdrsnená iba nad dnom.

Ďalšiu skupinu tvoria dvojkónické nádoby s jazykovitými výčnelkami. Tektonicky sa neodlišujú od nádob predchádzajúcej skupiny (tab. VII: 8, tab. VIII: 17). Výčnelky sú malé a umiestené na lome nádob, prípadne tesne pod ním (Trenčianske Teplice, mohyla 32, nádoba 1). Výnimočné postavenie v tejto skupine má nádoba z mohyly 93 v Mikušovciach; lom i s výčnelkami má zdobený

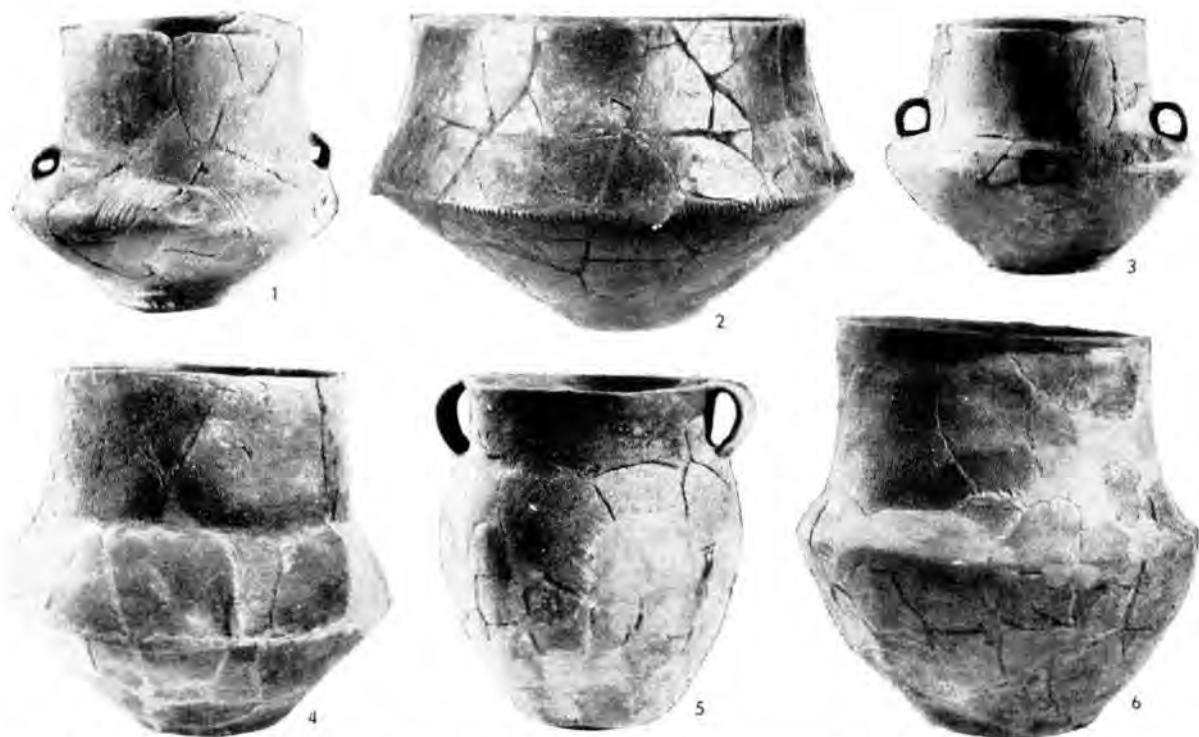
výrazným presekávaním a povrch spodného kónusu zdrsnený (tab. VII: 18).

K ojedinelým formám dvojkónických nádob patri ostro lomená nádoba s uchom z mohyly 46 v Mikušovciach (tab. VII: 9) a nádoba s oblým lomom a odsadeným dnom z mohyly 173 na tej istej lokalite (tab. VII: 7).

Všetky dvojkónické nádoby sú zhotovené z piesčitej hliny a ich farba sa pohybuje od svetlohnedej až po hnedočieru a sivočieru. 40 % dvojkónických nádob je tuhovaných, a to väčšinou na hornej časti, pričom tuhovanie pokrýva celú plochu (Mikušovce, mohyla 174, nádoba 3), vynecháva ústie (Mikušovce, mohyla 93, nádoba 1), obmedzuje sa len na ústie (Trenčianske Teplice, mohyla 32, nádoba 1) alebo sa dajú zistiť iba stopy tuhovania na hornej časti (Trenčianske Teplice, mohyla 32, nádoba 13), prípadne na celom povrchu nádoby (Mikušovce, mohyla 173, nádoba 1). Iba v jednom prípade (Trenčianske Teplice, mohyla 32, nádoba 13) bolo tuhované vnútro dvojkónickej nádoby.

Vzájomnú časovú súvislosť uvedených skupín dvojkónických nádob — s výnimkou nádoby s uchom — dokladá okrem iného spoločný výskyt nádob prvej a druhej skupiny v mohyle 32 v Trenčianskych Tepliciach a výskyt dvojkónickej nádoby s výčnelkami s dvojkónickou nádobou s oblým lomom v mohyle 173 v Mikušovciach.

Dvojkónické nádoby sú jednou z najosobitejších foriem keramiky ľudu s lužickou kultúrou. Sledovaniu ich genézy do istej miery prekáža nerozpracovanosť náplne najstaršieho stupňa lužickej kultúry; pozornosť bádateľov sa v tomto smere čoraz častejšie upriamuje na mohylovú kultúru.¹⁶⁷ Ostro profilované dvojkónické nádoby, analogické nádobám prvej skupiny, vyskytujú sa v pomerne širokom časovom úseku vývoja lužickej kultúry. Na Morave sa ostro profilované tvary vyskytli vo vrstve C na Hradisku pri Kroměříži¹⁶⁸ a majú pendanty i v starolužických hrobách v predpolí hradiska.¹⁶⁹ Ďalšími nálezmi zo starolužického obdobia sú dvojkónické nádoby identickej formy z lokalít Dolní Sukolom,¹⁷⁰ Věrovany¹⁷¹ a Želechovice.¹⁷² Aj na pohrebisku v Opave-Kateřinkách vyskytli sa ostro profilované dvojkónické nádoby spolu s amforami, ktoré boli zdobené prsovitými vypuklinami, ohraničenými ryhami.¹⁷³ Z územia Čiech¹⁷⁴ a Saska¹⁷⁵ dvojkónické nádoby z najstaršieho stupňa lužickej kultúry nie sú známe; E. Plesl upozornil na za tohto stavu prekvapujúce nálezy dvojkónických nádob v neskoromohylovom prostredí stupňa BD v Čechách.¹⁷⁶ Na území ľudu horno-

Obr. 5. Mikušovec, okres Považská Bystrica. 1, 3, 5 — mohyla 156; 2 — mohyla 93; 4 — mohyla 46; 6 — mohyla 87.

sliezsko-malopolskej skupiny lužickej kultúry sa dvojkónické nádoby vyskytujú už vo včasnej fáze tejto kultúry,¹⁷⁷ hladké tvary dvojkónických nádob sú však v Hornom Sliezsku podľa M. Gedla charakteristické až pre IV. periódu doby bronzovej.¹⁷⁸

V Čechách a na Morave sú ostro profilované dvojkónické nádoby typické pre stredolužický stupeň,¹⁷⁹ ojedinele však pretrvávajú až do mladolužického stupňa;¹⁸⁰ ten istý poznatok môžeme konštatovať aj u slovenskej vetvy lužickej kultúry.¹⁸¹

Nábeh na vytváranie nôžky u dvojkónických nádob nemôže slúžiť ako chronologické kritérium; aj keď býva považovaný za znak stredolužického stupňa,¹⁸² stretávame sa s ním i v starolužickom stupni,¹⁸³ pričom v tejto súvislosti treba spomenúť dvojkónickú nádobu s výrazne odsadeným dnom v mohyle V vo Veľkých Hostěrádkach.¹⁸⁴

Môžeme teda zhrnúť, že dvojkónické nádoby s ostrým lomom objavujú sa v náplni lužickej kultúry už v starolužickom stupni, ich najväčší rozkvet spadá do stredolužického stupňa a vyskytujú sa ešte i v mladolužickom stupni. Nálezový profil tohto typu nádob v mohylách lužickej kultúry na Slovensku vytvára ihlica s dvojkónickou hlavícou a zosilneným zdobeným kŕčkom na pohrebisku vo Veľkej Lehote,¹⁸⁵ peschierská dýka, spindlersfeldská spona a krídelkovité chrániče hrotov ihlie z mohyly 174 v Mikušovciach; na jeho

základe môžeme dvojkónické nádoby s ostrým lomom z mohýl lužickej kultúry na Slovensku datovať do stupňa BD.

Dvojkónické nádoby druhej skupiny, t. j. nádoby s ostrým lomom, na ktorom sú jazykovité výčnelky, môžeme podľa dnešného stavu bádania považovať za tvar do určitej miery špecifický pre slovenskú vetvu lužickej kultúry z hľadiska jeho častejšieho výskytu — aj keď, pochopiteľne, naše nálezy z mohýl nemôžu plne vyjadriť túto skutočnosť. Na Morave sa stretávame s podobnými tvarmi na pohrebisku v Opave-Kateřinkách¹⁸⁶ a v odlišnom stvárnení (s výčnelkami pod lomom) na pohrebisku v predpolí Hradiska pri Kroměříži;¹⁸⁷ ostro profilované dvojkónické nádoby s nôžkou a s výčnelkami na lome vyskytli sa v mohyle III vo Veľkých Hostěrádkach.¹⁸⁸ K analogickému tvaru zo Samborovic v Hornom Sliezsku nie je známy nálezový celok;¹⁸⁹ dvojkónické nádoby s výčnelkami pod vydutím, bežné v sliezsko-malopolskej skupine lužickej kultúry, sú našim nálezom časove príliš vzdialené.¹⁹⁰ Pokiaľ ide o zvislo presekávaný lom dvojkónickej nádoby z mohyly 93 v Mikušovciach, aplikácia tohto výzdobného prvku je na Morave charakteristická pre starolužický stupeň a staršiu fázu stredolužického stupňa;¹⁹¹ podobne poľskí bádatelia považujú presekávaný lom nádob v nálezoch z Malopolska a Horného Sliezka za charakteristický pre včasnú fázu lužickej kultúry.

ry.¹⁹² Na staršiu fázu stredolužického stupňa viaže sa táto výzdoba podľa V. Vokolka i vo východných Čechách,¹⁹³ kým na severočeských a saských pohrebiskách sa presekávanie lomu dvojkónických nádob udržuje dlhšie.¹⁹⁴

Nálezový profil dvojkónických nádob s ostrým, výčnelkami opatreným lomom vytvárajú v slovenských nálezoch ihlice s dvojkónickou hlavicou a zosilneným zdobeným křčkom, ako aj nôž typu Baierdorf;¹⁹⁵ v mimolužickom prostredí ho dokresľujú bohaté nálezy zo žiarového hrobu II v Čake, kde sa vyskytol analogický typ nádoby.¹⁹⁶ Môžeme teda aj dvojkónické nádoby našej druhej skupiny zaradiť do stupňa BD.

Dvojkónická nádoba s uchom má analógiu v Krásnej Vsi,¹⁹⁷ tu však k nej nepoznáme sprievodné nálezy; analogické typy dvojkónických nádob z Hradiska pri Kroměříži charakterizuje V. Spurný ako starolužické.¹⁹⁸ Dvojkónická nádoba s nôžkou a dvoma uchami na lome zistila sa v mohyle I na lokalite Bošovice v prostredí neskoršej mohylovej kultúry.¹⁹⁹

Dvojkónická nádoba s oblým lomom a odsadeným dnom patrí k mladším formám tohto druhu keramiky. S takto profilovanými nádobami stretávame sa už v stredolužickom stupni,²⁰⁰ sú však typickejšie pre mladolužický stupeň²⁰¹ a ich vývoj vrcholí v dvojkónických, esovite profilovaných nádobách v sliezsko-platěnickej kultúre.²⁰² Sprievodný materiál pripúšťa v tomto prípade o niečo mladšie datovanie oproti nálezom z ostatných mohýl (tab. VI: 1–3).

2. Bezuché amfory

Popri dvojkónických nádobách sú ďalším častým typom keramiky na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach bezuché amfory, ktoré môžeme rozdeliť do dvoch základných skupín:

Prvú skupinu tvoria jednoduché bezuché nádoby s vyšším kónickým, niekedy prehnutým hrdlom (tab. IX: 12, tab. VIII: 10; Trenčianske Teplice, mohyla 32, nádoba 13); dvojkónické telo majú výrazne (tab. VIII: 10), častejšie však ostro lomené (tab. VII: 1, 5, tab. IX: 12), pričom horný kónus je niekedy značne nízky (tab. VII: 1, tab. IX: 12).

Druhú skupinu predstavujú zdobené bezuché amfory, ktoré poznáme iba z črepového materiálu. V mohyle 60 v Mikušovciach boli dve bezuché amfory, zdobené na spodnej časti tela nepravidelným ryhovaním (tab. VII: 11, 12), kým spodná časť nádoby 2 z mohyly 45 v Trenčianskych Tepliciach bola prstovaná (tab. IX: 13). Iný typ výzdoby uplatňuje sa na bezuchej amfore z mohyly

174 v Mikušovciach, na vydutí ktorej bola plastická jamkovaná páska.

Bezuché amfory obidvoch skupín sú vyhotovené z piesčitej hliny. Nezdobené amfory majú svetlohnedú až hnedosivú farbu; iba v jednom prípade (na hrdle nádoby 11 z mohyly 32 v Trenčianskych Tepliciach) zistili sa stopy tuhovania. Zdobené bezuché amfory boli — okrem nádoby z mohyly 45 v Trenčianskych Tepliciach — všetky tuhované.

Bezuché amfory lužickej kultúry geneticky nadväzujú na tvary mohylovej kultúry.²⁰³ Pre starolužický stupeň na Morave sú charakteristické nižšie tvary, obvykle s valcovitým hrdlom; na ich súvislosť s analogickými tvarmi mohylovej kultúry poukázali viacerí bádatelia.²⁰⁴ Bezuché amfory zo stredného Považia sú oproti týmto tvarom už značne vyvinutejšie. Výskyt vyššieho kónického hrdla na bezuchých amforách sa často spája so stredolužickým stupňom;²⁰⁵ ostrá profilácia tela je podľa zistenia V. Vokolka na pohrebisku v Pouchove príznačná pre menšie tvary bezuchých amfor v staršej fáze stredolužického stupňa.²⁰⁶ Na Morave sa ostro profilované bezuché amfory vyskytujú v tom istom období, v niekoľkých prípadoch sú však zaradené už do starolužického stupňa.²⁰⁷

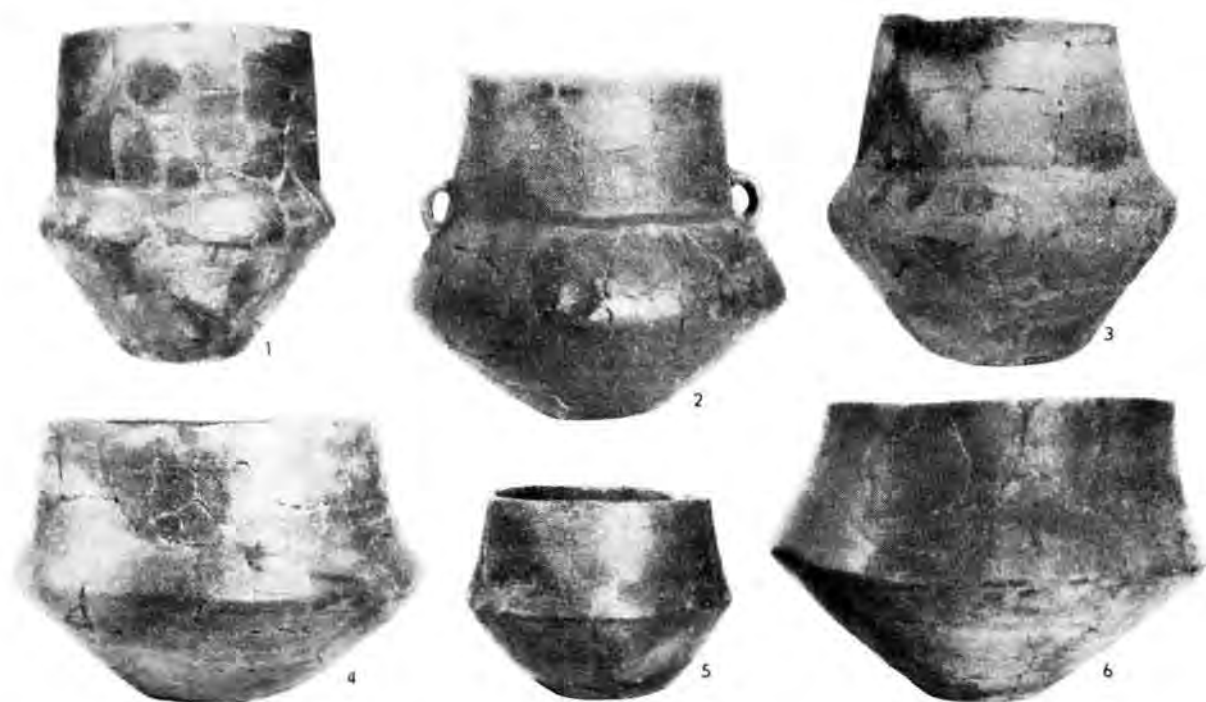
Nálezový profil bezuchých amfor prvej skupiny vytvára bronzový inventár mohyly 46 v Mikušovciach, ktorý tento typ keramiky jednoznačne datuje do stupňa BD; k analogickej nádobe z mohýl v Krásnej Vsi nepoznáme sprievodné nálezy.²⁰⁸

Pri časovom zaradení bezuchých zdobených amfor sa pre neznalosť ich tektoniky musíme obmedziť iba na datovanie prostredníctvom bronzovej industrie. Ihlica s dvojkónickou hlavicou a zosilneným zdobeným křčkom (tab. V: 17) datuje i túto skupinu bezuchých amfor do stupňa BD. Pokiaľ ide o bezuchú amforu z mohyly 174 v Mikušovciach, plastickú jamkovanú pásku na jej vydutí — i keď pre značné poškodenie nádoby nevieme, či pokrývala celý lom nádoby, alebo bola aplikovaná iba v kratších úsekoch — môžeme považovať za zdegenerovanú výzdobu, ktorá sa v starolužickom stupni vyskytuje na tzv. Segerových amforách.²⁰⁹ Bronzový inventár mohyly 174 datuje i túto ojedinelú formu bezuchých amfor druhej skupiny do stupňa BD.

3. Veľké amfory

Pod označenie *veľké amfory* zahrnujeme nádoby, ktoré sa po tektonickej stránke zhodujú s bezuchými amforami, odlišujú sa však od nich tým, že sú opatrené uškami.

Z mohyly 43 v Trenčianskych Tepliciach pochá-

Obr. 6. Trenčianske Teplice, okres Trenčín. 1 — mohyla 43; 2 — mohyla 35; 3 — mohyla 32; 4 — mohyla 36; 5, 6 — mohyla 54.

dza dvojuchá veľká amfora, zdobená na hornej časti vydutia ôsmimi veľkými plytkými jamkami; jamky v strede nádoby sú obklopené radom vpichov (motív „slniečka“ [tab. IX: 5]). V mohyle 35 na tej istej lokalite našla sa veľká amfora, zdobená na hornej časti vydutia šiestimi veľkými plytkými jamkami (tab. IX: 7). Z nádoby toho istého typu pochádzajú pravdepodobne i črepy z mohyly 33 v Trenčianskych Tepliciach, zdobené zväzkami rýh (tab. VIII: 24).

Všetky uvedené nádoby sú vyhotovené z piesčitej hliny a majú tuhovaný povrch.

Veľké amfory sú jedným z najosobitejších tvarov lužickej kultúry na Slovensku; poukázal na to už V. Budinský-Krička.²¹⁰ Vyskytujú sa v rôznych variantoch: bývajú dvojuché i štvoruché, často majú pod vydutím jazykovité výčnelky a sú zdobené plytkými jamkami, ryhami i žliabkami. Ich chronologické postavenie nie je doposiaľ dostatočne jasné, jednak pre neúplné publikovanie starších nálezov, jednak pre charakter bronzovej industrie, ktorá v doteraz známych nálezoch tvorí nálezový profil tohto typu nádob. Na pohrebisku v Partizánskom sa nezdobená štvoruchá amfora s výčnelkami pod vydutím, vyskytla spolu s ihlicou s drobnou valcovitou, vodorovne členenou a kónicky ukončenou hlavicom; křčík ihlice je zdobený ryhovaním.²¹¹ Podobné tvary ihlic nachádzame už v stupni BD, napr. v Peschiere (severné Talian-

ske²¹²) a v Steinheime (juhozápadné Nemecko);²¹³ nález obdobnej ihlice z Wieselsfeldu (Dolné Rakúsko)²¹⁴ i z pohrebiska v Unterhachingu (južné Bavorsko)²¹⁵ nás presviedča o pretrvávajúci ihlice tohto typu až do stupňa HA₂. V Domamysliciach sa analogická ihlica vyskytla v mladolužickom celku;²¹⁶ do toho istého obdobia patrí i hrob 2 v Košeci, kde sa našla ihlica spomenutého typu.²¹⁷ S. J a s n o s z spája identický typ ihlice z hrobu 14 na pohrebisku Bojanowo Stare v západnom Poľsku so IV. periódou doby bronzovej.²¹⁸

V podobnej situácii sme i pri datovaní dvojčepelových britiev, ktoré sprevádzali v Diviakoch nad Nitricou v hrobe 6 nádobu s výčnelkami pod vydutím a v hrobe 9 veľkú amforu zdobenú žliabkovaním.²¹⁹ Približné analógie týchto britiev nachádzame v oblasti popolnicových polí tak v stupni BD,²²⁰ ako aj v stupni HA.²²¹ Spríevodný nález britvy motýľkovitého tvaru na tejto lokalite — ihlica s kyjovitou hlavicom, zdá sa, nemá pre jemnejšiu chronológiu význam, kým ihlice so sploštenou dvojkónickou hlavicom, z ktorých jedna má křčík zdobený ryhovaním, svedčia v prípade britvy s oválnymi čepeľami pre jej mladšie datovanie v spomenutom rámci.²²² Treba však podotknúť, že veľké amfory sa vo väčšine prípadov hlásia do stupňa HA i svojou výzdobou — výčnelkami pod vydutím, žliabkami v kombinácii s plytkými jamkami alebo skupinami žliabkov. Oproti takto zdo-

beným nádobám sa exempláre z Trenčianskych Teplic javia ako staršie a vzhľadom na sprievodné nálezy — dvojchú misu s presekávaným lomom v mohyle 35 (tab. IX: 6) a bezuchú, ostro lomenú amforu v mohyle 43 (tab. IX: 12) — môžeme ich zaradiť do stupňa BD.²²³

4. Amfory

Amfory sa v mohylách na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach vyskytujú veľmi zriedkavo. Ak im napriek tomu venujeme viac pozornosti, vedie nás k tomu skutočnosť, že amfory tvaru zastúpeného v mohylách spomenutých pohrebísk sú snáď najcharakteristickejším typom keramiky lužickej kultúry na Slovensku.

Z mohyly 54 v Trenčianskych Tepliciach pochádzajú črepy amfory s roztvoreným hrdlom a ostro lomeným dvojkónickým telom, na hornej časti zdobeným menšími jamkami. Črepy amfor 6 a 10 z mohyly 33 na tej istej lokalite pochádzajú z nádob rovnakého typu, sú však zdobené väčšími plytkými jamkami a zväzkami poloblúkových rýh (tab. VIII: 18, 19), jamkami so stredovou vypuklinou, skupinami drobných jamiek a nepravidelným ryhovaním (tab. VIII: 20, 21). S najväčšou pravdepodobnosťou môžeme k amforám spomenutého typu priradiť i črepy nádob 5 a 11 z mohyly 33 v Trenčianskych Tepliciach (tab. VIII: 23).

Všetky uvedené nádoby sú zhotovené z piesčitej hliny, zvonku sú tuhované alebo hnedosivej farby so stopami tuhovania, znútra hnedosivé až tmavosivé.

S amforami s vyšším roztvoreným hrdlom a dvojkónickým stlačeným telom sa v doteraz známych nálezoch stretávame najčastejšie na pohrebiskách v oblasti hornej Nitry.²²⁴ Sú zdobené plytkými jamkami rôznej veľkosti, ktoré svojim umiestnením zdôrazňujú tupé vypukliny štvorbokého tela, a zväzkami rýh. Dvojkónické telo amfor je niekedy stlačené až natoľko, že v súvislosti s výzdobou pôsobia tieto nádoby až „barokizujúcim“ dojmom.²²⁵ Z Malých Kršteňan²²⁶ a Partizánskeho²²⁷ sú známe i jednoduché krčahy, ktoré tektonicky i výzdobou nadväzujú na amfory. Ako ďalej uvedieme, amfory ovplyvňujú i tvar šálok.

Nálezový profil amfor spomenutého tvaru v nálezoch zo stredného Považia predstavujú ostro profilované dvojkónické nádoby (tab. VIII: 25, tab. IX: 11, 16), misy s lalokovitými výčnelkami na ústí (tab. VIII: 16, tab. IX: 3) a ostro profilované misy (tab. IX: 17, 18); z pohrebísk na Hornej Nitre uvádzame dvojchú misu s prehnutým hrdlom a kónickým telom s presekávaným lomom,²²⁸ šálky s valcovitým prehnutým hrdlom a

kónickým alebo zaobleným telom,²²⁹ ako aj ostro profilované šálky s nôžkou.²³⁰ Už tento stručný výpočet sprievodných nálezov svedčí o výskyte amfor s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým lomeným telom v najstaršom stupni lužickej kultúry na Slovensku; chronologickým kritériom pre zaradenie tohto typu nádob je i skutočnosť, že s amforami alebo krčahmi spomenutého tvaru sa doposiaľ ani v jednom prípade nevyskytla keramika zdobená žliabkovaním.

Riešiť genézu amfor a amforovitých krčahov s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým stlačeným telom, zdobeným kombináciou plytkých jamiek a jemného ryhovania, za dnešného stavu bádania, keď disponujeme iba niekoľkými overenými celkami, nie je možné. Vyriešenie tohto problému podľa nášho názoru zodpovie aj otázku pôvodu lužickej kultúry na Slovensku. Predbežne sa musíme uspokojiť s konštatovaním zhody v tektonike tohto typu nádob s amforovitou nádobou z vrstvy C na Hradisku pri Kroměříži,²³¹ aj keď výzdoba našich amfor je odlišná od spomenutej nádoby a ako uviedol už J. Paulík,²³² zdá sa byť negovaním zaužívaného princípu vypuklín aplikáciou veľkých plytkých jamiek. Podobná amforovitá nádoba sa vyskytla i na pohrebisku v Opatoviciach nad Labem; patrí do staršej fázy stredolužického stupňa.²³³ Nezdobená nádoba s podobnou profiláciou pochádza z Opavy-Kateřiniek, kde sa našla v sprievode ostro profilovanej misy.²³⁴ Napokon musíme poukázať na tvarovú podobnosť amfor zo stredného Považia s terrinami saskej a západoveľkopoľskej skupiny lužickej kultúry,²³⁵ aj keď naše amfory sú na rozdiel od nich opatrené uchami a „barokový“ dojem vyvolávajú rozdielne výzdobné prvky.

Na druhej strane však treba poukázať i na obľubu široko roztvorených hrdiel v keramickej náplni kultúry stredodunajských popolnicových polí²³⁶ i pílinskej kultúry.²³⁷ J. Paulík pri hodnotení lužickej kultúry na Slovensku správne postrehol tento vzťah.²³⁸

Pokiaľ ide o samotný výzdobný princíp jamiek, jeho pôvod v mohylovej kultúre je nesporný; na starolužickej keramike nachádzame tento výzdobný prvok často ešte v podobnom stvárnení ako v mohylovej kultúre.²³⁹ Veľké jamky sa podľa V. Vokolka objavujú na lužickej keramike v Čechách a na Morave v staršej fáze stredného stupňa lužickej kultúry;²⁴⁰ celkove však môžeme konštatovať, že v slovenských nálezoch sa tento výzdobný prvok uplatňuje nepomerne častejšie.

5. Hrnce

Ako sme už spomenuli v kapitole o pohrebnom

rite, hrnce sú jediným druhom keramiky, ktorý sa v mohylách na strednom Považí uplatňuje vo funkcii popolnice popri dvojkonických nádobách a bezúchých amforách, hoci oveľa zriedkavejšie než spomenuté dva druhy nádob. Okrem týchto prípadov (Mikušovce — mohyly 87 a 156, Trenčianske Teplice — mohyla 11, hrob 12) sa v mohylách na pohrebiskách stredného Považia stretávame iba s početnými črepmi častí hrncov (napr. v mohyle 54 v Trenčianskych Tepliciach sa zistili typické črepy zo siedmich hrncov). Napriek tejto torzovitosti materiálu môžeme vyčleniť dve základné skupiny hrncov.

Prvú skupinu predstavujú hrnce s roztvoreným hrdlom, ostro oddeleným od ovoidného tela; sú zastúpené iba dvoma exemplármi (tab. VIII: 3, 14). Uchá pri tomto type hrncov nie sú doložené; na ústí hrnca z mohyly 156 v Mikušovciach boli pôvodne dva alebo štyri jazykovité výčnelky.

Druhá skupina hrncov pozostáva z tvarov s prehnutým valcovitým hrdlom a ovoidným telom a zahrnuje všetky ostatné nálezy, pokiaľ tak môžeme usudzovať z črepového materiálu, t. j. nálezy z mohýl 46, 87, 93 a 174 v Mikušovciach (tab. VII: 13, 19, tab. VIII: 4, 5) a z mohýl 11, 32, 33 a 54 v Trenčianskych Tepliciach (tab. IX: 1). Vo všetkých zistiteľných prípadoch hrnce tejto skupiny boli dvojuché a mali hladené telá. Odlišnosti sa prejavujú iba vo výzdobe, resp. tektonických detailoch — v aplikácii krátkej plastickej jamkovanej pásky pod rozhraním hrdla a tela (Mikušovce, mohyla 87, nádoba 3) alebo pod uchami (tab. IX: 1), prípadne vo vytiahnutí ústia v nízke lalokovité (Mikušovce, mohyla 87, nádoba 3) alebo jazykovité výčnelky (tab. VIII: 5).

Všetky hrnce sú zhotovené z hlíny s prímiesou piesku, často hrubozrnného. Zvonku sú hnedé, hnedosivej alebo hnedočervenkastej farby, znútra hnedé, hnedosivé, tmavosivé až sivočierne.

Hrnce prvej skupiny, t. j. s roztvoreným hrdlom a ovoidným telom, patria k starším formám keramiky lužickej kultúry. Na Morave, v Čechách, Sasku, západnom Veľkopoľsku i Sliezsku sa s nimi stretávame v náplni starolužického stupňa,²⁴¹ prechádzajú však i do stredolužického stupňa s postupným zmäkčovaním profilácie a prípadne i zdršňovaním povrchu.²⁴²

Dvojuché tvary s prehnutým hrdlom a ovoidným telom sa častejšie objavujú až v priebehu stredolužického stupňa,²⁴³ z Moravy však poznáme dvojuché ovoidné hrnce už z neskorej fázy vývoja mohylovej kultúry²⁴⁴ a nechýbajú ani doklady o spoločnom výskyte obidvoch spomenutých foriem hrncov

v starolužickom stupni.²⁴⁵ V našich nálezoch sa zistili spoločne hrnce obidvoch skupín v Mikušovciach (mohyla 156, tab. VIII: 3—5).

Dôležitým typologicko-chronologickým detailom je lalokovite vytiahnuté ústie, ktoré nepochybne korení v obľube tohto výzdobného prvku v mohylovej kultúre. Takto zdobený hrniec pochádza i z mohýl v Krásnej Vsi,²⁴⁶ nepoznáme však k nemu nálezový celok. Analogickú nádobu zo Zlobíc zaradil V. Spurný do starolužického obdobia;²⁴⁷ podobný nález z Ústia nad Labem-Střekova patrí pravdepodobne do staršej fázy stredolužického stupňa.²⁴⁸

Jazykovité výčnelky na ústí hrncovitých nádob nemôžu slúžiť ako jemnejšie chronologické kritérium, pretože sa s nimi stretávame v priebehu celého vývoja lužickej kultúry (v zmysle triedenia J. Filipa).²⁴⁹

Plastickú jamkovanú pásku, ktorá sa uplatňuje ako výzdobný prvok na vydutí alebo podhrdlí hrncov, môžeme považovať za zdegenerovanú plastickú pásku, ktorú nachádzame v starolužickom stupni na vydutí hrncov a hrncovitých krčiažkov;²⁵⁰ plastickú pásku, umiestenú pod rozhraním hrdla a tela dvojuchého hrnca, uvádza V. Spurný z vrstvy B na Hradisku pri Kroměříži.²⁵¹

Nálezový profil hrncov na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach vytvárajú ostro lomené dvojkonické nádoby a bezúché amfory, ako aj bohatý bronzový inventár mohýl 46 a 174 v Mikušovciach, čím je tento druh nádob spoľahlivo datovaný do stupňa BD.

6. Misy

Misy reprezentujú výlučne nálezy z pohrebiska v Trenčianskych Tepliciach; v mohylách na mikušovských pohrebiskách sa v súvislosti s prikrývaním popolnic kameňmi a malým počtom keramických milodarov nevyskytla ani jedna misa. Pohrebisko v Trenčianskych Tepliciach však tento nedostatok vynahrádza početnými a tvarovo rozmanitými misami, ktoré môžeme rozdeliť do troch skupín.

Prvú skupinu tvoria misy s výrazne roztvoreným hrdlom a ostro lomeným dvojkonickým telom. Sú najčastejším typom tohto druhu nádob na spomenutom pohrebisku a poznáme ich z mohýl 11, 32, 33, 54 a 61. Podľa lepšie zachovalých exemplárov môžeme usudzovať, že misy tejto skupiny boli dvojuché; typické pre ne je ostré lomenie tela, ktorého horný kónus bol niekedy značne nízky (tab. VIII: 16, tab. IX: 17, 18). V jednom prípade (tab. VIII: 16) boli na ústí misy dva protiahlé lalokovité výčnelky.

Druhú skupinu predstavujú misy s prehnutým hrdlom a kónickým, obvykle zaobleným telom, ktoré sa našli v mohylách 11, 32, 35 a 54. Vo väčšine prípadov i tieto misy majú ostré rozhranie medzi hrdlom a telom; plynulá profilácia jednej z mís v mohyle 32 je výnimkou. Tak isto ako misy predchádzajúcej skupiny, i tieto misy patria k dvojúčným tvarom. Lom misy z mohyly 35 bol zdobený zvislým presekávaním (tab. IX: 6) a misa z mohyly 11 mala na ústí lalokovité výčnelky (tab. IX: 3).

Tretí typ mís je zastúpený iba dvoma črepmi polguľovitej misy z mohyly 32.

Misy sú zhotovené z piesčitej hliny a obyčajne majú hnedosivú farbu. Iba v troch prípadoch sa vyskytlo tuhovane, obmedzené na vnútornú stranu nádob (mohyla 35, nádoba 2; mohyla 54, nádoba 14), prípadne hrdlo nádoby bolo i zvonku tuhované (mohyla 11, nádoba 10).

Ostro profilované misy prvej skupiny patria ku keramickým typom, ktorými sa prejavuje určitá svojráznosť slovenskej vetvy lužickej kultúry, a to z hľadiska častého výskytu tohto tvaru v jej najstaršej fáze. Z územia východočeskej skupiny lužickej kultúry poznáme analogický exemplár misy z hrobu 80 v Pouchove, ktorú V. Vokolek zaradil k mladšej fáze stredoluzického stupňa.²⁵² Častejšie sú nálezy ostro profilovaných mís na území Moravy. Misu zo Zlobíc charakterizoval V. Spurný ako staroluzickú;²⁵³ do toho istého obdobia patrí podľa Z. Trnávčkovéj ostro profilovaná misa z Věrovian.²⁵⁴ Na sklonok stredoluzického obdobia patrí podľa V. Dohnala hrob 2 v Míškoviciach,²⁵⁵ v ktorom sa vyskytli črepy analogickej misy, kým ďalší exemplár z východnej Moravy, misa z mohyly vo Vlachoviciach,²⁵⁶ patrí pravdepodobne až do mladoluzického stupňa. Z Malopoľska poznáme ostro profilovanú misu z pohrebiska v Iwanowiciach, kde sa našla spolu s dvojkónickou nádobou s presekávaným lomom a je datovaná do III. periódy doby bronzovej.²⁵⁷

Nálezový profil mís prvej skupiny na pohrebisku v Trenčianskych Tepliciach charakterizujú ostro profilované dvojkónické nádoby (mohyly 11, 32, 33, 54), ktoré spájajú tieto nálezy s mohylou 174 v Mikušovciach; bronzová industria z tejto mohyly datuje misy prvej skupiny do stupňa BD. Toto zaradenie je podporené i výskytom lalokovitých výčnelkov na ústí misy z mohyly 33; tento výzdobný princíp, ktorý korení v mohylovej kultúre, nachádza v stupni BD v oblasti popolnicových polí široké uplatnenie.²⁵⁸ V náplni lužickej kultúry sa vyskyt lalokovitých výčnelkov viaže k jej starším

vývojovým fázam.²⁵⁹ V mohylovej kultúre môžeme snád hľadať i korene ostrej profilácie mís prvej skupiny.²⁶⁰

Misy druhej skupiny sú zastúpené v náplni staroluzického stupňa,²⁶¹ často sa vyskytujú v stredoluzickom stupni²⁶² a udržiavajú sa i v priebehu mladoluzického stupňa.²⁶³ Pre datovanie mís tohto typu v našich nálezoch z mohýl sú dôležité výzdobné prvky, ktoré sa na nich uplatňujú: lalokovité výčnelky na ústí, o ktorých sme sa už zmienili, a presekávanie lomu. V hrobe 23 v Partizánskom sa misa, analogická mise s presekávaným lomom z Trenčianskych Teplic, vyskytla spolu s amforou s roztvoreným hrdlom a stlačeným dvojkónickým telom, zdobeným ryhovaním a plytkými jamkami, ako aj so šálkou v podstate ešte mohylového tvaru.²⁶⁴ Na Morave je aplikácia tohto výzdobného prvku charakteristická pre staroluzický stupeň a staršiu fázu stredoluzického stupňa.²⁶⁵ Početné analogické tvary mís v Sliezsku a Malopoľsku sa datujú dočasnej fázy lužickej kultúry.²⁶⁶

Tretím typom mís sa bližšie nezaobráame pre jeho netypičnosť v inventári mohýl v Mikušoviciach a Trenčianskych Tepliciach; jeho datovanie je určené spoločným výskytom s predchádzajúcimi dvoma typmi mís v mohyle 32 v Trenčianskych Tepliciach.

7. Amfory

Pomerne častým milodarom v mohylách na pohrebiskách stredného Považia sú amfory. Zatiaľ čo z pohrebiska v Mikušoviciach poznáme tento typ nádob v rozmernejšom vyhotovení, na pohrebisku v Trenčianskych Tepliciach nachádzame takmer výlučne miniatúrne tvary. Typologicky sú však amfory z oboch pohrebísk jednotné; majú kónické hrdlo a dvojkónické, zvyčajne ostro lomené telo; na hornej časti vydutia sú zdobené plytkými jamkami, ktoré zvýrazňujú tupé vypukliny štvorbokého tela (tab. VIII: 2, 11, 13) a okolo ktorých sa sústreďujú zväzky šikmých (tab. VII: 4, tab. VIII: 2, 13) alebo poloblúkových rýh (tab. VII: 3, tab. IX: 10), pričom zvyšná plocha vydutia býva členená skupinami drobných jamiek (tab. VII: 3, tab. VIII: 2). Niekedy býva ryhovaná celá plocha hornej časti vydutia okrem vypuklín (tab. VIII: 13).

Amfory sú zhotovené z piesčitej hliny a väčšinou nie sú tuhované, majú svetlosivú, hnedosivú alebo hnedočervenastú farbu. Iba jedna z nich mala tuhovaný povrch a tiež na jej vnútornej strane sa zistili stopy tuhovania (Mikušovce, mohyla 46, nádoba 6).

Ostro profilované amfory uvedeného tvaru sú

charakteristické predovšetkým pre lužickú kultúru na Morave a Slovensku. Na pohrebiskách v Hrubčiciach,²⁶⁷ Mostkoviciach²⁶⁸ a Těšeticiach²⁶⁹ sa vyskytli v celkoch, ktoré podľa nášho názoru reprezentujú staršiu fázu stredolužického stupňa; analogickú amforku zo Zlobic zaradil V. Spurný do starolužického stupňa.²⁷⁰ Na koniec stredolužického stupňa datuje J. Říhovský analogické nálezy z Rosic.²⁷¹ K mladším nálezom patrí i nezdobená amforka z mohyly 3 vo Vlachoviciach.²⁷²

Na území Slovenska sa amforky spomenutého typu vyskytujú v tom istom období, t. j. v stupňoch BD a HA.²⁷³ Analogické nálezy z východočeských pohrebísk zaradil V. Vokolek do staršej fázy stredolužického stupňa.²⁷⁴

Mimo lužického kultúrneho okruhu poznáme obdobný typ amforiek z keramickej náplne pilinskej kultúry.²⁷⁵

Môžeme teda konštatovať, že ostro profilované amforky zdobené jamkami a ryhami sú príznačné pre staršiu fázu stredolužického stupňa, aj keď ich výskyt sa neobmedzuje iba na uvedené obdobie. Toto zaradenie platí i pre exempláre z mohýl na strednom Považí, kde bronzová industria nedovoľuje mladšie datovanie amforiek v uvedenom rámci výskytu.

8. Šálky

Popri amforkách sú šálky ďalším častým milodarom v mohylách na strednom Považí. Ide predovšetkým o tvary s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým, ostro lomeným telom. Dno majú v niektorých prípadoch slabo prehnuté dovnútra (Mikušovce – mohyla 87, nádoba 2), odsadené (Mikušovce – mohyla 93, nádoba 2; Trenčianske Teplice – mohyla 54, nádoba 13), prípadne majú nízku dutú prstencovitú nožku (Trenčianske Teplice – mohyla 54, nádoba 8 a 21; Mikušovce – mohyla 93, nádoba 3); horný kónus tela býva niekedy značne nízky (tab. VII: 2, 6, 15, 17, tab. VIII: 6, tab. IX: 15) a pásikové uško, ktoré spája ústie s lomom, nikdy neprečnieva ústie. Takmer vo všetkých prípadoch sú šálky na hornej časti vydutia zdobené; výzdoba pozostáva zo zvislého ryhovania (tab. VII: 17), zo zväzkov zvislých a šikmých rýh (tab. VII: 2, 6, tab. VIII: 6), niekedy kombinovaných s plytkými jamkami (tab. VII: 15, tab. IX: 14). Zriedkavejšie bývajú šálky zdobené poloblúkovitými líniami rytými i zostavenými z vpichov, niekedy doplnenými krúžkami z vpichov (tab. VII: 20, tab. IX: 8), pričom lom je presekávaný krátkymi ryžkami (tab. VII: 20) alebo nad lomom je vodorovná ryha (tab. IX: 15). Ojedinele je horná časť vydutia

členená dvojicami vodorovných rýh s radom vpichov uprostred (tab. VII: 16).

Okrem spomenutého typu šálok, ktorý má absolútnu prevahu, vyskytla sa v mohyle 61 v Trenčianskych Tepliciach šálka s nízkym prehnutým hrdlom a zaobleným telom a v mohyle 174 v Mikušovciach šálka s prehnutým hrdlom a dvojkónickým telom so zaobleným lomom, ktorá je zdobená zvislým žliabkovaním (tab. VII: 14).

Šálky sú zhotovené z piesčitej, niekedy plavenej hlíny; obvykle sú tuhované. Na pohrebisku v Mikušovciach sa tuhovanie zistilo na všetkých šálkach; pokrývalo vnútorný i vonkajší povrch nádoby (mohyla 93, nádoba 3) alebo iba vnútro šálok, kým na povrchu sa zistili iba stopy tuhovania (mohyla 46, nádoba 7; mohyla 87, nádoba 2; mohyla 93, nádoba 3); iba zriedkavo bol tuhovaný iba vonkajší (mohyla 93, nádoba 16) alebo iba vnútorný povrch šálky (mohyla 174, nádoba 6). S uvedenou výnimkou boli všetky šálky znútra tuhované.

Na pohrebisku v Trenčianskych Tepliciach sa tuhovanie zistilo iba v jednom prípade (mohyla 54, nádoba 27) na vonkajšej strane šálky; ďalšie dve šálky z tej istej lokality boli sekundárne prepálené (mohyla 32, nádoba 3; mohyla 43, nádoba 3).

Šálky prvej skupiny predstavujú ďalší svojrázny typ keramickej náplne slovenskej vetvy lužickej kultúry. Svojou ostrou profiláciou nasledujú tvar mis (tab. IX: 15, 18), avšak v prípade tvarov s vyšším, vždy zdobeným horným kónusom majú bližšie k amforám, ktoré sme označili za špecifický slovenský tvar, t. j. k amforám s roztvoreným hrdlom a dvojkónickým stlačeným telom, zdobeným na hornej časti vydutia plytkými jamkami a zväzkami rýh (tab. VII: 20, tab. IX: 14). Analógie k tomuto typu šálok nachádzame v mohylách vo Veľkej Lehotě, kde sa vyskytla šálka s nízkou dutou nožkou,²⁷⁶ a v Turčianskej Belej, odkiaľ je známa antropomorfná šálka s nožkami.²⁷⁷ Nádobka z Turčianskej Belej je svojím antropomorfizmom i celkovou tektonikou veľmi podobná šálke z Lednice;²⁷⁸ v nálezoch z tejto lokality nachádzame i ďalšie analógie pre duté nožky našich šálok.²⁷⁹

S obdobnými tvarmi šálok sa stretávame i v náplni pilinskej kultúry, P. Patay v nich však hľadá vplyvy „sliezskej“ kultúry.²⁸⁰

Princíp ostrej profilácie umožňuje synchronizovať šálky z pohrebísk na strednom Považí so šálkami staršej fázy stredolužického stupňa na Morave a v Čechách;²⁸¹ výzdobou hornej časti vydutia však šálky z lužických mohýl na Slovensku získavajú výnimočné postavenie.

Nálezový profil k uvedenému typu šálok vytvára bronzový inventár mohýl 46, 93 a 174 v Mikušovciach, ako aj obsah bohatého hrobu z Novák, v ktorom sa analogický typ šálky vyskytol v sprievode dvoch ihlíc s guľovitou hlavnicou a zosilneným zdobeným krčkom a noža typu Baierdorf.²⁸²

Ojedinelá šálka s prehnutým hrdlom a zaobleným telom typologicky nadväzuje na predlohy v mohylovej kultúre;²⁸³ jej osihotenosť v našich nálezočoch však neznamena, že tento typ keramiky je pre lužickú kultúru na Slovensku netypický, pretože na iných pohrebiskách je omnoho početnejšie zastúpený.²⁸⁴

Šálka zdobená žliabkovaním patrí k mladším formám náplne lužickej kultúry; šálky tohto typu predstavujú jeden z charakteristických druhov mladolužickej žliabkovanej keramiky.²⁸⁵ Vzhľadom na sprievodné bronzové nálezy nemôžeme však tento exemplár datovať nižšie než na začiatok mladšej fázy stredolužického stupňa.

9. Iné tvary keramiky

Z mohyly 61 v Trenčianskych Tepliciach pochádza niekoľko čriepkov črpačky s vnútornou girlandovitou výzdobou. Nádoby tohto typu sú v slovenských nálezočoch charakteristické pre stupeň HA;²⁸⁶ pretože však v spomenutom prípade ide o črepy nájdené pri obvode kamenného prstenca mohyly, neprípisujeme tomuto nálezu závažnosť z hľadiska riešenej problematiky.

Zriedkavým typom keramiky v mohylách na strednom Považí sú kónické a polguľovité šálky z mohyly 54 v Trenčianskych Tepliciach; z chronologického hľadiska sú tieto tvary bezvýznamné.

Z mohyly 32 v Trenčianskych Tepliciach pochádza malá nádobka s baňatým telom, na vydutí ktorého je výčnelok, pravdepodobne pozostatok uška (tab. VIII: 12).

Z mohýl 46, 93, 173 a 174 v Mikušovciach a z mohýl 32, 33, 54 a 61 v Trenčianskych Tepliciach pochádzajú početné črepy malých nádobiek, zdobené jamkami a ryhovaním, ktoré sa nevymykajú z rámca uvedených typov amforiek a šálok, no pre fragmentárnosť ich nemožno priradiť k týmto typom keramiky.

Z á v e r y

Z rozboru keramiky a bronzovej industrie na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach vysvitá, že obsah mohýl je pomerne jednoliaty, a teda zachytáva určitú vývojovú fázu týchto pohrebísk. Na základe bronzovej industrie sme sa pokúsili začleniť tento horizont do rámca

vývoja popolnicových polí v strednej Európe a rozborom keramiky sme sledovali jeho postavenie v rámci lužickej kultúry.

Bronzový inventár datuje mohyly na uvedených pohrebiskách takmer jednoznačne do stupňa BD. Typickým reprezentantom tohto obdobia sú v opísaných nálezočoch predovšetkým ihlice s guľovitou alebo dvojkonickou hlavnicou a zosilneným krčkom, ktoré sa objavujú v oblasti popolnicových polí už v stupni BC a neprechádzajú do stupňa HA₁; koniec stupňa BD je hornou hranicou aj pre výskyt chráničov hrotov ihlíc. Z bronzovej industrie, datovanej v našom prípade do stupňa BD, avšak s možnosťou výskytu ešte v stupni HA₁, treba spomenúť dýku peschierskeho typu, spindlersfeldskú sponu, nožík s rovným ostrím, vyklenutým chrbtom a krátkou rukoväťou a ihlicu s bohato profilovanou hlavnicou.

Z hľadiska genézy, prípadne orientácie lužickej kultúry na Slovensku bronzová industria z mohýl nemôže byť obzvlášť užitočná; s výnimkou spindlersfeldskej spony, ktorú môžeme považovať za „severský“ prínos do náplne lužickej kultúry, väčšina bronzových predmetov predstavuje typický nálezový horizont stupňa BD, ktorý v tomto období zisťujeme v širšej oblasti popolnicových polí. Výhodou tohto civilizačného charakteru bronzovej industrie je nielen možnosť začlenenia slovenskej vetvy lužickej kultúry do rámca tejto kultúry vôbec, ale i možnosť synchronizácie slovenských nálezov s jednotlivými kultúrami popolnicových polí v strednej Európe i severnom Taliansku.

Obsah slovenskej vetvy lužickej kultúry plne odzrkadľuje vývoj v strednej Európe v búrlivom období, poznačenom ukončením vývoja mohylových kultúr strednej doby bronzovej a vznikom početných kultúr popolnicových polí. Vzťahy bronzovej industrie z mohýl, ktorá predstavuje industriu doteraz známeho najstaršieho stupňa lužickej kultúry na Slovensku, k bronzovému inventáru súčasných vývojových fáz kultúr popolnicových polí, sme načrtli už pri rozbere jednotlivých typov. Preto iba zhrnujeme, že bronzová industria spája horizont mohylového pochovávaní v lužickej kultúre na Slovensku so starolužickým stupňom a staršou fázou stredolužického stupňa na Morave a v Čechách (typ Hvozdnice-Záhoří a čiastočne Lháň-Mostkovice²⁸⁷) s predčakanským horizontom a čakanskou kultúrou²⁸⁸ na juhozápadnom Slovensku, s „ďalej žijúcou mohylovou kultúrou I“ v Zadunajske,²⁸⁹ s mladšou fázou pilinskej kultúry,²⁹⁰ s mohylovo-velatickým horizontom²⁹¹ a staršou fázou velatickej kultúry²⁹² na južnej Morave, s typom

Modřany-Lažany²⁹³ a čiastočne Třebíz-Velvary²⁹⁴ v stredných Čechách, s typom Drhovice-Vrhavč²⁹⁵ a čiastočne Svářeč-Kostelec²⁹⁶ v južných a západných Čechách, so stupňom Riegsee juhobavorských popolnicových polí,²⁹⁷ s I. stupňom severotirolských popolnicových polí²⁹⁸ a s peschierskym horizontom v severnom Taliansku.²⁹⁹

Keramická náplň mohýl na strednom Považí v podstate zodpovedá tomuto zatriedeniu v pomere k lužickej kultúre na Morave, v Čechách i na priľahlých územiach Poľska (v Malopoľsku a Sliezsku), ak, pravda, prijmeme bez výhrad datovanie nálezov z niektorých lokalít, najmä na Morave. Pokiaľ ide o celkový charakter keramickej náplne, obsah mohýl na strednom Považí i väčšiny uvedených hrobov pod mohylami a plochých hrobov je typický pre staršiu fázu stredolužického stupňa, ako ju na základe rozboru keramiky z pohrebiska v Pouchove vyčlenil V. V o k o l e k.³⁰⁰ Pritom treba zdôrazniť úzky vzťah slovenskej vetvy lužickej kultúry v tomto období k súčasným nálezom na severnej Morave; iba niekoľko keramických foriem — amfory a šálky — môžeme označiť za špecifický tvar lužickej kultúry na Slovensku, pričom ďalšie tvary — dvojkónické nádoby s výčnelkami na vydutí, veľké amfory a ostro profilované misy — môžeme považovať za charakteristické pre slovenské nálezy z hľadiska ich častého výskytu. Keďže bronzová industria potvrdzuje toto zaradenie našich nálezov,³⁰¹ zdalo by sa datovanie do staršej fázy stredolužického stupňa jednoznačným. Problémy sa však vynárajú v spojitosti s možnosťou synchronizácie keramickeho obsahu našich mohýl s náplňou starolužického stupňa na Morave, pričom bronzová industria i túto synchronizáciu umožňuje. Táto možnosť nie je náhodná, ale týka sa — okrem špecifických slovenských tvarov — všetkých základných typov našej keramiky: dvojkónických nádob, bezuchých amfor, hrncov, mís, amforiek a šálok. Naskytujú sa tri možnosti riešenia tohto problému:

1. Na Slovensku je zastúpený starolužický stupeň.

2. Niektoré lokality stredolužického stupňa na Morave sú zaradené do starolužického stupňa.

3. Keramika uvedených typov je priebežná v starolužickom stupni i staršej fáze stredolužického stupňa.

Prvú z uvedených možností musíme z hľadiska doterajších názorov na habitus lužickej kultúry vylúčiť. V obsahu spomenutej kultúry na Slovensku chýbajú tvary, ktoré sa pokladajú za typické pre starolužický stupeň — nízke bezuché amfory, amfory s plastickou páskou na vydutí, terriny,

amfory zdobené prsovitými vypuklinami, misy s nôžkou, vyššie krčiazky — hladké i zdobené prsovitými vypuklinami. V nedostatku týchto tvarov mohli by sme vidieť odlišnosť podmienok vzniku lužickej kultúry na Slovensku v dôsledku rozdielného predchádzajúceho vývoja v strednej dobe bronzovej, tomu však do istej miery protirečí úzka spojitost slovenských nálezov s oblasťou lužickej kultúry na Morave i doterajší nedostatok spojovacích článkov medzi lužickou a pilinskou kultúrou na jednej strane a medzi lužickou a karpatskou mohylovou kultúrou³⁰² na druhej strane. K rozriešeniu tohto problému zaiste podstatnou mierou prispieje, ako sme už spomenuli, vyriešenie otázky pôvodu špecifických slovenských tvarov v náplni najstaršieho stupňa lužickej kultúry na Slovensku; nateraz niet však dostatočných dôkazov o plynulom nadviazaní týchto tvarov na predchádzajúci vývoj v Karpatskej kotline.

Ďalšie dve možnosti riešenia problému úzko súvisia a vyplývajú z nedostatočného spracovania náplne starolužického stupňa. Riešiť tieto problémy za súčasného stavu publikovania materiálov tohto stupňa, ako aj stavu rozpracovania problematiky mohylovej kultúry na Morave, nie je možné. Okrem toho pred zhodnotením nálezov z kľúčových lokalít, akými sú pohrebisko a sídlisko na Hradisku pri Kroměříži a pohrebisko v Moravičanoch, by bolo zaiste predčasné robiť uzávery na základe minimálneho množstva overených nálezových celkov. Domnievame sa však, že možno vysloviť určité hypotézy zo zorného uhla slovenských nálezov i na základe tohto torzovitého materiálu.

Ak vylúčime z rámca starolužického stupňa na Morave typy keramiky známe zo stredolužického stupňa, t. j. jeho staršej fázy, v inventári starolužického stupňa nájdeme nízke bezuché amfory s valcovitým alebo slabo zúženým hrdlom a dvojkónickým telom so zaobleným lomom,³⁰³ často s výčnelkami na najväčšom vydutí,³⁰⁴ ďalej terriny s plastickou lištou alebo jamkovanou páskou približne v dvoch tretinách výšky,³⁰⁵ amfory s plastickou páskou na vydutí,³⁰⁶ amfory zdobené prsovitými vypuklinami medzi ktorými sú umiestené zvislé ryhy, plastické rebierka a drobné jamky,³⁰⁷ amfory s nôžkou a plastickými výčnelkami pod rozhraním hrdla a tela,³⁰⁸ vysoké krčiazky zdobené ornamentom z prsovitých vypuklín, hladkými vypuklinami i pupčekmi,³⁰⁹ hladké nezdobené vyššie krčiazky³¹⁰ i ostro profilované misy rôznych veľkostí s nôžkou.³¹¹ Pri takto vyčlenenej náplni starolužického stupňa na Morave sa veľmi výrazne prejaví vzťah všetkých uvedených typov keramiky k stredodunaj-

skej mohylovej kultúre; genézu jednotlivých keramických foriem z mohylovej kultúry dostatočne zdôvodnili viacerí bádatelia,³¹² a preto nepovažujeme za potrebné zaoberať sa ňou na tomto mieste.

Za povšimnutie však stojí skutočnosť, že — podľa dostupných prameňov — tvary keramiky, bezprostredne nadväzujúce na mohylové predlohy, do náplne staršej fázy stredolúžického stupňa neprechádzajú (amfory s plastickou páskou na vydutí, terriny, amfory s nôžkou, vysoké krčiazky, misky s nôžkou), prípadne ich tu nachádzame v pozmenenej, oproti tvarom predchádzajúceho stupňa vyvinutejšej forme (bezuché amfory, amfory). Starolúžickým stupňom sa v podstate končí i výskyt viacerých výzdobných prvkov, charakteristických pre keramiky mohylovej kultúry (plastické rebierka, hrotité i podlhovasté vodorovne umiestené výčnelky na podhrdlí alebo najväčšom vydutí bezuchých amfor, amfor a krčiazkov). Treba podotknúť, že toto rozčlenenie starolúžického stupňa nie je násilné, pretože spomenuté „mohylové“ tvary sa so základnými typmi keramiky staršej fázy stredolúžického stupňa spájajú veľmi zriedka. Napríklad tvar keramiky lužickej kultúry — dvojkónické nádoby — iba zriedkavo nájdeme v celkoch spoločne s keramikou, ktorá priamo nadväzuje na predlohy mohylovej kultúry;³¹³ v týchto celkoch sú dvojkónické nádoby obvykle nahradené terrinami s lištou alebo jamkovanou páskou.³¹⁴ To isté platí o bezuchých amforách s kónickým hrdlom, zastúpených v starolúžických celkoch nižšími tvarmi s valcovitým hrdlom a často s výčnelkami na vydutí, ako aj o ďalších typoch keramiky. Preto vyčlenenie tvarov, ktoré sa neviažu s „mohylovou“ keramikou, do staršej fázy stredolúžického stupňa, ako ho uskutočnil V. Vokolek pre východočeské pohrebiská, je plne opodstatnené a podľa nášho názoru aktuálne i pre lužickú kultúru na Morave. Z týchto dôvodov by sa nemal spájať starolúžický a stredolúžický stupeň v jeden celok³¹⁵ a lokality, na ktorých sa nevyskytla keramika nadväzujúca bezprostredne na mohylové tvary, t. j. lokality s analógiami nálezov z uvedených mohýl lužickej kultúry na Slovensku, by mali byť zaradené do staršej fázy stredolúžického, a nie do starolúžického stupňa. Súdiac podľa publikovaných nálezov, do staršej fázy stredolúžického stupňa patria lokality Dolní Sukolom,³¹⁶ Švábenice,³¹⁷ Věrovany,³¹⁸ Záhlínice,³¹⁹ Zlobice,³²⁰ Želechovice,³²¹ ako aj niektoré nálezy z Hradiska pri Kroměříži.³²²

Náplň staršej fázy stredolúžického stupňa z toho zorného uhla predstavuje oproti predchádzajúcemu

stupňu už vyzretú, sformovanú kultúru. V keramickej náplni je mohylové dedičstvo pretvorené do nových foriem a lužická kultúra nadobúda svoj vlastný habitus; všetky základné tvary keramiky môžeme sledovať vo vývoji v priebehu ďalších vývojových fáz. V bronzovom inventári lužickej kultúry sa až v tomto období stretávame — popri bronzovej industrii bežnej v tomto časovom horizonte v oblasti popolnicových polí — s typmi okrás charakteristických pre lužickú kultúru, t. j. so spindlersfeldskými sponami a ihlicami s bohato profilovanou hlavicou.³²³ Oproti predchádzajúcemu stupňu vyjadruje staršia fáza stredolúžického stupňa i početnosťou lokalít mocenské vzopätie, ktoré sa čoskoro prejavuje expanziou.³²⁴

Z hľadiska uvedených skutočností a porovnaním vývoja lužickej kultúry s vývojom kultúr popolnicových polí mladšej doby bronzovej dochádzame k názoru, že starolúžický stupeň predstavuje pomerne krátko trvajúci horizont pred vznikom vlastnej lužickej kultúry, ako ju poznáme v podobe staršej fázy stredolúžického stupňa.^{324a} Tento horizont zodpovedá situácii v oblasti popolnicových polí, kde koncom stupňa BC môžeme sledovať na území mohylových kultúr vznik zmiešaných horizontov, charakterizovaných v stredných Čechách typom Modřany-Lažany, v južných a západných Čechách typom Drhovice-Vrhavěč, na južnej Morave mohylovo-velatickým horizontom a na juhozápadnom Slovensku predčakanským horizontom, pričom môžeme toto obdobie synchronizovať s počiatkom peschierskeho horizontu v severnom Taliansku.³²⁵ Z týchto zmiešaných horizontov sa v priebehu stupňa BD vynárajú už sformované kultúry mladšej doby bronzovej: v stredných Čechách najstaršia fáza knovízskej kultúry typu Třebíz-Velvary, v južných a západných Čechách najstaršia fáza milavečskej kultúry typu Svářeč-Kostelec, na južnej Morave a vo východoalpskej oblasti najstaršia fáza velaticko-baiersdorfskej kultúry, na juhozápadnom Slovensku čakanská kultúra, stupeň Riegsee v južnom Bavorsku a I. stupeň severotirolských popolnicových polí, pričom tento komplex kultúr možno synchronizovať s prevažnou časťou peschierskeho horizontu v severnom Taliansku; v oblasti lužickej kultúry tomuto kultúrnemu horizontu zodpovedá staršia fáza stredolúžického stupňa v Čechách, na Morave i na Slovensku.

Overiť si priebeh formovania lužickej kultúry na strednom Poodří, žiaľ, nemožno, lebo väčšina materiálu starolúžického stupňa nepochádza z celkov; torzovitost' hornosliezského materiálu nemohla odstrániť ani fundovaná štúdia M. G e d l a.³²⁶

O niečo zreteľnejšie sa začína črtáť situácia v tomto období v Malopolsku, kde sa staršie nálezy v posledných rokoch obohatili nálezmi z Nowej Huty-Pleszowa.³²⁷ Nálezy z malopolských lokalít sa stotožňujú s nálezmi starolužického a staršej fázy stredolužického stupňa na Morave natoľko, že musíme predpokladať podobné podmienky vzniku lužickej kultúry na tomto území.³²⁸ Aj napriek doposiaľ pomerne nízkemu počtu overených celkov sa tu črtá možnosť vyčlenenia staršej fázy stredolužického stupňa, ktorý predstavuje pohrebisko v Iwanowiciach³²⁹ a časť nálezov zo Zofipola,³³⁰ oproti starolužickému stupňu.³³¹

Overiť si vznik lužickej kultúry v sídliskovom materiáli z hľadiska nášho názoru za dnešného stavu bádania nemožno. Publikácia dôležitého výskumu V. Spurného na Hradisku pri Kroměříži zaiste objasní mnoho problémov, spätých so zaradením vrstiev B a C. Podľa predbežných správ autora však usudzujeme, že už vrstva B na Hradisku by mohla byť označená ako mohylovo-lužická, t. j. zodpovedajúca starolužickému stupňu. Svedčia o tom nálezy keramiky a ihlica s vretenovitou hlavícou.³³² Na možnosť posunutia datovania tejto vrstvy poukázal už J. Říhovský pri hodnotení nálezov z Tetčic.³³³ Aj J. Kvíčala uviedol ako analógie amfory starolužického stupňa z Těšetíc amfory z vrstvy B na Hradisku.³³⁴ Veľmi dôležitá je i skutočnosť, že vo vrstve B ani jedna amfora nemala ušká umiestené pod rozhraním hrdla a tela,³³⁵ čo je pre amfory mohylovej kultúry typické. Amfory z vrstvy B umožňujú podľa nášho názoru synchronizáciu so starolužickým stupňom a sčasti aj s blučinským sídliskom.³³⁶ Keramika z vrstvy C nebola doposiaľ súbornejšie publikovaná. Pri rozbere amfor sme poukázali na zhodný tvar amforovitej nádoby z tejto vrstvy s amforami z mohýl na strednom Považí, t. j. s amforami staršej fázy stredolužického stupňa. O dlhej životnosti tohto tvaru svedčí výskyt analogickej nádoby v hrobe 13 v Mostkoviciach so šálkou, zdobenou žliabkovaním.³³⁷ Ako sme už spomenuli, niektoré tvary keramiky z pohrebiska pri Hradisku, ktoré je podľa V. Spurného pendantom k vrstve C, sú značne vyvinuté.³³⁸ V. Spurný napokon sám naznačil možnosť pretrvávania pohrebiska do stredolužického stupňa.³³⁹ Týmto nechceme tvrdiť, že vrstva C na Hradisku by mala zodpovedať staršej fáze stredolužického stupňa, musíme však predbežne počítať s jej pretrváváním až do spomenutého obdobia.

Riešenie nadhodených problémov je úlohou budúceho bádania a viaže sa na vypracovanie náplne

starolužického stupňa, bez ktorého nemožno so všetkou dôslednosťou zodpovedať otázku komponentov podieľajúcich sa na vzniku lužickej kultúry. V budúcnosti pravdepodobne bude možné vyčleniť na severnej Morave skupinu mohylovej kultúry, ktorá obsiahne väčšinu keramických typov, doposiaľ zaradovaných do náplne starolužického stupňa — ak neberieme do úvahy uvedené lokality, reprezentujúce podľa našej mienky staršiu fázu stredolužického stupňa. Túto možnosť naznačil J. Nekvasil pri zhodnotení závažného hrobu mohylovej kultúry na lužickom pohrebisku v Moravičanoch, keď uviedol, že na severnej Morave sa črtá zvláštna skupina mohylovej kultúry so vzťahom k lužickej kultúre;³⁴⁰ tú istú skutočnosť konštatoval i V. Hrubý pre svoju oderskú skupinu mohylovej kultúry.³⁴¹ Podobný vývoj môžeme predpokladať na základe niektorých nálezov i pre Malopolsko,³⁴² aj keď na tomto území dôkazy o osídlení mohylovým ľudom sú doposiaľ sporadické.³⁴³

Vráťme sa však k otázke existencie mohýl v lužickej kultúre na Slovensku. Po ich začlenení do rámca vývoja popolnicových polí zistíme, že tak ako u bronzovej industrie, i v tomto prípade ide o dobový znak, nadväzujúci v jednotlivých kultúrach popolnicových polí na dedičstvo po mohylovej kultúre. So stavbou mohýl sa v stupni BD stretávame v lužickom kultúrnom okruhu v Sasku,³⁴⁴ Poľsku,³⁴⁵ Čechách,³⁴⁶ na Morave³⁴⁷ i na Slovensku. Honosnými mohylami sa vyznačuje čakanská kultúra,³⁴⁸ ale i staršia fáza velatickej kultúry.³⁴⁹ Mohyly sú príznačné pre milavečskú kultúru³⁵⁰ i pre stupeň Riegsee v južnom Bavorsku.³⁵¹ Za tohto stavu by mohlo byť osožné iba štatistické spracovanie mohýl v celej tejto oblasti, na základe ktorého by sa snáď prejavili odlišnosti v budovaní mohýl u jednotlivých kultúr popolnicových polí.

Na záver zhodnotenia lužických mohýl z pohrebísk na strednom Považí môžeme zhrnúť, že tieto mohyly predstavujú svojou bronzovou industriou i pohrebným rítom typický horizont stupňa BD popolnicových polí, pričom svojou keramikou a niekoľkými typmi bronzovej industrie reprezentujú staršiu fázu stredolužického stupňa, ako ju poznáme predovšetkým z Moravy a Čiech. Podľa nášho názoru teda spomenuté lužické mohyly reprezentujú najstarší stupeň lužickej kultúry (odhliadnuc od dvoch mohýl, u ktorých je pravdepodobne nímadsie datovanie), oproti ktorému sa predchádzajúce obdobie — starolužický stupeň — javí ako obdobie formovania sa lužickej kultúry — mohylovo-lužický horizont.³⁵²

Poznámky

- ¹ Zpráva č. 198/40 v archíve AÚ SAV.
- ² Pohrebisko v polohe Nivky objavil spolupracovník AÚ SAV Ernest Poliak.
- ³ Štiepanú industriu z pohrebiska určil J. Bárt; za láskavú ochotu mu ďakujem.
- ⁴ Mádl J., *Zaludnenie stredného Považia v dobách kultúry lužicko-sliezskej*, SMS XIV, 1936, 228.
- ⁵ Čaplovič P., *Lužické žiarové pohrebisko na Hradách v Dolnom Kubíne*, SIA VII-2, 1959, 301–316.
- ⁶ Budinský-Krička V., *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 78, 79, tab. XXIII, XXIV: 6–9 (ďalej iba Slovenské dejiny).
- ⁷ Porubský J., *Lužické popolnicové pole v Partizánskom*, SIA VI-1, 1958, 82–98.
- ⁸ Rakovszky F., *A nyitrai megaliták ásatásainak eredménye*, AÉ VIII, 1888, 327–330; AÉ IX, 1889, 388–390.
- ⁹ Balaša G., *Žiarové pohrebisko zo staršej doby železnej pri Zvolene*, AR VII, 1958, 750 n.
- ¹⁰ V rokoch 1960–1961 preskúmalo Považské múzeum v Žiline v spolupráci s AÚ SAV časť pohrebiska v Kotešovej. Podľa oznámenia A. Petrovského-Šichmana a G. Povalu, za ktoré im ďakujem, zo 119 hrobov päť malo kamenné kruhové obloženie a dva obklopoval kamenný prstenec.
- ¹¹ Roku 1951 uskutočnil AÚ SAV (P. Čaplovič) na pohrebisku v Sklabinskom Podzámkú záchranný výskum, počas ktorého sa odkrylo 14 hrobov; tri hroby mali prstencovité kamenné obloženie; nález. zpráva č. 2974/57 AÚ SAV. Za umožnenie použitia materiálu vyslovujem P. Čaplovičovi svoju vďaku.
- ¹² Holuby J. L., *Zpráva o „Hradiskách“, prehistorické veliteľské osady pri Zemanskom Podhradí v Trenčiansku*, SMSS III, 1898, 151; Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 130 (ďalej iba Slovensko).
- ¹³ Majláth B., *Nyitrai urnatemető*, AÉ X, 1890, 237–240; ten istý, *Urnový cintorín v Chalmovej*, Nás kraj z 1. VIII. 1927.
- ¹⁴ Majláth B., *A líptő-andrásfalvi bronzkori temető*, AK VIII (új folyam VI), 1871, 123–129.
- ¹⁵ Kubinyi M., *Az árva-váraljai urna-temetőről*, AÉ XVIII, 1898, 404–407.
- ¹⁶ Eisner J., *Slovensko*, 130.
- ¹⁷ Majláth B., *Liptómezei őstelepek*, AK IX (új folyam VII), 1873, 54–57.
- ¹⁸ Kubinyi M., *Felső-kubinyi urnatemető*, AÉ II, 1882, 274–285; ten istý, *Das Urnenfeld von Felső-Kubinyi*, MAGW XIII, 1883, 67–70; MAGW XIV, 1884, 195–199.
- ¹⁹ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 79.
- ²⁰ Tamže.
- ²¹ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, 328; AÉ IX, 1889, 385–388.
- ²² Pracovník Považského múzea a galérie v Žiline, G. Povala, zistil v katastri obce Pucov v polohách Vrštek a Pod hájom asi 70 mohylových násypov. Na základe nálezov z dvoch mohýl predpokladá, že tento rozsiahly mohylník patrí ľudu s lužickou kultúrou. Podľa osobného oznámenia, za ktoré G. Povalovi ďakujem.
- ²³ V katastri obce Trubín zistil K. Andel niekoľko mohylových násypov. Kultúrna príslušnosť mohýl je problematická; podľa V. Budinského-Kričku mohyly môžu byť aj lužické; Budinský-Krička V., *Nález hrobu z obdobia popelnicových polí v Moštenici (okr. Banská Bystrica)*, ČMSS XL, 1949, 57, pozn. 5.
- ²⁴ Budinský-Krička V., *Niekoľko príspevkov k súpisu pamiatok z doby bronzovej zo stredného a horného Pohronia*, ČMSS XL, 1949, 3–10.
- ²⁵ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, mapa VII; Říhorský J., *Problém expanse lidu s lužickou kulturou do středního Podunají*, AR X, 1958, 208, obr. 99.
- ²⁶ Rakovszky F., AÉ IX, 1889, 388.
- ²⁷ Majláth B., AÉ X, 1890, 237.
- ²⁸ Majláth B., AK VIII (új folyam VI), 1870, 124.
- ²⁹ Mohyla 9. Nepublikovaný materiál z výskumu KNM v Bojniciach v spolupráci s AÚ SAV roku 1958.
- ³⁰ Kubinyi M., MAGW XIV, 1884, 197.
- ³¹ Mohyly 18, 20, 21: Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, 302, 307, obr. 3: 1.
- ³² Kubinyi M., MAGW XIV, 1884, 197.
- ³³ Kubinyi M., AÉ XVIII, 1898, 405.
- ³⁴ Mohyla 19: Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, 307, 312.
- ³⁵ Majláth B., AK VIII (új folyam VI), 1870, 124.
- ³⁶ Kubinyi M., AÉ XVIII, 1898, 405.
- ³⁷ Neudeck J., *Germanische Befestigungen des oberen Waagthaales in Ungarn*, MAGW IX, 1880, 56.
- ³⁸ Kubinyi M., MAGW XIII, 1883, 70; MAGW XIV, 1884, obr. 66.
- ³⁹ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 79.
- ⁴⁰ Majláth B., AK VIII (új folyam VI), 1870, 124.
- ⁴¹ Kubinyi M., AÉ XVIII, 1898, 406.
- ⁴² Mohyla 10, pozri pozn. 11.
- ⁴³ Neudeck J., MAGW IX, 1880, 55.
- ⁴⁴ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, 328.
- ⁴⁵ Kubinyi M., MAGW XIV, 1884, 169.
- ⁴⁶ Majláth B., AK VIII (új folyam VI), 1870, 125.
- ⁴⁷ Mohyla 2 z výskumu roku 1958; pozri pozn. 29.
- ⁴⁸ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, 328.
- ⁴⁹ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 79.
- ⁵⁰ Mohyla 2 z výskumu roku 1958; pozri pozn. 29.
- ⁵¹ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, 328, obr. 6.
- ⁵² Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, 302, 307, obr. 4: 4 (mohyla 18 a 19).
- ⁵³ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, obr. na str. 329 (č. 6).
- ⁵⁴ Mohyly 2 a 3 z výskumu roku 1958; pozri pozn. 29.
- ⁵⁵ Mohyly 10 a 11 z výskumu roku 1951; pozri pozn. 11.
- ⁵⁶ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 79.
- ⁵⁷ Mohyly 2, 3, 8, 9 z výskumu roku 1958; pozri pozn. 29.
- ⁵⁸ Mohyla 20: Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, 302.
- ⁵⁹ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 79.
- ⁶⁰ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, 328.
- ⁶¹ Eisner J., *Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1935*, SMSS XXX, 1936, 70.
- ⁶² Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, 328; AÉ IX, 1889, 390.
- ⁶³ Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, 312.
- ⁶⁴ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 78.
- ⁶⁵ Hrob 6; pozri pozn. 11.
- ⁶⁶ Vyšný Kubín: Kubinyi M., MAGW XIII, 1883, 70.
- ⁶⁷ Uhorská Ves: Neudeck J., MAGW IX, 1880, 56.
- ⁶⁸ Rakovszky F., AÉ IX, 1889, 388, 390.
- ⁶⁹ Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, obr. 6: 1, 5.
- ⁷⁰ Majláth B., AÉ X, 1890, 238, 239. Vo Vlasti-

vednom múzeu v Bojniciach je z pohrebiska v Chalmovej uložená ihlica s guľovitou hlavícou a zosilneným krčkom, ktorý zdobia špirálovité ryhy ukončené cikcakovitou líniou; dĺžka 33 cm.

⁷⁰ Majláth B., AK VIII (új folyam VI), 1870, obr. na strane 129 (čís. 4).

⁷¹ Rakovszky F., AÉ VIII, 1888, obr. na strane 329 (čís. 4 a 5).

⁷² Rakovszky F., AÉ IX, 1889, obr. II: 2.

⁷³ Napr. Ovčiarso: Hutyrová Ľ., *Poklad ihlic z Ovčiarso*, Vlastivedný sborník Považia V, 1962, 133–136. Vieska: Eisner J., *Slovensko*, 80, 81.

⁷⁴ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 84.

⁷⁵ Kolník T. – Paulík J., *Záchranný výskum na neolitickom sídlisku v Borovciach pri Piešťanoch*, SIA V-2, 1957, obr. 14: 13; Paulík J., *K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej kotline*, SIA XI-2, 1963, 292, 307.

⁷⁶ Paulík J., SIA XI-2, 1963, obr. 34: 1.

⁷⁷ Hillebrand J., *A zagypapáljalvai bronzkori urna-temető*, AÉ XL, 1923–1926, obr. 24; Patay P., *Előzetes jelentés a nagybátányi temető ásatásának eredményeiről*, AÉ 81, 1954, obr. 11: 7, 8.

⁷⁸ Kőszegi F., *Beiträge zur Geschichte der ungarischen Urnenfelderzeit (HA–B)*, AAH XII, 1960, 178. Nález z Csabrendeku publikoval K. Darnay: *Sümegek és vidékének őskora*, AK XXII, 1899, tab. XIII: 9, 11–15, 21. Podľa J. Paulika patria nálezy z tejto lokality k náplni čakanskej kultúry: Paulík J., SIA XI-2, 1963, 307.

⁷⁹ Čeložnice: Hrubý V., *Průzkum mohyl středodunajské kultury u Čeložnic*, ČMM XXXIV, 1949, obr. 14. Houšťka a ďalšie lokality v Čechách: Böhm J., *Základy hallstattské periody v Čechách*, Praha 1937, 38, obr. 14: 1, 2 (ďalej iba *Základy*).

⁸⁰ Blučina: Říhovský J., *Počátky veltické kultury na Moravě*, SIA IX, 1961, obr. 4: 16, obr. 9: 2, obr. 13: 5. Bošovice: tamže, obr. 1: 1. Vo svojej novej práci použil J. Říhovský namiesto pôvodného označenia „zmiešaný kultúrny horizont predchádzajúci vlastnej mohylovej kultúre“ (ktorý uviedol v citovanej práci) termín „mohylovo-veltické horizont“: Říhovský J., *K poznání starší fáze kultury středodunajských popelnicových poli – veltické kultury*, Sborník ČSSA 3, Brno 1963, 66–68.

⁸¹ Böhm J., *Základy*, 100, obr. 42.

⁸² Kučera J., *Hromadný nález bronzů v Drslavicích u Uh. Brodu*, Pravěk 1904, tab. V: 1–4, 9.

⁸³ Říhovský J., Sborník ČSSA 3, Brno 1963, 85; k tomu porovnaj: Podborský V., *Bemerkungen zur Problematik der mährischen Hallstattzeit – I*, Sborník prací E 5, 1960, Brno 1960, 48.

⁸⁴ Gottwald A., *Pohřebiště u Čelechovic na Prostějovsku*, ČVSMO XXXIX, 1927, obr. 1: 2.

⁸⁵ Kostrzewski J., *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, 92.

⁸⁶ Müller-Karpe H., *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderkultur nördlich und südlich der Alpen*, Berlin 1959, 144, 149.

⁸⁷ Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 104.

⁸⁸ Eisner J., *Slovensko*, 80, 81.

⁸⁹ Dolný Kubín, mohyla 19: Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, obr. 6: 4.

⁹⁰ Rakovszky F., AÉ IX, 1889, 386, 388, obr. I: 9.

⁹¹ Filip J., *Pravěk Československo*, Praha 1948, 212.

⁹² Filip J., *Lužická kultura v Čechách a na Moravě*, část I, zvláštní otisk z PA XXXXI, 1936–1938.

⁹³ Filip J., *Lužická kultura*, 32.

⁹⁴ Coblenz W., *Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens*, Dresden 1952, 89, 90 (ďalej iba *Grabfunde*).

⁹⁵ Čeložnice: Hrubý V., ČMM XXXIV, 1949, obr. 15. Smolenice: Hampel J., *A bronzkor emlékei Magyarhonyban III*, Budapest 1896, tab. CCXLIII: 11–15.

⁹⁶ Čaka: Točík A. – Paulík J., *Výskum mohýly v Čake v rokoch 1950–1951*, SIA VIII-1, 1960, obr. 8: 7, 12, 16.

⁹⁷ Pustý hrad: Balaša G., *Nález bronzového pokladu na Pustom hrade vo Zvolene*, ČMSS XXXVI–XXXVII, 1946, obr. 2: 4, 5. Nagybatony: Patay P., AÉ 81, 1954, obr. 12: 9.

⁹⁸ Kučera J., *Pravěk* 1904, tab. X: 11.

⁹⁹ Mostkovice, hrob 28: Červinka I. L., *Archaeologický výskum na Prostějovsku*, Věstník musejní a průmyslové jednoty v Prostějově za rok 1899, 47, tab. VI: 24. Trnová, hrob z r. 1938: Vokolek V., *Lužické pohřebiště v Trnové u Pardubic*, AR XVI, 1964, obr. 7: 10, 12.

¹⁰⁰ Sprockhoff E., *Die Spindlersfelder Fibel*, Marburger Studien 1938, 205–233, tab. 82–100.

¹⁰¹ Paulík J., SIA XI-2, 1963, 312, 313.

¹⁰² Tamže, 312.

¹⁰³ Hpl. A nemzeti múzeum régiségtár gyarapodása, AÉ XXII, 1902, obr. na str. 422 (čís. 1).

¹⁰⁴ Willvonseder K., *Spona typu spindlersfeldského z Lubiny*, SMSS XXXIV–XXXV, 1940–41, 132–137, obr. 1–2.

¹⁰⁵ Budinský-Krička V., *Ziarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej v Dvorníkoch, okres Košice*, SZ AUSA V 11, 1963, obr. 4: 1.

¹⁰⁶ Sprockhoff E., *Marburger Studien*, 1938, 208, 211; Willvonseder K., SMSS XXXIV–XXXV, 1940–41, 135.

¹⁰⁷ Paulík J., SIA XI-2, 1963, 312, obr. 22: a.

¹⁰⁸ Vieska: Eisner J., *Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi roku 1934*, SMSS XXIX, 1935, 70. Veľká Maňa: Paulík J., SIA XI-2, 1963, 312, 313, obr. 31: B 1.

¹⁰⁹ Říhovský J., *Dvojdílná bronzová spona z Bohdalic u Vyškova*, AR IX, 1957, 60, obr. 34.

¹¹⁰ Sprockhoff E., *Marburger Studien* 1938, 208, 210, 212.

¹¹¹ Filip J., *Lužická kultura*, 30, obr. 17: 1.

¹¹² Kučera J., *Pravěk* 1904, tab. V: 10.

¹¹³ Sprockhoff E., *Marburger Studien* 1938, 206.

¹¹⁴ Gottwald A., *Nálezy od Hrubčic*, ČVSMO XXII, 1905, tab. II: 13.

¹¹⁵ Říhovský J., SIA IX, 1–2, 1961, obr. 6: 2.

¹¹⁶ Szydłowska E., *Diademy i zawieszki skroniowe grupy górnośląsko-malopolskiej kultury lużyckiej*, Archeologia Polski VIII-1, 1963, 46 n., obr. 3: c.

¹¹⁷ Tamže, 62, 63.

¹¹⁸ Červinka I. L., *Věstník Prostějov* 1899, 56, tab. VI: 3, 36.

¹¹⁹ Rakovszky F., AÉ IX, 1889, 388, obr. na strane 387 (č. 10 a 11).

¹²⁰ Majláth B., AÉ X, 1890, 238.

¹²¹ Rakovszky F., AÉ IX, 1889, 388, obr. I: 15.

¹²² Tamže, 389, obr. II: 23.

¹²³ Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, obr. 6: 3.

¹²⁴ Rakovszky F., AÉ IX, 1889, 389, obr. II: 24.

¹²⁵ V mohyle 18 v Dolnom Kubíne sa špirálovite stočený prsteň vyskytol spolu so zdobenou ihlicou s dvojkónickou

hlavicou a zosilneným krčkom: Čaplovič P., SIA VII-2, 1959, obr. 6: 1.

¹²⁶ Riegsee: Müller-Karpe H., *Beiträge*, 144, tab. 181: A4; Schmidmühlen: tamže, 147, tab. 152: B8.

¹²⁷ Točík A. — Paulík J., SIA VIII-1, 1960, obr. 19.

¹²⁸ Filip J., *Lužická kultura*, obr. 10: 12.

¹²⁹ Hralová J., *Das Lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, *Fontes Arch. Prag.* 5, Pragae 1962, 58, tab. XXXIV: 10, 13, 14.

¹³⁰ Mádl J., *Archaeologické nálezy v okolí Trenčianských Teplíc*, OP V, 1926, 71.

¹³¹ Peroni R., *Zur Gruppierung mitteleuropäischer Griffzungendolche der späten Bronzezeit*, *Badische Fundberichte* 20, 1956, 69—92.

¹³² Tamže, 74, 75.

¹³³ Rakovszky F., *AÉ IX*, 1889, 390, obr. II: 25.

¹³⁴ Budaváry V., *Vykopávky v Krásnej Vsi*, *Nový svet* z 12. XII. 1936.

¹³⁵ Nepublikovaný materiál zo zberu na pohrebisku: zpráva č. 597/48 v AÚ SAV.

¹³⁶ Paulík J., SIA XI-2, 1963, 309, 310.

¹³⁷ Peroni R., *Badische Fundberichte* 20, 1956, 72, 86.

¹³⁸ Budaváry V., *Novšie praveké pamiatky z Liborče*, *ČMSS XXI*, 1929, 85, obr. 3: 13.

¹³⁹ Kubinyi M., *AÉ XVIII*, 1898, obr. na strane 406 (č. 1).

¹⁴⁰ Paulík J., SIA XI-2, 1963, 310, obr. 44: 4.

¹⁴¹ Eisner J., *Slovensko*, obr. 7: 5.

¹⁴² Tamže, 78.

¹⁴³ Tamže, obr. 7: 6.

¹⁴⁴ Peroni R., *Badische Fundberichte* 20, 1956, 73, 74, tab. I: 1.

¹⁴⁵ Chleborád M., *PA XXXXI*, 1936—38, obr. 13: 6.

¹⁴⁶ Kučera J., *Pravěk* 1904, tab. I: 5.

¹⁴⁷ Dohnal V., *Žárový hrob z konce doby bronzové u Hodonína*, *Pravěk východní Moravy II*, Brno 1961, obr. 3: 1.

¹⁴⁸ Tamže, obr. 3: 5.

¹⁴⁹ Tamže, 59, pozn. 22.

¹⁵⁰ Trňáčková Z., *Lužické žárové hroby ze Švábenic na Moravě*, *AR IX*, 1957, 610, 611, obr. 242: 3.

¹⁵¹ Majláth B., *AÉ X*, 1890, 239.

¹⁵² Budaváry V., *Nový svet* z 12. XII. 1936.

¹⁵³ Porubský J., SIA VI-1, 1958, tab. I: 4, IV: 7, V: 6, 10.

¹⁵⁴ Müller-Karpe H., *Beiträge*, 144, tab. 181: A 15, B 4.

¹⁵⁵ Wagner K. H., *Nordtiroler Urnenfelder*, Berlin 1943, 39, tab. 37: 14, 20.

¹⁵⁶ Müller-Karpe H., *Beiträge*, 92, tab. 105: 4, 9, 11.

¹⁵⁷ Lednice, žiarový hrob I: Říhovský J., *Příspěvek k poznání starší fáze velatické kultury na Moravě*, *AR XIII*, 1961, obr. 109: 7, 8.

¹⁵⁸ Točík A. — Paulík J., SIA VIII-1, 1960, 79.

¹⁵⁹ Jaroměř, hrob VII: Filip J., *Lužická kultura*, 15, obr. 7: 11. Pouchov, hrob 96: Vokolek V., *Příspěvek k poznání východočeské lužické kultury*, *Acta Musei Reginahradensis et Pardubicensis IV*, 1962, 39, obr. 15: 3, tab. XIX: 3 (ďalej iba *Příspěvek*).

¹⁶⁰ Čachtice: Masárik J., *Nález v Čachticích na*

Slovensku, *PA XXXIX*, 1933, 67, obr. 45: 6; Chodouny, hrob 3: Hrala J., *Úvaha o některých chronologických otázkách severočeské lužické kultury*, *PA LII*, 1961, 212, 214, obr. 1: 6. Malá Bělá, hrob 51: Hralová J., *Das Lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, 20, tab. XXXV: 15. Unter-Radl: Eppel F., *Das urnenfelderzeitliche Grabfeld von Unter-Radl*, B. H. St. Pölten, *Archaeologia Austriaca* 2, 1949, 45, tab. III: 4.

¹⁶¹ Müller-Karpe H., *Beiträge*, 180, tab. 176: A 25.

¹⁶² Pozri Bukowski Z., *Kilka uwag na temat funkcji niektórych ozdób guzikowanych kultury lużyckiej*, *Archeologia Polski V*, 1960, 197—244, kde je zhrnutá ďalšia literatúra.

¹⁶³ Mozsolics A., *Mors en bois de cerf sur le territoire du Bassin des Carpathes*, *AAH* 80, 1953, 95—97.

¹⁶⁴ Tamže, 97.

¹⁶⁵ Tamže, 90, obr. 28.

¹⁶⁶ Točík A., *Parohová a kostená industria maďarovskej kultúry na juhozápadnom Slovensku*, *SZ AŮSAV* 3, 1959, 28.

¹⁶⁷ Kvíčala J., *Středodunajské mohyly na Moravě*, Referáty za rok 1955 I, *Liblice* 1956, 58. Plesl E., *Lužická kultura v severozápadních Čechách*, Praha 1961, 37—40. Říhovský J., *Sídlíště z počátku mladší doby bronzové v Tetčicích*, *AR XIV*, 1962, 467.

¹⁶⁸ Spurný V., *Příspěvky k nejstarší lužické kultuře na Moravě*, Referáty za rok 1955 I, *Liblice* 1956, 68.

¹⁶⁹ Spurný V., *K otázce vzniku lužické kultury na Moravě*, *Nové výzkumy v kraji Gottwaldovském*, Gottwaldov 1955, obr. na str. 22 (hrob 8).

¹⁷⁰ Trňáčková Z., *Lužické žárové hroby v Dolní Sukolomí u Uničova*, *AR XV*, 1963, obr. 5: 7.

¹⁷¹ Trňáčková Z., *Lužické žárové hroby z Věrovan u Olomouce*, *AR XIII*, 1961, obr. 210: 5, 7.

¹⁷² Trňáčková Z., *Lužické žárové hroby ze Želechovic (okres Olomouc)*, *Sborník VM Olomouc B VI*, 1960, obr. V: 1, 5; VI: 9; X: 2.

¹⁷³ Jisl L., *K počátkům lužické kultury v Československu*, *Česko-polský sborník vědeckých prací I*, Praha 1955, 30.

¹⁷⁴ Plesl E., *Lužická kultura*, 36, 40. Vokolek V., *Příspěvek*, 67.

¹⁷⁵ Coblenz W., *Grabfunde*, 61—63.

¹⁷⁶ Plesl E., *Lužická kultura*, 36—40.

¹⁷⁷ Gedl M., *Kultura lużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław — Warszawa — Kraków 1962, 18; Kostrzewski J., *Pradzieje Polski*, 93; Kozłowski L., *Cmentarzysko ciałopalne lużyckie z III-go okresu epoki bronzowej na uroczysku Wysylek w Iwanowicach (pow. Miechowski)*, *WA V*, 1920, 49, obr. 2, 3; Zaki A., *Uwagi o osadnictwie wczesnolużyckim na Górnym Powiślu*, *Slavia Antiqua II*, 1949, obr. 5.

¹⁷⁸ Gedl M., *Kultura lużycka*, 20.

¹⁷⁹ Kostelec: Gottwald A., *ČVSMO XXII*, 1905, tab. I: 21. Malá Bělá: Hralová J., *Das Lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, 63. Pouchov: Vokolek V., *Příspěvek*, 73, 74. Určice: Gottwald A., *ČMMZ XIV*, 1914, tab. II: 2.

¹⁸⁰ Dneboh, hrob IX: Filip J., *Lužická kultura*, 8, obr. 5: 13.

¹⁸¹ Partizánske, hrob 15: Porubský J., SIA VI-1, 1958, 87, 88, tab. II: 6.

¹⁸² Kvíčala J., *Ročenka Prostějov XVIII*, 1948, 73.

- ¹⁸¹ Trňáčeková Z., *Lužické žárové hroby ve Věrovanech (okres Kojetín)*, Zprávy Krajského vlastivědného střediska v Olomouci 83, 1960, 41, obr. na str. 41 (2).
- ¹⁸⁴ Říhovský J., SIA IX, 1961, obr. 2: 9.
- ¹⁸⁵ Rakovszky F., AE VIII, 1888, 328, obr. na str. 329 (č. 4).
- ¹⁸⁶ Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, 28, obr. 14: 3.
- ¹⁸⁷ Spurný V., Nové výzkumy, Gottwaldov 1955, obr. na str. 22 (hrob 8).
- ¹⁸⁸ Říhovský J., SIA IX, 1961, obr. 2: 2, 4.
- ¹⁸⁹ Gedl M., *Kultura lužická*, tab. XIX: 19.
- ¹⁹⁰ Durczewski Z., *Grupa górnośląsko-malopolska kultury lužickéj w Polsce*, Kraków 1939–1946, 35, 36, tab. XXI–XXII.
- ¹⁹¹ Mostkovic, hroby 12, 54, 67: Červinka I. L., Ročenka Prostějov 1899, tab. III: 2, 5, 8, 11. Těšetic: Červinka I. L., *Morava za pravěku*, Brno 1902, tab. XXXII. Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 72.
- ¹⁹² Gedl M., *Kultura lužická*, 18; Kogus A., *Cmentarzysko z wczesnego okresu kultury lužickéj w Nowej Hucie-Pleszowie*, Mat. arch. IV, 1963, 108; Kozłowski L., WA V, 1920, 50. Žák A., *Slavia Antiqua* II, 1949, 181.
- ¹⁹³ Vokolek V., *Příspěvek*, 73.
- ¹⁹⁴ Plesl E., *Lužická kultura*, 41; Coblenz W., *Grabfunde*, 62, 63.
- ¹⁹⁵ Rakovszky F., AE IX, 1889, 386, 388, obr. na str. 387 (čís. 6, 7, 9).
- ¹⁹⁶ Točík A. — Paulík J., SIA VIII-1, 1960, obr. 24: 1.
- ¹⁹⁷ Filip J., *Pravěk Československo*, 204.
- ¹⁹⁸ Spurný V., Nové výzkumy, Gottwaldov 1955, 20, obr. na strane 20 (hrob 6).
- ¹⁹⁹ Chleborád M., PA XXXI, 1936–38, obr. 10: 4.
- ²⁰⁰ Hralová J., *Das Lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, 63; Plesl E., *Lužická kultura*, 41.
- ²⁰¹ Filip J., *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936–1937, 52, obr. 18: 1; Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 73; Plesl E., *Lužická kultura*, 41.
- ²⁰² Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 73; ten istý, *Vznik slezské kultury na Moravě*, PA XLV, 1954, 264; Filip J., *Popelnicová pole*, 52.
- ²⁰³ Říhovský J., AR IX, 1959, 59.
- ²⁰⁴ Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, 32, obr. 9, 10, tab. I: 1 a dalsie; Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 72, tab. II: 1.
- ²⁰⁵ Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 73; Trňáčeková Z., *Sborník VM Olomouc B VI*, 1960, 204.
- ²⁰⁶ Vokolek V., *Příspěvek*, 68; Rataj J. — Vokolek V., *Lužické a slezskoplatěnické pohřebiště v Opatovicích n. L.*, PA LIII, 1962, 50, obr. 8: 7.
- ²⁰⁷ Hrubčice, hrob 4: Gottwald A., ČVSMO XXII, 1905, tab. II: 14. Kostelec, hrob 6: Gottwald A., *Pohřebiště u Kostelce na Prostějovsku*, ČVSMO XXII, 1905, tab. X: 17. Dolní Sukolom: Trňáčeková Z., AR XV, 1963, 19, obr. 5: 2. Záhlínice: Spurný V., *Dvě nová sídliště lužické kultury na Moravě*, AR XIII, 1961, 14, obr. 4: 5.
- ²⁰⁸ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, tab. XXIV: 8.
- ²⁰⁹ Seger H., *Die Stilentwicklung in der Keramik der schlesischen Urnen-Friedhöfe*, Schlesische Vorzeit in Bild und Schrift VIII, 1924, tab. I: 7. Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 72, tab. I: 1. Ako dokázal V. Vokolek, zaradenie tohto typu nádob do starolužického stupňa nie je isté: Vokolek V., *Příspěvek*, 66, 67.
- ²¹⁰ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny*, 80.
- ²¹¹ Porubský J., SIA VI-1, 1958, tab. IV: 2, 3.
- ²¹² Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 105: 7–12.
- ²¹³ Tamže, 171, obr. 25: 8.
- ²¹⁴ Beninger E., *Die Urnengräber von Wieselsfeld*, N. Ö., Arch. Austriaca 30, 1961, 55, 56, obr. 2: 808.
- ²¹⁵ Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 187: A3.
- ²¹⁶ Gottwald A., *Pohřebisko u Domamyslic*, Ročenka Prostějov VI, 1929, 4, obr. I: 8.
- ²¹⁷ Budinský-Krička V., *Hroby z mladšej doby bronzovej v Košeci, okres Ilava*, SMSS XXIII, 1929, 127, 128, obr. I: 6.
- ²¹⁸ Jasnosz St., *Prace wykopaliskowe w miejscowości Bojanowo Stare, pow. Kościan*, WA XXV, 1958, 264, obr. 4: 2.
- ²¹⁹ Pivovarová Z., *Žiarové pohrebisko v Diviakovci*, SIA VIII-2, 1959, tab. I: 10, 13, tab. II: 10, 12.
- ²²⁰ Müller-Karpe H., *Beiträge*, 106, tab. 124: D19.
- ²²¹ Tamže, 106, tab. 124: C5.
- ²²² Pivovarová Z., SIA VII-2, 1959, 321, tab. II: 3, 4.
- ²²³ Tomuto zaradeniu zodpovedá datovanie amfory z Trnovej pri Pardubicach (podobá sa amfore z mohyly 35 v Trenčianskych Tepliciach), ktorú V. Vokolek zaraďuje do staršej fázy stredolužického stupňa: Vokolek V., *Lužické pohřebiště v Trnově u Pardubic*, AR XVI, 1964, 18, obr. 7: 1. Prínosom pre zaradenie veľkých amfôr môže byť i spracovanie veľkých nádob z hrobov s kamennými konštrukciami na pohrebisku v Moravičianoch: Nekvasil J., *Popelnicové pohřebiště lužické kultury v Moravičianech, okres Šumperk*, Přehled výzkumů 1961, Brno 1962, 58.
- ²²⁴ Džín: Budinský-Krička V., *Príspevok k štúdiu kultúry popelnicových polí nad hornou Nitrou*, SZ AÚSAV 9, 1962, obr. 7: 2. Malé Kršteňany: Porubský J., *Lužické popelnicové pole a laténske sídlisko v Malých Kršteňanoch*, SZ AÚSAV 3, 1959, tab. IV: 3. Partizánske: Porubský J., SIA VI-1, 1958, tab. IV: 10. Topofčany: nepublikovaný materiál zo záchranného výskumu AÚ SAV roku 1952, pozri zprávu J. Porubského č. 5449/56 v archíve AÚ SAV.
- ²²⁵ Budinský-Krička V., SZ AÚSAV 9, 1962, obr. 7: 2.
- ²²⁶ Porubský J., SZ AÚSAV 3, 1959, tab. III: 2.
- ²²⁷ Porubský J., SIA VI-1, 1959, tab. IV: 8.
- ²²⁸ Partizánske, hrob 23: Porubský J., SIA VI-1, 1958, tab. IV: 9.
- ²²⁹ V článku J. Porubského (SIA VI-1, 1958, 8), 90) nie je uvedená šálka s ostro lomeným hrdlom a kónickým telom z hrobu 23, uložená vo VM v Bojniciach pod inv. č. 1340. Šálky zobrazené v spomenutom článku (tab. V: 12, 14, 16) pochádzajú z hrobových celkov z výskumu O. Krupicu a F. Fackenberg; našli sa spolu s amforami zdobenými ryhovaním a veľkými plytkými jamkami.
- ²³⁰ Budinský-Krička V., SZ AÚSAV 9, 1962, obr. 7: 3.
- ²³¹ Spurný V., *Neue Forschungen über die Anfänge der Lausitzer Kultur in Mähren*, Kommission für das Äneolitik-

thikum und die ältere Bronzezeit Nitra 1958, Bratislava 1961, obr. 2: 3.

²³² Paulík J. — Novotná M. — Benadík B., *Život a umenie doby železnej na Slovensku*, Bratislava 1962, 45.

²³³ Rataj J. — Vokolek V., PA LIII, 1962, 50, 51, obr. 8: 4.

²³⁴ Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. IV: 2, 4.

²³⁵ Coblenz W., *Grabfunde*, tab. 4: 1, 7: 1 a ďalšie; Zeylandowa M., *Badania cmentarzyska kultury lużyckiej w Olszynie, pow. Żary*, Fontes Arch. Posn. XIII, 1962, obr. 30: 1.

²³⁶ Porovnaj napr. podobne profilované amfory z Baierdorfu: Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, obr. 294.

²³⁷ Porovnaj napr. Balaša G., *Popolnicové pohrebisko pilinskej kultúry v Šafárikove*, AR XIII, 1961, obr. 285: 5; obr. 286: 5 a ďalšie; Patay P., AE 81, 1954, obr. 2: 1, 2 a ďalšie.

²³⁸ Paulík J. — Novotná M. — Benadík B., *Život a umenie doby železnej*, 45.

²³⁹ Pouchov: Vokolek V., *Príspevek*, tab. XXI: 9, 11 a ďalšie. Těšetice: Kvičala J., *Príspevek ke vztahu mohylové a lužické kultury na Hané*, Sborník KVM Olomouc III, 1955, 253, obr. 20: 1.

²⁴⁰ Vokolek V., *Príspevek*, 72.

²⁴¹ Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. II: 6; VI: 1 a ďalšie; Vokolek V., *Príspevek*, 67; Coblenz W., *Grabfunde*, 43; Jasnosz St., *Cmentarzysko kultury lużyckiej w Borku, pow. Gorzów, Ziemia Lubuska*, Fontes Praehist. Posn. III, 1952, obr. 10: 9; Gedl M., *Cmentarzysko kultury lużyckiej w Dankowie, pow. Kłobuck, cz. II (Materiały z badań prowadzonych w latach 1957 i 1958)*, Mat. arch. III, 1961, tab. V: 20, VI: 3.

²⁴² Coblenz W., *Grabfunde*, 43, 44; Plesl E., *Lužická kultura*, 50; Vokolek V., *Príspevek*, 74.

²⁴³ Malá Bělá: Hralová J., *Das Lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, 63. Mostkovice: Červinka I. L., *Věstník Prostějov I*, 1899, 55, tab. IV: 28. Pouchov: Vokolek V., *Príspevek*, 77.

²⁴⁴ Hrubý V., ČMM XXXIV, 1949, obr. 12.

²⁴⁵ Želechovice, hrob V: Trňáček Z., Sborník VM Olomouc B VI, 1960, obr. VII: 1, 4. K tomu porovnaj: Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 72.

²⁴⁶ Budinský-Křička V., Slovenské dejiny, tab. XXIV: 9.

²⁴⁷ Spurný V., *Lužické žárové hroby ze Zlobic na Moravě*, Pravek východní Moravy II, Gottwaldov 1961, 28, obr. 1: 6.

²⁴⁸ Plesl E., *Lužická kultura*, tab. XXXVII: 7.

²⁴⁹ Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. VII: 1; Porubský J., SlA VI—1, 1958, tab. I: 14; Spurný V., Nové výzkumy, Gottwaldov 1955, obr. na str. 22 (hrob 19); Vokolek V., AR XVI, 1964, obr. 5: 11.

²⁵⁰ Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, obr. 13: 1; tab. I: 2; Vokolek V., *Príspevek*, 66, tab. XVI: 5.

²⁵¹ Spurný V., *Pohled do osídlení Hradiska u Kroměříže ve střední době bronzové*, PA XLV, 1954, 372, 373.

²⁵² Vokolek V., *Príspevek*, 77, tab. XVI: 10.

²⁵³ Spurný V., Pravek východní Moravy II, 1961, 28, obr. 1: 4.

²⁵⁴ Trňáček Z., AR XIII, 1961, 626, obr. 211: 3.

²⁵⁵ Dohnal V., Zprávy Oblastního muzea a galerie v Gottwaldově 3, 1961, 81, obr. na str. 78 (7).

²⁵⁶ Pavelčík J., *Výzkum popelnicového pole na Důlově kopci u Vlachovic*, Valašsko V, 1956, obr. na str. 119 (56).

²⁵⁷ Kozłowski L., WA V, 1920, obr. na str. 49 (čís. 2 a 6).

²⁵⁸ Balaša G., AR XIII, 1961, obr. 285: 1, obr. 286: 2; Paulík J., SlA XI—2, 1963, obr. 7: 11, 14, obr. 22: 7 a ďalšie.

²⁵⁹ Hrubčice: Gottwald A., ČVSMO XXII, 1905, tab. II: 17. Věrovany: Trňáček Z., AR XIII, 1961, 626, obr. 210: 1, 2.

²⁶⁰ Spurný V., PA XLV, 1954, 372, obr. 11: 1—4, 6, 7; Struhala B., *Jámy s mohylovou keramikou z Dobrotic*, Nové výzkumy, Gottwaldov 1955, 16.

²⁶¹ Moravičany, hrob 165: Nekvasil J., *K otázce lužické kultury na severní Moravě*, AR XVI, 1964, obr. 78. Věrovany, hrob 11: Trňáček Z., AR XIII, 1961, obr. 210: 2. Želechovice, hrob VII a jama 3: Trňáček Z., Sborník VM Olomouc B VI, 1960, obr. VII: 3; X: 4.

²⁶² Hrubčice, hrob 4: Gottwald A., ČVSMO XXII, 1905, tab. II: 17. Sadská, hrob IX: Filip J., *Lužická kultura*, obr. 15: 5, 6. Zvolenská Slatina, hrob 3: Budinský-Křička V., ČMSS XL, 1949, 4, obr. 2: 5.

²⁶³ Domamyslice, hrob 58: Gottwald A., *Pohřebiště u Domamyslic*, Ročenka Prostějov VI, 1929, 11, tab. VI: 24. Handlová, hrob 6/56: nepublikovaný materiál z výskumu AÚ SAV; nálezková zpráva J. Porubského č. 6471/56 v archíve AÚ SAV. Velké Hoste, hrob XVI: Porubský J., *Výzkum na žiarovom pohrebíšti zo starej doby železnej vo Veľkých Hostiach*, SlA III, 1955, tab. III: 4. Malá Bělá: Hralová J., *Das Lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, 63.

²⁶⁴ Pozri pozn. 229.

²⁶⁵ Dolní Sukolom, hrob II a V: Trňáček Z., AR XV, 1963, obr. 5: 1, 3. Mostkovice, hrob 67: Červinka I. L., Ročenka Prostějov I, 1899, tab. IV: 23. Těšetice: Červinka I. L., *Morava za pravěku*, tab. XXXII: 4. Želechovice, hrob IX: Trňáček Z., Sborník VM Olomouc B VI, 1960, obr. IX: 9. Misy s presekávaným lomom sa vyskytujú už vo vrstve B na Hradisku pri Kroměříži: Spurný V., PA XLV, 1954, 372.

²⁶⁶ Gedl M., *Kultura lužicka*, 38; Kogus A., Mat. arch. IV, 1963, tab. II: 6; Kozłowski L., WA V, 1920, obr. na str. 49 (5); Žák A., *Slavia Antiqua* II, 1949, obr. 7.

²⁶⁷ Gottwald A., ČVSMO XXII, 1905, tab. II: 2, 5, 8.

²⁶⁸ Červinka I. L., Ročenka Prostějov I, 1899, tab. V: 9, 19, 21, 23.

²⁶⁹ Červinka I. L., *Morava za pravěku*, tab. XXXII: 1.

²⁷⁰ Spurný V., Pravek východní Moravy II, 1961, obr. 1: 5.

²⁷¹ Říhovský J., *Problém expanse lidu s lužickou kulturou do středního Podunají*, AR X, 1958, 228, obr. 108: 3, 5, 8.

²⁷² Pozri pozn. 256.

²⁷³ Partizánske, hroby I, 15 a 21: Porubský J., SlA VI—1, 1958, tab. I: 1, tab. II: 3, tab. IV: 5. Partizánske, hrob 3/58: nepublikovaný materiál, pozri pozn. 29. Zvolenská Slatina, hrob 1: Budinský-Křička V., ČMSS XL, 1949, obr. 2: 4.

²⁷⁴ Vokolek V., *Príspevek*, 72, tab. XV: 7. Ten istý, AR XVI, 1964, 19, obr. 7: 11.

- ²⁷⁵ Patay P., AĚ 81, 1954, obr. 7: 11.
- ²⁷⁶ Rakovszky F., AĚ VIII, 1888, obr. na str. 329 (č. 1).
- ²⁷⁷ Budinský-Krička V., Slovenské dejiny, tab. XXIV: 5.
- ²⁷⁸ Říhovský J., Sborník ČSSA 3, 1963, obr. 10: B 3.
- ²⁷⁹ Tamže, obr. 10: B7.
- ²⁸⁰ Patay P., AĚ 81, 1954, 46, obr. 7: 9.
- ²⁸¹ Kostelec, hrob 6: Gottwald A., ČVSMO XXII, 1905, tab. X: 22. Mostkovice, hrob 25: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, obr. 8: 3. Pouchov, hroby 34, 35, 74, 115 b, 119: Vokolek V., Příspěvek, tab. VI: 3, 8, 10, XV: 9, XXIV: 1, 2.
- ²⁸² Pozri pozn. 195.
- ²⁸³ Říhovský J., Zárový hrob z Velatic I a jeho postavení ve vývoji velatické kultury, PA XLIX, 1958, 97.
- ²⁸⁴ Pozri pozn. 22).
- ²⁸⁵ Dneboh: Filip J., Lužická kultura, obr. 5: 3. Kostelec: Gottwald A., Hroby z Kostelce u Prostějova, ČVSMO XXII, 1905, tab. I: 12. Tetčice: Říhovský J., AR X, 1958, obr. 106: 6.
- ²⁸⁶ Partizánske, hrob 15: Porubský J., SIA VI-1, 1958, tab. II: 8, 10. Trenčianske Teplice, hrob 39: nepublikovaný materiál z výskumu AÚ SAV roku 1961, nář. zpráva č. 130/64 v archíve AÚ SAV.
- ²⁸⁷ Böhm J., Základy, 69, 70.
- ²⁸⁸ Paulík J., SIA XI-2, 1963, 269-338.
- ²⁸⁹ Kőszegi F., AAH XII, 1960, 128.
- ²⁹⁰ Pozri pozn. 77.
- ²⁹¹ Říhovský J., Sborník ČSSA 3, 1963, 66-68.
- ²⁹² Tamže, 74-77.
- ²⁹³ Böhm J., Základy, 78-101.
- ²⁹⁴ Tamže, 103-115.
- ²⁹⁵ Tamže, 153-161.
- ²⁹⁶ Tamže, 161-171. Podľa novej chronológie knovízskej a milavečskej kultúry, ktorú vypracoval J. Bouzek, možno uvedený horizont lužickej kultúry na Slovensku synchronizovať s autorovým prechodným obdobím: Bouzek J., Problémy knovízské a milavečské kultúry, Sborník NM XVII, 1953, 65, obr. 2.
- ²⁹⁷ Müller-Karpe H., Beiträge, 144.
- ²⁹⁸ Wagner K. H., Nordtiroler Urnenfelder, 65.
- ²⁹⁹ Müller-Karpe H., Beiträge, 83-95.
- ³⁰⁰ Vokolek V., Příspěvek, 67-74.
- ³⁰¹ Do stupňa BD spadá staršia fáza stredolužického stupňa: Filip J., Lužická kultura, 29.
- ³⁰² Točík A. - Paulík J., SIA VIII-1, 1960, 94-98; Točík A., Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku (kandidátska práca), 1960.
- ³⁰³ Opava-Kateřinky: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. II: 1. Slatinice: Kvičala J., Začátky lidu popelnicových polí v Olomouckém kraji, Sborník SLUKO B I, 1951-1953, tab. I: 3, 5.
- ³⁰⁴ Opava-Kateřinky: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. I: 1, tab. II: 3, 5 a ďalšie. Slatinice: Kvičala J., Sborník SLUKO B I, 1951-1953, tab. I: 2.
- ³⁰⁵ Opava-Kateřinky: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. I: 4; V: 5, tab. VIII: 1, 2. Těšetice: Kvičala J., Příspěvek ke vztahu mohylové a lužické kultury na Hané, Sborník KVM Olomouc B III, 1955, obr. 20: 2.
- ³⁰⁶ Bílovec: Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, tab. I: 1, pozri pozn. 209.
- ³⁰⁷ Čelechovice: Gottwald A., Pohřebiště u Čelechovic na Prostějovsku, ČVSMO XXXIX, 1927, obr. 1: 6.
- Opava-Kateřinky: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. V: 1-4, 6, 9-11 a ďalšie tab. Slatinice: Kvičala J., Sborník SLUKO B I, 1951-1953, tab. I: 4. Těšetice: Kvičala J., Sborník KVM Olomouc B III, 1955, obr. 20: 1.
- ³⁰⁸ Slatinice: Kvičala J., Sborník SLUKO B I, 1951-1953, tab. II: 2.
- ³⁰⁹ Opava-Kateřinky: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. I: 3, 5, tab. VII: 3, 5, 7. Slatinice: Kvičala J., Sborník SLUKO B I, 1951-1953, tab. II: 4, 6, 7, tab. III: 12. Mostkovice: Červinka I. L., Věstník Prostějov I, 1899, tab. V: 4.
- ³¹⁰ Slatinice: Kvičala J., Sborník SLUKO B I, 1951-1953, tab. II: 3.
- ³¹¹ Tamže, tab. II: 1, 5.
- ³¹² Böhm J., Základy, 58 n.; Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, 12 n.; Kvičala J., Ročenka Prostějov XVIII, 1948, 72 n.; ten istý, Sborník KVM Olomouc B III, 1955, 252 n.; ten istý, Sborník SLUKO B I, 1951-1953, 29 n.; Nekvasil J., Zárový hrob mohylové kultury v Moravičanech, AR XII, 1960, 750, 752; Coblenz W., Grabfunde, 159; Willwonseder K., Die mittlere Bronzezeit in Österreich, Wien 1937, 297, 298.
- ³¹³ Dvojkónické nádoby sa vyskytli v hrobových celkoch s keramikou zdobenou ornamentom pozostávajúcím z prsovitých vypuklín na týchto lokalitách: Opava-Kateřinky, hrob 122: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, 26, obr. 14: 1, 2. Těšetice: Červinka I. L., Morava za pravěku, tab. XXXII. Věrovany, hrob I: Trňáčková Z., AR XIII, 1961, 621, 622, obr. 210: 1, 5, obr. 211: 4 - v tomto prípade však ide o miniatúrnu amforku, ktorá nie je smerodajná. Treba podotknúť, že podľa V. Spurného sa dvojkónické nádoby objavujú už vo vrstve B na Hradisku pri Kroměříži, o ich tvaroch však nie sme bližšie informovaní: Spurný V., Kommission Nitra 1958, 128.
- ³¹⁴ Opava-Kateřinky: Jisl L., Česko-polský sborník I, 1955, tab. I: 1-6, tab. V: 5, 10. Těšetice: Kvičala J., Sborník KVM Olomouc B III, 1955, obr. 20: 1, 2.
- ³¹⁵ Nekvasil J., K otázce lužické kultury na severní Moravě, AR XVI, 1964, 244-251.
- ³¹⁶ Trňáčková Z., AR XV, 1963, 14 n.
- ³¹⁷ Trňáčková Z., AR IX, 1957, 609-611.
- ³¹⁸ Trňáčková Z., AR XIII, 1961, 621-627; k malej amforke zdobenej prsovitými vypuklinami pozri pozn. 313.
- ³¹⁹ Spurný V., Dvě nová sídliště lužické kultury na Moravě, AR XIII, 1961, 12-16, 25.
- ³²⁰ Spurný V., Pravěk východní Moravy II, 1961, 26-29.
- ³²¹ Trňáčková Z., Sb. VM Olomouc B VI, 1960, 185-207.
- ³²² Spurný V., Nové výzkumy, Gottwaldov 1955, obr. na str. 22 (hroby 6 a 8). K tomu porovnaj Spurný V., Kommission Nitra 1958, 132.
- ³²³ Filip J., Lužická kultura, 29, 30, 32.
- ³²⁴ Otázka expanzie lužickej kultúry na Slovensko zostáva zatiaľ otvorená; pre jej kladné zodpovedanie svedčí absolútny nedostatok nálezov zo strednej doby bronzovej na území osídlenom neskôr lužickým ľudom a do určitej miery i koncentrácia mohýl najstaršieho stupňa na severozápadnom Slovensku; expanzii však protirečí osobitý charakter niektorých typov keramiky v hroboch najstaršieho stupňa.
- ^{324a} A. Gardawski považuje keramikou zdobenú prsovitými vypuklinami, z územia Veľkopoľska a Sliezska, za základ keramickej náplne prechodnej fázy medzi kultúrou

predlužickou a lužickou: Gardowski A., *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, Materiały starożytne V, 1959, 139.

¹²⁵ Podľa H. Müllera-Karpeho má peschierská stanica určitý predstih vo vývoji oproti juhonemeckým a východoalpským popolnicovým poliam a jej začiatok možno položiť už do stupňa BC: Müller-Karpe H., *Beiträge*, 184. Tú istú skutočnosť konštatuje J. Říhovský pre zmiešaný mohylovo-velatický horizont: Říhovský J., *Sborník ČSSA* 3, 1963, 73, 74.

¹²⁶ Gedl M., *Kultura lužicka na Górnym Śląsku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962.

¹²⁷ Kogus A., *Mat. arch.* IV, 1963, 103—116.

¹²⁸ Názory poľských bádateľov o pôvode lužickej kultúry v Malopolsku zhrnul A. Żaki, ktorý oproti názorom L. Kozłowského, J. Kostrzewského, W. Antoniewicz a ďalších bádateľov dospel k stanovisku autochtónneho vývoja lužickej kultúry v Malopolsku: Żaki A., *Slavia Antiqua* II, 1949, 145—159, 182, 183.

¹²⁹ Kozłowski L., *WA* V, 1920, 42—55.

¹³⁰ Żaki A., *Slavia Antiqua* II, 1949, obr. 5, 9.

¹³¹ Tamže, obr. 3, obr. 4: 3, obr. 6, 15 a 16.

¹³² Spurný V., *PA* XLV, 1954, obr. 8—12.

¹³³ Říhovský J., *Sídliště z počátku mladší doby bronzové v Tetčicích*, *AR* XIV, 1962, 466.

¹³⁴ Kvíčala J., *Sborník KVM Olomouc B* III, 1955, 253.

¹³⁵ Spurný V., *PA* XLV, 1954, 371.

¹³⁶ Říhovský J., *SIA* IX, 1961, 136, 137, obr. 21: 3, 9.

¹³⁷ Červinka I. L., *Věstník Prostějov* I, 1899, 45, tab. IV: 6, tab. V: 30.

¹³⁸ Spurný V., *Nové výzkumy, Gottwaldov* 1955, obr. na str. 22 (hrob 6 a 8).

¹³⁹ Spurný V., *Kommission Nitra* 1958, 132.

¹⁴⁰ Nekvasil J., *AR* XII, 1960, 750—752.

¹⁴¹ Hrubý V., *Středodunajské lidstvo mohylové a jeho kultura na Moravě*, rukopis, Brno 1950, 45.

¹⁴² Żaki A., *Slavia Antiqua* II, 1949, obr. 6.

¹⁴³ A. Żaki vidí predlužické a trzciniecké elementy v nálezoch III. periódy doby bronzovej v Malopolsku: Żaki A., *Slavia Antiqua* II, 1949, 163, 169, 170 n. Treba

však podotknúť, že ide o nálezy analogické keramickej náplni starolužického stupňa na Morave, resp. staršej fázy stredolužického stupňa (pozri pozn. 328—331). Pokiaľ ide o predlužickú kultúru, jej totožnosť so svojráznou skupinou mohylovej kultúry v Sliezsku dokázal L. Jisl (Česko-polský sborník I, 1955, 12—16, 33—35), ktorý nadviazal na názory J. Böhma (*Základy*, 53—63).

¹⁴⁴ Coblenz W., *Grabfunde*, 22—24, mapa 2; Pietzsch A. — Coblenz W., *Hügelgrabungen im Nimbschen, Kreis Grimma*, Arbeits- und Forschungsberichte 5, 1956, 185—208; Coblenz W., *Weitere Grabungen auf dem Hügel- und Flachgräberfeld im Nimbschen, Kreis Grimma*, Arbeits- und Forschungsberichte 10, 1962, 79—152.

¹⁴⁵ Malinowski T., *Badania archeologiczne na cmentarzysku kultury lużyckiej w Olszynie, w pow. Żarskim w 1956*, *Fontes Arch. Posn.* X, 1959, 106—125.

¹⁴⁶ Böhm J., *Základy*, 69; Vokolek V. — Rataj J., *Lužický mohylník v Jeřicích*, *AR* XVI, 1964, 20 n.

¹⁴⁷ Z početných pohrebísk s výskytom mohýl na Morave uvádzame lokality Mohelnice: Nekvasil J., *Zachraňovací práce na popelnicovém pohřebišti v Mohelnici*, *Přehled výzkumů* 1958, Brno 1958, 45—47; Moravičany: Nekvasil J., *AR* XVI, 1964, 231—232, obr. 73; Tichov: Dohnal V., *Pět let archeologických výzkumů na východní Moravě*, Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy v Gottwaldově, 6, obr. 2; Tišnov, mohyly 17 a 24: Nekvasil J., *Popelnicové pohřebiště v Tišnově na Moravě*, *AR* XII, 1960, 18, obr. 4.

¹⁴⁸ Paulík J., *SIA* XI—2, 1963, 314, 315.

¹⁴⁹ Paulík J., *Das Velatice-Baierdorfer Hügelgrab in Očkov*, *SIA* X—1, 1962, 5—96; tam sú uvedené ďalšie lokality.

¹⁵⁰ Böhm J., *Základy*, 153—171.

¹⁵¹ Naue J., *Die Bronzezeit in Oberbayern*, München 1894.

¹⁵² Keďže periodizácia a terminológia lužickej kultúry v Československu doposiaľ nebola zjednotená, v článku sme používali predbežne termíny *starolužický*, *stredolužický* a *mladolučický* stupeň podľa triedenia J. Filipa napriek tomu, že sa prikláňame k teórii o plynulosti vývoja lužickej kultúry na Slovensku i na Morave.

Zur Problematik der Hügelgräber der Lausitzer Kultur in der Slowakei

Zoja Pivovarová

Die systematischen Grabungen 1960–1963 des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften auf den Lausitzer Gräberfeldern des mittleren Waagtals lieferten schwerwiegende Ergebnisse, die es ermöglichen, die bisherigen, meist nur lückenhaften Funde aus den Gräberfeldern zu einem kompakteren Ganzen zu vereinigen und eine Chronologie der Lausitzer Kultur in der Slowakei innerhalb der Reinecke-Stufen BD–HB auszuarbeiten. Die Funde aus den Grabungen in Mikušovce, Bez. Považská Bystrica (184 Gräber), und Trenčianske Teplice, Bez. Trenčín (61 Gräber), sind noch nicht völlig aufgearbeitet, doch kann auf Grund bisherig gewonnener Ergebnisse bereits heute eine Stellung zu einigen Teilproblemen eingenommen werden.

Im Beitrag befasst sich die Autorin mit der Problematik der Hügelgrabstätte der Lausitzer Kultur in der Slowakei auf Grund der Untersuchung von 16 Hügelgräbern der angeführten Gräberfelder.

Auf dem *Mikušovce* Gräberfeld in der Flur Nivky wurden sieben Hügelgräber abgedeckt: die Hügelgräber 46 (Taf. I: 2–4), 60 (Taf. I: 5), 87 (Taf. I: 6), 93 (Taf. II: 1, 2), 156 (Taf. II: 3), 173 (Taf. II: 4) und 174 (Taf. II: 5, 6); ein weiteres Hügelgrab wurde auf dem Gräberfeld in der Flur Kopce untersucht (Hügelgrab 4). Ausser dem Hügelgrab 60 hatten alle eine Steinkonstruktion in Form eines Steinkranzes mit dem Durchmesser von 3–8 m und 60–140 cm Breite, der aus Flussgeschiebe (Kalkspat) in einer, seltener in zwei oder drei unregelmässigen Schichten (Hügelgrab 87) errichtet worden war. Einen Ausnahmefall stellt auf dem Gräberfeld der Flur Nivky das Hügelgrab 60 dar, das keine Steinkonstruktion gehabt hatte; die regelmässig kreisförmig ausgesparte Fläche um das Grab (Dm. 6 m), um welches sich auffallend jüngere Gräber mit einer Steinsetzung konzentrieren, spricht für eine Respektierung der Hügelschüttung über dem Grab 60 in der Zeit der Anlegung dieser Gräber. Die Gräber in den Hügeln enthielten Urnenbestattungen und waren beiläufig im Zentrum der Steinkränze, unter deren Niveau untergebracht.

Am häufigsten befanden sich in einem Hügelgrab zwei Urnen, die nebeneinander standen; fast alle Urnen waren mit einem grossen flachen Stein abgedeckt. Als Urnen dienten fast ausschliesslich

doppelkonische Gefässe und henkellose Amphoren. In den Grossteil der Hügelgräber war weitere Keramik abgestellt worden, doch wiesen allgemein die Gräberfelder von Mikušovce einen grösseren Reichtum an Bronzen auf; eine Ausnahme bildete bloss das Hügelgrab 156, das keine Bronzegegenstände enthielt. Diesbezüglich tritt besonders die reiche Ausstattung des Hügelgrabes 174 in den Vordergrund, aus welchem eine Fibel des Spindlersfelder Typs, ein Peschiera-Dolch, 25 Kettenglieder, 16 Zierbleche, 3 Knöpfe mit geradem Rückensteg (Pferdegeschirrschmuck), zahlreiche Bruchstücke von Spiralröhrchen, Nieten, eine Perle, Fragmente einer Spiralscheibe und weiterer Bronzegegenstände, eine Trensenquerstange aus Geweih und ein weiteres Querstangenbruchstück stammen (Taf. VI: 4–17). Eine Besonderheit des Bestattungszereemonials stellt auf dem Gräberfeld von Nivky die Abstellung von Spaltindustrie in oder neben die Urne dar (Hügelgräber 46, 93, 173).

Das Gräberfeld von *Trenčianske Teplice* lieferte acht Hügelgräber mit analoger Steinkonstruktion. Es sind die Hügelgräber 11 (Taf. III: 2), 32 (Taf. III: 3, 4), 33 (Taf. III: 5, 6), 35 (Taf. IV: 2), 43 (Taf. IV: 3), 45, 54 (Taf. IV: 4), 61 (Taf. IV: 5, 6). Die Steinkränze waren aus einer, seltener zwei oder drei unregelmässigen Steinlagen (Hügelgräber 32, 54, 61) aufgebaut. Die Urnen standen gewöhnlich in der Mitte, unter dem Niveau der Steinkränze und besaßen selten eine Bedeckung. In einem Hügelgrab waren eine oder zwei Urnen; falls es zwei waren, so standen sie nebeneinander (Hügelgrab 45), öfter allerdings 100–120 cm voneinander entfernt (Hügelgräber 11, 32); die Funktion von Urnen vertraten in den meisten Fällen doppelkonische Gefässe und henkellose Amphoren. In den Hügelgräbern 32 und 54 wurde ein Brandplatz festgestellt, der aus einer aschigen Lehmstrasse bestand, die mit Holzkohlestückchen, kleinen Leichenbrandresten, durchglühten Fragmenten von Bronzegegenständen und Scherben durchsetzt war.

In den Hügelgräbern 11, 32 und 54 wurden auf dem Niveau der Steinkränze unregelmässige Anhäufungen von Scherben und Gefässen beobachtet, die in den beiden letztgenannten Hügelgräbern zum Teil auf den Brandplätzen angetroffen wurden; zahlreiche Scherben kamen auf und unter dem Steinkranz vor, was etwa wohl mit der rituellen

Gefässzertrümmerung während des Bestattungszereemonials zusammenhängen dürfte. Viel spärlicher waren Funde von Bronzeindustrie, die bloss die Hügelgräber 11, 32, 45 und 61 geliefert haben. Zu seltenen Funden gehörten ebenfalls Silexe (Hügelgräber 32 und 35) und Glasperlen (Hügelgrab 45).

Hügelschüttungen wurden über den Gräbern mit Steinkränzen nicht festgestellt, mit Ausnahme des Hügelgrabes 174 in Mikušovce, über welchem eine kenntliche Aufschüttung von 25 cm Höhe war, die lediglich bis zum Innenrand des Steinkranzes reichte. Die Autorin betrachtet trotz dieser Tatsache alle angeführten Gräber als Hügelgräber, u. zw. aus folgenden Gründen:

1. Die Gräberfeldfläche steht als Ackerland in Benutzung, bei dessen Bestellung die Hügelschüttungen abgepflügt worden sein konnten, was auch durch die recht flache Anlegung der Hügel im Vergleich zu den übrigen Gräbern erleichtert wurde (insbesondere auf dem Gräberfeld von Mikušovce).

2. Über den Gräbern mit analoger Steinkonstruktion sind auf jenen Gräberfeldern, deren Areal nicht landwirtschaftlich bearbeitet wird (Krásna Ves, Velká Lehota [Gemeinde Lehota pod Vtáčnikom, Bez. Prievidza]), Hügelschüttungen belegt.

3. Auf dem Gräberfeld von Mikušovce sind die Gräber zu mehreren Gruppen zusammengeschlossen, zwischen denen freie Flächen sind. Grundlage jeder Gruppe sind etliche Hügelgräber, rund um welche nach und nach spätere Gräber mit verschiedenen Steinkonstruktionen angelegt worden sind. In der Zeit der Unterbringung der jüngsten Gräber waren diese Gräbergruppen, mit Ausnahme der Gräber mit Steinkränzen, mit einer Steinschicht bedeckt, was ebenfalls, genauso wie im Falle des Hügelgrabes 60, eine Respektierung der bestehenden Hügelschüttung bezeugt.

Falls die Hügelgräber des mittleren Waagtals als Kriterium für die Verfolgung der Verbreitung der lausitzischen Hügelgräber in der Slowakei betrachtet werden, kann festgestellt werden, dass die Gräberfelder mit dem Vorkommen von Hügelgräbern sich mehr oder weniger auf nordwestslowakischem Gebiet befinden, mit grösserer Konzentrierung im Orava-Gebiet, im mittleren Waag- und oberen Nitrat. Als verlässlich belegte Hügelgräberfundstellen können jedoch bloss Dolný Kubín,⁵ Krásna Ves,⁶ Partizánske,⁷ Velká Lehota⁸ und Zvolen⁹ betrachtet werden, zu denen unveröffentlichte Funde aus Kotešová¹⁰ und Sklabinský Podzámok¹¹ hinzukommen; zu problematischen, jedoch sehr wahrscheinlichen Hügelgräberfundstellen gehören Bošáca,¹² Chal-

mová,¹³ Liptovská Ondrašová,¹⁴ Oravský Podzámok,¹⁵ Rosina,¹⁶ Uhorská Ves¹⁷ und Vyšný Kubín,¹⁸ während die Existenz der Lausitzer Hügelgräber in Badaň,¹⁹ Dubnica,²⁰ Nováky,²¹ Pucov,²² Trubín²³ und Zvolenská Slatina²⁴ zweifelhaft ist. Für die Hügelgräber des erwähnten Gebietes — insoweit es der Stand der Publizierung zu erkennen gibt — sind im allgemeinen alle Charakterzüge gültig, die für die Hügelgräber von Mikušovce und Trenčianske Teplice kennzeichnend sind. Der Grössteil der Hügelgräber hat einen Steinkranz von meist 4–8 m Durchmesser; Hügelgräber mit einer Lehmschüttung (Mikušovce, Hügelgrab 60) oder mit doppeltem Steinmantel (Velká Lehota²⁶) gehören zu Seltenheiten. Die Gräber in den Hügeln enthalten Urnenbestattungen, die Urnen liegen auf oder auch unter dem Niveau der Steinkränze.^{52–57} Sehr häufig besitzen die Urnen flache Steine als Bedeckung;^{39–45} in mehreren Fällen standen die Urnen auch auf solchen Steinen,^{46–48} oder waren gegebenenfalls von ihnen umgesetzt.^{49–51} Auf mehreren Lokalitäten wurde die Einäscherung an der Hügelgrabstelle festgestellt,^{58–60} ebenso auch ein Vorkommen von Spaltindustrie.^{61, 62} Ein kennzeichnender Zug für die Gräber unter den Hügelschüttungen ist jedoch vor allem der Reichtum an Bronzeindustrie, die auf allen verlässlich belegten Lokalitäten vorgekommen ist.

Das Inventar der Hügelgräber von Mikušovce und Trenčianske Teplice ist verhältnismässig gleichartig und erfasst daher einen bestimmten Zeithorizont nicht nur innerhalb der Entwicklung beider Gräberfelder, sondern auch — wie Analogien aus weiteren Gräberfeldern mit dem Vorkommen von Hügelgräbern belegen — einen bestimmten Zeithorizont innerhalb der Entwicklung der Lausitzer Kultur in der Slowakei. Ausser in Hügelgräbern wird dieser Horizont auch in Flachgräbern beobachtet, von deren Verarbeitung die Autorin in vorliegender Arbeit wegen ihrer Riesenzahl absieht; den Hügelgräbern kommt jedoch in der hier gestellten Problematik mit Rücksicht auf ihr verhältnismässig viel reicheres Bronzeinventar eine wesentliche Bedeutung zu.

Kennzeichnend sind für die Bronzeindustrie in den Hügelgräbern des mittleren Waagtals Nadeln mit doppelkonischem oder kugeligem Kopf und geschwollenem verziertem Hals (Taf. V: 13, 14, 16, 17), die überhaupt für die Lausitzer Kultur in der Slowakei typisch sind.^{68–74} Bei Berücksichtigung ihres zeitlich, nicht aber territorial eng begrenzten Vorkommens im breiteren Bereich der Urnenfelderkultur, sind diese Nadeln ein geeignetes

Kriterium für die Synchronisierung des Hügelgräberhorizontes innerhalb der Lausitzer Kultur in der Slowakei samt den einzelnen Kulturen der Urnenfelderzeit. Wie aus der Analyse hervorgegangen ist,^{75–91} erscheint dieser Nadeltyp in der Füllung der Hügelgräberkultur Ende der Stufe BC und geht nicht in die Stufe HA₁ über, und in den slowakischen Funden kann er mit Berücksichtigung seines Fundprofils — Nadel mit profiliertem Kopf,⁸⁹ Messer vom Typ Baierdorf⁹⁰ — für die Stufe BD als kennzeichnend betrachtet werden.

Einen weiteren Nadeltyp repräsentiert die Nadel mit reich profiliertem Kopf und geripptem Hals (Taf. V: 12), die auf Grund ihrer Unikatform bloss rahmenmässig zum Nadeltyp mit reich verziertem Kopf gereiht werden kann und für die mittlere Stufe der Lausitzer Kultur in Böhmen und Mähren kennzeichnend ist.⁹³ Eine seltene Form ist ebenfalls die Ringkopfnadel (Taf. V: 15), die vielleicht als Derivat von Richthofens Typ B der Hirtenstabnadeln betrachtet werden dürfte.⁹⁴ Die Rollennadel (Taf. V: 18) hat keine chronologische Gültigkeit.

Für die Nadelbüchsen (Taf. V: 2, 3, Taf. VI: 7, 8) gilt dieselbe zeitliche Zuweisung wie für die Nadeln mit kugeligem oder doppelkonischem Kopf und geschwollenem verziertem Hals.^{95–99}

Die Fibel vom Spindlersfelder Typ mit verhältnismässig schmalem, mit dem Sanduhrmotiv verziertem Schild (Taf. VI: 17), gehört zu altertümlicheren Formen dieses Fibeltyps. Auf Grund der Analyse slowakischer Fibeln^{101–108} und analoger Funde aus Mähren, Böhmen und Berlin-Spindlersfeld^{109–115} kann man sie in die Stufe BD eingliedern. Diese Datierung wird auch von den Begleitfunden — einem Peschiera-Dolch und den Nadelbüchsen — gestützt.

Aus den Hügelgräbern der angeführten Gräberfelder stammen zahlreiche Bronzegegenstände, die vom chronologischen Gesichtspunkt keinen grösseren Aussagewert haben — ein Armband ([?], Taf. I: 1), Spiralröhrchen (Taf. V: 8, Taf. VI: 12, 13), scheibenförmige Knöpfe mit Fangöse (Taf. V: 19), Perlen (Taf. V: 7, 10, Taf. VI: 9), Fingerringe (Taf. V: 6) und unsymmetrische tordierte Ringe (Taf. V: 4, Taf. VI: 1); hinsichtlich der Perlen äussert sich die Autorin, dass ihr Vorkommen in der Lausitzer Kultur der Slowakei^{121, 122} ausser der Stufe BD bisher nicht belegt ist.

Einen vereinzelt Fund stellen die Zierbleche dar (Taf. VI: 6), die in der Füllung der Lausitzer Kultur und der Urnenfelderkulturen bloss entfernte Analogien in der Stufe BD, bzw. HA₁ haben;^{126, 129} durch Begleitfunde sind sie in die Stufe BD datiert

worden. Dasselbe gilt auch für die Glieder eines Kettchens (Taf. VI: 5), welches den zweiten Fund dieser Art in der Lausitzer Kultur der Slowakei darstellt.¹³⁰

Der Peschiera-Dolch kann nach Ansicht der Autorin innerhalb der Gliederung R. Peronis bloss rahmenmässig seinen Gruppen B–C dieses Dolchtyps eingegliedert werden, die in Mitteleuropa in den Stufen BD–HA₁ verbreitet sind.^{131, 132} Auf Grund der Analyse analoger Dolche aus slowakischem Gebiet^{133–137, 140–144} und Mähren^{145–150} kann der Dolch aus Mikušovce in die Stufe BD datiert werden.

Das Messer mit gerader Schneide, konvexem Rücken und kurzer Griffzunge mit zwei Nietlöchern (Taf. VI: 2) ist für die Stufe BD der Urnenfelderkultur typisch,^{154–159} sein Vorkommen ist jedoch bloss auf diese Stufe nicht beschränkt.¹⁶⁰

Geflügelte Pfeilspitzen mit Tülle (Taf. V: 11, 20, Taf. VI: 3), die relativ häufig in den Lausitzer Hügelgräbern der Slowakei vorkommen,^{151–153} haben im Gesamtbereich der Urnenfelderkultur keine chronologische Gültigkeit.

Unikatfunde sowohl in typologischer als auch chronologischer Hinsicht sind die halbkugeligen Knöpfe mit geradem Rückensteg (Taf. VI: 14); ähnliche Funde aus dem Bereich der Lausitzer und Urnenfelderkultur^{161, 162} sind zeitlich von den Exemplaren der beschriebenen und durch den Peschiera-Dolch, die Spindlersfelder Fibel und die Nadelbüchsen datierten Gräberfelder allzu weit entfernt.

Ebenfalls sind die Trensenquerstangen aus Geweih (Taf. VI: 15, 16) die einzigen der Autorin bekannten Funde dieser Art im Lausitzer Kulturbereich in der Stufe BD, zu welcher sie auf Grund der datierenden Begleitfunde gewiesen worden sind. Genannte Querstangen unterscheiden sich ebenfalls von den bisherig aus dem Karpatenbecken bekannten Querstangentypen.^{163–166}

Bloss in einem einzigen Falle (Taf. V: 21) fanden sich in Hügelgräbern des mittleren Waagtals Fragmente von lichtgrünen Glasperlen.

Die Tonware dieser Hügelgräber setzt sich aus acht Haupttypen zusammen: aus doppelkonischen Gefässen, henkellosen Amphoren, amphorenartigen Gefässen, Amphoren, Töpfen, Schüsseln, kleinen Amphoren und Tassen.

Zwischen den doppelkonischen Gefässen sind am häufigsten Formen mit scharfem Umbruch vertreten (Taf. VII: 10, Taf. VIII: 15, 25, Taf. IX: 11, 16, 19), welcher oft mit Lappenbuckeln ausgestattet ist (Taf. VII: 18); der Unterteil der Gefässe pflegt

manchmal aufgerauht zu sein und der Umbruch gekerbt (Taf. VII: 10, 18). Zu seltenen Typen gehört ein doppelkonisches Gefäss mit rundem Umbruch und abgesetzter Standfläche (Taf. VII: 7) und ein doppelkonisches Gefäss mit scharfem Umbruch, der einen Henkel trägt (Mikušovce, Hügelgrab 46).

Die henkellosen Amphoren mit höherem konischem Hals haben einen doppelkonischen Körper, gewöhnlich mit scharfem Bauchknick (Taf. VII: 1, 5, Taf. IX: 12); in mehreren Fällen war ihr Unter- teil mit unregelmässigem Ritzschmuck und Finger- strich verziert (Taf. VII: 11, 12, Taf. IX: 13), eventuell mit plastischer Leiste auf der Bauchwöl- bung (Mikušovce, Hügelgrab 174, Gefäss 2).

Als grosse Amphoren bezeichnet die Autorin Gefässe, die tektonisch mit den henkellosen Am- phoren übereinstimmen, jedoch Henkel haben. Auf dem Gräberfeld von Trenčianske Teplice waren die Gefässe dieses Typs mit grossen seichten Grübchen und dem „Sonnenmotiv“ verziert (Taf. IX: 5, 7), gegebenenfalls mit Ritzschmuck (Taf. VII: 24). Dieser Keramiktyp stellt eine Sonderform in der Keramikfüllung der Lausitzer Kultur der Slowakei dar. Er kommt, vor allem hinsichtlich der Verzie- rung, in verschiedenen Varianten vor; die Begleit- funde dokumentieren ein häufiges Vorkommen die- ser Form insbesondere in der Stufe HA₁,^{211–222} in den Funden aus Trenčianske Teplice können je- doch, auf Grund der Fundvergesellschaftung, die ältesten Repräsentanten dieses Keramiktyps ge- sehen werden (Taf. IX: 6, 12).

Die Amphoren sind bloss recht mangelhaft durch Scherbenmaterial vertreten (Taf. VIII: 18–21, 23). Sie repräsentieren den Amphorentyp mit aus- ladendem Hals und doppelkonischem viereckigem gedrücktem Körper, der mit Ritzschmuck und gros- sen seichten Grübchen ausgestattet ist. Dieser Ke- ramiktyp ist vielleicht die kennzeichnendste Form der Lausitzer Kultur in der Slowakei. Sein Fund- profil^{224–230} belegt sein Vorkommen in der ältesten Stufe der Lausitzer Kultur der Slowakei.

Die Töpfe bestehen aus Formen mit ausladen- dem, scharf vom eiförmigen Körper abgesetztem Hals (Taf. VII: 3, 14), ferner aus doppelhenkeli- gen Formen mit einschwingendem Hals und eiför- migem Körper (Taf. VII: 13, 19, Taf. VIII: 4, 5, Taf. IX: 1), die manchmal unter dem Halsansatz eine plastische Leiste haben (Taf. IX: 1), eventuell ist ihre Mündung gezipfelt oder mit Lappenbuckeln versehen (Taf. VIII: 5).

Die Schüsseln sind am öftesten durch scharf pro- filierte Formen vertreten (Taf. VIII: 16, Taf. IX:

17, 18), die manchmal an der Mündung Lappen- buckel aufweisen (Taf. VIII: 16). Ein weiterer häufiger Typ sind Schüsseln mit einschwingendem Hals und konischem Bauchteil (Taf. IX: 3, 6), deren Mündung ebenfalls gezipfelt zu sein pflegt; ein Exemplar dieses Schüsseltyps hat einen gekerb- ten Umbruch (Taf. IX: 6).

Die kleinen Amphoren zeichnen sich durch einen doppelkonischen, scharf profilierten Körper aus und ihre Schulter trägt Grübchen und Ritzschmuck (Taf. VII: 3, 4, Taf. VIII: 2, 11, 13, Taf. IX: 10).

Die Tassen repräsentieren fast ausschliesslich scharf profilierte Formen, die über dem Bauchknick mit Grübchen und Ritzschmuck versehen sind (Taf. VII: 2, 6, 15–17, Taf. VIII: 6, 8, 9, 15, Taf. IX: 14, 15). Dieser Tassentyp kennzeichnet sich durch sein Eigengepräge innerhalb des slowakischen Zwei- ges der Lausitzer Kultur und wird auf Grundlage des Bronzeinventars aus den Hügelgräbern 93 und 174 von Mikušovce und dem reichen Grab aus Nováky²⁸² in die Stufe BD datiert.

Wie aus der dargebotenen kurzgefassten Über- sicht des Inventars aus den Hügelgräbern des mitt- leren Waagtals — ergänzt mit Funden aus weite- ren slowakischen Lokalitäten mit dem Vorkommen von Hügelgräbern — hervorgeht, wird der Hügel- gräberhorizont durch die Bronzeindustrie fast ein- deutig in die Stufe BD datiert. Dieses Bronzeinven- tar der Hügelgräber repräsentiert — ausser den Unikatformen — den typischen urnenfelderzeitlichen Fundhorizont der Stufe BD, wobei die Fibel des Spindlersfelder Typs als „nordischer“ Einschlag in der Füllung der Lausitzer Kultur zu betrachten ist. Dieser zivilisatorische Charakter der Bronzeindus- trie ermöglicht nicht nur die Eingliederung der Lausitzer Kultur der Slowakei in den Gesamttra- men der Lausitzer Kultur, sondern auch eine Syn- chronisierung mit einzelnen Kulturen der Urnen- felderzeit. Die Bronzeindustrie verbindet den Lau- sitzer Hügelgräberhorizont der Slowakei mit der Frühlausitzer Stufe und der älteren Phase der Mit- tellausitzer Stufe in Mähren und Böhmen (Typ Hvozdnice-Záhoří und teilweise Lhán-Mostkovi- ce),²⁸⁷ mit dem Vor-Čaka-Horizont und der Čaka- Kultur in der Südwestslowakei,²⁸⁸ mit der „weiter- lebenden Hügelgräberkultur I“ in Transdanubien,²⁸⁹ mit der jüngeren Phase der Piliner Kultur,²⁹⁰ mit dem Hügelgräber-Velaticer Übergangshorizont²⁹¹ und der ältesten Phase der Velaticer Kultur in Süd- mähren,²⁹² mit dem Modřany-Lažany²⁹³ und teil- weise Třebíz-Velvary-Typ²⁹⁴ in Mittelböhmen, mit dem Drhovice-Vrhaveč²⁹⁵ und teilweise Svářeč- Kostelec-Typ²⁹⁶ in Süd- und Westböhmen, mit der

Riegsee-Gruppe der südbayrischen Urnenfelderkultur²⁹⁸ und mit dem Peschiera-Horizont in Norditalien.²⁹⁹

Die Keramik aus den Hügelgräbern entspricht allgemein der Kulturfüllung der älteren Phase der Mittellausitzer Stufe, wie sie auf Grundlage der Materialanalyse aus dem Gräberfeld von Pouchov V. Vokolek aufgegliedert hat.³⁰⁰ Bloss das doppelkonische Gefäß mit rundem Umbruch (Taf. VII: 7) und die geriefte Tasse (Taf. VII: 14) sprengen diesen Rahmen; mit Rücksicht auf die begleitende Bronzeindustrie kann jedoch die Tasse nach Ansicht der Autorin spätestens in die Anfänge der jüngeren Phase der Mittellausitzer Stufe gewiesen werden, d. h. an die Grenze der Stufen BD und HA₁, bzw. der Doppelkonus in die Stufe HA₁. Dabei betont die Autorin den engen Kontakt des slowakischen Zweiges der Lausitzer Kultur vor allem mit der Lausitzer Kultur in Mähren und — insofern es der Forschungsstand gestattet — auch in Kleinenpolen; bloss einige Keramiktypen (Amphoren und Tassen) können als spezifische Form der slowakischen Lausitzer Kultur betrachtet werden, und weitere Formen (doppelkonische Gefäße mit Lappenbuckeln auf der Bauchwölbung, amphorenförmige Gefäße, scharf profilierte Schüsseln) sind wieder auf Grund ihrer Streuungsdichte für den slowakischen Zweig der Lausitzer Kultur kennzeichnend. Zu ernststen Problemen kommt es im Zusammenhang einer Synchronisierungsmöglichkeit der slowakischen Funde mit dem Inventar der ältesten Stufe der Lausitzer Kultur in Mähren; diese Möglichkeit bezieht sich, abgesehen von den spezifischen slowakischen Formen, auf alle Keramikgattungen.

Bei der Lösung dieser Fragen muss nach Ansicht der Autorin die Möglichkeit einer Existenz der Frühlausitzer Stufe in der Slowakei ausgeschlossen werden. In der Keramikfüllung des slowakischen Zweiges der Lausitzer Kultur fehlen Formen, die den bisherigen Ansichten nach für den Habitus dieser Kultur bestimmend sind, nämlich niedere henkellose Amphoren mit Zylinderhals, häufig mit Buckeln auf der Bauchwölbung, henkellose Amphoren mit plastischer Leiste auf der Bauchwölbung (die sog. Segerschen Amphoren, deren Stellung übrigens in der Füllung dieser Stufe unsicher ist),³⁰⁹ Terrinen mit plastischer Leiste oder Tupfenband unter der Mündung, Amphoren und kleine Krüge mit Buckelornament oder plastischen Warzen, und schliesslich Fusschüsseln. Die Ursachen dieser Erscheinung könnten in der abweichenden vorhergehenden mittelbronzezeitlichen Entwicklung zwi-

schen dem slowakischen und mährischen Gebiet gesucht werden, doch fehlen gegenwärtig Kontaktstücke zwischen der Lausitzer und Piliner Kultur, wie auch zwischen der Lausitzer und der Karpatischen Hügelgräberkultur.³⁰²

Bei der Analyse der Grabverbände aus mährischen, in die Frühlausitzer Stufe datierten Gräberfeldern — und dabei jene Formen aus der Füllung dieser Stufe ausgeschieden werden, welche aus der älteren Phase der Mittellausitzer Kultur bekannt sind, d. h. Formen, die in erheblichem Masse mit den Funden des mittleren Waagtals übereinstimmen — ergibt sich für die Keramikfüllung dieser Stufe fast ausschliesslich solche Ware, die unmittelbar an die Keramik der Hügelgräberkultur anknüpft;^{303–311} der Ursprung dieser Formen in der Hügelgräberkultur ist von zahlreichen Forschern betont worden.³¹² Beachtenswert ist jedoch die Tatsache, dass diese Keramikformen der Hügelgräberkultur in das Kulturgut der älteren Phase der Mittellausitzer Stufe nicht aufgenommen worden sind; dies bezieht sich auch auf den Grossteil der Verzierungs-elemente, die aus der Hügelgräberkultur abzuleiten sind. Die Autorin betont, dass diese in der Hügelgräberkultur wurzelnde Keramik bloss selten an Formen gebunden ist, die aus der Mittellausitzer Stufe bekannt sind.³¹³ So ist z. B. das doppelkonische Gefäß, die Leitform der Lausitzer Kultur, in den Fundkomplexen mit Buckelkeramik gewöhnlich durch die Terrine ersetzt;³¹⁴ dasselbe gilt auch für die weiteren Keramiktypen. Auf Grund dieser Tatsachen hält die Autorin die Aufgliederung der älteren Phase der Mittellausitzer Kultur durch V. Vokolek für vollauf begründet und ihrer Ansicht nach sollte sie auch für die Lausitzer Kultur Mährens ausgearbeitet werden. Die Möglichkeit zur Synchronisierung der slowakischen Funde mit der Frühlausitzer Stufe ist also bloss aus der allgemeinen Unklarheit über die Füllung der Frühlausitzer Stufe hervorgegangen, auf Grund welcher in sie mehrere Lokalitäten eingestuft wurden,^{316–322} auf denen keine Keramik mehr mit Bindungen an die Hügelgräberkultur vorgekommen ist und welche also nach Ansicht der Autorin die ältere Phase der Mittellausitzer Kultur repräsentieren.

Die ältere Phase der Mittellausitzer Stufe, von diesem Gesichtspunkt betrachtet, ist der vorhergehenden Stufe gegenüber bereits eine reife, gestaltete Kultur. In der Keramikfüllung wird das Erbe der Hügelgräberkultur zu neuer Form umgestaltet und die Lausitzer Kultur erhält ihr kulturelles Eigengepräge; alle Grundformen lassen sich inner-

halb ihrer Entwicklung in den einzelnen Entwicklungsstapen verfolgen. In der Bronzeindustrie begegnet man erst in dieser Stufe Typen, die für die Lausitzer Kultur kennzeichnend sind, u. zw. den Spindlersfelder Fibeln und Nadeln mit reich profiliertem Kopf.²³³ Auch die grössere Zahl von Lokalitäten der Altlausitzer Stufe gegenüber spricht von einer Machterhebung der Lausitzer Kultur während der älteren Phase der Mittellausitzer Stufe.

Auf Grund der angeführten Tatsachen und des Vergleiches zwischen der Entwicklung der Lausitzer Kultur und der einzelnen Kulturen der Urnenfelderzeit folgert die Autorin, dass die Frühlausitzer Stufe einen relativ kurzen Zeithorizont repräsentiert, welcher der Entstehung der eigentlichen Lausitzer Kultur, wie sie durch den Habitus der älteren Phase der Mittellausitzer Stufe bekannt ist, vorangeht. Dieser Horizont entspricht der Situation im Verbreitungsgebiet der Hügelgräberkulturen, wo Ende der Stufe BC die Entstehung der Mischhorizonte verfolgt werden kann, gekennzeichnet in Mittelböhmen durch den Typ Modřany-Lazany, in Süd- und Westböhmen durch den Typ Drhovice-Vrhaveč, in Südmähren durch den Hügelgräber-Velaticer Horizont und in der Südwestslowakei durch den Vor-Čaka-Horizont, wobei alle diese Mischgruppen mit der Anfangsphase des Peschiera-Horizontes in Norditalien synchronisiert werden können.³²⁵ Im Verlauf der Stufe BD gestalten sich aus diesen Mischgruppen bereits die fertigen Kulturen der jüngeren Bronzezeit: in Mittelböhmen die Knovizer Kultur des Typs Třebíz-Velvary, in Süd- und Westböhmen die Milaveč-Kultur des Typs Svářeč-Kostelec, in Südmähren und Österreich die älteste Phase der Velatice-Baiersdorf-Kultur, in der Südwestslowakei die Čaka-Kultur, in Südbayern die Riegsee-Gruppe der Urnenfelderkultur und in Nordtirol die I. Stufe der Urnenfelderkultur, wobei dieser Komplex mit dem überwiegenden Teil des Peschiera-Horizontes synchronisiert werden kann; im Lausitzer Kulturbereich in Böhmen, Mähren und in der Slowakei entspricht diesem Horizont die ältere Phase der Mittellausitzer Stufe.

Beim gegenwärtigen Forschungsstand kann die erwähnte Ansicht nicht mit Siedlungsfunden belegt werden. Bei der Verfolgung der Frühlausitzer Stufe in Mähren gelangte die Autorin jedoch zur Ansicht, dass — nach dem publizierten Material zu urteilen — auf der Lokalität Hradisko bei Kroměříž schon die Schicht B als Niederschlag des Hügelgräber-Lausitzer Übergangshorizontes bezeichnet werden könnte,

d. h. als eine Schicht, die der Frühlausitzer Stufe auf den Gräberfeldern entspricht,^{331–333} durch die Amphoren der Schicht B wird ihre Synchronisierung mit der Frühlausitzer Stufe und teilweise mit der Siedlung in Blučina ermöglicht.³³⁶ Die Funde aus der Schicht C wurden bisher nicht geschlossener publiziert, doch kann — auf Grund einiger Keramiktypen direkt aus dieser Schicht,²³¹ wie auch aus dem Gräberfeld,³³⁷ das nach V. Spurný ein Pendant zur Schicht C sein soll — die Dauer dieser Schicht bis in die ältere Phase der Mittellausitzer Stufe vorausgesetzt werden.

Die Lösung der aufgeworfenen Probleme ist Aufgabe künftiger Forschungen; wahrscheinlich werden sie in Richtung auf die Herausstellung einer Sondergruppe der Hügelgräberkultur im nördlichen Mähren geführt werden, die den Grossteil der Keramiktypen umfassen wird, welche bisher in die Frühlausitzer Gruppe eingegliedert wurden, abgesehen von der scharf profilierten Tonware, die für die ältere Phase der Mittellausitzer Stufe charakteristisch ist. Auf diese Möglichkeit wies J. Nekvasil bei der Auswertung eines Grabes der Hügelgräberkultur auf dem Lausitzer Gräberfeld in Moravičany hin, als er anführte, dass sich in Nordmähren eine Sondergruppe der Hügelgräberkultur abhebt, die Beziehungen zur Lausitzer Kultur aufweist;³⁹⁹ derselbe Sachverhalt wird auch von V. Hrubý für seine Oder-Gruppe der Hügelgräberkultur behauptet.³⁴⁰ Eine ähnliche Entwicklung kann man für das Gebiet Kleinpolens voraussetzen, wobei auf die mögliche Aufgliederung der Frühstufe der Lausitzer Kultur, nämlich des Fundstoffes der III. Periode der Bronzezeit gedacht wird, und zwar auf einen Altlausitzer, d. h. unserer Meinung nach Hügelgräber-Lausitzer Horizont³²⁹ und auf einen Horizont, welcher der älteren Phase der Mittellausitzer Stufe³³⁰ in Böhmen, Mähren und der Slowakei entspricht.

Bezüglich der Frage der Existenz der Hügelgräber in der Lausitzer Kultur der Slowakei konstatiert die Autorin, dass es sich, genauso wie bei der Bronzeindustrie, auch in diesem Falle um eine Zeiterscheinung handelt, die im Bereich der Urnenfelderkultur in der Stufe BD an Überlieferungen der Hügelgräberkultur anknüpft. Im lausitzischen Kulturbereich wird die Anlage von Hügelgräbern in dieser Zeitepoche in Sachsen,³⁴³ Polen,³⁴⁴ Böhmen,³⁴⁵ in Mähren³⁴⁶ und in der Slowakei angetroffen. Durch prächtige Hügelgräber zeichnet sich die Čaka-Kultur aus,³⁴⁷ aber auch die ältere Phase der Velatice-Kultur.³⁴⁸ Hügelgräber sind für die Milaveč-Kultur³⁴⁹ bezeichnend, ebenfalls für die

Riegsee-Gruppe in Südbayern.³⁵¹ Bei diesem Forschungsstand wäre bloss eine statistische Verarbeitung der Hügelgräber innerhalb des ganzen Bereiches der Urnenfelderkultur von Wert, auf Grund welcher sich sicherlich Abweichungen im Bau der Hügelgräberanlagen in der einzelnen Kulturbereichen der Urnenfelderzeit zeigen würden.

Bei der Auswertung der Hügelgräber des mittleren Waagtales stellt die Autorin abschliessend fest, dass diese Hügelgräber mit ihrer Bronzeindustrie und dem Begräbnisritus einen typischen urnenfelderzeitlichen Horizont der Stufe BD darstellen, wobei sie mit ihrer Keramik und einigen Bronzeindustrietypen die ältere Phase der Mittellausitzer Stufe repräsentieren, wie sie vor allem aus Mähren und Böhmen bekannt ist. Nach Ansicht der Auto-

rin sind diese Hügelgräber auf dem erwähnten Gebiet Repräsentanten der ältesten Stufe der Lausitzer Kultur, welcher gegenüber die Frühlausitzer Stufe als der Abschnitt eines Sichgestaltens der Lausitzer Kultur erscheint — als Hügelgräber-Lausitzer Übergangshorizont.

In dem Beitrag bedient sich die Autorin der Termini der *Alt-, Mittel- und Junglausitzer Stufe* laut Gliederung J. Filip s (obwohl sie eher der Theorie von der ununterbrochener Entwicklung der Lausitzer Kultur in der Slowakei und Mähren zugeneigt ist), da bisher in der Tschechoslowakei keine Einigkeit hinsichtlich der Periodisierung und der Terminologie der Lausitzer Kultur vorhanden ist.

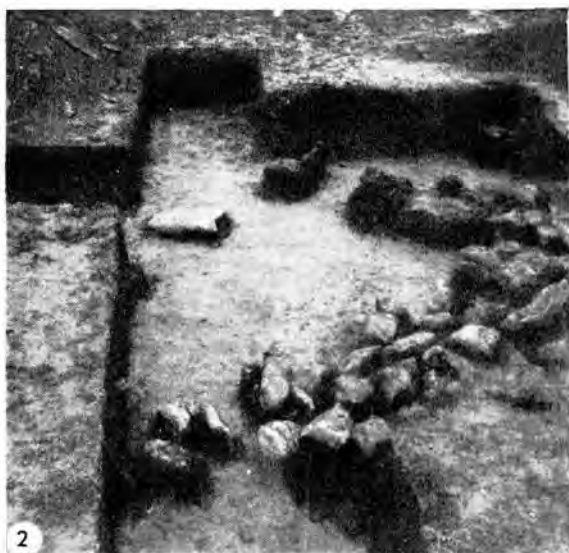
Übersetzt von B. Nieburová

Tab. I. Mikušovec. Pohľad na pohrebisko v polohe Nivky; 2–4 — mohyla 46; 5 — mohyla 60; 6 — mohyla 87.

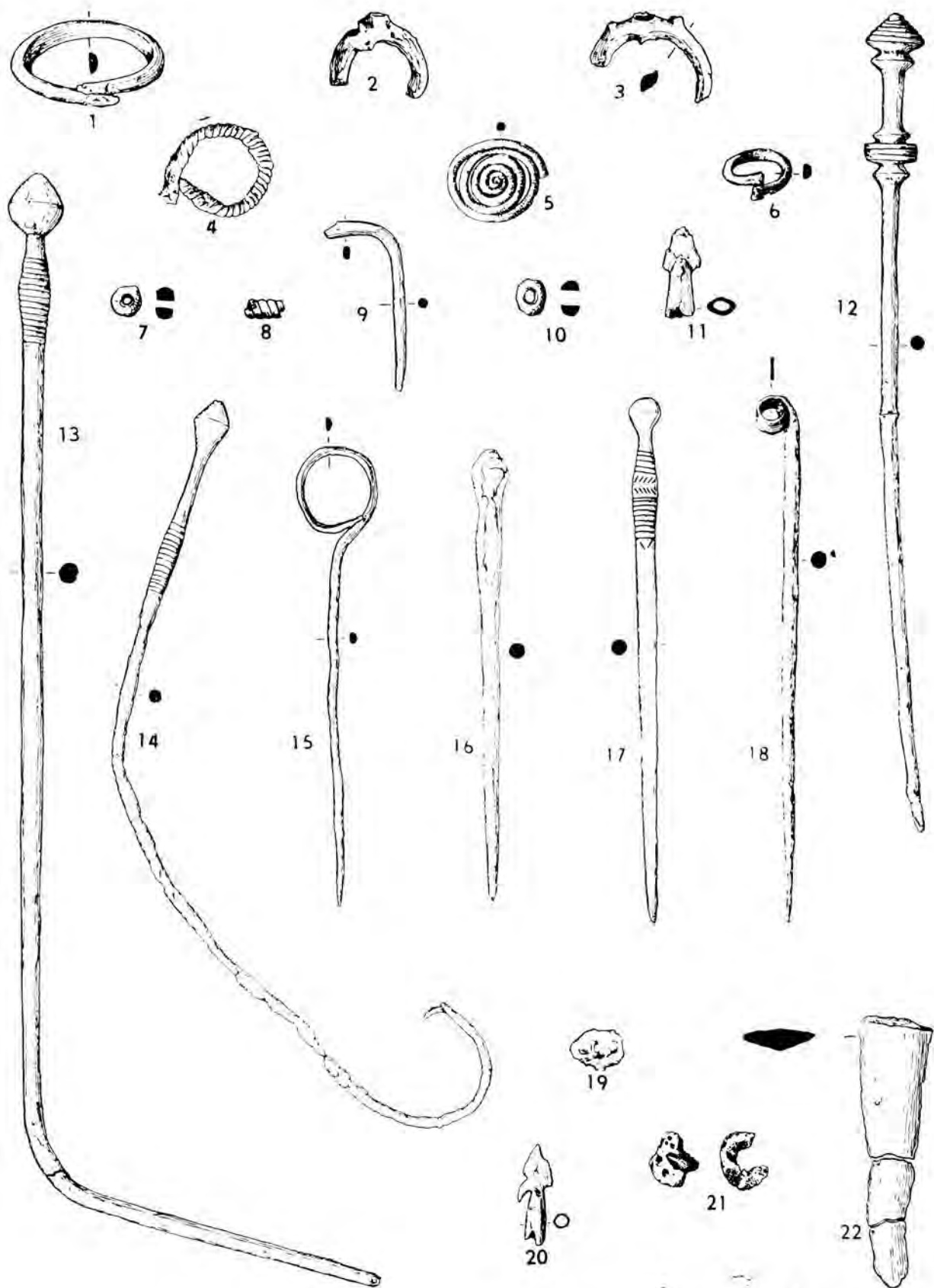
Tab. II. Mikušovce. 1, 2 — mohyla 93; 3 — mohyla 156; 4 — mohyla 173; 5, 6 — mohyla 174.

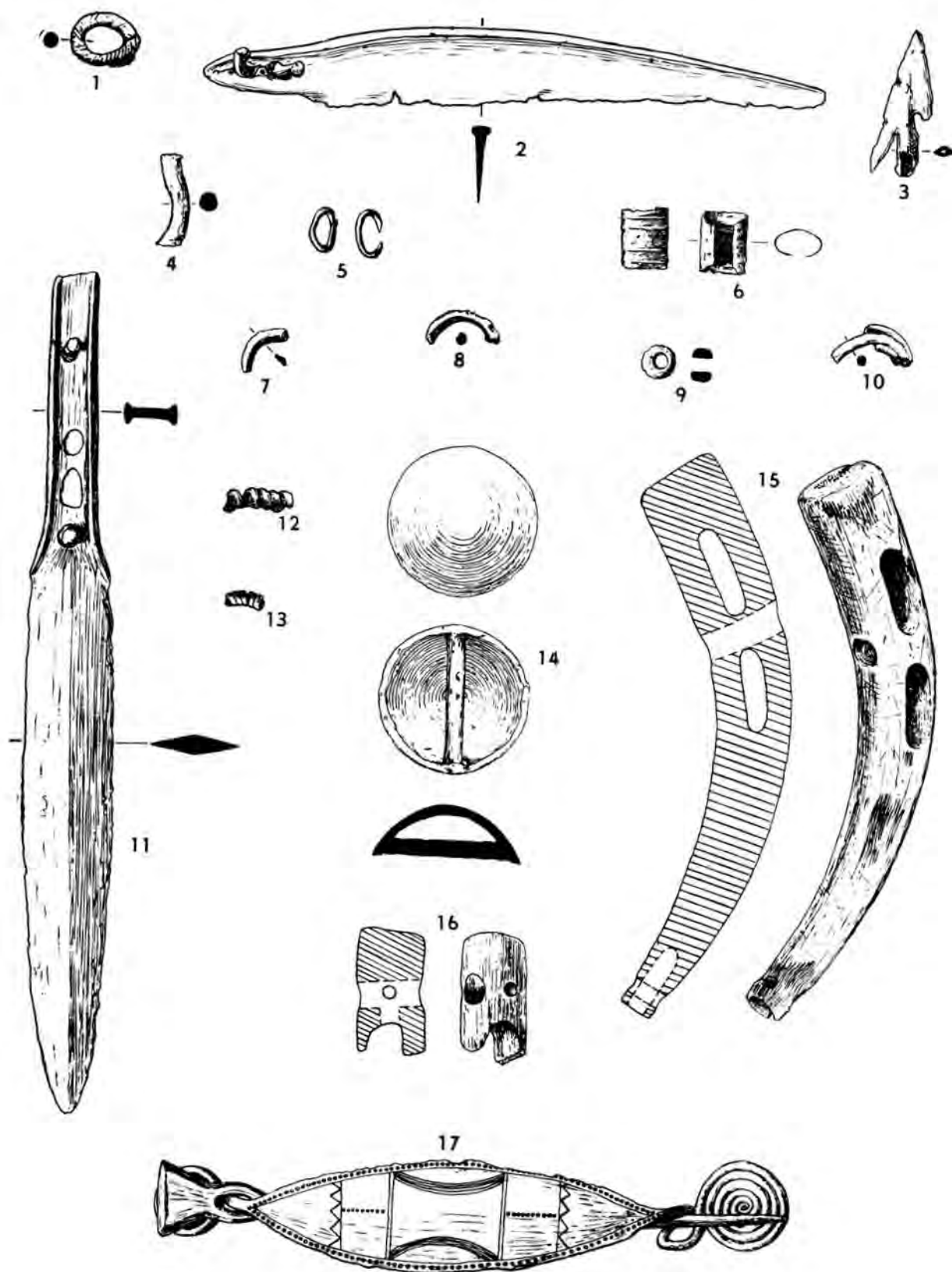
Tab. III. Trenčianske Teplice, 1 — pohľad na odkrývanie pohrebiska v polohe Kút; 2 — mohyla 11 v polohe Pod Pleškami; 3, 4 — mohyla 32; 5 — odkrývanie mohyly 33; 6 — mohyla 33.

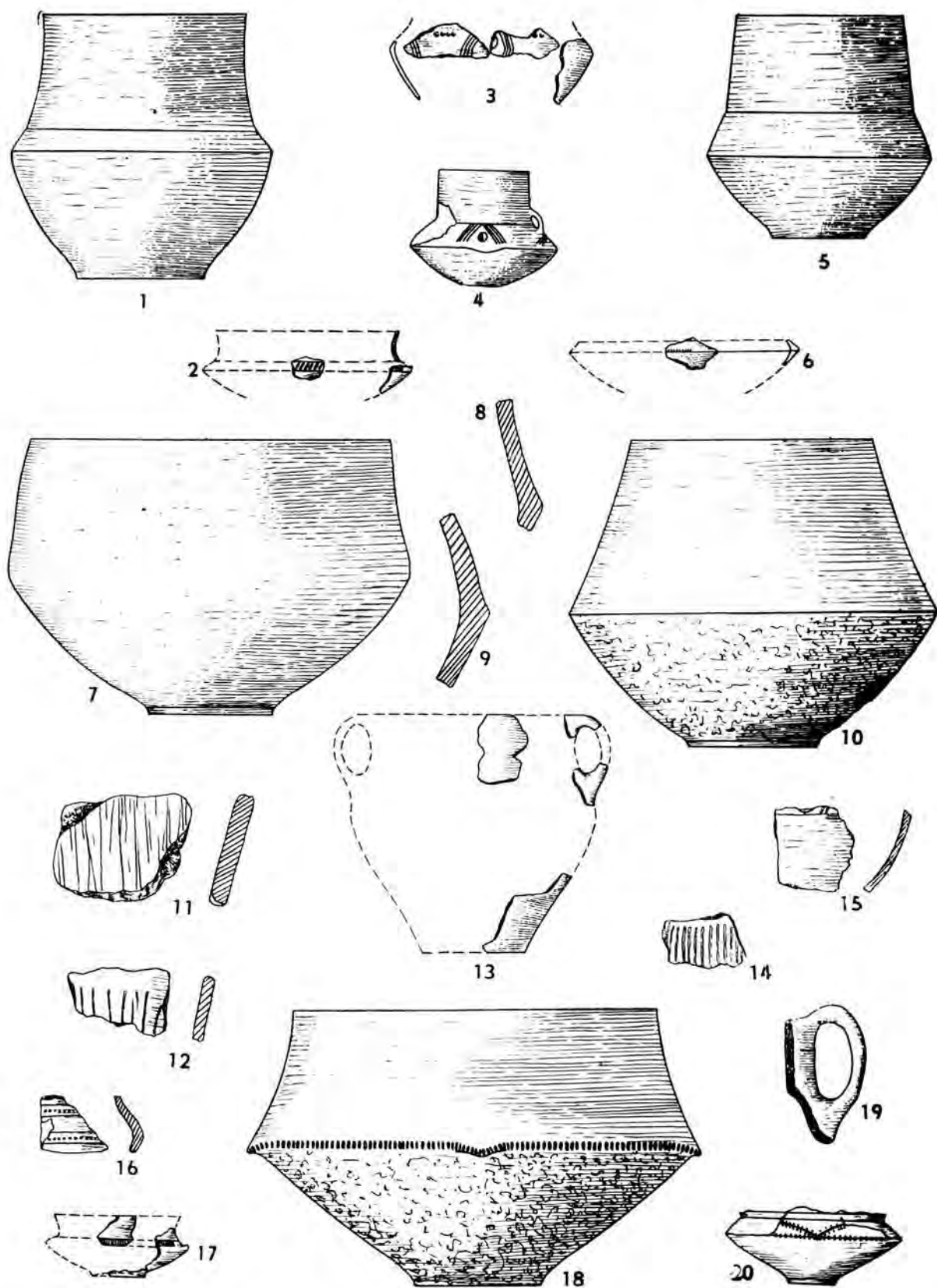
Tab. IV. Trenčianske Teplice. 1 — pohľad na odkryté mohyly v polohe Kút; 2 — mohyla 35; 3 — mohyla 43; 4 — mohyla 54; 5, 6 — mohyla 61.

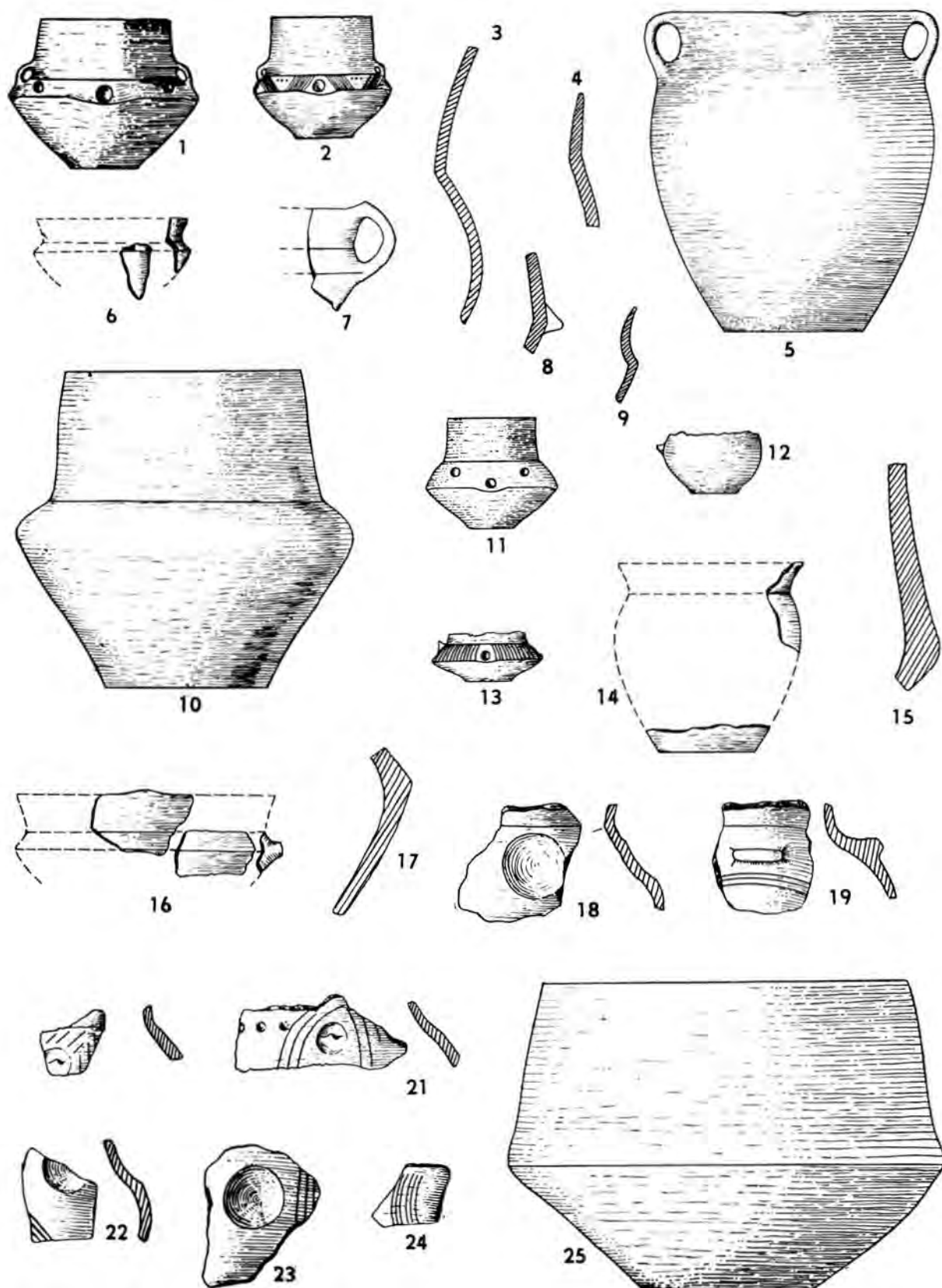
Tab. V. 1–5, 7–9, 13, 15 – Mikušovce, mohyla 46; 6, 10, 18 – Trenčianske Teplice, mohyla 32; 11, 12, 22 – Mikušovce, mohyla 93; 14 – Mikušovce, mohyla 4 v polohe Kopce; 16, 17 – Mikušovce, mohyla 60; 19 – Mikušovce, mohyla 87; 20, 21 – Trenčianske Teplice, mohyla 45.

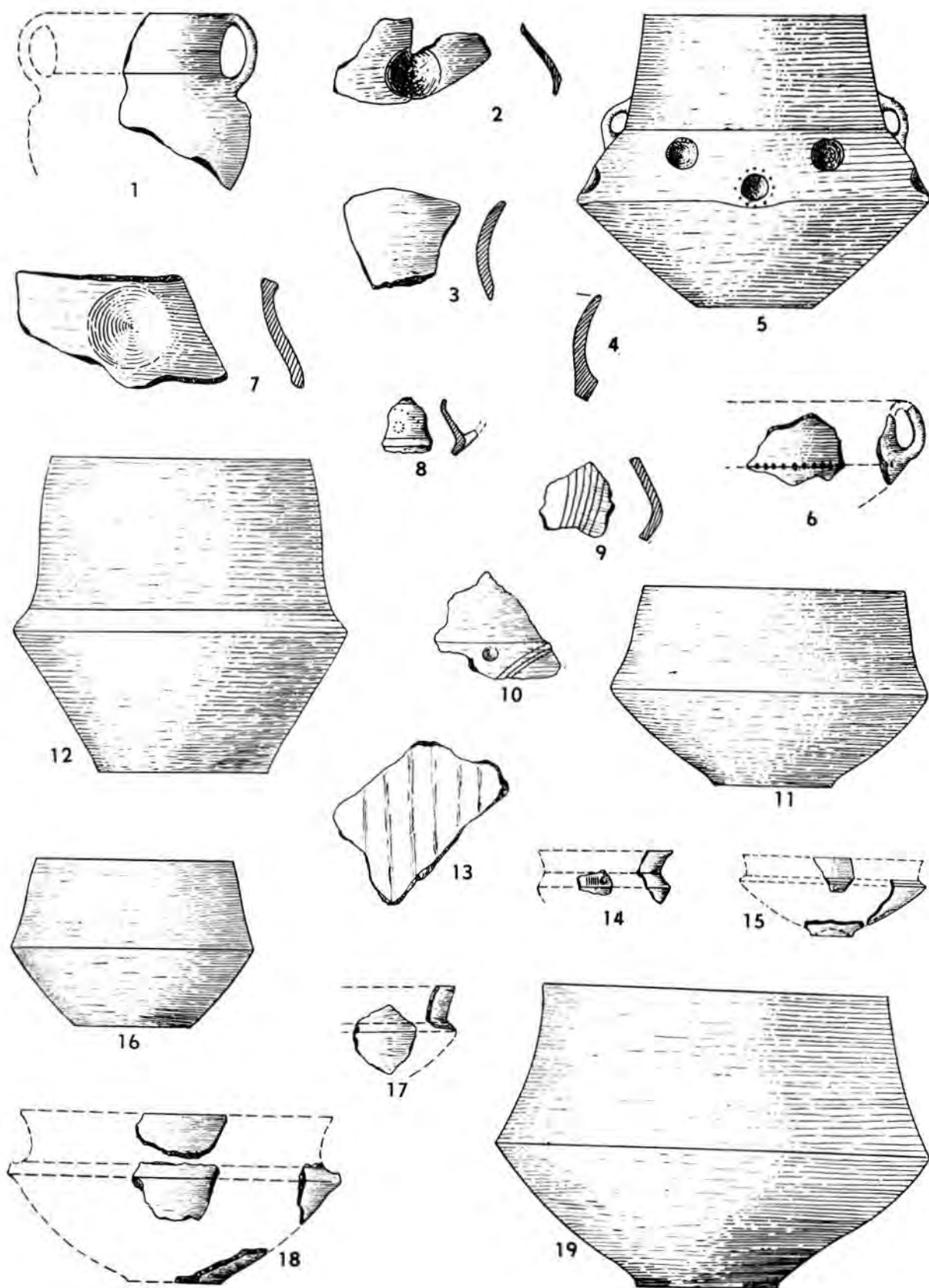
Tab. VI. Mikušovce. 1-3 — mohyla 173; 4-17 — mohyla 174.

Tab. VII. Mikušovce. 1, 2 — mohyla 87; 3—6, 9, 13 — mohyla 46; 7, 8 — mohyla 173; 10, 14, 15 — mohyla 174; 11, 12 — mohyla 60; 16—20 — mohyla 93.

Tab. VIII. 1–6 – Mikušovce, mohyla 156; 7–10, 12, 13, 15, 17 – Trenčianske Teplice, mohyla 32; 11, 14, 16, 18–25 – Trenčianske Teplice, mohyla 33.

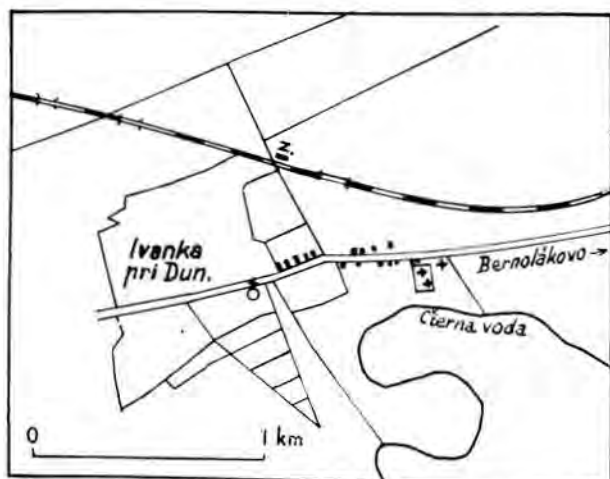
Tab. IX. Trenčianske Teplice. 1–4 – mohyla 11; 5, 6 – mohyla 35; 7, 8, 12 – mohyla 43; 9, 14–19 – mohyla 54; 10, 11 – mohyla 61; 13 – mohyla 45.

POPOLNICOVÉ POHREBISKO V IVANKE PRI DUNAJI

LUDMILA KRASKOVSKÁ

Pohrebisko leží na východnom konci obce Ivanka pri Dunaji, okres Bratislava, pri hradskej vedúcej do Bernolákova. Prv tu išla cesta z Bratislavy, ktorú teraz nahradila nová hradská. V týchto miestach je rozsiahla piesková duna, ktorá sa ťahne v smere západ-východ. Časť duny je zastavaná rodinnými domčekmi, na zvyšnej časti sú role. Názov „Pasienky“ ukazuje, že tu pôvodne bolo pastvisko. Nálezisko je známe od roku 1937, keď sa pri stavbe domu F. Oderského odkryli popolnicové hroby. Nájdené pamiatky daroval spomenutý majiteľ pozemku Slovenskému múzeu v Bratislave; publikoval ich F. Brouček.¹ Vedľa bývalého pozemku F. Oderského, ktorý teraz patrí J. Kadlečíkovi, je parcela s domom F. Štiglica (čís. domu 504). Podľa výpovede majiteľa našlo sa roku 1954 pri rigolovaní vinice v záhrade a pri výkopoch na dvore viac nádob, železných a bronzových pamiatok. Nálezy údajne hlásili Pamiatkovému ústavu a keďže nikto neprišiel, pamiatky nahádzali do jamy v záhrade a zakopali. Miesto, na ktorom nálezy zakopali, F. Štiglic nevedel teraz ukázať. Roku 1960 pri úprave dvora znovu narazili na nádoby. O náleze sa dozvedel Jozef Lenharčík, ktorý zachránil nádoby a v ich blízkosti vykopal na dvore niekoľko hrobov; nálezy odovzdal Slovenskému múzeu v Bratislave; boli to popolnice, bronzové a železné spony.

Z poverenia Archeologického ústavu SAV a po dohode s F. Štiglicom Slovenské múzeum v Bratislave urobilo v čase od 5. X. do 5. XI. 1960 záchranný výskum na jeho pozemku. Vo dvore popri hospodárskych budovách sme vykopalí niekoľko sond; aj na bočných častiach dvora uskutočnil sa plošný výskum. Cestu uprostred dvora sme nenarušili. Sondy išli v smere S—J a boli hlboké 50—60 cm. Prvú sondu sme kopali súběžne so sondou J. Lenharčíka, v ktorej našiel nádoby. Hrobové jamy sa nedali zistiť, pretože všade bola tmavá, premiešaná zem. Ako hroby sme označili priebežne jednotlivé nádoby a skupiny črepov z roz-

Obr. 1. Ivanka pri Dunaji. Situačný plán (+ = popolnicové pohrebisko).

bitých nádob; podľa tohto číslovania vo dvore sme vykopalí žiarové hroby 1—23. Ďalej sme urobili sondy v záhrade, kde sme našli iba tri hroby — 24—26. Smerom na východ hroby sa už neobjavovali a časť záhrady, kde je vinica, bola už pred výskumom hlboko rigolovaná. Poslednú sondu sme vykopalí na ulici pred domom F. Štiglica, no nezistili sme v nej žiadne nálezy.

Opis hrobov a nálezov

1. Výskum Slovenského múzea v Bratislave

Hrob 1

Popolnica stála v hĺbke 50 cm, boli v nej nasýpané drobné spálené ľudské kosti, na ktorých ležali železné predmety: oštep, šidlo a nožík. Pamiatky boli prepálené v ohni hranice. Okolo nádoby z južnej a východnej strany boli rozsypané spálené ľudské kosti (aj väčšie zlomky).

1. Guľovitá nádoba s nízkou kruhovou nôžkou; hrdlo bolo pôvodne oddelené plastickým prúžkom, teraz je odrazené; má sivú farbu, je vyhotovená z plavej hliny na hrčiarskom kruhu a dobre vypálená; v 17 cm, max. Ø 19,5 cm, Ø nôžky 7,6 cm (tab. I: 4).

2. Železný oštep s plochým listom a neuzavretou tuľajkou; d 15 cm, ě 2,3 cm (tab. I: 1).

3. Železné šidlo s dlhým trňom na rúčku; d 10 cm (tab. I: 3).

4. Železný nožik s rovnou čepeľou a trňom; d 9,5 cm, š 1,4 cm (tab. I: 2).

Hrob 2

Popolnica stála v hĺbke 50 cm, vo vzdialenosti 30 cm na juh od hrobu 1. V nádobe sa zachovalo trochu spálených kostí a niekoľko črepov.

1. Pravdepodobne hrncovitá nádoba žltohnedej farby, robená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom, slabšie vypálená, horná časť chýba; v 18 cm, Ø dna 13,5 cm (tab. I: 5).

2. Črep sivej farby z nádoby robenej na kruhu a dobre vypálenej.

3. Črep z nádoby hnedej farby s presekávaným okrajom.

Hrob 3

Črepy rozbitej nádoby sa nachádzali v hĺbke 50 cm.

1. Žltohnedá nádoba pôvodne hrncovitého tvaru, robená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom.

Hrob 4

Popolnica stála v hĺbke 45 cm, boli v nej nasýpané asi do dvoch tretín výšky spálené ľudské kosti, medzi nimi mnoho väčších zlomkov. Na kostiach ležala bronzová ihla, železné kovanie a pastová perla.

1. Popolnica misovitého tvaru s rovným hrdlom, baňatým spodkom a valcovitou, dole sa rozširujúcou nôžkou; hrdlo má oddelené plastickými prúžkami, spodok je zdobený šikmými žliabkami, farba sivohnedá; bola vyhotovená v ruke z plavenej hlíny a dobre vypálená, má hladný povrch; zachovala sa polovica nádoby; v 24,5 cm, Ø ústia 28 cm, Ø nôžky 12 cm (tab. I: 9).

2. Bronzová ihla na šitie s uškom; d 7 cm (tab. I: 6).

3. Železné kovanie ohnuté do tvaru číslice 9; d 5,5 cm, š 1,7 cm (tab. I: 8).

4. Guľovitá pastová perla žltočervenej farby; Ø 1,1 cm, v 0,8 cm (tab. I: 7).

Hrob 5

Nádoba stála vedľa popolnice 4 v tej istej hĺbke, medzi nimi bola medzera asi 5 cm. V nádobe boli iba črepy cudzích nádob, avšak pod jej dnom sa našlo niekoľko spálených kostičiek.

1. Nádoba hnedej farby, pravdepodobne hrncovitá, s roztvoreným hrdlom, zachovala sa spodná časť a okrajové črepy; bola robená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom; v 15,5 cm, Ø dna 12 cm (tab. I: 10).

2. Črep sivej nádoby, vyhotovenej na kruhu a dobre vypálenej; pod profilovaným hrdlom bola zdobená pásikom vlnovky (tab. I: 11).

3. Črepy väčšej sivej nádoby, vyhotovenej na kruhu a dobre vypálenej.

4. Črep žltohnedej nádoby akiste hrncovitého tvaru, s vyhnutým okrajom (tab. I: 12).

Hrob 6

Spodok nádoby bol v hĺbke 40 cm, vzdialený 45 cm od hrobu 7, neobsahoval spálené kosti, iba jeden črep.

1. Spodná časť sivohnedej misovitej nádoby s nízkou nôžkou, zdobená na vydutí plastickým prúžkom; vyhotovená v ruke, avšak dosť dobre vypálená, povrch je hladný; v 14 cm, max. Ø 24 cm, Ø nôžky 10,5 cm (tab. I: 13).

2. Zlomok dna sivej, na kruhu vyhotovenej nádoby.

Hrob 7

Popolnica sa nachádzala v hĺbke 35 cm, hrdlo bolo odorané. Asi do polovice výšky nádoby boli nasýpané drobné spálené kosti, na nich ležali bronzové spony. Nad sponami na úrovni odlomeného hrdla našla sa bronzová soška.

1. Baňatá hnedá popolnica s kónickým spodkom, hrdlo mala oddelené plastickým prúžkom; bola vyhotovená v ruke z plavenej hlíny a dosť dobre vypálená, povrch je hladný; v 14,5 cm, Ø dna 10 cm (tab. II: 5).

2. Bronzová jednodielna spona, má štvorzávitové vinutie s hornou tetivou; pásový lúčik je zdobený rytým ornamentom vo forme písmena S, hrotitá nôžka so žliabkovým zachycovačom má na konci zárezy; v 1,8 cm, d 5 cm (obr. 3: 1, tab. II: 4).

3. Taká istá bronzová spona ako pod čís. 2; d 5,2 cm (obr. 3: 2, tab. II: 2).

4. Fragment bronzovej spony, štvorzávitové vinutie s hornou tetivou a ihla, d 4,3 cm (obr. 3: 3, tab. II: 3).

5. Bronzová soška Merkúra — postava nahého mladíka, stojaceho vzpriamene a držiaceho v pravej ruke vrečko; na hlave má okridlenú čiapku, z ľavého ramena splyva zriadený plášť, ktorý zakrýva ruku; soška je poškodená, odlomené sú chodidlá nôh a ľavá ruka v zápästí, chýba jedno krídlo na čiapke, sčasti je začadená; zrejme ju vložili do hrobu už poškodenú; v 13 cm (tab. II: 1).

Hrob 8

Nádoba stála v hĺbke 50 cm, neobsahovala kosti ani milodary, vedľa nej ležali tri črepy z rozličných nádob.

1. Hrncovitá nádoba s najväčším vydutím v hornej polovici a lievikovite roztvoreným hrdlom, žltohnedej farby, je zdobená skupinami troch jamôk; bola vyhotovená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom a slabšie vypálená; v 21,5 cm, Ø ústia 20 cm, max. Ø 24,5 cm, Ø dna 12 cm (tab. III: 3).

2. Fragment hnedej hrncovitej nádoby s vyhnutým okrajom, nádoba bola robená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom; v 15 cm (tab. III: 4).

3. Črepy hnedej nádoby vyhotovenej na kruhu: časť hrdla s vydutím a časť spodku; hrdlo má od tela oddelené prúžkom a vydutie je zdobené žliabkami (tab. III: 1, 2).

Hrob 9

Nádoba stála v hĺbke 50 cm, kosti v nej neboli, iba jeden črep; pod dnom nádoby sa našlo trochu spálených kostičiek.

1. Misovitá žltohnedá nádoba s mierne prehnutým hrdlom, baňatým spodkom a nízkou nôžkou, pod hrdlom je zdobená pásikom šikmých zárezov; bola vyhotovená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom; v 17 cm, Ø ústia 21,5 cm, max. Ø 24,5 cm, Ø dna 10,7 cm (tab. I: 14).

2. Črep väčšej hnedej nádoby; v 12,5 cm.

Hrob 10

Popolnica stála v hĺbke 50 cm, bola vzdialená 25 cm na juh od nádoby 9. V popolnici boli uložené spálené kosti a črepy inej nádoby.

1. Hrncovitá popolnica hnedej farby, má najväčší priemer v hornej polovici a lievikovite roztvorené hrdlo s vyhnutým okrajom; bola vyrobená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom a slabšie vypálená; v 28 cm, Ø dna 13 cm (tab. II: 7).

2. Črep nádoby hnedej farby, časť vydutia je zdobená výčnelkom; v 10 cm (tab. II: 6). Podobné nezdobené črepy.

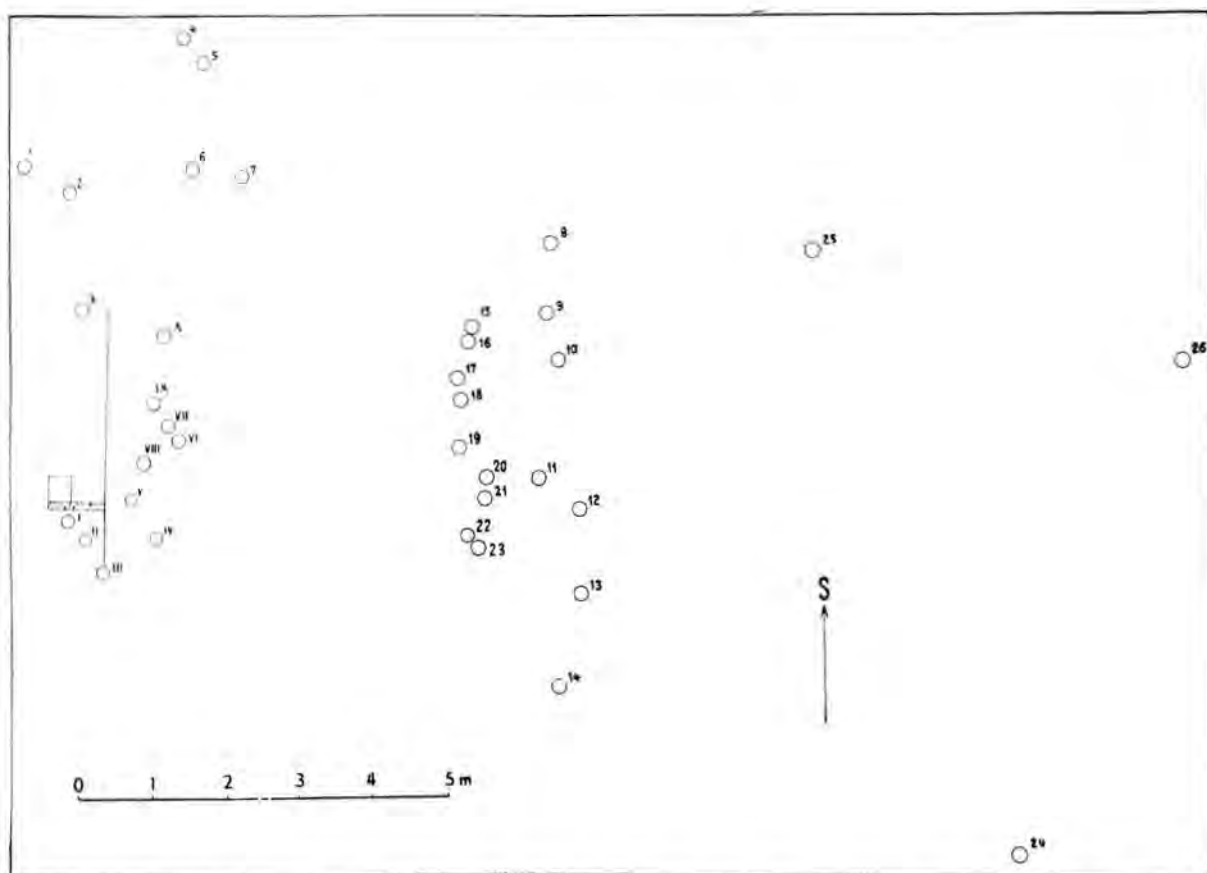
Hrob 11

Rozbitá hrncovitá popolnica hnedej farby, v ktorej bolo trochu spálených kostí. Nádoba sa nepodarilo rekonštruovať.

Hrob 12

Žiarový hrob bez popolnice. V hĺbke 50 cm sa čítala tmavá škvŕna o priemere 50 cm; bola to miskovitá jamka, zahĺbená 10 cm. Našlo sa v nej niekoľko drobných spálených kostí, bronzová trubička, črep a niekoľko uhliakov.

1. Bronzová trubička z tenkého plechu, zdobená ryhami; d 3,3 cm, Ø 0,3 cm (tab. III: 5).

Obr. 2. Ivanka pri Dunaji. Plán popolnicového pohrebiska. 1–26 — žiarové hroby z výskumu Slovenského múzea, I–X — žiarové hroby z výskumu J. Lenharčíka.

2. Okrajový črep sivohnedej nádoby.

Hrob 13

Medzi črepmi rozbitej popolnice v hĺbke 50 cm boli drobné spálené kosti, malé čiepy a hlinený praslen.

1. Črepy hnedej hrncovitej, v ruke robenej nádoby s lievikovitým ústím.

2. Črepy hnedej nádoby, vyhotovenej z plavenej hlíny a dobre vypálenej.

3. Dvojkónický hlinený praslen žltej farby; v 1,4 cm, Ø 2,7 cm (tab. III: 6).

Hrob 14

Popolnica bola v hĺbke 50 cm, našlo sa v nej väčšie množstvo spálených kostí, na ktorých ležali dva klince.

1. Fragment hnedej hrncovitej nádoby s nízkym hrdlom a vyhnutým okrajom, nádoba bola robená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom a slabopálená; v 19 cm (tab. III: 9).

2. Železný klinec s plochou okrúhlou hlavičkou, ktorá má presekávaný okraj; d 3 cm, Ø 1,9 cm (tab. III: 7).

3. Železný klinec s plochou okrúhlou hlavičkou, trň je odlomený; Ø 1,9 cm (tab. III: 8).

Pamiatky v hroboch 15–23 nachádzali sa na dne sondy v hĺbke 50 cm.

Hrob 15

Popolnica obsahovala v spodnej časti spálené kostičky, medzi nimi bola bronzová spona a na dne ležala hrudka smoly.

1. Guľovitá žltá popolnica s nízkym hrdlom, oddeleným

dvoma ryhami, bola vyhotovená na kruhu z plavenej hlíny a dobre vypálená, povrch hladký; v 16,5 cm, Ø ústia 16 cm, max. Ø 19 cm, Ø dna 10 cm (tab. III: 12).

2. Bronzová jednodielna spona, má vinutie so štyrmi závitmi a hornú tetivu; pásový lúčik je lemovaný ryhami, na spodnej časti pri nožke má výzdobu z metopovitých motívov a zárezov; obdĺžniková nožka so žliabkovým zachycačom má na konci tiež metopovitý motív a zárezy; v 2 cm, d 5,3 cm (obr. 3: 4, tab. III: 11).

3. Guľka čiernej smoly; Ø 1 cm.

Hrob 16

Vo vzdialenosti asi 25 cm od hrobu 15 bola rozbitá popolnica, v ktorej sa našli spálené kosti (i väčšie zlomky) a črepy nádoby.

1. Črepy hnedej hrncovitej nádoby s vodorovne vyhnutým okrajom, vyhotovenej v ruke (tab. III: 10).

2. Črepy hnedej tenkostennej nádoby.

Hrob 17

Popolnica obsahovala pomerne mnoho spálených kostí, medzi ktorými ležala železná strela a spona.

1. Hnedá hrncovitá popolnica s roztvoreným ústím a rovným okrajom, vyhotovená v ruke z hlíny pomiešanej s pieskom; v 18 cm, max. Ø 20 cm, Ø dna 8,5 cm (tab. III: 15).

2. Železná strela s plochým listom a tuľajkou, bola prepálená v ohni; d 10 cm, š 1,8 cm, Ø 0,9 cm (tab. III: 13).

3. Železná spona s dlhou podviazanou nožkou, spodná časť oblého lúčika je omotaná drôtom; má štvorzávitové

vinutie s hornou tetivou, ihla je odlomená; v 2 cm, d 6,5 cm (tab. III: 14).

Hrob 18

Asi 5 cm od hrobu 17 vo výške 10 cm nad dnom sondy ležala hromádka spálených kostí a črep misky.

1. Črep žltej kónickej misky, v ruke vyhotovenej a dobre vypálenej; v 6,5 cm (tab. IV: 25).

Hrob 19

Na dne sondy ležal železný zlomok a niekoľko spálených kostí.

1. Železný nožík, časť čepele s trňom; d 4,5 cm (tab. IV: 26).

Hrob 20

Na tomto mieste našlo sa iba niekoľko nevýrazných črepov a trochu spálených kostí.

Hrob 21

Vo vzdialenosti asi 15 cm od nálezov označených ako hrob 20 ležal črep a niekoľko spálených kostí.

1. Črep z vydutia väčšej hnedej nádoby; d 12 cm.

Hrob 22

Popolnica obsahovala väčšie množstvo spálených kostí, medzi ktorými boli pomešané roztavené sklené perly, bronzová spona, železný nožík, železné kramlíčky a hruška smoly.

1. Hnedá misovitá popolnica s rovným hrdlom a baňatým spodkom, zdobeným šikmými vypuklými rebrami, má valcovitú nôžku; vyrobená bola v ruke z plavej hliny a dosť dobre vypálená; chýba asi tretina nádoby; v 14 cm, Ø ústia 17 cm, Ø nôžky 8 cm (tab. IV: 21).

2. Bronzová, len čiastočne zachovaná jednodielna spona, chýba vinutie a ihla; pásikový lúčik je zdobený rytým ornamentom v podobe spojených písmen S, hrotitá nôžka má na konci zárezy; d 4,2 cm (obr. 3: 5, tab. IV: 3).

3. Železný nožík s rovnou čepeľou a dlhým trňom; d 9 cm, š 1 cm (tab. IV: 1).

4. Osem železných kramlíčiek, vyrobených z úzkeho prúžka ohnutého do tvaru obdĺžnika, pravdepodobne ide o kovanie drevenej skrinky; kramlíčky mali tieto rozmery: 3,3×5,2 cm; 3,2×5,2 cm; 3,5×4,5 cm; 3×4,2 cm; 3×3,8 cm; 3,2×3,2 cm; 2,8×4 cm; 2,5×3,3 cm (tab. IV: 13–20).

5. Perly z náhrdelníka boli roztavené v ohni, preto z nich zostali iba neforemné zliatky skla a pasty; bolo ich deväť: dve zo zeleného skla, päť z hnedej, jedna z čiernej a jedna z bielej pasty (tab. IV: 4–12).

6. Hruška čiernej smoly v podobe kvapky (tab. IV: 2).

Hrob 23

Tesne vedľa popolnice 22 stála druhá popolnica, v ktorej boli spálené kosti so železnými predmetmi a hruškou smoly.

1. Misovitá sivohnedá popolnica s nízkym hrdlom a valcovitou nôžkou, vyhotovená v ruke z plavej hliny a dobre vypálená, povrch hladný; v 12,5 cm, Ø ústia 15,5 cm, max. Ø 17,5 cm, Ø nôžky 8 cm (tab. IV: 24).

2. Železné kovanie obdĺžnikového tvaru s bronzovým nitom na konci (dva kusy); d 5 cm, š 1,5 cm (tab. IV: 22, 23).

3. Železný nožík; zlomok čepele a dlhý trň; d 7 cm, š 1 cm.

4. Guľatá hruška čiernej smoly; Ø 1,3 cm.

V záhrade v sonde, ktorá išla paralelne s plotom, vykopal sme hroby 24 a 25.

Hrob 24

V hĺbke 50 cm našli sa črepy rozbitých nádob a niekoľko spálených kostičiek.

1. Okrajový črep hnedej nádoby s lievikovite roztvoreným ústím a niekoľko podobných črepov.

2. Okrajový črep sivej, na kruhu robenej a dobre vypálenej nádoby.

Hrob 25

Popolnica stála v hĺbke 50 cm, asi do tretiny výšky boli v nej nasypané spálené kosti, na ktorých ležali dve bronzové spony. Pod kosťami na dne nádoby boli zlomky perál, zlomky bronzu a hruška smoly.

1. Z popolnice sa zachovala spodná časť s kónickým spodkom a nízkou nôžkou, ako aj časť vydutia; hrdlo je oddelené ryhou, vydutie zdobí skupina troch jamiek; nádoba mala hnedú farbu, bola vyrobená v ruke z plavej hliny a dosť dobre vypálená, povrch mala hladný; v 13 cm, Ø dna 8 cm (tab. IV: 29).

2. Bronzová jednodielna spona, vinutie má štyri závitý a hornú tetivu; oblúkovitý lúčik polkruhového prierezu je na spodnej časti zdobený metopovitými motívmi a zárezmi, hrotitú nôžku zdobia na konci tiež zárezy; v 1,8 cm, d 4,8 cm (obr. 3: 6, tab. IV: 27).

3. Zlomok bronzovej dvojdielnej spony samostrelovej konštrukcie, zachovalo sa vinutie s hornou tetivou a ihla zakončená vpredu gombíkom; d 4 cm, š vinutia 2 cm (obr. 3: 7, tab. IV: 28).

4. Roztavená perla z bieleho skla a zlomok perly zo zelenkastého skla.

5. Dva menšie zlomky bronzu.

6. Trojuholníková hruška smoly; d 1,5 cm.

Hrob 26

Ďalej v záhrade, v sonde vzdialenej asi 5 m od plotu, vykopal sme hrob 26.

Popolnica stála v hĺbke 60 cm a obsahovala v spodnej časti pomerne mnoho spálených kostí a okrem nich jeden črep.

1. Misovitá hnedá popolnica s kónickou spodnou časťou a rovným hrdlom, oddeleným od tela ryhou, na vydutí je zdobená kolmými výčnelkami; bola vyrobená v ruke z plavej hliny a dosť dobre vypálená, má hladný povrch; v 17 cm, Ø ústia 25 cm, max. Ø 25,5 cm, Ø dna 10,5 cm (tab. V: 1).

2. Črep z dna sivej, na kruhu robenej a dobre vypálenej nádoby, zdobený ryhami (tab. V: 2).

II. Výskum Jozefa Lenharčíka

J. Lenharčík vyhotovil plán svojho výkopu (pozri text na začiatku článku) a označil hroby rímskymi číslicami I–X. Hroby vykopal v bezprostrednej blízkosti hospodárskych stavieb v pásme širokom približne 2 m a dlhom 7 m. Dno hrobov bolo v hĺbke 30–50 cm. Podľa plánu J. Lenharčíka našlo sa tu sedem popolnicových hrobov a tri hroby v jamke (č. III, IV a X). Avšak podľa plánu v hrobe III sa našli črepy, teda tento hrob mohol byť tiež popolnicový. Spony sa údajne nachádzali v jamových hroboch bez popolnic.²

Hrob I

Hrncovitá nádoba s najväčším priemerom v hornej tretine, hrdlo je lievikovite roztvorené, farba žltohnedá s čiernou škvrnou; nádoba je vyrobená v ruke z hliny pomešanej s pieskom a slabšie vypálená; v 22 cm, Ø ústia 20 cm, max. Ø 25 cm, Ø dna 15 cm (tab. V: 4).

Hrob II

Spodná časť sivohnedej popolnice bola naplnená spálenými

nými kosťami. Nádoba má misovitý tvar a rovné hrdlo, oddelené od baňatého spodku ryhou, telo je zdobené šikmými vypuklými rebrami a splýva s nízkou nôžkou; je vyhotovená v ruke z plavej hliny a dobre vypálená, povrch hladký; v 19 cm, $\varnothing$ ústia 24 cm, max. $\varnothing$ 27,5 cm, $\varnothing$ nôžky 12,5 cm (tab. V: 5).

Hrob III

Bronzová jednodielna spona, má štvorzávitové vinutie a hornú tetivu, pásikový lúčik je nezdobený, trochu zahrotená nôžka je zdobená šikmými a priečnymi zárezmi; v 1,5 cm, d 4,5 cm (obr. 3: 8, tab. V: 6).

Hrob IV

Bronzová dvojdielna spona, má samostrelovú konštrukciu vinutia so spodnou tetivou, lúčik je vyhotovený z hranatej tyčinky, obdĺžniková nôžka zdobená metopovitými motívami a ryhami; v 1,7 cm, d 4,9 cm, š vinutia 2,4 cm (obr. 3: 9, tab. V: 7).

Hrob V

Materiál z hrobu (črepy) sa nezachoval.

Hrob VI

Zachovali sa len malé zlomky spálených kostí, črep a zlomok bronz.

1. Črep čiernej farby z dobre vypálenej väčšej nádoby.
2. Zlomok bronzovej ihly s uškom, d 2,7 cm.

Hrob VII

Vázovitá sivohnedá nádoba s prehnutým hrdlom a konickým spodkom, má odsadené dno a hladký povrch; na pleciah je zdobená dvojíťmi ryhami, bola vyhotovená na kruhu z plavej hliny a dobre vypálená; v 19 cm, $\varnothing$ ústia 17 cm, max. $\varnothing$ 23 cm, $\varnothing$ dna 9,5 cm (tab. V: 8).

Hrob VIII

Črepy z hrobu sa nezachovali.

Hrob IX

Popolnica obsahovala pomerne mnoho spálených kostí.

1. Hnedá hrncovitá nádoba má najväčší priemer v polovici výšky, nízke hrdlo a vyhnutý okraj. Na pleciah ju zdobí ryha a rad nepravidelných vpichov; vyrobená bola v ruke z hliny pomiešanej s pieskom; v 24 cm, $\varnothing$ ústia 19 cm, max. $\varnothing$ 25 cm, $\varnothing$ dna 12,5 cm (tab. V: 9).

Hrob X

Zachovalo sa niekoľko spálených kostí a malé črepy. Medzi nimi bola spona a zlomok ďalšej spony.

1. Železná spona s podviazanou nôžkou, oblý lúčik je na spodnej časti omotaný drôtom, vinutie má štyri závit a hornú tetivu, nôžka je odlomená; v 1,6 cm, d 3,1 cm (tab. V: 11).
2. Zlomok bronzovej spony, časť lúčika je pokrytá ryhovanou zlatou fóliou; d 1,3 cm (tab. V: 10).

Hrob A

Pred výskumom J. Lenharčíka pri výkope na dvore našla sa jedna nádoba označená ako hrob A. Ide o fragment hnedej popolnice, konickú spodnú časť má zdobenú rytou vlnovkou; nádoba bola vyrobená v ruke z hliny pomiešanej s pieskom a dosť dobre vypálená; v 9 cm, $\varnothing$ dna 9 cm (tab. V: 3).

Pohrebný ritus

Na pohrebisku v Ivanke pri Dunaji nemohol sa uskutočniť plošný odkryv na väčšom priestranstve, pretože vo dvore boli budovy a v záhrade výskum obmedzovala vinica a ovocné stromky. Keď berieme do úvahy hroby nájdené roku 1937 a hroby vykopané roku 1960, vidíme, že pohrebisko sa ťahlo

v širšom pásme na dune v smere Z—V. Zachytili sme dve skupiny hrobov — na dvore a v záhrade F. Štiglica, k čomu treba pripočítať tretiu skupinu na pozemku F. Kadlečíka. Na pohrebisku sa zistili výhradne žiarové hroby. Podľa analógií na iných súdobých náleziskách možno predpokladať, že hroby boli ploché, hoci v teréne sa to nedalo overiť.

Určenie počtu hrobov bolo sťažené tým, že v premiešanej zemi nedali sa rozpoznať obrysy hrobových jám. V niektorých prípadoch zostali len črepy nádob. Pred stavbou domu tu boli role, hroby mohli byť porušené pri hlbokkej orbe alebo počas kopania rozličných jám vo dvore. Dná popolnicových a prostých žiarových hrobov sa nachádzali v hĺbke 35—60 cm, väčšina z nich mala hĺbku 50 cm.

Ako popolnicové hroby možno bezpečne označiť 15 celých alebo rozbitých nádob z výskumu Slovenského múzea, ktoré obsahovali spálené kosti (hroby 1, 2, 4, 7, 10, 11, 13, 14—17, 22, 23, 25, 26). Žiarový hrob 12, kde miskovitá jamka bola zaplnená zemou so spálenými kostičkami a uhlíkmi, možno charakterizovať ako jamový. Nie je vylúčené, že zvyšok jamového hrobu predstavuje aj hrob 19, v ktorom boli spálené kosti a zlomok noža. Na niektorých miestach sa našlo trochu spálených kostí spolu s jednotlivými črepami (hroby 18, 20, 21, 24). Čo sa týka hrobov 20, 21 a 24 predpokladáme, že to boli zvyšky porušených žiarových hrobov, avšak nevieme akého typu. Nezistili sme tam obrysy jamky a nájdené ojedinelé črepy nepokazujú na použitie popolnice.

Pozostatky mŕtveho ukladali sa nielen v príslušnej nádobe, ale aj voľne v zemi. V hrobe 1 bolo väčšie množstvo spálených kostí rozsypané vedľa popolnice. Podobne to bolo aj pri hrobe 17. Spálené kosti, označené ako hrob 18, mohli súvisieť s popolnicou 17, pretože boli rozsypané v jej blízkosti. V dvoch prípadoch pod dnom nádoby sa našlo niekoľko spálených kostičiek, hoci samotné nádoby neobsahovali kosti (hrob 5 a 9). Nádoba 5 stála v bezprostrednej blízkosti popolnice 4, teda zrejme patrila k tomu istému hrobu a slúžila ako milodar. V tomto prípade niekoľko kostí sa mohlo vysypať zo susednej popolnice. Nádoba 9 neobsahovala spálené kosti a bola vzdialená asi 25 cm od najbližšej popolnice — hrobu 10. Táto vzdialenosť bola taká malá, že nádoby označené ako hroby 9 a 10 mohli patriť k jednému hrobu. V spomenutých nádobách, ktoré sa použili ako milodary, boli uložené črepy iných nádob, ale neboli v nich kovové milodary. Aj ďalšia nádoba a niekoľko fragmentov keramiky sa našli bez spálených kostí, no v takej vzdialenosti od popolnic, že ich nemožno spojovať s inými hrob-

mi (3, 6, 8). Podľa umiestenia v teréne táto keramika predstavuje samostatné žiarové hroby, z ktorých sa z určitých príčin nezachovali spálené kosti. Z rozboru jednotlivých hrobov vyplýva záver, že na pohrebisku v Ivanke bolo dovedna 23 žiarových hrobov, z toho 18 popolnicových, dva jamové a tri neurčeného typu.

Popolnice v hrobach 22 a 23 stáli vedľa seba; aj popolnice v hrobach 1 a 2 boli pomerne blízko. Možno predpokladať, že tu išlo o nejaké rodinné hroby.

Ako popolnice používali sa v najväčšom počte hrncovité nádoby (hroby 2, 10, 11, 13, 14, 16, 17), avšak vedľa nich sa vyskytovali misovité nádoby (hroby 4, 7, 22 a asi tiež hrob 25), ako aj vázovité nádoby (hroby 15, 23 a asi tiež hrob 1). Z toho vyplýva, že na pohrebné účely nebol vyhradený určitý druh keramiky. Zrejme keramika sa vyberala predovšetkým z hľadiska účelnosti. Teda vyberali sa väčšie a širšie nádoby, kam sa snadno nasypali zvyšky spálených kostí. Zväčša išlo o nádoby vyhotovené v ruke, avšak medzi nimi boli aj nádoby vyrobené na kruhu. Nádoby použité ako milodary mali rôzne tvary; hrncovité a misovité. Črepy uložené v popolniciach často pochádzali zo sívej, na kruhu vytočenej keramiky (hroby 2, 5, 24 a 26). Popri nich dávali sa do nádob aj zlomky bežnej hrubej keramiky (hroby 2, 6, 9, 10, 13 a 16).

Vo všetkých popolniciach, okrem jednej, boli milodary. Tam, kde sa nenašli kovové pamiatky, ležali aspoň črepy iných nádob. Iba pri rozbitých popolnici z hrobu 11 nenašlo sa nič okrem spálených kostí. Milodary v popolniciach často ležali na spálených kostiach (hroby 1, 4, 7 a 14) alebo boli pomiešané so zlomkami kostí (hroby 15, 17, 22 a 23). V popolnici z hrobu 25 boli milodary položené na dne pod zvyškami spálených kostí.

V štyroch popolniciach našli sa hrušky čiernej lesklej hmoty, pravdepodobne voňavej smoly, použitej pri pohrebnom obrade (hroby 15, 22, 23 a 25). Hruška smoly obvykle ležala na dne nádoby.

Na preskúmanej ploche neobjavili sa pozostatky žiaroviska, na ktorom spaľovali mŕtvych. Pozornosť si zasluhuje fakt, že len časť pamiatok bola vystavená pôsobeniu žiaru hranice. Železné pamiatky z hrobov 1, 17 a 23 boli prepálené v ohni. Zvyk dávať predmety na hranicu spolu s mŕtvym najvýraznejšie sa prejavil na pamiatkach z hrobu 22. Sklené perly z náhrdelníka boli roztavené a zmenili sa v beztvárne kusy skloviny. V ohni zhorela aj drevená skrinka, z ktorej zostali spálené železné kovania. Aj na zlomku bronzovej spony sú stopy ohňa. V popolnici boli milodary pomiešané so spá-

lenými kosťami, teda do popolnice nasypali z hranice zhrnuté spálené zvyšky a nevyberali zvlášť kosti a milodary.

Bronzové pamiatky sa zrejme vkladali dodatočne do popolnice. Bronzové spony z hrobov 7, 15 a 25 ani bronzová ihla a perla z hrobu 4 neboli poškodené ohňom. Bronzová soška z hrobu 7 je trochu začadená, avšak nemusí ísť o zásah žiaru hranice; poškodenie mohlo nastať ešte v čase jej pôvodného používania.

Antropologický rozbor kostrového materiálu sa neuskutočnil, preto nemožno rozdeliť hroby podľa pohlavia a veku pochovaných. Iba na základe pamiatok sa dá určiť, kde bol pochovaný muž alebo žena. Nesporným príznakom mužského hrobu bol nález zbrane a náradia; ženské hroby charakterizovali okrasy, skrinky na okrasy, z nástrojov ihla a praslen. Na základe nálezov zbrane dva hroby patrili mužom (hroby 1 a 17). Štyri hroby obsahovali typické ženské milodary (hroby 4, 13, 22 a 25). Aj hrob 23 s kovaním skrinky bol akiste ženský. Ako mužský možno označiť hrob 15, v ktorom bola len jedna spona. Ťažko rozhodnúť, či vzácnu bronzovú sošku (hrob 7) dostal do hrobu muž, alebo žena. Keď pripustíme, že soška mala kultový význam, teda znázornenie boha obchodu Merkúra nesporne dali do hrobu muža, a nie ženy.

Žiarové hroby v Ivanke ani podľa pohrebných zvykov, ani podľa inventára nedávajú podklad pre sociálne rozdelenie pochovaných osôb. Tieto hroby možno celkove charakterizovať ako chudobné. Ako upozorňuje T. Kolník, zdanlivá chudoba žiarových hrobov v mladšom rímskom období zakladala sa na náboženských predstavách, a nie na majetkovej úrovni obyvateľstva.

Pre chronologické a kultúrne zaradenie žiarového pohrebiska v Ivanke pri Dunaji treba porovnať zistené pohrebné zvyky so zvykmi na súdobých žiarových pohrebiskách, predovšetkým zo Slovenska a Moravy. Odborne boli preskúmané a publikované veľké pohrebiská v Očkove a v Bešeňove na západnom Slovensku, v Kostelci na Hané na severnej Morave a v Šaraticiach na južnej Morave, preto výsledky ich výskumu prispievajú k poznaniu pohrebného rítu. Z ďalších žiarových pohrebísk, napr. v Dolných Lovčiciach a v Dunajskej Strede, možno použiť materiál iba pre typologický rozbor pamiatok.³

Otázku rozmiestenia hrobov na pohrebisku možno iba nadhodiť, pretože ani jedno žiarové pohrebisko nebolo preskúmané celé. Na pohrebisku v Kostelci na Hané boli hroby umiestené podobne ako v Ivanke pri Dunaji v pásme smerujúcom od

západu k východu, aj v Očkove sa tiahli hroby v tomto smere. V Šaraticiach hroby tvorili súvislejšiu skupinu.

Hĺbka žiarových hrobov v Ivanke zodpovedala hĺbke zistenej na iných pohrebiskách, napr. v Kostelci na Hané popolnice sa našli v hĺbke 35–70 cm, v Šaraticiach boli hroby umiestené plytko – v hĺbke 15–70 cm. V Bešeňove priemerná hĺbka hrobov bola 50 cm. Na pohrebisku v Očkove väčšina popolníc sa nachádzala v hĺbke 40–60 cm, avšak celé nádoby sa zachovali v hĺbke 85 cm a hroby sa vyskytovali do hĺbky 130 cm.⁴ Na uvedených pohrebiskách, tak ako v Ivanke pri Dunaji, hroby boli vykopané v humusovitej premiešanej vrstve, preto obrysy hrobových jám sa väčšinou nedali zistiť.

V Očkove, Bešeňove, Kostelci na Hané a v Šaraticiach základnú časť pohrebiska tvorili popolnicové hroby, no vyskytovali sa aj hroby bez popolníc. V Očkove sa zistilo šesť žiarových hrobov bez keramiky, hoci T. Kolník nevylučuje možnosť, že plytké hroby tohto typu boli zničené. V Bešeňove sa zachovalo sedem jamových žiarových hrobov. Na pohrebisku v Šaraticiach zistilo sa deväť hrobov bez popolníc. V Kostelci na Hané zistil sa na pohrebisku väčší počet žiarových hrobov bez popolníc (dovedna 16); ako uvádza J. Zemán, zvyšky spálených kostí boli uložené voľne v zemi; dva zo žiarových hrobov predstavovali jamku, v ktorej boli zvyšky spálených kostí pomiešané s uhlíkmi, teda išlo o podobný spôsob uloženia ako v Ivanke v hrobe 12. J. Zemán považuje tento zvyk za osobitný variant jamových hrobov.⁵

Podobne ako v Ivanke, aj v Kostelci na Hané v jednom hrobe časť zvyškov spálených kostí bola vysypaná vedľa popolnice. V Bešeňove boli hroby, v ktorých časť zvyškov spálených kostí ležala vedľa popolníc. T. Kolník vyčlenil tieto hroby ako zvláštnu skupinu popolnicových hrobov.⁶

V Ivanke sa vyskytovali nádoby bez zvyškov spálených kostí, niektoré z nich slúžili ako milodary. V inom prípade nádoba vzdialená od hrobov nemala funkciu prílohy k popolnici. Akiste to bola popolnica, v ktorej sa nezachovali kosti. V Kostelci na Hané v dvoch prípadoch nádoby položili do hrobu ako milodar, okrem nich sa našlo niekoľko ďalších nádob bez zvyškov spálených kostí. J. Zemán uvažuje o dvoch eventualitách: išlo o symbolické hroby, alebo drobné spálené kosti boli v nádobe celkom strávené. Na pohrebisku v Očkove bola jedna nádoba bez zvyškov spálených kostí, T. Kolník ju považuje za symbolický hrob. V Bešeňove dve nádoby neobsahovali zvyšky spálených kostí; T. Kolník predpokladá, že to boli detské alebo

symbolické hroby. Z. Trnárková upozorňuje, že na pohrebisku v Šaraticiach nenašli sa nádoby použité ako milodary.⁷

Podobne ako v Ivanke, aj v Očkove sa často vyskytovali v popolniciach črepy z iných nádob. T. Kolník myslí, že ide o črepy úžitkových nádob, upotrebených pri pohrebných obradoch. Ako popolnice sa na spomenutých pohrebiskách používali hlavne hrncovité a miskovité nádoby.⁸

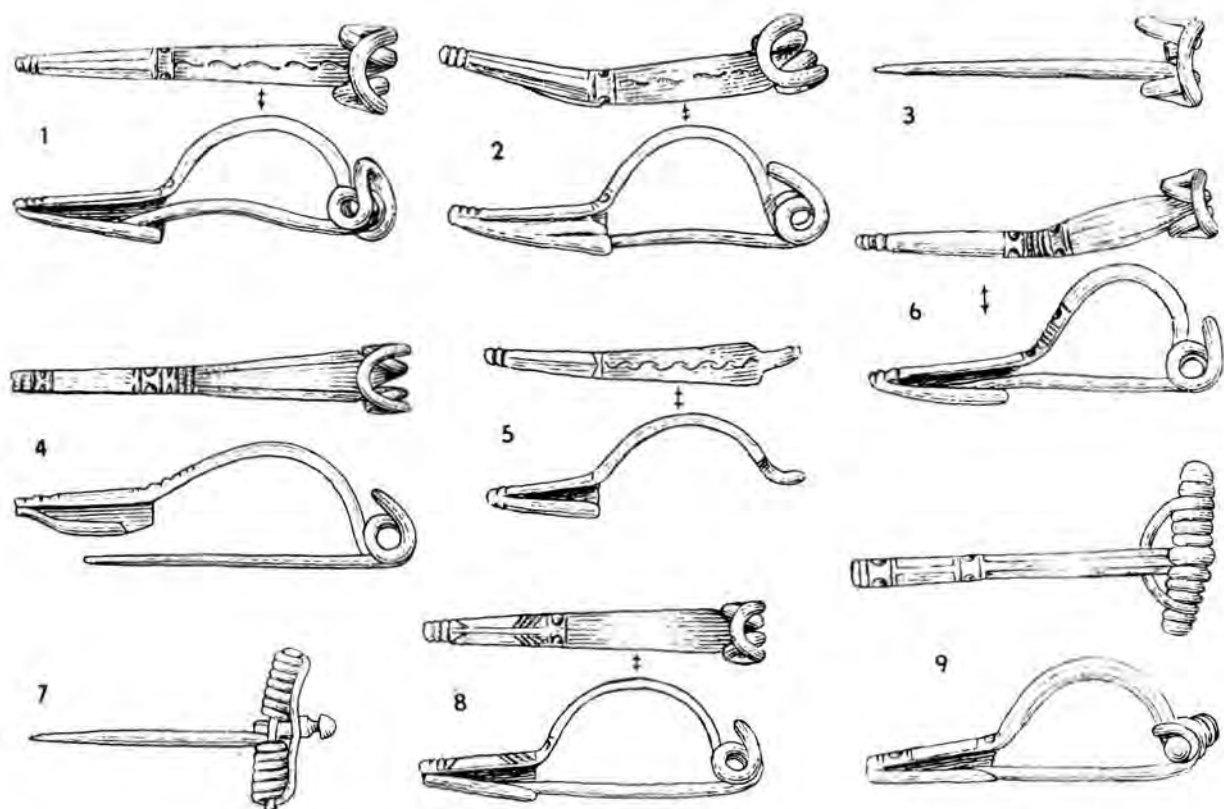
Uloženie milodarov v popolniciach nebolo jednotné. Ako sme videli v Ivanke, milodary sa našli obvykle v nádobe. V Očkove pamiatky poškodené ohňom alebo pozbierali do popolnice, alebo položili vedľa nej. V Bešeňove väčšina milodarov bola poškodená ohňom, len na malej časti predmetov niet stôp ohňa, teda ich dali dodatočne do hrobu. V žiarových hroboch z Kostelca na Hané milodary sa nachádzali zväčša v popolnici, ale v niektorých prípadoch časť predmetov ležala nie v popolnici, ale vedľa nádoby alebo pod jej dnom.⁹ Na všetkých spomenutých náleziskách sa vyskytovali v popolniciach hrudky smoly, obyčajne na dne nádoby.

Rozbor nálezov

Spony

Z nálezov najdôležitejšie pre datovanie boli bronzové alebo železné spony, ktoré sa našli v značnom počte. Bronzové spony boli zastúpené niekoľkými typmi. Najčastejšie sa zachovali jednodielne spony, ktoré mali štvorzávitové vinutie s hornou tetivou a pásikový lúčik. Medzi nimi rozlišujeme dva varianty podľa tvaru nôžky. Zväčša sa našli jednodielne spony s hrotitou nôžkou (hrob 7 – 2 kusy, po jednom v hroboch 22, 25 a III, jedna spona z roku 1937), teda dovedna máme z pohrebiska šesť takýchto spôn.

Bronzové spony s hrotitou nôžkou sa na Slovensku vyskytovali na žiarových pohrebiskách mladšej doby rímskej. Na pohrebisku v Dolných Lovčiciach sa zachovali tri celé spony tohto typu. Z hrobov v Bešeňove uvádza T. Kolník ako bezpečné nálezy tri spony s hrotitou nôžkou, okrem dvoch otázných prípadov. Autor upozorňuje, že na juhozápadnom Slovensku bol tento typ spony najrozšírenejší. Na pohrebisku v Očkove sa našli dve spony tohto typu na ploche medzi hrobmi a jedna spona v hrobe 14, okrem zlomkov spôn. J. Zemán spomína, že na pohrebisku v Kostelci na Hané sa našlo dovedna päť spôn s hrotitou nôžkou. Autor sa podrobne zaoberal rozšírením týchto spôn na západnom Slovensku a na Morave. Ináč J. Zemán považuje nájdené spony s hrotitou nôžkou za miestny variant.¹⁰

Obr. 3. Ivanča pri Dunaji. 1–3 — hrob 7; 4 — hrob 15; 5 — hrob 22; 6, 7 — hrob 25; 8 — hrob III; 9 — hrob IV.

Druhý variant jednodielnej spony v Ivanke predstavuje bronzová spona s obdĺžnikovou nôžkou (hrob 15). Tento variant je na Slovensku zastúpený zriedkavejšie ako predchádzajúce. Na pohrebisku v Očkove bola jedna taká spona zo zberu, druhá — z hrobu 22 — mala rovnú, ale zosilnenú nôžku. Veľký počet spôn s obdĺžnikovou nôžkou našiel sa na pohrebisku v Kostelci na Hané, kde boli prevládajúcim typom. Zachovalo sa tu bezpečne 27 spôn s obdĺžnikovou nôžkou. Tieto spony mali však zväčša tyčinkovitý lúčik, iba niekoľko kusov bolo s pásikovým lúčikom, podobne ako spony z Ivanky. V Šaraticiach sa zachovala odlomená obdĺžniková nôžka, ale nevie sa, k akému typu spony patrila. Podľa J. Zemana spony s obdĺžnikovou nôžkou sa rozšírili od konca III. stor.¹¹

Jednodielne spony z Ivanky boli zdobené rytým ornamentom na lúčiku a na nôžke, pričom sa používali rôzne motívy: esovité vzory boli vyryté na lúčiku po celej jeho dĺžke (hroby 7, 22, r. 1937); metopovitý ornament spojený so zárezmi uplatňoval sa na spodnej časti lúčika a na nôžke (hroby 15 a 25); v jednom prípade lúčik bol nezdobený a ornament zo šikmých zárezov sa sústredil na nôžke (hrob III). Jednodielne bronzové spony z uvedených nálezísk na Slovensku a Morave boli zdobené

rozličnými vzormi (ryhy, klukatka, esovité a metopovité motívy, hránená nôžka).

Druhým typom v Ivanke bola bronzová dvojdielna spona, ktorá mala samostrelovú konštrukciu vinutia (hrob IV, hrob 25 — fragment). Obdĺžniková nôžka mala rytú metopovitú výzdobu. Bronzové spony mali viac-menej rovnaké rozmery, ich priemerná dĺžka bola 5 cm (4,5–5,3 cm). Dvojdielne bronzové spony so samostrelovou konštrukciou vyskytovali sa na spomenutých pohrebiskách v menšom počte. Na pohrebisku v Bešeňove našla sa spona so samostrelovým vinutím, ale odlišného typu. V Očkove bola jedna samostrelová spona, chýbala jej však nôžka. V hrobe v Šaraticiach našla sa spona samostrelovej konštrukcie, ale mala kratšie vinutie. Najviac spôn so samostrelovým vinutím sa zachovalo v Kostelci na Hané, dovedna ich bolo osem, tri z nich mali pásikový lúčik.¹²

Zlomok bronzovej spony z Ivanky (hrob X), zdobený zlatou fóliou a prstencami z perlovaného drôtu, pochádza pravdepodobne zo spodnej časti lúčika. Podobnou výzdobou vyznačujú sa strieborné spony zo Stráži (obec Krakovany). Tieto spony mali samostrelovú konštrukciu a vysoký zachycovač. V. Ondrouch datuje hroby zo Stráži na prelom III. a IV. stor.¹³

Železné spony z Ivanky patrili k typu spôn s podviazanou nôžkou, ale odlišovali sa veľkosťou (hroby 17 a X; d 6,5 cm a 3,1 cm). Analógie k železným sponám s podviazanou nôžkou nachádzame na jednotlivých pohrebiskách vo väčšom alebo menšom množstve. V Očkove boli dve spony podobné sponám z Ivanky; aj v Šaraticiach sa našli dva exempláre. Ako sme zistili aj pri iných formách spôn, najviac spôn s podviazanou nôžkou sa našlo na pohrebisku v Kostelci na Hané, kde vystupujú ako najrozšírenejší typ. Bolo tu dovedna 61 železných jednodielnych spôn, niektoré z nich zodpovedajú sponám z Ivanky.¹⁴

Zbrane, nástroje a okrasy

Zo zbraní sa v Ivanke zachovali iba diaľkové druhy, a to železný oštep z hrobu 1 a strela z hrobu 17; majú rovnaký tvar, s plochým listovitým hrotom a pomerne dlhou tuľajkou, na ktorú pripadá temer polovica celkovej dĺžky; tuľajka oštepú nie je uzavretá.

Na pohrebisku v Očkove zistili sa zbrane len v jednom hrobe. T. Kolník píše, že sa tam našla strela a kopija; podľa rozmerov to bol skôr oštep (d 15,5 cm), ktorý sa odlišoval od oštepú z Ivanky krátkou tuľajkou. V Bešeňove sa našli zo zbraní iba kopije značnej dĺžky. Na pohrebisku v Šaraticiach bol jeden oštep s otvorenou tuľajkou, kratšou než mal oštep z Ivanky. Väčším množstvom nálezov zbraní vyznačuje sa pohrebisko v Kostelci na Hané. Pozornosť si zasluhuje skutočnosť, že sa tam našli tiež iba diaľkové zbrane — oštepú a strely, spolu 18 kusov. J. Zeman píše, že tieto dva typy zbraní nesnadno rozlišovať. Strely mali listovitý hrot a väčšinou otvorenú tuľajku. Podľa proporcie (pomer listu a tuľajky) najbližšie analógie k strele z Ivanky predstavujú nálezy z hrobov 172, 311 a 391. Aj oštepú mali neuzavretú tuľajku; podobný tvar ako oštep z Ivanky mal exemplár z hrobu 172. J. Zeman upozorňuje, že neuzavretá tuľajka bola charakteristická pre mladšiu dobu rímsku a začala sa uplatňovať okolo r. 300.¹⁵

Z nástrojov na pohrebisku v Ivanke najviac boli rozšírené železné nože; našlo sa ich dovedna sedem. Nože zväčša patrili k jednému typu, mali rovnú čepeľ, obojstranne oddelenú od pomerne dlhého trňa. Zachovaný nôž z hrobu 22 mal dĺžku 9 cm, celý nôž z nálezov r. 1937 bol trochu dlhší — 13 cm. K tomuto typu patrila rozložený nôž z hrobu 1 a pravdepodobne aj zlomky nožov z hrobov 19 a 23. Nože s rovnou čepeľou a oddeleným trňom našli sa na pohrebiskách v Očkove a v Bešeňove, kde tiež boli prevládajúcou formou. Značný počet nožov sa zachoval v žiarových hrobách v Kostelci

na Hané (60 kusov). Väčšina mala opísaný tvar, ale rozličné rozmery. J. Zeman rozdelil nájdené nože podľa dĺžky na malé (dlhé do 10 cm), stredné (dlhé 10—15 cm) a veľké (s dĺžkou nad 15 cm). V Ivanke boli zastúpené nože rôznych veľkostí.¹⁶

Jeden nôž z Ivanky z nálezov r. 1937 mal oblúkovitý chrbát, pričom čepeľ bola obojstranne oddelená od trňa. Podobný nôž s ohnutou čepeľou bol v Očkove a jeden exemplár sa našiel v Bešeňove. J. Eisner spomína, že nože s ohnutou čepeľou nazývame britvami, no takéto nože sa vyskytovali aj v ženských hrobách. Funkcia nožov s oblúkovitým chrbtom nie je dosiaľ určená, ale najskôr patrili k toaletnému náradu. Osobitnú pozornosť zasluhuje tretí nôž z Ivanky z nálezov r. 1937; vyznačuje sa rozmermi (dĺžka 21,5 cm) a formou. Rovná čepeľ je spojená so železnou rúčkou zakončenou krúžkom. Tento masívny nôž nemá analógie v publikovanom materiáli zo Slovenska a zrejme slúžil ako zbraň.¹⁷

Ďalšie nástroje boli zastúpené iba jednotlivými kusmi. Železné šidlo s dlhým trňom z hrobu 1 má bežný tvar, ktorý sa opakuje v nálezoch z iných pohrebísk (napr. Očkov, Bešeňov, Abrahám). Šidlá z pohrebiska v Kostelci na Hané mali rozličné rozmery, no ich priemerná dĺžka bola 8—14 cm.¹⁸

Aj bronzové ihly (na šitie) s uškom z hrobov 4 a VI v Ivanke mali obvyklý tvar, čo potvrdzujú nálezy z Očkova, Bešeňova a Abrahámu. Takéto ihly sa našli aj na pohrebisku v Kostelci na Hané. Pri ich rozbore J. Zeman upozorňuje, že tento typ ihly sa používal v celej dobe rímskej, preto nenapomáha datovaniu nálezov.¹⁹

Hlinený dvojkoľnícký praslen z hrobu 13 a kónický praslen z nálezov v roku 1937 z Ivanky predstavujú bežné typy tohto ženského náčinia. Prasleny podobných tvarov našli sa v Očkove. Dvojkoľnícké prasleny nájdené v Bešeňove boli zväčša vyššie než prasleny z Ivanky. Niekoľko dvojkoľníckých praslenov našlo sa aj na pohrebisku v Šaraticiach. Najväčší počet hlinených praslenov sa zachoval na pohrebisku v Kostelci na Hané (65 kusov), kde boli zastúpené v rozličných variantoch, prevládali však dvojkoľnícké tvary.²⁰

Inventár ženských hrobov charakterizovali drevené skrinky, z ktorých zostali železné kovania rozličných tvarov. Skrinky sa pravdepodobne používali na úschovu okrás a toaletného náčinia. V hrobe 22 sa zachovalo osem železných kramlíčiek ohnutých do tvaru obdĺžnika; slúžili zrejme na okutie rohov skrinky. Podobné kovanie z hrobu 4 zachovalo sa iba v jednom exemplári. Kovania z hrobu 23 boli obdĺžnikové, s ozdobným bron-

zovým nitom na konci, zostali z nich dva kusy. Dva železné klince v hrobe 14 mohli pochádzať zo skrinky, nie je však vylúčené, že mali inú funkciu.

Železné kovania skriniek vyskytovali sa aj na iných pohrebiskách; mali podobné jednoduché tvary. Na pohrebisku v Očkove boli železné kramlíčky a klinec. V hrobách v Kostelci na Hané našli sa obdĺžnikové kovania s klincami na oboch koncoch; ohnuté kramlíčky z hrobu 65 považuje J. Zemán za okutie pošvy noža.²¹

Z hrobov nájdených roku 1937 v Ivanke zachovali sa dve bronzové kovania. Rebiarkovité kovanie správne určil J. Broček ako okutie ruky noža. Dve kruhové kovania s otvorom uprostred boli z plechu a ich funkcia nedala sa určiť.²²

Z okrás okrem opísaných spôn zachovali sa iba perly z náhrdelníkov. Vo väčšom počte (deväť kusov) našli sa perly v hrobe 22, no boli roztavené a stratili tvar a farbu. V hrobe 25 boli tiež roztavené perly (dva kusy). Iba v hrobe 4 sa zachovala neporušená perla zo žltočervenej pasty. Zvyšky perál ukazujú, že sa vyrábali zo zeleného alebo bieleho skla a zo sklenej pasty rozličnej farby (bielej, žltočervenej, hnedej, čiernej).

Na slovenských pohrebiskách z tejto doby našli sa zväčša roztavené perly, neporušené zostali len jednotlivé kusy (napr. Očkov, Bešeňov). Oproti tomu na Morave v Kostelci na Hané prevládali zachovalé kusy, iba v piatich z 54 hrobov našli sa zliatky skla.²³ Prevalu mali perly z rôznofarebného skla, pastové perly sa vyskytovali v menšom počte. V Ivanke naopak pastové perly tvorili dve tretiny nálezov.

Najvýznamnejšou pamiatkou po stránke umeleckej a tiež z hľadiska historických súvislostí bola bronzová soška Merkúra. Nález sošky v žiarovom hrobe v popolnici je zriedkavým zjavom na barbarskom území. V susednej rímskej provincii Panónii sošky Merkúra a iných bohov nachádzali sa na sídliskách, zväčša vo vojenských táboroch. Jedna soška Merkúra našla sa v tábore v Akvinku, tri plastiky Merkúra pochádzajú z tábora v Intercise, ďalšia takáto soška našla sa v Szőnyi, blízko tábora v Brigetiu. Aj v západných provinciách bádatelia spomínajú nálezy sošiek rímskych božstiev obvykle na sídliskách.²⁴

Postava Merkúra z Ivanky predstavuje rozšírený typ tohto rímskeho boha s klasickými atribútmi, akými sú okrídlená čiapka na hlave, vreco v ruke a dlhý zriadený plášť, prehodený cez ľavé rameno. Chodidlá nôh boli odlomené, možno však predpokladať, že mali krídla. Vyvážené proporcie tela,

štíhla postava, pravidelné črty tváre a vhodná modelácia plášťa, to všetko ukazuje, že soška nebola vzdialená od klasickej predlohy.

V drobnej plastike z doby rímskej na Slovensku nájdeme málo analógií tohto nálezu. Dôležitý oporný bod pre určenie sošky Merkúra poskytujú plastiky zo Stráží. Sú to ozdoby trojnožky v podobe busty Merkúra. Pri porovnaní poprsia Merkúra zo Stráží a sošky z Ivanky badať značnú podobnosť (modelácia tváre a ramien). V. Ondrouch zdôrazňuje klasický charakter plastík zo Stráží, považuje ich za výrobok rímskych dielní v južnej Itálii a datuje trojnožku do I. stor. n. l. O. Pelikán predpokladá, že plastiky patria skôr do II. stor. n. l.²⁵

Z nálezov v Maďarsku ako analógiu možno uviesť predovšetkým sošku Merkúra nájdenú v Akvinku (výška 13,2 cm). Je to ten istý typ boha s podobnými proporciami tela ako Merkúr z Ivanky, iba plášť má odlišné usporiadanie. Soška Merkúra nájdená v Szőnyi predstavuje sediacu postavu (výška 19,1 cm); výborne vypracovaná plastika má skutočne klasický ráz. E. Sprincz poukazuje na jej umelecké kvality a označuje sošku ako výrobok dielní v Itálii alebo v Galii z doby rozkvetu impéria (t. j. II. stor. n. l.). Soška zo Szőnyu vyznačuje sa realistickým podaním tela v pohybe, v porovnaní s ňou Merkúr z Ivanky je statickejší. Bronzové sošky Merkúra nájdené v Intercise neposkytujú také blízke analógie pre nález z Ivanky. Jedna soška predstavuje typ božstva s podobnými atribútmi, ale postava Merkúra je masívnejšia. Dve ďalšie sošky, zachované vo fragmentoch, zobrazujú nahé postavy; ich modelácia je schematickejšia. J. Fitz považuje sošky za priemerné remeselnícke výrobky a nedatuje ich, pretože ide o náhodné nálezy.²⁶

Ako vyplýva z rozboru plastík, soška Merkúra z Ivanky podľa svojho charakteru najviac sa približuje soškám zo Stráží, Akvinka a Szőnyu. Možno teda predpokladať, že v Panónii bola skupina plastík, ktorá mala spoločný zdroj. Je pozoruhodné, že v drobnej plastike v Juhoslávii sa nachádzali pamiatky podobného charakteru, vyznačujúce sa umeleckými kvalitami. M. Grbić vyslovuje názor, že tieto sošky boli vyrobené v miestnych dielnach v Macedónii alebo Hornej Moézii.²⁷ Zachovalo sa len pomerne málo bronzových sošiek a doteraz sa neuskutočnilo ich celkové spracovanie, preto ťažko rozhodnúť, či v Panónii alebo na Jadrane jestvovali provinciálne dielne na výrobu drobnej plastiky, alebo či nájdené pamiatky boli výrobkami rímskych dielní na území Itálie.

Analógie zo Stráží a z Maďarska umožňujú datovanie sošky Merkúra z Ivanky najskôr do II. stor. n. l. Soška z Ivanky nedosahuje umeleckú úroveň podobnej sošky zo Szőnyu, ale svojou kvalitou sa zaraďuje medzi cenné pamiatky drobnej plastiky na území Panónie. Soška sa našla v barskej oblasti, teda nepochádza bezprostredne z provincie ako nálezy zo Szőnyu, Akvinka a Intercisy. Možno však odôvodnene predpokladať, že soška Merkúra sa do Ivanky dostala z pravého brehu Dunaja, teda mala taký istý pôvod ako maďarské nálezy. Nemožno ešte dať jednoznačnú odpoveď na otázku, odkiaľ, z ktorého miesta sa soška do Ivanky dostala; najbližšie rímske tábory, ktoré prichádzajú do úvahy, boli Gerulata a Carnuntum.

Soška Merkúra sa našla ako milodar v popolnici, no prítomnosť plastiky rímskeho boha nedáva ešte podklad považovať pochovaného v hrobe 7 za Rimana. E. S w o b o d a poukázal na okolnosť, že v rímskych sídliskách na hraniciach impéria boli rozšírené kultúry rímskych bohov, medzi ktorými spomína aj Merkúra. J. F i t z považuje sošky Merkúra za vplyv západnej galskej kultúry. Autor upozorňuje, že typ Merkúra s vreckom — symbolom obchodu — bol zastúpený najmä v provinciách. V. O n d r o u c h uvádza v súvislosti s plastikou Merkúra zo Stráží, že Germáni prevzali niektoré rímske božstvá (Mars, Merkúr). Kult Merkúra sa rozšíril hlavne v Podunajsku.²⁸ Uctievanie tohto boha na hraniciach provincií a u germánskych kmeňov podporuje domnienku, že soška Merkúra zo žiarového hrobu v Ivanke mala kultový význam a nebola uložená do hrobu iba ako vzácny majetok zomrelého. Popri závažnom pôsobení rímskej materiálnej kultúry na západnom Slovensku prejavuje sa tu aj prenikanie rímskych tradícií do duchovnej kultúry barbarov.

Keramik a

Keramiku zo žiarového pohrebiska v Ivanke možno rozdeliť na tri základné skupiny:

1. Hrncovité nádoby lepené v ruke z hliny pomiešanej s pieskom a slabšie vypálené. Mali drsný povrch a spravidla neboli zdobené. Rozlišujeme dva varianty hrncov, a to so zatiahnutým okrajom a s lievikovitým alebo von vyhnutým okrajom.

2. Misovité nádoby sa tiež robili v ruke, ale zväčša z plavej hliny, ich povrch bol obvykle hladný a boli lepšie vypálené. Vyznačovali sa rozmanitou výzdobou z plastických a rytých motívov.

3. Vázovité nádoby hotovili sa na kruhu a boli dobre vypálené, mali však skromnú výzdobu.

Hrncovité nádoby boli zastúpené v najväčšom počte a tvorili polovicu nájdenej keramiky. Celé

nádoby a fragmenty boli v hrobách 2, 3, 5, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17, I, IX a dve nádoby z nálezov r. 1937 (č. 3 a 4). Sú medzi nimi vyššie hrnce s najväčším priemerom v hornej polovici a nižšie, guľovitejšie tvary. Baňaté hrnce mali lievikovite roztvorené ústie, u niektorých bol okraj vyhnutý. Všetky hrnce mali žltohnedú alebo hnedú farbu. Iba jedna hrncovitá nádoba z hrobu 8 bola zdobená jamkami. Hrnec (č. 3) z nálezu r. 1937 odlišuje sa od ostatných nádob nízkou nôžkou a hladným povrchom. Osobitý tvar hrncovitých nádob predstavuje temer valcovitý hrniec so zatiahnutým okrajom — z nálezu r. 1937 (č. 4).

Hrncovité nádoby sa nachádzali aj na iných súdobých pohrebiskách, no ich percentuálne zastúpenie v keramickom materiáli bolo menšie. T. K o l n í k rozdelil keramik z pohrebiska v Očkove na tri fázy. Hrncovité nádoby s vyhnutým alebo zatiahnutým okrajom zaraďuje do II. fázy a do III. fázy dáva hrnce s nízkou nôžkou. Podľa tohto delenia hrncovité nádoby z Ivanky patrili prevažne do II. fázy, len hrniec z nálezu r. 1937 (č. 3) pripomína skôr formy III. fázy. V keramike z pohrebiska v Bešeňove T. K o l n í k uplatňuje podobné delenie keramických tvarov ako v Očkove, a to: 1. hrnce s vydutím v hornej polovici výšky, 2. dvojkonické hrncovité nádoby. Medzi hrncami prvej skupiny nachádzame tvary s lievikovitým ústím alebo so zatiahnutým okrajom. Nádoby druhej skupiny autor považujú za mladšie.²⁹ Treba mať na zreteli, že keramika z pohrebiska v Bešeňove tiež vyplňovala široké časové rozpätie, podobne ako materiál z pohrebiska v Očkove. Keramika z Ivanky bola jednotnejšia, chýbali tu neskoré tvary, zachované v Očkove a v Bešeňove. Hrncovité nádoby sa udržiavali od II. do IV. stor., preto ich datovanie bez sprievodného materiálu nie je spoľahlivé.

Z hrobov v Dunajskej Strede sa zachoval jeden hrniec s nízkou nôžkou. Menší hrniec s lievikovitým ústím pochádza zo žiarového hrobu v Bratislave. Na pohrebisku v Šaraticiach tvorili hrncovité nádoby pomerne malú časť. Našla sa tu aj obdobná výzdoba skupinami jamôk ako z hrobu 8 v Ivanke. Hrncovité nádoby na pohrebisku v Kostelci na Hané boli zastúpené v oboch variantoch, t. j. s vyhnutým i zatiahnutým okrajom. Technika výroby a tvar obvykle nezdobených nádob zodpovedali keramickým typom na pohrebisku v Ivanke. Na pohrebisku v Kostelci na Hané v bohatom keramickom materiáli prevládali misovité tvary nad hrncami. Je pozoruhodné, že aj tu sa zistil na jednej nádobe výzdobný motív z troch jamôk,³⁰ teda tento ornament na hrnci z hrobu 8 v Ivanke nie je ojedinelý.

Ako misovité tvary charakterizujem nádoby, ktoré majú väčšiu šírku než výšku a široko roztvorené ústie. Preto do skupiny misovitých nádob zahrňujem exempláre s odlišnou výrobnou technikou a stavbou tela. Dve misovité nádoby (hrob 8, 1/1937) boli vyrobené podobne ako hrnce z hlíny pomiešanej s pieskom a slabšie vypálené. Obidve nádoby majú nízku nôžku, hrdlo je oddelené od tela iba pásikom rytej výzdoby, vyplneným šikmými zárezmi alebo šrafovanými trojuholníkmi. Aj rozmery nádob sú temer rovnaké. Podobná misovitá nádoba, zdobená rytými trojuholníkmi, našla sa v Šaraticiach.

Druhý výrazný typ predstavujú misovité nádoby s rovným, od tela oddeleným hrdlom, baňatým telom a nízkou alebo vyššou nôžkou (hroby 4, 22 a II). Nádoby vyhotovené z plavenej hlíny mali hladený povrch a plastickú výzdobu. Telo členili šikmé rebrá alebo žliabky, hrdlo bolo oddelené ryhou alebo nalepeným prúžkom. Veľkosť týchto nádob značne kolísala — od 14 do 24,5 cm. Podobný tvar má menšia nezdobená nádoba z hrobu 23 (výška 12,5 cm); jej guľovité telo, rovné hrdlo a nôžka sú zladené vo vyvážený celok. Jednu misovitú nádobu (2/1937) spojuje s predchádzajúcou skupinou rovnaká výrobná technika a niektoré tvarové prvky. Nádoba má tiež rovné hrdlo a nízku nôžku, je zdobená plastickým prúžkom, avšak zásadne sa odlišuje stavbou tela; je to jediná nádoba, ktorá má ostrý lom na rozhraní hornej a spodnej časti. Svojou formou zrejme napodobňuje exemplár vyrobený na hrnčiarskom kruhu.

Popolnica z hrobu 26 bola vyhotovená podobným spôsobom ako opísané misovité nádoby, ale odlišuje sa od nich tvarom a výzdobou. Má rovné, od tela oddelené hrdlo, avšak spodná časť je kónická a chýba nôžka, ktorú nahradzuje odsadené dno. Výzdobu tvoria zvislé výčnelky na vydutí. Podobný výčnelok bol na črepe z hrobu 10. Je možné, že blízky tvar mala nádoba z hrobu 25; jej zachovaná časť predstavuje kónický spodok a vydutie zdobené jamkami. Podľa zachovaných spodných častí možno usudzovať, že z misovitých nádob pochádzali aj ďalšie fragmenty (hroby A, 6 a 7). Dve z nich boli zdobené nalepenými prúžkami a jedna mala vyrytú vlnovku. Tento krátky prehľad ukazuje, že na misovitých nádobách z Ivanky sa používala výzdoba rytá (zárezy, šrafované trojuholníky, vlnovka) i plastická (výčnelky, nalepené prúžky, žliabky, jamky).

Misovité nádoby boli na území Slovenska rozšírené v značnom počte. Z náleziska v Dolných Lovčiciach, podľa ktorého E. Beninger vyčle-

nil skupinu dolnolovčických pohrebísk, všetky tri zachované nádoby patrili k tomuto typu. Mali oddelené hrdlo a nízku nôžku, výzdobu tvorili šikmé žliabky alebo rebrá. Z pohrebiska v Dunajskej Strede zachovali sa misovité nádoby s plastickou a rytou výzdobou. Misovité nádoby z pohrebiska v Očkove mali tiež hrdlo oddelené od tela a často aj nôžku. V ich výzdobe sa uplatňovali podobné motívy ako v Ivanke: zvislé výčnelky, zvislé a šikmé žliabky. T. Kolník zaradil misovité nádoby s nôžkou alebo rovným dnom do I. fázy a nádoby s odsadeným dnom do II. fázy. Na pohrebisku v Bešeňove neboli zastúpené misovité nádoby takých tvarov ako v Ivanke, jediná analógiu poskytuje nádoba s nôžkou z hrobu 100. Nádoby, ktoré T. Kolník označuje ako vázovité misy, odlišujú sa tým, že nemajú rovné hrdlo a chýba im nôžka. Výzdoba žliabkami uplatňovala sa v Bešeňove na tele nádob skôr hrncovitého než misovitého tvaru.³¹

V Šaraticiach nachádzali sa nezdobené misovité nádoby a nádoby s plastickým prúžkom, oddelujúcim hrdlo od tela. Vedľa nich sa vyskytovali misovité nádoby s nôžkou, zdobené žliabkami a výčnelkami. Na pohrebisku v Kostelci na Hané zachovali sa misovité nádoby vo väčšom počte. J. Zeman ich delí na niekoľko typov. Keramike z Ivanky sa najviac približuje skupina, ktorú J. Zeman charakterizuje ako misovité nádoby zdobené šikmými žliabkami. Ďalšie analógie nachádzame medzi nádobami označovanými ako terrinovité typy.³²

Skupina vázovitých nádob v Ivanke bola početnej najmenšia, pretože pozostávala iba z troch exemplárov. Nádoby, hoci mali rozličný tvar, boli spojené rovnakým výrobným procesom — vytáčali sa na hrnčiarskom kruhu. Výrazný vázovitý tvar zisťujeme u nádoby z hrobu VII, zdobenej ryhami a význačujúcej sa tuhovaným povrchom. Druhá nádoba z hrobu 15 je tiež zdobená ryhami a má skromnejšiu formu. Pravdepodobne vázovitý tvar mala pôvodne nádoba z hrobu I, možno ju zaradiť do skupiny vyspelej sivej keramiky. K sivej keramike vyrobenej na kruhu treba počítať aj fragment malej, vlnovkou zdobenej misky z hrobu 5. Sivé črepy väčších nádob z iných hrobov neumožňujú rekonštrukciu ich tvaru.

Otázku keramiky vyrobenej na kruhu v mladšej dobe rímskej podrobne rozobral T. Kolník a potom Z. Trnárková. Z keramiky na pohrebisku v Očkove zatriedil T. Kolník do II. fázy nádoby vytočené na kruhu. Medzi nimi však nenachádzame tvary použité v Ivanke. Iba nádoba z hrobu 15 má analógiu v nádobe zo zberu.³³

Datovanie pohrebiska

Z rozboru pohrebného ritu a pamiatok vidno, že analógie k nálezom z Ivanke pri Dunaji poskytl niekoľko žiarových pohrebísk na juhozápadnom Slovensku a na Morave. Na základe nálezov žiarových hrobov v Dolných Lovčiciach pri Trnave vymedzil E. Beninger pre oblasť západného Slovenska v mladšej dobe rímskej dolnolovčickú skupinu a datoval ju na koniec III. a do prvej polovice IV. stor. Autor zaradil do tejto skupiny aj nálezy z pohrebiska v Dunajskej Strede. Z novších nálezísk treba spomenúť staršiu časť popolnicového pohrebiska v Očkove a zvyšok žiarových hrobov v Bratislave.³⁴

T. Kolník súdi, že časť žiarových hrobov v Očkove patrila do dolnolovčickej skupiny, vymedzuje ju však iba na III. stor. Hroby s keramikou vytočenou na kruhu považuje za mladšie a datuje ich do IV. stor.³⁵ Podľa tvarov keramiky, najmä misovitých nádob zdobených žliabkami a typov spôn, možno pohrebisko v Ivanke zaradiť do dolnolovčickej skupiny. Tým by bola vyriešená otázka postavenia pohrebiska v Ivanke v rámci mladšej doby rímskej na Slovensku. Žiarové hroby v Ivanke mali však vzťah aj k pohrebiskám na Morave. J. Zeman charakterizoval pohrebisko v Kostelci na Hané ako typické pre polabskú oblasť pohrebísk z doby rímskej. Boli to ploché pohrebiská; ako popolnice sa na nich používali misovité a hrncovité nádoby. Z. Trňáčkova zahrnuje do polabskej skupiny aj pohrebisko v Šaraticiach a v Očkove.³⁶ Pohrebisko v Ivanke podľa pohrebného ritu a inventára súviselo s polabskou oblasťou, ktorá mala širší rozsah než dolnolovčická skupina.

Ako základ datovania pohrebiska v Ivanke slúžilo porovnanie s pohrebiskami v Očkove, Bešeňove, Kostelci na Hané a Šaraticiach. Hlavnú oporu pre datovanie poskytli tvary keramiky a typy spôn. V súvislosti s pohrebiskom v Bešeňove T. Kolník dáva misovité popolnice a časť hrncovitých nádob do III. stor., do IV. stor. zahrňuje ďalšie hrncovité tvary a popolnice vyrobené na kruhu.

J. Zeman delí keramiky z hrobov v Kostelci na Hané na niekoľko typov. Z nich terrinovité (misovité) nádoby datuje do druhej polovice III. stor. a na začiatok IV. stor. Za mladší ornamentálny prvok považuje pretlačovanie stien nádob, ktoré sa začalo používať okolo r. 300. Hrnce s vyhnutým okrajom dáva na koniec III. a najmä do IV. stor.³⁷

Druhým dôležitým datovacím kritériom boli typy spôn. T. Kolník datuje jednodielne spony s hrotitou nôžkou z Očkova na koniec III. stor. a hlavne do IV. stor., a železné spony (deriváty spôn s podviazanou nôžkou) do druhej polovice III. stor. a do IV. stor. Rovnaké datovanie používa J. Zeman pre materiál z Kostelca na Hané. Podľa neho spony s hrotitou nôžkou patrili na koniec III. stor. a do prvej polovice IV. stor. Aj spony s obdĺžnikovou nôžkou dáva na koniec III. stor.³⁸

Na základe datovania pohrebísk tejto skupiny popolnicové hroby v Ivanke patrili do druhej polovice III. stor. a do prvej polovice IV. stor. K tomuto datovaniu pripojujem ešte niekoľko úvah. Na pohrebisku boli hrncovité tvary a nádoby vyrobené na kruhu, ktoré T. Kolník považuje za mladšie typy. Na druhej strane sa tu vyskytli ešte zbrane, bežné v staršom rímskom období. Zaujímavá je okolnosť, že v hroboch z mladšej doby rímskej nachádzali sa iba diaľkové zbrane (kopije, oštepky, strely), chýbali však sečné zbrane a súčiastky výzbroje. Zbrane zachované v Ivanke mali už skôr symbolický význam. V mladšom rímskom období pozorujeme postupné ochudobnenie hrobového inventára, zostávajú hlavne súčiastky odevu. V rozpore s takými tendenciami soška Merkúra predstavuje skutočný milodar. Aj keby soška mala kultový význam, prejavuje sa tu snaha obdarovať mŕtveho ako pozostatok starších pohrebných zvykov.

Pri pomerne malom počte zachovaných hrobov (nevieme, aká časť pohrebiska bola zničená pri stavbe domov) výskum pohrebiska v Ivanke priniesol určité poznatky o pohrebnom rite a dôležité hmotné pamiatky z mladšej doby rímskej.

Poznámky a literatúra

³⁴ Brouček F., *Pohřebiště z doby římských provincií v Ivanke pri Dunaji*, Sborník MSS XXXII—XXXIII, 1938—39, 145—149.

³⁵ Na tomto mieste ďakujem s. J. Lenharčíkovi za cenné informácie o zachránených pamiatkach.

³⁶ Kolník T., *Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch*, SIA IV-2, 1956, 233—300 (ďalej iba Kolník T., *Očkov*). Kolník T., *Pohrebisko v Bešeňove*, SIA IX,

1—2, 1961, 217—300 (ďalej iba Kolník T., *Bešeňov*). Zeman J., *Severní Morava v mladší době římské*, Praha 1961. Trňáčkova Z., *Žárové pohřebiště z pozdní doby římské v Šaraticích*, PA LI-2, 1960, 561—609. Beninger E., *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Reichenberg und Leipzig 1937, 37, 102, 105, obr. 182—201. Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 210, tab. LXXIII.

³⁷ Zeman J., l. c., 180. Trňáčkova Z., l. c., 583.

- Kolník T., *Bešeňov*, 239. Kolník T., *Očkov*, 267.
- ⁵ Kolník T., *Očkov*, 268. Kolník T., *Bešeňov*, 240. Trňáčeková Z., l. c., 583. Zeman J., l. c., 179.
- ⁶ Zeman J., l. c., 177. Kolník T., *Bešeňov*, 239, 240.
- ⁷ Zeman J., l. c., 177, 178. Kolník T., *Očkov*, 269. Kolník T., *Bešeňov*, 240. Trňáčeková Z., l. c., 583.
- ⁸ Kolník T., *Očkov*, 268.
- ⁹ Kolník T., *Očkov*, 267. Kolník T., *Bešeňov*, 241. Zeman J., l. c., 177.
- ¹⁰ Beninger E., l. c., 103, obr. 185–190. Kolník T., *Bešeňov*, 249. Kolník T., *Očkov*, 241, 260. Zeman J., l. c., 188–193.
- ¹¹ Kolník T., *Očkov*, 243, 260, obr. 9: 8, Zeman J., l. c., 200, 201, 204. Trňáčeková Z., l. c., 586.
- ¹² Kolník T., *Bešeňov*, 247. Kolník T., *Očkov*, 260, obr. 9: 3. Trňáčeková Z., l. c., 586. Zeman J., l. c., 200.
- ¹³ Ondrouch V., *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku*, Bratislava 1957, 171.
- ¹⁴ Kolník T., *Očkov*, 238, 260. Trňáčeková Z., l. c., 586. Zeman J., l. c., 181.
- ¹⁵ Kolník T., *Očkov*, 238, obr. 14. Kolník T., *Bešeňov*, 256, obr. 11. Trňáčeková Z., l. c., 588. Zeman J., l. c., 263, 265.
- ¹⁶ Kolník T., *Očkov*, 236. Kolník T., *Bešeňov*, 254. Zeman J., l. c., 258.
- ¹⁷ Kolník T., *Očkov*, 263, obr. 12: 14. Kolník T., *Bešeňov*, 254, tab. II: 4b. Eisner J., l. c., 216.
- ¹⁸ Kolník T., *Bešeňov*, 256. Zeman J., l. c., 260.
- ¹⁹ Kolník T., *Bešeňov*, 256. Zeman J., l. c., 261.
- ²⁰ Kolník T., *Očkov*, obr. 13. Kolník T., *Bešeňov*, 256. Trňáčeková Z., l. c., 590. Zeman J., l. c., 261, 262.
- ²¹ Kolník T., *Očkov*, 264, obr. 11. Zeman J., l. c., 268, 39.
- ²² Brouček F., l. c., 147.
- ²³ Kolník T., *Očkov*, 268. Kolník T., *Bešeňov*, 251. Zeman J., l. c., 249, 250.
- ²⁴ Szilágyi J., *Aquincum*, Budapest 1956, tab. LII. Alföldi M. R. — Barkóczi L. — Fitz J. — Pöczy K. — Radnóti A. — Salamon A. — Sági K. — Szilágyi J. — Vágó E., *Intercisa II*, Budapest 1957, 170, 171 (ďalej iba *Intercisa II*). Sprincz E., *Mercurius bronzszobrocskája Szönyböl*, AÉ 88, 1961, 258–259. Babelon E. — Blanchet J. A., *Catalogues des bronzes antiques*, Paris 1895, 142, obr. 338.
- ²⁵ Ondrouch V., l. c., 143, 144, tab. 41. Pelikán O., *Slovensko a rímske impérium*, Bratislava 1960, 170.
- ²⁶ Szilágyi J., l. c., tab. LII. Sprincz E., l. c., 258, 259. *Intercisa II*, tab. XXXV: 5, 7, 8, str. 165.
- ²⁷ Grbič M., *Choix de plastiques grecques et romaines au Musée national de Beograd*, Beograd 1958, 132.
- ²⁸ Swoboda E., *Carnuntum*, Graz-Köln 1958, 166. *Intercisa II*, 166. Ondrouch V., l. c., 145.
- ²⁹ Kolník T., *Očkov*, obr. 19. Kolník T., *Bešeňov*, 260.
- ³⁰ Beninger E., l. c., tab. 20: 204. Kraskovská L., *Nález žiarových hrobov v Bratislave*, AR VII, 1955, 487, obr. 229. Trňáčeková Z., l. c., 590, obr. 5: 5, 6, obr. 9: 2, 3. Zeman J., l. c., 212–218, obr. 4: Aa; 28: Ba, Eb; 29: Ca; 66: Cb; 73: Aa.
- ³¹ Beninger E., l. c., 102, 103, tab. 18, č. 182–184. Eisner J., l. c., tab. LXXIII. Kolník T., *Očkov*, 270, obr. 19. Kolník T., *Bešeňov*, 259, hroby 5, 6, 63, tab. XIX: 10.
- ³² Trňáčeková Z., l. c., obr. 6: 5; 5: 8; 11: 2. Zeman J., l. c., 224, 233, 274, hroby 6, 39, 155, 194–196, 314.
- ³³ Kolník T., *Očkov*, 270, 271, obr. 19, tab. II: 6. Trňáčeková Z., l. c., 596–604.
- ³⁴ Beninger E., l. c., 105, 115, 116. Kolník T., *Očkov*, 278. Kraskovská L., l. c., 487.
- ³⁵ Kolník T., *Očkov*, 278.
- ³⁶ Zeman J., l. c., 177. Trňáčeková Z., l. c., 584.
- ³⁷ Kolník T., *Bešeňov*, 263. Zeman J., l. c., 218, 225–235.
- ³⁸ Kolník T., *Očkov*, 276. Zeman J., l. c., 195, 204.

Das Urnengraberfeld in Ivanka pri Dunaji

Ludmila Kraskovská

Das Gräberfeld liegt auf einer Sanddüne im östlichen Gemeindeteil. Brandgräber fanden sich hier zum erstenmal im J. 1937. Im J. 1960 ergrub J. Lenharčík auf dem Grundstück von F. Štiglitz 10 Brandgräber (I–X). In demselben Jahr unternahm das Slowakische Museum zu Bratislava eine weitere Grabung, bei der 26 Brandgräber entdeckt wurden (1–26). Die Gräber erreichten eine durchschnittliche Tiefe von 50 cm. Der Grossteil von ihnen enthielt Urnen mit Beigaben oder Gefässscherben. An Waffen barg man eine Pfeil- und eine Speerspitze, von Werkzeugen waren am häufigsten Eisenmesser vertreten (7 Stück), ferner Ahlen,

Bronzenähnadeln und Tonwirtel. Vom Schmuck waren Bronze- und Eisenfibeln für die Datierung am bedeutendsten, ausserdem fanden sich Perlen eines Halsbandes. Grab 7 ergab eine kleine Merkurfigur. In vier Gräbern lagen Klümpchen von schwarzem Urnenharz.

Als Urnengräber können mit Sicherheit 15 ganze und zerscherbte Gefässe angesprochen werden, die Leichenbrandreste enthielten (Gräber 1, 2, 4, 7, 10, 11, 13–17, 22, 23, 25 und 26). Die Keramik aus den Gräbern 3, 6 und 8 stellt Gräber dar, in denen sich die Leichenbrandreste nicht erhalten haben. Grab 12 war ein Brandgrabengrab, auch

Grab 19 dürfte eines gewesen sein. Die Gräber 20, 21 und 24 waren Reste von gestörten Brandgräbern, doch eines unbestimmten Typs. Die Gefässe aus den Gräbern 5 und 9 waren Beigaben der Gräber 4 und 10. Die kalzinierten Knochen aus Grab 18 hingen mit der Urne aus Grab 17 zusammen. Ausser Grab 11 enthielt jedes Grab Beigaben, zumindest Scherben anderer Gefässe. Die Gegenstände waren grösstenteils vom Feuer in Mitleidenschaft gezogen worden, bloss die Bronzefibeln hatte man nachträglich in die Urnen abgestellt. Als Gräber von Männern wurden solche bezeichnet, die Waffen enthielten (1 und 17), die Frauengräber ergaben Schmuck, Werkzeuge und Kastenbeschläge (4, 13, 22, 25, etwa auch Grab 23).

Analogien zum Bestattungsritus und zu den Denkmälern des Ivanka-er Gräberfeldes sind auf den untersuchten westslowakischen und mährischen Brandgräberfeldern anzutreffen: Očkov, Bešeňov, Kostelec na Hané und Šaratice. In Ivanka schienen mehrere Typen von Bronzefibeln auf, es waren eingliedrige Fibeln mit spitzem oder rechteckigem Fuss und verziertem Bügel (Gräber 7, 15, 22, 25, III und aus dem J. 1937), ferner zweigliedrige Armbrustfibeln (Gräber 25, IV, X). Die Eisenfibeln waren durch Fibeln mit umgeschlagenem Fuss vertreten (Gräber 17, X). Die Speer- und Pfeilspitze hatte ein einfaches Blatt. Die Messer gehörten zu der gebräuchlichen Form der Griffangelmesser, doch hatte eines aus dem J. 1937 eine bogenförmige Klinge und ein zweites, massives war mit einem Griff ausgestattet. Die Ahlen, Bronzenadeln und Spinnwirtel gehörten zu den üblichen jungkaiserzeitlichen Formen (Gräber 1, 4, 13, VI und aus dem J. 1937). Von den eisernen Kastenbeschlägen erhielten sich Klammern und Nägel (Gräber 4, 14, 22 und 23). Die Glas- und Pasteperlen waren meist geschmolzen, so dass ihre Form nicht zu erkennen ist (Gräber 4, 22, 25).

Die Bronzestatuetten des Merkur kam in Ivanka in einer Urne zum Vorschein, obwohl sich sonst die Statuetten der römischen Gottheiten gewöhnlich in Siedlungen, vor allem in Lagern finden. Der Mercurius repräsentiert den verbreiteten Typ mit

den klassischen Attributen (Beutel, geflügelte Mütze) und weist einen proportionierten Körper auf. Die Ivanka-er Figur nähert sich mit ihrer Prägung den Plastiken aus Stráže (Gemeinde Krakovany), Aquincum und Szöny. Sie gelangte nach Ivanka wahrscheinlich aus einem römischen Lager in Pannonien und ist am frühesten dem II. Jh. n. Zw. zuzuweisen. Es ist anzunehmen, dass Mercurius im Grabe kultische Bedeutung hatte.

Die Keramik des Ivanka-er Gräberfeldes wird in drei Gruppen aufgegliedert:

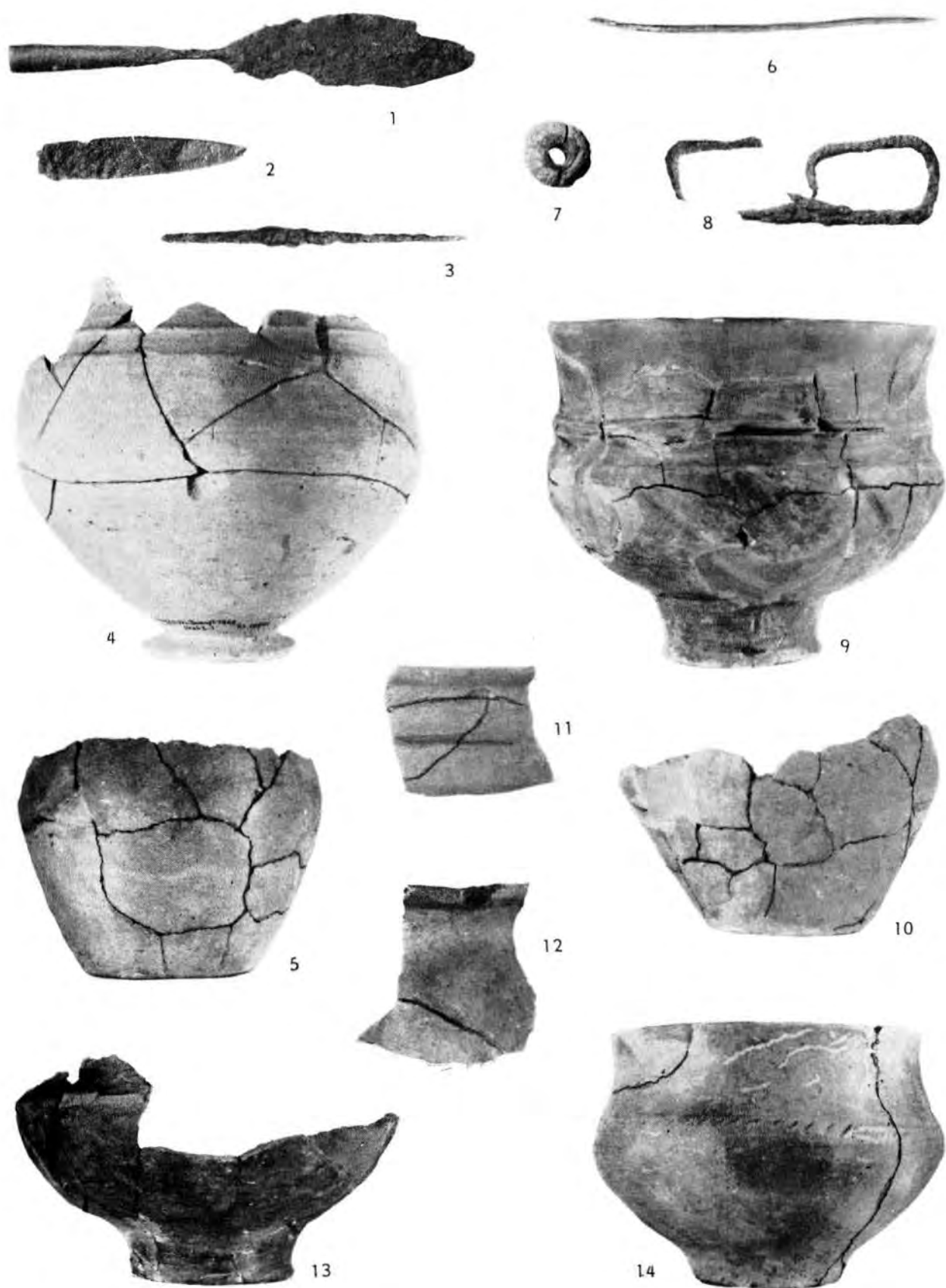
1. Topfartige Gefässe. Sie sind aus sandgemagertem Ton in der Hand gefertigt, schwächer gebrannt und unverziert. Vertreten waren dort zwei Varianten, u. zw. mit eingezogener und ausladender Mündung (Gräber 2, 3, 5, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17, I, IX, zwei Gefässe aus dem J. 1937). Bloss ein Topf aus Grab 8 war verziert.

2. Schlüsselartige handgefertigte Gefässe aus geschlammtem Ton mit besserer Brennung. Sie hatten geglättete Oberfläche mit verschiedenartiger plastischer oder eingeritzter Verzierung (Gräber 4, 9, 22, 25, 26, II, zwei Gefässe aus dem J. 1937).

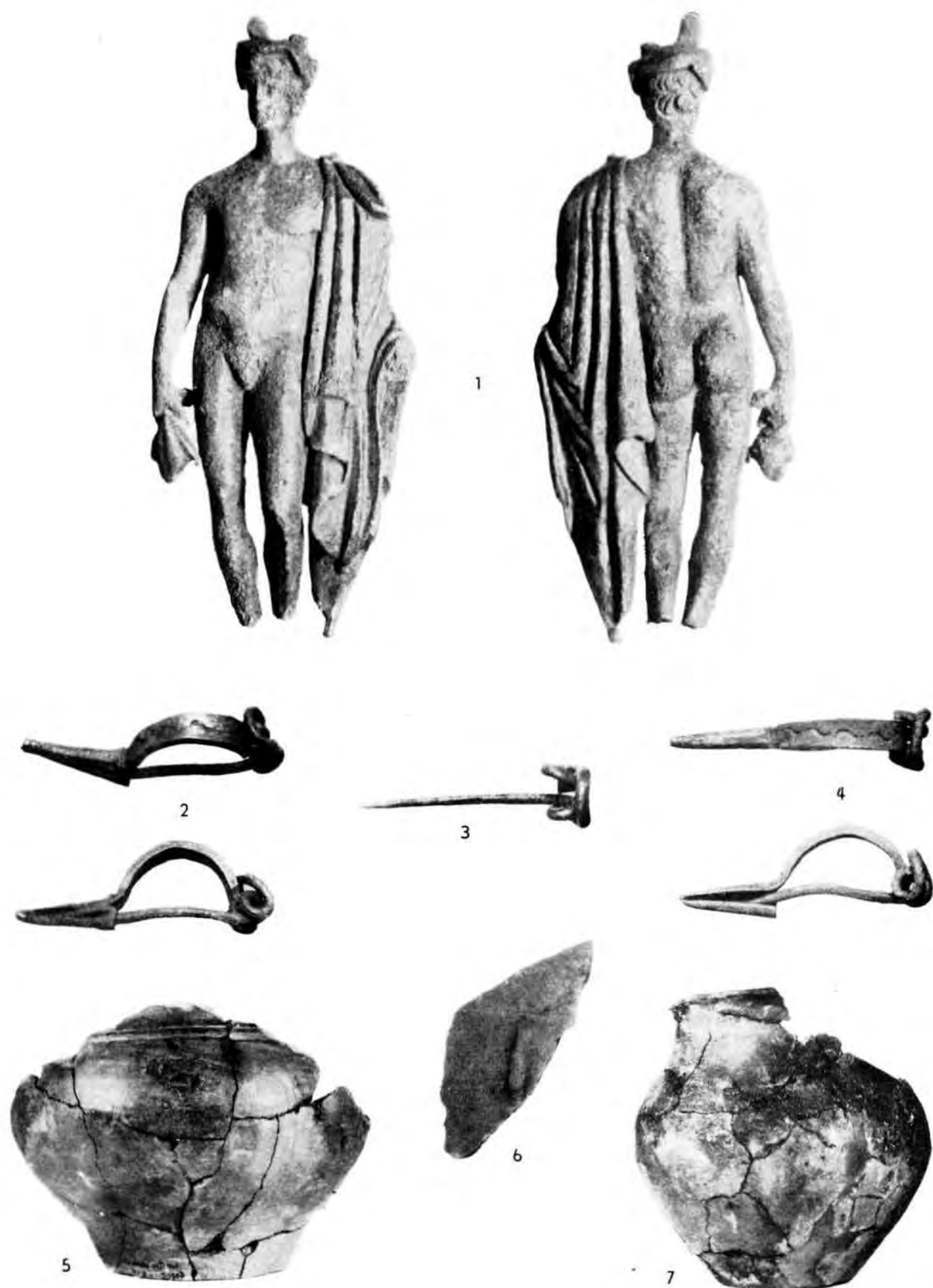
3. Vasenförmige scheibengedrehte Gefässe mit guter Brennung, doch bescheidener Verzierung (Gräber 1, 5, VII).

Zuweisung und Datierung des Gräberfeldes von Ivanka ist auf Grund von Analogien aus anderen untersuchten Gräberfeldern möglich. Die Keramikformen und Fibeltypen gestatten die Einordnung der Gräber aus Ivanka in die Gruppe Dolné Lovčice, die von E. Beninger in der Westslowakei herausgegliedert wurde. Falls man auch die Zusammenhänge mit den mährischen Gräberfeldern in Erwägung zieht, so gehören die Gräber aus Ivanka zum Bereich der jungkaiserzeitlichen Urnengräberfelder des Elbegebietes. Auf Grund der Datierung der angeführten Gräberfelder gehören die Urnengräber in Ivanka in die zweite Hälfte des III. und in die erste Hälfte des IV. Jh. n. Zw. Diese Datierung fusst auf der Analyse der Keramikformen und Fibeltypen.

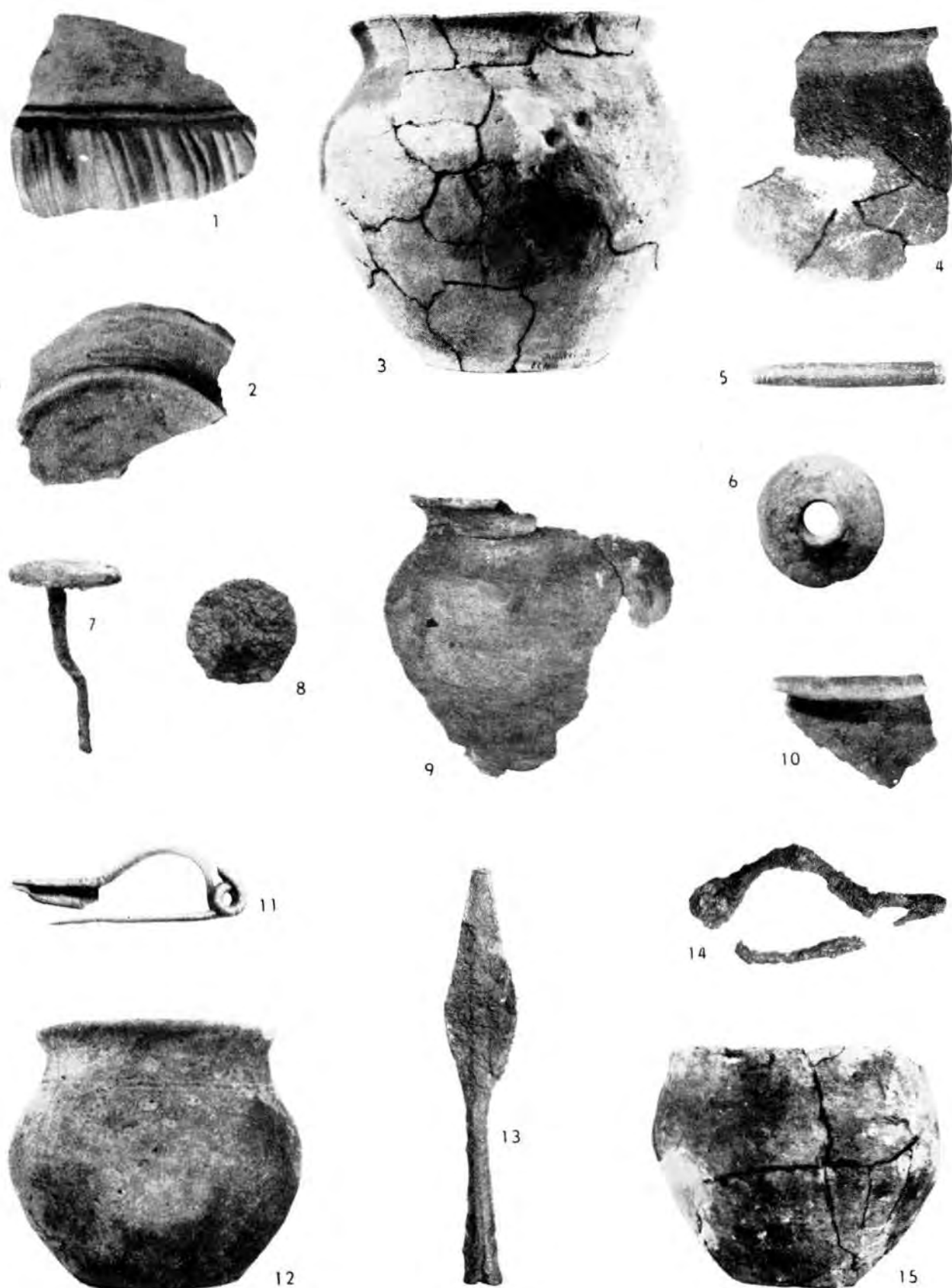
Übersetzt von B. Nieburová

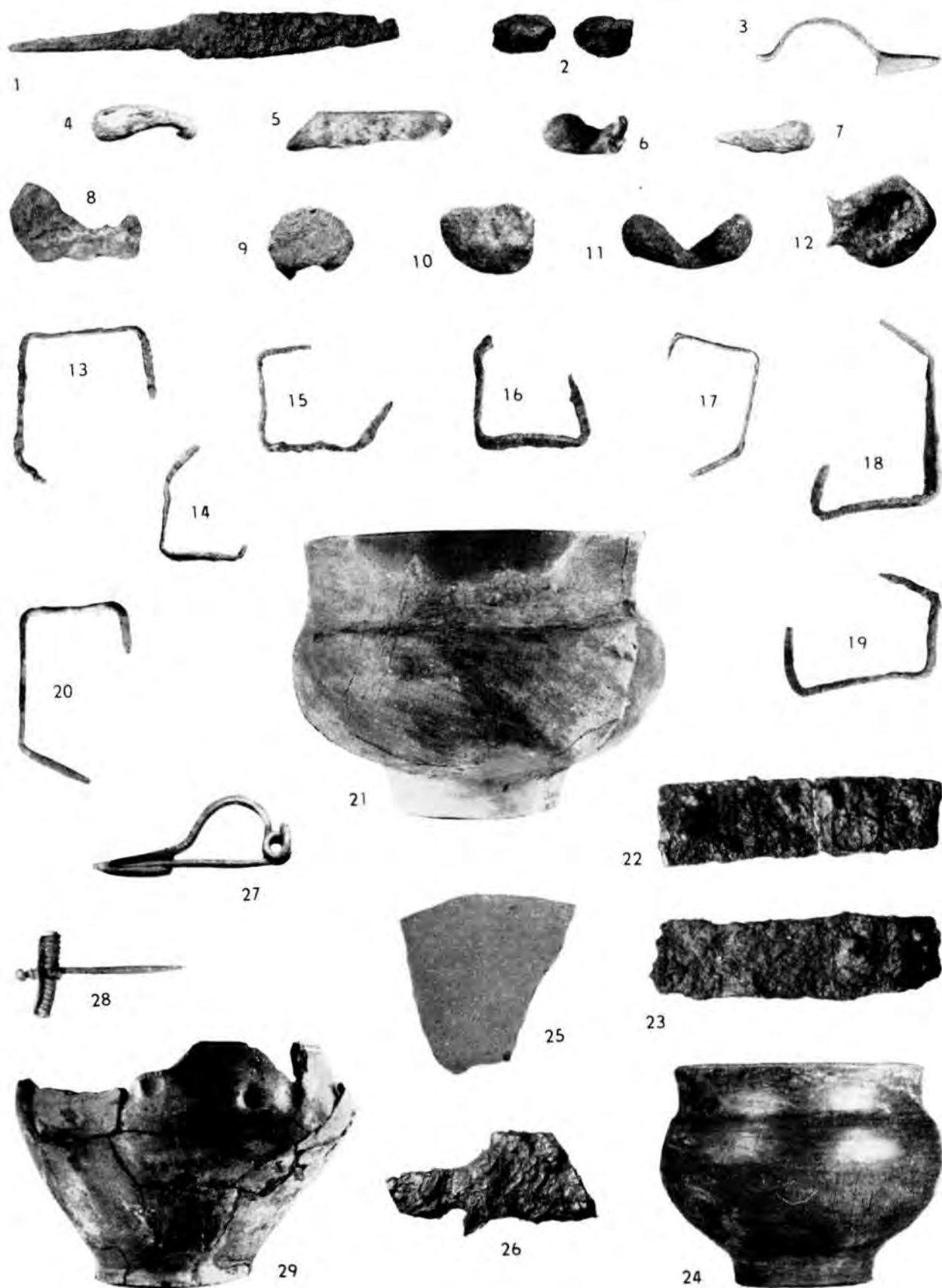
Tab. I. Ivanka pri Dunaji. 1–4 – hrob 1; 5 – hrob 2; 6–9 – hrob 4; 10–12 – hrob 5; 13 – hrob 6; 14 – hrob 9.

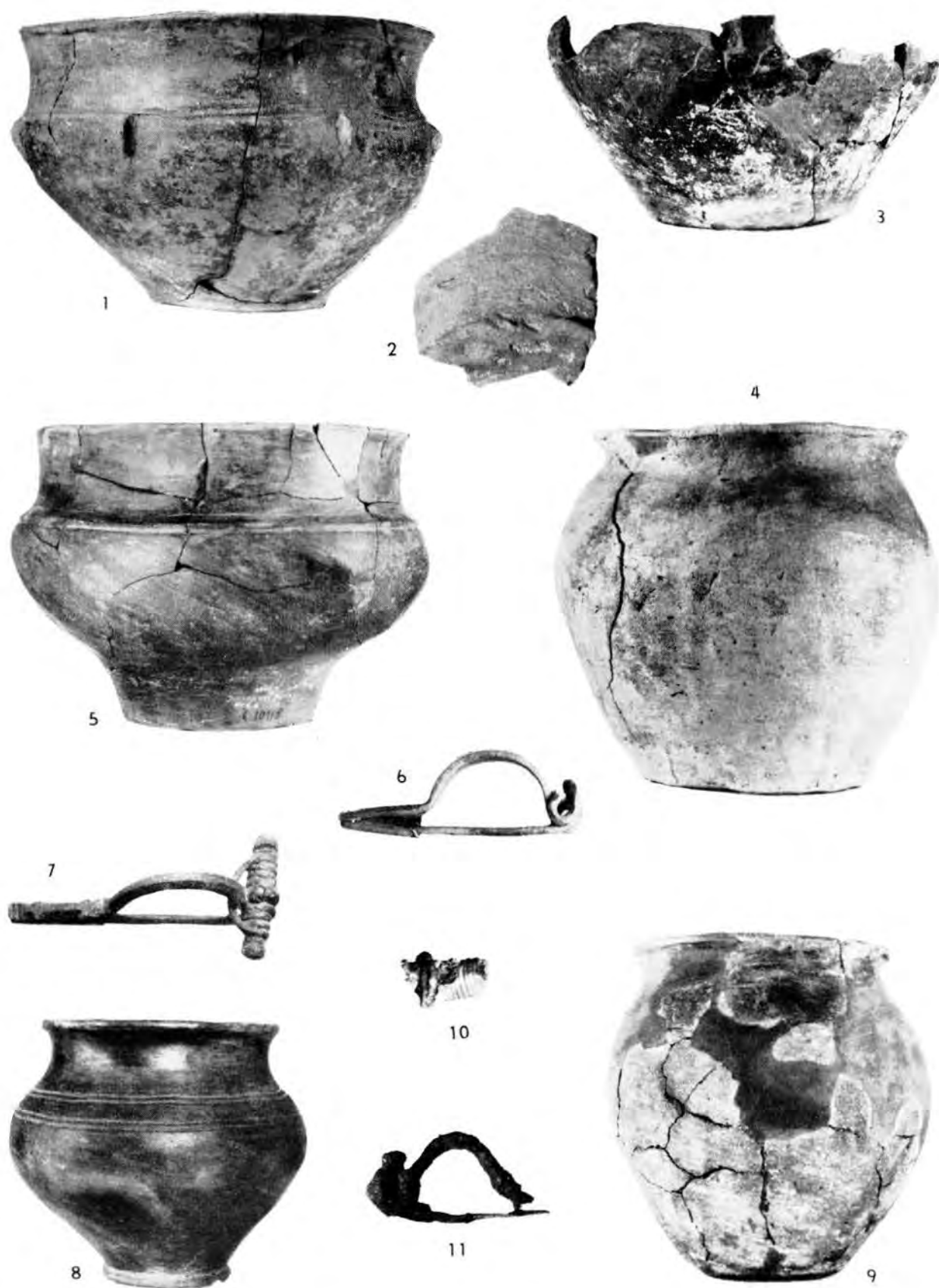
Tab. II. Ivanka pri Dunaji. 1–5 – hrob 7; 6, 7 – hrob 10.

Tab. III. Ivanka pri Dunaji. 1–4 – hrob 8; 5 – hrob 12; 6 – hrob 13; 7–9 – hrob 14; 10 – hrob 16; 11, 12 – hrob 15; 13–15 – hrob 17.

Tab. IV. Ivanka pri Dunaji. 1–21 – hrob 22; 22–24 – hrob 23; 25 – hrob 18; 26 – hrob 19; 27–29 – hrob 25.

Tab. V. Ivanka pri Dunaji. 1, 2 — hrob 26; 3 — hrob A; 4 — hrob I; 5 — hrob II; 6 — hrob III; 7 — hrob IV; 8 — hrob VII; 9 — hrob IX; 10, 11 — hrob X.

K TYPOLOGII A CHRONOLOGII NIEKTORÝCH SPŇN Z MLADŠEJ DOBY RÍMSKEJ NA JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU

TITUS KOLNÍK

Predmetom tejto práce je komplexný pohľad na rozšírenie, typológiu a datovanie hlavných druhov spŇn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku. Východiskom pritom je najmä nový materiál zo stredného Považia, predovšetkým nálezy zo žiarového pohrebiska v Očkove a spony zo sídlisk v Pobedime.¹ V práci sa nezaobieram sponami s cibulkovitými gombíkmi, ktoré síce predstavujú jeden z najdôležitejších neskororímskych typov spŇn, ale na Slovensku sú zastúpené prevažne v limítnej oblasti. V samostatnej štúdií hodnotím i tzv. honosné spony z juhozápadného Slovenska.²

Pre obmedzený rozsah článku neuvádzam kompletné súpisyp typov spŇn s detailným opisom, ale zameriavam sa predovšetkým na sledovanie súvislostí významných pre triedenie a datovanie jednotlivých typov.³ Hodnotím tieto typy spŇn:

- I. spony so širokým lúčikom a priečnym rebierkom,
- II. doštičkovité spony,
- III. samostrelové spony s vysokým zachycovačom,
- IV. jednodielne, výrazne oblúkovité spony,
- V. spony s podviazanou nôžkou,
- VI. deriváty spŇn s podviazanou nôžkou,
- VII. ojedinelé tvary.

I. Spony so širokým lúčikom a priečnym rebierkom uprostred (Almgren tvar 40—43)⁴

Do tejto skupiny, patriacej na Slovensku na samý začiatok mladšej doby rímskej, zaraďujem spony so širokým, plochým, esovite prehnutým lúčikom, rozdeleným uprostred priečnym rebierkom, a s pomerne vysokým zachycovačom. V novších nálezochoch ich máme zastúpené dvoma exemplármi na pohrebisku v Očkove, a to v hrobe 59 a v nálezochoch z rozrušených hrobov. Obe sú z bronzu, žiarom značne poškodené, bez účelového zariadenia. Je

pravdepodobné, že horné plôšky oboch spŇn boli obložené ozdobnými fóliami.

Spona z hrobu 59 (obr. 1: 4; d 3,7 cm) je značne deformovaná, má šikmý, mierne predĺžený zachycovač; široký lúčik sa rozširuje ku koncom iba pozvoľna; priečne rebierko je úzke a zvýraznené po okrajoch ryhami, v ktorých snáď bol pôvodne vložený ozdobný drôtik. Celkove pripomína formu Almgren 40 alebo 41.

Naproti tomu spona z rozrušeného hrobu (obr. 1: 1; d 2,6 cm) má lúčik na koncoch oblúkovite rozšírený; segmentovité úzke rebierko v strede má hlboký žliabok a značne prečnieva šírku lúčika; jeho povrch dovoľuje takmer s istotou predpokladať, že pôvodne na ňom bola nejaká ozdobná, najskôr strieborná fólia. Spona je celkove veľmi blízka Almgrenovmu tvaru 43.

Podľa O. Almgrena jeho forma 40 má účelové zariadenie s tetivou v puzdre (*mit Sehnenhölse*) a forma 43 má celé vinutie v rúrkovitom puzdre (*mit Rollenhölse*). Obe formy priraduje k východným sériám spŇn svojej skupiny II, charakteristickej dvojkrídlovým krytom nad vinutím (*Fibeln mit zweilappiger Rollenkappe*). Spony z Očkova (najmä forma Almgren 41) patria k mladším variantom tejto skupiny; označujú sa niekedy aj ako mladšie spony vendické,⁵ od ktorých sa však líšia menšími rozmermi.

Ich rozšírenie sa sústreďuje predovšetkým na dolnooderskú a dolnoviselskú oblasť, predovšetkým na oblasť bývalého západného Pruska.⁶ Niektoré exempláre sa odtiaľto ojedinele dostali cez Poznaňsko a Sliezsko i južnejšie až k strednému Dunaju. Naproti tomu typ 43, ktorý O. Almgren pokladá za lokálne veľmi obmedzenú formu,⁷ známú v jeho dobe iba dvoma exemplármi zo Sadersdorfu v Brandenbursku, máme u nás zastúpený okrem Očkova i v bohatom kostrovom hrobe z Čáčova⁸ (obr. 1: 2) a M. Lamiová-Schmiedlová uvádza takúto sponu (obr. 1: 5) z Lövingerovej

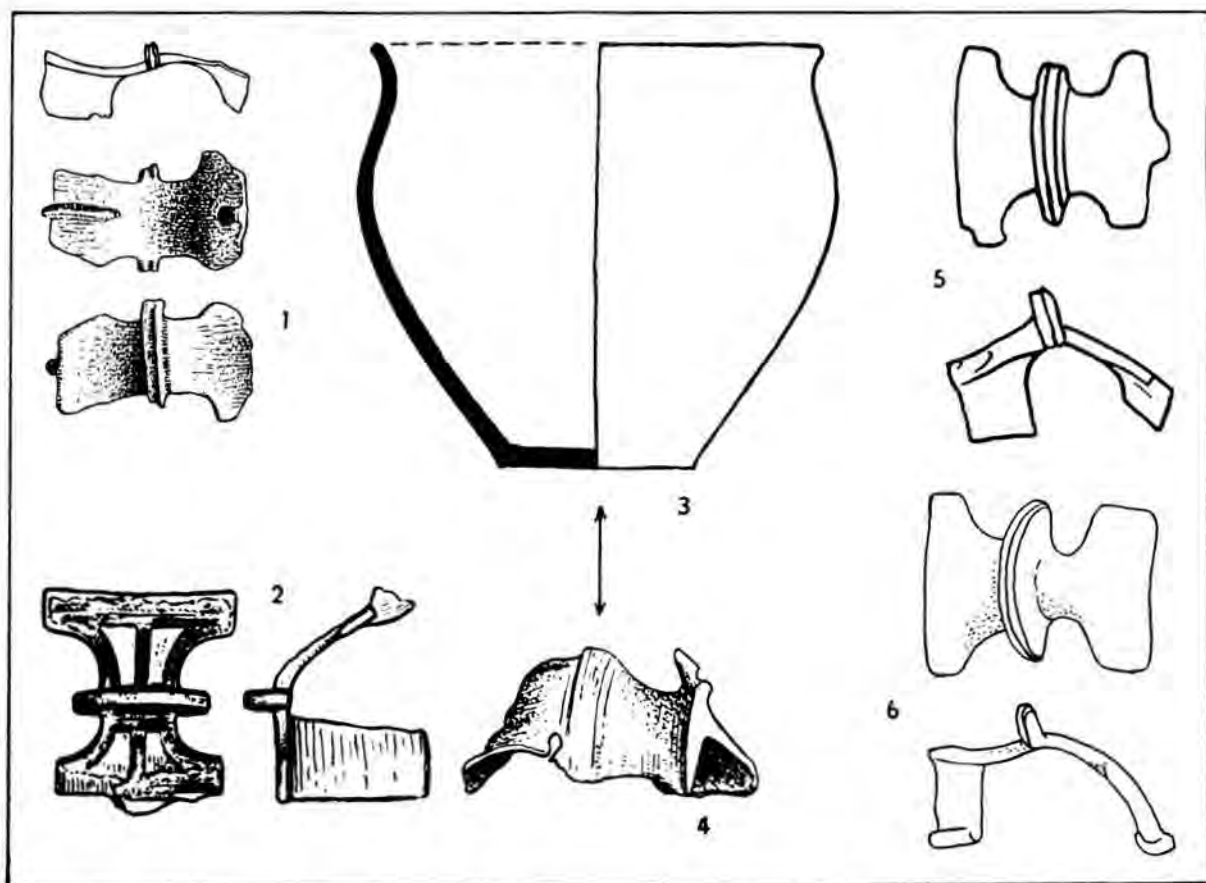
zbierky z Bratislavy,⁹ zakúpenej SNM v Martine. Z Panónie uvádza E. Pateková tri exempláre z Carnunta, jeden z Fenékpusztu a dva bez náleziska, pravdepodobne z okolia Szombathelya¹⁰ (obr. 1: 6). Z nepochopiteľných dôvodov ich zaraďuje medzi kolienkovité spony, a to medzi tie, ktorých pôvod treba hľadať v Slobodnej Germánii.

Z dostupnej literatúry poznám v severnejších oblastiach nálezy tvaru Almgren 43 z už spomenutého Sadersdorfu, z Konina,¹¹ Domaradzyna,¹² zo Sliezska¹³ a k tomuto typu snáď patrí i zlomok spony z Mogily (Nowa Huta) pri Krakove.¹⁴ Je možné, že tento typ, zastúpený v stredodunajskej oblasti deviatimi exemplármi zo šiestich nálezísk, sa plne rozvíja po prvých impulzoch zo severu i v Panónii. Pre časové vymedzenie mladších vendických spôn s priečnym rebierkom uvedený výskyt nadobúda tiež mimoriadnu dôležitosť. Jasne ukazuje, že súvisí s nejakým severo-južným pohybom.

O. Almgren kladie najmladšie formy svojej skupiny II, t. j. spony tvaru 40–41, do prechodné-

ho obdobia medzi staršou a mladšou periódou rímskeho cisárstva a poznamenáva, že sa môžu v nálezoch stretať s neskorými typmi spôn staršej doby rímskej alebo s včasnými sponami mladorímskymi.¹⁵ Pritom treba uviesť, že k neskororímskym sponám priraduje i svoju skupinu VII, teda samostrelové spony s vysokým zachycovačom, ktoré, ako ukážem, nie sú časovo úplne súbežné so skupinou VI (spony s podviazanou nôžkou), ale svojou genézou patria sčasti už do staršej doby rímskej a sú vlastne časovo charakteristickou prechodnou skupinou spôn.

B. Svoboda pripisuje mladšie vendické spony s tetivou ukrytou v trubičke obdobiu od konca II. do začiatku III. stor.¹⁶ Takéto datovanie jemu i O. Almgrenovi určuje predovšetkým nález z Ostródy,¹⁷ kde sa našla v hrobe 34 mladšia vendická spona tvaru 41 so sponou s úzkou podviazanou nôžkou tvaru Almgren 161 (v ďalšom pri preberaní spôn s podviazanou nôžkou poukážem na to, že takýto prípad môže byť svedectvom pre ich

Obr. 1 – 1 – Očkov, rozrušený hrob; 2 – Čáčov, kostrový hrob; 3, 4 – Očkov, hrob 59; 5 – neznáme nálezisko, Slovensko (Lövingerova zbierka, SNM Martin; Lamiová-Schmiedlová M., SZ AÜSAV 5, 1961, tab. XIV. 18); 6 – neznáme nálezisko, Panónia (Patek E., A pannoniái fibulatipusok, Budapest 1942, tab. XXIII: 14). 1, 2, 4–6 = 1:1; 3 = 1:4. Všetky spony sú z bronzu.

včassie datovanie), a ďalej nález z Noweho Pola, pow. Elbląg (Neustädter Feld bei Elbing), kde sa spona tvaru 41 našla so samostrelovou sponou s vysokým zachycovačom tvaru 201. V ďalšom náleze z tej istej lokality boli dve spony tvaru 39–41 spolu s denárom Marka Aurélia z r. 162. Spony tvaru 40–41 sa údajne našli v Lauth (nový názov sa mi nepodarilo zistiť) pri Kaliningrade s mincou Lucilly, dcéry Marka Aurélia.¹⁸ A. v. Müller predpokladá výskyt foriem Almgren 37–43 cez celý stupeň B₂ a v oblasti, ktorej svoju štúdiu venuje, teda v Pohavolí a na pobreží Severného mora, zisťuje ich so sponami patriacimi do neskorého horizontu tohto stupňa.¹⁹ K. G o d l o w s k i zaradil dva exempláre spony tvaru Almgren 41 z Opatova v južnom Poľsku pôvodne na prelom II. a III. stor.²⁰ Neskôr opravuje toto datovanie a kladie ich do I. fázy pohrebiska, ktorú na základe Terry sigillaty datuje najneskôr do stredu II. stor. a do niekoľkých nasledujúcich desaťročí.²¹

Pre datovanie slovenských nálezov spŇ tvaru Almgren 43 prvoradý význam má nález z Čáčova; Hadriánov as mu dáva terminus post quem. Spona bola skráslená striebornou fóliou, v ktorej V. O n d r o u c h vidí „*rané posolstvo výzdobnickej techniky severopontickej*“. Sponu považuje za rozhodujúci predmet pre datovanie čáčovského hrobu. Opierajúc sa výlučne o Almgrenovo zaradenie spŇ tvaru 43 zo Sadersdorfu, kladie spomenutý autor sponu i hrob „*do konca II. alebo skôr do začiatku III. stor. n. l.*“²² Na inom mieste však datuje čáčovský hrob do Eggersovho stupňa C₁.²³ Relatívne ju zaraduje teda v podstate možno správne, absolútne už menej. Prihliadajúc k absolútnej chronológii H. J. E g g e r s a zaradil by i V. O n d r o u c h hrob z Čáčova do r. 150–200. Za typické pre stupeň C₁ považuje na základe nálezov z lokalít Rovnoje (Pollwitten) a Reichersdorf (tu sa našla spolu so sponou tvaru Almgren 196) spony tvaru 41 i H. J. E g g e r s a.²⁴ Naposledy k datovaniu spony typu Almgren 41 zaujíma stanovisko J. K m i e c i ň s k i;²⁵ odmieta Eggersovo zaradenie tohto typu do stupňa C₁ a považuje ho za charakteristický pre stupeň B₂.

Už som uviedol, že výskyt mladších vendických spŇ (v strednom Podunajsku najmä formy 43) nápadne súvisí s nejakým severo-južným pohybom v II. storočí. Spomenutý dvojnásobný spoluvýskyt s mincami z doby Marka Aurélia a raz s mincou Hadriánovou, ako i výskyt zvláštnej skupiny týchto spŇ v strednom Podunajsku poskytuje indicie k tomu, aby sme ich mohli dávať do súvislosti s pohybmi Germánov za markomanských vojen a počítať

s ich výskytom predovšetkým v tretej štvrtine II. stor., teda na prahu mladšej doby rímskej. Pohyb 6000 Langobardov a Obiov v rokoch 166–169 do Podunajska, ich účasť v markomanských vojnách a návrat do severnejších končín mohol v tomto smere snáď zohrať určitú úlohu.²⁶

Obr. 2. Zemianske Podhradie; rombojdná bronzová, emailom zdobená doštičkovitá spona (SNM Martin).

II. Doštičkovité spony

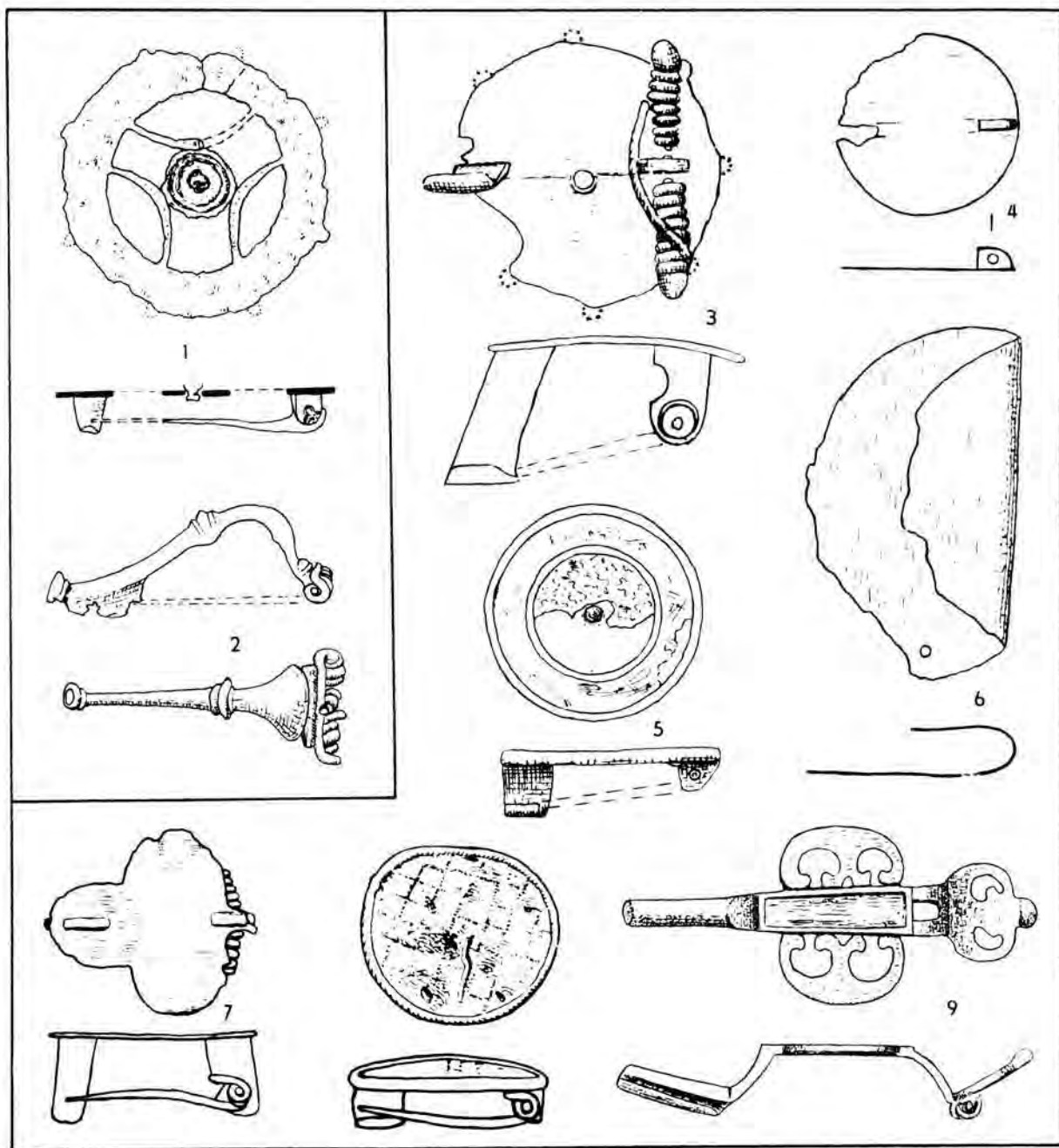
Na Slovensku stretávame sa v novších nálezoch v podstate iba s dvoma základnými typmi doštičkovitých spŇ (ďalej používam skratku DS): so sponami s kruhovitou doštičkou a so sponami s doštičkou tvaru ďatelinového trojlístku. V starších nálezoch uložených v Podunajskom múzeu v Komárne a Slovenskom národnom múzeu v Bratislave sú zastúpené takmer všetky druhy doštičkovitých spŇ.²⁷ Pochádzajú však, s výnimkou romboidnej spony s emailovou výzdobou, zo Zemianskeho Podhradie²⁸ (obr. 2), z limitných nálezísk (najmä z Brigetia),²⁹ alebo sú nelokalizovateľné.

Prv než pristúpime k hodnoteniu jednotlivých typov a variantov, treba sa aspoň v krátkosti zmieniť o DS všeobecne. Zhrnutie základných poznatkov o DS i zatriedenie nálezov z Čiech nachádzame u B. S v o b o d u³⁰ a naposledy sa touto problematikou zaoberá S. T h o m a s o v á.³¹

Najstaršie DS z antického, najmä helenistického sveta sprostredkúvali do barbarskej strednej Európy keltskí majstri. Početné nálezy z porýnskych rímskych staníc ukazujú, že už v dobe Augustovej našli DS uplatnenie na výstroji rímskeho legionára. Pôvodne boli to však iba jednoduché terčíky potiahnuté plechom s tepanou a puncovanou výzdobou, uprostred so vsadeným ozdobným kameňom alebo farebným sklom. Napriek svojej okázalosti, a možno práve pre ňu, neuplatnili sa DS v I. stor. v takej širokej miere ako spony lúčikové. K rozmachu vý-

roby DS dochádza potom hlavne počas hospodárskej prosperity v II. stor. Kým v Čechách sa výroba DS ujíma podľa B. S v o b o d u až ku koncu II. stor., na juhozápadnom Slovensku, ako ukazujú nálezy z Kostolnej pri Dunaji (obr. 3: 1, 2) i nález z Hurbanova,³² vyskytujú sa prvé DS snád už v polovici I. stor. Súvisí to pravdepodobne so skutočnosťou, že širokú obľubu nadobudli pomerne skoro jednoduché i emailované DS aj v susednej Panónii.³³

Vo svetle našich nálezov teda neobstojí názor, že Germáni prevzali doštičkovité spony od Rimanov až na konci II. stor. a až potom ich ďalej pretvárali.³⁴ Rozlišovacie znaky medzi rímskoprovinciálnymi a germánskymi DS výstižne zhrnula S. T h o m a s o v á:³⁵ technika výroby (provinciálne spony väčšinou liate, germánske vyrezané z plechu), účelové zariadenie (provinciálne spony prevažne so šarnierom, ktorého základňa i zachycovač sú liate súčasne s doštičkou, germánske spony majú výluč-

Obr. 3. 1, 2 – Kostolná pri Dunaji, hrob 50; 3 – Očkov, hrob 197; 4 – Pobeďim (Dolné pole), obj. 5/61; 5 – neznáme nálezisko (SNM Bratislava); 6, 7 – Očkov, rozrušené hroby; 8 – Očkov, hrob 157; 9 – Pobeďim (Horné pole), obj. 3 60. Všetky spony sú z bronzu. 1 : 1.

ne špirálovitú konštrukciu, ktorej základňa i zachycovač je prítepaný alebo priletovaný dodatočne), výzdoba (provinciálne spony prevažne s emailom, germánske jednoduché alebo zdobené plechovým obložením). Z územia Slobodnej Germánie pozná S. Thomasová 138 DS, väčšinou z oblasti západne od Labe; nápadne zriedkavý výskyt konštatuje v tzv. zóne malého pohraničného obchodu. Väčšie rozšírenie germánskych DS zisťuje v polabských germánskych, ako aj škandinávskych oblastiach, kým v odersko-viselskom priestore ich vôbec nenachádza.

V nových nálezoch zo Slovenska sú zastúpené v podstate iba dva typy DS s kruhovitou doštičkou a spony s doštičkou tvaru čatelinového trojlístku.

1. Spony s kruhovitou doštičkou

a) Za jednoduché nezdobené spony s kruhovitou doštičkou môžeme považovať snád dve bronzové plechové platničky z rozrušených hrobov z Očkova (obr. 3: 6; Ø 5,3 a 4,5 cm). Otvory v strede mohli by však svedčiť aj o aplikácii nejakého ozdobného obloženia hornej plochy. Za germánsku jednoduchú nezdobenú DS môžeme považovať nález z Pobédima – Dolného poľa, obj. 5 (obr. 3: 4 a obr. 4: 4; Ø 2,8 cm). Do tejto skupiny, avšak so zdôraznením provinciálneho pôvodu, možno zaradiť i bronzovú sponu so zvyškami emailovej vložky (obr. 3: 5, Ø 3,3 cm), uloženú v bývalom rímskom oddelení SNM v Bratislave, pochádzajúcu pravdepodobne z fondov Podunajského múzea v Komárne.³⁶ Podľa údajov v literatúre³⁷ v múzeu v Poprade boli dve „kruhovité“ spony z Kubrej pri Trenčíne.

b) Dve emailované DS so šachovnicovou výzdobou našli sa v hrobe 157 v Očkove (obr. 3: 8 a obr. 4: 3; Ø 2,8 cm, so špirálovým vinutím). Napriek značnému poškodeniu ohňom možno zistiť, že emailová vložka bola rozčlenená zvislými a vodorovnými ryhami s červenohnedou výplňou na štvorcové políčka s jemnou modrobielou šachovnicovou vzorkou.

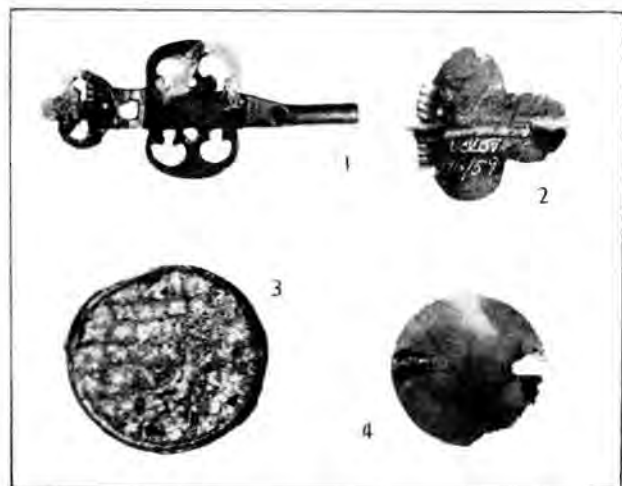
V nálezoch zo Slovenska nemáme k týmto sponám žiadnu paralelu. Zvlášť časté sú DS s podobnou šachovnicovou emailovou výzdobou v Porýní³⁸ a nechýbajú ani v Podunajsku.³⁹ V pohraničnom barbariku sa vyskytli okrem nášho nálezu ešte v strednom Nemecku v hrobe 2 z Wiederau, Kr. Borna, na sídlisku v Grossjene, Kr. Naumburg, a Schkortlebene, Kr. Weissenfels v komplexe dnes bližšie neurčitelných hrobov.⁴⁰ Súhrn ostatných starších nálezov emailovaných spŇŇ so šachovnicovou výzdobou z celej Slobodnej Germánie podáva G. Dorka.⁴¹

Doštičkovité spony so šachovnicovou emailovou

výzdobou predstavujú nepochybne import z provincií. Tu sa vyskytovali emailovými vložkami opatrené spony (lúčikovité i doštičkovité) predovšetkým v sev. Francúzsku, Belgicku, Porýní a Anglicku od prvej polovice II. stor.⁴² Spony so šachovnicovou výzdobou tvaru Exner III: 30 sú pomerne dobre datovateľné. V Trieri sa našiel jeden exemplár vo vrstve z prvej tretiny III. stor. Do tej istej doby patrí i nález z Thieffenthalu a dve spony nájdené v poklade z Wiggensbachu, ktorého uloženie podľa mincí možno predpokladať okolo r. 233.⁴³ Nie sú zatiaľ známe spony, ktoré by bolo treba na základe nálezových súvislostí zaradiť do stredu II. stor. Pri hodnotení spony so šachovnicovou emailovou výzdobou zo sarmatského hrobu v Szeged-Alsótanya K. Exner predpokladá dobu výskytu okolo r. 200 a poznamenáva, že asi z 30 známych porýnskych exemplárov môžu sa do tejto doby datovať dve spony.⁴⁴

Spony z Wiederau kladie G. Mildenberg,⁴⁵ počítajúc s určitým prirodzeným prežívaním v germánskej oblasti, do prvej polovice III. stor., najpravdepodobnejšie do jeho stredu. Šachovnicový vzor považuje K. Exner za príznak neskorších emailerských prác (okolo r. 200 a neskôr). Ich import z galských dielní a z Porýnia predpokladá na základe panónskych nálezov až do neskorého severovského obdobia.⁴⁶ V novej dobe uvažuje však švédka bádatelka U. Silvénoová⁴⁷ o možnosti, že niektoré typy emailovaných spŇŇ alebo boli vyrobené v Panónii, alebo ich Panónia na sever Jantárovou cestou iba sprostredkúvala. Aj keď pripustíme prvú eventualitu, naše spony, vzhľadom na zriedkavý výskyt spŇŇ so šachovnicovou emailovou výzdobou v Podunajsku, môžeme považovať za importy z Porýnia. Ich objavenie sa v našom prostredí treba pravdepodobne vidieť v úzkej súvislosti s prílevom tovaru z rheinzabernských a westerndorfských dielní po markomanských vojnách. Takéto zaradenie je v súlade aj s keramikou z hrobu 157 v Očkove. Urna svojím tvarom i materiálom sa zaraďuje do staršieho horizontu a v rámci neho do mladšej fázy, teda do konca II. a prvej tretiny III. stor.

c) Kruhovitá spona s obvodovými výčnelkami. Takáto spona s pôvodne aplikovanou, pravdepodobne plechovou výzdobou našla sa v hrobe 197 v Očkove (obr. 3: 3; Ø 4 cm). Po obvode mala pôvodne pravdepodobne osem výčnelkov, zachoval sa z nich iba jeden. V strede doštičky je otvor, v ktorom bola pôvodne upevnená nejaká ozdobná kruhovitá vložka, pravdepodobne strieborný alebo pozlátený plech s tepanou alebo vtláčanou výzdo-

Obr. 4. 1 — Pobedim (Horné pole), obj. 3 60; 2 — Očkov, rozrušený hrob; 3 — Očkov, hrob 157; 4 — Pobedim (Dolné pole), obj. 5 61. Všetky spony sú z bronzu.

bou, ktorý sa zničil v ohni hranice. Podľa techniky výroby spony (liatie) bolo by možné považovať ju za výrobok provinciálnych dielní, podľa špirálového vinutia zasa za výrobok germánsky. Spona patrila najskôr ku skupine rímskoprovinciálnych DS s kruhovitými lalôčkami, na obvode krytých tepaným plechom.⁴⁸ Pribuzný ozdobný bronzový pliešok z terčovitej spony sa zachoval v hrobe 102 z Dahlhausenu, kde bol spolu s bronzovou samostrelovou, esovite prehnutou sponou s vysokým zachycovačom;⁴⁹ takéto spony považuje B. S v o b o d a za príznačné pre začiatok III. stor. Do tejto doby datuje spomenutý bádateľ i terčovitú sponu bez obvodových lalôčkov, nájdenú v hrobe 49 v Pňove spolu so samostrelovou sponou so širokým lúčikom, oddelenou nôžkou a vysokým zachycovačom.⁵⁰ Spoločného výskytu doštičkovitých a samostrelových spôn Almgrenovej skupiny VII sa bližšie dotýkam pri hodnotení spôn poslednej uvedenej skupiny. B. S c h m i d t datuje hrob 5 z Grossbadegastu, Kr. Köthen v južnom strednom Nemecku, v ktorom sa vyskytli po dva exempláre spôn oboch skupín, do III. stor., a to najskôr do jeho druhej polovice.⁵¹ Na úzku dobovú súvislosť so sponami Almgrenovej skupiny VII, teda samostrelovými sponami s vysokým zachycovačom, nás upozorňuje účelové zariadenie s dlhým samostrelovým vinutím a vnútornou tetivou, oskou ukončenou gombíkmi a šikmým vysokým zachycovačom.

Doštičkovité spony s obvodovými výčnelkami sa pomerne často vyskytujú v strednom Nemecku, napr. v Zauschwitz, Flötzi, Weissenfelse a Mechau, v prostredí rámcove datovanom od konca II. do polovice III. stor.⁵³ Kruhové doštičkovité spo-

ny s výčnelkami po okraji datuje E. P a t e k o v á na základe použitia emailu na koniec II. a na začiatok III. stor.⁵⁴ Doštičkovité kruhovité spony zjavujú sa však už i na pohrebiskách zo staršej doby rímskej. Sú v Darzau,⁵⁵ Rebenstorfe,⁵⁶ v Tostedt-Wüstenhofene.⁵⁷ Na poslednom z uvedených nálezísk našli sa v štyroch prípadoch. Sú však ohňom značne poškodené; najlepšie zachovalá spona sa tu našla v hrobe 34 v sprievode tzv. vendickej spony; nemožno však posúdiť, či mala pôvodne nejaké obloženie alebo email. W. W e g e w i t z usudzuje, že táto forma spony vznikla v priebehu II. stor. Je však známa najmä z mladších nálezov a často sa vyskytuje v saských nálezoch ešte v dobe sťahovania národov.

Pre datovanie prvého výskytu DS v našom prostredí najzávažnejšie sú nálezy DS v Kostolnej pri Dunaji (pozri obr. 3: 1). Na tomto nálezisku v dvoch prípadoch sa kruhovité DS s výčnelkami po obvode a s ihlou na očku vyskytli v hrobách s typickým materiálom staršej doby rímskej (norické spony tvaru Almgren 68, stoličkovitá ostroha, prehnutý nožík, vázovité, tuhou leštené urny). Predstavujú tu nepochybne importy zo západných provincií, kde sa vyskytujú predovšetkým v období od Augusta po Neróna.⁵⁸ I mladšie DS s hladkým povrchom alebo plechovým obložením majú v nálezoch z kastelov hornogermánskeho limitu terminus ante quem určený rokom 230.⁵⁹ Jednoznačne ukazujú na možnosť počítať na juhozápadnom Slovensku s výskytom kruhovitých spôn s obvodovými lalôčkami až v prvej polovici II. stor., prípadne i skoršie. Naše nálezy v tomto smere nie sú osihotené. Do I. a II. stor. sa datujú ozdobné spony i v Olbii a v iných pričiernomorských náleziskách, kde podľa A. J. F u r m a n s k e j predstavujú poväčšine importované výrobky galsko-rímskeho pôvodu.⁶⁰

Rezumujúc na základe uvedených skutočností, zaraďujem doštičkovité kruhovité spony z Očkova (jednoduché i s obvodovými výčnelkami) i sponu z obj. 5 v Pobedime do stupňa C₁ a na začiatok stupňa C₂, t. j. do najstaršej fázy mladšej doby rímskej.⁶¹

2. Spona s doštičkou tvaru datelinového trojlistku

Bronzová spona tvaru Almgren 227 so šikmým, pomerne dlhým zachycovačom, s desaťzávitým vinutím s vnútornou tetivou sa vyskytla medzi nálezmi z rozrušených hrobov v Očkove (obr. 3: 7 a obr. 4: 2; d 3 cm, š 2,8 cm). Druhá spona podobného tvaru pochádza z Trenčína, snáď zo sídliska v bývalej Pollakovej tehelni.⁶²

B. S v o b o d a súdi,⁶³ že štylizovaný „prírodný motív“ lístku nemá asi nič spoločného s rastlinnou predlohou, ale že vznikol náhodným zoskupením a kombináciou kruhových doštičiek a lalokov, aké boli obľúbené i na iných doštičkovitých sponách, opiera sa pritom o nález z Rheindorfu.⁶⁴ Keď však berieme do úvahy, že motívy vzaté zo živočíšnej prírody boli podnetom k vzniku rozmanitých spŇn v podobe zvierat,⁶⁵ zdá sa byť pravdepodobným, že sa pre tzv. lístkové spony rovnako brali vzory z prírody, z rastlinných motívov. Rastlinný lístok nesporne napodobňuje i spona nájdená v Bešeňove,⁶⁶ nevieme tu však pre neúplnosť spoľahlivo posúdiť, či nejde o novovekú brošňu.

V kvádskej oblasti poznáme ešte jeden otázný nález DS tvaru datelinového trojlístku. Pochádza z hrobu 431 v Kostelci na Hané.⁶⁷ Väčší počet analógií možno uviesť z Čiech; sú to najmä lokality Předměřice a Pňov,⁶⁸ kde sa takáto spona našla jednak v hrobe 33 spolu s inou doštičkovitou sponou a samostrelou sponou s vysokým zachycovačom so zreteľne oddelenou nôžkou,⁶⁹ a v hrobe 68, kde bola spolu s dvoma trúbkovitými sponami vyvinutejšieho typu.⁷⁰

V podobnom nálezovom horizonte, teda na konci staršej alebo na začiatku mladšej doby rímskej, vyskytujú sa datelinkové spony v Zahne, Kr. Wittenberg.⁷¹ Vyskytujú sa i v Porýní,⁷² no častejšie sú v Polabí, dolnom Sasku, v severozápadnej časti Starej marky a roztratené i v strednom Porýní, na Bornholme a v južnom Nórsku; teda nielen technickou stránkou, ale i svojim rozšírením⁷³ predstavujú výrazný typ germánskych DS.

Pokiaľ ide o datovanie, F. K u c h e n b u c h sa nazdáva,⁷⁴ že lístkovité DS vystupujú v severozápadnej časti Starej marky o niečo skoršie ako ostatné DS. B. S v o b o d a datoval nálezy z Čiech do III. stor.,⁷⁵ naproti tomu H. P r e i d e l položil tie isté nálezy do druhej polovice II. stor.⁷⁶ E. R a d e m a c h e r považoval skupinu doštičkovitých lístkovitých spŇn so samostrelou konštrukciou za skupinu jasne súvisiacu s dolným Polabím a datovanú rozpätím rokov 180–330.⁷⁷ Pretrvávajúceho typu do IV. stor. má doložené v Rheindorfe v severnej časti pohrebiska M, kde sa našla takáto spona spolu s mincou cisára Crispa (326).

Slovenské nálezy tohto typu spŇn samy osebe k spresneniu ich datovania podstatnejšie neprispievajú. Z uvedeného, najmä však na základe nálezov v Pňove jasne vyplýva, že DS tvaru datelinového trojlístku patria do nálezového horizontu samostrelových spŇn s vysokým zachycovačom, teda do staršieho horizontu mladšej doby rímskej, čo v na-

šom ponímaní znamená poslednú štvrtinu II. a začiatok III. stor.

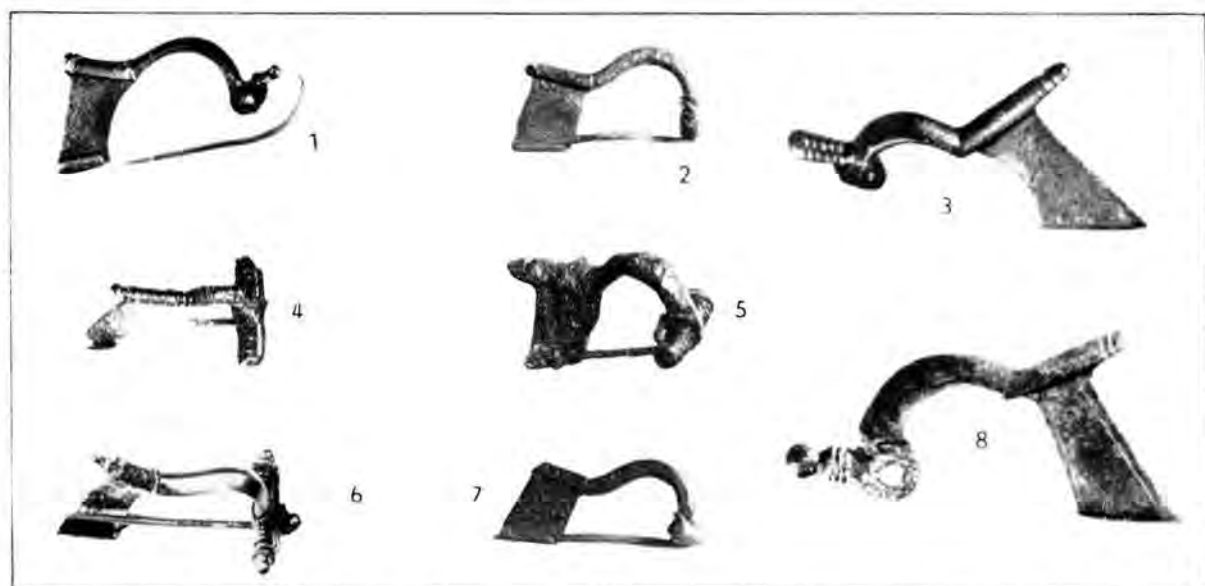
III. Samostrelové spony s vysokým zachycovačom

Samostrelové spony s vysokým zachycovačom (v ďalšom texte používam skratku SSVZ) Almgrenovej skupiny VII tvoria jednu z najväčších a najdôležitejších skupín spŇn prechodného obdobia medzi staršou a mladšou dobou rímskou. Za charakteristické znaky, podmieňujúce zaradenie do tejto skupiny, považuje sa dvojdielna konštrukcia so samostrelovým vinutím a vysoký, obyčajne šikmý zachycovač. Roztriedeniu SSVZ venovali značnú pozornosť viacerí bádatelia. Ich prvú typológiu, opretú predovšetkým o tvar nôžky, vypracoval O. A l m g r e n;⁷⁸ rozlíšil sériu 1 s gombíkom na nôžke, sériu 2 so zhrubnutým, ostro odrezaným ukončením nôžky, sériu 3 bez vyznačenia nôžky, so zachycovačom vychádzajúcim priamo z lúčika; do série 4 zaradil všetky mimoriadne formy (*monströs entwickelte Formen*). Toto A l m g r e n o v o rozdelenie, prihliadajúc predovšetkým k forme lúčika, s príslovečnou nemeckou dôkladnosťou prepracoval W. M a t h e s⁷⁹ a vytvoril opäť štyri série a v rámci nich — podľa šírky alebo prierezu lúčika — vyčlenil celú škálu podtypov, formálne síce opodstatnených, ale z hľadiska genézy, rozšírenia i datovania dosť samoúčelných. O skĺbenie formálneho i genetického aspektu sa pri triedení SSVZ pokúsil F. K u c h e n b u c h.⁸⁰ Nálezy z Čiech, snažiac sa o učebnú syntézu všetkých predošlých triedení, usporiadal B. S v o b o d a.⁸¹ M. P á r d u c z o v i patrí zasa zásluha, že prvý pokúsil na existenciu samostatného, od uvedených severoeurópskych spŇn pravdepodobne nezávislého vývoja SSVZ s hornou tetivou (zachytenou v háčku alebo na křčku gombíka) v Potiši.⁸² Bez toho, že by si to bol bližšie uvedomil, naznačil, že za základné kritérium pri triedení SSVZ netreba považovať ani formu nôžky, ani formu lúčika, ale formu konštrukcie, hornú alebo spodnú tetivu.

Podľa spôsobu vedenia tetivy môžeme uvedené spony rozdeliť na dve veľké samostatné skupiny: A. samostrelové, t. j. so spodnou tetivou (skupina Almgren VII), B. s hornou tetivou upevnenou v háčku alebo na křčku gombíkovitého výčnelku.

A. Samostrelové spony s vysokým zachycovačom so spodnou tetivou

Medzi novšími nálezmi sú spony tejto kategórie zastúpené šiestimi exemplármi z Očkova, sponou z Bešeňova⁸³ (obr. 6: 14) a sponou s lichobežní-

Obr. 5. 1 – Pobeďim (Dolné pole), obj. 2 61; 2. 7 – Očkov, hrob 174; 3 – Jesenské (VM Bojnice); 4 – Očkov, hrob 121; 5 – Očkov, hrob 142; 6 – Očkov, hrob 108; 8 – Saľa-Duslo. 1–5, 7, 8 – bronz; 6 – striebro.

kovite rozšírenou nôžkou z Trenčína.⁸⁴ Všetky sú z bronzu a majú výrazne oddelenú nôžku a pomerne vysoký šikmý zachycovač. Spona z hrobu 142 v Očkove (obr. 5: 5 a obr. 6: 7; d 3,6 cm), ohňom mierne deformovaná, je značne masívna a nôžku má ukončenú kónickou pätkou, 12 závitové vinutie má železnú osku a lúčik poloválneho prierezu. Z hrobu 174 z toho istého náleziska pochádzajú dve spony, obe s hraneným lúčikom a 10–11 závitovým vinutím. Jedna spona má gombíkovite ukončenú nôžku (obr. 5: 2 a obr. 6: 2; d 3,4 cm), druhá (obr. 5: 7 a obr. 6: 1; d 3,4 cm) má takúto pätku pravdepodobne ulomenú (poškodenie ohňom to nedovoľuje konštatovať úplne spoľahlivo). Zlomky ďalších dvoch spôn patriacich do Almgrenovej skupiny VII sú z rozrušených hrobov z Očkova⁸⁵ (obr. 7: 7).

V otázke pôvodu skupiny SSVZ s dolnou tetivou panuje značná nejednotnosť. Už O. Almgren poukázal na ťažkosti, ktoré sa vyskytujú pri pátraní po predlohách stojacich pri zrode tejto skupiny. Prototyp formy 193, ktorá je najčastejšie zastúpená v Polabí, hľadá v tvare 112. Všimá si však aj podobnosť u spôn z iných oblastí a spočiatku obracia pozornosť na oblasť juhorskú a uvažuje o genetickej súvislosti SSVZ so sponami s podviazanou nôžkou.⁸⁶ Neskôr v dodatku k 2. vydaniu svojej práce O. Almgren už považuje podiel spôn s podviazanou nôžkou na vývoji spôn skupiny VII za problematický.⁸⁷ Vychádza pritom z poznatku, že najstaršie formy skupiny VII sa vytvorili už

pred prvým výskytom spôn s podviazanou nôžkou v severnej Európe. Na základe pomerne včasného výskytu niektorých foriem skupiny VII v Rheindorfe a Porýní⁸⁸ a na Gottlande vyslovili O. Almgren a B. Nerman domnienku, že pri najmenšom niektoré západogermánske série skupiny VII prevzali dvojdielnu samostrelovú konštrukciu z podobných, avšak jednodielnych samostrelových spôn II. stor., a to buď z polabskej skupiny, alebo z rímskoprovinciálnych, hlavne porýnskych tvarov spôn.⁸⁹ Podobný predpoklad o rímskoprovinciálnom pôvode VII. skupiny vyslovil aj W. Barthel na základe pomerne hojného výskytu týchto spôn na limitných staniách (len v Zugmanteli 18 kusov).⁹⁰ Za možné predlohy skupiny VII považuje však rôzne typy rímskoprovinciálnych spôn s dvojdielnou samostrelovou konštrukciou, uvádzané O. Almgrenom na obr. 246–248. Keďže tieto spony patria už do II. stor., predpokladal W. Barthel,⁹¹ že ich konštrukcia napodobňovala súčasne jednodielne drôtené samostrelové spony podobné tvaru Almgren 15.

W. Matthes⁹² nie celkom presvedčivo ukazuje, že spomenutý predpoklad W. Barthela vychádza z nepodstatného znaku; z dvojdielnej konštrukcie, pričom ponecháva bokom podľa W. Matthesa dôležitejšie znaky, ako je forma lúčika a zachycovača. Zdôrazňuje možnosť nadhodenú už O. Almgrenom,⁹³ že spony skupiny VII, nájdené v rímskych kasteloch, najmä v Zugmanteli, môžu svedčiť iba o prenikaní germánskych elemen-

tov (je tu i germánska keramika!) „priateľského či nepriateľského charakteru“, a nie o oblasti pôvodu. Za najpravdepodobnejšiu oblasť vzniku i pôvodného rozšírenia esovite prehnutých spŇn skupiny VII považuje W. Matthes oblasť dolného Polabia. Tam sa sústreďuje väčšina nálezov týchto spŇn i foriem, v ktorých možno hľadať ich predlohy. Vo vývoji série esovite prehnutých SSVZ vidí W. Matthes aj dôkaz kontinuity vývoja zo staršej do mladšej doby rímskej v Polabí.

Spony série s výrazne odčlenenou nôžkou posudzuje W. Matthes, najmä na základe koncentrácie ich výskytu hlavne v oblastiach východnejších od dolného Polabia, ako formu, ktorá je v Polabí dokladom prenikania cudzích elementov z východu. Zo skutočnosti, že W. Matthes⁹⁴ uvádza medzi svojimi sériami 1a a 2a i viaceré medziformy, ktoré podľa jeho vlastného výroku ťažko zaradiť do tej či onej série, jasne vyplýva, že typologické hľadisko bolo u neho príliš nadsadené a že vytvorené schémy sérií i podsérií sú iba umelou konštrukciou, napomáhajúcou síce typologické rozškatulkovanie, ale z hľadiska riešenia otázok genézy i datovania pôsobí skôr zatemňujúco.

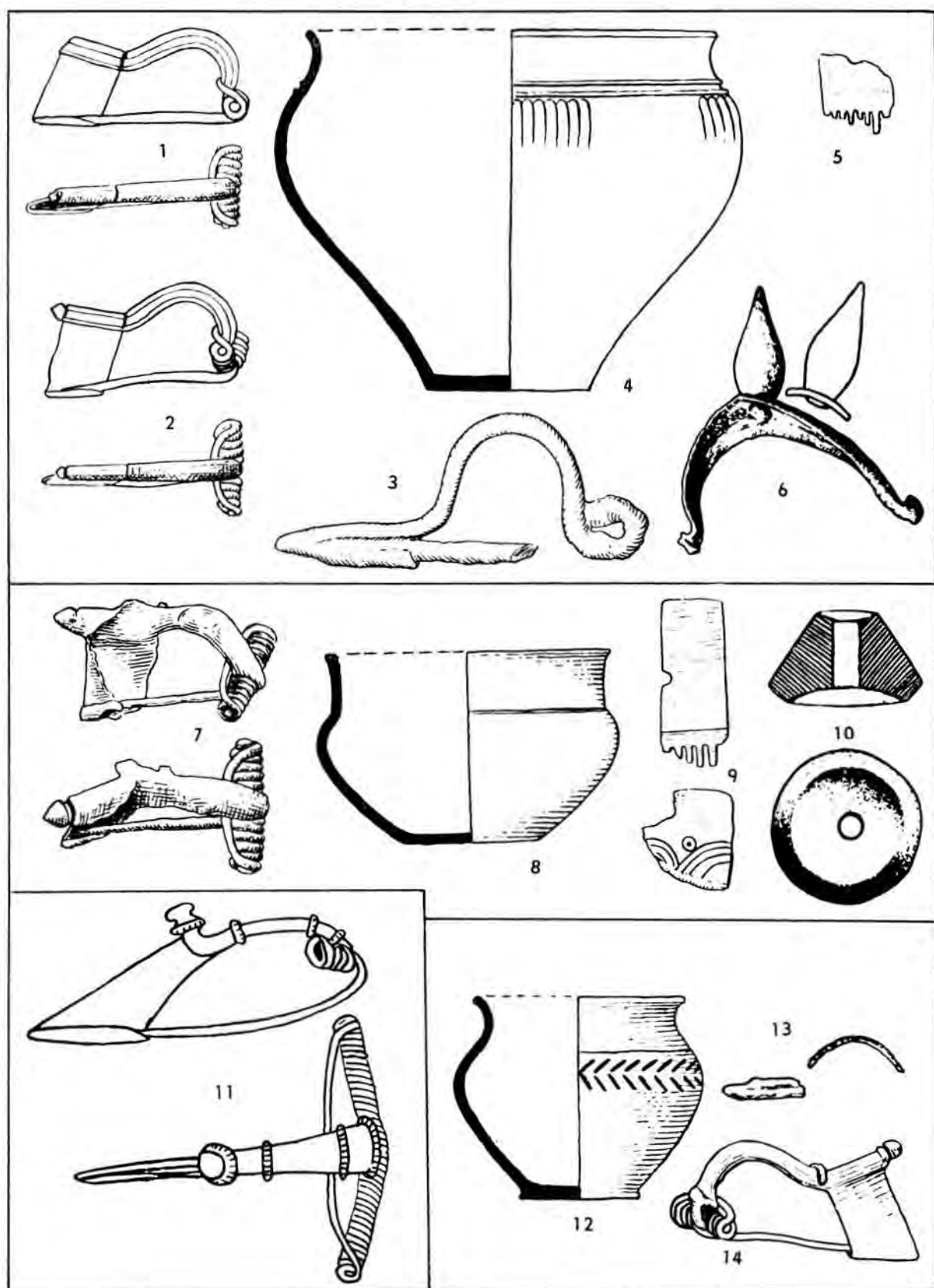
F. Kuchenhuch, ktorý prvý poukázal na slabiny typologického triedenia SSVZ W. Matthesa, veľmi správne obrátil pozornosť pri hľadaní predlôh k vývoju celej skupiny VII na kolienkovité spony.⁹⁵ Zaujímavú sponu z hrobu 13 v Nitzahne, Kr. Rathenow v Brandenbursku uvádza A. v. Müller⁹⁶ a vidí v jej dlhom zachycovači už prechod od Almgrenovej skupiny V ku skupine VII (horná tetiva v háčiku!). Ďalšia SSVZ s hornou tetivou je z Klein Teetzlebeu v Meklenbursku.⁹⁷ Je zo striebra s ozdobným obložením, pozlátený plech na lúčiku (Almgren, séria IV) a hornú tetivu má zachytenú na stredovom gombíku, zdobenom (rovnako ako gombíky na konci osky) perlovaným drôťkom. E. Schultt poznamenáva, že v dôsledku jasných vzťahov k starorímskym sponám musí byť v rámci spŇn SSVZ zaradená veľmi skoro. Ženský hrob, v ktorom sa našla, datuje do III. stor. Ďaľšie sa prikláňam tiež k názoru, že hlavný podiel na vzniku Almgrenovej skupiny VII mali spony jeho skupiny V, najmä série 8 a kolienkovitých spŇn série 9.

Vývoj samostrelovej konštrukcie mohol pôsobiť i na celkovú zmenu stavby lúčika. Výroba spŇn s hornou tetivou zachytenou v háčiku mohla sa ukázať pri tendencii po zjednodušení príliš komplikovanou a zo snahy presunúť ťažisko pruženia účelovej konštrukcie z háčika na samotný lúčik mohlo dôjsť k zavedeniu vnútornej tetivy, to však zároveň

nutne predpokladalo i určité prehnutie lúčika alebo zošíkmenie zachycovača. Exempláre spŇn s hornou tetivou by sa mohli považovať za prejav prechodu k takémuto vývojovému stupňu, i keď forma nôžky so zachycovačom kratším ako nôžka zasa svedčí o pokročilejšej fáze vývoja. Ukážem však v ďalšom, že tu ide pravdepodobne o samotnú, od nášho typu SSVZ nezávislú líniu vývoja spŇn. Pri vytváraní nôžky s gombíkovitou pätkou (Almgrenova séria 1) možno zasa snáď pozorovať určitý vplyv niektorých výrazne členených spŇn Almgrenovej skupiny IV. Je pravdepodobné, že v rôznych oblastiach na formovanie SSVZ pôsobili rozličné podnety, podmienené rozdielnym podloží. B. Svoboda sa nazdáva, že samostrelové usporiadanie vinutia s dolnou tetivou bolo prevzaté z vojenských spŇn.⁹⁸ Považuje SSVZ za „výslednicu rozmanitých vzorov, v ktorých doznieva II. stor.“ a zdôrazňuje v nich hlavný podiel vojenských provinciálnych spŇn. Otáznou za súčasného stavu výskumu zostáva možnosť ovplyvnenia vývoja SSVZ sponami zo stredného Podunajska. Tejto sa však dotknem bližšie v časti o tzv. sarmatskom type spŇn s vysokým zachycovačom.

Ťažisko rozšírenia SSVZ s vnútornou tetivou je v polabskej germánskej oblasti.⁹⁹ Jednotlivými sériami zasahujú však i do susedných, najmä severnejších oblastí (Meklenbursko, Dánsko, Bornholm) i východnejšie (dolné Poodrie a Povislíe). V nálezoč z Čiech¹⁰⁰ i zo stredodunajskej oblasti je zastúpená prevažne séria so zreteľne oddelenou nôžkou ukončenou gombíkom.¹⁰¹ Táto séria sa pomerne často vyskytuje v dolnom Poodrí a Povislí a siaha i do oblasti przeworskej (napr. Wymysłowo,¹⁰² Ciosny,¹⁰³ Kietrz, Opatów a Spicymierz.¹⁰⁴ Nápadný je relatívne častý výskyt tejto série na panónskej hranici: na slovenskej strane v Komárne, v okolí Leányváru (obr. 6: 11), vo Veľkom Harčáši,¹⁰⁵ na pravej strane Dunaja v Carnunte (3×), v Brigetiu (1×) a na neznámom nálezisku.¹⁰⁶ K tejto skupine SSVZ s vnútornou tetivou možno zaradiť snáď aj neúplnú sponu z Gajár z Vrablicovej pustatiny, zlomok spony s vysokým zachycovačom z Tekova¹⁰⁷ a deformovaný zlomok spony s vysokým zachycovačom, uložený v múzeu v Banskej Štiavnici (nepubl. inv. č. I-8222).

Všetky nálezy spŇn s vysokým zachycovačom, uvádzané z Potisia,¹⁰⁸ z Podnestria¹⁰⁹ alebo z oblasti medzi horným Dneprom a Bugom,¹¹⁰ i keď sú si formálne veľmi blízke, odlišujú sa hornou tetivou a ako ešte ukážem, geneticky pravdepodobne nesúvisia so sponami skupiny Almgren VII, ale predstavujú samostatnú vývojovú líniu oblasti potisko-

Öbr. 6. 1–6 – Očkov, hrob 174; 7–10 – Očkov, hrob 142; 11 – neznáme nálezisko (okolie Leányváru); 12–14 – Bešeňov, hrob 76. 1, 2, 7, 11, 14 – bronz; 3, 6, 13 – železo; 1–3, 5, 7, 9, 11, 14 = 1 : 1; 4, 8 = 1 : 4; 6, 10, 13 = 1 : 2; 12 = 1 : 6.

východodokarpatskej. Dva zatiaľ známe exempláre SSVZ so spodnou tetivou z Potisia, jeden z hrobu 15 v Csongráde-Határúte¹¹¹ a druhý zo Zemplína,¹¹² možno dať do súvisu s expanziou vandalských Hasdingov. Ako ukazujú nálezy z Očkova, územie Slovenska je popri przeworskej oblasti ďalším územím intenzívnejšieho dotyku oboch druhov spŇn. Vysvetlenie tejto skutočnosti možno hľadať predovšetkým v úzkych vzťahoch kvádsko-sarmatských, zdôrazňovaných i historickými prameňmi.

Podobne ako otázke genézy, aj časovému zaradeniu spŇn Almgrenovej skupiny VII sa v minulosti venovala značná pozornosť. Všetci bádatelia zhodli sa v podstate na názore, že okrem série spŇn so zachycovačom vychádzajúcim priamo z lúčika a niektorých monštruózných spŇn, všetky spony tejto skupiny vznikajú a vyvíjajú sa z typov spŇn staršej doby rímskej. Vychádzajúc z tohto faktu, väčšina autorov kladie vývoj spŇn 1. série skupiny VII na samý začiatok mladšej doby rímskej.¹¹³ Vývoj série so zachycovačom vychádzajúcim priamo z lúčika predpokladá sa už z vlastných foriem skupiny VII.

Časť bádateľov pripúšťa možnosť vznikania najstarších tvarov skupiny VII už koncom staršej doby rímskej.¹¹⁴ Faktom je, že SSVZ sa vyskytujú už na pohrebisku zo staršej doby rímskej v Hamburгу-Fuhlshütteli¹¹⁵ a patria tu k najmladším nálezom. Sú opatrené krátkym a len výnimočne mierne zošíkmeným zachycovačom. Koniec tohto pohrebiska kladie F. T i s c h l e r k roku 180. V Meklenbursku na pohrebisku Pritzier sa spony Almgrenovej skupiny VII viažu na hroby najstaršej časti pohrebiska (z horizontu A). E. S c h u l d t v absolútnom datovaní kladie SSVZ s gombikovou pätkou do doby od konca II. stor. po r. 250.¹¹⁶ SSVZ patria k najstarším sponám i na pohrebisku v Dahlhausene.¹¹⁷ Na pohrebisku v Preetzi sú zastúpené v hrobách zóny 1 (v najstaršej časti pohrebiska) a tvoria pre J. B r a n d t o v ú základný oporný bod pri datovaní počiatkov pohrebiska.¹¹⁸ Zónu 1, charakterizovanú sponami 1. a 2. série Almgrenovej skupiny VII a výskytom doštičkovitých spŇn (i jednej spony so široko podviazanou nôžkou a krížovite uviazanými záveskami), označuje ako stupeň C_{1a} a vymedzuje rokmi 175–200.¹¹⁹

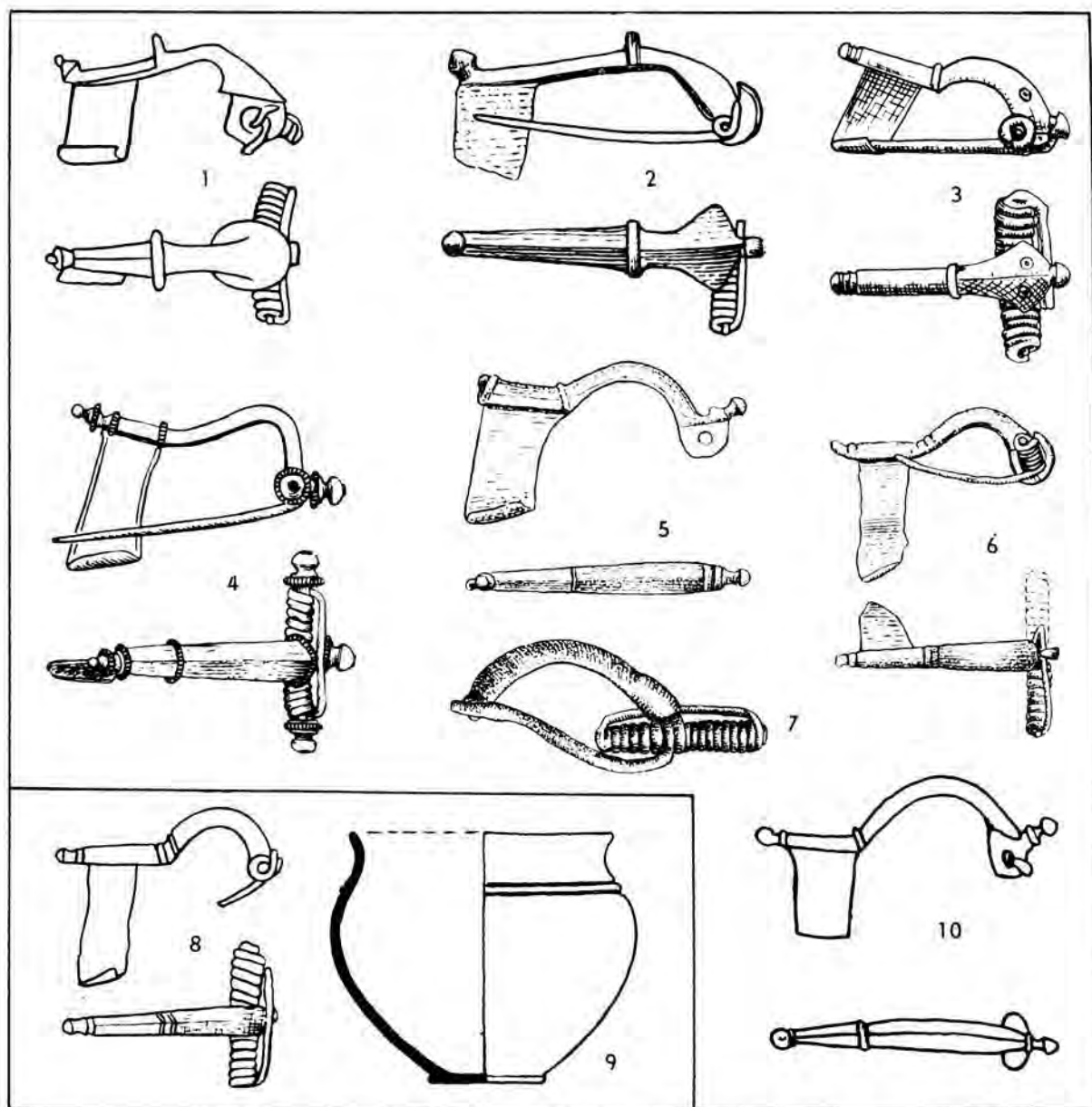
K relatívnemu zaradeniu SSVZ nepochybne veľa hovorí i spoluvýskyt s inými sponami, typickými pre rozhranie staršej a mladšej doby rímskej, resp. pre začiatok mladšej doby rímskej. Predovšetkým ide o spoluvýskyt s doštičkovitými sponami a v rámci nich najmä so sponami s doštičkou tvaru datelinového listku, napr. v Pňove v hrobe 33 (spolu s datelinkovitou a kruhovitou sponou), v hrobe 49

(s kruhovitou sponou),¹²⁰ v hrobe z Cölleda v Sasku (s listkovitou doštičkovitou sponou),¹²¹ v hrobe 5 v Grossbadegaste, Kr. Köthen (s dvoma doštičkovitými sponami),¹²² ďalej na pohrebiskách v Zauschwitzi, Kr. Borna¹²³ a v Zahne, Kr. Wittenberg¹²⁴ v nálezovom horizonte z konca staršej a zo začiatku mladšej doby rímskej.

Už A. G e n r i c h poukázal na to, že SSVZ môžu vystupovať i v uzavretých nálezoch so sponami zo staršej doby rímskej, napr. so sponami Almgrenovej skupiny V, najmä série 9 (Basthorst, hrob 8 — spolu so sponou tvaru Almgren 155, Hamburg-Fuhlshüttel, hrob 149 — spolu so sponou blízkou forme Almgren 95).¹²⁵ Kolienkovité spony 9. série Almgrenovej skupiny V vyskytujú sa hlavne v dolnom Polabí a vznikli pravdepodobne už pred stredom staršej doby rímskej a iba ojedinele pretrvávali i so sponami SSVZ v období prechodu medzi staršou a mladšou dobou rímskou.¹²⁶ Na Slovensku našli sa SSVZ v hrobe 174 z Očkova (obr. 6: 1–6) a v hrobe 76 z Bešeňova (obr. 6: 12–14) spolu s jednodielnou železnou, výrazne oblúkovitou sponou. Tento fakt podľa doterajšieho datovania uvedených spŇn mohol by ukazovať až na pokročilejšiu mladšiu dobu rímsku.¹²⁷ Ako sa pokúsím ukázať pri rozbere výrazne oblúkovitých spŇn, začiatok ich výskytu spadá u nás snáď už do rozhrania medzi staršou a mladšou dobou rímskou. Ani keramický materiál z Očkova či Bešeňova neprináša nijaké priame možnosti pre spresnenie absolútneho datovania. Nálezy, v sprievode ktorých SSVZ vystupujú, hovoria však celkove pre starší horizont oboch pohrebísk.

Za bezvýznamnú z hľadiska relatívnej chronológie nemožno považovať ani skutočnosť, že iba výnimočne sa staršie SSVZ stretávajú v nálezoch so sponami s podviazanou nôžkou.¹²⁸ I keď nemožno poprieť, že to do istej miery môže súvisieť s faktom, že územia genézy oboch druhov boli rôzne, je evidentné, že chýba predovšetkým časová súbežnosť SSVZ a spŇn s podviazanou nôžkou. Na pohrebisku v Kostelci na Hané, typickom bohatým výskytom spŇn s podviazanou nôžkou, nevyskytli sa SSVZ so zreteľne oddelenou nôžkou ani raz. Iba v štyroch hrobách sa tu vyskytli samostrelové spony s lúčikom prechádzajúcim priamo v zachycovač,¹²⁹ ktoré sa všeobecne považujú za typologicky i chronologicky najmladšiu sériu celej skupiny Almgren VII.¹³⁰

Ukazuje sa teda jednoznačne, že i v stredodunajskom prostredí treba SSVZ zaradiť do horizontu začiatkovej fázy mladšej doby rímskej. Určitá opora pre absolútne datovanie spŇn Almgrenovej sku-

Obr. 7. 1 – neznáme nálezisko (Lövingerova zbierka, SNM Martin); 2 – Bešeňov, hrob 70; 3 – neznáme nálezisko (SNM Bratislava); 4 – Očkov, hrob 108; 5 – Pobeďim (Dolné pole), obj. 2/61; 6, 7 – Očkov, rozrušené hroby; 8, 9 – Očkov, hrob 121; 10 – neznáme nálezisko (OVM Levice, *Lamiová-Schmiedlová M.*, 1961, 66, tab. XXII: 12). 1–3, 5–8 – bronz; 4 – striebro. 1–8, 10 = 1 : 1; 9 = 1 : 4.

piny VII sa hľadá v nálezoch pokladov z močiarov v Thorsbergu (s najmladšou mincou z roku 194; tu sa našla jedna spona 1. série a 23 exemplárov 2. série VII. skupiny)¹³¹ a Vimose (s mincou Faustiny Junior), ktoré môžu však udávať iba problematický terminus post quem, a ďalej vo výskyte týchto spôn v limitných kasteloch Saalburg, Osterburken a Zugmantel,¹³² ktorých zánik okolo polovice III. stor. poskytuje zasa terminus ante quem.¹³³ R. v. Uslar vidí pre SSVZ spoľahlivý terminus post quem v hroboch z Oberhausenu a

z Rheindorfu, datovaných terrou sigillatou k roku 180.¹³⁴ Poukazuje i na názor E. Rademachera, že včasné formy SSVZ sa vytvorili na konci II. stor. n. l. Vo svojej štúdii o absolútnej chronológii zaraďuje H. J. Eggers na základe mnohých nálezov SSVZ formy Almgren 196 do stupňa C₁.¹³⁵ K. Raddatz na základe niekoľkonásobného spolumvýskytu s typmi zo staršej doby rímskej dochádza k záveru, že ich možno položiť celkom na začiatok stupňa C₁, kde predpokladá „explozívny“ rozvoj foriem skupiny VII bez väčších chronolo-

gických rozdielov.¹³⁶ Všetky spony skupiny VII datuje K. R á r d á t z do stupňa C₁. Tento stupeň začína sa podľa neho markomanskými vojnami a končí sa niekedy v prvej polovici III. stor.

Výskyt SSVZ s vnútornou tetivou na juhozápadnom Slovensku je nepochybne dokladom stykov s polabskými oblasťami. Ich koncentrácia pozdĺž dunajského limitu (Iža, Leányvár, Veľký Harčáš, Carnuntum, Brigetio) naznačuje, že možno pri ich výskyte azda pomýšľať na súvislosť s ruchom okolo markomanských vojen v druhej polovici II. stor. Takéto datovanie je v podstate v súlade i so sprievodnými nálezmi.¹³⁷

B. Spony s vysokým zachycovačom a hornou tetivou (skratka SVZ)

Bronzové spony tohto druhu, zastúpené v nálezoch zo Slovenska, môžeme rozdeliť na dva varianty:

a) *Spony s tetivou upevnenou v háčiku*, zastúpené na pohrebisku v Očkove (hrob 121 — obr. 5: 4 a obr. 7: 8; d 3,2 cm) a z rozrušeného hrobu (obr. 7: 6; d 3,3 cm). Účelové zariadenie spony s hornou tetivou zachytenou na háčiku našla L. K r á s k o v s k á v hrobe 25/1960 v Ivanke pri Dunaji.¹³⁸

b) *Spony s tetivou opretou o kĺčik gombíkovitého výčnelku*, zastúpené v nálezoch z Očkova (hrob 108 — obr. 5: 6 a obr. 7: 4; d 4,5 cm), Stráži (Krakovian),¹³⁹ Pobedima (obr. 5: 1 a obr. 7: 5; d 4,3 cm), Branča,¹⁴⁰ Šale-Dusla¹⁴¹ (obr. 5: 8) a Jesenského¹⁴² (prv Feledince, obr. 5: 3). Vyskytujú sa i v nelokalizovaných nálezoch v OVM v Leviciach (obr. 7: 10), v SNM v Bratislave (obr. 7: 3).¹⁴³

Napriek tomu, že SVZ s hornou tetivou veľmi pripomínajú svojou formálnou stránkou, celkovou stavbou i veľkosťou spony 1. série Almgrenovej skupiny VII, vyrastajú v svojom základe z úplne iného podložia. Ako som spomenul v úvode k SSVZ, o ich genetické a chronologické vymedzenie sa prvý pokúsil M. P á r d á t z.¹⁴⁴ Priradil ich k sponám, ktoré sa vyvinuli pod tzv. keltsko-dáckym vplyvom a prototyp k nim videl v sponách blízkyh nálezom z Temesremete;¹⁴⁵ z tohto prototypu vyrástol stupeň zastúpený sponami z Jakabszállás, Csongrád-Endrekirály utca, Tiszaroff-Vöröstanya, Tiszaalpar.¹⁴⁶ Spoločnými črtami tohto stupňa s predošlými sú: pomerne veľké rozmery, strechovite hranený lúčik, identické vinutie s hornou tetivou zachytenou v háčiku, gombíkovitá päťka a biely kov, napodobujúci pôvodné striebro. Zmena oproti predošlému typu spočíva v tom, že vinutie nie je upevnené omotaním okolo lúčika, prelomený rámcový zachy-

covač mizne a nôžka sa výrazne odčleňuje od lúčika. M. P á r d á t z vo svojom prvom spracovaní došiel k záveru, že na stupeň, v ktorom sa vyskytujú spony s hornou tetivou zachytenou v háčiku, končiaci sa niekedy v prvej polovici II. stor., nadväzuje stupeň charakterizovaný sponami menších rozmerov, rovnakej konštrukcie, s hornou tetivou zachytenou však už na kĺčiku gombíkovitého výčnelku.¹⁴⁷

Vo svojej poslednej práci, týkajúcej sa uvedených spŇŇ s vysokým zachycovačom, dochádza však M. P á r d á t z k záveru, že v Potisi boli oba varianty, odlišujúce sa v podstate iba rozmermi, súčasne v móde.¹⁴⁸ To znamená, že spomenutý ním vytvorený typologický rad pre Veľkú uhorskú nížinu nepovažuje ďalej za úplne spoľahlivý. Za pravdepodobnejšie pokladá, že zo spoločných koreňov (keltsko-dácke osídlenie) prameniari paralelný vývoj v strednej i južnej časti Veľkej uhorskej nížiny zrýchľoval aj vývoj tvarmi rovnakých, iba rozmermi odlišných variantov spŇŇ. Naďalej však vidí prototypy k vývoju samostrelových spŇŇ v uvedenom type z Temesremete, centrom vývoja ktorého bolo územie južného Banátu alebo susedné východnejšie oblasti. Do Veľkej uhorskej nížiny sa tento typ rozšíril podľa M. P á r d á t z a spolu s náleзовou skupinou okruhu Szentes-Nagyhegy v období rokov 180–260 (270).

Pôvod menších variantov (t. j. spŇŇ s gombíkovitým výčnelkom) vidí M. P á r d á t z v úzkej súvislosti s nálezom z Jakabszállásu. Z tohto náleziska sú štyri rozdielne typy spŇŇ: okrem charakteristickej dáckej striebornej spony s lúčikom tvaru vrbového listu patrí k nálezu i samostrelová spona s vysokým zachycovačom, členená v strede lúčika i nad špirálou, ďalej výrazne členená provinciálna bronzová spona s dvojnásobne kruhovite prelamaným zachycovačom a napokon samostrelová spona s vysokým zachycovačom.¹⁴⁹ Keďže na území Sedmohradska (Ernőháza, hrob 3) i stredného Moldavska (Poieniști) vyskytol sa zhodný nález s hornou tetivou zachytenou v háčiku iba v jednom prípade a nálezy z Poieniști datuje R. V u l p e iba rámcove do III.–IV. stor.,¹⁵⁰ t. j. neskoršie ako nálezy z Potisia, pokladá M. P á r d á t z za pravdepodobné, že vznikli v južnej časti Veľkej uhorskej nížiny.

Na záver však M. P á r d á t z skepticky poznamenáva, že pokiaľ nebude systematicky zhrnutý všetok materiál aj z iných oblastí, nemožno robiť definitívne chronologické závery. Veľká škoda, že M. P á r d á t z pri hodnotení ponechal bokom spony s vysokým zachycovačom, ktoré vystupujú

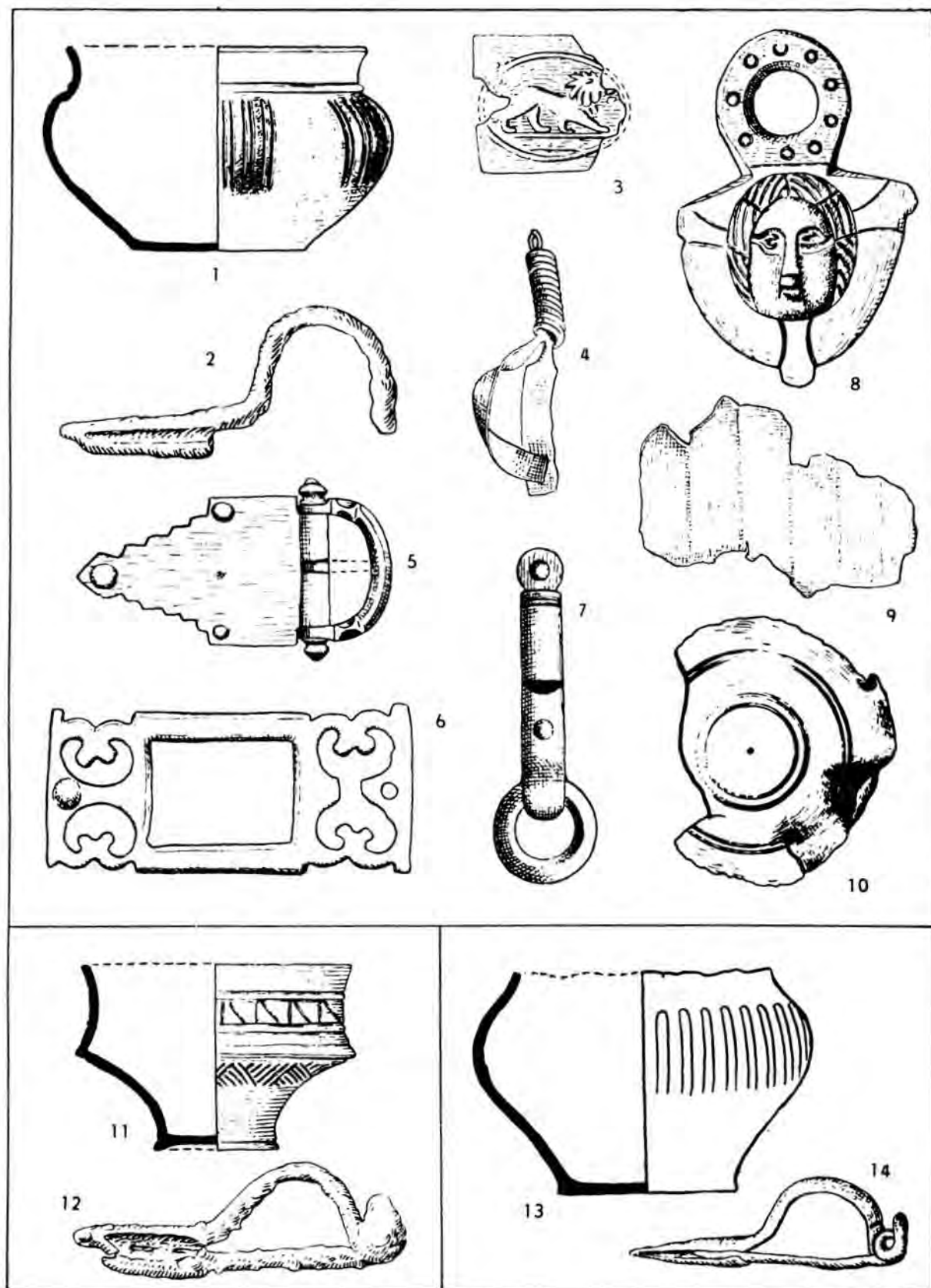
spolu so sponami s podviazanou nôžkou v Pričernomorí, najmä v Olbii, kde A. J. Furmanska predpokladá ich domáci vývin z typu blízkeho výrazne členeným sponám.¹⁵¹ Uvedené spony sú v niekoľkých prípadoch datované mincami do II. a III. stor. Aj keď vinutie s hornou tetivou sa zachovalo iba výnimočne (obyčajne spony sú bez účelového zariadenia), možno predpokladať, že všetky spony z tejto i zo susedných oblastí mali hornú tetivu. Za charakteristický znak pontickej, dolnodunajskej a potiskej oblasti považuje hornú tetivu a ozdobný gombík na hlavici aj E. Pateková.¹⁵² Naše varianty SSVZ s hornou tetivou sa však sústreďujú na oblasť sarmatského Potisia a s ním súvisiace oblasti. Nemožno vidieť náhodu v skutočnosti, že v sarmatských hrobách je obzvlášť častý typologicky mladší variant spôn s gombíkom na hlavici lúčika. M. Párducz¹⁵³ predpokladá, že sa rozšíril vo Veľkej uhorskej nížine spolu s nálezmi okruhu Szentes-Nagyhegy, vymedzenom rokmi 180–260.¹⁵⁴ V MNM v Budapešti je strieborná spona tohto druhu bez udania náleziska. E. Pateková ju radí k tzv. T-sponám so špirálovou konštrukciou.¹⁵⁵ V Maďarsku sa našla i spona tohto typu, uložená v RGZM v Mainzi.¹⁵⁶

V juhovýchodnom susedstve Potisia, v Rumunsku, vyskytli sa SVZ s hornou tetivou zachytenou v háčku zatiaľ iba na pohrebisku v Poienesti. R. Vulpe ich datuje iba rámcovo do III.–IV. stor.¹⁵⁷ Rovnako datovaná spona zo sídliska v Piatra Neamţ má síce tiež hornú tetivu, ale vedenú otvorom výčnelku na hlavici.¹⁵⁸ V Moldávii nájdené spony s vysokým zachycovačom zasa majú blízky vzťah k olbijským variantom.¹⁵⁹

Severným smerom zasahuje tento typ spôn až do Sliezska a vyskytuje sa i na najväčšom dosiaľ odkrytom przeworskom pohrebisku v južnom Poľsku v Opatove.¹⁶⁰ Vystupuje tu v druhej fáze pohrebiska, ktoré K. Godłowski na základe nálezov terry sigillaty predbežne datuje do posledných desaťročí II. stor., prípadne do prvej polovice III. stor. K. Godłowski sa zmieňuje, že podobná spona sa našla i v Igołomii pri Krakove v osade, ktorá sa predbežne datuje rámcovo do III.–IV. stor. a poznáme ju aj z pohrebiska Spycimierz. Miniaturný exemplár takejto bronzovej spony so zdobeným lúčikom našiel sa i v Zakrzowe, pow. Kraków. K. Godłowski ho priraduje k sponám súvisiacim s Almgrenovým tvarom 210.¹⁶¹ Je pozoruhodné, že k tvaru 210 prvej série VII. skupiny zaradil O. Almgren spony s dvojpružinovým vinutím, zastúpené prevažne na území Haliča, t. j. hlavne horného Podnestria (napr. Go-

rodnica, Żabincy, Leżajsk pri Jaroslavi, tri spony z neznámych lokalít uložené v múzeách vo Lvove); všimol si, že všetky spony z tohto územia mali pravdepodobne gombíkovitý výčnelok na hlavici lúčika.¹⁶²

Je nepochybné, že tieto exempláre, i keď sú na prvý pohľad typologicky mladšie ako spony zo sarmatského Potisia, s nimi nejakým spôsobom súvisia. Ak by sme niekde na juhozápadnej Ukrajine, v Moldávii a Sedmohradsku v čerňachovskej kultúre poznali spony, ktoré by mohli tvoriť priamy medzistupeň spájajúci spony s vysokým zachycovačom z Pričernomoria, uvádzané A. J. Furmanskou a V. Babenčikovom,¹⁶³ so sponami tvaru Almgren 210, mohli by sme ich odvodit' z tejto oblasti alebo tu aspoň predpokladať v podstate paralelnú líniu vývoja ako vo Veľkej uhorskej nížine. Keď však žiadne medziformy na území čerňachovskej kultúry nepoznáme a navyše ženský hrob s dvoma ozdobnými striebornými sponami z Gorodnice (Horodnica nad Dnestrom) na základe viacerých faktov (uloženie, orientácia kostry, keramika a ostatné milodary) môžeme označiť ako pravdepodobne sarmatský, snáď s určitými vzťahmi k Potisiu,¹⁶⁴ je reálne považovať spony s vysokým zachycovačom tvaru Almgren 210 s hornou tetivou i príbuzné formy za výrobky, ktoré vznikli pod vplyvom sarmatskej potiskej oblasti a zvolil pre ne označenie *sarmatský typ*. Týmto spôsobom možno vysvetliť okrem už spomenutých juhopoľských a haličských nálezov i novšie nálezy z horného Podnestria, z osád s nálezmi čerňachovskej kultúry: Nezvisko,¹⁶⁵ Čerepin,¹⁶⁶ Ripnev¹⁶⁷ a nálezy z osady Luka-Vrubleveckaja.¹⁶⁸ Datovaním týchto nesporene mladších SVZ z nadkarpatských oblastí zaoberali sa naposledy M. J. Smiško, E. A. Symonovič a T. Piętka-Dąbrowska.¹⁶⁹ M. J. Smiško datoval spony z Luky-Vrubleveckej, príznačné zoomorfným gombíkom na hlavici, na základe prirovnania k nálezu v depote z Fromborku (Frauenburg)¹⁷⁰ až do VI. stor. S pádnymi argumentmi proti takémuto neskorému datovaniu vystúpil E. A. Symonovič a dôvodil, že spony možno datovať najneskoršie do IV. alebo na začiatok V. stor. K otázke pôvodu pripustil, že môžu pochádzať zo severu, severozápadu alebo z juhu, prípadne z juhozápadu. V možnosti odvodu týchto spôn z rôznych, najmä rímskoprovinciálnych predloh vidí dôkaz, že netreba ich pripisovať výlučne Germánom. Pri absolútnom datovaní odvoláva sa E. A. Symonovič¹⁷¹ predovšetkým na spony zo sarmatských hrobov, uvádzané M. Párduczom. Prijíma i jeho záver, že hornú

Obr. 8. 1–10 — Očkov, hrob 117; 11, 12 — Očkov, hrob 191; 13, 14 — Očkov, hrob 127. 2, 12 — železo; 3–10, 14 — bronz. 1, 11, 13 = 1 : 4; 2–9, 12, 14 = 1 : 1; 10 = 1 : 2.

tetivu treba považovať za príznak starších foriem. Spony so zložitejšou konštrukciou považuje za mladší variant SSVZ z konca III. stor. Spony z náleziska Luka-Vrubleveckaja považuje za najmladšie, pretože zoomorfizácia podľa B. A. Rybalkova¹⁷² nevystupuje skôr ako v IV. stor. K takémuto datovaniu sa prikláňa pri hodnotení podobných spôn s dlhými plochými výčnelkami na hlavici z Werbyczna pri Kamenci Podolskom i T. Piętko - Dąbrowska.¹⁷³

Pre posúdenie vzájomného vzťahu SVZ s hornou tetivou a spôn toho istého tvaru, ale s vnútornou tetivou (v podstate celej Almgrenovej skupiny VII), je rozhodujúce chronologické zatriedenie oboch skupín. Ak pripúšťame nezávislý vznik oboch skupín, a tento fakt pokladáme za dostatočne dokázaný, možno pripustiť, že platí pre ne v podstate i rovnaké datovanie. Sarmatský či juhovýchodný typ spôn s hornou tetivou by však mohol byť typologicky i fakticky starší a potom by bolo možné teoreticky pripustiť, že sa mohol podieľať na vytváraní severoeurópskeho typu samostrelových spôn.¹⁷⁴ V tomto smere zaujímavá spona z hrobu 13 v Nitzahne (Brandenburgsko) má široký prehnutý lúčik so širokým a vysokým zachycovačom a hornou tetivou zachytenou v háčku. A. v. Müller ju považuje za medziformu od tvaru 155 Almgrenovej skupiny V k tvaru 195 Almgrenovej skupiny VII.¹⁷⁵ Ďalšia spona, zdobená pozlátaným plechovým obložením, zo ženského hrobu v Klein-Teetzlebene v Meklenbursku,¹⁷⁶ patrí síce ku skupine monštruóznych spôn 4. série Almgrenovej skupiny VII, ale vybočuje z nej hornou tetivou zachytenou na stredovom gombíku. E. Schultt poznamenáva, že v rámci spôn s vysokým zachycovačom musí byť veľmi včasne datovaná, lebo prezrádza jasné vzťahy k včasnorímskym formám (má snád na mysli práve hornú tetivu). Celkove kladie hrob do III. stor. Jediný mne známy exemplár SSVZ s hornou tetivou (vedenou však pod háčkom) z Tierbergu vo východnom Prusku¹⁷⁷ mohol sa tam z juhu dostať po Jantárovej ceste. Rovnakým spôsobom sa na sever dostala pravdepodobne i spona z hromadného nálezu vo Vimose. Nasvedčovala by tomu i spolu s ňou nájdená importovaná provinciálna kolienkovitá spona s polkruhovitou záhlavnou doštičkou.¹⁷⁸ Za náhodnú odchýlku od SSVZ s vnútornou tetivou treba považovať sponu z kastelu Osterburken, ktorá má síce vonkajšiu tetivu (alebo ide o chybu pri kreslení, ako to predpokladá W. Barthel¹⁷⁹), ale bez záchytného háčika. K. Schumacher datoval túto sponu do druhej polovice II. stor.¹⁸⁰

Uznávajúc v podstate stredodunajský pôvod SVZ s hornou tetivou — sarmatského typu, možno spresniť výklad M. Párducz a v tom zmysle, že prototyp k ich vzniku treba hľadať v neskorých, výrazne členených sponách typu VI: 54 I. Kovrigovej, hojne zastúpených nielen v Panónii, ale i na Slovensku (obr. 7: 1, 2) a najmä v sarmatskej oblasti (sarmatský variant výrazne členených spôn?). K tejto myšlienke nabáda z našich nálezov hlavne spona uložená v SNM v Bratislave, pochádzajúca z fondov Podunajského múzea v Komárne, príznačná lúčikom formovaným úplne v tradícii výrazne členených spôn s vysokým zachycovačom (rozdelenie na dve časti, horná, strechovite hraneňá časť sa k hlavici typicky rozširuje a je zdobená naznačenými očkami), s gombíkovitou pätkou a vinutím s vonkajšou tetivou, zachytenou pod výčnievajúcim gombíkom (obr. 7: 3).¹⁸¹ Výskyt prechodného typu, patriaceho nepochybne medzi výrazne členené spony a SVZ s hornou tetivou na území medzi Vislou a Dolným Bugom,¹⁸² môže byť prejavom užších, pravdepodobne obchodných stykov so stredodunajskou oblasťou.

K absolútnej chronológii SVZ s hornou tetivou spony zo Slovenska samy osebe neznamenajú podstatnejší prínos. Spona z hrobu 121 z Očkova, s tetivou zachytenou v háčku, našla sa v urne (obr. 7: 9), ktorú možno typologicky zaradiť k staršej fáze pohrebiska a v jej rámci snád k mladšiemu stupňu, t. j. na koniec II. alebo začiatok III. stor. Samotná spona (obr. 7: 8) má však niekoľko detailov, ktoré pôsobia pomerne neskorým dojmom: vzhľadom k nôžke pomerne krátky polkruhovitý lúčik, značne dlhá nôžka so zachycovačom iba v časti jej dĺžky, priečne ryhy na koreni lúčika (imitácia podviazania?). Spony s gombíkovitým výčnelkom na hlavici lúčika na zachytenie hornej tetivy zdajú sa typologicky mladšie (i keď zmena háčika v gombík mohla byť pomerne rýchla). Majú tak isto pomerne krátky lúčik a relatívne dlhú nôžku so zachycovačom iba v časti jej dĺžky (napr. exemplár z Branča a Šale, obr. 5: 8). Spona z Pobedima (obr. 5: 1) pôsobí v tomto ohľade pomerne starobylo. Jej zachycovač vychádza z nôžky priamo pri koreni lúčika a vykrojením predlžuje oblúk lúčika až po západku zachycovača. Gombík je pomerne krátky. Objekt 2, v ktorom sa táto spona našla, nebol na nálezy nijako bohatý; obsahoval dve bronzové ihly na šitie a malé množstvo keramických zlomkov, prevažne z hrncovitých tvarov s odsadeným dnom; našu pozornosť upútava črep zdobený meandrovitým vzorom, robeným ozubeným kolieskom. Ak nepredpokladáme, že črep sa dostal

do jamy z vrstvy predchádzajúceho osídlenia, znamenalo by to, že sponu môžeme klásť ešte do druhej polovice II. stor.

Je nepochybné, že juhozápadné Slovensko, ako oblasť intenzívnejšieho spoločného výskytu severoeurópskeho druhu samostrelových spôn s vnútornou tetivou i spôn sarmatského typu s hornou tetivou, príspeje v budúcnosti novými nálezmi k prehĺbeniu našich poznatkov o vzájomnom pomere oboch skupín.

IV. Jednodiely, výrazne oblúkovité spony

Sú charakteristické zväčša súmerným lúčikom, vysoko, niekedy až polkruhovo vyklenutým a jednodielnou konštrukciou so štvorzávitovým vinutím a hornou tetivou. V nových nálezoch z juhozápadného Slovenska sú početne zastúpené predovšetkým na pohrebisku v Očkove, v hroboch 4 (obr. 9: 7), 8, 54, 117 (obr. 8: 2), 141 (obr. 9: 13), 164 (obr. 9: 15), 174 (obr. 6: 3), 191 (obr. 8: 12), 241 (obr. 9: 9) i v rozrušených hroboch (obr. 9: 1, 2, 4, 8, 11), na sídliskách v Pobedime (Dolné Pole — obr. 9: 3, 5, 16; Horné Pole, obj. 1/60 — obr. 9: 6). Bývajú vyrobené takmer výlučne zo železa. Pri bronzových exemplároch sme už často v rozpakoch, či ich nemáme označiť ako deriváty jednodielných podviazaných spôn (Očkov, hrob 127, obr. 8: 14). Nôžka býva spravidla obdĺžnikovitá so žliabkovitým alebo prehnutým zachycovačom, idúcim po celej jej dĺžke. Iba niekedy býva koniec zachycovača uzavretý stlačením alebo priklepaním a vytvára akýsi nábeh na hrotitú nôžku (obr. 8: 2, 12 a obr. 9: 5, 6). Nôžka býva niekedy nápadne predĺžená (obr. 8: 2 a obr. 9: 5), po väčšine nezdobená; iba niekedy sa uplatňuje metopové členenie hornej plošky (obr. 9: 14, 17 a obr. 13: 6) a výnimočne je nôžka odčlenená od lúčika priečnymi ryhami (obr. 9: 8). Lúčik býva obyčajne drôtovitý, menej často hranený, kosoštvorcového prierezu (obr. 9: 17 a obr. 13: 6) alebo pásikový (obr. 9: 4). Výzdoba lúčiku je veľmi zriedkavá. V jednom prípade na sponě z Očkova sa uplatňuje po okrajoch lúčika jemné zúbkovanie (obr. 9: 4). Na inej bronzovej sponě z toho istého náleziska (obr. 9: 14) je lúčik po celej dĺžke zdobený dvojicami priečnych rýh. Možno predpokladať, že ide o akési napodobenie či reminiscenciu drôtom ovinutého alebo tordovaného lúčika, aký je na železnej sponě z Očkova (obr. 9: 11).

Jednoduché, výrazne oblúkovité spony sú na juhozápadnom Slovensku pomerne hojne rozšírené.

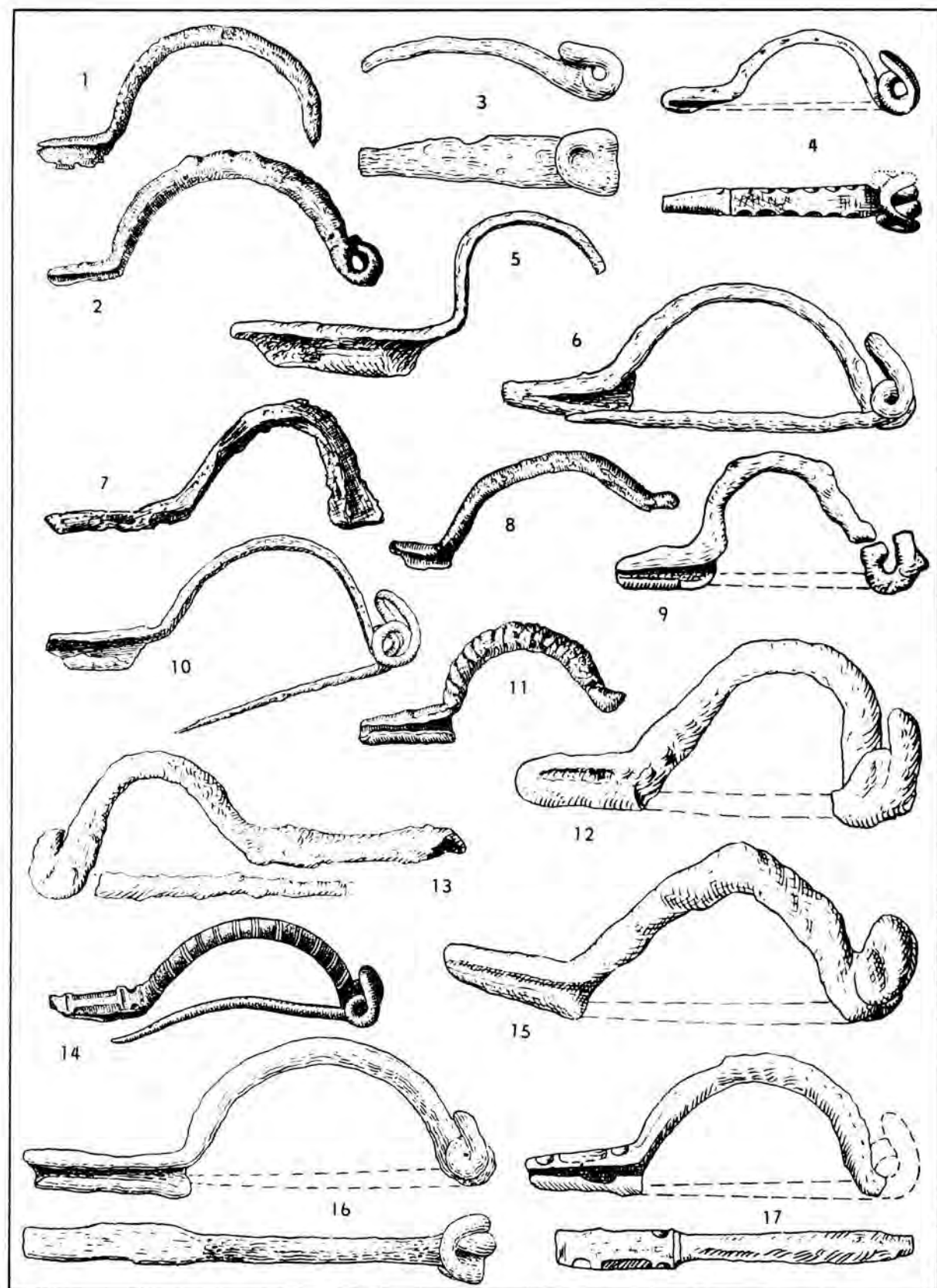
Na pohrebisku v Bešeňove sa našli v hrobe 38 a 76 (obr. 6: 13),¹⁸³ vyskytli sa ďalej na Devíne,¹⁸⁴ v Stupave,¹⁸⁵ Sásovej¹⁸⁶ a po jednom exemplári v nepublikovaných nálezoch z Obsoloviec, Štrkovca a Šale-Dusla. Je pozoruhodné, že na pohrebisku v Kostelci na Hané, kde J. Zeman začleňuje všetky takéto spony do skupiny tzv. spôn s obdĺžnikovou nôžkou,¹⁸⁷ sú väčšinou z bronzu (27 kusov) a iba v menšom počte sú zastúpené spony železné (12 kusov).

Príbuzné jednodiely spony s obdĺžnikovou nôžkou, nájdené v Čechách, zatriedil B. Svoboda do skupiny starších vojenských spôn a ich výskyt vymedzil dobou od prvej polovice I. stor. do druhej polovice III. stor.¹⁸⁸

Medzi tzv. legionárske spony zaradila prosté jednodiely spony so štvorzávitovým vinutím a hornou tetivou zo Siscie, Velemu a Brigetia i E. Patek o v á.¹⁸⁹ Podobné, zväčša však jednodiely spony prevažne z južnej Panónie uvádza I. Kovrigo v á.¹⁹⁰ Ich analógie nachádza datované mincami Trajána a Hadriána a zisťuje ich veľkú podobnosť s keltskými predlohami. Pomerne často sú zastúpené podobné, zrejme ešte z neskorolátenskej schémy vychádzajúce jednodiely, vysoko vyklenuté spony s hornou tetivou aj na známom pohrebisku Grossromstedt v Durínsku.¹⁹¹

J. Zeman zdôraznil, že tieto pod súhrnný názov provinciálne spony¹⁹² zhrnuté exempláre sú síce jednodiely, avšak častejšie majú spodnú tetivu a lúčik prehnutý do nesúmerného oblúka. Poukázal ďalej na to, že vykazujú i určité regionálne rozdiely. Sú bohato zastúpené nielen v limitnom prostredí (napr. Zugmantel),¹⁹³ dokumentujú tak značnú obľubu u rímskych legionárov, ale pomerne často vystupujú i v barbarskom prostredí (napr. v pyrmontskom poklade).¹⁹⁴ Všimá si, že rozšírenie jednodielných spôn s obdĺžnikovou nôžkou s maximálnou hustotou na Morave a juhozápadnom Slovensku sa s rozšírením vojenských spôn neprekrýva. Upozorňuje i na fakt, že vojenské spony podľa doterajšieho zaradenia sa celkove javia ako podstatne staršie. Argumentuje pritom hlavne sponou z hrobu 2 z Kostelca na Hané, nájdenou s opotrebovanou mincou Probovou (276—282), sponou zo superponovaného hrobu 53a z toho istého náleziska¹⁹⁵ a sponou toho istého typu z neskororímskeho kostrového hrobu z Prahy-Veleslavína.¹⁹⁶

Na základe nesporne blízkej tvarovej podobnosti posudzuje J. Zeman jednodiely i dvojdiely variant spôn s obdĺžnikovou nôžkou ako jeden typ. Keď však vezmeme do úvahy, že na Slovensku sa dvojdiely variant spony s obdĺžnikovou nôžkou

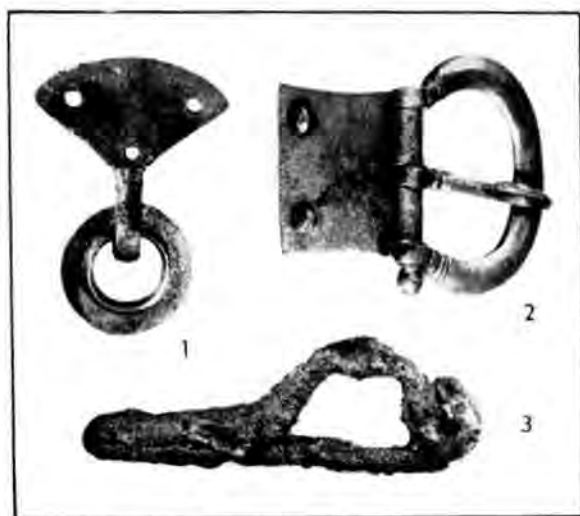

Obr. 9. 1, 2, 4, 8, 10, 11, 14, 17 — Očkov, rozrušené hroby; 3, 5, 16 — Pobedim (Dolné pole); 6 — Pobedim (Horné pole); 7 — Očkov, hrob 4; 9 — Očkov, hrob 241; 12 — Očkov, hrob 133; 13 — Očkov, hrob 141; 15 — Očkov, hrob 164; 1—9, 11—13, 15—17 — železo; 10, 14 — bronz. 1 : 1.

takmer nevyskytuje (v Očkove ide o dva otázne exempláre)¹⁹⁷ a naproti tomu forma nôžky tohto typu vykazuje na Slovensku, ako som už ukázal, aj určité odchýlky od obdĺžnikového tvaru, považujem za správnejšie označovať tento typ podľa charakteristického lúčika ako jednodielne, výrazne oblúkovité spony. Prirodzene, do takto vymedzeného typu patrí iba časť spŇn Zemanovej skupiny s obdĺžnikovou nôžkou.

Pokiaľ ide o genézu týchto spŇn, je nesporné, že v ich konštrukcii sa výrazne uplatňujú prvky už spomenutých vojenských spŇn II. stor., ako na to poukázal B. Svoboda. Na druhej strane zasa nápadná podobnosť niektorých (najmä bronzových) exemplárov s jednodielnymi derivátmi spŇn s podviazanou nôžkou naznačuje určitý súvis aj s touto skupinou. Ak však berieme do úvahy začiatočný výskyt oboch skupín spŇn na Slovensku, zisťujeme, že skupina jednodielnych, výrazne oblúkovitých spŇn môže byť u nás rovnako stará, ak nie ešte včejšia ako najstaršie spony s podviazanou nôžkou. Znamená to potom, že rad autorov, začínajúc O. Almgrenom a končiac A. Genrichom,¹⁹⁸ ktorí vyvodzovali túto skupinu zo spŇn s podviazanou nôžkou, cháпали celý problém pre nedostatok nálezov príliš zjednodušene. J. Zeman počíta okrem rozhodujúceho podielu spŇn s podviazanou nôžkou i s určitým vplyvom iných skupín, najmä provinciálnych spŇn s hruškovitými gombíkmi.

Vývoj výrazne oblúkovitých spŇn (s rovnou nôžkou) zo spŇn s podviazanou nôžkou zameriata aj B. Stjernquistová.¹⁹⁹ Spony s „rovnou nôžkou“ považuje podľa pôvodu za rímskoprovinciálny typ, ktorý sa neskôr rozšíril i na germánskom území. Nálezy z juhovýchodného Slovenska môžu jej závery podporiť i chronologicky. Výskyt jednodielnej oblúkovitej spony v hrobe 117 z najstaršej fázy pohrebiska v Očkove spolu s prelamanými kovaniami, atášou bronzovej nádoby i urnou (obr. 8: 1–10) núti nás počítať s jej zaradením až do druhej polovice II. stor. Do tejto alebo o niečo neskoršej doby hlási sa i hrob 174 v Očkove (obr. 6: 1–6) a hrob 36 v Bešeňove (obr. 6: 12–14), kde sa výrazne oblúkovité spony vyskytli spolu so samostrelovými sponami s vysokým zachyčovačom a vnútornou tetivou. Výskyt týchto spŇn v staršom úseku mladšej doby rímskej potvrdzujú i nálezy z hrobov 4, 8 a 191 v Očkove, ktoré svojimi urnami patria k staršej fáze pohrebiska. Naproti tomu výskyt spony v hrobe 54 z Očkova, v urne napodobujúcej tvary vytočené na kruhu, doveduje pretrvávajúce jednodielnych, výrazne oblúkovitých spŇn i v neskoršom období. K. God-

Obr. 10. Strkovec, obec Soporňa, rozrušený hrob; 1. – bronz; 2 – bronz; 3 – železo.

lowski zisťuje podobné jednodielne spony so schodkovite ukončenou nôžkou v druhej fáze pohrebiska v Opatove, pripúšťa však súvislosť týchto spŇn s podviazanými sponami.^{199a}

Je prirodzené, že tento jednoduchý, účelný a lacný typ spony musel sa pomerne široko a dlho uplatňovať. V staršom úseku výskytu, už v druhej polovici II. stor., mohli to byť najjednoduchšie typy vojenských spŇn, ktoré konštrukčne vplývali i na rozvoj jednodielnych spŇn s úzkou podviazanou nôžkou a potom sa pod ich spätným vplyvom ďalej udržiavali a rozvíjali (bronzové exempláre, výzdoba). Zdá sa, že prevažná časť starších spŇn tohto druhu tvoria železné výrobky, pod vplyvom ktorých sa za spolupôsobenia jednoduchých spŇn s podviazanou nôžkou začali vyvíjať aj ich bronzové pendanty. Prirodzene, že železné jednoduché spony ako účelný a lacný šperk pretrvávali súbežne ďalej.

V určitom, pravda, iba neskoršom období možno niektoré deriváty jednodielnych spŇn s podviazanou nôžkou alebo hrotitou nôžkou a jednoduché oblúkovité spony posudzovať ako jeden a ten istý typ. Ukazuje sa, že k navzájom sa ovplyvňujúcemu vývoju jednodielnych, výrazne oblúkovitých spŇn a jednodielnych spŇn s úzkou podviazanou nôžkou došlo pravdepodobne v moravsko-slovenskej oblasti. Územný výskyt jednoduchých, výrazne oblúkovitých spŇn sa totiž nápadne kryje s oblasťou výskytu jednodielnych spŇn s podviazanou nôžkou a ich derivátov. Dobrý doklad takéhoto spĺývania výrazne oblúkovitých spŇn a jednodielnych spŇn s podviazanou nôžkou vidím v exemplároch s tordovaným alebo po celej dĺžke drôtkom ovinutým lúčikom, aké sú doložené v rozrušených hroboch z Oč-

kova (obr. 9: 11) alebo zo Sásovej.²⁰⁰ Sem možno priradiť i sponu tvaru Almgren 171 z neznámeho náleziska, uloženú v múzeu vo Wormse,²⁰¹ ktorá napodobuje ovinutie lúčika už iba členením, vytvoreným pri liatí. Bronzová spona, napodobujúca priečnym členením lúčika ovinutie, našla sa i v Šalidusle.²⁰² Je pozoruhodné, že ovinutie lúčika sa zjavuje i na pomerne starých sponách s podviazanou nôžkou v južnom Rusku, napr. na sponě z Kerča.²⁰³ Dva strieborné varianty typu Almgren 171 zo Siedlimowa, pow. Inowrocław našli sa „vo veľkom náleze mincí z II. stor.“²⁰⁴

K prechodným typom medzi výrazne oblúkovitými sponami a jednodielnymi derivátmi spôn s podviazanou nôžkou mohla by sa zaradiť i bronzová spona z hrobu 127 v Očkove, s výrazne vyklenutým lúčikom a nôžkou vybiehajúcou v hrot (obr. 8: 14). Forma urny z tohto hrobu i štítové kovanie však nasvedčujú, že k miešaniu či vzájomnému ovplyvňovaniu jednodielnych, výrazne oblúkovitých spôn a spôn s podviazanou nôžkou došlo veľmi skoro, snáď už koncom II. alebo na začiatku III. stor.

V súvislosti s hrotitou alebo pritepaním uzavretou nôžkou výrazne oblúkovitých i podviazaných spôn treba ešte uviesť, že túto formu nôžky netreba vždy považovať za výsledný článok vývoja nôžky či zachycovača spony s podviazanou nôžkou (stanovisko O. Almgrena i B. Salina),²⁰⁵ ale že možno tento technický prvok odvodiť i z provinciálnych spôn s rúrkovitým zachycovačom z II. stor., na čo nepochybne správne poukázal W. Barthel²⁰⁶

V. Spony s podviazanou nôžkou

Hlavnou a najpočetnejšou kategóriou spôn z mladšej doby rímskej, rozšírenou v celej Rimanmi neobsadenej Európe od Čierneho mora takmer až po Atlantický oceán, sú spony s podviazanou nôžkou (alebo krátko podľa označenia B. Svobodu *podviazané spony*). Podľa konštrukcie sa delia tieto spony na dve skupiny: A. jednodielne spony, B. spony s viacdielnou samostrelovou konštrukciou.

V slovenských nálezoch majú absolútnu prevahu spony jednodielne, a to nielen čo sa týka samotných spôn podviazaných, ale i pokiaľ ide o ich deriváty. Dvojdielne podviazané spony sú zastúpené iba minimálnym počtom nálezov.

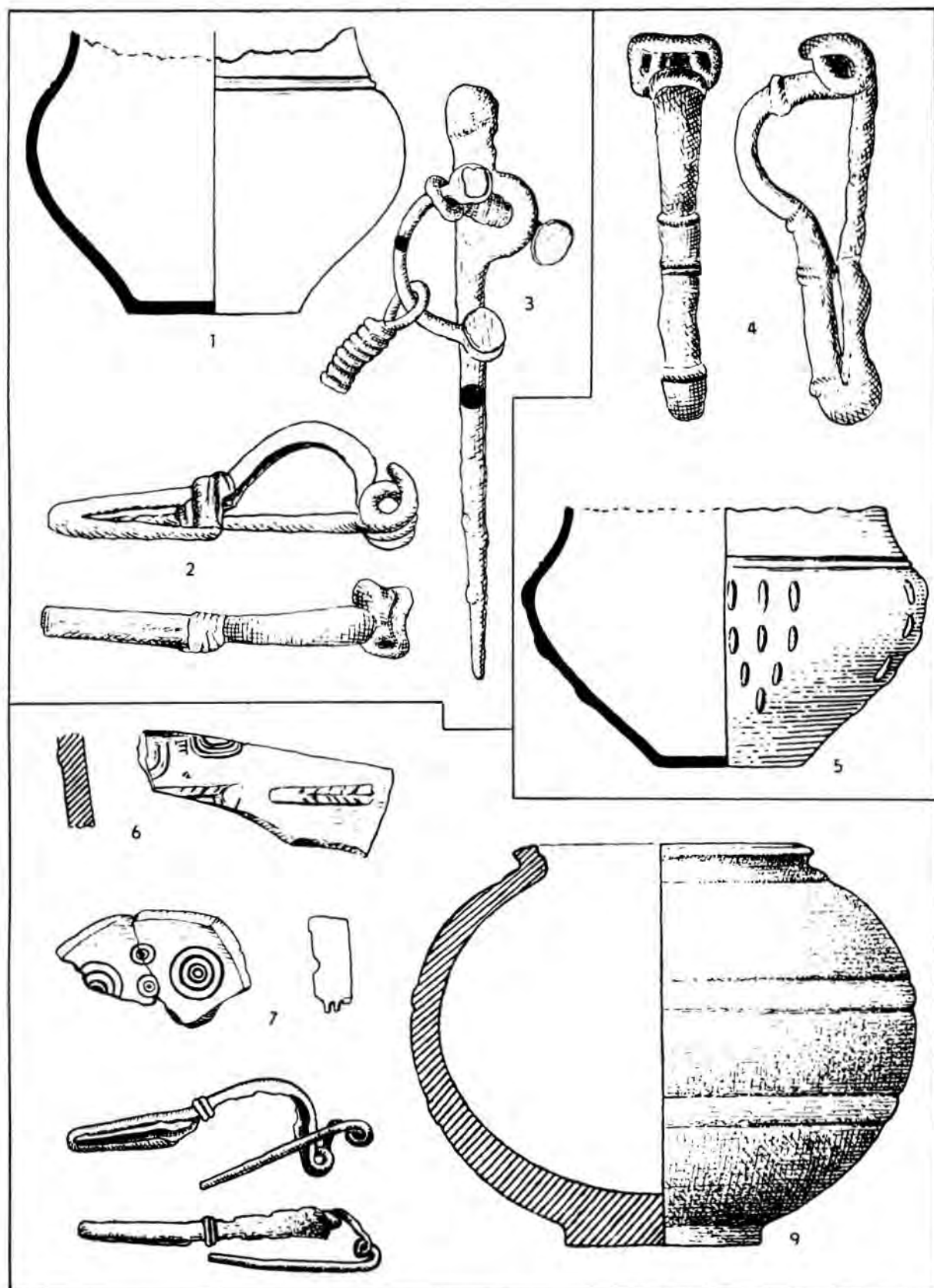
A1. *Jednodielne podviazané spony s úzkou nôžkou (tvar Almgren 158)*

Tieto spony majú vždy štvorzávitové vinutie

s hornou tetivou a úzku nôžku. Z pohrebiska v Očkove ich poznáme 19 alebo 20 exemplárov, z toho sú štyri bronzové a ostatné železné (hrob 7 — d 7,2 cm; hrob 90A — obr. 12: 1 a 13: 3, d 6,2 cm; hrob 133 — obr. 9: 12, d 7 cm; hrob 140 — obr. 11: 2 a 13: 2, d 6,3 cm; hrob 222 — obr. 11: 8, d 4,2 cm; hrob 237 — obr. 11: 4, d 6,5 cm; ostatné z rozrušených hrobov — obr. 12: 3–5, 8–10). Všetky v podstate patria k tvaru Almgren 158 a iba jedna (obr. 11: 4) s ozdobnými drôtkami patrí k tvaru Almgren 166, k tzv. uhorskému typu. Majú pomerne vysoký, súmerne vyklenutý lúčik, poväčšine kruhovitý alebo polkruhovitý prierezu. V dvoch prípadoch (obr. 12: 3, 13) je hranený lúčik zospodu dutý a smerom k nôžke a vinutiu pravidelne zúžený. Podobný zospodu dutý lúčik má i bronzová spona z hrobu 222 (obr. 11: 8). Podviazanie nôžky či obtočenie drôtika okolo lúčika je u železných spôn 5–12-násobné, u bronzových spôn iba 2–8-násobné.

Určitú oporu pre chronologické zaradenie podviazaných spôn na pohrebisku v Očkove prináša hrob 222, kde spoluvýskyt zlomkov Terry sigillaty,²⁰⁷ pochádzajúcej pravdepodobne z rheinzabernských alebo westerndorfských dielní, dovoľuje datovanie na koniec II. alebo na začiatok III. stor., a ďalej hrob 90A, kde bola spona tvaru 158 (obr. 12: 1) spolu s jednodielnym derivátom podviazanej spony (obr. 15: 4). Z ostatných slovenských nálezov, súhrnne uvedených v súpise rozšírenia jednodielnych podviazaných spôn (pozri pozn. 289) má pre chronológiu podviazaných spôn význam exemplár zo Štrkovca (obr. 10: 3) nájdený v sprievode tzv. D-pracky (obr. 10: 2) a plochého kovania remeňa s krúžkom (obr. 10: 1), t. j. predmetov datovateľných podľa K. Radtza do stupňa C1.²⁰⁸ Zlomky strieborných jednodielnych podviazaných(?) spôn z Cejkova²⁰⁹ poskytujú mincou Antonia Pia iba terminus post quem. Do doby okolo markomanských vojen patria pravdepodobne podviazané spony zo sídlisk v Stupave,²¹⁰ Šarovciach²¹¹ a Milanovciach (obr. 12: 6).

Z uvedeného dostatočne vyplýva, že niet prekážok, aby sme i v stredodunajskom prostredí počítali s výskytom podviazaných jednodielnych spôn už v posledných desaťročiach II. stor. Celkového rozšírenia týchto spôn sa dotknem v záverečnom hodnotení podviazaných spôn. Na tomto mieste však treba uviesť, že najbohatšou lokalitou na výskyt týchto spôn je zatiaľ Kostelec na Hané. Na základe rozboru 79 exemplárov z tohto pohrebiska kladie J. Zeman začiatok ich výskytu až do prvej polovice III. stor.²¹²

Obr. 11. Očkov, 1–3 – hrob 140; 4, 5 – hrob 237; 6–9 – hrob 222. 2–4 – železo; 8 – bronz; 1, 5 – urny v ruce vyhotovené; 9 – alabastrová urna; 1, 5, 9 – 1:4, ostatné 1:1.

A₂. *Jednodielne podviazané spony so štvorzávitým vinutím a hornou tetivou, s ozdobnými drôtkami* — tzv. *uhorský typ*

Sú veľmi často zastúpené v ozdobnejšom vyhotovení zo striebra. Hojne sa však vyskytujú i spony bronzové. V našej oblasti je to spona z Veselého (obr. 12: 11)²¹³ a z Očkova,²¹⁴ kde v hrobe 237 je zastúpený dokonca i železný exemplár (obr. 11: 4).

Spony s ozdobnými drôtkami, pripevnenými obyčajne na hlavici lúčika a po oboch stranách podviazania i na päťke, reprezentujú vlastne tvar Almgren 166 skupiny VI,²¹⁵ nazvaný M. P á r d u c z o m podľa hlavného rozšírenia v strednom Podunajsku a najmä v Potísi *uhorským typom*.²¹⁶ Hodno spomenúť, že I. K o v r i g o v á videla v drôťkových prstencoch laténske tradície.²¹⁷

Na Slovensku je zastúpený tento typ ešte v jaskyni Kaplnka pri Sásovej veľkou bronzovou sponou, na ktorej bronzové drôtky vytvárajú akési pseudovinutie;²¹⁸ možno sem priradiť aj nelokalizovanú sponu z Podunajského múzea v Komárne (obr. 12: 2). Na pohrebisku v Kostelci na Hané bol v hrobe 278 strieborný exemplár a v hrobách 53b, 68 a 424 našli sa bronzové spony.²¹⁹ J. Z e m a n uvádza ešte ďalšie spony tohto typu z Čejchu a Křenovic.²²⁰ V Poľsku sa s týmto typom spôn stretáme v Młodzikove,²²¹ Zakrzowe²²² a Łódzi-Retkini.²²³ Najpočetnejšie sú však zastúpené v Potísi a v susedných oblastiach, kde väčšinou zo sarmatských hrobov poznáme 33 exemplárov z 28 nálezísk (zoznam nálezísk uvádzam pri hodnotení celkového rozšírenia podviazaných spôn v pozn. 287). V Panónii sú rozšírené prevažne pozdĺž Dunaja.²²⁴ Pomenovanie *uhorský typ* je teda úplne priliehavé.

Pri datovaní tohto variantu jednodielnych podviazaných spôn nazdával sa pôvodne M. P á r d u c z, že je o jedno-dve desaťročia mladší než dvojdielne podviazané spony s vnútornou tetivou, ktoré datoval na prelom II. a III. stor., prípadne do prvých dvoch desaťročí III. stor.²²⁵ Za najmladší variant jednodielnych podviazaných spôn považoval veľké exempláre drôtkami zdobených spôn tohto druhu a datoval ich na koniec III. stor. E. B e n i n g e r datoval takéto spony až do IV. stor.²²⁶ Vo svojej poslednej práci, týkajúcej sa datovania spôn uhorského typu, vymenúva už M. P á r d u c z nálezy,²²⁷ pri ktorých uvažuje o včasnjšom výskyte. Ako najneskoršie datovanie prichádza do úvahy tretie decénium III. stor. Na základe komplexu nálezov z Kiskőrösa a Öcsödu pripúšťa však zaradenie aj do posledných desaťročí II. stor. Dochádza k záveru, že v Potísi s najväčšou pravdepodobnosťou

vystupuje tento typ asi 40 rokov, a to medzi rokmi 180–240. Takéto datovanie je i v zhode s mincami, nájdenými spolu s týmito sponami, ktoré napospol patria do II. stor.²²⁸ (v hrobe 8 skupiny IV v Hortobágyi ošúchaný denár Trajánov; v hrobe 13 skupiny IV v Hortobágyi ošúchaný denár z II. stor.; v hrobe 7 v Gombosi denár Commoda) spolu s nálezom kolienkovitej provinciálnej spony, zistenej v hrobe 78 v Szentés-Kistöke. Nález železnej spony uhorského typu v hrobe 237 v Očkove (obr. 11: 4) je sprevádzaný urnou polabského okruhu (obr. 11: 5) so skupinami zvisle pretiahnutých nalepených výčnelkov (charakteristická podľa mojich poznatkov pre posledné desaťročia II. a začiatok III. stor.). V Kostelci na Hané sa vyskytla bronzová jednodielna podviazaná spona uhorského typu v spodnom hrobe celku 53 so superpozíciou, v urne starobylého tvaru, zdobenej tromi znútra pretlačenými vypuklinami.²²⁹ V hrobe 424 na tom istom nálezisku sa vyskytla spolu so železnou jednodielnou sponou bez ozdobných drôťkov v urne s tromi osamotenými vertikálnymi výčnelkami.²³⁰ Treba ešte poznamenať, že exempláre z Kostelca na Hané majú ozdobné drôtky poväčšine iba na nožke, akoby predstavovali len vzdialenejší ohlas uhorského typu. Celkove možno povedať, že posledné datovanie spôn uhorského typu M. P á r d u c z o m do r. 180–220 dobre vyhovuje i pre západoslovenské pomery. Je prirodzené, že ojedinele sa tento typ mohol udržať oveľa dlhšie. Ukazuje to napr. spona z okolia Gyúromajor, nájdená s mincou Philipa (244–249).²³¹

V uplatnení spôn uhorského typu v kvádskom prostredí možno snáď vidieť doklad úzkych sarmatsko-kvádskych vzťahov.

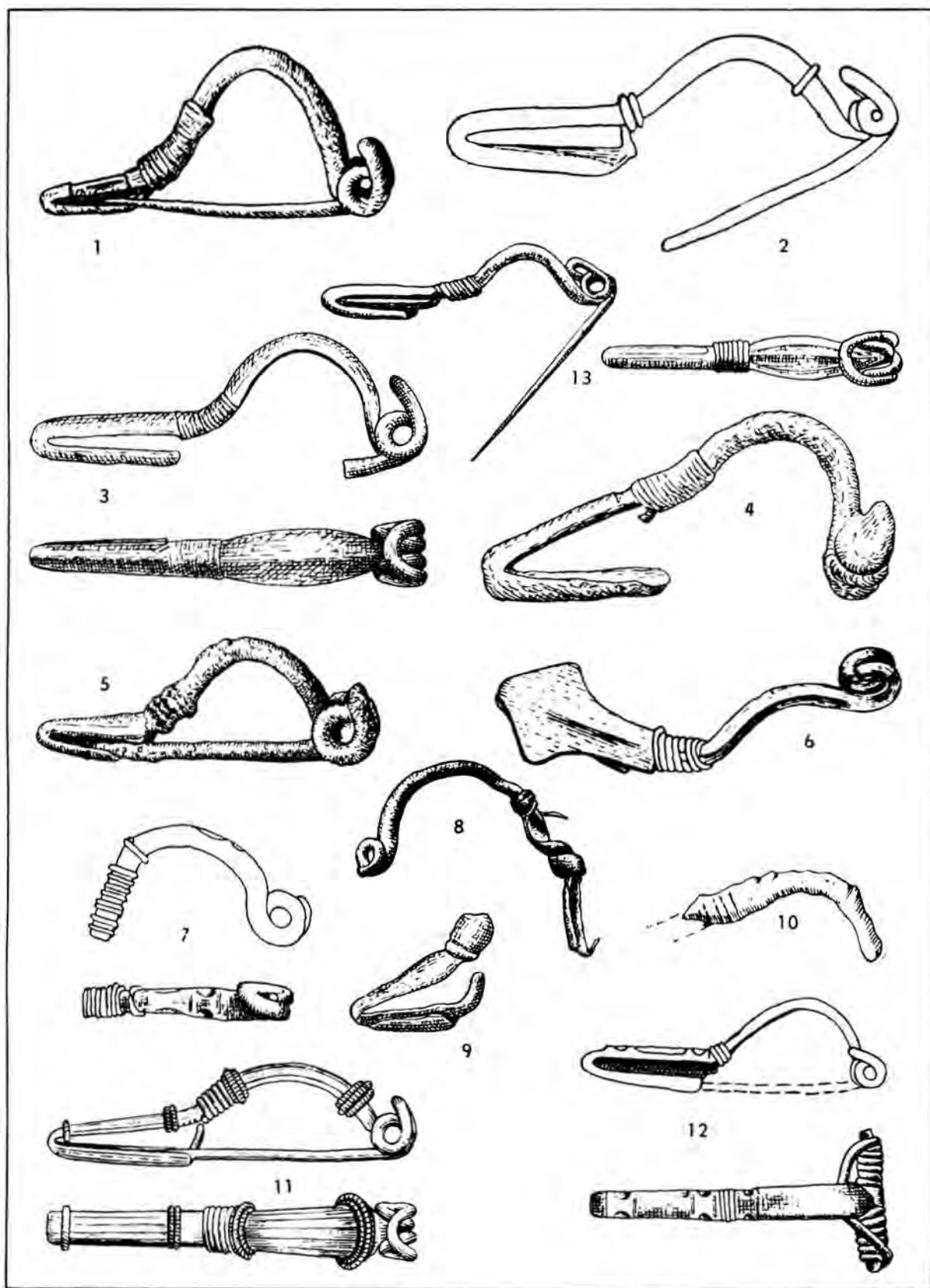
Paralelný vývoj dvojdielnych spôn s podviazanou nožkou, zdobených podobne ako uhorský typ, poznačený snáď vplyvom samostrelových honosných spôn s vysokým zachycovačom a hornou tetivou, dokladajú nálezy z hrobu 2 v Strážach a z hrobu 2 v Ostrovanoch.²³²

B. Dvojdielne spony s podviazanou nožkou

Spony tohto typu môžeme podľa spôsobu vedenia tetivy rozdeliť na dve základné podskupiny: a) s vnútornou tetivou, b) s hornou tetivou.

Osamotene stojí honosná podviazaná spona zo Stráží s dvojitém vinutím.²³³

a) *Podviazané dvojdielne spony s vnútornou tetivou* sú na území Slovenska dosiaľ veľmi zriedkavé. Okrem nálezu z Očkova (obr. 12: 12, d 4,9 cm) a prípadne zlomkov ďalších dvoch spôn z toho istého náleziska²³⁴ našiel sa ďalší železný exemplár v Bešeňove²³⁵ a takúto tetivu mohli mať aj dve

Obr. 12. Spovy s podviazanou nŇzkou. 1 – OŇkov, hrob 90A; 2 – neznáme nalezisko (Podunajské mŇzeum Ko-márno; *Lamiová-Schmiedlová M.*, 1961, 64, tab. XVIII: 1); 3–5, 8–10, 12 – OŇkov, rozrušené hroby; 6 – Mila-novce; 7 – Cachtice, 11 – Veselé, 13 – Pobeďim. 2, 6–8, 11–13 – bronz, ostatné Ňelezo; 11 – 2 : 3, ostatné 1 : 1.

bronzové spony z Prešova, ktoré datuje V. Budinský-Krička až do druhej polovice IV. stor.²³⁶ Dve nelokalizované bronzové spony s vnútornou tetivou sú i v bohatých nálezových fondoch Podunajského múzea v Komárne.²³⁷ Problematické je zaradenie hrdzou značne poškodennej železnej spony z Ondrochova.²³⁸ Z územia Slovenska máme teda zatiaľ vlastne iba dva jednoznačne jasné exempláre podviazaných samostrelových spôn s vnútornou tetivou.

b) *Dvojdielne podviazané spony s hornou tetivou* reprezentuje šesť honosných exemplárov s úzkou nôžkou zo Stráži a dve spony z Ostrovian. Ich rozbor a hodnotenie som podal na inom mieste.²³⁹

Za pomerne zriedkavé možno považovať dvojdielne spony i v Kostelci na Hané, kde sa ich výskyt sústreďuje hlavne na východnú, t. j. staršiu časť pohrebiska.²⁴⁰ V porovnaní s jednodielnymi podviazanými sponami sú dvojdielne exempláre nielen početné i v susednej Panónii. Našlo sa tu spolu asi 10 exemplárov, z toho tri v Carnunte a po jednom na lokalitách Veszprém, Balázspuszta, Szombathely, Szabátany a Mursa.²⁴¹ Menším počtom — v protiklade k jednodielnym sponám — sú zastúpené aj v sarmatsko-jazygskej oblasti medzi Dunajom a Tisou.²⁴²

Naproti tomu veľmi často, ba takmer ako jediný typ podviazaných spôn, vystupujú dvojdielne samostrelové exempláre na náleziskách s čerňachovskou kultúrou v Podneprí i Podnestrí,²⁴³ v Moldávii²⁴⁴ v rumunských nálezoch čerňachovskej kultúry typu Sintana de Mureș²⁴⁵ i južnejšie na Balkáne.²⁴⁶

Dvojdielne podviazané spony sú častejšie zastúpené ako ich jednodielne sesterské formy aj v oblastiach ležiacich severozápadne od stredného Dunaja. Majú však pre posudzovanie vývoja v stredodunajskej oblasti iba sekundárny význam, pretože predstavujú formy od našich dvojdielných spôn typologicky a nepochybne aj chronologicky mladšie.²⁴⁷ Spony z Polabia, Meklenburska, Poodria a čiastočne i Povolšia sú charakteristické vnútornou tetivou a obvyčajne úzkou nôžkou (iba tzv. sliezsky variant má vejárovite rozšírenú nôžku),²⁴⁸ zdajú sa byť výsledkom zložitého vývojového procesu, najmä však kríženia elementov sprostredkovaných kvádskym územím a prvkov domáceho vývoja, hlavne samostrelových spôn s vysokým zachycovačom a vnútornou tetivou. Zdá sa, že vplyvy z kvádskej oblasti išli na severozápad jednak cez územie Markomanov,²⁴⁹ jednak pozdĺž obchodných komunikácií pripájajúcich sa k Jantárovej ceste.²⁵⁰

Je príznačné, že všetky dvojdielne podviazané

spony z oblastí ich bohatšieho rozšírenia majú vždy vnútornú tetivu, na rozdiel od spôn z oblasti stredodunajskej, kde sa občas vyskytne i horná alebo tzv. zadná tetiva. Nazdávam sa, že to súvisí s vplyvom potiskej formy samostrelových spôn s vysokým zachycovačom.

Pokiaľ ide o vzájomný časový vzťah jednodielných a dvojdielných podviazaných spôn, hodno i na tomto mieste uviesť, že M. Párducz považoval pôvodne dvojdielne spony so spôdnou tetivou (jeho typ I) za najstaršiu formu podviazaných spôn v strednej Európe.²⁵¹ Neskoršie ten istý autor kladie jednodielne i dvojdielne spony časove vedľa seba, prípadne pripúšťa i zaradenie jednodielných spôn pred dvojdielne.²⁵²

Exkurz o genéze a datovaní podviazaných spôn

Je nesporné, že v rôznych variantoch a derivátoch žili spony s podviazanou nôžkou niekoľko storočí a držali sa do doby sťahovania národov. Osobitosť a význam tohto typu spôn pre mladšiu dobu rímsku v širšom meradle prvý rozpoznal O. Tischler.²⁵³ Pokúsil sa nielen o chronologické zaradenie týchto spôn, ale aj o riešenie ich genézy. Východisko k ich vývoju hľadal v Podunajsku a nazdával sa, že tieto spony sa stali vzorom aj pre neskoré provinciálne spony s cibulkovitými gombíkmi. Častý výskyt podviazaných spôn v južnom Rusku, obzvlášť na severnom pobreží Čierneho mora, ako prvý si všimol O. Montelius²⁵⁴ a stal sa vlastne otcom hypotézy o juhoruskom pôvode týchto spôn. Teóriu o ich genetickom súvisi s laténskymi sponami bližšie rozpracoval O. Almgren.²⁵⁵ B. Salin hľadal zasa ich pôvod v jednodielných provinciálnych sponách, blízkych tvarom Almgren 192 a 204 (zastúpených dosť početne i v stredoeurópskych nálezoch).²⁵⁶ Prvé nálezy, prijaté všeobecne za bezpečné doklady juhorského pôvodu podviazaných spôn z laténskych tradícií, pretrvávajúci v tamojšom prostredí, priniesol až M. Ebert z Marycinu pri Chersone.²⁵⁷ G. Kossinna zasa prvý jednoznačne spojil rozšírenie podviazaných spôn z pričiernomorskej oblasti s tzv. gótskym kultúrnym prúdom,²⁵⁸ uvedené už O. Almgrenom iba ako možné.

Otázku juhorského pôvodu podviazaných spôn a ich datovania širšie rozpracovali najmä A. P. Kalitinskij²⁵⁹ a F. Kuchenbuch.²⁶⁰ Prvý z nich, opierajúc sa predovšetkým o nálezy M. Eberta, došiel k záveru nadhodenému už O. Almgrenom, že spony s podviazanou nôžkou sa vyvinuli v gréckych pričiernomorských mestách pod vplyvom spôn stredolaténskej konštrukcie už v dobe pred zmenou letopočtu alebo okolo neho.

F. K u c h e n b u c h zasa dokazoval, že typologicky najstaršie podviazané spony z nálezov bezpečne datovaných mincami (hroby na Kerči: Messaksudi, stanica Timoševskaia, Gorodok Nikolajevka)²⁶¹ sú až z doby okolo polovice III. stor., keď sa týchto oblastí už výrazne dotkol náraz Gótov. Oporu pre takéto datovanie videl i v náleze spomy tvaru Almgren 157 zo sídliska v Tei-See pri Bukurešti, datovaného mincami Decia Trajána (249–251) do stredu III. stor. Stojí rozhodne za povšimnutie, že vo všetkých prípadoch sa F. K u c h e n b u c h oprel o nálezy dvojdielných podviazaných spŇn (formy Almgren 157). Jednodiálne spomy, ktoré sa všeobecne považujú za typologicky staršie, zdá sa, presvedčivo dokladá z I.–III. stor. z Olbie A. J. F u r m a n s k a²⁶² a z Tiritaky V. F. G a j d u k e v i č.²⁶³ Z publikácií nemožno však jednoznačne a spoľahlivo posúdiť, či toto datovanie, najmä pokiaľ ide o I. stor. n. l., obstoí zo všetkých strán. Absolútne jednoznačnú oporu pri datovaní neposkytujú ani ďalšie publikované nálezy podviazaných spŇn z juhoruskej oblasti, datované rovnako do I.–III. stor. n. l. (napr. z Neapola Skýtskeho).²⁶⁴ A treba pritom ešte uviesť, že to, čo publikovali sovietski autori, je iba malá časť celkového množstva podviazaných spŇn nachádzajúcich sa v múzeách. Zostáva nám teda iba čakať na ohlásené súborné spracovanie nálezov spŇn z doby rímskej z územia SSSR.²⁶⁵ Jedno je však nesporné, že podviazané spomy v oblasti severného Pričernomorja sa vyskytujú v komplexoch, z ktorých jedny môžu byť datované relatívne veľmi včasne, iné zase pomerne neskoro.

Je očividné, že F. K u c h e n b u c h pri stanovení absolútnej chronológie používal iba tie mincami datované nálezy, ktoré sú v súlade s neskorým datovaním a ktoré tým podporujú oprávnenosť „gótskej“ teórie rozšírenia podviazaných spŇn. Nálezy zo sarmatskej potiskej oblasti, dovoľujúce teoreticky vo viacerých prípadoch datovanie mincami do II. stor. (jednodiálne spomy: Gombos, hrob 7 – so strieborným denárom Commoda;²⁶⁶ Kláralva, hrob 3 – so strieborným denárom Lucilly?²⁶⁷ dvojdielna spona: Szeged, Alsóközpont, hrob 6 – s mincou Hadriána²⁶⁸) nemohol F. K u c h e n b u c h ešte v podstate poznať. Prirodzene i tieto nálezy nám dávajú iba terminus post quem. Napriek tomu je však úplne zreteľné, že K u c h e n b u c h o v o neskoré datovanie malo slúžiť predovšetkým obhájeniu teórie rozšírenia podviazaných spŇn Gótmí.

Na neudržateľnosť týchto teórií presvedčivo pokázal už B. S v o b o d a²⁶⁹ a zdôvodňoval ná-

zor, že rozšírenie podviazaných spŇn do strednej Európy nemá nič spoločného ani s iným etnickým celkom, ale že je výsledkom prehlbenia obchodných stykov s prostredím juhorských miest po cestách vedúcich cez Dáciu (už na prahu II. stor.) do Panónie a odtiaľ do východných oblastí severne od Karpát a do polabského okruhu. V podstate rovnaké stanovisko (pokiaľ ide o šírenie módy podviazaných spŇn) zastával i W. M a t t h e s,²⁷⁰ ktorý predpokladal rozšírenie podviazaných spŇn k polabským Germánom pozdĺž obchodných ciest markomanského územia, a napokon i B. S t j e r n q u i s t o v á,²⁷¹ ktorá rovnako konštatovala šírenie podviazaných spŇn pozdĺž obchodných ciest na veľkých územiach strednej a severnej Európy.

Ak však vychádzame z názoru o juhorskom pôvode podviazaných spŇn, dnes takmer všeobecne uznávaného, ale ako uvidíme v ďalšom, nie nediskutabilného, a z chronologických dôvodov odmietame spájať ich rozšírenie s tzv. gótskym prúdom, musíme hľadať iné súvislosti. Najúžšie kontakty s pričernomorským prostredím mali v Karpatskej kotline v tangovanom období nepochybne Sarmati. Styky potiských Sarmatov s Pričernomorím boli obzvlášť čulé ešte pred pokorením Dácie Trajánom, resp. ešte pred nástupom Decebala na trón. Svedčia o tom hlavne nálezy pontického pôvodu v najstarších sarmatských pamätníkoch Veľkej uhorskej nížiny.²⁷² V tomto období sa však podviazané spomy podľa doterajšieho datovania ich stredoeurópskych nálezov nemohli ešte rozšíriť do Potisie²⁷³ a čoskoro nato došlo k prerušeniu spojenia s pontickou oblasťou. K novému prílevu výrobkov z pontickej oblasti do sarmatsko-jazygského prostredia v Potisi došlo v období začínajúcom sa asi v tretej štvrtine II. stor.²⁷⁴ Podľa J. H a r m a t t u nie je tento prílev prejavom nejakej imigrácie obyvateľstva z Pričernomorja, ale výrazom prehlbujúcich sa obchodných stykov oboch oblastí v dôsledku zmluvy Marka Aurélia.²⁷⁵ Naproti tomu A. M ó c s y zasa došiel k záveru, že v týchto predmetoch pontického pôvodu (sem zaraďuje okrem tzv. sarmatských praciek i podviazané spomy) nemožno vidieť púhe importy, ale že ich treba považovať za prejav súvisiaci s príchodom nejakého nového sarmatského kmeňa.²⁷⁶

I keď v písomných prameňoch niet žiadneho priameho dokladu, že by sa vo Veľkej uhorskej nížine ku koncu II. stor. bol zjavil nejaký nový kmeň, vypuknutie markomanských vojen (medzi r. 167–170) robí túto možnosť pravdepodobnou. Posun Gótov priviedol do pohybu i kmene v Pričernomorí a podľa A. M ó c s y h o mohla to byť

časť Roxolánov, ktorá znamenala prílev novej sarmatskej vlny z Čiernomoria do Potisie.²⁷⁷ Usídlenie tohto kmeňa v Potisi je síce dokázané až v strede III. stor., možno však pripustiť, že jeho predvoje sa dostali sem už v dobe markomanských vojen. M. P á r d u c z vyčlenil túto zložku archeologicky ako skupinu okruhu Szentes-Nagyhegy a dobu jej príchodu položil do obdobia po roku 180.²⁷⁸ S názorom, že na konci II. stor. Góti vytlačili obyvateľov oblasti pôvodného rozšírenia podviazaných spôn z Pričernomoria do Naddunajska, prišiel i R. J a m k a.²⁷⁹ Podľa neho boli to „keltskí“ (nie germánski!) Bastarnovia, ktorí sa zaslúžili o renesanciu laténskej kultúry v Pričernomorí.

Nazdávam sa, že pri pokuse o prijateľné východisko z uvedenej hústiny názorov na pôvod, postup, rozšírenie a datovanie podviazaných spôn je metodicky správne vychádzať predovšetkým z celkového rozšírenia dvoch základných typov, teda jednodielnych a dvojdielnych podviazaných spôn. Otázky rozšírenia dvojdielnych podviazaných samostrelových spôn som sa už dotkol na predošlých stranách s konštatovaním, že v oblasti nad stredným Dunajom je ich obľuba v porovnaní s jednodielnymi sponami podstatne menšia. Pokúsil som sa o zachytenie všetkých dostupných nálezov jednodielnych podviazaných spôn, ktoré sa dnes všeobecne považujú typologicky a chronologicky za staršie varianty skupiny podviazaných spôn. I keď je nepochybné, že súhrn, ku ktorému som došiel, je pre nedostupnosť určitej literatúry alebo pre rôzny stupeň publikovania nálezov v rozličných oblastiach značne medzerovitý, nazdávam sa, že takmer 600 zistených exemplárov jednodielnych podviazaných spôn značne znižuje možnosť chybných záverov z dôvodu malého počtu.

V štatistickom vyčlenení²⁸⁰ počet nálezísk a počet nájdených exemplárov jednodielnych podviazaných spôn javí sa v jednotlivých oblastiach takto:

1. Územie SSSR, zabierajúce okrem severopričernomorskej centrálnej oblasti výskytu²⁸¹ i východnejšie územia cez stepnú Ukrajinu, dolné Povolžie, Kubáň,²⁸² Prikaukazsko až po Dagestan²⁸³ a územia západnejšie i severnejšie, včítane Podnepria,²⁸⁴ Podnestria, Poprutia i západnejších oblastí;²⁸⁵ z vyše 30 nálezísk poznám asi 100 spôn.

2. Balkán, t. j. Bulharsko a väčšia časť Rumunska; zo 6 nálezísk poznám 8 spôn.²⁸⁶

3. Veľká uhorská nížina, Potisie; zo 42 nálezísk poznám 90 spôn.²⁸⁷

4. Panónia s prilehlými oblasťami v severovýchodnom, južnom a západnom susedstve; zo 17 nálezísk poznám 54 spôn.²⁸⁸

5. Slovensko (prevažne juhozápadné)²⁸⁹ s Moravou;²⁹⁰ z 27 nálezísk poznám 150 spôn.

6. Južné Poľsko, najmä Sliezske;²⁹¹ z 53 nálezísk poznám 120 spôn.

7. Územie bývalého východného Pruska; z 9 nálezísk poznám 23 spôn (+ 1 zo záp. Pruska).²⁹²

8. Dánsko²⁹³ a Švédsko;²⁹⁴ z 3 nálezísk poznám 3 spony.

9. Čechy; z 13 nálezísk poznám 14 spôn.²⁹⁵

10. Nemecké oblasti; z 19 nálezísk poznám 28 spôn.²⁹⁶

Z uvedeného prehľadu, i keď pripustíme možnosť určitého, avšak nepodstatného skreslenia spôsobeného subjektívnymi faktami, je i bez kartografického znázornenia úplne zrejmé, že výskyt jednodielnych podviazaných spôn sa viaže na dve základné oblasti: 1. juhovýchodnú, gravitujúcu k juhorskému centru výskytu, 2. oblasť nad stredným Dunajom: Potisie, Slovensko s Moravou, južné Poľsko (najmä Sliezske) a susedné územia.

Stredoeurópske nálezy jednodielnych podviazaných spôn tvoria absolútnu väčšinu všetkých známych nálezov týchto spôn. Poznáme ich (včítane severoeurópskych a západoeurópskych nálezov, viažúcich sa svojim pôvodom nesporne k stredodunajskej oblasti) takmer 500 exemplárov z viac ako 180 lokalít. Náleziská na Slovensku, Morave a v panónskych pohraničných oblastiach, i keď sú pomerne nepočetné (okolo 40) poskytli vyše 200 exemplárov týchto spôn. Ak k tomu pripočítame takmer 120 jednodielnych derivátov podviazaných spôn z tohto územia, vidíme, že o kľúčovom postavení oblastí nad stredným Dunajom v rozvoji jednodielnych spôn v mladšej dobe rímskej nemôžu byť nijaké pochyby.

Pozrime sa však na problém možnosti rozšírenia podviazaných spôn z Pričernomoria do strednej Európy prostredníctvom Sarmatov z hľadiska potrebných spojovacích článkov medzi sponami v juhoruskej a potiskej oblasti. Z uvedeného prehľadu rozšírenia vidíme, že tu máme veľkú územnú medzeru; príčinu môžeme hľadať buď v nedostatku výskumov, alebo, čo je najpravdepodobnejšie, v nezávislom vývoji oboch oblastí.

Jednodielne spony severného Pričernomoria a južného Ruska (takmer výlučne tvaru Almgren 156, s lúčikom priamo prechádzajúcim v nôžku), ktoré sa považujú za typologicky najstaršie, tvoria však samostatnú východnú oblasť výskytu, zasahujúcu iba jedným nálezom do medziriečia Dnepra a Dolného Bugu (Werbyczna, pow. Kamenec Podolski),²⁹⁷ jedným do Sliezska (Rybna, pow. Brzeg)²⁹⁸ a jedným do Brandenburska

(Prenzlau).²⁹⁹ Samostatnú skupinu tvoria i jednodielne podviazané spony (tvar Almgren 158 a 166) stredoeurópskej barbarskej oblasti s centrom rozšírenia od Potisia po Sliezsko (zasahujúce pozdĺž Jantárovej cesty výrazne do juhovýchodného Prialtia). Na rozsiahlych územiach ležiacich medzi týmito dvoma hlavnými oblasťami výskytu jednodielnych podviazaných spŇn (stredné a horné Podnestrie, Rumunsko) nachádzajú sa takmer výlučne dvojdielne spony. Uvedené skutočnosti ma privádzajú k myšlienke, či vznik jednodielnych podviazaných spŇn západnej skupiny netreba hľadať priamo v Karpatskej kotline, teda k myšlienke blízkej „zastaralým názorom“ starších autorov, najmä G. Müllera,³⁰⁰ predpokladajúceho, že spony s podviazanou nôžkou mohli vzniknúť všade tam, kde boli pre to predpoklady vo výraznom laténskom dedičstve.

Otázka miesta i času genézy podviazaných spŇn vyžaduje riešenie z hľadiska úzkej závislosti predlŇh, rozšírenia typologicky najstarších podviazaných spŇn i možnosti ich absolútneho datovania. Na problematičnosť absolútneho zaradenia nálezu z Maricynu, tvoriaceho takrečeno základný kameň teórie o juhoruskom pôvode podviazaných spŇn z fibúl stredolaténskej konštrukcie, i na veľký časový hiat medzi nimi nedávno poukázala B. Stjernquistová³⁰¹ a naposledy i M. P. Malmer.³⁰² Zdôraznili skutočnosť, že objektívne sa nemôže dokázať nijaká priama typologická súvislosť medzi sponami stredolaténskej konštrukcie a podviazanými sponami. Podobnosť medzi nimi je vlastne len zdanlivá; v skutočnosti ide o dve konštrukčne rozdielne spony: na sponách stredolaténskej konštrukcie nebýva nikdy koniec späť zahnutej nôžky (zhora a nie zospodu ako u spŇn podviazaných!) omotaný okolo lúčika. B. Stjernquistová nadhodila možnosť priameho súvisu podviazaných spŇn s vojenskými fibulami, časove spadajúcimi práve do chronologickej medzery, ktorá je medzi sponami laténskymi a podviazanými. M. Ebert i O. Almgren snažili sa likvidovať túto medzeru zaradením podviazanej spony na koniec laténskeho obdobia v južnom Rusku. Spomenutá bádatelka zdôraznila, že takáto argumentácia má slabé stránky hlavne z hľadiska metodologického. Dve susediace hrobové komory v Maricyne, z ktorých v jednej sa našla laténska podviazaná spona spolu so sponou vojenskou, môžu sa z hľadiska ich vzájomného vzťahu interpretovať rôzne. Dvoma spôsobmi môže sa interpretovať i spoločný výskyt vojenskej a podviazanej spony: môže znamenať včasný začiatok podviazanej spony,

ale môže rovnako dobre svedčiť i o dlhom živote spony vojenskej. Základňa, na ktorej stojí Ebertovo datovanie začiatočného výskytu podviazaných spŇn i datovanie ostatných, o neho sa opierajúcich autorov, nie je teda jednoznačne pevná.

Súvislosť vojenských a podviazaných spŇn, nadhodená B. Stjernquistovou, je celkove pozoruhodná. Ak si bližšie všimneme konštrukčnú stránku jednodielnych, výrazne oblúkovitých spŇn a berieme do úvahy skutočnosť ich výskytu v druhej polovici II. stor. v Potisi a na Slovensku, i absolútne prevažujúci výskyt jednoduchých jednodielnych spŇn (podviazaných a ich derivátov) v mladšej dobe rímskej na juhozápadnom Slovensku i v susedných oblastiach stredného Naddunajska, názor B. Stjernquistovej sa nám musí javiť nielen ako reálny, ale nanajvýš pravdepodobný. Včasnorímske formy spŇn, blízke Almgrenovým tvarom 192 a 204, ktoré B. Salin považuje za prototyp podviazaných spŇn³⁰³ a ktoré sú bohato zastúpené v rôznych variantoch i v oblasti stredoeurópskej,³⁰⁴ mohli by snáď tvoriť akýsi náznakový spojovací článok tohto vývoja s tradíciami laténskymi. Za súčasného stavu spracovania problematiky v ostatných oblastiach nie sme schopní definitívne rozriešiť otázku pôvodu i začiatku spŇn s podviazanou nôžkou. Zdá sa mi však oprávnenou pracovná hypotéza o dvoch samostatných oblastiach vývoja podviazaných spŇn, od seba úplne nezávislých alebo súvisiacich navzájom iba počiatočným impulzom. Týmto názorom dostávam sa teda na stanovisko blízke teóriám O. Tischlera, W. Barthela a G. Müllera,³⁰⁵ ktoré sa dnes všeobecne považujú za prekonané a sú takmer zabudnuté. Ak by sme pod tlakom nových nálezov v budúcnosti museli jednoznačne prijať názor o juhoruskom pôvode podviazaných spŇn, ktorý sa dnes nie celkom oprávnenne považuje už za axiómu, možno už teraz s istotou tvrdiť, že pôvodný impulz k výrobe týchto spŇn z pričiernomorských oblastí do oblastí nad stredným Dunajom sprostredkovali sarmatskí Jazygovia alebo Roxoláni veľmi skoro, najneskôr v období markomanských vojen. V neskoršom období spony s podviazanou nôžkou mali v Karpatskej kotline nepochybne samostatný nezávislý vývoj a šíriac sa najmä pozdĺž obchodných ciest vplývali aj na vývoj spony severnejších i severozápadných oblastiach.

Rezumujúc otázku datovania podviazaných spŇn v strednom Naddunajsku možno uzavrieť, že k ich prvému výskytu u nás dochádza s nástupom mladšej doby rímskej, t. j. v dobe markomanských vojen. Je prirodzené, že k podobnému datovaniu spŇn

s podviazanou nôžkou dochádza i H. J. Eggers,³⁰⁶ ktorý počíta s ich výskytom od stupňa C₁. Rovnakého názoru sú i K. Raddatz³⁰⁷ a J. Brandtová.³⁰⁸ Relatívne včasné datovanie jednodielnej spony s vejárovite rozšírenou nôžkou (nepochybne ešte do II. stor.) umožňuje i hrobový nález č. 4 z lokality Zaspy, pow. Turek,³⁰⁹ v ktorom sa vyskytli viaceré predmety typické pre II. stor.: hrebeň s horizontálnymi nitmi, nožík s prehnutým ostrím, kónická štítová puklica s dlhým trňom a držadlo štítu s výrazne rozšírenými koncami. Začiatok výskytu jednodielnych podviazaných spôn tvaru Almgren 158 na pohrebisku v Opatove, pow. Kłobuck, spadá do II. fázy, kladenej do posledných desaťročí II. a prvej polovice III. stor. (na základe terry sigillaty z hrobu 238 — výrobku Comitiala z Westerndorfu).³¹⁰

Možnosť pomerne včasného zaradenia spôn tvaru Almgren 158, ako aj ich značné rozšírenie v Sliezsku a susedných oblastiach podmienili vznik názoru, že ide o špecifickú sliezsku formu podviazaných spôn.³¹¹ R. J. amka označil tieto spony ako typ juhopoľský.³¹² Na koncentracii a datovaní rovnakých spôn i blízkeho im variantu — tzv. uhorského typu v Potisí — a ich bohatom rozšírení aj u nás vidíme, že takto zúžený pohľad na jednodielne podviazané spony tvaru Almgren 158 je nesprávny. Už som naznačil, že je oveľa pravdepodobnejšie, že k šíreniu podviazaných spôn došlo z Karpatskej kotliny prostredníctvom Kvádov a vandalských Hasdingov na sever i severozápad, a nie opačným smerom.

Podviazané spony žili v takmer nezmenenej forme (u mladších nastupuje spravidla fazetovanie lúčika alebo metopovité členenie pomerne dlhej nôžky — obr. 12: 3, 13) až do konca IV., resp. začiatku V. stor., i keď maximum ich výskytu sa nepochybne viaže k III. stor., hlavne k jeho prvej polovici. V prostredí Karpatskej kotliny takýto neskorý výskyt podviazaných spôn vzhľadom k ich celkovému množstvu možno označiť skôr za ojedinelý (Murga,³¹³ Szentcs-Berekhát, hrob 102 s mincou Valentiniána I. alebo Valensa;³¹⁴ Szentcs — Rákóczi utca, hrob 2 s mincami Constantina I., Constantia II. a Constansa;³¹⁵ Alattyán, hrob 13 z prvej polovice V. stor. a avarský hrob 81;³¹⁶ Sintana de Mureș — Marosszentanna³¹⁷ s „gótskou“ sponou s polkruhovitou záhlavnou doštičkou) než častý. Veľmi neskoré sú nepochybne i strieborné spony zdobené na lúčiku a nôžke včolkovaním podobným vruborezu (z kostr. hrobu XXXII v Smolíne³¹⁸ a z Csongrádu-Kötöshalmi³¹⁹), datovateľné do posledných desaťročí IV. alebo začiatku V. stor.

V oblastiach severozápadne od Karpatskej kotliny častý výskyt podviazaných spôn spadá pravdepodobne až do IV. stor., prípadne i do neskoršieho obdobia (napr. v Sliezsku: Żerniki Wielkie — Gross Sürding,³²⁰ pow. Wrocław; Olsztyn, pow. Częstochowa³²¹). V Meklenbursku na pohrebisku Pritzler začínajú sa v horizonte B, ktorý kladie E. Schult do IV. stor.³²² Do včasného obdobia sťahovania národov možno datovať i dva exempláre zo západnej oblasti rozšírenia podviazaných spôn: z Linza,³²³ z Wolfsheimu v Porýní (zlatá spona so zlatým solidom Valensa).³²⁴

Najmladší variant či derivát podviazaných spôn s pevnou nôžkou a liatym lúčikom, ktorý by bolo možné podľa rozšírenia³²⁵ nazvať balkánskym typom³²⁶ držal sa v byzantskej kultúrnej oblasti snáď ešte i v VI. stor.

Záverom treba ešte zdôrazniť: nemôžu byť nijaké pochyby o tom, že podviazané spony sa nemôžu považovať za charakteristické pre niektorú etnickú skupinu či kmeň. V období ich plného rozvoja a pravdepodobne už aj pri jeho začiatku predstavujú predmet internacionálneho charakteru, i keď možno zistiť, že niektoré varianty boli obľúbené len u určitých kmeňov alebo v určitých oblastiach.

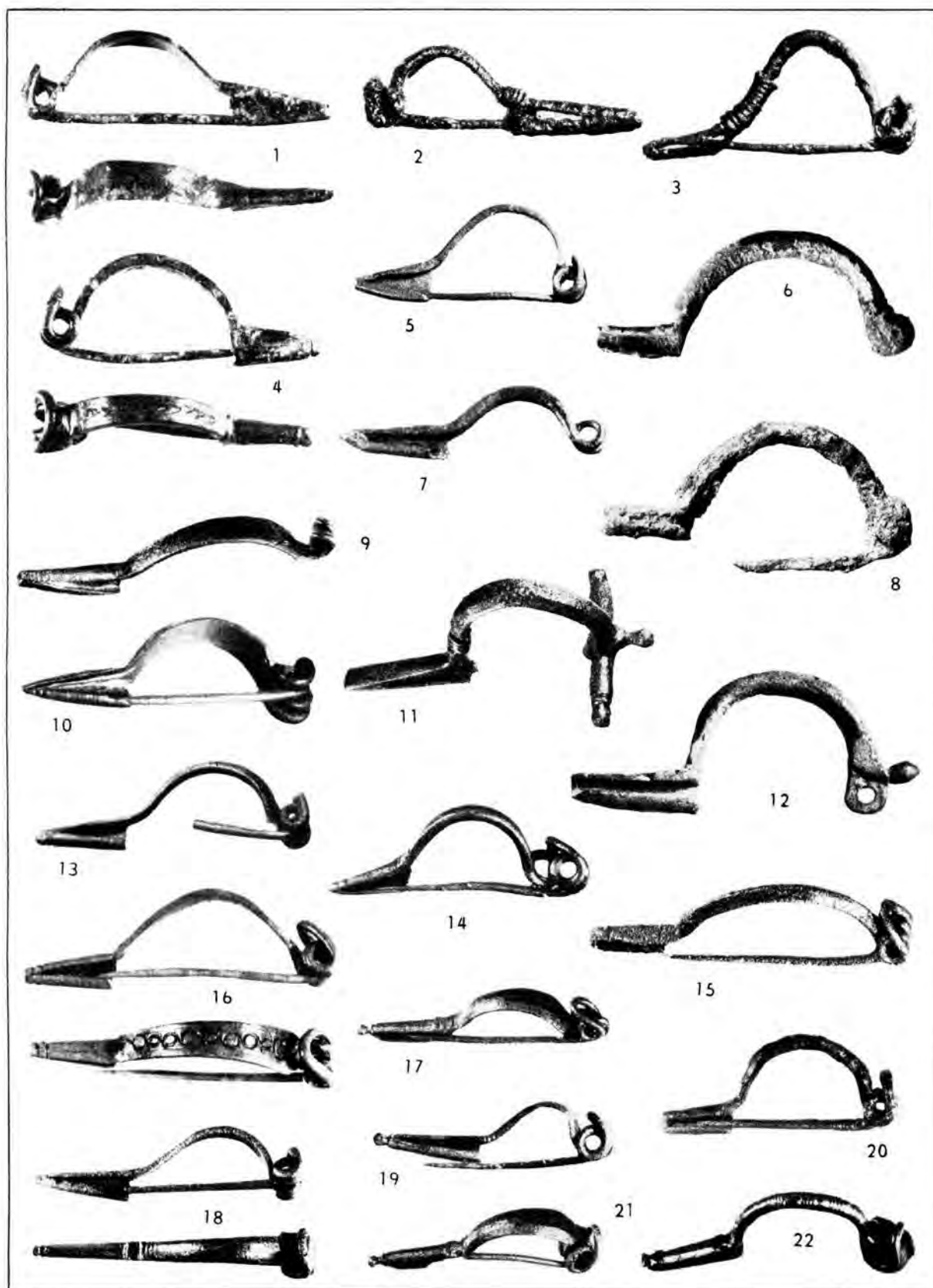
VI. Deriváty spôn s podviazanou nôžkou

Možno ich rozdeliť na dve základné skupiny: A. jednodielne, B. dvojdielne. V rámci oboch skupín sa vyskytujú varianty a) s hrotitou nôžkou, b) s obdĺžnikovou nôžkou, c) s klinovitou nôžkou.

A. *Jednodielne deriváty podviazaných spôn so štvorzávitovým vinutím s hornou tetlivou a prehnutým zachycovačom*

a) *Spony s hrotitou nôžkou* vyskytujú sa v dvoch podtypoch:

a₁) *Spony s pravidelne do hrotu sa zužujúcou, na konci otvorenou nôžkou*, t. j. bez pätky. Všetky sú bronzové a vyskytujú sa v novších nálezoch z juhozápadného Slovenska pomerne často. Majú obyčajne plochý pásikový alebo tyčinkový, niekedy hraničený lúčik. Sú často zdobené metopovitým členením, najmä na nôžke, a vbíjanými motívami na lúčiku. V Očkove sú z hrobov: 14 (obr. 13: 1 a obr. 14: 8; d 6,2 cm), 90 (obr. 15: 2; d 4,3 cm), 181 (d 5 cm), 192 (obr. 14: 1; d 4,5 cm) a z rozrušených hrobov (obr. 13: 4 a obr. 14: 15; d 5 cm). Vyskytli sa v štyroch exemplároch i na pohrebisku v Dolných Lovčiciach³²⁷ (konce nôžok majú poškodené, tri spony sú zdobené). Zo sídlis-

Obr. 13. Očkov: 1 – hrob 14; 2 – hrob 140; 3, 5 – hrob 90A; 4, 6, 8, 12 – rozrušené hroby; 7 – Sikenica (Trhyňa); 9 – Pobedim; 10 – Stráže; 11, 14, 15, 17, 20, 21 – Strkovec, obec Šoproňa; 13 – Abrahám; 16 – Dojč; 18 – Saľa-Veča; 19 – Očkov, hrob 130; 22 – Saľa-Duslo. 2, 3, 6, 8 – železo, 22 – striebro, ostatné bronz.

ka na Dolnom poli v Pobedime sú tri spony tohto druhu: z objektu 1/61 (obr. 13: 9 a obr. 14: 9; d 6,7 cm — s naznačením podviazania), zo sondy IV/61 (obr. 14: 5; d 5,2 cm; obr. 14: 2, d 4,2 cm; jedna s naznačením podviazania, druhá s metopovitou výzdobou). Dve spony s otvorenou hrotitou nôžkou pochádzajú i zo Zemianskeho Podhradía.³²⁸

Ďalšie spony tohto typu na juhozápadnom Slovensku poznáme z Bešeňova,³²⁹ Branča³³⁰ (s naznačením podviazania), Bratislavy,³³¹ Dojča³³² (obr. 13: 16 — zdobená esovitým motívom), Horných Lefantoviec,³³³ Ivanky pri Dunaji³³⁴ (s esovitým vzorom), Levíc,³³⁵ Lábu³³⁶ (zdobená metopovitým členením), Stupavy³³⁷ (lúčik zdobený vbíjanými bodmi a nôžka metopovitým vzorom) a Sikenice³³⁸ (obr. 13: 7 a obr. 14: 4; d 4,7 cm). J. Zeman priťahuje k sponám s hrotitou nôžkou i nálezy z Mojťína a Komárna.³³⁹ Nachádzajú sa i v ne lokalizovaných nálezoch Podunajského múzea v Komárne³⁴⁰ a múzea v Bojniciach.³⁴¹

Prechodný článok medzi sponami s otvorenou hrotitou nôžkou a sponami s hrotitou nôžkou ukončenou gombíkom tvoria spony so stlačeným alebo stepaným koncom nôžky, na ktorom je priečnymi ryhami naznačená päťka. Nemajú teda ešte pravé guľkovité ukončenie pätky. Takéto spony sú na Slovensku zastúpené v Abraháme³⁴² (obr. 13: 13 — zdobená na lúčiku skupinou rytých čiar), Očkove³⁴³ (obr. 14: 13; d 14,2 cm), Strážach³⁴⁴ (obr. 13: 10) a Pobedime (obr. 14: 12; d 5 cm — s naznačením podviazania). Ďalej ich máme doložené v Ivanke pri Dunaji (3 kusy),³⁴⁵ Štrkovci pri Šoporni³⁴⁶ (obr. 13: 14), Šarovciach³⁴⁷ a Nitrianskej Blatnici (býv. Šarfia).³⁴⁸

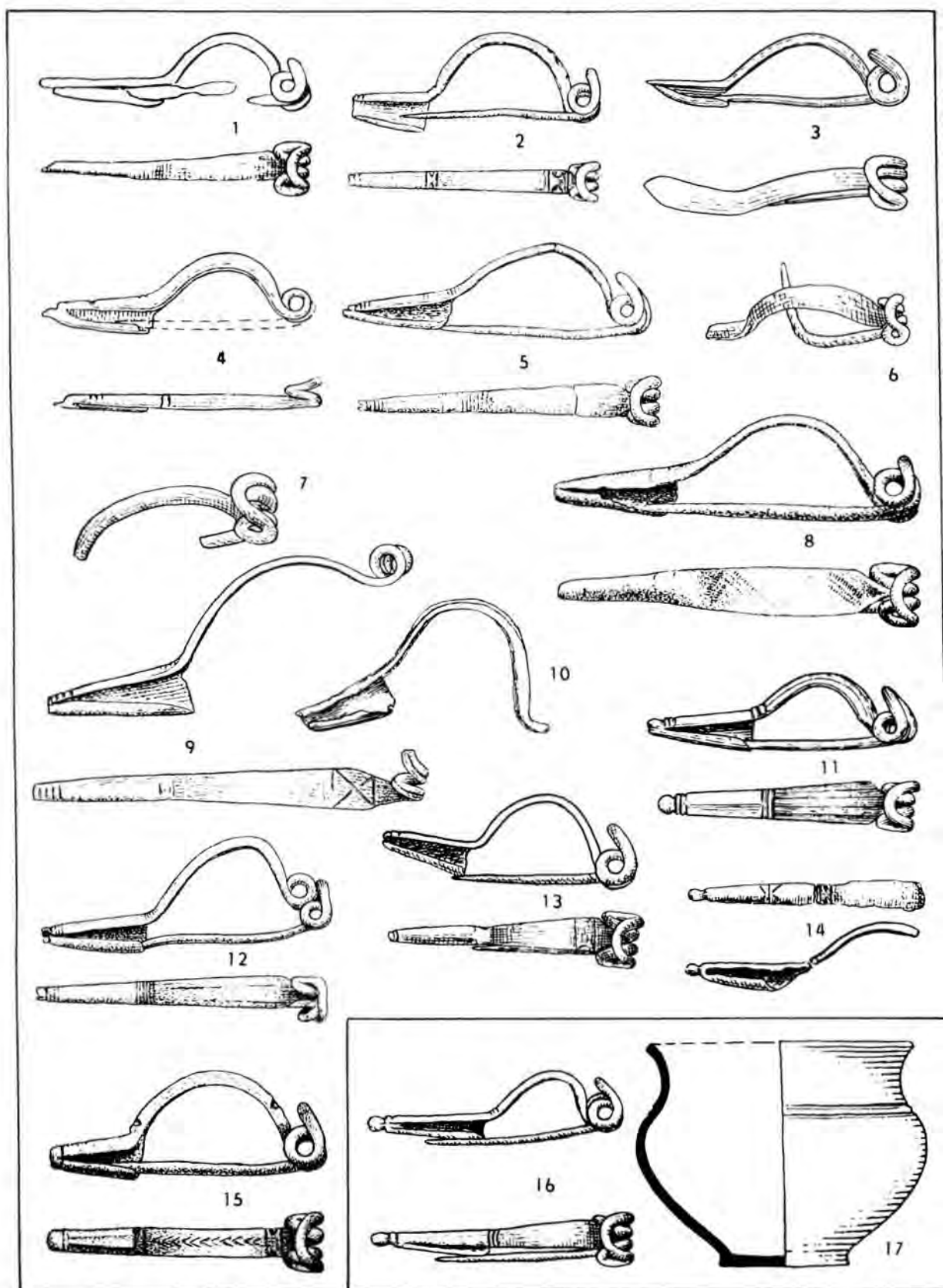
a₂) *Spony s hrotitou nôžkou ukončenou gombíkovitou pätkou.* Guľkovitý gombík je vytvorený stepaním konca nôžky. Vo zvlášť výraznej forme ich máme zastúpené v Očkove v hrobe 120 (obr. 14: 14; dĺžka torza 4 cm — s rytou výzdobou na hornej ploche nôžky a metopovitým vzorom na rozhraní lúčika a nôžky), 130 (obr. 13: 19 a obr. 14: 16; d 4,2 cm — s naznačením podviazania), ďalej v kniežacom hrobe I v Strážach³⁴⁹ (obr. 14: 11), na pohrebisku v Dolných Lovčiciach³⁵⁰ (s naznačením podviazania) a v sídliskových nálezoch z Veselého³⁵¹ (so zdobenou nôžkou a naznačením podviazania). Príbuzná spona s naznačením podviazania našla sa i na výskume J. Vladára v objekte 190/62 v Branči s materiálom typickým pre III. stor.; dve spony s viacnásobne hraničným lúčikom a metopovitým vzorom na rozhraní lúčika a nôžky poznáme i z pohrebiska v Štrkovci pri Šoporni³⁵² (obr. 13: 17, 21), jednu z pohrebiska

v Ivanke pri Dunaji³⁵³ a jednu z rozrušených hrobov v Šali-Veči (obr. 13: 18). Na pohrebisku v Bešeňove boli takéto spony v hrobe 9 (s hraničným lúčikom a metopovitým vzorom na jeho koreni), 17 (s drobnými ryčkami v podobe lomenice na lúčiku).³⁵⁴ Strieborný ozdobný exemplár pochádza z Devínskeho Jazera.³⁵⁵

Dovedna sa na juhozápadnom Slovensku vyskytli jednodielne spony s hrotitou nôžkou (ktorých dva či tri podtypy veľmi úzko navzájom súvisia a majú teda význam iba z typologického hľadiska) dosiaľ na 24 náleziskách v 64 exemplároch. K tomuto druhu spôn by sa pravdepodobne mohla priradiť i väčšina jednodielnych bronzových, neúplne zachovalých spôn, napr. z Pobedima i z Očkova.

Čo sa týka územného rozšírenia spôn s hrotitou nôžkou, sústreďuje sa ich výskyt, ako ukázal už J. Zeman,³⁵⁶ predovšetkým na územie juhozápadného Slovenska a Moravy, kde sú zastúpené hlavne na pohrebisku v Kostelci na Hané (6×). Zatiaľ ich nepoznáme, pravdepodobne iba v dôsledku nedostatočného výskumu, z východného Slovenska. Vyskytujú sa i v okrajových panónskych strediskách, napr. v Carnunte,³⁵⁷ Brigetiu³⁵⁸ a v sarmatskej oblasti, napr. v Hortobágyi,³⁵⁹ Szentes-Zalote,³⁶⁰ Újhartyáne.³⁶¹ Jediný známy exemplár z rumunskej Poiany kladú R. a E. Vulpe³⁶² omylom do neskorej doby laténskej. Smerom severo-východným zasahujú spony s hrotitou nôžkou do južného Poľska, kde sa našli napr. v Opatove,³⁶³ Zadowiciach³⁶⁴ a Šlopanove.³⁶⁵ Rozšírenie spôn s hrotitou nôžkou sa teda v podstate kryje s hlavnou oblasťou výskytu jednodielnych podviazaných spôn stredoeurópskej skupiny.

Genéza spôn s hrotitou nôžkou sa v minulosti hľadala pôvodne v sponách s dvojdielnou samostrelou konštrukciou,³⁶⁶ z ktorých W. Schulz vyvodzoval sponu tzv. niembergského typu.³⁶⁷ Pri hodnotení spôn s hrotitou nôžkou z Dolných Lovčíc a Stráží E. Beninger pripustil síce ešte určitú súvislosť spôn s hrotitou nôžkou s prototypom niembergského typu, avšak vyčlenil ich ako samostatný kvádsky, od spomenutého typu odlišný vývojový rad.³⁶⁸ M. Párducz zasa predpokladal, že východiskom šírenia spôn s hrotitou nôžkou smerom severným i východným mohlo byť Brigetio.³⁶⁹ Nezávislý samostatný vývoj spôn s hrotitou nôžkou v Podunajsku vidí i J. Werner.³⁷⁰ J. Zeman³⁷¹ správne zdôraznil, že názor L. Zotta³⁷² o súvisi jednodielnych tvarov z juhozápadného Slovenska so sponami niembergského typu nemožno podprieť nijakými nálezmi, ktoré by tvorili spojovací článok medzi stredonemeckou oblasťou a mo-

Obr. 14. 1 – Očkov, hrob 192; 2, 5, 9, 12 – Pobeďim (Dolné pole); 3 – Očkov, hrob 22; 4 – Síkenica (Trhýňa); 6, 7, 13, 15 – Očkov, rozrušené hroby; 8 – Očkov, hrob 14; 10 – Pobeďim (Hradištia); 11 – Stráže (obec Krakovany), hrob I; 14 – Očkov, hrob 120; 16, 17 – Očkov, hrob 130. 1–10, 12–16 – bronz, 11 – striebro, 17 – urna v ruke vyhotovená; 1–16 – 1 : 1, 17 – 1 : 4.

ravsko-slovenským centrom výskytu spôn s hrotitou nôžkou. Nemôže byť pochyb, že spomenutý typ spôn úzko geneticky súvisí s jednodielnymi podviazanými sponami s úzkou nôžkou. Dôležitú úlohu pri ich vzniku zohrali, ako som už uviedol, i jednoduché, výrazne oblúkovité spony, blízke spomenutým derivátom nielen konštrukčne, ale i formou nôžky zachycovača. V určitom období, pravdepodobne už na začiatku III. stor., oba druhy splyývajú v jeden typ, pričom železné exempláre sa nám javia ako výrazne oblúkovité spony a bronzové exempláre ako spony s hrotitou nôžkou.

Datovanie týchto spôn k r. 300 a na začiatok IV. stor., načrtnuté na základe nálezov z Kostelca na Hané E. Beningerom a H. Freisingom,³⁷³ prebral i M. Párducz.³⁷⁴ Naposledy ho preskúšal novou dôkladnou analýzou nálezov kosteleckého pohrebiska J. Zeman³⁷⁵ a došiel k záveru, že spony s hrotitou nôžkou začínajú sa až koncom III. stor. a žijú hlavne v prvej polovici IV. stor. V absolútnej chronológii oprel svoje datovanie o nález spony s hrotitou nôžkou z I. hrobu v Strážach, datovaného už tradične k r. 300. Vzhľadom na uvedenú úzku súvislosť so železnými jednoduchými, výrazne oblúkovitými sponami, aké máme z hrobov 117, 174 a 191 v Očkove, i na skutočnosť, že datovanie kniežacích hrobov zo Stráží sa ukazuje vo svetle nového rozboru príliš neskoré,³⁷⁶ možno počítať s výskytom spôn s hrotitou nôžkou už v priebehu prvej polovice III. stor. Možnosť takéhoto „včasného“ datovania spôn s hrotitou nôžkou je v súlade s datovaním spolu s nimi zistených keramických foriem (Očkov, hrob 130 — obr. 14: 17; Dolné Lovčice — urny zdobené žliabkami a plastickými vypuklinami³⁷⁷). Na pohrebisku Opatów v južnom Poľsku podľa rozboru K. Godłowského³⁷⁸ deriváty podviazaných spôn so schodkovite ukončenou nôžkou vyskytujú sa v druhej fáze pohrebiska — v posledných desaťročiach II. stor. a na začiatku III. stor.

Včasnějšímu datovaniu spôn s hrotitou nôžkou neodporuje ani časté hranenie a metopovité členenie lúčika a nôžky (ktoré sa zjavuje ako technická novinka na sponách i na iných drobných predmetoch už v prvej polovici III. stor.), ani na konci uzavretý zachycovač, ktorý mohol vzniknúť pod vplyvom provinciálnych spôn s rúrkovitým zachycovačom z II. stor.³⁷⁹ a nemusí byť už posledným článkom vývoja zachycovača podviazanej spony.³⁸⁰

Najneskorší, no k datovaniu spôn s hrotitou nôžkou nepoužiteľný výskyt je doložený v slovansko-avarskom ženskom hrobe 149/62 v Nových Zámkoch,³⁸¹ a v podobnom hrobe zo Želoviec-Šošáru.

b) *Spony s obdĺžnikovou nôžkou* predstavujú ďalší, pomerne početne zastúpený derivát jednodielnych podviazaných spôn so štvorzávitovým vinutím a hornou tetivou. Charakteristické sú obdĺžnikovým či hranolovitým formovaním nôžky a vlastne iba týmto jediným detailom sa podstatnejšie líšia od spôn s hrotitou nôžkou. Geneticky úzko súvisia aj s výrazne oblúkovitými sponami.

Na pohrebisku v Očkove sú v rýdzej podobe zastúpené iba dvoma exemplármi v hrobe 90 (obr. 15: 3; d 4,2 cm) a 109A (obr. 15: 13, d 4,8 cm). Zo Štrkovca máme dve spony tohto tvaru: železnú (obr. 13: 20; d 6,7 cm) a bronzovú (obr. 13: 15; d 6,9 cm).

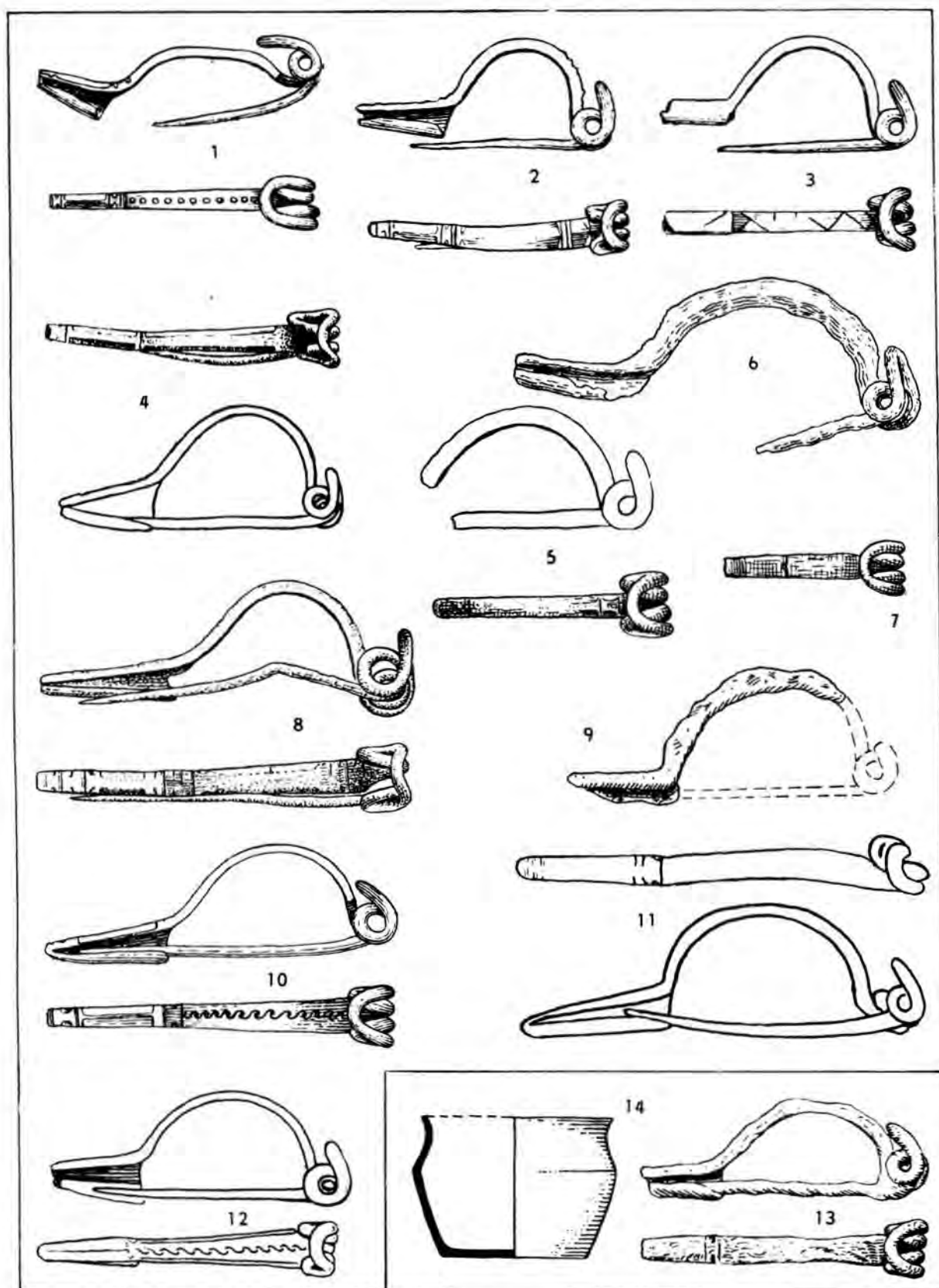
Ostatné spony s obdĺžnikovou nôžkou sú z Očkova z hrobu 90 (obr. 15: 1, 2 — zdobené metopovitým členením a vbíjanými vzormi), 90A (obr. 15: 4, d 5 cm — metopovitá výzdoba na nôžke a lúčiku) i z rozrušenej vrstvy (obr. 9: 14 — metopovitá výzdoba na nôžke a dvojice priečných rýh na lúčiku),³⁸² pri pohľade z boku majú zachycovač smerom ku koncu zúžený, teda tvoria akýsi prechodný stupeň medzi sponami s obdĺžnikovou a hrotitou otvorenou nôžkou. Takéto prechodné exempláre máme ďalej z Veselého (obr. 15: 10 — metopovite zdobený na nôžke a vbíjanými S na lúčiku) a poznáme ich aj zo sídliska v Pobedime — Dolnom poli (obr. 15: 8, d 6,5 cm — s metopovitou výzdobou) a z povrchového zberu v polohe Hradišťa (obr. 14: 10, d 4,3 cm).

Iné spony, väčšinou železné, možno považovať za prechodné články medzi sponami výrazne oblúkovitými a sponami s obdĺžnikovou nôžkou, preto sme často na pochybách, do ktorej skupiny ich máme vlastne zaradiť. Také spony sú z Očkova (obr. 9: 10 a obr. 13: 6, 8) i z Pobedima (obr. 9: 3, 16).

Ďalšie nálezy tohto druhu z územia juhozápadného Slovenska poznáme z Ivanky pri Dunaji³⁸³ (spona zdobená metopovitým vzorom), Šale-Dusla³⁸⁴ (zdobená šikmými ryžkami). Strieborné exempláre spôn s obdĺžnikovou nôžkou sú známe z Malého Trnia (prv Trlinok),³⁸⁵ Sásovej,³⁸⁶ Seliec³⁸⁷ a Šale-Dusla³⁸⁸ (obr. 13: 22).

V nálezoch uložených v Podunajskom múzeu v Komárne sú dve takéto spony (inv. č. II-1416 a II-3256) a k sponám s obdĺžnikovou nôžkou patria s najväčšou pravdepodobnosťou i dve neúplne zachované železné spony z Iže-Leányváru, ktoré V. Saka³⁸⁹ bezdôvodne považuje za spony so samostrelovou konštrukciou.

Najväčší počet príbuzných spôn je v nálezoch moravských, ktoré zhrnul a zhodnotil J. Zeman³⁹⁰

Obr. 15. 1–3 – Očkov, hrob 90; 4 – Očkov, hrob 90A; 5, 7 – Očkov, rozrušené hroby. 6, 8 – Pobedim (Dolné pole), 9 – Čachtice; 10 – Veselé; 11 – neznámé nálezisko (OVM Levice); 12 – neznámé nálezisko (Podunajské múzeum Komárno); 13, 14 – Očkov, hrob 109A; 1–5, 7, 8, 10–12 – bronz; 6, 9, 13 – železo; 14 – urna v ruce vyhotovená. 1–13 – 1 : 1; 14 – 1 : 4.

a v ktorých na prvom mieste stojí Kostelec na Hané s 35 exemplármi.

Maximum rozšírenia spôn s obdĺžnikovou nôžkou sa viaže na moravsko-slovenskú oblasť. V Dolnom Rakúsku sa našla iba jediná takáto spona v Schwechate pri Viedni.³⁹¹ Vo východnejších oblastiach sa takmer nevyskytujú. Snáď by bolo možné do tejto skupiny zaradiť sponu z Bácske-resztúru³⁹² a Hortobágya³⁹³ a nepochybne i jediný exemplár uložený v antickej zbierke Národného múzea v Bukurešti, ktorý D. Popescu³⁹⁴ nesprávne považuje za laténsky.

J. Zeman k nim priraduje i dve neskoré strieborné spony z pokladu v Siedlikove v južnom Poľsku.³⁹⁵ Na druhej strane z očkovských nálezov priraduje k sponám s obdĺžnikovou nôžkou i také exempláre, ktoré považujem za výrazne oblúkovité.

Celkove je typologické zaradenie niektorých jednodielnych spôn do tej či onej skupiny otázne a ako ukazuje spoluvýskyt rôznych typov jednodielnych derivátov, tiež chronologicky málo dôležité. V komplexe hrobu 90 a 90A v Očkove máme spolu s podviazanou sponou i spony s hrotitou a obdĺžnikovou nôžkou. V Kostelci na Hané je takýto spoluvýskyt v hrobách 148, 158 a 351.³⁹⁶ Za jednoznačne staršie možno označiť iba spony jednoduché, výrazne oblúkovité, s ktorými spony s hrotitou i obdĺžnikovou nôžkou priamo geneticky i typologicky súvisia.

Absolútne datovanie začiatku výskytu spôn s obdĺžnikovou nôžkou podľa J. Zemana, opreté o nález v hrobe 8 z Kostelca na Hané spolu s opotrebovanou mincou cisára Proba (276–282), považujem za príliš neskoré a z hľadiska typologických i nálezových súvislostí sa nazdávam, že ho treba znížiť do prvej polovice III. stor.

c) Spony s klinovitou nôžkou sú početne najmenej zastúpeným derivátom jednodielnych podviazaných spôn. V Očkove sa vyskytujú vlastne iba v dvoch exemplároch, z ktorých jeden — strieborný — s ozdobnými perlovanými drôtkami, je zahrnutý medzi honosné spony³⁹⁷ a druhý — bronzový (obr. 14: 3) — má iba nepravú klinovitú nôžku (trojuholníkovité ukončenie) a tvorí tak spojovací článok tejto skupiny so sponami s hrotitou nôžkou. Podobne možno hodnotiť aj jednodielnu sponu z hrobu 188 v Kostelci na Hané.³⁹⁸ Spona z Bešeňova má klinovitú nôžku v plnom slova zmysle.³⁹⁹ Spomenutá strieborná honosná spona z Očkova i spona z Patiniec⁴⁰⁰ súvisia pravdepodobne ešte s podviazanými sponami. Spona z Patiniec má na hranici nôžky a lúčka priečne ryhy, naznačujúce podviazanie.

Otázkou pôvodu a datovania klinovitej nôžky sa širšie zaoberám v štúdiu o honosných sponách.⁴⁰¹ Z nášho hľadiska predbežne nevidím nutnosť dávať naše spony do genetickej či chronologickej závislosti od dvojdielnych samostrelových spôn s klinovitou nôžkou (podviazaných či ich derivátov) z Polabia,⁴⁰² typických hlavne pre mladší úsek mladšej doby rímskej, ale skôr naopak. Oveľa väčšiu váhu pripisujem možnosti určitého súvisu s jednodielnymi podviazanými sponami s vejárovite rozšírenou nôžkou (tzv. tvar lastovičieho chvosta — typ Almgren 159), pomerne častými v juho-poľskej oblasti. Nie je úplne vylúčené, že k vytvoreniu klinovitej nôžky dochádzalo u spôn so širším lúčikom z prirodzeného estetického citu výrobcu pre celkovú tektonickú vyváženosť spony.

Čo sa týka datovania jednodielnych spôn s klinovitou nôžkou, predpokladám, že ich výskyt sa začína už v priebehu III. stor. Vývojový rad jednodielnych spôn s klinovitou nôžkou uzavierajú pomerne veľké, ako plechové pôsobiace strieborné spony zo Seliec a Kšinnej.⁴⁰³

Záverom k jednodielnym derivátom podviazaných spôn z mladšej doby rímskej, v naddunajskej oblasti veľmi obľúbeným, možno konštatovať, že všetky ich varianty typologicky i geneticky úzko súvisia. Tento súvis je doložený nielen častým spoluvýskytom viacerých variantov, ale i početnými, do danej schémy niekedy iba ťažko zaraditeľnými medziformami. Vznik týchto medziformiem, súvisiaci okrem podviazaných spôn i s výrazne oblúkovitými sponami, možno položiť do III. stor. a snáď až do jeho prvej polovice. Hlavný výskyt týchto derivátov však spadá pravdepodobne až do druhej polovice III. a do IV. stor.

B. Dvojdielne deriváty podviazaných spôn so samostrelovou konštrukciou

Tieto deriváty sú zastúpené v skúmanej oblasti pravdepodobne iba dvoma neúplnými exemplármi z Očkova.⁴⁰⁴

I keď sú dvojdielne spony v našej oblasti, rovnako ako na Morave, pomerne zriedkavé,⁴⁰⁵ možno i v nálezoch zo Slovenska vyčleniť podľa tvaru nôžky tri varianty:

a) Dvojdielne spony s hrotitou nôžkou, dosiaľ zastúpené iba nálezom z Bratislavy⁴⁰⁶ a nelokalizovaným nálezom uloženým v Poprade.⁴⁰⁷

b) Dvojdielne spony s obdĺžnikovou nôžkou, zastúpené nálezom z Ivanka pri Dunaji.⁴⁰⁸ V. Salka ť bezdôvodne za takúto považuje i bez účelovej konštrukcie zachované, s najväčšou pravdepodobnosťou však jednodielne spony z Iže-Leányváru.⁴⁰⁹

c) Dvojdielne spony s klinovitou nôžkou, zastú-

pené striebornými a zlatou sponou z I. hrobu zo Stráži, analyzované na inom mieste.⁴¹⁰

Celkove možno označiť dvojdielne deriváty podviazaných spŇŇ v našom prostredí za menej obľúbené. K ich chronologickému zaradeniu nemožno predbežne na základe nálezov z územia Slovenska, okrem poznakov uvedených pri hodnotení spŇŇ zo Stráži, povedať nič nového.

VII. Ojedinelé spony

1. Oblúkovité spony s gombíkom na hlavici lúčka

Z rozrušeného hrobu v Očkove pochádza neúplná dvojdielna spona s polkruhovite vyklenutým lúčkom a s gombíkom na jeho hlavici a pravdepodobne i na oboch koncoch chýbajúceho vinutia, upevneného pôvodne v otvore pridrŇnej platničky (obr. 13: 12 a obr. 16: 2; d 6,8 cm). Obdĺžniková nôžka má žliabkovitý, na konci otvorený zachycovač. Horná plocha nôžky i oba konce lúčka sú metopovite zdobené. Koncový gombík je kónický a viacnásobne jemne hraneň.

Zo Štrkovca (obec Šoporňa, okres Galanta), z hrobových nálezov zachránených v tridsiatych rokoch zberateľom a správcom tamojšieho veľkostatku Š. Szabóom, pochádza ďalšia bronzová spona tohto typu (obr. 13: 11 a obr. 16: 1; d 5,4 cm). Má vysoký, polkruhovite vyklenutý a mierne deformovaný lúček, zhora trojnásobne nevýrazne hraneň. Hlavica spony i oba konce osi účelového zariadenia sú ukončené guľovitými gombíkmi. Železná špirála s ihlou chýba, na dolnej, vybraním zúženej časti lúčka je trojnásobne ovinutý drôt, imitujúci podviazanie nôžky. Nôžka s kapsovitým zachycovačom je na spodku jemne trojnásobne hraneň.

K skupine oblúkovitých spŇŇ s guľovitým gombíkom možno zaradiť aj niektoré neúplne zachované nelokalizované spony z Podunajského múzea v Komárne (inv. č. II-1383, 1397, 1432, 1452, 1475, 3271, 3338).

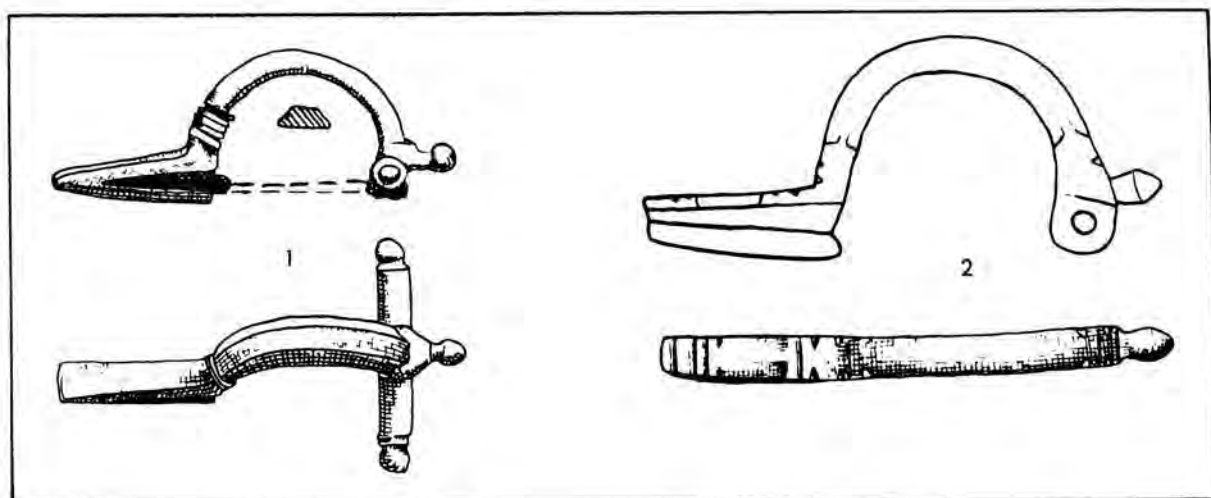
Naposledy sa štúdiu oblúkovitých spŇŇ s gombíkovitým výčnelkom (Bügelknopffibel) venovali E. Schuldt,⁴¹¹ B. Schmidt⁴¹² a E. Meyer.⁴¹³ Najmä posledný v rozsiahlej monografickej práci podrobne typologicky roztriedil a chronologicky zhodnotil 235 spŇŇ zo strednej, západnej i severnej Európy. Za základné typologické kritérium si zvolil najcharakteristickejší element spony — formu gombíka na konci lúčka a vyčlenil šesť sérií takýchto spŇŇ: I. s mnohonásobne hraneňm alebo polyedrickým gombíkom, II. s guľo-

vitým gombíkom, III. s pologuľovitým gombíkom, IV. s kónickým gombíkom, V. s kónickým alebo valcovitým výčnelkom (Zapfen), VI. zvláštne formy. V rámci každej série podľa detailov výčnelkov vymedzil ešte rôzny počet variantov. Spona zo Štrkovca patrí k jeho II. sérii, variantu 1 s plným gombíkom, spona z Očkova k IV. sérii variantu 2 s fazetovaným kónickým gombíkom.⁴¹⁴ Toto rozdelenie oblúkovitých spŇŇ je však iba morfológické a pomocné; neumožňuje vytvorenie nejakého jednoznačného vývojového radu. Je iba pokusom o štylistické usporiadanie neobvyčajne rozmanitého materiálu. Značnú pozornosť venoval E. Meyer i výzdobe a prierezu lúčka oblúkovitých spŇŇ s gombíkom. Ukázal, že ťažko sa nájdú v dobe rímskej iné spony, ktorých typizácia podľa všetkých prvkov by bola taká obťažná ako u týchto spŇŇ. V staršej literatúre sa možno stretnúť s názorom, ktorý najnovšie uvádza i J. Werner, že oblúkovité spony, podobne ako spony cibulkovité, predstavujú výlučne mužský šperk. Ako ukázali rozbor materiálu z hrobov v Meklenbursku, Pritzieri, a Perdöhle, nemožno tento výklad považovať za absolútne platný.

Výskyt oblúkovitých spŇŇ s gombíkom je územne veľmi rozptýlený. Spony série II, ku ktorej patrí spona zo Štrkovca, sú okrem stredného a severného Nemecka zastúpené dosť výrazne v Pomoransku, na Bornholme, na nórskom pobreží a tiež v Čechách.⁴¹⁵ Spony série IV, ku ktorej patrí i spona z Očkova, vyskytujú sa vo Švajčiarsku, juhozápadnom Nemecku, v Kolíne nad Rýnom, ďalej v strednom a severozápadnom Nemecku, na Odre i dolnom Povisli.⁴¹⁶

K datovaniu oblúkovitých spŇŇ s gombíkom možno povedať, že vystupujú ojedinele už v druhej polovici III. stor., a to prevažne v limitných kasteloch. Zvlášť rozšírené sú v celom IV. stor., zasahujú však ešte do V. stor., ba sporadicky až do začiatku VI. stor., osobitne v oblasti tzv. radových hrobov. Od r. 500, ako sa zdá, gombík na sponách rýchle vychádza z módy.⁴¹⁷

Pokiaľ ide o genézu oblúkovitých spŇŇ, nemožno akceptovať, ako ukázal E. Schuldt,⁴¹⁸ názor O. Almgrena,⁴¹⁹ ktorý zastávajú aj početní ďalší autori, že tieto spony možno vyvodíť zo spŇŇ s podviazanou nôžkou, hoci exemplár zo Štrkovca (obr. 16: 1) imitáciou podviazania na rozhraní nôžky a lúčka ukazuje na možnosť ovplyvnenia jeho vývoja i z tejto strany. E. Meyer dokazuje, že ich pôvod nemožno spojovať ani so šarnierovými sponami s cibulkovitými gombíkmi, hoci v priebehu ich formovania nedá sa vylúčiť určitý vplyv

Obr. 16. 1 – Štrkovec, obec Soporňa; 2 – Očkov, rozrušený hrob; obe bronz, 1 : 1.

tohto typu. Hlavným argumentom je mu pritom chronologický dôvod: oba typy sa zjavujú až ku koncu III. stor. Práve v tejto skutočnosti možno vidieť dôkaz, že pre ne existovala spoločná predloha. Pre obe formy charakteristické znaky: gombík na konci lúčika, značnú masívnosť a príznačný tvar zachycovača, ako prvky predlohy k cibulkovitým i oblúkovitým sponám, nachádza E. Meyer⁴²⁰ na stredorímskych samostrelových šarnierových sponách, ktoré E. Patek⁴²¹ označuje ako T-spony so šarnierom. Tieto spony vystupujú v nálezoch z kastelov hornogermánskeho a raetského limitu: Saalburg, Feldberg, Faimingen, Weissenburg, Pfünz, Zugmantel, Stockstadt, Cannstadt, Köln, Osterburken, Niederbieber a Mainz a možno ich datovať do prvej polovice III. stor.

B. Svoboda⁴²² ktorý označil oblúkovité spony s gombíkom ako neskoré vojenské spony, veľmi správne poukázal na podiel, ktorý majú na vzniku tejto svojráznej neskororímskej skupiny provinciálne ramienkovité spony i najmladšie spony vojenské. Oblúkovité spony s gombíkom vznikli a vyrábali sa predovšetkým v provinciách, i keď možno pripustiť, že ich v neskoršej dobe vyrábali i dielne germánske.⁴²³ Nálezy oblúkovitej spony z Očkova i zo Štrkovca, jediné tohto druhu v bližšie lokalizovaných nálezoch zo Slovenska vôbec, predstavujú najskôr rímskoprovinciálne importy. Časove patria s najväčšou pravdepodobnosťou do IV. stor.

2. Spona s peltovite prelamaným lúčikom a hlavicou

Bronzový exemplár tohto typu spony (obr. 3: 9 a obr. 4: 1; d 6,2 cm) našiel sa na sídlisku v Pobedime (poloha Horné pole). Typologickým a chronologickým zatriedením tohto nálezu i jedinej známej analógie z Csongrád-Határútu⁴²⁴ sa zaobe-

rám na inom mieste.⁴²⁵ Tieto spony vyčleňujem ako nový samostatný variant spôn s peltovite prelamaným lúčikom a hlavicou rímskoprovinciálneho (panónskeho) pôvodu, z konca II. alebo z prvej polovice III. stor.

Z á v e r

Vychádzajúc z komplexnej analýzy archeologického materiálu i známych historických faktov, pridržam sa v chronológii nálezov z juhozápadného Slovenska delenia doby rímskej na dve základné obdobia: staršiu i mladšiu dobu rímsku. Za rozhodujúci medzník považujem začiatok markomanských vojen a pri detailnom členení mladšej doby rímskej v podstate sa prikláňam k trojstupňovému deleniu H. J. Eggersa a s menšími odchýlkami prijímam i vymedzenie jeho stupňov absolútnymi dátami. Stupeň C₁ začína sa na juhozápadnom Slovensku pravdepodobne v šesťdesiatych rokoch II. stor. a končí snáď v prvých desaťročiach III. stor. Pozvoľne z neho vyrastá stupeň C₂, vyplňujúci takmer celé III. stor., na ktorý plynule nadväzuje stupeň C₃, reprezentujúci v podstate IV. storočie.

K najstarším exemplárom v tejto štúdii hodnotených spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku možno zaradiť tzv. mladšie vendické spony so širokým lúčikom a priečnym rebierkom (tvary Almgren 40–43). Hoci typologicky patria tieto spony ešte do staršej doby rímskej, chronologicky reprezentujú v našich nálezoch už stupeň C₁, pravdepodobne jeho starší úsek.

Samostrelové spony s vysokým zachycovačom Almgrenovej skupiny VII, teda spony s vnútornou tetivou, ako aj tzv. sarmatský typ spôn s hornou

tetivou zachytenou v háčiku alebo na gombíkovitom výčnelku, začínajú sa vyskytovať na juhozápadnom Slovensku v priebehu stupňa C₁, ich výskyt však pokračuje i v nasledujúcich stupňoch. Vzťahuje sa to predovšetkým na sériu s gombíkovitým výčnelkom a na ozdobné honosné varianty týchto spŇŇ.

V staršom úseku mladšej doby rímskej, ktorý zaberá predovšetkým stupeň C₁ a sporadicky presahuje i do stupňa C₂, nachádzajú sa u nás doštičkovité spony, a to ich rímskoprovinciálne, tak i germánske varianty.

V stupni C₁ začínajú sa vyskytovať aj jednodielne, výrazne oblúkovité spony a jednodielne spony s podviazanou nôžkou. Maximálny výskyt spŇŇ s podviazanou nôžkou spadá však do stupňa C₂; ich výskyt trvá i v stupni C₃. Spona s peltovite prelamaným lúčikom a hlavicou patrí na koniec stupňa C₁ a do staršieho úseku stupňa C₂. V prvej polovici III. stor. začínajú sa vyskytovať i jednodielne deriváty podviazaných spŇŇ, najväčšie rozšírenie nadobúdajú však v stupni C₃, t. j. v IV. stor. Pravdepodobne až do stupňa C₃ treba zaradiť aj oblúkovité spony s gombíkom.

V hodnotených sponách z mladšej doby rímskej z juhozápadného Slovenska výrazne sa prejavujú elementy a vplyvy viacerých oblastí. Spony so širokým lúčikom a priečnym rebierkom sú výrazom stykov s odersko-viselskými oblasťami. Samostrelové spony s vysokým zachycovačom a vnútornou tetivou svedčia o kontaktoch stredodunajskej oblasti

s územiami polabských Germánov. Tam možno hľadať aj pôvod germánskych variantoch doštičkovitých spŇŇ, predovšetkým spony tvaru datelínkového trojlístku. Pravdepodobne importy z Porýnia predstavujú doštičkovité spony zdobené emailom, najmä spony so šachovnicovou výzdobou. V Panónii možno hľadať pôvod spony s peltovite prelamaným lúčikom a hlavicou. Z rímskoprovinciálnych podnetov, čiastočne však už v barbarском prostredí, vyrastajú i oblúkovité spony, a to jednodielne i dvojdielne s gombíkom.

Za výrazné svedectvo živých stykov kvádskej oblasti so sarmatským Potisím považujem výskyt spŇŇ s vysokým zachycovačom a hornou tetivou zachytenou na háčiku alebo gombíku.

Jednodielne spony s podviazanou nôžkou odvažujem sa predbežne pracovne hypoteticky pokladať za prejav domáceho vývoja barbarskej oblasti Karpackej kotliny s ťažiskom v sarmatsko-jazygskej oblasti.

Za jednoznačný doklad domáceho vývoja kvádskej oblasti možno považovať jednodielne deriváty podviazaných spŇŇ, najmä variantov s hrotitou nôžkou.

Záverom možno konštatovať, že spony z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku v značnej miere dokresľujú postavenie kvádskeho územia v oblasti nad stredným Dunajom. Poznatky vyplývajúce z ich analýzy sa v podstate zhodujú so známymi historickými faktami.

Poznámky a literatúra

¹ Štúdia je upraveným výňatkom z kandidátskej dizertácie autora *Stredné Považie v mladšej dobe rímskej*, Nitra 1964.

² Kolník T., *Honosné spony mladšej doby rímskej vo svetle nálezov z juhozápadného Slovenska*, SIA XII, 1964, 409–446.

³ Detailný opis spŇŇ je v mojej kandidátskej dizertácii a uverejním ho v pripravovanej práci *Pohrebiská z doby rímskej na juhozápadnom Slovensku*.

⁴ Almgren O., *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen*, II. vyd., Leipzig 1923, 12–20.

⁵ Svoboda B., *Čechy a římské Imperium*, Praha 1948, 81, pozn. 62–64.

⁶ Almgren O., 1923, 141–144.

⁷ Tamže, 20.

⁸ Ondrouch V., *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku*, Bratislava 1957, 44–55, obr. 16.

⁹ Lamiová-Schmiedlová M., *Spony z doby rímskej na Slovensku*, ŠZ AÚSAV 5, 1961, 61, tab. XIV: 18.

¹⁰ Patek E., *A pannoniá fibulatipusok elterjedése és eredete — Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, Diss. Pann. II-19, Budapest 1942, 135, 136, 244, tab. XXIII: 14.

¹¹ Kostrzewski B., *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Koninie (woj. poznańskie)*, Przegl. Arch. VII (23), 1947, 209, 282, obr. 26: 11, 12.

¹² Piętka-Dąbrowska T., *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w miejscowości Domaradzyn pow. Łowicz*, Wiad. Arch. XXVI, 1959–1960, 226, 229, obr. LIV: 11.

¹³ Tackenberg K., *Die Wandalen in Niederschlesien*, Vorgeschichtliche Forschungen 1–2, Berlin 1925, tab. 10: 7. V Sliezsku v Tarnove (pow. Opole) v hrobe 1/1925 našli sa dve dosiaľ nepublikované spony tvaru Almgren 43. Za informáciu ďakujem K. Godłowskiemu.

¹⁴ Woźniak Z., *Wyniki badań w Mogile (Nowa Huta), rejon Szpital-Wschód w r. 1959*, Wiad. Arch. XXVII, 1961, 322, obr. 4: C.

¹⁵ Almgren O., 1923, 19.

¹⁶ Svoboda B., 1948, 81.

- ¹⁷ Almgren O., 1923, 227, č. 196.
- ¹⁸ Almgren O., 1923, 19, 142, 227–229, pril. I, č. 6, pril. II, č. 196, 213, 214.
- ¹⁹ Müller A. v., *Formenkreise der älteren römischen Kaiserzeit im Raum zwischen Havelseenplatte und Ostsee*, Berlin 1957, 22, 138, tab. I.
- ²⁰ Godłowski K., *Materiały z cmentarzyska późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck*, *Materiały Arch.* I, Kraków 1959, 259, obr. 10: 10; 33: 2.
- ²¹ Godłowski K., *Ein Gräberfeld aus der späten Kaiserzeit in Opatów, Kreis Kłobuck*, *Archaeologia Polona* IV, 1961, 298, 303.
- ²² Ondrouch V., 1957, 53–55.
- ²³ Ondrouch V., 1957, 70.
- ²⁴ Eggers H. J., *Der römische Import im Freien Germanien*, Hamburg 1951, *Rovnoje* (Pollwitten): s. 103, č. 610, 613; *Reichersdorf*: s. 112, č. 855. Eggers H. J., *Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien*, *Jahrbuch d. Röm.-Germ. Zentralmuseums Mainz* 2, 1955, obr. 3: 42, obr. 6: CI: 15, 17, 22.
- ²⁵ Kmieciński J., *Zagadnienie tzw. kultury gockopieczkiej na Pomorzu wschodnim w okresie wczesnorzymskim*, *Acta Arch. Lodzienszka* 11, 1962, 13, 14.
- ²⁶ Cassius Dio, 71, 3; Beninger E., *Die Beteiligung der Langobarden an den Markomannenkriegen*, *MAGW LXIII*, 1933, 46–52; *Antika v dokumentech II – Řím*, Praha 1961, 573, 574, č. 429; Fitz J., *Der Einfall der Langobarden und Obier in Pannonien im Jahre 166/167 n. u. Z.*, *István Király Múzeum Közleményei, Alba Regia* I, 1960, 63–69.
- ²⁷ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XI: 1–4, 6–11, XII: 12–15, XVI: 1–4.
- ²⁸ Uložená v SNM Martin, inv. č. 2892. Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 17, 18, tab. V: 1.
- ²⁹ Sellye I., *Császárkori emailmunkák Pannoniából – Les bronzes émaillés de la Pannonie Romaine*, *Diss. Pann.* II-8, 1939, tab. IV: 6, VIII: 21, IX: 17, XI: 8.
- ³⁰ Svoboda B., *Destičkové spony mladší doby císařství římského*, *PA XLII*, 1939–1946, 40–70; ten istý, 1948, 96 n.
- ³¹ Thomas S., *Zur Verbreitung der römischen und germanischen Scheibenfibeln im Freien Germanien während der römischen Kaiserzeit*, *PZ XLI*, 1963, 212–214.
- ³² Dušek M., *K otázkám pravekého vývoje juhozápadného Slovenska*, *SZ AÚSAV* 6, 1961, 68, obr. 11, 11a, 12, 12a. Kostrový hrob z I. stor. nedopatrením zaradený do neskoršej doby rímskej.
- ³³ Sellye I., 1939; Patek E., 1942, 115 n.
- ³⁴ Kuchenbuch F., *Die altmärkisch-osthannoverschen Schalenurnenfelder der spätrömischen Zeit*, *Jahresschrift Halle* 27, 1938, 38, 39.
- ³⁵ Thomas S., 1963, 212.
- ³⁶ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 59, tab. XI: 9.
- ³⁷ Beninger E., *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Reichenberg – Leipzig 1937, 46.
- ³⁸ Exner K., *Die provinziäl-römischen Emailfibeln der Rheinlande*, 29. BRGK, 1939, 63–64, 107, tab. 14: 6, forma III: 30.
- ³⁹ Sellye I., 1939, 40, 55, tab. XIX: 1; Exner K., *Das Verhältnis der pannonischen Emailfunde zu den rheinischen*, Appendix in: Sellye I., 1939, 89–91; 90, tab. XIX: 1. Patek E., 1942, tab. 15: 20.
- ⁴⁰ Mildenerberger G., *Zwei Gräber der spätrömischen Zeit von Wiederau, Kreis Borna*, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege für 1952*, Bd. 4, 1954, 411–426, obr. 5, 9, 10.
- ⁴¹ Dorka G., *Eine römische Emailscheibenfibeln aus Berlin-Mariendorf*, *Berliner Museen*, N. F. 3, 1953, 42–45. K teórii o kultovom či symbolickom význame šachovnicového ornamentu v praveku pozri: Gärtner W., *Die symbolische Verwendung des Schachbrettmusters im Altertum*, *Mannus* VI, 1914, 348–368.
- ⁴² Exner K., 1939, 40–70.
- ⁴³ Exner K., 1959, 54, 64; Drexler F., *Das schwäb. Museum 1927*, 366, obr. 5: 2; poznám len z cit.
- ⁴⁴ Exner K., *Das Verhältnis...*, 1939, 90, tab. XIX: 1; Párducz M., *Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. und III. Jahrhundert*, *AAH VII*, 1956, 179 – začleňuje tento nálež do I. periódy.
- ⁴⁵ Mildenerberger G., 1954, 420.
- ⁴⁶ Exner K., *Das Verhältnis...*, 1939, 90.
- ⁴⁷ Silvén U., *Provincialromerska emaljspännen, Svenska fynd och deras kontinental relationer*, *Tor VII*, 1961, 119.
- ⁴⁸ Svoboda B., 1948, skupina e: 105, obr. 16: 13.
- ⁴⁹ Matthes W., *Die Germanen in der Prignitz zur Zeit der Völkerwanderung*, *Mannus-Bibl.* 49, 1931, 23, 24, tab. 137.
- ⁵⁰ Svoboda B., 1948, 105, tab. IX: 8; obr. 9: 4.
- ⁵¹ Schmidt B., *Ein Urnengräberfeld der spätrömischen Kaiserzeit bei Grossbadegast, Kr. Köthen*, *Jahresschrift Halle* 44, 1960, 293, obr. 8: 8.
- ⁵² Nepublikované nálezy z výskumu dr. E. Meyera: hrob 2, 21, 30. Menovanému ďakujem za láskavú informáciu.
- ⁵³ Uložené v Landesmuseum Halle, inv. č. 58307i, 58307c, 174117.
- ⁵⁴ Patek E., 1942, 122–123, mapa rozšírenia na str. 293. Sem patria pravdepodobne i spony tohto druhu, uložené v SNM Bratislava a v Podunajskom múzeu v Komárne (Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 59, 63, tab. XI: 3, 4, 11, XII: 15, XVI: 1, 3, 4).
- ⁵⁵ Hostmann Ch., *Der Urnenfriedhof bei Darzau in der Provinz Hannover*, Braunschweig 1874, tab. VIII: 11, 12.
- ⁵⁶ Körner G., *Der Urnenfriedhof von Rebenstorf im Amte Lüchow*, Hildesheim-Leipzig 1939, tab. 16: 9, obr. 77: 14.
- ⁵⁷ Wegewitz W., *Der langobardische Urnenfriedhof von Tostedt-Wüstenhofen im Kreise Harburg*, Hildesheim-Leipzig 1944, 24, 115, tab. 10: 34, obr. 7.
- ⁵⁸ Hawkes C. F. C. – Hull M. R., *Camulodunum. First Report on the Excavations at Colchester 1930–1939*, Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London XIV, Oxford 1947, 326, tab. XCVIII: 179. Gavelle R., *Notes sur les fibules gallo-romaines recueillies à Lugdunum Convenarum (Saint-Bertrand-de-Comminges)*, *Celticum III*, *Ogam-Tradition Celtique* 79–81, 1962, 220, obr. 16: 3–6.
- ⁵⁹ Schleiermacher W., *Zu den spätesten Fibeln der Limeskastelle*, Bericht über den V. internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte Hamburg 1958, Hamburg 1961, 724–726.
- ⁶⁰ Furmanska A. J., *Fibuly z razkopok v Olviji*, *Archeologija VIII*, 1953, 90–93, tab. VI: 8, VII: 1. Symonovič A. E., *Fibuly Neapola skifskogo*, *SA* 7, 1963, No. 4, 143, obr. 2: 3.
- ⁶¹ Podporu pre takéto datovanie vidím i v sprievodnej keramike, a to nielen v Očkove a Pobedime, ale i na pohre-

bisku v Pňove (Hellich J., *Žárové hroby z mladšího období římského u Piněva blíže Poděbrad*, PA XXVI, 1914, hrob 34, tab. XI: 4, XIX: 12, 19; hrob 49, tab. XII: 2, XX: 14, 15.

⁶² Beninger E., 1937, 129; Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 18, tab. V: 2.

⁶³ Svoboda B., 1948, 109.

⁶⁴ Rademacher E., *Die Chronologie der Germanengrabfelder in der Umgebung von Köln*, Mannus XIV, 1922, 221, tab. XI: 31–34.

⁶⁵ Patek E., 1942, tab. XIX–XXI.

⁶⁶ Kolník T., *Pohřebisko v Bešeňove*, SIA IX, 1961, 238, tab. XV: 18.

⁶⁷ Zeman J., *Severní Morava v mladší době římské, Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané*, Praha 1961, 212, obr. 83E/d.

⁶⁸ Svoboda B., 1948, 109, obr. 16: 5, tab. IX: 4.

⁶⁹ Hellich J., 1914, tab. XI: 2; XIX: 15–18.

⁷⁰ Hellich J., *Žárové hroby z mladšího období římského u Piněva a jich význam*, PA XXX, 1918, tab. XIII: 3; XIV: 11–14.

⁷¹ Uložení v Landesmuseum Halle, inv. č. 10452, 10453, v spřívode nálezov spň skupiny Almgren VII a keramiky zdobené pupěčkami a uchemi.

⁷² Uslar R. v., *Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritten Jahrhunderts nach Christus aus Mittel- und Westdeutschland*, Berlin 1938, 112, tab. 22: 43.

⁷³ Svoboda B., 1948, 109; Waller K., *Der Urnenfriedhof in Wehden, Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen*, Hildesheim 1961, tab. 45: 396a; Thomas S., 1963, 213.

⁷⁴ Kuchenbuch F., 1938, 40, tab. XXVIII: 9, 10.

⁷⁵ Svoboda B., 1946, 66; ten istý, 1948, 109.

⁷⁶ Preidel H., *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I*, Kassel-Wilhelmshöhe 1930, 57, obr. 61.

⁷⁷ Rademacher E., 1922, 218, 231, jeho skupina IV, forma 31–34.

⁷⁸ Almgren O., 1923, 90–98.

⁷⁹ Matthes W., *Die nördlichen Elbgermanen in spät-römischer Zeit*, Mannus-Bibl. 49, 1931, 19–28.

⁸⁰ Kuchenbuch F., 1938, 26–32.

⁸¹ Svoboda B., 1948, 81–89.

⁸² Párducz M., *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns I*, Arch. Hung. XXV, 1941, 62, 63; ten istý, *Die nähere Bestimmung der Hügelgräber der röm. Kaiserzeit in Hortobágy*, Laureas Aquincenses II, 1941, 324–325; ten istý, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II*, Arch. Hung. XXVIII, 1944, 70, 84; ten istý, *Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. und III. Jahrhundert*, AAH VII, 1956, 159, 160.

⁸³ Kolník T., 1961, 247, tab. XII: 76b.

⁸⁴ Beninger E., 1937, 129; ten istý, *Die Quadern*, v: Reinerth H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, 1940, tab. 295: 5.

⁸⁵ Kolník T., *Popolnicové pohřebisko z mladší doby římské a počátku doby stahovania národov v Očkove pri Piešťanoch*, SIA IV, 1956, obr. 9: 10.

⁸⁶ Almgren O., 1923, 92, 126.

⁸⁷ Almgren O., 1923, 253, 254.

⁸⁸ Rademacher E., 1922, 229, skupina IV, forma 22.

⁸⁹ Almgren O. – Nerman B., *Die ältere Eisenzeit Gotlands I–II*, Stockholm 1914–1923, 134.

⁹⁰ Len v Zugmanteli 18 kusov. Barthel W., *Einzel-funde v: Das Kastell Zugmantel*, Der obergermanische-raeti-

sche Limes des Roemerreiches, Abb. B, Bd II/1 (XXXII), Die Kastele Nr. 8, Berlin-Leipzig 1937 (Heidelberg 1909), 78–79, tab. IX: 68–83.

⁹¹ Barthel W., 1909 (1937), 71.

⁹² Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 22.

⁹³ Almgren O., 1923, 98.

⁹⁴ Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, tab. 11f, h.

⁹⁵ Kuchenbuch F., 1938, 25–31; napr. spona z Cheine – tab. XXVI: 1.

⁹⁶ Müller A. v., *Das frühkaiserzeitliche Gräberfeld von Nitzahn, Kr. Rathenow (fr. Kr. Jerichow II)*, Jahres-schrift Halle 40, 1956, 202, obr. 11: 2b.

⁹⁷ Schultdt E., *Frühgeschichtliches Kunstgewerbe der ersten sechs Jahrhunderte unserer Zeitrechnung*, Sonderausstellung 1961, Schwerin 1961, Nr. 34.

⁹⁸ Svoboda B., 1948, 82.

⁹⁹ Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 78 n., 110, mapa 1. Schmidt B., *Ein Urnengräberfeld der spät-römischen Kaiserzeit bei Grossbadegast, Kr. Köthen*, Jahres-schrift Halle 44, 1960, 291, 292.

¹⁰⁰ Svoboda B., 1948, 83.

¹⁰¹ Almgren O., 1923, 91–93, série I „mit Fussknopf“; Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 23, 27, série 2a; Kuchenbuch F., 1938, 2^a, 28, série 1b; Preidel H., 1930, I, 39, obr. 33; Svoboda B., 1948, 83–86.

¹⁰² Jasnosz S., *Cmentarzysko z okresu późnolaten-skiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń*, Fontes Posn. II (1951), Poznań 1952, 266, obr. 77: h; 119: 3, 4; 270: 12; 278: 28.

¹⁰³ Jamka R., *Ciałopalne cmentarzyska kultury przeworskiej w Ciosnach, pow. Łódź*, Zeszyty naukowe Univ. Jagiellońskiego, Prace arch., z. 3, Kraków 1961, 145, obr. 22: a; 25: b.

¹⁰⁴ Nepublikované nálezy. Za informáciu ďakujem K. Godłowskiému.

¹⁰⁵ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, tab. LXXI: 8.

¹⁰⁶ Patek E., 1942, 143, 249, 251, tab. XXV: 9, 22, 23.

¹⁰⁷ Eisner J., 1933, 220, pozn. 202, tab. LXXI: 10.

¹⁰⁸ Patek E., 1942, 143, pozn. 3.

¹⁰⁹ Smiszkó M. J., *Rannoslavianskaja kultura Podnestrovia v svete novych archeologičeskich dannyh*, KSIMK XLIV, 1952, 77–79. Baran V. D., *Poselenia peršykh stolit našoji ery bila sela Čerepyň*, Kyjiv 1961, 78, tab. XVII: 9.

¹¹⁰ Piętko-Dąbrowska T., *Przyczynki do znajomości okresu od I do VI w. n. e. z międzyrzecza Dniepru i Bugu*, Wiad. Arch. XXVII, 1961, 223, tab. XVII: 8–10, 12, 14.

¹¹¹ Párducz M., 1944, tab. XXXIV: 1.

¹¹² Nepublikovaný nález z výskumu V. Budinského-Kříčku (z r. 1963), ktorému ďakujem za láskavú informáciu.

¹¹³ Almgren O., 1923, 97, 98. – Plettke A., *Ursprung und Ausbreitung der Angeln und Sachsen, Urnen-friedhöfe in Niedersachsen III-1*, Hildesheim-Leipzig 1921, 27–29. Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 26–28. Kuchenbuch F., 1938, 27. Mackeprang M. B., *Kulturbeziehungen im nordischen Raum des 3. bis 5. Jahr-hunderts*, Leipzig 1943, 4–6. Svoboda B., 1948, 86–89. Genrich A., *Formenkreise und Stammesgruppen in Schleswig-Holstein nach geschlossenen Funden des 3. bis 6.*

- Jahrhunderts, Neumünster 1954, 2, 3. Schuldt E., *Pritzler, ein Urnenfriedhof der späten römischen Kaiserzeit in Mecklenburg*, Berlin 1955, 47–51. Brandt J., *Das Urnengräberfeld von Preetz in Holstein (2. bis 4. Jahrhundert nach Christi Geb.)*, Offa Bücher 16, Neumünster 1960, 41, 42.
- ¹¹⁴ Rademacher E., 1922, 229. Preidel H., 1930, 38. Uslar R. v., 1938, 108. Svoboda B., 1948, 82. Tischler F., *Das Gräberfeld Hamburg-Fuhlsbüttel*, Hamburg 1954, 9.
- ¹¹⁵ Tischler F., 1954, 5, tab. 4; 19: 149a; 28: 224a, 229c.
- ¹¹⁶ Schuldt E., 1955, 47–51, obr. 213–235.
- ¹¹⁷ Matthes W., *Elbgermanen*..., 1931, 23 n.
- ¹¹⁸ Brandt J., 1960, 23, 41, 42, tab. 1: 28b, c; 2: 18b, 24f; 3: 16b; 4: 39b; 5: 9b, d; 17: 3a; 19: 53b, c; 20: 41d, 37. Všetky okrem jednej s veľmi vysokým a výrazne zošíkneným zachycovačom.
- ¹¹⁹ Brandt J., 1960, 62, 63.
- ¹²⁰ Hellich J., 1914, tab. XIX: 15, XX: 14.
- ¹²¹ Uslar R. v., 1938, 108, tab. 43: 7, 8.
- ¹²² Schmidt B., 1960, 293, obr. 9.
- ¹²³ Hroby 4, 42. Nepublikované z výskumu dr. E. Meyera z LM Dresden; ďakujem mu za láskavé povolenie zmienky.
- ¹²⁴ Uložené v Landesmuseum Halle, inv. č. 10417, 10418.
- ¹²⁵ Genrich A., 1954, 2, 3, tab. 19: 149a, b.
- ¹²⁶ Almgren O., 1923, 62–64.
- ¹²⁷ Zeman J., 1961, 200–207.
- ¹²⁸ Matthes W., *Elbgermanen*..., 1931, 28, 32. Stjernquist B., *Simris — On Cultural Connections of Scania in the Roman Iron Age*, Acta Arch. Lundensia, ser. 4, N. 2, Bonn-Lund 1955, 127.
- ¹²⁹ Zeman J., 1961, 207–209, hr. 203, 307, 309, 407.
- ¹³⁰ Matthes W., *Elbgermanen*..., 1931, 26.
- ¹³¹ Raddatz K., *Der Thorsberger Moorfund*, Offa-Bücher, Bd. 13, Neumünster 1957, 108, 109, tab. 15: 10, tab. 16.
- ¹³² Schumacher K., *Das Kastell Osterburken, Der obergermanisch-raetische Limes des Roemerreiches*, Abt. B. Bd. IV, Die Kastelle: Nr. 40, 2. vyd., Berlin—Leipzig 1929, 32, 34, tab. VI: 2, 13. Barthel W., 1937, 79, tab. IX: 68–73, 79, 83.
- ¹³³ Podľa: Matthes W., *Elbgermanen*..., 1931, 26–28; Schuldt E., 1955, 50.
- ¹³⁴ Uslar R. v., 1938, 107, 108, tab. 33: 46.
- ¹³⁵ Eggers H. J., 1955, obr. 3: 43; 6: C; 1–3, 5–11, 21, 26.
- ¹³⁶ Raddatz K., 1957, 108, 109, 148, tab. 15: 10.
- ¹³⁷ Spolu nájdená keramika z Očkova (obr. 6: 4, 8) sa jednoznačne hlási k staršej fáze pohrebiska. Oblúkovité ostrohy s nerovnomerne dlhými ramenami, nájdené v hrobe 174 (obr. 6: 6), začínajú sice podľa M. Jahn (Der Reiterstern, seine Entstehung und früheste Entwicklung, Manus-Bibl. 21., Leipzig 1921, 59) vystupovať v germánskych oblastiach až okolo r. 200, ale od doby, keď M. Jahn písal svoju štúdiu, zaznamenala absolútna chronológia všeobecne určitý posun smerom k staršiemu datovaniu.
- ¹³⁸ Kraskovská E., *Popolnicové pohrebisko v Ivanke pri Dunaji*, SIA XIII, 1965, tab. IV: 28.
- ¹³⁹ Kolník T., *Honosné spony z mladšej doby rímskej vo svetle nálezov z juhozápadného Slovenska*, SIA XII, 1964, 415, 416, obr. 1: 1, 6. Nazývam ich tu z formálneho hľadiska nesprávne samostrelové spony.
- ¹⁴⁰ Vladár J., *Výskum v Branči pri Nitre v roku 1961*, AR XIV, 1962, obr. 86: 2.
- ¹⁴¹ Liptáková Z., *Výskum v Dusikárni pri Salí*, AR XV, 1963, 335, obr. 115: 4.
- ¹⁴² Uložená vo Vlastivednom múzeu v Bojniciach.
- ¹⁴³ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 59, tab. XII: 19; XXII: 12.
- ¹⁴⁴ Párducz M., 1941, 62–63; ten istý, 1944, 70, 84. Prvé nálezy tohto druhu publikoval však už dávno predtým (Párducz M., *Römerzeitliche Funde des Grossen ungarischen Alföld*, Dolgozatok VII, 1931, tab. XIV: 6).
- ¹⁴⁵ Párducz M., 1941, tab. I: 30b. Fettich N., *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen*, Acta Arch. Hung. III, 1953, obr. 29.
- ¹⁴⁶ Párducz M., 1941, tab. II: 12a, b; III: 1a, b; V: 1, 6a, b.
- ¹⁴⁷ Napr. spona z pohrebiska v Hortobágyhid, ktorého horná časová hranicu kládol M. Párducz (1941, 62, 63, tab. VI: 6) na koniec II. stor.
- ¹⁴⁸ Párducz M., 1956, 159, 160, tab. XXVI: 7.
- ¹⁴⁹ Párducz M., 1941, tab. II: 9–12.
- ¹⁵⁰ Vulpe R., *Săpăturile dela Poieniști din 1949*, Materiale arheologice I, 1953, 330–332, 436, 437, obr. 138: 1; obr. 140.
- ¹⁵¹ Furmanska A. J., 1953, 85–88, 93, tab. V.
- ¹⁵² Patek E., 1942, 142, pozn. 5, 6.
- ¹⁵³ Párducz M., 1956, 159.
- ¹⁵⁴ Napr. spony z nálezisk Csongrád-Határút, Jászberény-Nagyszállás, Jászdózsa-Tatárhanyás, Hajdúsámson, Kiskunfélegyháza, Túrkeve, Kunhegyes, Nagykőrös, Szentes-Nagynyomás, Derekegyháza-Disznójárás, Szentes-Sárgapart, Tiszalök (Párducz M., 1944, tab. XXXIII: 1a, b, XXXV: 1a, b, XXXVI: 2a, b, XXXVII: 1, 21, VII: 9, XXXVIII: 1, XXXIX: 2, XLI: 11, XL: 2, XLII: 4, XXVI: 1, LXVIII: 3 — Párducz M., *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III*, Arch. Hung. XXX, 1950, 133, 159, 221, tab. VIII: 8a, b; XIV: 5a, b; XC: 16). Ďalšie nové náleziská uvádza M. Párducz v práci z r. 1956 (159, 160, pozn. 162).
- ¹⁵⁵ Patek E., 1942, 141–143, 249, tab. XXV: 7.
- ¹⁵⁶ Behrens G., *Zur Typologie und Technik der Provinzialrömischen Fibeln*, Jahrbuch RGZM I, 1954, 236, obr. 10: 2.
- ¹⁵⁷ Vulpe R., 1953, 330–332, 436, 437, obr. 140; 187: 8; 188; 260: 2; 277: 6; 292: 2; 300: 3.
- ¹⁵⁸ Mătasă C. — Zamosteanu I. — Zamosteanu M., *Săpăturile de la Piatra Neamț*, Materiale arheologice VII, 1961, 346, obr. 6: 2.
- ¹⁵⁹ Fedorov G. B., *Naselenie Prutsko-dnestrovskogo Meždurečja v I tysjačelietii n. e.*, MIA 89, 1961, 145, tab. 36; 43: 4, 6; 44.
- ¹⁶⁰ Godłowski K., 1959, 175, 259, 260, obr. 3: 2. Ten istý, 1961, 298, 299, 301–303, tab. II: 6.
- ¹⁶¹ Godłowski K., *Kultura przeworska*, Zeszyty naukowe Univ. Jagiellońskiego, Prace arch., z. 2, Nr. 67, 1961, 167, 190, obr. 19.
- ¹⁶² Almgren O., 1923, 91, pozn. 4, 198, 199, pozn. 1; ďalšie nálezy formy 210 uvádza z lokalit Stara Wies (severovýchodne od Krakova) a Petrovice v Sliezsku.
- ¹⁶³ Furmanska A. J., 1953, 85–88, 93, tab. V. Babenčikov V. P., *Nekropol Neapola skifského*, Istorija i archeologija drevnego Kryma, Kijev 1957, 123, tab. II: 2.
- ¹⁶⁴ Tichanová M. A., *O lokalnych variantach čiernochovskej kultury*, SA 4, 1957, 185, obr. 11: 6.

- ¹⁶⁵ Smirnova G. I., *Raboty zapadno-ukrainskoj ekspedicii v 1954 godu*, KS IIMK 67, 1957, 105, obr. 44: 18.
- ¹⁶⁶ Baran V. D., 1961, 78, tab. XLVII: 9.
- ¹⁶⁷ Nepubl. nálezy z výskumu V. D. Barana, ktorému ďakujem za umožnenie zmenky.
- ¹⁶⁸ Symonovič E. A., *O datirovke poselenija pervych vekov našej ery v Luke-Vrublevskoj*, KS IIMK 57, 1955, 24, 28–31, obr. 8: 16–18.
- ¹⁶⁹ Smiszko M. J., 1952, 77–79. Symonovič E. A., 1955, 28–31. Piętko-Dąbrowska T., 1961, 223.
- ¹⁷⁰ Gaerte W., *Urgeschichte Ostpreussens*, Königsberg 1929, 298, 309, obr. 249.
- ¹⁷¹ Symonovič E. A., 1955, 24, 28–31.
- ¹⁷² Rybakov B. A., *Remeslo drevnej Rusi*, Moskva 1948, 67.
- ¹⁷³ Piętko-Dąbrowska T., 1961, 223, tab. XVII: 8, 12, 14.
- ¹⁷⁴ Párducz M., 1944, 70.
- ¹⁷⁵ Müller A. v., 1956, 198, 202, obr. 11: b, c.
- ¹⁷⁶ Schuldt E., 1961, č. 34.
- ¹⁷⁷ Gaerte W., 1929, obr. 168: h.
- ¹⁷⁸ Engelhardt C., *Vimose Fundet*, Fynske Mosefund II, Kjøbenhavn 1869, tab. I: 29, 30.
- ¹⁷⁹ Barthel W., 1909 (1939), 79.
- ¹⁸⁰ Schumacher K., 1895 (1929), 32, tab. VI: 2.
- ¹⁸¹ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 59, tab. XII: 19.
- ¹⁸² Jamka R., *Cmentarzysko w Kopkach (pow. Niski) na tle okresu rzymskiego w Malopolsce zachodniej*, Przegląd Arch. V, 1933–1936, 35, obr. 15: 5a, b. Liana T., *Znalaziska z okresu późnolateńskiego i rzymskiego na terenach między Wisłą a dolnym Bugiem*, Materiały Starożytne VII, 1961, 216, 219.
- ¹⁸³ Kolník T., 1961, 247, tab. V: 38b; XII: 76c.
- ¹⁸⁴ Eisner J., *Výzkum na hradě Děvín v letech 1933–1937*, Historica Slovaca I–II, 1940–1941, 120, pozn. 36, tab. V: 8.
- ¹⁸⁵ Ondrouch V., *Rímske stanice v Stupave a Pajštúne*, Historica Slovaca III–IV, 1945–1946, 88, obr. VII: 2.
- ¹⁸⁶ Bárta J., *Jaskyne Netopierska a Kaplnka v Nizkých Tatrách a ich rímske osídlenie s antropologickými nálezi*, SIA III, 1955, 290, tab. IV: 5.
- ¹⁸⁷ Zeman J., 1961, 200–207.
- ¹⁸⁸ Svoboda B., 1948, 59, 74, obr. 7: 5a, b, 6a, b.
- ¹⁸⁹ Patek E., 1942, 129, 130, tab. XXV: 2–5, 11, 12.
- ¹⁹⁰ Kovrig I., *A császárkori fibulák főformái Pannóniában – Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Diss. Pann. II-4, 1937, 68, 69, 129, tab. XII: 129–132.
- ¹⁹¹ Eichhorn G., *Der Urnenfriedhof auf der Schanze bei Grossromstedt*, Mannus-Bibl. 41, Leipzig 1927, 183, 187–194.
- ¹⁹² Almgren O., 1923, 106, obr. 15, 16.
- ¹⁹³ Barthel W., 1909 (1937), 71, tab. IX: 13–16.
- ¹⁹⁴ Frischbier E., *Germanische Fibeln im Anschluss an den Pyramonter Brunnenfund*, Mannus-Bibl. 28, Leipzig 1922, 42–47, 53, tab. V: 22, 23, XII: 3–15.
- ¹⁹⁵ Zeman J., 1961, obr. 3: B/b; 9: C/b.
- ¹⁹⁶ Svoboda B., 1948, obr. 30: 4a, b.
- ¹⁹⁷ Kolník T. – Paulík J., *Čachtice v praveku (Súpis archeologickej zbierky v Čachticiach)*, SZ AÚSAV 3, 1959, tab. VII: 2, 5.
- ¹⁹⁸ Pozri Zeman J., 1961, 206, pozn. 148–153.
- ¹⁹⁹ Stjernquist B., 1955, 130, 131.
- ^{199a} Godłowski K., 1961, 298, tab. II: 5.
- ²⁰⁰ Bárta J., 1955, tab. IV: 5.
- ²⁰¹ Almgren O., 1923, 86, 187–189.
- ²⁰² Liptáková Z., 1963, obr. 115: 3.
- ²⁰³ Almgren O., 1923, 187, tvar 156. Kalitinskij A. P., *O nekotorych formach fibuly iz južnoj Rossii*, Seminarium Kondakovianum I, 1927, tab. XV: 23.
- ²⁰⁴ Almgren O., 1923, 227, č. 205.
- ²⁰⁵ Almgren O., 1923, 88, 110. Salin B., *Die altgermanische Tierornamentik*, Stockholm 1904 (1935), 4, 361.
- ²⁰⁶ Barthel W., 1909 (1937), 74.
- ²⁰⁷ Za láskavé určenie ďakujem dr. F. Křížkovi.
- ²⁰⁸ Raddatz K., 1957, 52–60, 93–99, podskupina 2.
- ²⁰⁹ Beninger E., *Der Wandalfund von Czeke-Cejkov*, Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien 45, 1931, 187, obr. 9: 1, 3, 4.
- ²¹⁰ Ondrouch V., 1945–46, obr. VII: 1a.
- ²¹¹ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. VI: 6, 7.
- ²¹² Zeman J., 1961, 180–188.
- ²¹³ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 22, 53, tab. VII: 20. Kolník T., 1964, 420, obr. 6: 1.
- ²¹⁴ Kolník T., 1956, obr. 9: 7.
- ²¹⁵ Almgren O., 1923, 75, pozn. 2, 187.
- ²¹⁶ Párducz M., *Die nähere Bestimmung der Hügelgräber der röm. Kaiserzeit in Hortobágy*, Laureae Aquincenses II, 1941, 311, 313, 314, 324, 325, tab. XVII: 14–18. Ten istý, 1956, 160, 151.
- ²¹⁷ Kovrig I., 1937, 122, tab. XII: 122.
- ²¹⁸ Bárta J., 1955, 290, tab. IV: 1. Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 46, tab. VI: 4 uvádza túto sponu mylne pod lokalitou Selce.
- ²¹⁹ Zeman J., 1961, 32, 41, 170, 172, 181, obr. 10: A/b; 15: B/b–c; 82: B/a.
- ²²⁰ Zeman J., *Zeláštní rysy vývoje spon z mladší doby římské na Moravě a jihozápadním Slovensku*, PA LII, 1961, obr. 1: 3.
- ²²¹ Dymaczewski A., *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie*, pow. Środa, Fontes Posn. VIII–IX, 1958, obr. 271: 25.
- ²²² Grempler W., *Der II. und III. Fund von Sackrau*, Berlin 1888, tab. VII: 4.
- ²²³ Kmiecinski J., *Bogato wyposażony skeletowy grób kobiety z późnego okresu rzymskiego z Łódzi-Retkini*, Spraw. P. M. A. IV, 1951, Warszawa 1952, obr. 9ab.
- ²²⁴ Almgren O., 1923, 187. Kovrig I., 1937, 67, 89, 122–123, tab. XII: 122; XXV: 3–6; Patek E., 1942, 139, pozn. 10, 247, tab. XXVI: 3, mapka na str. 300.
- ²²⁵ Párducz M., *Die nähere Bestimmung*, 324–325. Ten istý, 1944, 81.
- ²²⁶ Beninger E., 1940, tab. 300: 3, 4.
- ²²⁷ Párducz M., 1956, 160–161.
- ²²⁸ Literatúru pozri v pozn. 287.
- ²²⁹ Zeman J., 1961, 32, obr. 10: A/b.
- ²³⁰ Zeman J., 1961, 170, obr. 82: B/a.
- ²³¹ Marosi A., *Őskori és római adatok Fejér vármegyeből*, Muzeumi és könyvtári értesítő VII, 1913, 194, obr. 7.
- ²³² Kolník T., 1964, 422–425, obr. 7.
- ²³³ Kolník T., 1964, 425, obr. 7: 8.
- ²³⁴ Kriegler K., *Funde aus dem Waagtal*, Sudeta V, 1929, 132, obr. 25, 26.
- ²³⁵ Kolník T., 1961, tab. II: 4c.

- ²³⁶ Budinský-Krička V., *Sídlisko z doby rimskej a zo začiatkov stahovania národov v Prešove*, SIA XI, 1963, 32, obr. 22: 1, 5.
- ²³⁷ Inv. č. II-1395 (AÚ SAV neg. P 26407), II-1439 (AÚ SAV neg. P 26497).
- ²³⁸ Lamiiová-Schmiedlová M., 1961, tab. VI: 9, Vo svojom článku o nálezoch z Bešeňova (Kolník T., 1961, 249) som mylne uviedol, že dvojdielne podviazané spony sú aj v nových nálezoch z Ivanky pri Dunaji.
- ²³⁹ Kolník T., 1964, 425–428, obr. 7.
- ²⁴⁰ Zeman J., 1961, 181 n., obr. 8: B/a; 22: A/a; 25: D/a; 61: B/a.
- ²⁴¹ Kovrig I., 1937, 68, 122, 123, tab. XII: 127, 128; Patek E., 1942, 139, pozn. 13–15, 140, 248, tab. XXVI: 4, 12–15.
- ²⁴² Csongrád-Határút (Párducz M., 1944, tab. XXIX: 14); Csongrád-Kaserne (Párducz M., *Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*, Budapest 1963, 51, tab. VIII: 13; X: 8); Füzesabony (Mérei L., *Eltemetett lókoponya Füzesabonyban — Über einen bestatteten Pferdeschädel und in Füzesabony*, Folia Arch. III–IV, 1941, 148, 149, obr. 1, 2); Hortobágy (Párducz M., *Die nähere Bestimmung...*, 1941, 311, tab. XVII: 26–28); Jászberény-Csege-lapos (Párducz M., *Römerzeitliche Funde des Grossen ungarischen Alföld*, Dolgozatok VII, 1931, tab. XIII: 16); Klárafalva-Vasútállomás (Párducz M., 1950, tab. XXVII: 2); Kiszombor B (Párducz M., 1950, tab. XXXII: 10; XLVIII: 19); Kunszentmárton (Párducz M., 1931, tab. XIII: 16); Lovrin (Párducz M., 1950, tab. LXIX: 3); Mentelek (Szabó K., *Jazyg-Szarmata sírok Kecskemét környékén*, Folia Arch. I–II, 1939, 107, tab. 1: 2); Ócsöd (Müller G., *Die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn und Siebenbürgen*, Ungarische Jahrbücher XI, 1931, 7, tab. 3: 2); Pusztamerges (Párducz M., 1931, 96, tab. XIII: 10); Szeged-Alsóközpont (Párducz M., 1931, tab. XIII: 7); Szentes-Bereghát (Párducz M., 1931, 104, tab. XIII: 5); Szentes-Jaksor (Párducz M., 1950, 145, tab. LVIII: 5); Szentes-Hékédi Szőlő (Párducz M., 1950, tab. LXXXIII: 14, 15); Szentes-Kaján (Párducz M., 1950, tab. LXIII: 11); Szentes-Kistóke (Párducz M., 1944, tab. X: 3); Szentes-Sárgapart (Párducz M., 1950, 130, 131, 133, tab. I: 6; III: 1; XII: 12; XXII: 1, 2); Újverbász-Kendergyár (Párducz M., 1950, tab. CIX: 6).
- ²⁴³ Početné náleziská i literatúru uvádza A. I. Furmanska (1953, 84, pozn. 10–14; 85, pozn. 1–2), viacerí autori v zborníku o čiernachovskej kultúre (MIA 82, 1960), ďalej T. Pięta-Dąbrowska (1961, 222, 223, tab. XLVIII: 2–18) a E. A. Symonovič (1963, 149, obr. 4).
- ²⁴⁴ Fedorov G. B., 1960, tab. 36.
- ²⁴⁵ Napr. eponymná lokalita (Kovács I., *A maros-szentannai népujándorlaskori temető*, Dolgozatok III, Kolozsvár 1912, 364, 365, obr. 21; 23: 3a, b; 32: 1ab, 3ab; 36: 1ab, 3ab; 65: ab; 78: 1ab, 2ab; 83: 2ab; 104: 1ab, 2ab); Sucidava III (Tudor D., *Sucidava III*, Dacia XI–XII, 1945–1947, 1948, obr. 41: 1–4); Poienești (Vulpe R., 1953, obr. 126; 251: 1; 321: 11; 363: 1–4) a iné.
- ²⁴⁶ Popescu D., *Fibules en bronze des Collections du Musée National des Antiquités*, Dacia V–VI, 1935–1936, 1938, 245, obr. 3: 9; ten istý, *Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in București*, Dacia IX–X, 1941–1944, 1945, 505, obr. 10: 103–116; 11: 117–120; Pescheck Ch., *Zur Südausbreitung der Fibel mit umgeschlagenem Fuss*, PZ XXXIV–XXXV, 1949–50, obr. 1–4 s výnimkou jedinej jednodielnej spony — obr. 2: 6.
- ²⁴⁷ Almgren O., 1923, 76–85; Schuldt E., 1955, 51, 53, obr. 240–246.
- ²⁴⁸ Almgren O., 1923, 75, 79, tvar 181.
- ²⁴⁹ Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 30, tab. 15: b–c; 16; Svoboda B., 1948, 122; Zeman J., 1961, 188.
- ²⁵⁰ Stjernquist B., 1955, 130.
- ²⁵¹ Párducz M., 1944, 81, 82.
- ²⁵² Párducz M., 1956, 160–161.
- ²⁵³ Tischler O., *Ostpreussische Gräberfelder*, Schriften der kgl. physik.-ökon. Gesellschaft Königsberg 19, 1878, 179 n.
- ²⁵⁴ Montelius O., *Den nordiska järnålderens Kronologi*, Svenska fornminnesförningens Tidskrift IX–X, 1896–1897, 220.
- ²⁵⁵ Almgren O., 1923, 71 n., 250–253.
- ²⁵⁶ Salin B., 1904 (1935), 5–9, obr. 2–8, 9–13.
- ²⁵⁷ Ebert M., *Zur Geschichte der Fibel mit umgeschlagenem Fuss*, PZ III, 1911, 234–237; ten istý, *Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gov. Cherson (Süd-Russland)*, II. Teil, PZ V, 1913, 66, 76–80.
- ²⁵⁸ Kossinna G., *Germanische Kultur im 1. Jahrtausend nach Christus*, Mannus-Bibl. 50, Leipzig 1932, 80.
- ²⁵⁹ Kalitinskij A. P., 1927, 191–214.
- ²⁶⁰ Kuchenbuch F., *Die Fibel mit umgeschlagenem Fuss*, Studien zur Chronologie der jüngeren Kaiserzeit im Freien Germanien. Saalburg-Jahrbuch XIII, 1954, 5–52.
- ²⁶¹ Kuchenbuch F., 1954, 33–35, obr. 5: 1, 5, 6, 10.
- ²⁶² Furmanska A. J., 1953, 81–84, tab. III: 1–13; IV: 1, 2.
- ²⁶³ Gajdukevič V. F., *Nekropoli nekotorych bosporskich gorodov*, MIA 69, 1959, 216, 217, 220, 221, 223, obr. 82: 6; 83: 5; 85: 2; 91: 1; 93: 9; 95: 3.
- ²⁶⁴ Symonovič E. A., *Fibuly Neapola skijskogo*, SA 7, 1963, No 4, 143–150, obr. 1: 6–8, 11; tab. 6–8.
- ²⁶⁵ Ohlásil ho pracovník Institutu Archeologii AN v Moskve A. K. Ambroz.
- ²⁶⁶ Párducz M., 1950, 166, tab. CXVII: 5, 6.
- ²⁶⁷ Tamže, 159, tab. XCVII: 9, 10.
- ²⁶⁸ Párducz M., 1931, 97, tab. XIII: 7. Pozri aj Huszár L., *Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken*, AAH V., 1955, 70, 88, 94.
- ²⁶⁹ Svoboda B., 1948, 113, 114, 122.
- ²⁷⁰ Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 28a n.
- ²⁷¹ Stjernquist B., 1955, 130.
- ²⁷² Moči A., *K voprosu o periodizacii rannesarmatskoj epochi* (Mócsy A., *Zur Periodisierung der frühen Sarmatenzeit in Ungarn*), AAH IV, 1954, 116.
- ²⁷³ M. J. Smiško (*Sarmatski pochovanňa bila s. Ostrivec, Stanislavskoji oblasti*, Materialy i doslidžennja z archeologii Prykarpattia i Volyni 4, 1962, 64–65, tab. II: 6) datuje síce bronzovú jednodielnu podviazanú sponu zo sarmatského hrobu z Ostrivca v hornom Podnestri už do I. stor. n. l., ale je to prípad úplne ojedinelý a čo sa týka absolútnej chronológie nie celkom jednoznačný.
- ²⁷⁴ Párducz M., *Probleme der Sarmatenzeit*, Antiquitas Hungarica I, 1947, 50–56; ten istý, 1956, 140 n.
- ²⁷⁵ Harmatta J., *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapest 1950, 49 n.
- ²⁷⁶ Moči A., 1954, 120–123.

²⁷⁷ Pozri aj Vjazmitina M. I., *Vyučennja sarmatov na teritoriji Ukrajinської RSR*, Archeologija VIII, 1953, 59—61.

²⁷⁸ Párducz M., 1956, 140—180.

²⁷⁹ Jamka R., 1961, 140—145.

²⁸⁰ Ku kartografickému zhodnoteniu som zatiaľ nepristúpil, uvedomujúc si medzerovitost súpisu, najmä na území Sov. svazu.

²⁸¹ Anapa (Kalitinskij A. P., 1927, tab. XVI: 21); Fanagoria (Marčenko I. D., *Raskopki vostočnogo nekropola Fanagoria v 1950—1951 gg.*, MIA 57, 1956, 122, obr. 4: 22); Gorgipia (Kalitinskij A. P., 1927, 201); Neapol skijskij (Babenčikov V. A., 1957, 122—123, tab. II: 1—10; Symonovič E. A., *Fibuly Neapola skijskogo*, SA 7, 1963, No 4, 139—151); Kerč (Almgren O., 1923, 186, obr. 156; Salin B., 1904, obr. 9, 10; Kalitinskij A. P., 1927, tab. VI: 20, 22, 23); Krym, bližšie neurč. (Kalitinskij A. P., 1927, tab. XVI: 27); Novo-Otradnoje, breh Azovského mora (Arsenieva T. M., *Nekropol rimskogo vremeni u der. Novo-Otradnoje*, SA 7, No 1, 1963, 194, obr. 2: 4); Olbia (Kalitinskij A. P., 1927, 201, tab. XVI: 18, 26; Furmanska A. J., 1953, tab. III: 1—13; tab. 10: 1); Pontikapeum (Kalitinskij A. P., 1927, 201); Rostov (Almgren O., 1923, 186); Tanais (Knipovič T. N., *Tanais*, Moskva — Leningrad 1949, 60; Šelov V. B., *Nekropol Tanaisa*, MIA 98, 1961, 39, tab. XXXVII: 6); Tiritaka (Gajdukevič V. F., 1959, 216, 217, 220, 221, 223, obr. 82: 6; 85: 2; 91: 1; 93: 9; 95: 3); Spony z Maričyna a Nikolajevky (Ebert M., *Ausgrabungen bei dem „Gorodok Nikolajevka“ am Dnjepr*, PZ V, 1913, obr. 94) zdajú sa byť podľa obrázkov dvojdielne.

²⁸² Berežnovskij mogilnik (Sinicyn I. V., *Drevnije pamiatniki v nizovjach Jeruslana*, Drevnosti Nižnego Povolžja II, MIA 78, 1960, obr. 18: 2, 7; 28: 2); Kalinovka (Šilov V. P., *Kalinovskij kurgannyj mogilnik*, MIA 60, 1959, 498, obr. 62: 2, 4); Kamenka na r. Ilovle (Sinicyn I. V., *K materialam po sarmatskoj kulturne na territorii Nižnego Povolžja*, SA VIII, 1946, 79, obr. 1: 8); Kubān, obl. bližšie neurč. (Kalitinskij A. P., 1927, 201); Novo-Filipovka (Novo-Pylipivka — „Akkermeň“ II, Vjazmitina M. I., 1953, 70, obr. 7: 2; Vjazmitina M. I. — Illinska V. A. — Pokrovskaja J. F. — Terežovskij O. I. — Kovpanenko H. T., *Kurhany bila s. Novo-Pylipivky i radhosny „Akkermeň“*, AP URSS VIII, 1960, obr. 63: 10); Ust-Labinskaja (Anfimov N. A., *Meoto-sarmatskij mogilnik u stanicy Ust-Labinskaj*, MIA 23, 1951, 198, 200, 203, obr. 18: 9).

²⁸³ Čegem, horská úžina (Almgren O., 1923, 186); Kamunta (Kalitinskij A. P., 1927, 202); Mukalanskij mogilnik (Jessen A. A., *Archeologičeskije pamiatniki Kabardino-Balkarii*, MIA 3, 1941, tab. VI: 6, 7); Rutchka (Kalitinskij A. P., 1927, 201); Stan. Tiflisskaja (Kalitinskij A. P., 1927, tab. XVI: 24); Tarkinskij mogilnik (Smirnov K. F., *Novyje dannye po sarmatskoj kulturne severnogo Kavkaza*, KS IIMK XXXII, 1950, 113—125); Zadalisk (Kalitinskij A. P., 1927, 201).

²⁸⁴ Bogodar, nový názov nezistený (Kalitinskij A. O., 1927, tab. XVI: 19); Ust-Kamianka (Machno J. V., *Rozkopky pamiatok epochy bronzы ta sarmatskoho času v s. Ust-Kamianci*, AP URSS IX, 1960, 30, obr. 12: 1, 5, 6); Zolota Balka (Vjazmitina M. I., *Zolota Balka, poselenja sarmatskoho času na Nyžnom Dnipro*, Kyjiv 1962, 199, obr. 82: 16).

²⁸⁵ Bilhorod Dnestrovskij (Dmytrov L. D., *Rozkopky v m. Bilhorodi-Dnistrovskomu v 1947 r.*, AP URSS IV, 1952, tab. I: 1); Iza I (Smiško M. J., *Karpatski kurhany peršoji polovyny I tysjačolitta našoji ery*, Kyjiv 1960, tab. XVIII: 2, 15); Malačysty (Fedorov G. B., *Naselenije Prutsko-dnestrovskogo Meždurečja v I tysjačelietii n. e.*, MIA 89, 1960, obr. 87: 5); Ostrivec (Smiško M. J., 1962, 68—69, tab. II: 6); Ripniv (nepubl. výskum V. D. Barana); Werbiczna (Piętka-Dąbrowska T., *Przyczynki do znajomości okresu od I do VI w. n. e. z Międzyrzecza Dniepru i Bugu*, Wiad. Arch. XXVII, 1961, 222, tab. XLVIII: 1).

²⁸⁶ Rumunsko: Alba Julia (Karlsburg, 3 ex. A 166 — Almgren O., 1923, 187); Poienesti (1 ex. A 159 — Vulpe R., *Săpăturile de la Poienesti din 1949*, Materiale arheologice I, 1953, 462, obr. 362: 4, 364: 1, 3); Kilia (1 ex. A 158 alebo 157 — Morintz S., *Novyj oblik dakijskoj kulturny v rimskuju epochu*, Dacia N. S. V, 1961, obr. F: 2); Sintana de Mureș (Marosszentanna — 1 ex. A 158 — Kovács I., 1912, 297, obr. 62: 2ab); Bulharsko: Madara (1 ex. A 158 — Pescheck Ch., *Zur Südausbereitung der Fibel mit umgeschlagenem Fuss*, PZ XXXIV—XXXV, 1949/1950, 258, obr. 2); okolie Šumenu (Tackenberg K., *Die Wandalen in Niederschlesien*, Vorgeschichtliche Forschungen 1—2, Berlin 1925, 264—265).

²⁸⁷ Veľká uhorská nížina. Spony tvaru Almgren 158: Alattyán (1 ex. bronz + strieb. — Kovrig I., 1963, 10, 11, 193—197, tab. VII: 34; XLV: 4, LXXVII: 12); Csengöd (1 ex. strieb. — Lengyelné Kovrig I., *Avarkori sírletek Csengödről*, AE VII—IX, 1946—48, 339, tab. XLIX: 5); Csongrád-Kenderföldek (1 ex. bronz. — Párducz M., *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn*, AAH XI, 1959, 373, obr. 6: 83); Csongrád-Kettőshalmi (1 ex. strieb. — Csallány D., *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454—568 u. Z.)*, Budapest 1961, 225, tab. CCXI: 5); Csongrád-Vendelhalom (1 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. LXXIX: 3); Derekegyháza-Disznójárás (1 ex. bronz. — Párducz M., 1944, tab. XLIX: 3); Deszk-Újmajör (2 ex. bronz. — Párducz M., *Gräberfelder aus der Sarmatenzeit in Deszk-Újmajör*, Folia Arch. V, 1945, 91, tab. II: 1, 1a, 8a); Felsőjósza (2 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. LXXII: 14, 15); Hódmezővásárhely-Gorsza (1 ex. — Párducz M., 1944, tab. XLVI: 13); Hortobágy (15 ex.: 8 bronz. + 7 žel. — Zoltai L., *Die Hügelgräber der römischen Kaiserzeit in Hortobágy*, Laureae Aquincenses II, 1941, 269—298; Párducz M., *Die nähere Bestimmung der Hügelgräber der röm. Kaiserzeit in Hortobágy*, Laureae Aquincenses II, 1941, 310, 311, 324, tab. VII: 35; X: 32; XVII: 1—13); Kiszombor B (2 ex. strieb. — Párducz M., 1950, tab. XXXII: 36ab); Klárafalva-Vasútállomás (1 ex. žel. — Párducz M., 1950, tab. XCVII: 9); Kún-Szentmiklós (1 ex. — Almgren O., 1923, 197); Miskolc (2 ex. — Patek E., 1942, 138, pozn. 4); Ócsa (1 ex. strieb. — Salamon Á., *Sarmatische Funde in Ócsa*, Folia Arch. XI, 1959, 78, 86, tab. VI: 10); Orosháza-Gyopáros (1 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. CXXXIII: 3); Orosháza-Kristó téglagyár (1 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. CXXXIII: 9, 11); Orosháza-környéke (1 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. LX: 5); Ság (1 ex. — Müller G., 1931, tab. I: 4); Szarvas (1 ex. — Almgren O., 1923, 187); Szeged-Óthalom (1 ex. — Almgren O., 1923, 187); Szentes-Berekhát (1 ex. strieb. — Csallány D., 1961, 81, tab. LXXV: 1); Szentes-

Jaksor (1 ex. — Párducz M., 1950, tab. LVII: 16); Szentes-Kaján (1 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. LXII: 3); Szentes-Kistőke (1 ex. bronz. — Párducz M., 1944, 46); Szentes-Sárgapart (6 ex.: 5 bronz. + 1 žel. — Párducz M., 1950, tab. I: 1; VI: 1ab; VII: 1; XIII: 10ab; XX: 5ab; XII: 5); Szentes-Vekrhát (1 ex. bronz. — Párducz M., 1950, tab. CXXIX: 10); Szentes-Zalota (1 ex. — Csallány G., *Ókori leletek a szentesi múzeumban*, AE XXVI, 1906, hr. 5, 12: 1; Müller G., 1931, 5, tab. I: 5); Tiszaladány-Tokaj (1 ex. — Pátek E., 1938, pozn. 4); Törökszentmiklós (1 ex. strieb. — Párducz M., 1950, tab. LXXII: 10).

Spony tvaru Almgren 166 — tzv. uhorský typ: Balsa (1 ex. — Párducz M., *Römerzeitliche Funde des Grossen ungarischen Alföld*, Dolgozatok VII, 1931, 120, tab. XIII: 13); Banát (1 ex. — Müller G., 1931, tab. I: 10); Bol-dog (2 ex. — Párducz 1931, 167, tab. XIII: 3); Felső-józsa (1 ex. — Párducz M., 1931, 167, tab. XIII: 3); Gombos (1 ex. — Párducz M., 1950, tab. CXVII: 4); Gyopáros (1 ex. — Párducz M., 1931, 167, tab. 3); Hortobágy (5 ex.: 4 strieb., 1 bronz. — Zoltai L., 1941, 278, 286, 308, 291, tab. V: 3; VII: 6ab, 29ab; XV: 4ab; VIII: 57ab); Jászberény-Csegelapos (1 ex. — Párducz M., 1931, 114, tab. XIII: 3); Kecskemét-Máriaváros (1 ex. — Párducz M., 1931, 129, tab. XIII: 3); Kiskunfé-legyháza (1 ex. — Párducz M., 1931, 131, tab. XIII: 3); Kisújszállás (1 ex. — Párducz M., 1950, 151, tab. LXXIV: 4); Kiszombor B (2 ex. — Párducz M., 1931, 84, tab. XIII: 3); Klárafalva (1 ex. — Párducz M., 1931, 167, tab. XIII: 3); Mezőtúr (Harcászug, 1 ex. — Müller G., 1931, 59); Ócsa (1 ex. strieb. — Salamon Á., 1959, 77, tab. VII: 2); Ókéske (1 ex. — Párducz M., 1931, 133, tab. XIII: 3); Orosháza (1 ex. bronz. — Párducz M., 1931, 111, tab. XIII: 3); Ózd (1 ex. — Párducz M. — Korek J., *Einsiedlung aus der Kaiserzeit in Ózd*, AAH X, 1959, 162, tab. III: 2ab); Pusztaszentmiklós (1 ex. — Párducz M., 1950, 155, tab. XLI: 15); Szeged-Óthalom (1 ex. — Párducz M., 1931, 167, tab. XIII: 3); Szentes-Jaksor (1 ex. — Párducz M., 1950, 145, tab. LIX: 3); Szentes-Kistőke (1 ex. — Párducz M., 1944, 46, tab. V: 1); Szentes-Zalota (2 ex. — Csallány G., 1906, hrob 17: 1; Párducz M., 1931, 83, 84, tab. XIII: 13, 18); Törökszentmiklós (1 ex. — Párducz M., 1950, 151, tab. LXXIII: 5); Turá (1 ex. — Müller G., 1931, tab. I: 2); Újfahéty (1 ex. — Párducz M., 1931, 122, tab. XIII: 13).

²⁸⁸ Panónia, prípadne zo severovýchodu a juhu priľahlé územia (podľa Pátek E., 1942, 137, 138, 246, 248, tab. XXVI: 1–3, 9, 11); Brigetio (17 ex. A 158, tab. XXVI: 1, 2, 11; 1 ex. A 159, tab. XXVI: 9; 3 ex. A 166 — tab. XXVI: 3); Carnuntum (8 ex. A 158, tab. XXVI: 1, 2, 11); Intercisa (1 ex. A 158 — tab. XXVI: 1); Pápa (1 ex. A 158 — tab. XXVI: 1); Veszprém (1 ex. A 158 — tab. XXVI: 1); Regöly (1 ex. A 158 — tab. XXVI: 2); Mursa (1 ex. A 158 — tab. XXVI: 1); Siscia (2 ex. A 158 — tab. XXVI: 1, 2); Nógrádverőce (3 ex. A 158: 2 žel. + 1 bronz. — Bóna I., *Beiträge zur Archäologie und Geschichte der Quaden*, AAH XV, 1963, 249, tab. LII: 2, 6); Szob-Öreg-falu (1 ex. bronz. — Bóna I., 1963, 245, tab. XLVII: 15); Mitrovica (1 ex. A 158 — Almgren 158 — tab. XXVI: 2); Gradišće pri Cepni na Knežaku (1 ex. A 158 — tab. XXVI: 2); nezn. nálezisko, pravdepodobne všetko Panónia (2 ex. A 158 — tab. XXVI: 1, 2; 4 ex. A 166 — tab. XXVI: 3). Južne od Panónie uvádza I. Kovrigová (1937, 122)

podviazané spony z Aquileje a Triestu.

²⁸⁹ Slovensko: Bešeňov, okr. Nové Zámky (4 ex. bronz. A 158 — Kolník T., 1961, 248, tab. II: 8b; IV: 20b; VIII: 57b; XV: 14); Cejkov, okr. Trebišov (2 ex. strieb. A 158(?) — Beninger E., 1931, 187, obr. 9: 1, 3, 4); Čachtice, okr. Trenčín (1 ex. bronz. A 158 — Kolník T. — Paulík J., *Čachtice v praveku*, SZ AUSA 3, 1959, tab. VII: 4); Ivanka pri Dunaji, okr. Bratislava-vidiek (2 ex. žel. A 158 — Kraskovská L., *Popolnicové pohrebisko v Ivanke pri Dunaji*, SIA XIII, 1965, 171); Kechnec, okr. Košice (1 ex. bronz. A 158 — Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXIII: 5); Milanovce, okr. Nové Zámky (1 ex. bronz. A 159 — obr. 12: 6); Oborín, okr. Trebišov (1 ex. bronz. A 158 — Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXIII: 4); Očkov, okr. Trenčín (20 ex.: 4 bronz., 16 žel., z toho 19 ex. A 158 a 1 ex. A 166); Pobedim, okr. Trenčín (1 ex. bronz. A 158 — obr. 12: 13; z výskumu D. Bialekovej) Prešov (3 ex. A 158; 1 bronz. + 2 žel. — Budinský-Krička V., *Sídlisko z doby rímskej a začiatkov stahovania národov v Prešove*, SIA XI, 1963, 10, 32, obr. 22: 2–4, tab. XIV: 10); Sásová, okr. Banská Bystrica (1 ex. bronz. A 166 — Bárta J., *Jaskyne Neotopierska a Kaplnka v Nizkych Tatrách a ich rímske osídlenie s antropologickými nálezmi*, SIA III, 1955, 290, tab. IV: 1); Seňa, okr. Košice (2 ex. bronz. A 158 — Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XIII: 6, 7); Stupava, okr. Bratislava-vidiek (1 ex. bronz. A 158 — Ondrouch V., *Rímske stanice v Stupave a Pajštúne*, Historica Slovaca III/IV, 1945–46, obr. VII: 1ab); Šarovce, okr. Levice (2 ex. bronz. A 158 — Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. VI: 6, 7); Štrkovec, obec Soporňa, okr. Galanta (1 ex. žel. A 158 — obr. 10: 3 v tomto článku); Trenčín (1 ex. bronz. A 158 — Beninger E., 1937, 47); Veľká Lomnica, okr. Poprad (1 ex. bronz. A 158 — Lipták J., *Bilder aus der Zipser Vergangenheit, Urgeschichte und Besiedlung der Zips, Kásmark 1935*, 63, tab. XIV: 4); Veselý, okr. Trnava (1 ex. bronz. A 166 — obr. 12: 11 v tomto článku). V bližšie neurčených nálezoch v jednotlivých múzeách sú zastúpené jednodielne podviazané spony tvaru Almgren 158 takto: Mestské múzeum Bratislava — 3 ex. bronz.; Podunajské múzeum Komárno — 12 ex.: 8 bronz. + 4 žel. (Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XVIII: 1, 2, archiv AÚ SAV, neg. P 26 344, P 26 538); Vlastivedné múzeum Levice — 1 ex. bronz. (Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXII: 9); Slovenské národné múzeum Martin (zbierka V. Lövingera) — 1 ex. bronz. (Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXII: 9); ²⁹⁰ Morava (podľa J. Zemana, 1961, 185, 188; ten istý, *Zuláštni rysy vývoje spon z mladší doby římské na Moravě a jihozápadním Slovensku*, PA LII, 1961, 423–425); Biskupice, okr. Prostějov (1 ex. bronz. A 158); Biskupství, obec Náměst na Hané, okr. Olomouc (1 ex. bronz. A 158); Brno-Černovice (1 ex. A 158); Čejč, okr. Hodonín (1 ex. bronz. A 166 — Zeman J., 1961, PA LII, obr. I: 3); Hrubčice, okr. Prostějov (1 ex. A 158); Kostelec na Hané, okr. Prostějov (79 ex.: 61 žel. + 17 bronz. + 1 strieb., z toho 75 ex. A 158 a 4 ex. A 166); Křenovice, okr. Přerov (1 ex. A 166 — Zeman J., 1961, PA LII, obr. I: 5); Seloutky, okr. Prostějov (1 ex. A 158); Smolín, okr. Břeclav (1 ex. strieb. s včolkovanou výzdobou, z kosti, hrobu z doby stahovania národov — Svoboda B., *Šperky z XXXII. hrobu ve Smolíně*, PA XLVIII, 1957, 472, obr. I: 2, 11: 12); Sokolnice, okr. Brno (1 ex. A 158); Uherský Ostroh, okr. Veselý na Moravě (1 ex. A 166 — Zeman J., PA

LII, 1961, obr. 1: 1); Vicemilice, obec Bučovice, okr. Vyškov (1 ex. bronz. A 158 — Kalousek F. — Pernička R. M., *Die römzeitliche Siedlung bei Vicemilice in Mähren*, Sborník prací FFBU, řada arch.-klas. E1, 1956, obr. 5: 1).

²⁹¹ Slezsko: Ciernice, pow. Krosno Odrzańskie (Thiendorf, 1 ex. A 158 — Jahn M., *Funde aus dem vierten Jahrhundert n. Chr.*, Altschlesien I, 1926, 88); Danków, pow. Kłobuck (1 ex. bronz. A 158 — Borowska R., *Osada z okresu wpływów rzymskich w Dankowie pow. Kłobuck*, Materiały arch. II, 1960, 186, obr. 11a); Rudna Wielka, pow. Góra (Gross Raudchen — 1 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Tyniec Legnicki, pow. Legnica (Gross-Tinz — 2 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 187); Groszowice, pow. Opole (Groschowitz — 1 ex. žel. A 158, 1 ex. žel. A 159 — Almgren O., 1923, 187); Hammer, pow. Trzebnica (nový názov nezistený — 1 ex. bronz. A 158 — Blume E., *Die germanischen Stämme zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Würzburg 1912, II, 14); Hammersdorf, pow. Zgorzelec (nový názov nezistený — 2 ex. žel. A 158 — Blume E., 1912, II, 14); Chorula, pow. Strzelce Opolskie (1 ex. A 158 — Godłowski K., *Materiały z cmentarzyska późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck*, Materiały arch. I, 1959, 261); Chrościce, pow. Opole (2 ex. bronz. A 158 — Trudzik Z., *Osada produkcyjna z okresu wpływów rzymskich w Chrościcach, pow. Opole*, Arch. Polski II, 1958, 85, obr. 6: a, b); Izbičko, pow. Strzelce Opolskie (1 ex. bronz. A 158, 1 ex. bronz. A 159 — Szydłowski J., *Cmentarzysko późnorzymskie w Izbičku, pow. Strzelce Opolskie*, Silesia Antiqua V, 1963, 113, obr. 7: b; 5: i); Karthaus, pow. Legnica (nový názov nezistený — 1 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Kobylce, pow. Trzebnica (Köbelwitz — 1 ex. žel. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Köben (dnes Cholenia, pow. Wołów? — 1 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Kończyce, pow. Olawa (1 ex. A 159 — Godłowski K., 1959, 261); Kruszowice, pow. Oleśnica (Kunzendorf — 2 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Legnica (Liegnitz — 1 ex. A 158 — Tackenberg K., 1925, 97, obr. 20: 13); Marcinów (Merzdorf), pow. Głogów (1 ex. A 158 — Petersen E., *Neue wandalische Grabfunde aus dem 2.-4. Jahrh. n. Chr.*, Altschlesien 4, 1932-33 (1934), 149, obr. 8: 7); Melochwitz (Milochowice, pow. Milicz? — 1 ex. žel. A 158 — Blume E., 1912, II, 14); Namysłów, pow. Namysłów (Namslau — 1 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 187); Olsztyn, pow. Częstochowa (2 ex. bronz. A 158 — Szydłowski J., *Cmentarzysko typu dobrodzieńskiego w Olsztynie, pow. Częstochowa*, Z pradžiejów regionu Częstochowskiego, Częstochowa 1962, 46); Opatów, pow. Kłobuck (13 ex. A 158, 1 ex. A 159 — Godłowski K., 1959, 260-262; obr. 6: 14; 16: 9; 44: 12; 63: 2; 65: 2; 66: 22; 75: 15, 19; ten istý, *Sprawozdanie z badań cmentarzyska i osady z okresu rzymskiego w Opatowie, pow. Kłobuck w r. 1956*, Spraw. arch. V, 1959, obr. 2: b; ten istý, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Opatowie, pow. Kłobuck w 1957 r.*, Spraw. arch. IX, 1960, tab. III: 2, 4. V nasledujících rokoch k tomu pribudli ďalšie, dosiaľ nepublikované spony); Piotrowice Polskie, pow. Żąbkowice (Polnisch Peterwitz — 1 ex. žel. A 158 — Almgren O., 1923, 187); Reszów, pow. Wrocław (Rausen — 1 ex. A 166? — Blume E., 1912, II, 14); Siemonia (2 ex. bronz. A 158, 1 ex. žel. A 158 — Krauss A., *Sprawozdanie z badań ratowniczych prowadzonych w latach 1958/59 w Siemoniu, pow. Będzin*, Badania archeolo-

giczne na Górnym Śląsku w latach 1959-1960, Katowice 1962, 72, obr. 1); Tymowa, pow. Wołów (1 ex. A 158 — Jahn M., 1926, 86, obr. 3: 6); Wąsosz Górny, pow. Kłobuck (1 ex. A 158 — Godłowski K., *Badania archeologiczne na terenie pow. Kłobuck*, Wiad. Arch. XXV, 1958, 372, obr. 1: 11ab); Zakrzów, pow. Oleśnica (Sackrau — 1 ex. strieb. A 158, 1 ex. zl. A 158, 2 ex. strieb. A 166 — Grempler W., *Der II. und III. Fund von Sackrau*, Berlin 1888, 8, 11, tab. III: 4; VI: 4, 5); Żerniki Wielkie, pow. Wrocław (Gross-Sürding — 7 ex. A 158: 2 bronz. + 5 žel. — Zolt L. F., *Die spätgermanische Kultur Schlesiens im Gräberfeld von Gross-Sürding*, Leipzig 1935, 7-10, obr. 5: 4; 14: 4; 33: 5; 23: 1, 2; 24: 2, 4);

Małopolsko: Beszowa, pow. Busko (1 ex. žel., 3 bronz. z toho 2 ex. A 158 a 2 ex. A 159 — Liana T., *Znaleziska z okresu późnolateńskiego i rzymskiego z terenu województwa kieleckiego w zbiorach Państwowego Muzeum archeologicznego*, Wiad. Arch. XXVIII, 1962, 47, 48, 53, tab. X: 6, II, 20, 21); Igołomia, pow. Prowzowice (4 ex. A 158, 1 ex. A 159 — Gajewski L., *Sprawozdanie z badań terenowych w rejonie Igołomia-wschód w 1955 r.*, Spraw. Arch. III, 1957, tab. I: 4; II: 6; IV: 4; ten istý, *Sprawozdanie z badań terenowych w Igołomii za r. 1956*, Spraw. Arch. V, 1959, tab. I: 15, 21); Mników, pow. Kraków (1 ex. bronz. A 158 — Godłowski K., *Kultura przeworska*, Zeszyty naukowe Univ. Jagiellońskiego, Prace arch., z. 2, Nr. 67, 1961, 156, 190, obr. 15); Mogiła (Nowa Huta), pow. Kraków (3 ex. bronz. + 1 ex. žel. A 158 — Woźniak Z., *Sprawozdanie z badań w Mogile (Nowa Huta) rejon Szpital-Wschód, w 1957 r.*, Spraw. Arch. X, 1960, 60, obr. 4: d; ten istý, *Wyniki badań w Mogile (Nowa Huta), rejon Szpital-Wschód w r. 1959*, Wiad. Arch. XXVII, 1961, 322, obr. 4: a, b, d); Wierzchowie pri Ojcowe, pow. Kraków (1 ex. A 159 — Almgren O., 1923, 187).

Wielkopolsko a Poznańsko: Biała, pow. Łódź (1 ex. žel. A 158 — Koszańska H. A., *Inventaria Archaeologica IV*, tab. 31: 9, Pologne, Biała); Ciesny III, pow. Łódź (3 ex. A 158 — nepubl. z výskumu Mgr. Kempisteho); Ketsch przeworskiej w Ciesnach, pow. Łódź, Zeszyty Naukowe Univ. Jagiellońskiego, Prace Arch. z. 3, Kraków 1961, 140-145, obr. 31: a, b; 36: a); Jagiewnik (alebo Lagiewnik, pow. Strzelce Krajeńskie? — 1 ex. bronz. A 158 — Blume E., 1912, I, obr. 20; II, 14); Korzeń, pow. Gostynin (2 ex. A 158 — nepubl. z výskumu Mgr. Kempisteho); Ketsch (Kielcza, pow. Strzelce Opolskie? — Blume E., 1912, II, 14); Kotowo, pow. Stupsk (1 ex. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Łódź-Retkinia (2 ex. A 158 — Kmiecinski J., *Bogato wyposażony szkieletowy grób kobiecy z późnego okresu rzymskiego z Łodzi-Retkini*, Spraw. P. M. A. IV, 1951, obr. 9a, b); Mazowsko, bliźšie neurčené (1 ex. A 159 — Godłowski K., 1959, 262), Młodzikowo, pow. Środa (Dymaczewski A., *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie, pow. Środa*, Fontes Posnan. VIII-IX, 1958, 400, 410, obr. 471: 17-20, 25); Obornik (Stadt Schonung, nový názov nezistený — 1 ex. žel. A 158 — Blume E., 1912, II, 14); Palczyn pri Miłosławie, pow. Środa (1 ex. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Piwonice (5 ex. A 158 — Dąbrowski K., *Osadnictwo z okresów późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku I w Piwonicach, pow. Kalisz*, Materiały Staroż. IV, 1958, 83, tab. XXVII: 10; XLI: 29; XLII: 18-20); Poznań-Solacz (1 ex. bronz. A 158 — Kostrzewski J., *Wielkopolska w pradžiejach*, III, wyd. Wielkopolski w czasach przedhistoricznych, Warszawa-Wrocław 1955, obr. 736); Poznansko, bliźšie ne-

určené (1 ex. bronz. A 159 — Almgren O., 1923, 188); Rokutow, pow. Pleszew? (1 ex. žel. A 158 — Blume E., 1912, II, 14); Sadowie, pow. Ostrów (3 ex. bronz. A 158 — Jasnosz S., *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Sadowie, pow. Ostrów*, Fontes Posn. V (1954), 1955, obr. 21: 22, 24); Tokarzew, pow. Kępno (1 ex. A 159 — Kostrzewski J., *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, wyd. III, Poznań 1923, pozn. 742; Weronikopol, pow. Kępno (1 ex. bronz. A 158 — Kostrzewski J., *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, tab. XXI: 7); Wymysłowo, pow. Gostyń (1 ex. A 159 — Jasnosz S., *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń*, Fontes Posn. II (1951), 1952, 236, obr. 382: 59); Zadowice, pow. Kalisz (3 bronz. + 1 žel. ex. A 158 — Godłowski K., *Wyniki badań powierzchniowych osadnictwa nad rzeką Prosną na południe od Kalisza*, Materiały staroż. I, 1956, 169, obr. 2; Abramowicz A., *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach pow. Kalisz*, Prace i materiały Muzeum arch. i Etn. w Łodzi, ser. arch. Nr. 1, 1956, tab. XLI: 2; Kaszewska E., *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach pow. Kalisz (część III)*, Prace i materiały Muzeum Arch. i Etn. w Łodzi, ser. Arch. Nr. 6, 1961, 214, 215, tab. XXVIII: 2; XXX: 4, 5); Zasp, pow. Turek (1 ex. A 159 — Kostrzewski B., *Cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w Zaspach, pow. tureckim*, Przegl. Arch. VI (19—21), 1937—1939, 301, obr. 6: 4).

²⁹² Bývalé východné Prusko, dnes súčasť Pojazerie Mazurske v Poľsku a súčasť územia SSSR; niektoré nové názvy nedostupné, staré uvedené podľa súpisu u O. Almgrena (Almgren O., 1923, 188); Alt-Bodschwingken, Kr. Goldap (1 ex. žel. A 158); Putilovo (Corjeiten), Primorskij rajon (4 ex. žel. A 158); Eisleithen, Kr. Fischhausen (11 ex. žel. A 158); Grebieten, Kr. Pr. Eylau (1 ex. bronz. A 158); Gr. Ponnau, Kr. Wehlau (1 ex. bronz. A 158); Labenzowen, Kr. Rössel (2 ex. žel. A 158?); Planen, Kr. Wehlau (1 ex. bronz. A 158?); Wackern, Kr. Pr. Eylau (1 ex. bronz. A 158 — Ebert M., *Reallexikon der Vorgeschichte*, 9, tab. 227: C); Lipniki, pow. Elbląg (Hahnsdorf — 1 ex. s vnútornou tetivou — Blume E., 1912, I, 26, obr. II: 14).

²⁹³ Dánsko: Sandegaard na Bornholme (1 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 189).

²⁹⁴ Švédsko: Sandby na Ölande (1 ex. bronz. A 159 — Almgren O., 1923, 189); Rute na Gotlande (1 ex. bronz. A 159 — Almgren O., 1923, 189).

²⁹⁵ Čechy (podľa B. Svobodu, 1948, 113—118, obr. 19: 2; obr. 20: 1—10): Bykev, okr. Mělník (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 2); Dobřichov III, okr. Kolín (1 ex. A 158 — Preidel H., *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I*, Kassel-Wilhelmshöhe 1930, 49); Litoměřice — okolie, okr. Litoměřice (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 5ab); Most — okolie, okr. Most (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 4); Nebovidy, okr. Kolín (1 ex. A 158 — l. c., tab. X: 10); Pňov I, okr. Nymburk (1 ex. A 158? — l. c., 117); Radim, okr. Kolín (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 6); Praha-Juliska (1 ex. A 158 — l. c., obr. 19: 2); Svojišice, okr. Kouřim (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 10ab); Třeblice, okr. Litoměřice (2 ex. A 158 — Preidel H., 1930, 49); Větlá, obec Vrbice, okr. Litoměřice (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 7ab); Želeč, okr. Žatec (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: 9ab); nezn. nálezisko (1 ex. A 158 — l. c., obr. 20: lab).

²⁹⁶ Lužica: Sadersdorf, Kr. Guben (1 ex. žel. A 158 — Jentsch H., *Das Gräberfeld bei Sadersdorf, Kr. Guben und andere Niederlausitzer Fundstellen der La Tène- und*

der provincialrömischen Zeit, Niederlausitzer Mittheilungen IV (1895), Guben 1896, 32, 34, 76, tab. II: 12); Litten, Kr. Bautzen (3 ex. A 158 — Needon R., *Das Brandgräberfeld von Litten bei Bautzen*, Festschrift Bautzen, Bautzen 1926, tab. XVII: e—g); Casslau (1 ex. A 158 — Zeman J., 1961, 185, pozn. 14); Středné Nemecko: Dessau-Grosskühnau (1 ex. A 158 — nepublikovaný nálezy dr. R. Lasera), Görzig (1 ex. A 158 — podľa J. Zemana, 1961, 184, pozn. 22); Hassleben (1 ex. A 158 — Schulz W., *Das Fürstengrab von Hassleben*, Berlin—Leipzig 1933, tab. 10: 6); Nüchritz, Kr. Riesa (1 ex. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Radeburg (1 ex. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Weissenfels-Beudfeld (2 ex. A 158 — Zeman J., 1961, 184, pozn. 23). Brandenbursko: Prenzlau, Uckermark (1 ex. bronz. A 156 — Raddatz K., *Eine Fibel vom Zugmantel*, Saalburg-Jahrbuch III, 1954, 57, 58, obr. 3); Rampitz, Kr. West-Sternberg (1 ex. A 158 — Böhnssack D., *Die Burgunden*, v: Reinerth H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme III*, 1940, tab. 455: 8); Reichersdorf, Kr. Guben (1 ex. žel. A 158 — Almgren O., 1923, 188); Ziebingen, Kr. West-Sternburg (2 ex. žel. A 158 — Almgren O., 1923, 188). Mecklenbursko: Pritzier (5 ex. žel. A 158 — Schuldt E., 1955, 51, 53, obr. 236—239). Šlezvicko-Holšteinsko: Pölitz, Kr. Stormarn (1 ex. s vnútornou tetivou — Genrich A., *Formenkreise und Stammesgruppen in Schleswig-Holstein nach geschlossenen Funden des 3. bis 6. Jahrhunderts*, Neumünster 1954, tab. 24: F₂); Stenderup, Kr. Hadersleben (2 ex. A 158 — Genrich A., 1954, tab. 25: B₁, E₂). Západné Nemecko: Alkofen a. d. Donau (1 ex. bronz. A 158 — Almgren O., 1923, 189); Wetzlar (1 ex. A 158 — Uslar R. v., 1938, tab. 22: 23); Wolfsheim, Rheinhessen (1 ex. zl. A 158 — Behrens G., *Aus der frühen Völkerwanderungszeit des Mittelrheingebiete*, Mainzer Zeitschrift XVII—XIX, 1921—1924, 73, obr. 2: 2; Werner J., *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, München 1956, I, 83; II, tab. 4: 4ab; 58: 6). Rakúsko (okrem Panónie): Linz (1 ex. bronz. A 158 — Kloiber Ä., *Die Gräberfelder von Lauriacum — Das Espelmayerfeld*, Linz 1962, 65, tab. XX: 2); Heidenstadt (1 ex. bronz. A 158 — Beninger E., *Die Quaden*, in: Reinerth H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, 1940, tab. 297: 10); Land Salzburg, bez bližšieho určenia (1 ex. A 158 so širokým lúčikom — Almgren O., 1923, 187).

²⁹⁷ Piętko-Dąbrowska T., 1961, 222, tab. XLVIII: 1.

²⁹⁸ Jamka R., 1961, 140—145, obr. 63.

²⁹⁹ Raddatz K., *Eine Fibel vom Zugmantel*, Saalburg-Jahrbuch III, 1954, 57—58, obr. 3.

³⁰⁰ Müller G., 1931, 69 n.

³⁰¹ Stjernquist B., 1955, 127—130.

³⁰² Malmer M. P., *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria (Methodological Problems in the History of Art during the Scandinavian Iron Age)* Bonn-Lund 1963, 72—75, 262.

³⁰³ Salin B., 1904 (1935), 5—9, obr. 2—8.

³⁰⁴ Patek E., 1942, tab. VIII: 2, 11, 12; Kołnik T., *Nové ojedinelé nálezy spón z doby rímskej a stahovania národov na juhozápadnom Slovensku*, SIA VI, 1958, 382, 383, obr. I: 2, tab. I: 8; Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 58, 64, tab. X: 4—6; XVIII: 3; Werner J., *Bemerkungen zu norischen Trachtzubehör und zu Fernhandelsbeziehungen der Spätlatènezeit im Salzburger Land*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde Bd.

101, 1961, 146, obr. 2: 1–3; nepublikované spony uložené v Mestskom múzeu v Bratislave, inv. č. 521, 797, 800, 803, 804, 807 v Podunajskom múzeu Komárno, inv. č. II–1354, II–3413.

¹⁰⁵ Tischler O., 1879, 172 n., Barthel W., 1809 (1937), 74; Müller G., 1931, 69 n.

¹⁰⁶ Eggers H. J., 1955, 202, obr. 3: 44; 6: 16, 17, 19, 20; ten istý, *Die römischen Bronzegefäße von der Saalburg*, Saalburg-Jahrbuch XIV, 1955, 49.

¹⁰⁷ Raddatz K., 1957, 111.

¹⁰⁸ Brandt J., 1960, 45, 46.

¹⁰⁹ Kostrzewski B., 1938–39, 301, obr. 6.

¹¹⁰ Godłowski K., 1961, 298–304.

¹¹¹ Almgren O., 1923, 85; Patek E., 1942, 140, pozn. 21.

¹¹² Jamka R., 1961, 140–145.

¹¹³ Alföldi A., *Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung*, Budapest 1932, 79, tab. XXVI: 6.

¹¹⁴ Csallány D., 1961, 81, tab. LXXV: 1.

¹¹⁵ Párducz M., 1950, 229, tab. LXXXIII: 1–9; Huszár L., 1955, 97–98.

¹¹⁶ Kovrig I., 1963, 10, 11, 81, 193–197, tab. VII: 34; XLV: 4; LXVII: 12; LXXX: 1.

¹¹⁷ Kovács L., 1912, 297, 336, obr. 62: 2, 3.

¹¹⁸ Svoboda B., 1957, 472, obr. 1: 2, 11, 12.

¹¹⁹ Csallány D., 1961, 225, tab. CCXI: 5.

¹²⁰ V hrobch 8, 22, 25, 28, 29. Zolt L., 1935, 7–10, obr. 5: 4; 14: 4; 22: 5; 23: 1, 2; 24: 2, 4.

¹²¹ Na pohrebisku dobrodziejenského typu z konca IV. a V. stor. – Szydłowski J., 1962, 46.

¹²² Schuldt E., 1955, 51, 53, obr. 236–245.

¹²³ Kloiber Ä., 1962, 65, tab. XX.

¹²⁴ Behrens G., 1921–1924, 73, obr. 2: 2. Werner J., 1956, 83, tab. II: 4ab.

¹²⁵ Nálezy tohto typu sú rozšírené v Rumunsku (Popescu D., 1945, 504, obr. 11: 115–120), Bulharsku (Pescheck Ch., 1953, obr. 3: 1–3, 7, 8; 2: 1), Juhoslávii (Pescheck Ch., 1953, obr. 4: 1–4), Grécku a Turecku (Pescheck Ch., 1953, obr. 1: 1–3, 5, 7).

¹²⁶ V stredoeurópskej oblasti zasahuje do Pótišia (Csallány D., 1961, 136, 180, tab. CXXXV: 2; CCXXIII: 27; CCXXIV: 39), horného Podnestria (Ripniv – z výskumu V. D. Barana – nepubl.). Do oblasti Pótišia patrí i jediný, bohužiaľ bližšie nelokalizovaný nález, uložený v OVM Rimavská Sobota (inv. č. 2644).

¹²⁷ Beninger E., 1937, 103, 104, tab. 18: 185, 187, 189, 190; Bóna I., 1963, 243; XLIV: 3, 4, 5, 6. (Spona, vyobrazená tu na tab. XLIV: 6, neoprávnené sa považuje za sponu s podviazanou nôžkou.)

¹²⁸ Beninger E., 1937, 47, tab. 22: 219; Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 52; Bárta J., *Bošácka dolina od praveku po prítomnosť*, Vlastivedný obzor, Trenčín 1962, obr. na str. 50.

¹²⁹ Kolník T., 1961, tab. II: 3b; V: 30b a snád i tab. III: 16b; IV: 22b.

¹³⁰ Nepublikovaný nález zo sídliska (výskum J. Vladára).

¹³¹ Kraskovská L., *Nález žiarových hrobov v Bratislave*, AR VII, 1955, 386, 387, obr. 369.

¹³² Nepublikovaný nález zo sídliska (prieskum V. Jamárka).

¹³³ Beninger E., 1937, 40; Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. VII: 5.

¹³⁴ Kraskovská L., 1965, obr. 3: 1, tab. II: 4.

¹³⁵ Beninger E., 1937, 43; Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXII: 10, uvádza ju bez náleziska.

¹³⁶ Eisner J., 1933, tab. LXX: 10; Ondrouch V., *Limes Romanus na Slovensku*, Bratislava 1938, 84, obr. 9: 2.

¹³⁷ Ondrouch V., *Rímska stanica v Stupave a rímske stavebné stopy v Pajštúne*, Historica Slovaca I–II, 1940–1941, 89, obr. XI, tab. XII: 3.

¹³⁸ Nález L. Bánesza zo sídliska.

¹³⁹ Zeman J., 1961, 191, 1; Ondrouch V., 1938, 85; Beninger E., 1937, 32, tab. 22: 220.

¹⁴⁰ Inv. č. II–1385 (Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XVIII: 4); inv. č. II–1364, II–1381, 3279.

¹⁴¹ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXI: 3.

¹⁴² Budaváry V., *Praveké nálezy z Abrahámu pri Sereďi v Slovenskom národnom múzeu*, ČMSS XXIX, č. 3–4, 1938, obr. 4: 3; Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. VII: 1.

¹⁴³ Kolník T., 1956, 260, obr. 9: 5.

¹⁴⁴ Ondrouch V., 1957, tab. 17: 1.

¹⁴⁵ Ondrouch V., 1938, 82, obr. 9: 10; Kraskovská L., 1965, obr. 3: 2, 5, 8, tab. II: 2, IV: 3, V: 6.

¹⁴⁶ Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXIV: 3.

¹⁴⁷ Tamže, tab. VII: 7.

¹⁴⁸ Beninger E., 1937, 40, tab. 22: 218.

¹⁴⁹ Ondrouch V., 1957, tab. 17: 3, 4ab.

¹⁵⁰ Beninger E., 1937, tab. 18: 186.

¹⁵¹ Kolník T., 1958, 383, tab. I: 3.

¹⁵² Lamiová-Schmiedlová M., 1961, tab. XXIV: 1, 2.

¹⁵³ Kraskovská L., 1965, obr. 3: 6, tab. IV: 27.

¹⁵⁴ Kolník T., 1961, tab. III: 9d₁, d₂; IV: 17b.

¹⁵⁵ Eisner J., 1933, 219, tab. LXX: 9; Ondrouch V., 1938, 82, obr. 9: 1, tab. XII: 5; Kolník T., 1964, obr. 6: 3.

¹⁵⁶ Zeman J., 1961, 188–195, obr. 87–89; ten istý, *Zvláštni rysy...*, 1961, 426.

¹⁵⁷ Uložené v Museum Carnuntinum, Bad Deutsch-Altenburg, inv. č. 16 188, 16 162, 16 858, 16 863, 16 864.

¹⁵⁸ Kovrig I., 1937, 117, tab. XII: 132.

¹⁵⁹ Párducz M., 1931, 167, tab. XIII: 15; ten istý, *Die näher Bestimmung...*, 1941, 311–312, tab. XVII: 25.

¹⁶⁰ Csallány G., 1906, 55, obr. 1.

¹⁶¹ Csallány G., 1961, tab. CCXVII: 4, 5.

¹⁶² Vulpe E. – Vulpe R., *Les fouilles de Poiana*, Dacia III–IV, 1927–1933, 344, obr. 126: 2.

¹⁶³ Godłowski K., 1959, 261, obr. 75: 18; ten istý, 1961, tab. II: 5.

¹⁶⁴ Abramowicz A. – Lepówna B., *Materiały z cmentarzyska w Zadawicach pow. Kalisz*, Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, ser. Arch. Nr. 2, 1957, 37, tab. XXIII: 6.

¹⁶⁵ Przewoźna K., *Osada i cmentarzysko z okresu rzymskiego w Słopotowie, pow. Szamotuły*, Fontes Posn. V, 1954, 114.

¹⁶⁶ Preidel H., 1930, I, 53, obr. 53; Beninger E., 1937, 112 n.

¹⁶⁷ Schulz W., *Die Fibeln des Begräbnisplatzes Niemberg, Saalkreis (IV. Jahrh. n. Chr.)*, Mannus 16, 1924, 99 n.

¹⁶⁸ Beninger E., 1937, 112, 113, obr. 185–190, 213–215.

- ³⁶⁹ Párducz M., *Die nähere Bestimmung...*, 1941, 311, 312, tab. XVII: 25.
- ³⁷⁰ Werner J., *Das Grab von München-Ramersdorf und die Zeitstellung der Niemberger Fibeln*, Jahresschrift Halle 35, 1951, 145–148.
- ³⁷¹ Zeman J., 1961, 195.
- ³⁷² Zoltz F. L., *Ein neues germanisches Fürstengrab aus der Slowakei*, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 10, 1934, 265.
- ³⁷³ Beninger E. – Freising H., *Die germanischen Bodenfunde in Mähren*, Reichenberg 1933, 187.
- ³⁷⁴ Párducz M., *Die nähere Bestimmung...*, 1941, 312.
- ³⁷⁵ Zeman J., 1961, 193, 195.
- ³⁷⁶ Kolník T., 1964, 433.
- ³⁷⁷ Beninger E., 1937, 102 n., tab. 18: 182–184.
- ³⁷⁸ Godłowski K., 1959, 260–262; ten istý, 1961, 298–304, tab. II: 5.
- ³⁷⁹ Barthel W., 1909 (1937), 70 n.
- ³⁸⁰ Almgren O., 1923, 88, 110; Salin B., 1904 (1935), 4, 361.
- ³⁸¹ Z výskumu Z. Čilinskej, bronzový exemplár s metopovitým vzorom na rozhraní nôžky a lúčka, zdobený koncentrickými krúžkami.
- ³⁸² J. Zeman (1961, 191, pozn. 61) považuje za spony s obdĺžnikovou nôžkou i spony korodované na nepoznanie, publikované K. Krieglerom (1922, obr. 28, obr. 28, 29).
- ³⁸³ Kraskovská L., 1965, obr. 3: 4, tab. III: 11.
- ³⁸⁴ Liptáková Z., 1963, 336, obr. 115: 2.
- ³⁸⁵ Eisner J., 1933, 219, 220, obr. 20: 5; Kolník T., 1964, obr. 6: 4.
- ³⁸⁶ Barta J., 1955, tab. IV: 3.
- ³⁸⁷ Ondrouch V., *Príspevek k osídlení Nizkých Tater a Velké Fatry v době před slovanské*, Bratislava IX, 1935, Bratislava 1936, 537, obr. 2: 2; Kolník T., 1964, obr. 6: 8.
- ³⁸⁸ Kolník T., 1964, obr. 6: 10.
- ³⁸⁹ Sakař V., *Drobné nálezy z areálu římského kastelu na Leányváru (výzkum 1955–1956)*, ŠZ AÚSAV 11, 1963, 57, tab. XIII: 9, 12.
- ³⁹⁰ Zeman J., 1961, 200–207; ten istý, *Zvláštní rysy...*, 1961, 426–427, obr. 2.
- ³⁹¹ Beninger E., 1940, tab. 297: 9.
- ³⁹² Párducz M., 1950, tab. CXIII: 1.
- ³⁹³ Párducz M., *Die nähere Bestimmung...*, 1941, 311, tab. XVII: 23, 24.
- ³⁹⁴ Popescu D., *Fibules en bronze des Collections du Musée National des Antiquités*, Dacia V–VI, 1935–1936, 1938, 241, obr. I: 6.
- ³⁹⁵ Zeman J., 1961, 203, pozn. 122; Kostrzewski J., *Wielkopolska w pradziejach*, III. vyd. Wielkopolski w czasach przedhistorycznych, Warszawa–Wrocław 1955, 266, tab. XVII: 2.
- ³⁹⁶ Zeman J., 1961, obr. 29: B; 31: A; 67: B.
- ³⁹⁷ Kolník T., 1964, obr. 6: 9.
- ³⁹⁸ Zeman J., 1961, 87, 199, obr. 40: A/b; ten istý, *Zvláštní rysy...*, 1961, 427, obr. 4: 1.
- ³⁹⁹ Kolník T., 1961, 250, tab. III: 9d.
- ⁴⁰⁰ Beninger E., 1937, tab. 22: 224; Kolník T., 1964, tab. I: 27.
- ⁴⁰¹ Kolník T., 1964, 414, 415.
- ⁴⁰² Matthes W., *Elbgermanen...*, 1931, 33–34, 91 n.
- ⁴⁰³ Zeman J., 1961, 197; ten istý, *Zvláštní rysy*, 427.
- ⁴⁰⁴ Ondrouch V., 1935, 337–339, obr. 2: 3; Eisner J., *Germanische Silberfibeln des 5. Jahrhunderts in der Slowakei*, Germania 22, 1938, 250–252, tab. 48, obr. 1/a; Kolník T., 1964, obr. 6: 7, tab. I: 30.
- ⁴⁰⁵ Kolník T. – Paulík J., 1959, tab. VII: 2, 5.
- ⁴⁰⁶ Zeman J., 1961, 195–200, 204.
- ⁴⁰⁷ Kraskovská L., 1955, 386, 387, obr. 369; Lamiova-Schmiedlová M., 1961, tab. VII: 2.
- ⁴⁰⁸ S naznačením podviazania. Lamiova-Schmiedlová M., 1961, tab. XV: 3.
- ⁴⁰⁹ Kraskovská L., 1965, obr. 3: 9, tab. V: 7.
- ⁴¹⁰ Pozří pozn. 389.
- ⁴¹¹ Ondrouch V., 1957, tab. XVIII: 5–8; Kolník T., 1964, 428–430, obr. 10: 1, 3, 6, 10.
- ⁴¹² Schuldt E., *Die Bügelknopffibeln*, Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg 1953, 69–83.
- ⁴¹³ Schmidt B., *Ein Gräberfeld der spätrömischen Kaiserzeit von Wansleben, Kr. Eisleben, Alt-Thüringen* 6, 1962/1963, 492, 493.
- ⁴¹⁴ Meyer E., *Die Bügelknopffibel*, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 8, 1960, 216–349.
- ⁴¹⁵ Tamže, 227, 228, 230, 231.
- ⁴¹⁶ Tamže, 247, mapa 3.
- ⁴¹⁷ Tamže, 247, mapa 4.
- ⁴¹⁸ Tamže, 233–242.
- ⁴¹⁹ Schuldt E., 1953, 78.
- ⁴²⁰ Almgren O., 1923, 88, 110, obr. 187.
- ⁴²¹ Meyer E., 1960, 244, 245.
- ⁴²² Patek E., 1942, 144 n., tab. XXIV: 4; Kovrig I., 1937, 78, 79, 125; XVIII: 182, 184, 185.
- ⁴²³ Svoboda B., 1948, 184–186, obr. 36.
- ⁴²⁴ Svoboda B., 1948, 186; Meyer E., 1960, 254, 255.
- ⁴²⁵ Párducz M., 1944, 57, 84, tab. XXXVI: 4ab.
- ⁴²⁶ Kolník T., *Nový variant spony s peltovité prelamaným lúčikom a hlavicou*, ŠZ AÚSAV 13, 1964.

Zur Typologie und Chronologie einiger Fibeln aus der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Südwestslowakei

Titus Kolník

Gegenstand des Beitrages ist ein Gesamtüberblick über die Verbreitung, Typologie und Datierung der wichtigsten Fibelgattungen aus der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Südwestslowakei. Als Ausgangspunkt diente dabei vor allem das neue Material aus dem mittleren Waagtal, insbesondere die Funde aus dem Brandgräberfeld von Očkov und die Fibeln aus den Siedlungen in Pobedim.¹ In der Arbeit befasste sich der Autor nicht mit den Zwiebelknopffibeln, die zwar einen der bedeutendsten spätkaiserzeitlichen Fibeltypen darstellen, doch in der Slowakei vorwiegend im Limesgebiet vertreten sind, und auch die sog. Prunkfibeln aus der Südwestslowakei stehen hier aus, die er in einer selbständigen Studie gewertet hat.²

I. Fibeln mit breitem Bügel und Bügelkamm in der Mitte (Almgren Fig. 40—43)³⁻⁶

Die Gruppe der sog. jüngeren Varianten der Rollenkappenfibeln, typologisch noch in die ältere Kaiserzeit, zeitlich jedoch ganz an den Anfang der jüngeren Kaiserzeit gehörend, ist durch Funde aus Očkov vertreten (Grab 59 — Abb. 1: 4; Streufund — Abb. 1: 1), ferner aus Čáčov (Abb. 1: 2) und einen näher nicht lokalisierten Fund aus der Löwinger-Sammlung im Slowakischen Nationalmuseum zu Martin (Abb. 1: 5). Der Autor sieht im Vorkommen dieses Fibeltyps im Donaugebiet (Carnuntum, Fenépuszta, Umgebung von Szombathely — Abb. 1: 6)¹⁰ einen Beleg für engere Kontakte des betreffenden Gebietes mit dem Oder-Weichselgermanischen Raum, vor allem in der Zeit der Markomannenkriege, d. h. im dritten Viertel des II. Jh.

II. Scheibenfibeln²⁷⁻⁷⁷

In der Reihe verlässlich lokalisierter Funde der Slowakei sind, ausser der bereits länger bekannten rhombischen Fibel mit Emailverzierung aus Zemianske Podhradie (Abb. 2), bloss zwei Grundtypen vertreten: Einmal die runden Scheibenfibeln und zum andern die Dreiblattfibeln. Einfache unverzierte runde Scheibenfibeln germanischer Herkunft fanden sich in Očkov (Streufunde — Abb. 3: 6) und in Pobedim (Siedlungsobjekt 5 — Abb. 3: 4; 4: 4). In diese Gruppe kann, jedoch mit Betonung ihrer provinziellen Herkunft, auch die fundortlose Fibel mit Resten einer Emailleinslage eingliedert werden (Abb. 3: 5). Zu den runden Scheibenfibeln gehören auch zwei aus dem Rheingebiet importierte Stücke mit Emailverzierung in Schach-

brettmuster, die in Očkov im Grab 157 zum Vorschein kamen (Abb. 3: 8; 4: 3 — blauweisses Schachbrettmuster auf rotbrauner Unterlage) und eine Scheibenfibel mit Zierknöpfen am Rand aus Grab 197 in Očkov (Abb. 3: 3), die wahrscheinlich germanischer Herkunft ist. Begleitende Funde und Zusammenhänge mit Funden benachbarter Gebiete weisen darauf hin, dass die angeführten runden Scheibenfibeln in der Südwestslowakei im älteren Abschnitt der jüngeren Kaiserzeit aufscheinen, insbesondere in der zweiten Hälfte des II. Jh. Die Funde aus Kostolná pri Dunaji (Abb. 3: 1, 2) und Hurbanovo³² zeigen eindeutig, dass mit dem Vorkommen der Scheibenfibeln auf südwestslowakischem Gebiet bereits im I. Jh. zu rechnen ist, zum Unterschied von Böhmen, wo sie erst später Fuss fassen³⁰.

Eine Dreiblattfibel, Almgren Fig. 227, kam als Streufund in Očkov (Abb. 3: 7; 4: 2) und Trenčín zutage. Auf Grund mehrerer Analogien aus dem elbgermanischen Raum ist es nach Ansicht des Autors naheliegend, diese Fibeln in der Südwestslowakei als Beleg für engere Beziehungen der Quaden und der im Elbgebiet siedelnden Germanen bereits in der Zeit der abflauenden Markomannenkriege oder in der unmittelbar darauffolgenden Zeit anzusehen.

III. Armbrustfibeln mit hohem Nadelhalter (Almgrens Gruppe VII)⁷⁸⁻¹⁸²

Im Gegensatz zu O. Almgren,⁷⁸ W. Matthews,⁷⁹ F. Kuchenbuch⁸⁰ und B. Svoboda⁸¹ meint der Autor, dass als grundlegendes Kriterium bei der Typologie dieser Fibeln weder die Form des Fusses, noch die Form des Bügels, sondern die Form der Konstruktion zu betrachten ist. Nach Art und Weise der Sehnenführung gliedert er die Fibeln von Almgrens Gruppe VII in zwei grundlegende, der Genesis und Verbreitung nach abweichende Gruppen: Armbrustfibeln mit unterer Sehne und Fibeln mit oberer Sehne, die mittels Kopfhaken befestigt oder am Kopfknochenansatz angelehnt ist.

Die Armbrustfibeln mit unterer Sehne,⁸³⁻¹³⁷ vertreten in den neueren südwestslowakischen Funden durch die Fibel aus Bešeňov (Abb. 6: 14) und sechs Exemplare aus Očkov (Grab 142 — Abb. 5: 5; 6: 7; Grab 174 — Abb. 5: 2, 7; 6: 1, 2; Streufunde — Abb. 7: 7), stellen nach Ansicht des

Autors einen, insbesondere für das elbgermanische Gebiet kennzeichnenden Fibeltyp dar, bei dessen Entstehung vorzugsweise die Fibeln der 8. und 9. Serie von Almgrens Gruppe V eine ausschlaggebende Rolle gespielt haben. Ausser den in den älteren Abschnitt der jüngeren Kaiserzeit datierbaren Begleitfunden deutet auch das relativ häufige Vorkommen dieser Fibeln längs des quadischen Abschnittes des römischen Limes an (Gajary, Carnuntum, Komárno, Iža — Abb. 6: 11, Velký Harčáš, Brigetio), dass sie mit dem regen Verkehr rund um die Markomannenkriege in der zweiten Hälfte des II. Jh. in Zusammenhang gebracht werden können.

Die Fibeln mit hohem Nadelhalter und oberer Sehne^{138–182} sind vertreten a) durch die Variante mit Befestigung der Sehne mittels Kopfhaken in den Funden aus Očkov (Grab 121 — Abb. 5: 4; 7: 8; Streufunde — Abb. 7: 6), Ivanka pri Dunaji,¹³⁸ b) durch die Variante mit der auf den Kopfkopfansatz gestützten Sehne in den Funden aus Očkov (Grab 108 — Abb. 5: 6; 7: 4), Stráže,¹³⁹ Pobedim (Abb. 5: 1; 7: 5), Branč,¹⁴⁰ Šaľa-Duslo (Abb. 5: 8), Jesenské (früher Feledince — Abb. 5: 3) und in fundortlosen Stücken des Museums zu Levice (Abb. 7: 10) und des Slowakischen Nationalmuseums zu Bratislava (Abb. 7: 3).

An die Ansicht von M. Párducz⁸² anknüpfend, dass die Fibeln mit oberer Sehne ihre Herkunft im barbarischen mitteldanubischen Raum haben, betont der Autor, dass der Prototyp zu ihrer Entstehung in einigen kräftig profilierten Fibeln von Almgrens Gruppe IV zu suchen ist, vor allem in den Fibeln des Typs I. Kovrig VI: 54, der nicht nur in Pannonien markant vertreten ist, sondern auch in der Südwestslowakei (Abb. 7: 1, 2) und insbesondere im sarmatischen Theissgebiet. Ein besonders beachtenswertes Verbindungsglied innerhalb dieser Entwicklung bildet nach Ansicht des Autors die fundortlose Fibel aus dem Slowakischen Nationalmuseum zu Bratislava, die auf dem noch kräftig profilierten Bügel mit eingestempeltem augenförmigem Ornament verziert ist (Abb. 7: 3).

Der Autor erwägt die Möglichkeit einer unabhängigen Entwicklung der Armbrustfibeln und der Fibelgruppe mit oberer Sehne, die er auf Grund ihres Verbreitungszentrums als *sarmatischen Typ* der Fibeln mit hohem Nadelhalter bezeichnet. Die Möglichkeit einer im wesentlichen unabhängigen Entwicklung dieser Fibeln gibt er auch im pontischen Raum zu. Innerhalb des Datierungsrahmens der Fibeln mit hohem Nadelhalter und oberer Sehne betrachtet er als die älteste für die zweite Hälfte

des II. Jh. typische Variante die Fibel mit Kopfhaken, und die Fibeln mit Kopfkopf hält er in der Südwestslowakei für eine kennzeichnende Form der ersten Hälfte des III. Jh., setzt jedoch ihr Vorkommen auch im späteren Zeitabschnitt voraus.

Die Südwestslowakei als Gebiet eines intensiven gemeinsamen Vorkommens der nordeuropäischen Armbrustfibelgattung mit unterer Sehne und des sarmatischen Fibeltyps mit oberer Sehne wird künftig mit neuen Funden zur Vertiefung der bisherigen Kenntnisse über das gegenseitige Verhältnis beider Gruppen beitragen können.

IV. Eingliedrige, kräftig bogenförmige Fibeln^{183–206}

Fibeln, gekennzeichnet durch eingliedrige Konstruktion mit vierwindiger Spiralrolle und hoch gewölbtem Bügel, gliedert der Autor als selbständigen Typ heraus. In der Südwestslowakei weisen diese Fibeln eine verhältnismässig grosse Verbreitung auf. Am zahlreichsten hat sie das Očkover Gräberfeld ergeben (Grab 4 — Abb. 9: 7; Grab 8, Grab 54, Grab 117 — Abb. 8: 2; Grab 141 — Abb. 9: 13; Grab 164 — Abb. 9: 15; Grab 174 — Abb. 6: 3; Grab 191 — Abb. 8: 12; Grab 241 — Abb. 9: 9; Streufunde — Abb. 9: 1, 2, 4, 8, 11), ferner die Siedlungen von Pobedim (Abb. 9: 3, 5, 6, 16). Festgestellt wurden sie auch im Fundgut des Grabfeldes von Bešeňov (Abb. 6: 13),¹⁸³ Obsolovce und Štrkovec bei Šoporňa, ferner auf den Siedlungen von Devín,¹⁸⁴ in Stupava,¹⁸⁵ Sásová¹⁸⁶ und Šaľa-Duslo. Sie pflegen fast ausschliesslich aus Eisen angefertigt zu sein, bei den Bronzeexemplaren kommen manchmal Zweifel auf, ob sie nicht als Derivate der eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss zu bezeichnen sind (Abb. 8: 14), denen die eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln formal zwar recht nahestehen, doch genetisch und chronologisch abweichend sind.

Der Autor betont im Übereinklang mit B. Svoboda¹⁸⁸ und B. Stjernquist¹⁹⁹ die genetische Verkoppelung der eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln mit den einfachen provincialrömischen Soldatenfibeln. Bei der Datierung des Auftretungsbeginns der eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln in der Südwestslowakei in die zweite Hälfte des II. Jh. stützt sich der Autor vor allem auf die Fundkomplexe aus Očkov (Grab 117 — Abb. 8: 1–10; Grab 174 — Abb. 6: 1–6; Grab 191 — Abb. 8: 11, 12) und aus Bešeňov (Abb. 6: 12–14). Im älteren Abschnitt ihres Umlaufes mag wohl die einfache zweckmässige und billige Gattung der eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln konstruktionsmässig auch auf die

Entfaltung der eingliedrigen Fibeln mit schmalem umgeschlagenem Fuss eingewirkt haben und später konnte sich unter ihrem erneuten Einfluss dieser Typ weiter erhalten und entwickeln. Es scheint, dass den Grossteil der älteren eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln eiserne Exemplare bilden, die bronzenen Stücke sind vielleicht bereits das Ergebnis der Beeinflussung durch Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und der Verschmelzung mit Derivaten dieser Fibeln. Auf Grund der Streuungsdichte der eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln, der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss und ihrer Derivate im slowakisch-mährischen Gebiet setzt der Verfasser voraus, dass dem Quadenland in dieser Entwicklung eine primäre Bedeutung zukommt.

V. Fibeln mit umgeschlagenem Fuss^{207–325}

Das absolute Übergewicht weisen im slowakischen Fundgut die eingliedrigen Fibeln auf; die zweigliedrigen Exemplare sind lediglich in geringer Zahl vorhanden. Die eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss, gekennzeichnet durch eine vierwindige Spiralrolle mit oberer Sehne, sind in den neueren südwestslowakischen Funden namentlich auf dem Gräberfeld von Očkov vertreten (Grab 7; Grab 90 A — Abb. 12: 1; 13: 3; Grab 133 — Abb. 9: 12; Grab 140 — Abb. 11: 2; 13: 2; Grab 222 — Abb. 11: 8; Grab 237 — Abb. 11: 4; Streufunde — Abb. 12: 3–5, 8–10). Sie erschienen auch auf dem Grabfeld von Štrkovec bei Šoporňa (Abb. 10), auf einer Siedlung in Pobedim (Abb. 12: 13), Veselé (Abb. 12: 11) und Milanovce (Abb. 12: 6). Der Grossteil gehört zur Form mit schmalem Fuss, Almgren Fig. 158, bloss eine Fibel aus Očkov (Abb. 11: 4) und die Fibel aus Veselé mit Perldraht auf Bügel und Fuss ist zum sog. ungarischen Typ zu reihen (Fig. Almgren 166). Die Fibel aus Milanovce gehört zur Variante mit verbreitertem Fuss, Fig. Almgren 159.

Konkretere Anhaltspunkte zur chronologischen Zuweisung der südwestslowakischen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss liefert insbesondere der Fundverband aus Grab 222 in Očkov (Abb. 11: 6–9), wo das gemeinsame Vorkommen der wahrscheinlich aus Rheinzabern oder Westerndorf stammenden Terra sigillata die Datierung an das Ende des II. oder an den Anfang des III. Jh. gestattet, ferner das Exemplar einer Fibel mit umgeschlagenem Fuss aus Štrkovec, vergesellschaftet mit Teilen von Gürtelbeschlagen (Abb. 10), die nach K. Raddatz²⁰⁸ in die Stufe C₁ datierbar sind.

Der Autor befasst sich weitgehend mit den bisherigen Ansichten über Herkunft, Verbreitung und

Datierung der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss. Von der allgemein anerkannten Voraussetzung ausgehend, dass die eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss typologisch älter sind, und von der Tatsache, dass das Vorkommen der zweigliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss im mitteldanubischen Raum erheblich geringer ist, versuchte der Autor eine Evidierung der zugänglichen Funde eingliedriger Fibeln mit umgeschlagenem Fuss. Aus der statistischen Ziffer sowohl der Fundstellen als auch der Fundstücke erhielt er auch ohne kartographische Darstellung das eindeutige Resultat, dass das Vorkommen der eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss an zwei grundlegende Verbreitungsgebiete gebunden ist: 1. An das südöstliche,^{281–286} mit dem Kerngebiet im nordpontischen Raum, 2. an das mitteleuropäische Gebiet^{287–296} mit dem Dichtezentrum oberhalb der mittleren Donau, im Theissgebiet und in Südpolen (vor allem Schlesien).

Der Mangel an Kontaktstücken zwischen beiden Verbreitungsgebieten, der sich insbesondere in einem fast absoluten Fehlen der eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss im Bereich der Černjachov-Kultur äussert, und die Möglichkeit einer verhältnismässig frühen Datierung einiger Fibelexemplare mit umgeschlagenem Fuss auf mitteleuropäischem Gebiet führt den Autor auf den Gedanken, eine eventuelle unabhängige Entwicklung der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss in zwei Bereichen anzunehmen, was sich den „veralteten Ansichten“ älterer Autoren, namentlich G. Müllers, nähert.³⁰⁰ Übereinstimmend mit B. Stjernquist³⁰¹ und M. P. Malmer³⁰² betont er die Tatsache, dass zwischen den Fibeln vom Mittellatène-Schema und den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss überhaupt kein objektiv bestätigter typologischer Zusammenhang sein kann. Er neigt zur Ansicht von B. Stjernquist über die Möglichkeit eines genetischen Zusammenhanges der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss mit den einfachen Soldatenfibeln, die zeitlich gerade in die chronologische Lücke entfallen, welche zwischen den Fibeln vom Mittellatène-Schema und den Fibeln mit umgeschlagenem Fuss herrscht. Der Autor nimmt an, dass eine ganz besondere Rolle in dieser Entwicklung die eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln innegehabt haben, wobei er einräumt, dass auch eine gewisse Aufgabe bei der Entwicklung der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss als symptomatisches Verbindungsglied mit Latène-Traditionen ebenfalls den frühromischen Fibelformen zuzuschreiben ist, die sich den Formen Fig. Almgren

192 und 204 nähern und als Prototypen der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss bereits von B. Salin³⁰³ betrachtet wurden und auf mitteleuropäischem Gebiet ziemlich zahlreich vertreten sind.³⁰⁴ Beim gegenwärtigen Verarbeitungsstand der Problematik auch in den übrigen Gebieten kann nach Ansicht des Autors keine definitive Lösung der Frage über Herkunft und Beginn der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss dargeboten werden.

Die Arbeitshypothese über zwei selbständige, vollkommen voneinander unabhängige, oder bloss in den Anfangsimpulsen zusammenhängende Entwicklungsbereiche der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss betrachtet er jedoch für vollausreichend. Er äussert sich in dem Sinne, falls er auch in Zukunft unter dem Druck neuer Funde genötigt wäre, eindeutig die Ansicht über die Herkunft der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss im südrussischen Gebiet anzunehmen (die heute fast als Axiom betrachtet wird), bereits heute mit Sicherheit behauptet werden kann, dass in diesem Falle der ursprüngliche Impuls zur Erzeugung dieser Fibeln durch die sarmatischen Jazygen oder Roxolanen aus dem Schwarzmeergebiet in das Gebiet oberhalb der mittleren Donau vermittelt worden sein musste, u. zw. sehr früh, spätestens Ende der Markomannenkriege. Im III. Jh. und später machten die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss im mitteldanubischen Raum zweifellos eine selbständige Entwicklung durch und beeinflussten infolge ihrer Ausstrahlung aus dem Quadenland, insbesondere längs der Handelsstrassen, auch die Entwicklung in den nördlich und nordwestlich liegenden Gebieten.

VI. Derivate der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss

A. Eingliedrige Derivate mit vierwindiger Spiralrolle und oberer Sehne und einschwingendem Nadelhalter.

a) Fibeln mit spitz auslaufendem Fuss.^{327–381} Sie kommen in zwei Untertypen vor: 1. Fibeln mit regelmässig sich verjüngendem Fuss ohne Fussabschluss (Očkov — Abb. 13: 1, 4; 14: 1, 8, 15; 15: 2; Dolné Lovčice,³²⁷ Pobedim — Abb. 13: 9; 14: 2, 5, 9; Zemianske Podhradie,³²⁸ Bešeňov,³²⁹ Branč,³³⁰ Bratislava,³³¹ Dojč³³² — Abb. 13: 16; Horné Lefantovce,³³³ Ivanka pri Dunaji,³³⁴ Levice,³³⁵ Láb,³³⁶ Stupava,³³⁷ Sikenica³³⁸ — Abb. 13: 7; Mojtiň,³³⁹ fundortlose Funde im Museum zu Komárno³⁴⁰ und Bojnica³⁴¹).

2. Fibeln mit spitz zulaufendem Fuss mit Knopf als Fussabschluss, der durch das Zusammenhämmern des Fussendes entstanden ist (Očkov — Abb. 13: 19; 14: 14, 16; Stráže³⁴⁹ — Abb. 14: 11; Dolné

Lovčice,³⁵⁰ Veselé,³⁵¹ Branč, Štrkovec³⁵² — Abb. 13: 17, 21; Ivanka pri Dunaji,³⁵³ Šafa-Veča — Abb. 13: 18; Bešeňov,³⁵⁴ Devínske Jazero³⁵⁵).

Das Verbindungsglied zwischen beiden Varianten bilden Fibeln mit zusammengedrücktem oder zusammengehämmertem Ende, auf welchem durch Querrillen der Fussabschluss angedeutet ist; sie besitzen also noch keinen echten knopfartigen Fussabschluss (Abrahám³⁴² — Abb. 13: 13; Očkov³⁴³ — Abb. 14: 13; Stráže³⁴⁴ — Abb. 13: 10; Pobedim — Abb. 14: 12; Ivanka pri Dunaji,³⁴⁵ Štrkovec³⁴⁶ — Abb. 13: 14; Šarovce,³⁴⁷ Nitrianska Blatnica, früher Šarfia³⁴⁸).

Insgesamt erschienen vorderhand in der Südwestslowakei die eingliedrigen Fibeln mit spitz auslaufendem Fuss in 24 Fundorten mit 64 Exemplaren.

b) Die Fibeln mit gleichmässig breitem, rechteckigem Fuss zeichnen sich durch die rechteckige, bzw. prismatische Fussgestaltung aus und sie unterscheiden sich eigentlich bloss durch dieses Detail wesentlicher von den Fibeln mit spitz auslaufendem Fuss. In reiner Form hat sie bloss Očkov (Abb. 15: 3, 13) und Štrkovec geliefert (Abb. 13: 15, 20). Der Grossteil der Fibeln mit gleichmässig breitem, rechteckigem Fuss hat bei Seitenansicht den Nadelhalter dem Fussende zu verjüngt, so dass sie eine Art Übergangsstufe zwischen diesen Fibeln und den Fibeln mit spitz auslaufendem Fuss bilden (Očkov — Abb. 9: 14; 15: 1, 2, 4; Pobedim — Abb. 14: 10; 15: 8; Veselé — Abb. 15: 10). Andere Exemplare können wieder als Übergangsformen zwischen den eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln und den Fibeln mit gleichmässig breitem, rechteckigem Fuss betrachtet werden (Očkov — Abb. 9: 10; 13: 6, 8; Pobedim — Abb. 9: 3, 16). Silberne Prunkfibeln mit gleichmässig breitem, rechteckigem Fuss stammen aus Malé Trnie (früher Trlinok),³⁸⁵ Sásová,³⁸⁶ Selce³⁸⁷ und Šafa-Duslo (Abb. 13: 22).³⁸⁸

c) Fibeln mit winkelig abschliessendem Fuss gehören in der Slowakei zu den zahlenmässig am schwächsten vertretenen Derivaten der eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss. Auf dem Očkover Gräberfeld kommen sie nur in zwei Exemplaren vor, eines mit Perldrahtschmuck ist zu den Prunkfibeln³⁹⁷ eingereiht worden und das zweite in Bronze (Abb. 14: 3) hat eigentlich bloss einen schwach winkelig abschliessenden Fuss, so dass es ein Verbindungsglied zwischen dieser Gruppe und den Fibeln mit spitz auslaufendem Fuss darstellt. Weitere Fibeln mit winkelig abschliessendem Fuss sind aus Bešeňov³⁹⁹ und Patince bekannt.⁴⁰⁰

Zusammenfassend konstatiert der Autor zu den jungkaiserzeitlichen eingliedrigten Derivaten mit umgeschlagenem Fuss, deren Vorkommen sich im wesentlichen mit dem zentralen mitteleuropäischen Verbreitungsgebiet der eingliedrigten Fibeln mit umgeschlagenem Fuss deckt und die vor allem im quadischen slowakisch-mährischen Bereich beliebt sind, dass alle ihre Typen und Varianten eng zusammenhängen. Dieser Zusammenhang ist nicht nur durch das häufige gemeinsame Vorkommen verschiedener Varianten belegt, sondern auch durch zahlreiche, in das gegebene Schema manchmal nur schwer einfügbare Zwischenformen. Die Entstehung dieser Derivate, die ausser der Entwicklung innerhalb ihrer Gruppe auch an die eingliedrigten, kräftig bogenförmigen Fibeln gekoppelt ist, kann in das III. Jh. datiert werden, vielleicht schon in seine erste Hälfte. Ihr Hauptvorkommen entfällt jedoch erst in die zweite Hälfte des III. Jh. und in das IV. Jh.

B. Die zweigliedrigten Derivate der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss sind in der Südwestslowakei, genauso wie in Mähren,⁴⁰⁵ verhältnismässig selten. Es können zwischen ihnen jedoch erneut drei Varianten unterschieden werden: a) mit spitz auslaufendem Fuss (Bratislava,⁴⁰⁶ fundortloser Fund im Museum zu Poprad⁴⁰⁷); b) mit gleichmässig breitem, rechteckigem Fuss (Ivanka pri Dunaji⁴⁰⁸); c) mit winkelig abschliessendem Fuss (Stráže⁴¹⁰). Zur chronologischen Zuweisung der zweigliedrigten Fibelderivate mit umgeschlagenem Fuss lässt sich augenblicklich bloss soviel sagen, dass ihre Verwendung wahrscheinlich nicht vor Mitte des III. Jh. beginnt.

VII. Vereinzelte Fibelformen

1. Bügelknopffibeln.⁴¹¹⁻⁴²³ Aus Očkov stammt eine Fibel mit konischem, mehrfach fein facettiertem Bügelknopf (Abb. 13: 12; 16: 2) und aus Štrkovec eine Fibel mit kugeligem Bügelknopf (Abb. 13: 11; 16: 1). Nach der Typologie E. Meyers⁴¹³ gehört die Fibel aus Štrkovec zu seiner Serie II: Variante 1 mit vollkugeligem Bügelknopf und die Očkover Fibel zu seiner Serie IV: Variante 2 mit facettiertem Bügelknopf. Beide Fibeln, ähnlich wie auch sieben oder neun fragmentarisch erhaltene und fundortlose Bügelknopffibeln im Museum zu Komárno, stellen wahrscheinlich provincialrömische Importe dar oder Erzeugnisse, die unter ihrem Einfluss entstanden sind und zeitlich wahrscheinlich erst in das IV. Jh. gehören.

2. Fibel mit peltaförmig durchbrochener Bügel- und Kopfplatte. Das einzige bronzene Exemplar dieses Typs (Abb. 3: 9; 4: 1) fand sich auf einer

Siedlung in Pobedim. Mit der typologischen und chronologischen Einstufung dieses Fundes und der einzigen bekannten Analogie aus Csongrád-Határút⁴²⁴ befasst sich der Autor an anderer Stelle.⁴²⁵ Er gliedert sie als eine neue selbständige Fibelvariante mit peltaförmig durchbrochener Bügel- und Kopfplatte heraus, mit provincialrömischer Herkunft aus dem Ende des II. oder der ersten Hälfte des III. Jh.

Schlussfolgerungen

Von der komplexen Analyse des archäologischen Materials und den bekannten historischen Tatsachen ausgehend, hält der Autor bei der zeitlichen Zuweisung der südwestslowakischen Funde an der Periodisierung der römischen Kaiserzeit in zwei grundlegende Abschnitte fest: die ältere und die jüngere römische Kaiserzeit. Als entscheidenden Grenzstein betrachtet er den Beginn der Markomannenkriege und bei der Untergliederung der jüngeren Kaiserzeit schliesst er sich im wesentlichen der dreistufigen Gliederung von H. J. Eggers an und mit kleineren Abweichungen übernimmt er auch die Aufteilung seiner auf absoluten Daten fundierten Stufen. Die Stufe C₁ beginnt seiner Ansicht nach in der Südwestslowakei wahrscheinlich in den sechziger Jahren des II. Jh. und endet vielleicht in den ersten Jahrzehnten des III. Jh. Allmählich mündet sie in die Stufe C₂ aus, die fast das ganze III. Jh. ausfüllt, und an diese schliesst kontinuierlich die Stufe C₃ an, die im wesentlichen das IV. Jh. repräsentiert.

Zu den ältesten Exemplaren der in dieser Studie gewerteten südwestslowakischen Fibeln aus der jüngeren Kaiserzeit können die sog. jüngeren Rollenkapfenfibeln mit breitem Bügel und Bügelkamm gereiht werden (Fig. Almgren 40-43). Obwohl diese Fibeln typologisch noch in die ältere römische Kaiserzeit gehören, repräsentieren sie chronologisch im südwestslowakischen Fundgut bereits die Stufe C₁, wahrscheinlich ihren älteren Abschnitt.

Die Armbrustfibeln mit hohem Nadelhalter von Almgrens Gruppe VII, also Fibeln mit unterer Sehne, wie auch der sog. sarmatische Fibeltyp mit oberer Sehne, befestigt mittels Kopfhaken oder Kopfkopf, beginnen in der Südwestslowakei im Verlauf der Stufe C₁ zu erscheinen, sie dauern jedoch auch in den nachfolgenden Stufen fort. Dies bezieht sich insbesondere auf die Serie mit Kopfkopf und auf diesbezügliche Varianten der Prunkfibeln.

Im Frühabschnitt der jüngeren Kaiserzeit, der vor allem die Stufe C₁ einnimmt und sich sporadisch auch mit der Stufe C₂ überschneidet, befin-

den sich in der Südwestslowakei Scheibenfibeln, u. zw. sowohl ihre provinzialrömischen als auch germanischen Varianten.

In der Stufe C₁ beginnen auch die eingliedrigen, kräftig bogenförmigen Fibeln und die eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss. Das maximale Vorkommen der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss entfällt jedoch in die Stufe C₂ und sie dauern auch in der Stufe C₃ fort. Die Fibel mit peltaförmig durchbrochener Bügel- und Kopfplatte gehört an das Ende der Stufe C₁ und in den älteren Abschnitt der Stufe C₂. In die erste Hälfte des III. Jh. ist auch das Aufscheinen der ein- und zweigliedrigen Fibelderivate mit umgeschlagenem Fuss anzusetzen, ihre grösste Entfaltung erreichen sie jedoch erst in der Stufe C₃, d. h. im IV. Jh. Auch die Bügelknopffibeln sind wahrscheinlich erst in die Stufe C₃ zu reihen.

Bei den höher gewerteten südwestslowakischen Fibeln aus der jüngeren Kaiserzeit äussern sich recht ausgeprägt Elemente und Einflüsse mehrerer Gebiete. Die Fibeln mit breitem Bügel und Bügelkamm sind Ausdruck von Kontakten mit dem Oder-Weichsel-Raum. Die Armbrustfibeln mit hohem Nadelhalter und unterer Sehne zeugen von Beziehungen Mitteldanubiens zum elbgermanischen Bereich. In der gleichen Richtung ist wohl auch die Herkunft bei den germanischen Varianten der Scheibenfibeln anzunehmen, vor allem bei den Dreiblattfibeln. Importe aus dem Rheingebiet stellen wahrscheinlich die Fibeln mit Emailverzierung, vor al-

lem im Schachbrettmuster dar. In Pannonien dürfte die Provenienz der Fibel mit peltaförmig durchbrochener Bügel- und Kopfplatte gesucht werden. Aus provinzialrömischen Impulsen, teilweise jedoch bereits im barbarischen Milieu, gestalten sich die ein- und zweigliedrigen Bügelknopffibeln.

Beredtes Zeugnis reger Kontakte des Quadenlandes mit dem sarmatischen Theissgebiet ist nach Ansicht des Autors das Vorkommen der Fibeln mit hohem Nadelhalter mit Kopfhaken- oder Kopfknochenbefestigung.

Bei den eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuss lässt der Autor arbeitshypothetisch die Möglichkeit zu, dass es sich um die Äusserung einer autochthonen Entwicklung des barbarischen Gebietes innerhalb des Karpatenbeckens, mit dem Schwerpunkt im sarmatischen Jazygegebiet handelt. Ein eindeutiger Beleg für eine heimische Entwicklung des Quadenlandes sind seiner Ansicht nach die eingliedrigen Derivate der Fibeln mit umgeschlagenem Fuss, insbesondere die Varianten mit spitz zulaufendem Fuss.

Die südwestslowakischen Fibeln aus der jüngeren römischen Kaiserzeit ergänzen ganz beträchtlich das Bild über die Stellung des Quadenlandes im Milieu oberhalb der mittleren Donau und die aus ihrer Analyse hervorgehenden Rückschlüsse stehen im wesentlichen mit den bekannten historischen Tatsachen in Übereinklang.

Übersetzt von B. Nieburová

VČASNOSTREDOVEKÉ POHREBISKO A SÍDLISKO V HURBANOVE

PAVOL ČAPLOVIČ

Pri prieskume terénnej vlny zv. Abadomb v Hurbanove r. 1951 zistili pracovníci AÚ SAV v Nitre, že na temeni vyvýšeniny bolo hlbokou orbou rozrušené včasnostredoveké pohrebisko. Na povrchu ležalo značné množstvo vyoraných ľudských kostí, medzi nimi našla sa malá strieborná minca¹ a zlomok železného oštepú.² V októbri toho istého roku pristúpil AÚ SAV k záchranným prácam na parcele č. 1587 (kóta 17)³ a odkryl kosoštvorcovú plochu v rozlohe ca 750 m².

Výskum ukázal, že pohrebisko patrí dvom časove rozdielnym etapám pochovávaní. Staršia z nich viaže sa na XI. až XII. stor., kým druhá patrí približne do XVIII. stor.⁴ Líšia sa od seba tým, že mladšie hroby boli situované pomerne hlbšie (100–140 cm), bez rozrušenia hrobovej jamy a zachovali sa v nich okrem drevenej truhly a kostry aj súčiastky odevu a vlasy. Naproti tomu staršie hroby spočívali pomerne plytko pod povrchom (40–50 cm), následkom čoho sa pri kultivácii pozemku sústavne ničili. Rozdielna hĺbka hrobov oboch etáp nevypĺyvala len z nerovnakej nivelety hrobových jám, ale v podstate bola spôsobená odvíatím vrchnej vrstvy v priebehu stredoveku. Inventár starších hrobov obmedzoval sa len na kovové predmety ležiace pri kostre. Sú to hlavne esovitité záušnice, sklené korálky, ale aj strieborné mince, dávané do úst. Sledovanie starších hrobov a ich inventára bolo sťažené tým, že v úrovni dier hrobových jám boli temer všetky hroby už rozrušené a kostrové pozostatky rigolovaním celého pozemku premiešané. Iba málokde ležal trup alebo končatiny na pôvodnom mieste. Preto celkom neporušených hrobov bolo veľmi málo, aj to len na okraji pohrebiska; pokryté boli silnejšou vrstvou piesku. Zoskupenie odkrytých hrobov (napr. č. 51–56 a ďalšie) potvrdzuje, že ide o radové hroby situované vedľa seba. V nezreteľne sa črtajúcich hrobových jamách boli kostry v natiahnutej polohe v smere Z–V (hlava Z). Z odkrytých 82

Obr. 1. Hurbanovo. Výsek mapy s označením miesta včasnostredovekého pohrebiska a sídliska (+ = Abadomb).

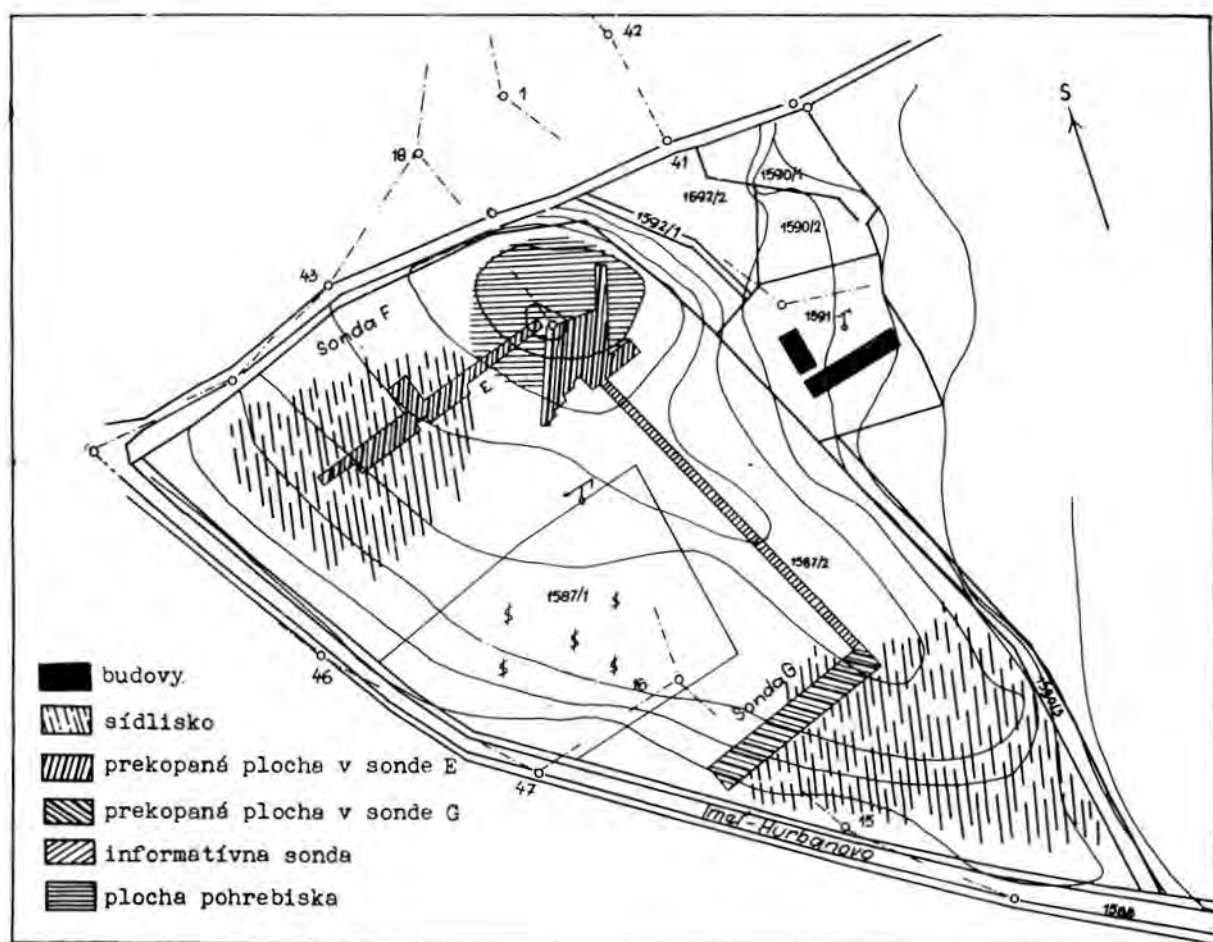
hrobov je len 27 starších (XI.–XII. stor.), sú to hroby 2, 7, 24, 26–30, 34, 50–57, 59, 61, 63–68, 78 a 80; prevažná časť hrobov bola zničená.

Významnejšie hroby:

Hrob 30a patril dospelému. Kostra orientovaná Z–V, uložená na chrbte v hĺbke 50 cm, bola v hornej časti zničená. Na pôvodnom mieste zostali dolné končatiny. Pravá noha spočívala chodidlom na tehle. Dolné kosti chodidla boli v pôvodnej polohe a vylučujú sekundárne vloženie tehly ku kostre.

Hrob 30b obsahoval kostru dospelého, hĺbka 50 cm, orientácia JZ–SV. Kostra na chrbte v natiahnutej polohe, dĺžka 165 cm, nerozrušená, chýba len dolná časť ľavej hornej končatiny.

Hrob 34 bol rozrušený mladším hrobom 35. Z kostry dospelého zostala na pôvodnom mieste iba lebka so sánkou. Predné zuby boli zeleno

Obr. 2. Hurbanovo. Orientačný plán pohrebiska a sídliska.

patinované, v ústach sa našiel uhorský denár Kolomana (1095–1114).⁵ Pri lebke našla sa esovitá záušnica a drôtený prívesok. Záušnica je z bronzového drôtu, čiastočne deformovaná, hrúbka 2 mm, rozmery 13×17 mm. Nepravidelne do oblúka stočený drôtek z bronzu je hrubý 2 mm, $\varnothing 8,5 \times 11$ mm.

Hrob 65 obsahoval v hĺbke 90 cm kostru dospelého a bol orientovaný Z–V (hlava Z). Kostra poškodená sekundárnym zásahom (pieskovisko), mala na pôvodnom mieste iba chrbticu, ľavú ruku a časti dolných končatín. Lebka bola presunutá ku kolenám, na bokoch zeleno patinovaná. Vedľa nej pri nohách našla sa esovitá záušnica z plochého bronzového drôtu o priereze $1,9 \times 4,3$ mm, $\varnothing 37 \times 40$ mm.

Hrob 78 bol ženský, rozmery jamy 85×180 cm, hĺbka 120 cm, orientácia JZ–SV. Kostra mladšej ženy, dlhá 160 cm, ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Pravá stehenná kosť badateľne deformovaná, lebka sa nezachovala v celosti. Vedľa nej dve záušnice. Bronzová záušnica z drôtu kruhové-

ho prierezu s esovitou slučkou, $\varnothing 23 \times 28$ mm, hrúbka drôtu 2 mm. Bronzová záušnica ako predošlá, $\varnothing 18,5 \times 22$ mm, prierez drôtu štvorcový, hrúbka 2 mm.

Hrob 80 – detský, rozmery jamy 80×150 cm, hĺbka 110 cm, orientácia JZ–SV. Malá, čiastočne strávená detská kostra ležala na chrbte s hlavou obrátenou doprava. Dolné časti ľavých končatín chýbali. Okolo hrdla bolo desať sklenených prevrútaných koráľkov. Dierka smerovala vždy pozdĺž dlhšej osi. Ide najskôr o zlomky rímskeho skla, upravené matným obrúsením na podlhovasté, nepravidelné tupohranné granátky; dva z nich sú svetlozelené, päť svetlosedých, dva fialové a jeden bezfarebný. Veľkosť 8×10 , 12×15 , 12×14 , $11 \times 11,5$, 12×16 , 13×15 , 11×15 , $11,5 \times 14,5$, 11×16 , $10 \times 11,5$ mm.

Z povrchového zberu pochádza malá strieborná minca (pozri pozn. 1). Vo výkope sondy A našla sa poškodená bronzová záušnica, pôvodne s esovitou slučkou (rozmery 23×16 mm) a lebka v sekundárnej polohe s veľkou, esovite ukončenou zá-

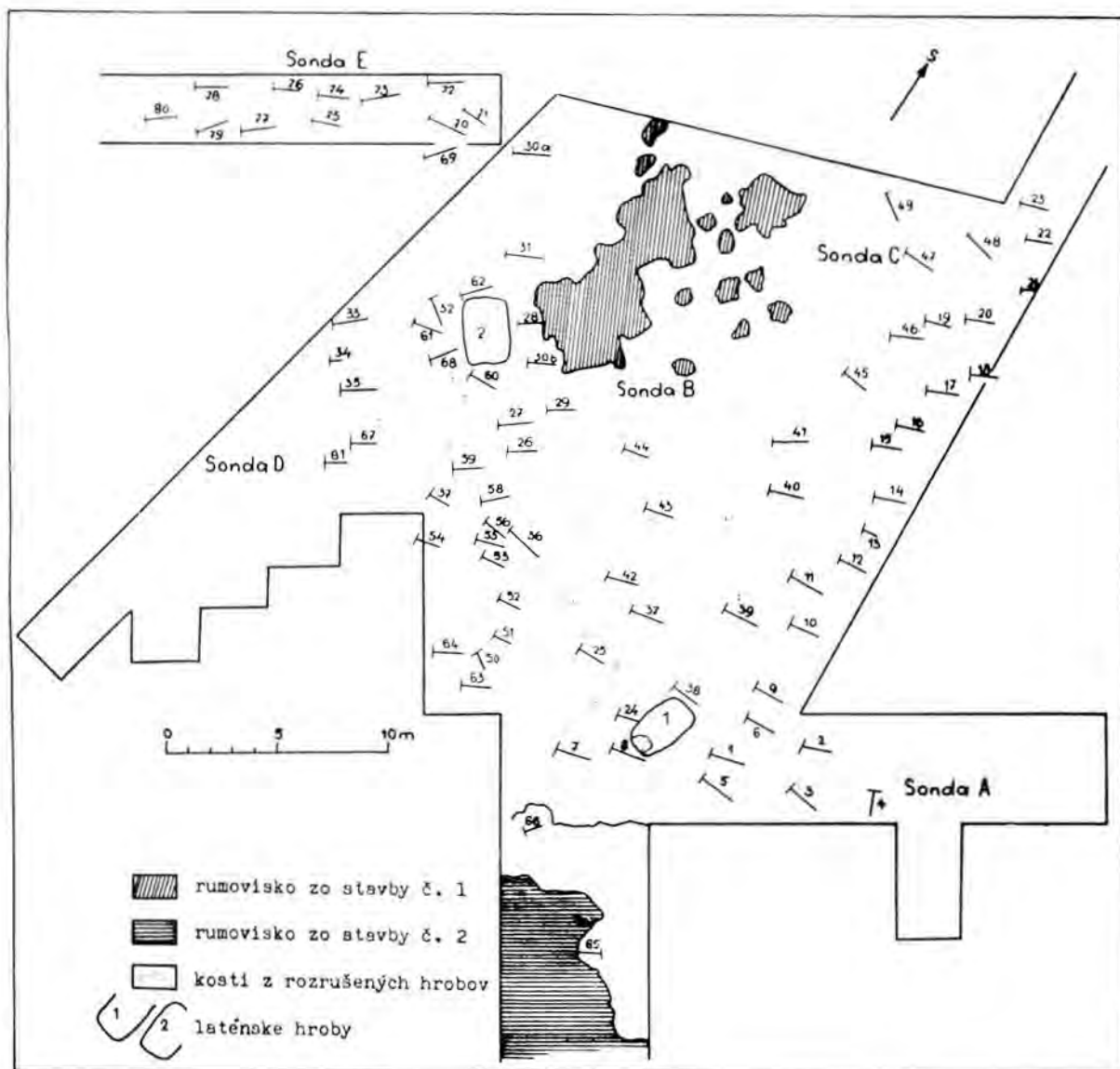
ušnicou (rozměry 28×30 mm, hrúbka drôtu 1,5 mm).

Odkryté hroby z Hurbanova-Abadombu poskytujú cenné poznatky týkajúce sa ako pohrebného ritu, tak hrobového inventára. Spôsob pochovávaní bol tu ten istý, s akým sa stretáme na radoch pohrebiskách tohto obdobia. Hroby boli usporiadané do radov a orientované Z—V až SZ—JV (hlava Z). Orientácia sa zisťovala podľa polohy kostí, pretože hrobové jamy neboli zreteľné. Kost' bola spravidla v natiahnutej polohe, uložená na chrbte s rukami pozdĺž tela. Po truhle alebo inom drevenom obložení sa v týchto hrobách nezachovali žiadne stopy. Prehľad hrobov na pohrebisku skresľuje veľké množstvo kostrového materiálu, nachádzajúceho sa v sekundárnej polohe, ktorý ne-

bolo už možné identifikovať ako pôvodné hroby. Predstavuje približne 80 %, teda na skúmanej ploche mohlo byť asi 135 hrobov. Sledovanie vekových rozdielov sťažovala okolnosť, že plytšie detské hroby boli prv zničené, preto ich pomer k hrobom dospelých sa nedal určiť.

Na rozrušení starších hrobov sa podieľalo i mladšie pohrebisko (XVIII. stor.), kde sa v hrobových zásypoch nachodili pohodené kosti z viacerých hrobov staršieho pohrebiska.

Z prehľadu sprievodných nálezov vidno, že hroby boli na milodary chudobné. Nenašli sa v nich žiadne železné predmety alebo bohatšie vybavenie; úplne chýba keramika. Na počet teda skromné, ale obsahovo významné boli niektoré nálezy záušnic a hlavne mincí, ktorými je datované celé pohrebis-

Obr. 3. Hurbanovo. Plán pohrebiska.

Obr. 4. Hurbanovo, sonda B. Rozrušené hroby.

ko. Autentickým datovacím dokladom je uhorský denár Kolomana (1096–1114) nájdený v hrobe 34, umiestnený v ústach. Ďalšie dva denáre datujú pohrebisko zhodne do XII. stor.,⁶ zatiaľ čo štvrtá minca, nájdená v západnej časti pozemku, nespadá do priestoru pohrebiska a prislúcha k príslušným sídliskovým objektom.⁷ Mince z pohrebiska datujú teda nielen hroby, ale aj ich inventár. Vzťahuje sa to hlavne na veľkú esovitú záušnicu z hrobu 65 a ďalšiu veľkú záušnicu zo zberu, a potvrdzuje sa tým, že väčšie esovité záušnice ako šperk slovan-ských žien sú mladšie než menšie tvary, i keď sa často vyskytujú na pohrebisku súčasne. Túto situáciu dokladá hrob 78, kde sa našla malá záušnica spolu s väčším typom. Ďalšie záušnice malého typu pochádzajú z hrobu 34 a zo zberu. S bohatou variáciou esovitých záušníc sa stretáme na radovom pohrebisku v Krásne,⁸ datovanom rovnako mincami, kde sa obdobne vyskytujú i sklenené korálky a honosnejší kovový inventár.

Hranicu pohrebiska sme zistili odkryvom po sondách len na južnej a juhozápadnej strane, kým východná a severná časť zostala nepreskúmaná. Z južnej strany priestor pohrebiska narušilo vyberanie piesku, a tým bol zasiahnutý aj hrob 66. Vyhlbený priestor pieskoviska bol neskôr zasypa- ný a zrovnaný do spádu s okolitým terénom.⁹ Jed- iný priestor, ktorý rešpektovali staršie i mladšie hroby, bol stred pohrebiska, tvoriaci súčasne i vr- chol celej vyvýšeniny. Tu na ploche ca 12 × 16 m bola 20 cm pod povrchom 20–30 cm silná vrstva čierneho tvrdého humusu s kameňmi a zlomkami tehál. Skutočnosť, že kostrový materiál starších hro- bov ani hrobové jamy mladšieho pohrebiska sa tu nevyskytovali, oprávňuje mienku, že to bol za- svätený priestor stavby. Či tu išlo o stavbu, patriacu ešte staršiemu pohrebisku (XI.–XII. stor.),

ťažko s určitosťou tvrdiť, pretože pomerne tenká piesčitá vrstva neposkytovala dostatočnú ochranu prípadným nálezom alebo hrobom. V tvrdej hu- móznej vrstve nájdené kamene sú zvyškom rumo- viska stavby. Medzi nimi sú i na červeno vypálené tehly, a to tej istej veľkosti i typu ako tehla v hro- be 30. To, že v XI.–XII. stor. dávali do hrobu tehlu (ako podložku), má svoje analógie aj vo vý- skume A. H a b o v š t i a k a v Bohatej¹⁰ a v Hur- banove na Abadombe umožňuje len predpokladať cirkevnú stavbu. Jej existenciu ešte v čase aktív- neho mladšieho pohrebiska potvrdzuje rešpektova- nie priestoru novovekými hrobmi.

V mieste stavby sa nezistili žiadne kamenné zá- klady alebo iné obrysy – negatívne výplne – hlbšie kotveného muriva. Pomerne malé kamene a tehly takmer na povrchu môžu byť zvyškami rozo- bratej podmurovky ľahkej drevenej stavby, ktorá tu bola určitou funkčnou dominantou. Rozsiahlej- šia stavba mohla byť v tesnej blízkosti pohrebiska z južnej strany, kde sa sondou A prišlo na 40 až 60 cm silnú kultúrnu vrstvu (rumovisko?), roz- prestierajúcu sa do šírky v smere sond.¹¹ Zvrchu boli na nej badať jarky, akoby odtlačky drevenej stavby orientovanej V–Z, avšak podrobnejšie ob- jasnenie situácie bolo podmienené širším odkry- vom.

Počas výskumu pohrebiska boli v bezprostred- nom okolí objavené dve polohové i časové rozdiel- ne včasnostredoveké sídliská. Staršie z nich bolo ca 150 m na juh od pohrebiska a druhé vzdialené západným smerom len 50 m. Parcela č. 1587/2, na ktorej sa skúmané pohrebisko i obe sídliská roz- kládajú, upozornila na seba hlavne vo svojej juž- nej, klinovite vybiehajúcej časti viacerými miesta- mi s tmavým sfarbením pôdy a v nich početnými nálezmi zvieracích kostí, črepov a opálených kame-

ňov. Išlo tu zrejme o rozrušenie hlbšie sa nachádzajúcich kultúrnych vrstiev i samých objektov. Vyhĺbená bola preto sonda G, dlhá 73 m a široká 7 m, orientovaná V—Z. Zasiahla okrajové objekty zo severnej strany tohto sídliska, kým ostatné (ďalej na juh) zostali nepreskúmané. Hĺbka sondy pohybovala sa od 0,7 do 1,10 m a niveleta jej dna sledovala úroveň odkrytých sídliskových objektov. Vo východnej časti v hĺbke 60 cm podarilo sa nájsť zemitú podlahu chaty. Na nej boli umiestnené dve ohniská. Podlaha bola 15–20 cm hrubá a narušená kultiváciou pôdy tak, že jej presný tvar a rozsah sa nezachoval. Zvyšujúca časť bola na povrchu poznačená vrypmi hrotitého poľnohospodárskeho nástroja, ktorý pri ručnom obracaní pôdy zasahoval až do tejto hĺbky.

Prvé ohnisko je situované severne od zemitkej podlahy. Jeho podklad, čierna tvrdá vrstva, tvoril pôvodne s ostatnou podlahou súvislý celok. Skoro do kruhu nahromadené boli tu hranaté i zaoblené riečne, ako päst veľké kamene — žulové zvariaky. Medzi nimi nachodili sa uhliky, popol a čierne sadze, ktorými boli začadené niektoré kamene. Je však možné, že tu nejde o funkčné ohnisko, ale len o zásobu nahromadených okruhliakov v príbytku. Medzi kameňmi sa nenachádzali kosti ani zlomky keramiky.

Druhé ohnisko spočívalo na pieskovo-hlinitom stupni, 20–25 cm nad zemitou podlahou. Povrch s rozmermi 75 × 80 cm bol vymazaný žltou hlinou a tvoril tvrdú škrupinu, dokonale vypálenú sústavným rozkladáním ohňa. Pracovná plocha bola badateľne misovite prehnutá, so sklonom k severu. Na nej ležal štiepny pieskovec, tri menšie kamene a okrajový črep z úžitkovej nádoby. Zdá sa, že kamene bývali súčasťou ohniska a stáli na nich hlinené nádoby pripravené na varenie. Juhovýchodne na zemitkej podlahe ležal roh z hovädzieho dobytká a na opačnej strane hromada vypálenej hliny. Pri jej skúmaní sa ukázalo, že ide o zlomky podobné hlinenej mazanici. Medzi nimi sa nachodil popol, uhliky len v celkom malej miere. Nemožno však vylúčiť, že išlo o určitý doplnok ohniska alebo vymazávku stien v jeho okolí. Materiál však bol natoľko rozrušený, že spoľahlivejšie rekonštruovať situáciu sa nám nepodarilo.

Zemitá podlaha pokrývala dno sondy v dĺžke ca 15 m. Západne od nej vo vzdialenosti 50 cm v strede sondy bola odkrytá skupina kameňov so zvyškami zvieracích kostí a črepy z nádob. Zvrchu pôsobil objekt ako odpadová jama. Po odstránení kameňov, kostí a črepov prišlo sa na hladký, hlinou vymazaný povrch ohniska, zapustený 25 cm

Obr. 5. Hurbanovo, sonda G. 1 — pohľad od juhu, 2 — otvorené ohnisko, 3 — západná časť sondy s ohniskom.

pod úroveň zemitkej podlahy. Na pracovnej ploche ležala 5–10 cm silná vrstva popola a piesku. Na nej boli rozhodene menšie kamene, vypálená hlina, kosti hovädzieho a iného jatočného dobytká. Z keramiky boli tu len malé zlomky nádob zdobených ryhami alebo vlnovkou.

Tvar ohniska bol kruhovitý, priemer ca 3 m; len narastaním popolovitej vrstvy, pribúdaním kameňov a iných nehorľavých látok dosiahol ohnisko úroveň zemitkej podlahy. Kontrolná ryha, vedená

Obr. 6. Hurbanovo. Včasnostredoveké pece. 1 — prvá pec s preborenou klenbou, 2 — druhá pec s laténskym hrobom, 3 — druhá pec, pohľad z boku.

priečne v smere V—Z, umožnila sledovať tieto nálezy vo vzťahu k zemiťnej podlahe a potvrdila ich časovú postupnosť. Zdá sa, že ohnisko bolo v poslednej etape osídlenia už vyradené z používania. Južne odtiaľto vo vzdialenosti 2 m zistili sa v rovnakej úrovni nálezy mazanice, črepov a kostí. Nejde tu o samostatné ohnisko, ale len o predmety

ležiace na zvyškoch zemiťnej podlahy. Kostí pochádzajú z rožného dobytku a koní (zuby). Z keramiky je zaujímavá polovica rozbitej nádoby s von vyhnutým okrajom a dookola idúcimi ryhami. Hlinená mazanica sa vyskytla aj na ďalších dvoch miestach v západnej časti sondy, avšak od ostatných tak izolovane, že ju nemožno k nim priradiť; bola najskôr súčasťou stavebnej mazanice pôvodných príbytkov.

Asi v strede sondy zistil sa kratší úsek tmavej zemiťnej podlahy, jej príslušnosť sa v rozpätí sondy nepodarilo bližšie určiť.

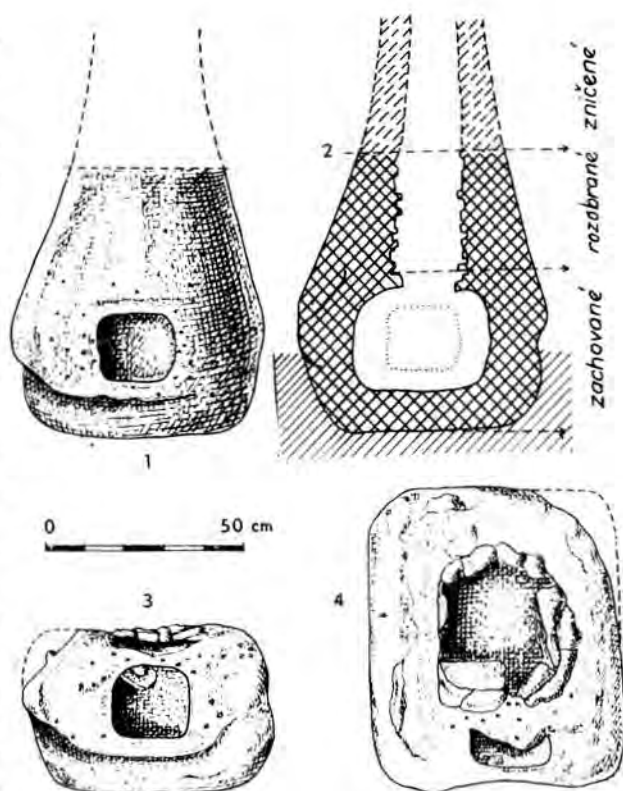
Na západnom konci sondy G v okraji pozemku prišlo sa v hĺbke 100—130 cm na ďalšie pomerne veľké ohnisko. Jeho rozpätie dosahuje 4 m a hranicu určuje tmavá popolovitá pôda. Čiernu vrstvu sme zistili len na východnom okraji, ale na celkovú úroveň okolitej podlahy sa neprišlo. Zemiťná podlaha, aká sa vyskytovala u predošlých objektov, sa tu teda nezachovala. Slabo znateľná tmavšia vrstvička, črtajúca sa v profile výkopu, zdá sa naznačovať pôvodnú niveletu terénu. Vo vyhlbenej sonde najbližšieho okolia ohniska nepodarilo sa zachytiť ani najmenšiu stopu základov chaty alebo s ohniskom súvisiaceho sídliskového objektu. Nedá sa predpokladať, že by bolo situované na voľnom priestranstve mimo príbytkov. Pracovná plocha ohniska nebola dôkladnejšie vymazaná, javila sa len ako sústavným rozkladáním ohňa prepálený hliniopiesčitý terén. Na ňom bola 40 cm silná vrstva popola, uhlíkov, hlinenej mazanice a početných črepov. V strede sa ukázala vrstva najsilnejšia, bola pokrytá do červena prepálenou mazanicou s odtlačkami guľatiny. Je zrejmé, že hlinená mazanica s odtlačkami guľatiny dokladá tu drevenú stavbu, ktorá bola, aspoň v priestore ohniska, znútra vymazaná hlinou. Pod vrstvou mazanice boli črepy dvoch vlnovkou zdobených rozmernejších nádob a ďalšie črepy. Dostatok materiálu umožní ich rekonštruovať a ostatný zlomkový materiál poskytuje dostatočný prehľad o úžitkovej keramike celého sídliska. Reprezentovali by ju tvary s von vyhnutým ústím, niekedy zrezaným okrajom, zdobené dookola idúcimi ryhami alebo vlnovkou na pleciach nádoby. Vyskytujú sa však i črepy s radom hrebeňových vrypov a nechýba ani hrebeňom rytá vlnovka. Štruktúra materiálu i technika vyhotovenia pripomína včasnostredovekú keramiku.

Napriek tomu, že sa nepodarilo odkryť celé sídliskové objekty, ale iba ich časti, podľa nálezov dá sa usudzovať na jednoduché vybavenie chat omazaných v okolí ohniska hlinou. Z odkrytých objektov sa ukazuje, že otvorené ohniská boli ešte bežné

a snáď jediné zariadenia na rozkladanie ohňa, vyhrievanie a prípravu pokrmov. Z nevelkého výskumu, jednej informatívnej sondy, získal sa teda cenný materiál i prehľad o sídliskových pomeroch tejto sústavne ničenej lokality. Presnejšie datovanie by bolo možné na základe rozboru nálezového materiálu, prípadne rozsiahlejšieho výskumu, ale je viac než pravdepodobné, že sídlisko patrí tomu obyvateľstvu, ktoré malo v Hurbanove na temeni Abadombu v XII. stor. aj svoje pohrebisko.

Druhé sídlisko v priestore Abadombu je západne od skúmaného pohrebiska. Z povrchového zberu získali sa zlomky vyspelej včasnostredovekej keramiky, hlavne okrajové črepy. Ostro vyhranené okraj, ústie s ostrým lomom, vlnovka alebo dookola idúce ryhy sú charakteristickými dekoratívnymi prvkami hrncovitých nádob. Okrem nich našli sa črepy z hlinených kotlíkov, známych v oblasti Hurbanova a južného Slovenska vôbec, i v susednom Maďarsku a Rumunsku.¹² Kotlíky majú polgulovité dno a valcovité steny, mierne sa zužujúce nahor. Na dvoch priľahlých stranách sú v listovite rozšírenom, vodorovne zrezanom okraji po dve zvislé diery, slúžiace na zavesenie nádoby. Dva takéto kotlíky sa našli v pieskovisku v Imeli. Väčší z nich robotníci neopatrnosťou rozbili, menší sa podarilo zachrániť. Hlinený kotlík z Imela je nezdobený, hladký, vyhotovený z drobnozrnnej hliny tehlovočervenej farby.¹³ Kotlíky z Hurbanova-Abadombu, usudzujúc podľa povrchového zberu, boli na rozdiel od kotlíka z Imela zdobené viacnásobnou vlnovkou. Niektoré okrajové črepy z nádob mali vlnkovú výzdobu na vrchnej ploche rovno zrezaného okraja, kým iné na bočnej stene pod okrajom. Vlnovku rytú hrebeňom dopĺňovali zhora i zdola dookola idúce ryhy. Tento tvar hlinených nádob bol doposiaľ málo známy a zdá sa, že ide vôbec o zriedkavý typ hlinených kotlov v inventári včasnostredovekej keramiky.¹⁴ Medzi povrchové nálezy patrí tu minca s nevýrazným obrazom. Ide o uhorský denár z konca XIII. až prvej polovice XIV. stor.¹⁵ Pomerne vyspelá keramika, i keď v zlomkoch, odpovedá typologicky tiež tomuto obdobiu. Ide tu zrejme o stredoveké sídlisko (XIII. – XIV. stor.), ktoré nebolo dosiaľ známe a ktoré podľa ďalších nálezov patrí medzi naše významné lokality.¹⁶

Sonda E, vedená z vrcholu vyvýšeniny Abadomb západným smerom, odkryla západnú hranicu skúmaného pohrebiska, ale súčasne mala osvetliť situáciu v prostredí povrchových sídliskových nálezov. Vo vzdialenosti asi 30 m priviedla na stopu laténskych kostrových hrobov, o ktorých sme už

Obr. 7. Hurbanovo, Druhá včasnostredoveká pec. 1, 2 – rekonštrukcia pece (pohľad spredu a prierez); 3, 4 – zachovaná časť pece (pohľad spredu a zhora).

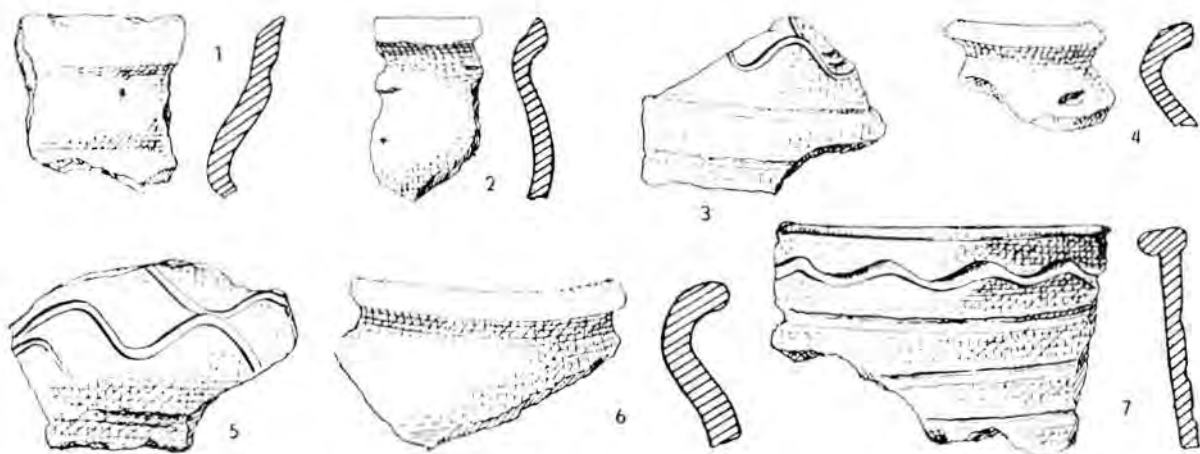
Obr. 8. Hurbanovo, Mince: 1 – zo zberu, 2 – z hrobu 34, 3 – zo sídliska.

podali zprávu.¹⁷ Hroby spočívali v hĺbke 3 m, preto sa v odkryve postupovalo šachtovitým spôsobom. Ale ani v profile takýchto hĺbkových sond neobjavili sa predpokladané včasnostredoveké kultúrne vrstvy, napriek tomu, že ojedinelé zlomky slovenskej keramiky sa vyskytovali, hoci celkom sporadicky. Na zemitú podlahu, akú sme poznali na

od spomenutého základu podarilo sa odkryť v rovnakej úrovni (hĺbka 50 cm) obdĺžnikový útvar. Po zbežnom očistení sa ukázalo, že ide o spodok hlinenej pece, ktorej klenba bola zničená a časť z nej padnutá dovnútra. Zachovali sa 30 cm vysoké steny, spredu rovné, vzadu bolo zdvihnuté dno. V čelnej kratšej stene bol otvor, z ktorého zostal

Obr. 9. Hlinené kotlíky. 1 — kotlík z Imeľa; 2 — rekonštrukcia vlnovkou zdobeného kotlíka z Hurbanova-Abadombu.

Obr. 10. Hurbanovo. Ukážky keramiky.

predchádzajúcom sídlisku, sa tu neprišlo. V priestore koncentrujúcich sa laténskych hrobov pripojená bola k sonde E sonda F, diagonálne v smere S—J. Plošným odkryvom prišlo sa tu v hĺbke 50 cm na dva pásy tmavšej pôdy, orientované v pravom uhle, so zlomkami zvieracích kostí a jedným plochým kameňom. Je nepochybné, že ide o stopy základov niekdajšieho príbytku, a to o jeho severný roh. Plochý kameň ležiaci v základoch patril najskôr k podmurovke objektu. Z vonkajšej severozápadnej strany zistila sa jediná kolová jama (hĺbka 80 cm, Ø 25 cm). Sotva v metrovej vzdialenosti

znak v dolnej polovici. Zadná stena už prv bola spadnutá a s ňou zničená i príľahlá časť ľavej steny. Hrúbka stien 15 cm, dĺžka (zachovanej časti) 160 cm, šírka 95 cm. Zadná zničená časť by v pôvodnom stave ešte predĺžila celkové rozmery. Steny z jemnej hliny, postavené na pieskový podklad, boli zvonku svetložlté, znútra svetločervené. Dno, vymazané ako pracovná plocha ohniska, malo vypálenú škrupinu a pod ňou do hĺbky 15—20 cm do červena prepálený hlinitopiesčitý podklad. Zadná polovica bola zošíkmená dovnútra a upravená na spôsob roštu. Okrúhle dierky (Ø 2 cm) v zvislom

smere boli zahĺbené na 1–4 cm do hlinítopiesčitej vymazávky, ktorú neperforovali. Pod ňou nebol žiaden funkčný priestor, ako u pecí na vypaľovanie keramiky. Vznik dierok a ich účel viaže sa najskôr k stavbe pece. Odtlačili ich podporné kolíky pri tvorbe klenby, ktorá bola na ne za surova podopretá (?). Dno bolo silnejšie vypálené v prednej polovici, pri dvierkach obrátených k západu, kým k zadnej stene zdvihnutá časť už menej, a tvorila tu akýsi nábeh na komín. Vo výplni pece prevažoval piesok; boli tu i kamene a hlina z deštrukcie klenby. Na spodku pokrývala dno 2–5 cm silná vrstva popola, uhliky, nevelké riečne okruhlíky a malé zvyšky zvieracích kostí. Torzo, ktoré tu z celého telesa ostalo, predstavuje dolnú časť pece na pečenie (múčne, mäsité pokrmy), do ktorej bol prístup dvierkami; v celkovej dispozícii najviac pripomína ešte dnešné pece na pečenie chleba, postavené mimo príbytkov.

Juhovýchodne od opisovanej pece, vo vzdialenosti 4 m, vedľa detského laténskeho hrobu 16 narazili robotníci už v hĺbke 40 cm znovu na kamene a tvrdú žltú hlinu. Po jej odstránení črtali sa ďalšie, do nepravidelného kruhu zasadené kamene v hline. Hlbšie sa prišlo na masívnejšiu spodnú časť druhej klenutej pece. Jej základ spočíval na pieskovom podklade, stopy zemitej podlahy sa nezistili. Pec bola orientovaná V–Z, štvorcovými dvierkami k V. Celé teleso malo nepravidelný tvar a v hrubých črtách podobalo sa pôvodne zrezanému ihlanu; zachovala sa dolná, kocke podobná časť. Masívne hrubé dno vyložené bolo znútra červenými, už pred stavbou pece vypálenými hlinenými vložkami. Prekvapuje teda, že už pri stavbe tejto pece využívali sa materiály podobné šamotu. Steny boli 20–25 cm hrubé, zo žltej hliny, viazané (hlavne v hornej polovici) plochými kameňmi. Doskovité pieskovce klenby nad dvierkami sa čiastočne uvoľnili do vnútra, avšak ostatná klenba vydržala. Navrchu zostal otvor do komína. Pri kultivácii pôdy bol komín strhnutý a zvyšok sa v priebehu odkrývania

rozobral. Vnútro pece vyplňoval piesok, na dne sa našiel črep z hrnca a hovädzie rebro. Očistené steny boli znútra hnedočervené, zvonku svetložlté. Na povrchu okolo dvierok boli vytlačené plytké okrúhle dierky s priemerom 15–20 mm. Nejde o stopy kolíkov vsadených do hliny ako u predošlej pece, ale boli vyhlodané zemnými červami (larvy chrústa?), ktoré v niektorých prípadoch prevrátili i väčšie črepy keramiky v laténskyh hrobch (napr. v hrobe 2, druhá nádoba). Základ pece mal tvar nepravidelného štvorca s rozmermi 85 × 70 cm. Vo výške hornej tretiny dvierkového otvoru bola pec 90 cm široká a celková dĺžka dosahovala 110 cm. Výška zachovanej časti je 60 cm, kým komínová časť, odstránená počas výskumu, mohla mať výšku 40 cm, okrem časti strhnutej pri kultivácii. Predná stena so štvorcovými dvierkami je badateľne zošikmená a v dolnej časti podkosená. Tento stupeň, nadobúdajúci tvar jarma, naznačuje, ako hlboko bola pec do zemitej podlahy zapustená, prípadne aký bol tvar priehlbiny v podlahe pred pecou. Celé teleso sme vyzdvihli in situ a inštalované je v Krajskom múzeu Bojnice. Druhá pec z Hurbanova-Abadombu predstavuje v podstate zatvorené ohnisko s vyvedením dymu komínom nad obytný priestor. Táto skutočnosť nenecháva nás na pochybách, že ide o prvé izbové pece, stavané skôr za účelom vykurovacím než pre úpravu pokrmov. Rozdielna niveleta oboch pecí svedčí, že sídliskové objekty – zemľanky – boli zahĺbené do zeme (na Abadombe do piesku) a nedostatok zistiteľných poznatkov o ich stavbe, zemitej podlahe a pod. treba pripísať poddajnosti a vysokej absorpcii pieskového prostredia. Hruškovitý tvar pece, aký sme poznali na Abadombe, je málo známy, ba doposiaľ priam ojedinelý v inventári včasnostredovekých sídlisk na Slovensku. Je viac než pravdepodobné, že v okolí týchto dvoch odkrytých pecí nachodí sa rozsiahlejšie sídlisko a na ňom viac podobných, nepochybne i zachovalejších objektov.

Poznámky a literatúra

¹ Uhorský denár z prvej polovice XII. stor.; Réthy, CNH č. 65, určila L. Kraskovská.

² Fragment oštetu – železná nákoněle v zlomkoch – pochádza z okolia prvého laténskeho hrobu rozrušeného vykrádaním a patril najskôr k jeho inventáru.

³ Výskopisný plán Štátnej výskumnej stanice v Sesíleši, vyhotovený v mierke 1:2000 ing. A. Ľubimovom v Nových Zámkoch 19. VII. 1960.

⁴ Podľa záznamov Rim.-kat. farského úradu v Hurbanove.

⁵ Minca uložená v AÚ SAV. Určila E. Kolníková (SZ AÚSAV I, 1956, 46, tab. III: 12).

⁶ Ide o uhorský denár neznámeho panovníka (Réthy, CNH č. 156c), určený L. Kraskovskou. Patrí do XII. stor. Mincu z hrobu 34 určila E. Kolníková (pozri pozn. 1).

⁷ Našla sa v blízkosti slovanských pecí odkrytých pri výskume laténskyh hrobch 16 a 18; AR VI, 1954, 597–598.

⁸ Krupica O., *Pohrebíšte z XII.—XIV. stor. v Krásne*, AR V, 1953, 193—197, 211—214.

⁹ Podľa druhej alternatívy mohla tu stáť osobitná budova, z ktorej sa zachoval pod povrchom sutinový materiál. Príslušnosť tohto materiálu k mladšiemu pohrebisku (XVIII. stor.) potvrdzuje hrob 65, ktorý sa nachodil pod touto vrstvou.

¹⁰ Podľa informácie A. Habovštiaka.

¹¹ Porovnaj poznámku 9.

¹² Paulík J. — Rejholec E., *Stredoveké chaty v Chotíne*, SIA VI—1, 1958, 223—235, obr. 11: 7 a obr. 12: 7.

¹³ Habovštiak A., *Príspevok k poznaniu našej ni-*

žinnej dediny v XI.—XIII. storočí, SIA IX—2, 1961, 470, obr. 32.

¹⁴ Porovnaj poznámku 12 s tam uvedenou literatúrou. Za pomoc, radu i recenziu tohto príspevku ďakujem A. Habovštiakovi.

¹⁵ Určila L. Kraskovská.

¹⁶ Z laténskeho pohrebiska preskúmané je len 18 hrobov, pozri Benadik B., *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, Bratislava 1957, 41—74. Tu treba opraviť situačný údaj, pretože Abadomb je na pravom brehu Žitavy a v situačnom náčrte na str. 41 nie je celkom správne vyznačený.

¹⁷ AR VI, 1954, 596—599.

Gräberfeld und Siedlung aus dem Frühmittelalter in Hurbanovo

Pavol Čaplovič

Die frühmittelalterliche Grabstätte und Siedlung erstreckt sich in Hurbanovo, Bez. Komárno, auf der Anhöhe Abadomb, wo in den J. 1951 und 1952 auch latènezeitliche Skelettgräber untersucht wurden.² Das Reihengräberfeld aus dem XI.—XII. Jh. ist durch jüngere Gräber aus dem XVIII. Jh., wie auch durch die Bodenkultivierung gestört worden. Von den insgesamt 82 abgedeckten Gräbern gehören bloss 27 dem älteren Gräberfeld an. Die Bestattungsweise war dieselbe wie auf anderen Reihengräberfeldern dieses Zeitabschnittes. Die Gräber waren reihenweise untergebracht und wiesen die Orientierung W—O bis NW—SO auf (Kopf im Westen); diese Richtung wurde an Hand der Skelette bestimmt, da die Grabgruben in dem beweglichen sandigen Milieu bereits undeutlich waren. Das Skelett lag gewöhnlich in gestreckter Rückenlage mit den Armen längs des Körpers. Das Grabinventar bilden kleine, aber auch grosse Bronzeschlaferringe mit S-förmiger Öse und Glasperlen von der Art, wie sie auf dem Gräberfeld von Krásno angetroffen werden.⁷ Die bedeutendsten Funde sind jedoch Münzen, die in den Mund gesteckt waren. Zwei von ihnen stammen aus Lesefunden, eine dritte aus dem Grab 34.⁵ Kein einziges Grab hat ein Gefäß oder auch nur Scherben geliefert, so dass Tonware auf dem Gräberfeld vollkommen fehlt. Auf der höchsten Stelle der Anhöhe, beiläufig im Zentrum des Friedhofes, fanden sich Baureste, hauptsächlich Kalkmörtel, Steine und Ziegel. Der Raum war sowohl von älteren als auch jüngeren Gräbern respektiert, so dass es sich offenbar um das Areal eines ehemaligen Kirchenbaues handelt.

Im Verlauf der Abdeckung des Gräberfeldes

wurden in der unmittelbaren Umgebung zwei, ihrer Lage und Zeitstellung nach abweichende Siedlungen entdeckt, die dem Frühmittelalter zuzuweisen sind. Die ältere lag etwa 150 m südlich des Gräberfeldes, die zweite in westlicher Richtung bloss 50 m weit von ihm. Die erste wurde mittels des in O—W-Richtung geführten Schnittes G untersucht. Im östlichen Teil dieses Schnittes kam der Lehmfußboden einer Hütte mit schüsselartig eingetiefter Herdstelle (Abb. 5) zum Vorschein. Der westliche Teil des Schnittes G ergab eine grössere Herdstelle, die mit Scherben von topfförmigen Gefässen und Lehmverstrich mit Balkenabdrücken, etwa eines Blockbaues, bedeckt war. Die Herdstellen stammten aus dem Innenraum der Siedlungsobjekte. Die Hauskeramik repräsentieren Topfformen mit ausladender Mündung, manchmal mit abgestrichenem Rand, verziert mit umlaufenden Rillen oder einer Wellenlinie (Abb. 10). Obwohl es nicht gelungen ist, komplette Siedlungsobjekte abzudecken, sondern bloss Teile von ihnen, kann an Hand der Funde eine einfache Herrichtung der Hütten mit Lehmverstrich in der Umgebung der Herdstelle angenommen werden. Die offenen Herdstellen waren hier also die einzige Einrichtung zum Feueranlegen, zur Heizung und Zubereitung der Speisen. Es ist wahrscheinlich, dass die Siedlung jener Bevölkerung angehört hat, welche im XII. Jh. auf dem Rücken der Anhöhe Abadomb auch ihren Friedhof gehabt hatte.

Die jüngere Siedlung erstreckt sich westlich des untersuchten Gräberfeldes. Von dort stammen viele Bruchstücke frühmittelalterlicher Tonware. Die ausgeprägte Randprofilierung, die scharf geknickte

Mündung, eine Wellenlinie oder umlaufende Rillen sind kennzeichnende Verzierungselemente der Töpfe. Ausser ihnen fanden sich Scherben von Tonkesseln, die aus der Gegend von Hurbanovo und aus der Südslowakei, aber auch aus dem benachbarten Ungarn und Rumänien bekannt sind.¹² Ein derartiger, komplett erhaltener Kessel wurde in Imeľ, Bez. Komárno (Abb. 9: 1), gewonnen. Die Siedlung von Abadomb lieferte bloss Scherben eines ähnlichen, mit Wellenlinie verzierten Kessels (Abb. 9: 2).

Tiefer gelegen (50–80 cm) waren die Lehmwände eines länglichen Backofens mit eingestürzter Wölbung (Abb. 6). Der Rest, der von dem ehemaligen Backofen verblieben ist, stellt den unteren Teil des Backofens dar, mit dem Zutritt nach innen durch eine Ofentür in der Westwand.

Südöstlich des beschriebenen Ofens, 4 m von dem latènezeitlichen Kindergrab 16 entfernt, wurde bereits in 40 cm Tiefe ein Ofen mit rundlichem, birnförmigem Schornstein entdeckt. Die Basis des Ofens, mit den Ausmassen 85×70 cm, ruhte auf einer sandigen Unterlage. Die quadratische Ofentür war nach Osten orientiert. Der ganze Bau hatte

eine unregelmässige Form und ähnelte in groben Zügen einem Pyramidenstumpf. Die massive Sohle war mit roten, bereits vor dem Ofenbau gebrannten Tonfliesen gepflastert. Die Ofenwände bestanden aus Lehm und waren, insbesondere in der oberen Hälfte, mit flachen Steinen gebunden. Der Schornstein wurde bei der Bodenkultivierung eingerissen und ein Teil von ihm bei der Abdeckung auseinandergenommen (Abb. 7). Der Ofen ist im Kreismuseum (Krajské múzeum) zu Bojnice installiert.

Der zweite Ofen aus Hurbanovo-Abadomb stellt in den Grundzügen einen geschlossenen (gewölbten) Herdplatz dar, mit der Ableitung des Rauches aus dem Wohnraum mittels eines Schornsteines. Es liegt hier also einer der ersten Zimmeröfen vor, der wahrscheinlich eher zu Heizzwecken als zur Zubereitung der Speisen gebaut worden war. Das Niveau beider Öfen lässt auf eingetiefte Wohnungen – Halbgrubenhäuser schliessen. Man kann fast mit Sicherheit voraussetzen, dass sich in der Umgebung dieser beiden Öfen eine ausgedehntere Siedlung mit einer ganzen Reihe ähnlicher und zweifellos auch erhaltenerer Objekte befindet.

Übersetzt von B. Nieburová

RECENZIE

Vértes László a kol., Tata — eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn, Archaeologia Hungarica XLIII, Budapest 1964, 284 strán, 76 obrázkov, 28 obrázkových a 92 textových tabuliek, 4 prílohy.

Kolektívna práca pod vedením L. Vértesa zhrnuje výsledky bádania na známom paleolitickom travertinovom sídlisku v Tate. Od roku 1909, keď sa tu prvý raz získali paleolitické nástroje, bola táto lokalita stredobodom pozornosti najmä archeológov, geológov a botanikov. Travertíny, ktoré sa tu exploatovali pre rôzne účely od minulého storočia, poskytli už vtedy pekný materiál pre zberateľov odtlačkov rastlín i fauny. No sústavnejšie zbery uskutočnili iba učitelia gymnázia v Tate, ktorí vo veľkej miere prispeli k tomu, že sa tu pod vedením L. Vértesa mohol v rokoch 1958—1961 uskutočniť systematický výskum. Výsledky tohto výskumu s retrospektívnym hodnotením predošlého bádania podáva široký 21-členný autorský a pracovný kolektív, ktorý v nemeckom jazyku predostrel zahraničnej verejnosti pozorovania a výsledky týchto odborov: geológia (sedimentológia a petrografia), paleontológia (paleomammalológia, malakológia), paleobotanika (odtlačky flóry, palynológia, antrakotómia), atómová fyzika (výsledky metódy C^{14} a oxygenizotopia) a archeológia. Tieto vedné disciplíny objasňujú životné prostredie paleolitického človeka, ktorého sídliskové stopy sa zachovali v travertinových uloženinách.

Travertíny na brehu sladkovodného jazera pri gymnázii v Tate boli uložené na východnom zlomovom okraji mezo-zoického zvyšku v polohe Kalvária. Vlastný paleolitický nálezový materiál je uzavretý v piesčito-sprašovom komplexe, ktorý sa vytvoril počas prestávky v ukladacej činnosti travertínu.

Travertínový komplex s erozívnymi puklinami ukladal sa v troch fázach. Spomenuté sprašovo-piesčité komplexy sa nachádzajú v spodnej tretine strednej časti travertínových uloženín.

Bohatý floristický materiál poskytuje dobrý obraz o vývoji flóry počas tvorby travertínov a svedčí o mediteránnom teplejšom podnebí, ktoré postupne prechádzalo v období tvorby kultúrnej vrstvy do chladnejšieho kontinentálneho obdobia a končilo sa v horných súvrstviach chladnou kontinentálnou stepnou vegetáciou.

Podľa výsledkov spomenutých vedných disciplín dochádzajú L. Vértes a M. Kretzoi ku konštatovaniu, že paleolitická kultúrna vrstva sa vystriedala častejšie a bola vytvorená v období lokálneho prerušenia sedimentácie v pod-

mienkach, keď podnebie bolo kontinentálnejšie a o niečo teplejšie ako dnes, pričom susedné termálne pramene mali priemernú teplotu okolo 20—25 °C. Činnosť prameňov sa začala v poslednom interglaciáli a prestávala po prvom chladnom vyvrcholení posledného glaciálu. Kultúrna vrstva podľa paleontologického materiálu sa podľa autorov začleňuje do teplého kolísania, predchádzajúceho prvý studený nápor posledného glaciálu, ktoré označujú ako brörupský interstadiál. K absolútnej chronológii majú autori k dispozícii dve dáta získané pomocou metódy C^{14} . Prvá vzorka s udaním veku $50\,000 \pm 2500$ rokov pochádza z vápencového tufu z hĺbky 5,5 m, druhá má vek $33\,600 \pm 1100$ rokov a získala sa z kostí pochádzajúcich bezprostredne z kultúrnej vrstvy.

Hlavná časť sídliska paleolitického človeka v Tate obmedzovala sa na plochu 34 m²; zistili sa tu stopy po ohnisku i malá dielňa, kde sa našlo 2318 nástrojov a 1,5 q výrobných odpadkov. Do tohto počtu sú zarátané aj nálezy T. Kormosa z rokov 1909—1913.

Kostené artefakty (23 exemplárov) pozostávajú z narezaných kostí, doštičiek a ústepov z mamutoviny. Medzi nimi sa našla aj pekná oválna doštička z mamutoviny so stopami červeného farbiva. Najvýznamnejšie sú však početné kostené pracovné podložky a retušovače, ktoré veľmi pripomínajú podložky na výrobu kamennej industrie z Bojníc, známe zásluhou F. Proška (Výskum Prepoštské jeskyně v Bojnicih r. 1950, AR IV, 1952).

Za loveckú značku považuje L. Vértes malú, akými krížom označenú skamenelinu nummulitu. Tento amulet je v Európe celkom unikátnym zjavom, ku ktorému ani autor nenachádza žiadnu analógiu.

Kamenná industria pozostáva prevažne z kremeňa (58,6 %), ďalej z kremenca a z ďalších surovín. Najpočetnejšiu skupinu nástrojov tvoria driapadlá (52 %), ktoré sú zastúpené týmito typmi: driapadlá rovné, oblúkovité, vklesnuté, uhlové, hrotité, dvojité, bifaciálne, driapadlá so striedavou retušou, tzv. driapadlá typu Tata (ktoré autor považuje za príbuzné takzvaným *chopping tools*), široké driapadlá a ďalšie typy. Ako zvláštny typ, pre Tatu veľmi významný, opisuje autor tzv. driapadlový nôž, ktorý je vlastne bifaciálne opracovaným driapadlom s oblúkovitou, z oboch strán viac-menej retušovanou pracovnou hranou.

K menej početným typom patria tayacké a levalloiské hroty, ručné hroty a levalloiské ústepy. K starším zložkám industrie patria aj malé pästné klinky, klinovité nástroje a sekáče (*choppers a chopping-tools*).

V pomerne hojnom počte sa objavujú nástroje mladšieho paleolitu. Ide predovšetkým o škrabadlá, rydlá, čepele a vrtáky. Medzi škrabadlami, podľa vyobrazenia veľmi primi-

tívnymi, uvádza L. Vértés škradadlá čepeľové, vysoké, kýľovité, hoblíkovité, zúbkovité a ich zlomky. K mladopaleolitickým typom patria aj zúbkované a vrubovité nástroje. Ostatné úštepky boli väčšinou len čiastočne opracované zúbkovitou alebo vrubovitou retušou. Jadrá boli opracované moustierskou, levalloiskou a len ojedinele mladopaleolitickou technikou. Viac než tretina kamennej industrie bola bifaciálne opracovaná, pričom sa v retušovacej technike najviac uplatnila tzv. stupňovitá alebo schodkovitá retuš. Z úštepových techník bol na prvom mieste levalloiský spôsob úpravy nástrojov. V celej industrii je nápadný nedostatok hrotov. Ďalšou zvláštnosťou je častý výskyt tzv. driapadlových nožov, driapadiel typu Tata, ako aj technika plošnej retuše. Badať aj silnú tendenciu zúbkovania nástrojov.

L. Vértés zaraďuje industriu z Taty medzi európske neskoromoustierske nálezy.

Nálezový materiál z Taty autor porovnáva vzhľadom na výskyt bifaciálnych náleзов s bifaciálnymi moustierskymi pamiatkami s acheulskou tradíciou alebo východným micouienom. Tvrdí, že nálezy z jaskýň Okiennik a Nad Galoskou v Poľsku i Kiik-Koba na Kryme sú archaickejšie, preto sa s nálezmi z Taty nedajú porovnávať.

Druhou skupinou, s ktorou L. Vértés Tatu porovnáva, je mikromoustérien. Západoeurópska forma tejto industrie, ktorá je zastúpená napr. v Grotte de la Combe, nemá žiadne analógie s Tatou. Oveľa bližšia je však industria z Taty talianskemu mikropontinienu (najmä z jaskyne Grotta Gautari), s ktorým je podľa autora veľmi príbuzná.

Aj podľa náleзов publikovaných F. Proškom z Prepoštskej jaskyne v Bojniciach L. Vértés usudzuje, že ide o veľmi podobné industrie, ktoré však pre neznalosť nepublikovaných náleзов nemôže presne porovnávať s Tatou.

Južne a juhovýchodne od Maďarska nachádza L. Vértés tiež neskoromoustierske lokality, v ktorých vidí tendenciu rozvoja bifaciálnych nástrojov smerom k szeletskej, t. j. nie archaickej vývojovej forme týchto nástrojov.

Podstatnú časť práce tvoria autorove technologické a morfológické štúdie. Autor si položil otázku, ktorá technika ktorej kultúre patrí, a v súvislosti s touto problematikou vypracoval novú štatisticko-matematickú metódu. Základným predpokladom pre exaktné určenie paleolitických kultúr je podľa L. Vértésa technologicko-morfológická stránka náleзов kamennej industrie. Domnieva sa, že hlavným kritériom pre určenie náleзов je spôsob retuše, celkové opracovanie a súvislosť proporcionality nástrojov.

Komplikovanými a zdá sa že až prekombinovanými matematickými výpočtami dochádza autor ku konštatovaniu, že okružle horné plochy kremeňov zodpovedajú po technickej stránke levalloiským jadrovým plochám a že artefakty z Taty sú vysoko štandardizované. Hladké ploché okraje kremeňov zodpovedajú pritom hladkým povrchovým plochám silexov neprepracovaných clactonských alebo moustierskych jadier.

V poslednom čase sa k hodnoteniu náleзовých súborov pristupuje podľa stále novších a novších druhov štatistických metód. Zaiste je správne, že autor aj pomocou nich rieši rozličné otázky, domnievame sa však, že prvoradý význam tejto metóde nemôžeme pripísať ani vtedy, ak niektoré jeho pozorovania sú správne. Ide najmä o otázku vzťahu moustérienu k szeletieniu; autor považuje industrie oboch týchto období za technologicky v podstate podobné; szeletienie ktorých lokalít by podľa neho mal byť vlastne pokračovaním vývoja moustérienu. Zdá sa nám, že táto otázka ešte nie je doriešená, pretože si doteraz nevieme jasne vysvetliť vzťah medzi szeletienom a aurignacienom a ani ich pôvod v stred-

nom paleolite. Napriek našej nedôvere k tejto metóde treba priznať, že autor došiel k závažným výsledkom, najmä pokiaľ ide o proces bifacializácie, resp. o vzťah medzi bifacialitou a nástrojovým typom.

Podľa rozborov L. Vértésa je v rámci industrie z Taty dokázateľná snaha po vytvorení mladopaleolitických foriem, pričom tieto formy sa technikou výroby intencionalne odlišovali od nástrojov zhotovených tradičnou stredopaleolitickou výrobnou technikou.

U sídliska v Tate predpokladá autor pre letné obdobie chatu zakrytú haluzim alebo kožušinami a pripúšťa možnosť použitia chaty zbudovanej zo snehu v zimných mesiacoch. Skúmané miesto mohla podľa autora obývať jedna rodina (sic!) alebo iná jednotka primitívnej spoločenskej formácie. Súčasne predpokladá v Tate viacero takýchto jednotiek. Z jeho pozorovaní a analýzy vyplýva, že hustota nástrojov v rámci malých kolektívov súvisela so spôsobom života jednotky. Veľký počet nástrojov svedčí zároveň o dlhšom osídlení lokality. Podľa autorových rozborov nedá sa predpokladať, že by členovia kolektívu (podľa pohlavia a veku) boli používali určité typy nástrojov.

Takmer všetci maďarskí i zahraniční bádatelia kladli nálezy z Taty do neskorého moustérienu, prípadne ich uvádzali do súvislosti s včasným solutrénom alebo protosolutrénom. K pôvodu a vzťahu industrie z Taty a jej kultúry pripúšťa L. Vértés, že blízke jaskyne Szélim, Kiskevély, Csákvár, ba i Bojnica na Slovensku mali s Tatou podobnú kultúru. S moustierskymi nálezmi z Krapiny vykazuje Tata takú blízku príbuznosť, že autor z nich odvodzuje dokonca aj pôvod materiálnej kultúry Taty.

Podľa matematicko-štatistických rozborov L. Vértésa bukovohorská jaskyňa Subalyuk so svojim neskorým moustérienom stojí síce veľmi blízko k Tate, no nenachádza medzi nimi genetickú súvislosť. K Jankovichovej jaskyni podľa autorovho rozboru chýbajú príbuzenské vzťahy. L. Vértés sa skepticky staví k otázke szeletskej kultúry, pre ktorú nenachádza také typologické, kvalitatívne alebo kvantitatívne kritériá, podľa ktorých by sme si mohli predstaviť jej celkový kultúrny obraz. Preto by sa mohla podľa neho napr. industria z Orechova alebo Rozdrojovic tak isto označiť za aurignacien, ako Zamarovce alebo Ivanovce za moustérien sensu stricto a Staroselie sensu lato za szeletien alebo pseudoszeletien.

Naznačenou eventualitou sa síce dostal L. Vértés na koreň riešenia problematiky mladopaleolitického komplexu, ale nerozviezol ju i napriek tomu, že oproti svojim predošlým prácam sa venoval funkčnému rozboru industrie, čo považujeme za základný východiskový bod pre riešenie danej problematiky. Zdá sa nám tiež, že aj keď jeho analýzy dosiahli určité výsledky, tieto nie sú úmerné výsledkom, ktoré by mohol získať oveľa jednoduchším spôsobom.

Vo svojich záveroch, s ktorými možno rámcovo súhlasiť, zdôrazňuje L. Vértés, že szeletoidné industrie, resp. ich varianty alebo sekvencie moustérienu bez acheulských tradícií mohli sa počas záveru W1 alebo začiatkom göttweigskeho interstadiálu vytvárať na rôznych miestach. Súčasne alebo ešte skôr mohli vzniknúť také industrie, ktoré, podobne ako v Tate, mali všetky vonkajšie znaky moustérienu a u ktorých nenastala funkčná zmena driapadiel v bifaciálne alebo listovité hroty. Veľmi bystré sú pozorovania autora pri driapadlách, ktoré sa na širšom území vyznačujú tým, že len veľmi ťažko možno rozoznať, či ide o driapadlo alebo už o hrot. V každom prípade však pri týchto typoch možno pozorovať nielen obojstrannosť, ale aj použitie plošnej retuše.

Vo svojich záveroch uvádza L. Vértés, že moustierske kultúry typu Subalyuk a bukovohorský typ včasnosezeletských industrií majú ten istý charakter a že sú späté i geneticky. Tata by mala stáť bokom od tejto vývojovej línie, pričom jej kultúra sa vyvíjala v takej forme, ktorú by chcel autor označiť ako „pseudosezeletien“ a ktorá podľa jeho predstáv retardovala bez ďalšieho vývoja. Stupeň vývoja tejto industrie má však zodpovedať včasnému szeletieniu, ktorý mal mať istú vývojovú líniu.

V celkovej koncepcii vývoja paleolitických industrií sú závery L. Vértésa málo podložené a snád i predčasné, pretože k problematike mikromoustierskych a hlavne mladomoustierskych industrií máme dnes v strednej Európe len celkom výnimočne odkryté lokality. K nim patria hlavne travertínové stanice zo Slovenska, z ktorých hlavne náleziská na Spiši poskytujú nové údaje k stratigrafii skúmaného časového úseku i k problematike osídlenia travertínových lokalít. Spišské náleziská sú však evidentne staršie než lokalita v Tate a takto Bojnice ostávajú zatiaľ jedinou paleolitickou stanicou, s ktorou sa u nás môžu nálezy z Taty porovnávať.

Ladislav Bánesz

G á b o r i Miklós, *A késői paleolitikum Magyarországon, Régészeti tanulmányok III*, Budapest 1964, 85 strán, 19 tabuliek v texte.

Mladší paleolit v Maďarsku počas W1/2 vyplňujú dva súčasné kultúrne komplexy — aurignacien a szeletien, ktoré majú zrejmy vzťah k moustérienu. Spoločným znakom oboch kultúr je aj to, že ich nálezový inventár sa odlišuje v plnej miere od nasledujúceho gravettieniu.

Pri riešení problematiky aurignacieniu sa M. Gábori opiera o výskumy a názory L. Vértésa, súhlasne s ktorým vyvodzuje pôvod aurignacieniu I z Balkánu (Bulharsko) a aurignacieniu II (olševien) z územia juhovýchodných Álp. Otázku súčasnosti stupňov aurignacieniu a szeletieniu považuje M. Gábori za viac-menej vyriešenú, za problematickú označuje iba hornú hranicu oboch okruhov. Ľud oboch kultúr mal podľa neho rovnaký spôsob života (lovci medvedov) v jaskyniach.

Predpoklad M. Gáboriho o interstadiálnom (W1/2) veku prvého nového prúdu východnej kultúry (objavenie sa gravettských elementov) zakladá sa na skutočnosti, že z hornej vrstvy jaskyne Istállóskő (aurignacien II), ktorá pochádza z druhej polovice W1/2, sú známe gravettské prvky.

Drobné čepieľky s otupeným bokom v aurignacienie východného Slovenska majú podľa M. Gáboriho poukazovať na to, že vo východnej časti strednej Európy niet aurignacieniu bez vplyvu východného gravettieniu. Autor nevie uspokojivo zodpovedať otázku týchto mikrolitických gravettských elementov v gravettienie. Svedčí o tom nielen jeho neistota o začiatkoch gravettského osídlenia (napr. na jednej strane gravettské prvky pripisuje prvému vplyvu východného gravettieniu a na druhej strane uvádza fakt, že všetky gravettské sídliská sú z obdobia W2/3), ale aj to, že napriek svojim faktografickým vedomostiam kladie objavenie sa gravettieniu na začiatok W2 s odôvodnením, že na území Maďarska sa objavil skôr než napr. na Morave. Nazdávam sa, že k tejto i k ďalším otázkam treba pristupovať z iného hľadiska, a preto sa k problematike doznievania aurignacieniu a začiatku gravettského osídlenia ešte vrátim.

M. Gábori i L. Vértés, o názory ktorého sa autor opiera, vychádzajú pri riešení otázky trvania aurignacieniu

z maďarského mladopaleolitického materiálu, ktorý určujú podľa výsledkov výskumov L. Vértésa v jaskyni Istállóskő. Podľa týchto názorov vyslovil L. Vértés teóriu o členení stredoeurópskeho aurignacieniu na aurignacien I a II. Už na viacerých miestach sa naznačilo, že tzv. „aurignacien I a II“ v Karpatskej kotline nie je vlastne nič iného, než nálezy sezónnej loveckej stanice v jednej a tej istej jaskyni. K vymedzeniu týchto skupín, resp. stupňov, ktoré by mali byť vlastne samostatnými etnikami mladšieho paleolitu, došlo bez prihliadnutia k materiálu z Československa. Ak totiž chceme v strednej Európe označiť určité nálezové celky mladšieho paleolitu ako aurignacien, zapochybujeme, či možno vôbec nálezy z jaskyne Istállóskő na základe kostených hrotov (typy s rozštiepenou bázou a mladečský typ) pripísať skutočne aurignacieniu, alebo či sa nálezy z Moravy (Stránská skála, Maloměřice-Občiny, Křepice) a východného Slovenska (Barca, Kechnec), ktoré považujeme za reprezentantov stredoeurópskeho aurignacieniu, kryjú s nálezmi, ktoré možno považovať za aurignacien sensu stricto. Skutočnosť je taká, že termín *aurignacien* sa pre strednú Európu zvolil v rokoch, keď sa v celej Európe používali staršie systémy i označenia platné v juhozápadnej Európe. Gravettien sa už podľa novej chronológie dávno oddelil od aurignacieniu a tak isto aj szeletien od solutrénu. Keď teraz používame označenie *aurignacien* pre československé mladopaleolitické nálezy, sme si už vedomí toho, že sa kultúrne kryjú len veľmi všeobecne s aurignackými nálezmi juhozápadnej Európy. Za daného stavu bádania používanie názvu aurignacien má svoje opodstatnenie a je preto správnejšie, keď za aurignacien považujeme skôr nálezové súbory z Moravy a východného Slovenska, známe z viac ako 50 otvorených staníc i preskúmaných objektov, než nálezy z jaskyne Istállóskő i Peskő, ktoré sú také špeciálne lovecké, a teda pre zloženie industrie určitej kultúry málo charakteristické, že ich nemôžeme brať za kritériá pre vymedzenie určitej paleolitickej kultúry.

Čo sa týka otázky tzv. gravettských elementov v aurignackých industriách, treba podľa môjho názoru zásadne rozlišovať nálezy, ktoré sú produktom doby, a nástrojové typy, ktoré sú prejavom určitej kultúry. Na základe nálezov čepieľok s otupeným bokom, ktoré sa na Slovensku vyskytli v mladších fázach aurignacieniu, totiž súdime, že tieto artefakty nie sú dokladmi styku aurignacieniu s gravettienom, resp. produktom priameho vplyvu gravettieniu, ale iba ohlasom nastávajúceho obdobia. V pribúdaní čepieľok s otupeným bokom v aurignackých industriách badať postupnosť, a preto sa možno domnievať, že tento typ nástrojov v našom prostredí má svoje začiatky a miesto už v období, ktoré predchádza prvému náporu vplyvu východného gravettieniu.

M. Gábori považuje za problematické nielen kedy sa objavila gravettská kultúra, ale aj kedy sa vlastne končí „aurignacien II“ a szeletien. Ako sme už spomenuli, maďarskí autori operujú len nálezmi, ktoré podľa ich poňatia zapadajú do rámca schémy aurignacieniu II (pripúšťajú aurignacien len vo W1/2) a ťažko priznávajú možnosť dlhého vývoja stredoeurópskeho aurignacieniu, ktorý na základe nálezov v ČSSR považujeme za plynulú vývojovú reťaz aurignackých staníc od W1/2 do W2. Preto môže M. Gábori prehlásiť za pravdepodobnejšie, že aurignacien a szeletien trvali dlhšie, než pripustí, že sa gravettien objavil už v interstadiáli W1/2.

Autor načrtol vývoj názorov na pôvod, chronológiu i rozšírenie szeletieniu. Reminiscencie včasného szeletieniu, ktoré F. Prošek odvodzoval z Taty, autor odvodzuje skôr z jaskyne Subalyuk. Pridržiava sa Vértésovho rozčlenenia

szeletieniu na bukovohorskú a zadunajskú skupinu. Zadunajská skupina, ku ktorej zaraďuje M. Gábori (súhlasne s L. Vértessom) aj szeletien na Slovensku, má vykazovať vzťahy k juhonemeckým staniciam kultúry listovitých hrotov. Moravské szeletské stanice by podľa neho mali patriť k strednej fáze zadunajskej skupiny. Zároveň predpokladá vzťah poľských nálezísk (Koziarna a Mamutova jaskyňa) k bukovohorskému szeletieniu.

Dôležité pripomienky má M. Gábori aj k najmladšej fáze bývalého maďarského solutrénu, ktorý bol zastúpený v Hermannovej jaskyni, ako aj v jaskyniach Búdöspesť a Puskaporos a zhruba sa vymedzil na základe tzv. dekadentných listovitých hrotov. Po preskúmaní materiálu týchto jaskýň autor zistil, že „dekadentné“ typy sú podmienené kamenou surovinou a pričlenil tieto stanice k vyspelej fáze bukovohorského szeletieniu, pričom stanice v jaskyniach Puskaporos a Búdöspesť pokladá za dielne.

Gravettské ľudstvo sa podľa M. Gáboriho objavuje na území Maďarska vo W2. Gravettské sprasové stanice však podľa neho nevznikli v dôsledku prvej vlny východného gravettieniu, ale boli sídliskami neskoršie došlých loveckých skupín, postupujúcich z východu. Rýchly postup gravettieniu možno o niečo neskôr sledovať až v Porýnsku. Predpokladá tiež, že v strednej Európe sa gravettien rozdelil na skupiny, vytlačajúc aurignacién. Gravettien sa podľa neho rozšíril po celej Európe a v rôznych oblastiach vytváral miestne kultúry a skupiny. Rozšírenie gravettieniu v Európe si predstavuje ako vlny. K mladším vlnám východného gravettieniu zaraďuje aj niektoré moravské a slovenské stanice (Dolní Věstonice, Pavlov, Moravany-Podkovička, Moravany-Žakovská, Petřkovice, Předmostí atď.).

V gravettskom komplexe Európy vidí M. Gábori rozdielne nálezové skupiny, ktorých odlišnosť je podľa neho výsledkom hospodársko-geografických podmienok tej-ktorej oblasti, majúcej odlišnú vývojovú bázu a životné podmienky. Za také považuje neskoraurignacké, gravettské, aggsbachské a magdalénske nálezové súbory. Na každom nálezisku možno vraj badať charakteristické črty východného pôvodu. Pre gravettské ľudstvo predpokladá zhruba rovnaký spôsob života, materiálnej i duchovnej kultúry. Gravettské kultúry, ktoré sa vyvíjajú vysokým horstvom, osídľujú hlavne sprasie.

M. Gábori vyvracia domnienku F. Proška, že gravettien mohol byť výsledkom zlomu vo vývoji spoločnosti v dôsledku hospodárskych zmien. Jeho argumenty zdajú sa byť teoreticky zdôvodnené; treba však konštatovať, že táto otázka nie je ešte vyriešená.

Na území Maďarska sa gravettien rozpoznal len v posledných rokoch, keď sa vyskytli prvé domnienky o tom, že tzv. jaskynný magdalénien z Pilisszántó predstavuje vlastne gravettien a že v Maďarsku prakticky niet magdalénieniu. Autor tvrdí, že východný gravettien vznikol na území medzi Dneprom a Donom a že sa odtiaľ rozšíril najprv západným smerom. Aj keď M. Gábori vôbec neuviedol konkrétne dôvody pre tento predpoklad, zdá sa, že s ním možno súhlasiť v tom, že na území západnej časti SSSR skutočne možno reálne predpokladať vznik a formovanie sa východného gravettieniu. M. Gábori na základe známych paleolitických stanic predpokladá severnú cestu prenikania gravettieniu cez Halič do južného Poľska a odtiaľ na Moravu do Dolného Rakúska.

Poľský magdalénien je podľa autora len obmenou gravettieniu. Mladecké hroty z Mamutej jaskyne sú pre neho dokladom pre „zmiznutie“ Vértessovho aurignacienu II „týmto smerom“.

Do Maďarska mal prísť gravettien cez západoslovenské nížiny (Moravany, Sahy). Ten istý prúd mal obsadiť aj Moravu a Rakúsko (Předmostí, Dolní Věstonice, Willendorf II/9, Lubná atď.). Predpokladá to na základe hrotov s vrubom kostenkovského typu, ktoré sa podľa neho na východe premenili na šviderské nástroje a na severozápade na nástroje skupiny *Federmesser*.

M. Gábori okrem spomenutej cesty hľadá aj možnosť najstaršieho prílevu gravettieniu cez severovýchodnú časť Karpatskej kotliny. V súvislosti s touto hypotézou predpokladá aj prvé vlny gravettieniu na náleziskách v údolí Hornádu, ktoré považujem za aurignacké. Svoje stanovisko k datovaniu i k otázke tzv. gravettských elementov som už vyjadril, a preto nepredpokladám, že by aurignacké stanice v údolí Hornádu (Barca I–II, Kechnec, Seňa atď.) súviseli s vlnami gravettieniu. Tieto stanice majú svoj vlastný priamy vnútorný vývin a na území východne od Karpát nemajú priame analógie, aj keď niektoré typy nástrojov zdajú sa byť analogické. Okrem toho pri používaní názvov z východného Slovenska pre pracovné hypotézy M. Gáboriho bolo by vhodnejšie vychádzať z dokázanej skutočnosti, že skupinu aurignackých stanic v údolí Hornádu (s výnimkou Arky) nemožno zahrňovať pod spoločného menovateľa s nálezmi východne od Prešovsko-slanskeho pohoria, kde je skupina bezpečne gravettských stanic (Cejkov I–IV, Kašov I, Zemplin, Hrčef atď.), ktoré majú niektoré analogické črty s gravettienom východnej Európy (napr. s Kostenkami I). Z tohto aspektu teda pokladám za správnejšie názory M. Gáboriho, ktorý správne rozpoznal v nálezoch publikovaných Š. Janšákom z Cejkova a Kašova gravettien a ktorý k tejto predpokladanej ceste gravettieniu do maďarských nížin nachádza doklady v týchto staniaciach. Otvorenou otázkou však ostáva ešte nálezová kolekcia z Tibavy, ktorú sme označili za veľmi mladú fázu aurignacienu a ktorá bezpečne nesúvisí s aurignaciénom v údolí Hornádu (teda ani s Milhosťom, ako predpokladá M. Gábori). Isté je aj to, že zatiaľ táto stanica (Tibava) nezapadá ani do kultúrneho obrazu gravettských stanic typu Cejkov alebo Kašov. Posledné výskumy v Cejkove a Kašove ukázali aj to, že obe stanice patria skutočne do rámca gravettských industrií, no v Kašove snáď treba vidieť zvláštny variant gravettieniu východného Slovenska. Moje poznatky o východnom aurignaciéne a gravettien boli súhrnnejšie publikované väčšinou až po uzavretí rukopisu autora (jún 1961) a napriek tomu, že rukopis štúdie M. Gáboriho bol redakčne uzavretý až v januári 1964, predpokladám, že k nim autor už nemohol zaujať novšie stanovisko.

M. Gábori porovnáva mladopaleolitické nálezy lokalít Sahy a Parassa v Poiplí s nálezmi zo Síta Buzăul, ktoré považuje za doklad prenikania gravettieniu do Karpatskej kotliny z juhovýchodu. Autor paralelizuje Parassu I s vrstvou 4–5 vo Willendorfe II, kde piata vrstva má podľa neho zodpovedať Kostenkam I (začiatok W2). Pre Pavlov, Dolní Věstonice a Willendorf, t. j. pre pavlovién B. Klimu používa názov *stredoeurópsky východný gravettien*.

O maďarskom území uvádza, že hoci bolo dotknuté prvou gravettskou vlnou (Poiplie), sprasové stanice nevznikli v dôsledku tejto prvej, ale až neskorších vln.

Zvláštnu kapitolu venoval autor gravettským sídliskám v Maďarsku (opisy a charakteristika otvorených stanic Ságvár, Szeged-Óthalom, Dunaföldvár, Szob, Pilismarót, Zebe-gény, Nagymaros, Nógrádverőce, jaskynné stanice Jankovich, Kiskévély, Szelim. Bivak a previs Pilisszántó).

V záverečnej časti svojej knihy sa M. Gábori zaoberá

otázkami postglaciálneho vývoja gravettien. Mezolit charakterizuje ako hospodársku predohru mladšej doby kamennej. O epipaleolite Maďarska predpokladá, že sa vytvoril z gravettien a šwiderien a v ďalšom vývine dospel k šwidero-tardenoisien. V tejto včasnotardenoisej kultúre by sa podľa neho mohol rozlíšiť akýsi podunajský tardenoisien, ktorý by viedol do mezolitu. V tejto časti práce sme na pochybách, či použitá terminológia je vhodná a či zodpovedá historickému vývinu. V nálezoch z Hontu, kde autor nachádza gravettské i šwiderské elementy, vidí prechodnú kultúru medzi paleolitom a mezolitom.

Aj na území ČSSR počíta M. Gábori s postglaciálnym prežívaním gravettien (Hranice, Nová Drátěnecká) a v západnej Európe považuje gravettien za základ postglaciálnych kultúr (hamburská, ahrenburská atď.). Podobný vývoj predpokladá aj pre včasný mezolit zo Szőlőgetu, ktorého analógie na československom území nachádza v Tašoviciach, Ražiciach, Šakviciach a hlavne v Seredi a Hurbanove.

Historický vývoj neskorého paleolitu a epipaleolitu si predstavuje M. Gábori takto: Pod vplyvom východoeurópskeho neskorého gravettien sa v Poľsku už počas W3 vytvoril šwiderien. Na východe sa gravettien vyvíja až po mezolit a zároveň sa mieša s tardenoisískymi prvkami. Na bližšie neurčených miestach gravettien prežíva až po mezolit. Súčasne sa šwiderien dostáva až na Ukrajinu. Kultúry poľského územia ovplyvnili v postglaciáli aj mikrolitickú jaskynnú industriu Maďarska a neskoršie vytvorili aj nálezové súbory typu Hont. Súčasne v západnej Európe sa gravettien spája s neskoromagdalénskymi stupňami a v lieskovom období vytvára kultúry mezolitického charakteru. V strednej Európe vzniká včasný šwidersko-tardenoisísky okruh s gravettskými reminiscenciami. Súhlasne s Fr. Brandtnerom sa M. Gábori domnieva, že z gravettien, ktorý sa dostal na Moravu, vylčenia sa skupina, ktorá sa dostala priamo do severozápadnej Európy, kde sa s ňou neskoršie stretávame v podobe hamburskej skupiny.

Veľkoryso historizujúca, v podstate migračná koncepcia práce M. Gáboriho má prevažne charakter pracovných hypotéz, ktoré z hľadiska historického vývoja mladopaleolitických a neskoropaleolitických kultúr sú nepochybne veľkým prínosom, i keď s nimi možno polemizovať a súhlasiť často len s veľkou rezervou. Zásluhou recenzovanej práce sme dostali dobrú predstavu o tom, na akých základoch sú vybudované teórie mladého autora, známeho z odbornej literatúry svojím historickým pohľadom na paleolitické ľudstvo.

Ladislav Bănez

Passek T. S. — Černyš J. K., *Pamiatniki kultury linejno-lentočnoj keramiki na territorii SSSR*, Archeologija SSSR B1—11, Moskva 1963, 42 strán, 25 obr. v texte a 26 samostatných tabuliek.

Popredné sovietske bádatelky, zaoberajúce sa štúdiom neolitu v oblasti východných Karpát, predkladajú v tejto práci odbornej verejnosti podrobný súpis nálezísk a nálezov volútovej keramiky na území SSSR. Práca vychádza z známej edície Archeologija SSSR, ktorá má charakter atlasu, a tým je daná aj forma spracovania. Pozostáva z troch častí. Obidve autorky už venovali problematike kultúry s volútovou keramikou viac samostatných prác, preto tu podávajú len súpis nálezov a ich stručné zhodnotenie.

I. časť práce obsahuje prehľad štúdia volútovej keramiky v Sovietskom sväze a v susedných štátoch (Československo, Rumunsko, Poľsko). II. časť tvorí súpis všetkých nálezísk na území SSSR. Veľmi dôležitý je výskyt volútovej keramiky v Bazkovom Ostrove (Vinická oblasť). Je to zatiaľ absolútne najvýchodnejšie nálezisko volútovej keramiky — až na ľavom brehu Južného Bugu; svedčí o tom, že na území východne od Karpát črtá sa veľká skupina volútovej keramiky. Či ide o import, ako predpokladá nálezca V. N. Danilenko, alebo či až sem siahla areál osídlenia s volútovou keramikou, ukáže až ďalší výskum v tejto oblasti. Tam by mala byť súčasná s kultúrou nasledujúcou po južnobyzantskej kultúre, paralelné s kultúrou Criș. Ďalej autorky znovu vyobrazujú fľašovitú nádobu z hrobu v Bajeve, ktorá podľa fotografie skutočne patrí k volútovej keramike, no jej presnejšie datovanie ostáva naďalej neisté. V tejto časti sa opäť publikujú nálezy z Nezviska, ku ktorým som zaujal stanovisko v referáte o práci J. K. Černyšovej.¹ Nové nálezy uverejňujú aj z dávno známej lokality Torskoje. Je tam vyobrazený črep s presekávaným okrajom a s nezvyklým rytým ornamentom, ako aj pásik vyplnený vpichmi. Nepravdivé jamy malých rozmerov autorky pokladajú za obydlia.² Superpozícia včasnetripolskej (Tripolie A?) a volútovej keramiky sa zistila v Putinešty (Moldavsko).

Podrobnejšie sa tu publikujú aj nálezy a sídlisková situácia z Florešty. Autorky zotrvávajú na staršej, novými výskumami už prekonanej interpretácii sídliskových objektov a jamy, ktoré sa dnes už bežne pokladajú za materiálové a odpadové, považujú za príbytky, čo odporuje súčasným poznatkom zo sídlisk s volútovou keramikou v strednej Európe. Fotografické zábery z terénu (obr. 18, 19) jasne svedčia proti ich interpretácii. Chaty, či už s dokonalou kolovou konštrukciou alebo bez nej, nachádzali sa pravdepodobne medzi jednotlivými jamami. Napríklad na obr. 17 hore medzi objektmi 26a, 26, 29 a medzi objektmi 27, 30, 31 je podľa mierky vzdialenosť 6 m, čo veľmi dobre odpovedá šírke chat na stredoeurópskych sídliskách; na tejto ploche teda pravdepodobne bola chata; jej dĺžka by sa mohla pohybovať okolo 24 m. Aj hĺbka týchto „polozemliank“ (až 2,5 m od pôvodného terénu) svedčí a priori proti obydliam. Nie je vylúčené, že sa v tejto oblasti skutočne vyskytovali chaty bez takej mohutnej a zložitej kolovej konštrukcie, akú poznáme u chat zo strednej Európy.

Celkove autorky registrujú 24 lokalít s volútovou keramikou. Je zaujímavé, že všetky náleziská tejto keramiky v Moldavskej SSR objavil narcheológ V. I. Markevič, čo znamená, že pri intenzívnom odbornom prieskume sa počet lokalít s volútovou keramikou musí podstatne zvýšiť aj v tejto oblasti. Aj koncentrácia sídlisk je zdanlivá, zrejme sa prejavuje ako dôsledok intenzívnejšieho výskumu.

V známom hrobe z Nezviska sa v niektorých nádobách zachovali zvyšky obilia, v ktorých špecialista zistil tri druhy pšenice (*Tr. aestivum* L., *Tr. dicoccum* Schubl., *Tr. durum* Desf.) a niekoľko semien hrachu (*Pisum arvense* L.).

Predstavu o chove domácich zvierat a podiele lovu na obžive obyvateľstva dávajú osteologické rozbor zvieracích kostí zo sídliska vo Florešty.

Posledná (III.) časť práce je venovaná klasifikácii a datovaniu volútovej keramiky v SSSR. Z hľadiska chronológie autorky rozlišujú dve skupiny nálezísk a nálezov. Za staršie pokladajú nálezy z Florešty, Cyry a Bajeve a za mladšie nálezy z Nezviska, Torského a Lucku. Obidve tieto skupiny podľa autoriek odpovedajú strednému stupňu volútovej keramiky v strednej Európe. Tu treba znovu zdôrazniť, že do-

posiaľ z územia východne od Karpát ani z Poľska nemôžeme doložiť nálezy typologicky totožné s najmladšou volútovou keramikou v Čechách a v Nemecku — keramikou šareckého typu.³ Podľa nálezu z Nezviska a najmä podľa niektorých nálezu z Rumunska môžeme usudzovať, že na území východne od Karpát nedošlo k vývoju adekvátnemu vývoju v Čechách a v Nemecku, t. j. k vyústeniu volútovej keramiky v novú kvalitu — v šarecký typ. Volútová keramika tu dožíva v miestnej modifikovanej podobe, iba rámcovo zhodne so strednou Európou, pravdepodobne i na úrovni predlengyelského horizontu.⁴ Zatiaľ je z tohto územia ešte stále málo nálezu, no zdá sa, že stredoeurópsku klasifikáciu pre túto oblasť budeme môcť využiť iba v najhrubších črtách, najmä keď ťažkosť sa objavujú už pri paralelizácii vývoja u nálezu z Československa a Poľska. Pásk vyplnený vpíchnymi, častý a typický najmä na volútovej keramike v Čechách, objavuje sa aj východne od Karpát, no nemá podstatnejší význam pre chronológiu, lebo je bežný aj v strednej Európe a okrem toho nie je doložený ani v Poľsku, cez ktoré by sa na Ukrajinu a do Moldavska bol mal dostať.

Podľa nálezu z Traianu a ďalších nálezisk v Rumunsku treba aj v SSSR predpokladať viac samostatných stupňov vo vývoji volútovej keramiky. Toto triedenie treba však založiť na stratigrafii a na typologickom rozbere keramiky z väčších uzavretých celkov zo spomenutých oblastí.

Vyjasňuje sa otázka podielu volútovej kultúry na vzniku tripolskej kultúry, a to v negatívnom zmysle. Autorky pripúšťajú však súčasnosť najstaršej tripolskej kultúry s kultúrou volútovej keramiky: včasnotripolská kultúra postupne zaberala areál volútovej keramiky smerom na západ. Pre potvrdenie tejto súčasnosti sú iba teoretické predpoklady, v nálezu nie je doložená. Záverom sa autorky zaoberajú absolútnym datovaním volútovej keramiky a v podstate sa približujú k dátam, ktoré sú blízke výsledkom rozborov C¹⁴.

Po prehľadnom monografickom spracovaní volútovej keramiky v Rumunsku E. Comşa⁵ toto nové zozbieranie a vyhodnotenie nálezu volútovej keramiky v SSSR je záslužným činom a vytvára tak pomerne spoľahlivú bázu pre štúdium zložitých vzťahov medzi juhovýchodnou a strednou Európou.

Poznámky

¹ Pavúk J., J. K. Černýš, *K istorii naselenija eneolitického vremeni v Srednem Prídnestrovie*, MIA, 102, 1962, recenzia v SIA XII-1, 1964, 285-288.

² Podrobnejšie k tejto otázke pozri Pavúk J., *Grab des Zeliezovec-Typus in Dvory nad Žitavou*, SIA XII-1, 1964, 46-48.

³ Ide o šarecký typ v definícii S. Vencla *Studie o šareckém typu*, Sborník Národního muzea v Praze A-XV, 1961.

⁴ Pavúk J., l. c., 44-46.

⁵ Comşa E., *Betrachtungen über die Linearbandkeramik auf dem Gebiet der Rumänischen Volksrepublik und der angrenzenden Länder*, Dacia III, 1959, 35 n.

Juraj Pavúk

Bognár-Kutzián Ida, The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya, Archaeologia Hungarica, Series Nova XLII, Budapest 1963, 595 strán, 146 obrázkov v texte, 139 obr. tabuliek, 5 príloh (plánov).

Práca je rozdelená na tieto state: I. Dejiny výskumu a náleziska; II. Pohrebisko; III. Porovnávací analýza nálezu;

IV. Pohrebný rítus; V. Porovnávací analýza pohrebiska v Basatany; VI. Kov a jeho význam; VII. Chronológia; dodatok E. Sangmeister: Med z pohrebiska.

Výskum pohrebiska v Tiszapolgári-Basatany, uskutočnený z väčšej časti v rokoch 1950-1954 (156 hrobov, 11 hrobov preskúmaných roku 1929), stal sa podkladom rozsiahlej práce o tiszapolgárskej a bodrogkereszturskej kultúre v Maďarsku, ktoré autorka hodnotí v širokých súvislostiach, vyplývajúci nielen z vývoja v Karpatskej kotline, ale i na rozsiahlom území od strednej Európy až po Anatóliu a oblasti východného Stredomoria. Pri takomto poňatí problematiky, spracovanej niekedy až s detailnou znalosťou určitých, často ťažko prístupných faktov, obráti táto publikácia na seba pozornosť všetkých bádateľov, zaoberajúcich sa výskumom staršieho i stredného eneolitu a vzhľadom na priamu chronologickú i genetickú spojitost tiszapolgárskej kultúry s predchádzajúcim osídlením je závažná i pre výskum mladšieho neolitu. Práca I. Bognárovej-Kutziánovej má osobitný význam pre územie Slovenska, najmä pre jeho východnú časť, u ktorej v podstate spoločný kultúrny vývoj s potiskou oblasťou Maďarska — kde sú tieto kultúry predovšetkým rozšírené — bol podmienený už zemepisnou blízkosťou. Chceme preto poukázať na niektoré skutočnosti, ktoré vyplývajú zo slovenských nálezu, a ako sa v ich svetle javí recenzovaná práca.

Chronologická postupnosť hrobov, zistená na pohrebisku v Tiszapolgári-Basatany, umožnila autorku sledovať postupné pochovávanie, t. j. zakladanie jednotlivých hrobov od západnej časti nízkej vyvýšeniny k jej východnému okraju. Na základe tejto postupnosti sa pohrebisko rozdeľuje na dve časti: prvá časť hrobov (o niečo menej ako polovica) obsahuje pamiatky tiszapolgárskej kultúry (Tiszapolgár-Basatanya I), kým druhá skupina, plynule nadväzujúca na predchádzajúce hroby, patrí už kultúre bodrogkereszturskej (Tiszapolgár-Basatanya II). Chronologická postupnosť je podložená i vertikálnou stratografiou — niektoré hroby bodrogkereszturskej kultúry boli v superpozícii nad hrobmi tiszapolgárskej kultúry. Hroby prvej časti pohrebiska sú orientované v smere Z-V s odchýlkami na SZ-JV; kostry sú slaboskrčené, niektoré i vystreté. V druhej časti pohrebiska (bodrogkereszturská kultúra) prevláda orientácia v smere Z-V, avšak v najmladšej fáze sa objavuje i orientácia V-Z; kostry sú silne skrčené. Vo všetkých hrobách muži ležali na pravom a ženy na ľavom boku.

Všetky prvky pohrebného ritu, zistené v Tiszapolgári-Basatany, majú predlohy už v neolitických kultúrach. Zdá sa však, že na začiatku eneolitu sa pohrebný rítus neobyčajne sprísňuje a určitý spôsob pochovávaní sa pre jednotlivé oblasti stáva zákonitý. V porovnaní so slovenskými nálezmí vidíme, že v oblastiach, kde bola tiszapolgárska kultúra rozšírená, existovali odchýlky, ktoré sa však v rámci pohrebiska alebo určitej uzavretej oblasti opäť dodržiavali. Na najväčšom slovenskom preskúmanom pohrebisku tiszapolgárskej kultúry v Tibave boli čiastočne zachovalé kostry orientované v smere V-Z, teda opačne ako v Tiszapolgári-Basatany, a túto orientáciu dosvedčuje i rozmiestnenie milodarov v tých hrobách, v ktorých sa kostry pre zlé podne podmienky nezachovali. Menšie odchýlky v orientácii hrobových jám v Tibave vyplývajú čiastočne z okrajového umiestnenia hrobov; ide o chudobné hroby. Podstatná zmena v pohrebnom rite východoslovenskej zložky tiszapolgárskej kultúry sa prejavuje v mladšej časti tibavského pohrebiska, kde sa už objavujú prvé žiarové hroby. Tento jav môžeme pozorovať i na iných lokalitách z tohto obdobia (Lúčky, Veľké Raškovec) a je

jedným zo závažných faktorov, ktoré určujú osobitné postavenie tiszapolgárskej kultúry na Slovensku.

Veľkou zásluhou I. Bognárovej-Kutziánovej je, že poukázala na lokálny charakter východoslovenských nálezov (pre ktoré používa názov *skupina Lúčky*) a že ich zaradila do celkového rámca eneolitu Karpatskej kotliny. Pre ich nedostatočné publikovanie nemohla však zaujať stanovisko k rozdielnostiam v pohrebnom rite, k iným odchýlkam a z toho vyplývajúcim záverom. Domnievame sa, že už počas trvania tiszapolgárskej kultúry dochádza v severnej oblasti jej rozšírenia skôr ako inde k zásadným zmenám hospodársko-sociálneho rázu, odzrkadľujúcim sa vo výrazne rozdielnom vybavení jednotlivých hrobov zlatými a medenými výrobkami a v duchovnej sfére i nástupom nového spôsobu pochovávaní, ktorý sa potom plne uplatňuje v nasledujúcom období.¹ Príčiny týchto zmien treba hľadať v zemepisnej polohe východného Slovenska, ktoré sprostredkovalo styky s vyspelejšími juhovýchodnými oblasťami a s územiami na severe (početná úštepová industria a veľké hrudy rohovca, ktorého pôvod sa hľadá v porieči Bugu); dôležitú úlohu tu azda mali aj slovenské (gemerské) ložiská medi.

Pôvod tiszapolgárskej kultúry vyvodzuje autorka z mladoneolitického osídlenia, reprezentovaného maľovanou keramikou typu Herpály a Tiszapolgár-Csőszhalom. Blížšiu spojitost oboch horizontov ujasní ďalšia práca, ktorú autorka pripravuje; ich genetická súvislosť a bezprostredná časová následnosť je však dnes už i tak nesporná. Potvrdzujú to i výskumy na východnom Slovensku, kde sa v poslednom čase rozpoznala skupina Oborín (názov podľa prvej lokality); biely ornament maľovaný na červenom podklade i príbuzné tvary keramiky ju zaraďujú do jedného horizontu so spomínanými skupinami v Maďarsku a s bielo maľovanou keramikou na západnom Slovensku. Kým však inventár prvej časti pohrebiska v Tiszapolgári-Basatanya predstavuje už pomerne vyvinutú fázu tiszapolgárskej kultúry, bezprostrednejší prechod od bielo maľovanej keramiky k tiszapolgárskej kultúre môžeme sledovať predovšetkým vo východoslovenskej skupine Lúčky-Tibava, najmä v staršej časti pohrebiska v Tibave (Tibava I) a na sídlisku v Lúčkach. Západná a čiastočne i južná skupina hrobov v Tibave patrí najstaršej fáze tiszapolgárskej kultúry, ktorá sa v Tiszapolgári-Basatanya nevyskytuje a len nálezy z týchto hrobov sú súčasne s touto časťou materiálu z Apagy-Nagyszigeťu, na ktorom I. Bognárová-Kutziánová sleduje intenzívny vplyv skupiny Herpály-Csőszhalom. Druhá časť pohrebiska (Tibava II) s väčším počtom hrobov, ako aj nálezy z pohrebiska v Lúčkach i z ostatných východoslovenských lokalít sú potom súčasne s prvou časťou pohrebiska Tiszapolgár-Basatanya. Podobný vývoj je stratigraficky doložený aj na viacerých vrstvovom sídlisku v Lúčkach, kde na vrstvu B, obsahujúcu neskoroneolitickú nepomaľovanú keramikou (mladší stupeň keramiky typu Oborín), bezprostredne nadväzuje vrstva C s materiálom, na ktorom badať početné prvky tiszapolgárskej kultúry. Túto stratigrafiu dopĺňa i superpozícia sídliskových objektov: dlhé nadzemné kolové chaty zo staršej fázy boli prekryté podobnými, ale menšími obydliami, súčasnými s mladšou vrstvou.²

Už pri pohrebnom rite sme spomínali odlišný vývoj tiszapolgárskej kultúry na východnom Slovensku; v období nasledujúcom po nej sa táto rozdielnosť ešte viac prehľbuje. Nateraz nemáme na Slovensku doložený priamy prechod tiszapolgárskej kultúry v bodrogkereszturskú kultúru, ako to môžeme sledovať v Maďarsku a najmä na lokalite Tiszapolgár-Basatanya, kde hroby bodrogkereszturskej kultúry plynule

nadväzovali na staršiu časť pohrebiska. Pokiaľ I. Bognárová-Kutziánová pripúšťa obdobný prechod aj na pohrebisku v Tibave, opiera sa o informácie vedúceho výskumu K. Andela, ktorý údajne našiel na povrchu nepreskúmanej časti pohrebiska niekoľko črepov bodrogkereszturského rázu. Tento materiál nie je publikovaný, ani ho nemáme k dispozícii, avšak počas výskumu nezistili sa žiadne hroby, ktoré by mohli patriť bodrogkereszturskej kultúre. Pretože v tom čase bola informatívne publikovaná len časť tibavského pohrebiska, ani autorka túto možnosť ďalšieho pokračovania pohrebiska do bodrogkereszturskej kultúry nepokladá za bezpečne doloženú. Zmieňujeme sa o tom preto, lebo na východnom Slovensku bodrogkereszturská kultúra nemala také postavenie ako v Maďarsku. Doterajšie pamiatky spominatej kultúry sú tu sporadické a nové výskumy, uskutočnené v čase, keď už autorka mala svoju prácu v tlači a nemohla na ne prihliadať, priniesli nálezové celky, ktoré sa od tejto kultúry podstatne líšia materiálnoú náplňou i pohrebným ritom. Myslíme tým pamiatky lažnianskej skupiny (predbežne publikoval V. Budinský-Krička), zaberajúcej podstatnú časť Východoslovenskej nížiny a zasahujúcej do hornatejších oblastí Šariša i smerom na východ do Zakarpatskej oblasti USSR.³ Už počiatočný výskum lažnianskej skupiny dovoľuje ju rámcovo synchronizovať s mladou fázou bodrogkereszturskej kultúry v užšej potiskej oblasti a s ludanickým typom na západnom Slovensku. Podstatným znakom, ktorým sa od nich líši a ktorý považujeme za doklad ďalšieho prehľbovania lokálneho vývoja a zároveň i spojitosti s predchádzajúcou mladou fázou tiszapolgárskej kultúry, je výlučne žiarový spôsob pochovávaní.

U ludanickej skupiny autorka vychádza zo stanoviska B. Novotného, ktorý v podstate vidí v tejto skupine dedičstvo neskej fázy lužianskej skupiny.⁴ Tento názor sa dnes už z viacerých strán prijíma kriticky,⁵ najmä z dôvodu, že medzi lužianskou a ludanicou skupinou je veľký časový rozdiel a vzhľadom na krátku dobu trvania lužianskej skupiny nie sú vzájomné vzťahy doložené. Tým nechceme povedať, že ludanická skupina nie je ovplyvnená starším lengyelským osídlením. Táto skupina však stojí na konci vývoja celého lengyelského komplexu a medzi ňou a lužianskou skupinou je ešte bezpečne horizont bielo maľovanej keramiky, ktorý môžeme sledovať na západnom i na východnom Slovensku (Oborín) a v Maďarsku (Tiszapolgár-Csőszhalom), potom horizont nepomaľovanej keramiky (Brodzany-Nitra, tiszapolgárska kultúra) a až potom prichádzajú nálezy ludanickej skupiny. Z tohto hľadiska je neopodstatnená aj časová paralela Lužianky—Tiszapolgár-Csőszhalom, ako ju uvádza B. Novotný.

Poukázali sme na niektoré závery z práce I. Bognárovej-Kutziánovej, ktoré majú bezprostredný vzťah k slovenskému eneolitu. Autorka však nemohla zaujať stanovisko k niektorým závažným výskumom, uskutočneným v posledných rokoch v čase, keď už mala prácu napísanú. Materiál, ktorý jej bol v tom čase prístupný, však dokonale hodnotí či už z hľadiska detailného rozboru, alebo v rámci celej problematiky a mnohé závery majú podstatný význam pre poznanie neskej doby kamennej na Slovensku. Publikácia znamená veľký prínos i pre výskum eneolitu celej Karpatskej kotliny a so záujmom preto očakávame jej ďalšiu prácu, venovanú mladoneolitickému osídleniu potiskej oblasti.

Poznámky a literatúra

¹ Napr. výlučne chudobné hroby v staršej časti pohrebiska v Tibave, existencia nadmerne bohatých hrobov v mlad-

šom období spolu s nepomerne chudobnejšími hrobmi a i. Aj pre východoslovenskú zložku tiszapolgárskej kultúry používame názov skupina *Lučky-Tibava*; podrobnejšie sa o tom zmienujeme v článku *Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry v Tibave*, *SlA XII-2*, 1964, 293–356.

² Výskum AÚ SAV roku 1963; nepublikované.

³ Budinský-Krička V., *Ziarové hroby z doby medenej v Malých Zalužiciach-Lažňanoch*, *AR XV*, 1963, 680–687.

⁴ Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Bratislava 1958, 32–34; ten istý, *Lužianska skupina a počiatky maľovanej keramiky na Slovensku*, Bratislava 1962, 191–202.

⁵ Lichardus J. – Vladár J., *Zu Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei*, *SlA XII-1*, 1964, 69–162; Němejcová-Pavúková V., *Sídliisko boľaráskeho typu v Nitrianskom Hrádku*, *SlA XII-1*, 1964, 187 n.

Stanislav Šiška

Kovrig Ilona, Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán, Archaeologia Hungarica XL, Budapest 1963, 267 strán, 80 obrázkových tabuliek a 2 plánky.

Obsah: I. Pohrebisko; II. Opis hrobov; III. Pohrebne zvyky; IV. Milodary; V. Postup pochovávaní na pohrebisku; VI. Sarmatské sídlisko; VII. Hunsý hrob 13; VIII. K spoločenskej štruktúre obyvateľstva Alattyánu v dobe avarskej; IX. Príspevky k chronológii a dejinám doby avarskej; príloha (P. Lipták): Historicko-antropologické zhodnotenie kostrových pozostatkov z pohrebiska v Alattyáne.

Pre dejiny slovanských národov v strednej Európe a predovšetkým pre počiatky našich dejín základnou historickou otázkou je obdobie avarskej ríše, t. j. obdobie od druhej polovice VI. stor. až do vzniku nadkmeňových slovanských útvarov na začiatku IX. stor. Z toho dôvodu monografickú štúdiu I. Kovrigovej, jednej z popredných maďarských bádateľiek, očakávali slovanskí vedci s neobyčajným záujmom. Množstvo štúdií, ktoré predchádzali prácu, dokazovalo, že autorka pristupuje k riešeniu problematiky s vážnosťou a zodpovednosťou.

Pohrebisko v Alattyáne na dolnom toku rieky Zagvyv patrí k najväčším systematicky preskúmaným pamätníkom z doby avarskej v Karpatskej kotline. Preskúmalo sa tu 711 hrobov, v troch z nich sa nenachádzali kostry; hrob 13 je z doby hunskej, hrob 49 sarmatský, teda z doby avarskej je 706 hrobov.

Okrem dvoch hrobov úplne chýbali náčrty a nerobila sa ani fotografická dokumentácia; autorka, ako sama uvádza, musela vychádzať len zo stručných poznámok. Preto treba s výhradou prijímať údaje týkajúce sa rozmerov a hĺbky hrobových jam, orientácie atď. Pri výskume sa nesledovali hrobové jamy, ich úprava, drevené zvyšky a pod. Prehľad pohrebneho ritu je preto kusý a znemožňuje historické závery vychádzajúce z nadstavbových javov. No napriek nedostatkom v terénnej dokumentácii autorky sa podarilo vypracovať celý rad záverov, ktoré sú závažné pre poznanie nadvästiev. Spolupráca s pomocnými disciplínami, najmä antropológiou, sa znamenite uplatnila v demografii a nie menej aj pri porovnávacích úvahách o uložení milodarov, pri určovaní nálezového inventára podľa pohlavia atď.

Tažisko práce spočíva však v komplexnom rozbere nálezového materiálu s osobitným zameraním na chronológiu, vypracovanú na základe vnútornej analýzy, t. j. v dôslednom zhodnotení vzťahov v rámci uzavretých nálezových celkov a na základe horizontálnej stratigrafie. Autorky sa podarilo

po prvý raz v dejinách bádania pohrebisk z doby avarskej presvedčivo vypracovať relatívnu chronológiu bohatého inventára tohto obdobia, zatiaľ čo otázku absolútneho datovania nechala čiastočne otvorenú.

Rozpracovanie troch nálezových skupín, ktoré sú aj časovo vymedzené a na pohrebiskách doložené horizontálnou stratografiou, dáva možnosť chronologicky zaradiť ostatný materiál z Karpatskej kotliny, a tým aj riešiť rad historických otázok.

Prvá nálezová skupina je najstaršia; na pohrebisku tvorí pomerne malú skupinu hrobov. Patrí k nej 8 mužských, 23 ženských a 10 detských hrobov, ku ktorým možno pripočítať ešte 6 hrobov s pochovanými neurčeného pohlavia, pričom vo väčšej vzdialenosti od spomenutej skupiny sú ďalšie 2 mužské a 3 ženské hroby. Autorka túto skupinu hrobov určila predovšetkým na základe typologického rozboru nálezov, datovaných na iných pohrebiskách byzantskými mincami. Materiál patrí do okruhu Martynovka a autorka datuje hroby, v ktorých boli strieborné lisované kovania a náušnice s veľkými striebornými dutými guľkami, do prvej polovice VII. stor.

Do druhej nálezovej skupiny patrí oveľa viac hrobov ako do prvej: 90 mužských, 83 ženských, 55 detských hrobov a 20–25 hrobov pochovaných neurčeného pohlavia. Táto skupina sa nachádza v strede pohrebiska. Charakteristickým inventárom mužských hrobov sú trojdielne kovania, okrúhle plechové kovania (niekedy zdobené sklenými očkami) a kovania zdobené pletencom. Zo ženských hrobov sú strieborné i zlaté náušnice s malými dutými guľkovitými prívieskami a hrozičkové náušnice (nachádzajú sa však aj v mužských hroboch). Všetky tieto hroby autorka datuje do druhej polovice VII. stor.

Hroby tretej nálezovej skupiny sa nachádzajú na severnom, južnom a východnom okraji pohrebiska. Od hrobov prvej skupiny ich možno zreteľne oddeliť, zatiaľ čo hranica medzi treťou a druhou skupinou je nejasná. Materiál z mužských hrobov patrí k skupine liatych bronzov, v ženských hroboch prevládajú korálky tvaru padajúcej kvapky a oválne náušnice s pyramídovým skleným prívieskom, charakteristické sú ružicové spony s očkami. Hroby tretej skupiny autorka kladie do obdobia od konca VII. do prvej polovice IX. storočia.

Pri rozbere pohrebiska v Alattyáne čiastočným použitím metódy Gy. Lászlóa prišla I. Kovrigová k záveru, že hroby sa zoskupujú okolo hrobu hlavy rodu a odzrkadľujú rodové zriadenie obyvateľstva. V prvej polovici VII. stor. boli na pohrebisku pochované dve spoločenské jednotky na čele s dvoma staršími; jeden z nich bol ozbrojený, druhý mal opasok bohato zdobený kovami, no pochovaný bol bez zbrane. V druhej polovici VII. stor. osídlila územie pri Alattyáne nová skupina ľudí. Podľa pozorovania autorky usporiadanie hrobov svedčí o spoločenskej jednotke pripomínajúcej veľkorodinu, s ktorou žil veľký počet nemajetných a otrokov. V poslednej perióde pohrebiska — v druhej polovici VIII. stor. — nastáva rozklad veľkorodinných vzťahov a spoločnosť sa ocitá na prechode k feudalizmu.

Záver práce je venovaný chronologickým a historickým otázkam doby avarskej. Autorka na základe vymedzenia územného výskytu materiálu prichádza k záveru, že najstaršie avarské etnikum osídlilo juhovýchodné územie východne od Tisy, východnú časť Transdanúbie a juh Uhorskej nížiny. Územie severne od Dunaja a Dolné Rakúsko v najstaršej fáze nebolo Avarmi osídlené, aspoň nie vo väčšej miere. V strednej dobe, t. j. od konca 70. rokov VII. stor.,

bolo naposledy spomenuté územie osídlené príslušníkmi druhej skupiny hrobov (ktorú D. Csallány pripisuje Ongurom-Bulharom). Tento ľud po rozpade Samovej ríše osídlil podľa autorky i Viedenskú kotlinu a Malú uhorskú nížinu, ako aj územie severne od Dunaja. Na konci VII. stor. prichádza do Karpatskej kotliny nové etnikum, charakterizované liatou bronzovou industriou, ktorej rozkvet kladie autorka do VIII. stor. a najmladšiu fázu (kovania s palmetovým ornamentom na puncovanom pozadí a nákončia s ľaliovým ornamentom) do polovice IX. stor.

Záverom I. Kovrigová konštatuje, že po porážke Avarov Karolom Veľkým koncom VIII. storočia nastáva úpadok avarského etnika a v dobe panovania Pribinu a jeho syna v Zadunajsku neboli už Avari v Panónii žiadnym problémom.

So širokým rozhľadom písaná práca dáva istotu o správnosti záverov, ku ktorým autorka dospela. Chronologické roztriedenie materiálu svedčí o zmysle autorky pre postrehnutie oblastných rozdielov, výmknajúcich sa z rámca ostatného územia. Treba totiž konštatovať, že jej chronologické roztrie-

denie materiálu má niekedy len miestnu platnosť. Napr. železné náramky, ktoré autorka datuje do VII. stor., sú severne od Dunaja v ženských hroboch s typickým inventárom VIII. stor.

Škoda, že pri štúdiu spoločenskej štruktúry obyvateľstva pochovaného na pohrebisku v Alattyáne išla autorka cestou metódy Gy. László a zbytočne veľa pozornosti venovala rozloženiu hrobov vo veľkorodinných skupinách v období, keď na kostrových pohrebiskách, vrátane pohrebiska v Alattyáne, sú hroby usporiadané takmer v radoch, a nie v skupinách patriacich pochovaným určitého pokrvného zväzku. Je len na škodu práce, že autorka nevenovala viac pozornosti sociálnemu rozvrstveniu obyvateľstva, vzniku majetkovej nerovnosti a diferenciácie nielen jednotlivcov, ale celých osád, k čomu pohrebisko v Alattyáne priam nabáda. Určite nie je náhoda, že na pohrebisku patriacom k najväčším v Karpatskej kotline nenachádza sa ani jeden jazdecký hrob, a to ani v najstaršej časti, napriek tomu, že pohrebisko je bohaté ako na zbrane, tak aj na pásové garnitúry.

Zlata Čilinská